SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

Marko Jesenšek

SLOVENŠČINA
V JAVNIH POGOVORIH

Marko Jesenšek

Slovenščina v javnih pogovorih

Knjiga je nastala v okviru Raziskovalnega programa P6-0156 *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine*, ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
ACADEMIA SCIENTIARUM ET ARTIUM SLOVENICA

Marko Jesenšek

Slovenščina v javnih pogovorih

LJUBLJANA
2026

SPREJETO NA SEJI II. RAZREDA ZA FILOLOŠKE IN LITERARNE VEDE
DNE 2. DECEMBRA 2025 IN NA SEJI PREDSEDSTVA
SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DNE 27. JANUARJA 2026

Marko Jesenšek
SLOVENŠČINA V JAVNIH POGOVORIH

Izdala in založila
Slovenska akademija znanosti in umetnosti

Recenzenta
Akad. prof. dr. Andreja Žele
Dopisni član SAZU prof. dr. Emil Tokarz

Jezikovni pregled
Nina Zver

Slika na naslovnici
Jelka Jesenšek

Grafična priprava
Katarina Visočnik

Ljubljana
2026

Prva e-izdaja knjige (pdf) je pod pogoji licence Creative Commons CC-BY-NC-ND
prosto dostopna: https://doi.org/10.3986/9789612680336

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili
v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani
COBISS.SI-ID 284947715
ISBN 978-961-268-033-6 (PDF)

Luku, Niki in Meti

Vsebina

9 Spremna beseda

Učni jezik na slovenski univerzi

14 O rabi slovenščine v visokem šolstvu

21 Poangleženje univerze

26 Al prav se reče *kaša* ali *porridge*?

32 Slovenski jezik

53 Ponovno se bodo kresala mnenja o formulaciji *Večje število tujih študentov*

Jezik in vera

60 Jezik in sveto

67 Vloga krščanskih duhovnikov v slovenski kulturi

76 Po jeziku smo ustvarjeni

85 Po jeziku in veri se narod nareja

Jezik in kultura

98 Pogovor o jeziku ob slovenskem kulturnem prazniku

121 Pogovor v oddaji *Dober večer*

140 Misel, jezik in kultura

148 Dan Evrope – nacionalno domoljubje in evropski patriotizem

155 RTV-centra v Mariboru in Kopru sta pomembna stebra nacionalne RTV

Zgodovina slovenskega jezika

162 Reformacija duha in spoznanj

171 Slovenščina je naša svetinja

185 Prekmurščina med evangeličani – pred praznikom dneva reformacije in ob 100-letnici vrnitve Prekmurja matičnemu narodu

199 Slovenski jezik in krščanstvo – gradnika slovenstva

210 Odmev reformacije 16. stoletja v današnjem času

220 Pomen reformacije za slovenski jezik

231 Stota obletnica priključitve Prekmurja matičnemu slovenskemu ozemlju

247 Prekmurci in knjižni jezik

261 Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem

269 O prekmurskem jeziku

276 Slovenski knjižni jezik sloni na kranjski osnovi

279 Pogovor s Zoisovim nagrajencem

283 France Prešeren in slovenski kulturni praznik

294 Prešernov čas in Štajerci

313 Petsto let rojstva Adama Bohoriča

320 Nova prelomna spoznanja o Adamu Bohoriču

327 Števan Küzmič, pozabljeni velikan slovenske kulturne zgodovine

346 Božja beseda v milosti maternega jezika

354 Dvestoletnica rojstva sestre Margarete Puhar – ustanoviteljice ženskega reda *Šolskih sester svetega Frančiška Kristusa kralja*

360 Najlepša in najzanimivejša knjiga Slovencev

378 Simpozij *Pleteršnikovi dnevi*

390 Škof Jožef Smej, častni občan Mestne občine Maribor

396 Akademikinja Zinka Zorko

Spremna beseda

Slovenščina v javnih pogovorih je knjiga sedemintridesetih izbranih radijskih in televizijskih nastopov, v katerih se osredinjam na materni jezik v javnosti in sporočam, da je slovenski jezik jedro slovenstva. Žal preveč vplivnih Slovencev misli drugače. Od osamosvojitve naprej se v Sloveniji ponavljajoče srečujemo z jezikovnim odpadništvom, od leta 2015 še posebno nasilno v visokem šolstvu. Anglizatorji želijo, da bi globalna angleščina postala učni jezik na slovenskih univerzah in bi iz slovenskih predavalnic izrinila slovenščino. Popreprostena angleščina naj bi rešila slovensko visoko šolstvo in odpravila vse težave, ki jih je nagrmadila bolonjska reforma. Slovenske univerze v 21. stoletju ne morejo tekmovati z Oxfordom ali Cambridgem, prizadevati pa si moramo, da bomo imeli prepoznavne regijske univerze, ki bodo učinkovito povezovale prenašalce in uporabnike znanja v maternem jeziku. Kdo daje pravico ljudem, ki vodijo slovenske univerze, ljudem, ki so zaposleni na visokošolskem ministrstvu, ljudem, ki vodijo slovensko državo, da javno odpravljajo slovenski učni jezik, anglizirajo slovensko univerzo in ne spoštujejo Ustave, ki določa slovenščino za uradni jezik Republike Slovenije?

Slovenski izobraženci so bili skoraj do sredine 19. stoletja večinoma duhovniki, praviloma, in tega nihče ne more zanikati, so bili tudi in predvsem apostoli slovenstva, saj so razširjali slovenski jezik in kulturo – vera, jezik in kultura Slovencev so v najtesnejšem sorodu, zato je tako rekoč nemogoče raziskovati zgodovino slovenskega jezika brez razumevanja kulturoloških razsežnosti slovenstva in verskega doživetja. Zgodovino slovenskega jezika so pisali znameniti Slovenci, ki so vedeli, da nas brez slovenščine ne bi bilo. Oznanjali so modrost človekovega duha, da je jezik misel in če jo človeku vzameš, ni več dejaven v zavesti. Smrt jezika je človekov konec in če izgubimo materinščino, postanemo v jeziku 21. stoletja roboti. Jezik nas ohranja kot nerobote, duhovni ljudje potrebujemo misel, da jo krepimo, podarjamo in oznanjamo v svojem jeziku. Slomšek ga je imenoval Božji dar in mu priznal teološko in ontološko razsežnost. Jezik je posvečujoča milost, tj. mnogo več kot le govor, kot je Trubar razložil Pavlovo misel, da vsak jezik slavi Boga

in mu izpoveduje pripadnost v razumljivem maternem jeziku – kdor govori z darom jezika, pravi sveti Pavel v *Prvem pismu Korintčanom*, naj prosi, da bo tudi razumel. Sposobnost spoznati, razumeti in razlagati je Božji dar jezika. Anglizatorji delajo veliko napako, ko se »ponašajo« in bahajo z univerzitetno angleščino. Če na novo predstavim misel svetopisemskega Jakoba, gre za utvaro, saj je popreprosteni angleški jezik celota krivic za slovensko misel, občutenje in duhovnost, tj. »simbol duhovnih sil zla«, ki iz slane vode ne more narediti sladke:

> Moji bratje, med vami naj ne bo veliko učiteljev, ker veste, da bomo strožje sojeni. Vsi delamo mnogo napak. Če pa kdo v besedi ne dela napake, je popoln mož in zmožen obrzdati vse svoje telo. Če konjem na gobce nadenemo uzde, da bi nam bili pokorni, usmerjamo vse njihovo telo. Poglejte tudi ladje, kako velike so in kako jih ženejo hudi vetrovi, pa jih usmerja majhno krmilo, kamor hoče krmarjeva volja. Tako je tudi jezik majhen del telesa, a se ponaša z velikimi rečmi.
>
> Poglejte, kako majhen ogenj, pa vžge tako velik gozd! Tudi jezik je ogenj; med deli našega telesa je jezik vesolje krivice, ki omadežuje vse telo in razvnema krog nastajanja, njega pa razvnema peklenska dolina. Vsakršna živalska narava – zveri, ptice, plazilci in morske živali – se človeški naravi daje ukrotiti in ta jo tudi res ukroti, le jezika ne more ukrotiti noben človek; nestanovitno zlo je in poln smrtonosnega strupa. Z njim hvalimo Gospoda in Očeta in z njim preklinjamo ljudi, ki so ustvarjeni po Božji podobnosti. Iz istih ust prihajata blagoslov in kletev. Moji bratje, to se ne sme tako goditi. Je mar studenec v istem izviru sladek in grenek? Ali lahko, moji bratje, smokva rodi olive ali trta smokve? Tako tudi slan izvir ne more dati sladke vode. (Jak 3,1–12)

V knjigi razmišljam o (1) *učnem jeziku na slovenski univerzi* – izhajam iz prepričanja, da mora slovenski profesor predavati slovenskim študentom na slovenki univerzi v slovenščini –, nadaljujem pa s pogovori o (2) *jeziku in veri*, (3) *jeziku in kulturi* in (4) *zgodovini slovenskega jezika*, ki jih med seboj povezujem z mislijo mojega univerzitetnega profesorja Jožeta Toporišiča, da je v Sloveniji doma slovenščina. V knjigi *Slovenščina v javnih pogovorih* zavračam prevrednotene vrednote anglizatorjev, ki so v 21. stoletju izenačili jezik s predmeti na kramarski tržnici – zahtevam dosledno funkcijskozvrstno popolnost slovenskega jezika v javni in zasebni rabi ter postavljam materinščino v središče slovenskega domoljubja, tako da slovenski jezik predstavlja »strnjeno enoto in v nasprotju do drugih jezikov zavzema visoko mesto na lestvici vrednot«.

V izbranih javnosti namenjenih pogovorih sem odgovarjal na vprašanja radijskih in televizijskih voditeljev Aleksandra Čobca, Gorana Dekleve, Igorja Gregorija, Staneta Kocutarja, Nataše Lang, Nataše Ličen, Matjaža Lulika, Tatjane Markošek, Zorana Medveda, Toneta Petelinška, Aleksandra Ranta, Aleksandre Nane Rituper Rodež, Gorana Tenze, Blaža Vovka in Alenke Zor Simoniti (RTV Slovenija 1, TV Maribor, Nova24TV Slovenija, TV Pika, Radio Slovenija Prvi program in Program ARS, Radio Maribor, Radio Ognjišče, Radio Sraka in Radio Trst A). V dvajsetih javnih pogovorih sem nastopil sam, v sedemnajstih pa sem sodeloval z več sogovorci (njihovih nastopov ne objavljam), in sicer: *O rabi slovenščine v visokem šolstvu*: Tone Partljič; *Poangleženje univerze*: Stojan Sorčan, Goran Turk, Dean Komel in Helena Jaklitsch; *Al prav se reče kaša ali porridge?*: Andreja Žele, Jana Javornik in Marko Stabej; *Ponovno se bodo kresala mnenja o formulaciji Večje število tujih študentov*: Klavdija Kutnar; *Misel, jezik in kultura*: Suzana Žilič Fišer, Susanne Weitlaner, Dejan Židan in Matic Germovšek Žnidaršič; *Dan Evrope – nacionalno domoljubje in evropski patriotizem*: Monika Kirbiš Rojs, Franci Pliberšek in Franci Bogovič; *RTV-centra v Mariboru in Kopru sta pomembna stebra nacionalne RTV*: Robert Levstek, Aleš Arih in Janez Kramberger; *Odmev reformacije 16. stoletja*: Leon Novak, Borut Holcman, Klaudija Sedar; *Prekmurščina med evangeličani*: Geza Erniša; *Prekmurci in knjižni jezik*: Feri Kuzmič, Miodrag Petrovič, Miran Franc; *Pogovor s Zoisovim nagrajencem*: Igor Muševič, Bojan Mohar; *France Prešeren in slovenski kulturni praznik*: Matjaž, Lulik; *Prešernov čas in Štajerci*: Tone Kuntner; *Petsto let rojstva Adama Bohoriča*: Klaudija Sedar, Kozma Ahačič in Boris Golec; *Dvestoletnica rojstva sestre Margarete Puhar*: Polonca Majcenovič; *Škof Jožef Smej, častni občan Mestne občine Maribor*: Jožef Smej; *Akademikinja Zinka Zorko*: Anja Benko.

Pogovori so potekali v živo, sporočila sem oblikoval sprotno, neposredno in ustno, tj. brez pripravljenih pisnih izhodišč ali vnaprej zapisanega besedila. Stavčnofonetično členitev govorjenega besedila, npr. nestavčno govorno skladnjo, členitev s premori (vrivki, pastavki, pristavki itd.), nezložene enote govora itd., sem za knjižno objavo prilagodil normi slovenskega zbornega jezika. Na nekaterih mestih sem besedila tudi ponatančil in dopolnil. Želim, da se slovenski jezik sliši v javnosti, da se govori po univerzitetnih hodnikih, da se v njem predava na slovenskih univerzah, da učenci in dijaki berejo slovensko leposlovje, da pišejo spise v slovenščini, da smo samozavestni in

pogumni govorci materinščine v vseh govornih okoliščinah in se ji ne odpovedujemo v imenu globalnega sporazumevanja v popreprosteni angleščini. Slovenci molimo in se pogovarjamo sami s seboj v slovenščini, zato smo tudi slišani v slovenščini – »/p/o ljudeh tujih jezikov in po ustnicah tujcev« (1 Kor 14,21) se ne bomo sporazumevali med seboj!

V Mariboru, 8. maja 2026,
na dan, ko se je rodila Meta

Učni jezik na slovenski univerzi

O rabi slovenščine v visokem šolstvu

V Razgledih smo se posvetili temi, ki je v zadnjih dneh mnoge zelo vznemirila. Gre za novelo Zakona o visokem šolstvu, ki v 8. členu govori o rabi slovenščine v visokem šolstvu na slovenskih univerzah in nalaga univerzitetnim učiteljem, da predavajo v tujem, natančneje v angleškem jeziku. Vlada je tak predlog že potrdila in ga poslala v Državni zbor Republike Slovenije. Mnogi menijo, da to pomeni zavestno odpovedovanje slovenskemu jeziku.

Novela zakona je bila pripravljena na Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport, ki ga vodi dr. Maja Makovic Brenčič, torej nam ni potrebno iskati tistih, ki so storili to nezaslišano dejanje, je v sporočilu za javnost zapisal Upravni odbor Društva slovenskih pisateljev. Eden tistih, ki so nastopili zoper tako odločitev je tudi slovenist profesor dr. Marko Jesenšek z mariborske Filozofske fakultete; je ogorčen in nepopustljiv do pobudnikov novele o visokem šolstvu.

Upam in tudi verjamem, da se to ne bo zgodilo in da bodo slovenski profesorji na slovenskih univerzah predavali slovenskim študentom v slovenskem jeziku. Materinščina mora ostati neprehodna pregrada za vse poskuse tujčenja. Zavedati se moramo, da je slovenski jezik v naši zgodovini vedno spodbujal k uporu, kadar je bilo na preizkusu slovenstvo. Na barikadah je bil npr. pred petindvajsetimi leti, ko se je branila ideja samostojne Slovenije na Roški v Ljubljani, kjer se je za zapornimi zidovi sodilo Slovencem v neslovenščini. Vsak dan se je na ulici zbirala množica Slovencev, ki je protestirala, ker je vojaško sodišče nekdanje skupne države Jugoslavije slovenskim državljanom na slovenski zemlji sodilo v neslovenščini. Jezik je preverjal demokratično zrelost Slovenije in s tem usmerjal ravnanje slovenske politike, ki je previdno čakala, da vprašanje rabe uradovalne slovenščine pokaže, ali so družbene razmere dozorele za osamosvojitev. Ko se je na Roški to pokazalo, je politika prevzela vajeti in začela usmerjati osamosvojitvene dogodke. V prelomnih trenutkih slovenske zgodovine je bilo vedno tako. Spomnimo se 19. stoletja, pomladi narodov in gibanja za slovensko državotvornost – ideja

Zedinjene Slovenije, béseda, čitalništvo in nato še taborsko gibanje so zahtevali javno rabo slovenščine in jezikovno enakopravnost v Avstro-Ogrskem cesarstvu. Politika je bila varno v ozadju. Izpostavljeno je bilo jezikovno vprašanje, tako da je boj za slovenski učni in uradovalni jezik izvajal pritisk in ocenjeval politične razmere, dokler slovenska politika ni bila prepričana, da je nastopil pravi čas za zedinjeno Slovenijo. Jezikovni zgodbi je sledila politična, ko je bilo jasno, da so dozorele razmere za spremembe. Podobno je bilo po prvi svetovni vojni, spomnimo se na majsko deklaracijo in Maistrovo vojaško akcijo, ki ji ljubljanska politika ni zmogla slediti, ali na dogodke po drugi svetovni vojni, ko beograjska politika, žal, ni upala uveljaviti teritorialnih zahtev na celotnem slovensko govorečem ozemlju, tako da se je »odpovedala« Trstu in Celovcu. Slovenski jezik je bil vedno primerno, celo najboljše, na koncu pa pozabljeno orodje trenutne slovenske politike. Zgodila se je Roška, toda petindvajset let po osamosvojitvi vodstvo slovenske države tišči glavo v pesek in noče videti, kam vodi nepremišljeno anglizatorstvo slovenskega univerzitetnega prostora. Predsednika države in vlade molčita, ministri neprizadeto tiščijo glavo v pesek, kot da je na slovenski univerzi vse v najlepšem redu, kot da del slovenske univerzitetne elite ne želi spremeniti Zakona o visokem šolstvu tako, da bi 8. člen uzakonil predavanja v tujščini za slovenske študente. Petindvajset let po osamosvojitvi in dobrih sto let po tem, ko smo v Ljubljani dobili prvo slovensko univerzo, zato da so se lahko na njej slovenski študenti izobraževali v slovenščini in poslušali predavanja slovenskih profesorjev v slovenskem jeziku, nam danes del slovenske univerzitetne elite, ki jo podpira tudi del politične elite, vsiljuje anglizacijo našega univerzitetnega prostora, kar je v nasprotju z evropsko jezikovno politiko in načeli jezikovne raznolikosti kot temeljne vrednote Evropske zveze. Znanje je potrebno podajati in razširjati v materinščini – to temeljno resnico je jasno in glasno ubesedil Cankar v povesti *Realka* –, kljub temu pa nekaterniki želijo, da bi v 21. stoletju predavanja na slovenskih državnih univerzah potekala v nematernem jeziku. Nizozemci, ki so v Evropi prvi zavili v tako slepo ulico in imajo danes, žal, v veliki meri pouk v tujem, tj. angleškem, se že zavedajo usodne napake. Danes poskušajo na demokratičen način to, pod narekovaji, pravico izobraževanja v tujščini omejiti in ponovno vrniti materinščini mesto, ki ji gre. Nemci so to že izpeljali – nemška rektorska konferenca je priporočila, da mora študij na vseh stopnjah izobraževanja potekati v nemščini, saj

le to zagotavlja kakovost podajanja, prenašanja in usvajanja znanja. Na naših univerzah pa so zelo glasni tisti, ki zavajajo ali pa ne razumejo, da s tujimi predavanji pada kakovost izobraževanja. Kdor razširja zablodo, da bodo angleški študijski programi omogočili internacionalizacijo našega univerzitetnega prostora in dvignili kakovost visokega šolstva, se zelo moti. Ali se zaveda, da bo moral npr. že čez pet let zagovarjati zablode, ki jih danes tako neodgovorno in nerazumno razširja in ne verjame izkušnjam drugih? V Nemčiji so ugotovili, da je kakovost njihovega visokega šolstva močno padla zaradi predavanj nemškim študentom v nenemščini. Predavatelj zelo težko izrazi vse, kar ve in zna v tujem jeziku enako dobro ter razumljivo kot v materinščini, hkrati pa študent, ki to posluša (predavanja v nematerinščini), sliši in razume manj oz. drugače kot v maternem jeziku. Matematik dobro ve, da je dvakrat dve štiri, in sicer nič več in nič manj, del slovenske univerzitetne elite pa tega ne razume in misli, da je v jeziku drugače. Navezujem se na akademika Orešnika, ki v slovenskem prostoru ni vedno najbolj všeč slovenistom, ker ima »preveč popustljiv pogled« na jezik, kljub temu pa je odločno povzdignil glas proti anglizatorjem. Po spominu navajam njegovo misel, ki ima veliko razsežnost: »Če me kdo vpraša, koliko je dve in dve, bom verjel matematiku. Jaz lahko razpravljam, ali je to bližje tri ali pet, ampak za pravo mnenje bom vprašal strokovnjaka; ampak ko se pa govori o jeziku, nas strokovnjake nihče ničesar ne vpraša. Jezikovno vprašanje je stvar lingvistike in stroko je potrebno poslušati!« Jezikoslovci ne nasprotujemo povezovanju slovenskih univerz z mednarodnimi, saj vemo, da je univerza vedno bila in mora biti, če je kakovostna, del univerzuma, tako da je vpeta v svet. Zdajšnji 8. člen Zakona o visokem šolstvu tako povezovanje omogoča – spodbuja predavanja v tujih jezikih pri študiju tujih jezikov in književnosti, saj se pričakuje, da poteka študij ruščine v ruščini, nemščine v nemščini, madžarščine v madžarščini … Zakon tudi določa, da je lahko del predavanj, ki jih izvaja gostujoči profesor, v jeziku, ki ga obvladajo študenti in predavatelj, saj je povsem razumljivo, da od gostujočega profesorja, ki pride na našo univerzo predavat za teden ali dva, ne moremo zahtevati, da se bo pred tem naučil slovenščine – pomembno pa je, da v takih primerih privabimo na naše univerze zelo ugledne predavatelje, ki bodo kakovostno dopolnili del študijskega programa, ki ga sicer izvajajo domači profesorji v slovenščini, ne bodo pa v tujem jeziku izvajali celotnega predmeta ali celo študijskega programa. Že

doslej pa so se v tujem jeziku izvajali t. i. skupni študijski programi konzorcija univerz, ki se lahko dogovorijo za enotni učni jezik ali več učnih jezikov. Podobno velja tudi za študijske programe, v katere je vpisanih več tujih študentov; žal pa zakon ne določa, kaj pomeni »večje število tujih študentov«, kar v praksi omogoča več preračunljivih ravnanj tistih, ki zagovarjajo tujejezična predavanja za slovenske študente. Slovenski visokošolski zakon v 8. členu ponuja celo več, kot imajo ta hip na mizi Nemci, ali kot si želijo tudi na Nizozemskem. Dolgoročno so tujejezična predavanja slovenskih profesorjev slovenskim študentom napačna smer, v katero nekateri silijo naš visokošolski izobraževalni sistem, zato mislim, da zakona ta hip ni smiselno tako ali drugače spreminjati. Slovenska rektorska konferenca naj razmisli o zmotnosti anglizacije, 8. člen pa naj ostane nespremenjen, dokler stroka, študenti, profesorji in univerzitetna politika ne dorečejo, kaj je prav. Slovenska univerza potrebuje najboljšo rešitev, zato je argument moči pri takem odločanju nesprejemljiv. Prejšnji teden smo, ki nam je mar za slovenski jezik in slovenstvo, pripravili peticijo in začeli zbirati podpise proti uzakonjenju tujejezičnih predavanj na slovenskih državnih univerzah. Odziv je velikanski, vendar povsem umeven sam po sebi – v treh dneh smo zbrali že več kot 2.500 podpisov in če bo potrebno, jih bomo še več. Gre za slovensko univerzo, ki mora izobraževati v slovenščini – stroka to odločno zagovarja in rubikona ne more prestopiti. Če bomo dovolili, da se 8. člen Zakona o visokem šolstvu sprosti, tako da bo učni jezik postala angleščina, potem lahko »zapremo štacuno«, se vrnemo v 19. stoletje in ustanovimo novo Avstro-Ogrsko ali Anglotujsko, kakor koli jo bomo imenovali, in se bomo slovensko pogovarjali samo še doma o tem, kako se pripravlja kosilo, kako se pije pivo in kako se lahko postori kaj na domačem dvorišču. Tega si ne želimo in tisti, ki vsiljujejo angleščino, se naj zavedajo, da le čevlje sodi naj kopitar. Matematiku nihče ne oporeka, koliko je dve in dve, ampak verjamemo stroki. Kemiku verjamemo, kar ve o organski ali anorganski kemiji, tudi ekonomistom ne razlagamo gospodarstva po svoje. Ali jezikoslovec ni strokovnjak na svojem področju, tj. pri vprašanju rabe jezika? Leposlovje bom (pre)bral v nemščini, v angleščini, v češčini, v jezikih, ki jih razumem, izobraževati pa se moram v materinščini, tj. v slovenskem jeziku, sicer se bom izslovenil in postal Neslovenec. Žalostno pa je, da so na slovenski univerzi odločevalci o učnem jeziku ljudje, ki jezikoslovne stroke ne poznajo niti je ne razumejo, kljub temu pa želijo vzvišeno anglizirati in

narediti dolgoročno nepopravljivo škodo slovenskemu visokošolskemu sistemu in izobraževanju nasploh.

Ali gre razumeti stvari tudi takole, namreč, ko slišimo zagovornike anglizacije, dobimo vtis, da v našem univerzitetnem prostoru manjka le še angleški učni jezik, da bomo naenkrat poskočili na vseh lestvicah kakovosti, študentje bodo drli k nam, našim projektom se bodo odprla vsa vrata. Zdi se, kot da samo še slovenski učni jezik onemogoča nesluten razcvet naše univerze.

Tako razmišljanje seveda ni skladno z zdravo pametjo in kdor misli, da je to rešitev za kakovost našega visokega šolstva, ne dojema jezikovne stvarnosti in ne razume evropske jezikovne politike. Logična utemeljenost je tu povsem umanjkala. Ali pa tudi ne, če je to utopija, ki bo postavila v vrsto vse nobelovce tega sveta, ker bodo čez noč želeli predavati na slovenskih jezikovno poangleženih univerzah. Predstava seveda ni stvarna. Slovenske univerze ne morejo tekmovati z Oxfordom ali Cambridgeem, prizadevati pa si moramo, da bomo imeli prepoznavne regijske univerze, ki bodo učinkovito povezovale prenašalce in uporabnike znanja v maternem ali regionalnem jeziku, tudi v globalnem, vendar v vrstnem redu, kot sem ga naštel. Zdi se mi, da na slovenskih univerzah tudi ne bomo imeli veliko število tujih študentov zaradi predavanj v angleščini. K nam bodo prihajali tisti izbranci, ki jih zanimajo predvsem slovenski jezik, literatura in kultura, tj. civilizacija Slovencev. Če bomo študentom iz nekdanjih republik SFRJ predavali v angleškem učnem jeziku, jih bomo izobraževali za tuji trg, saj brez znanja slovenščine po končanem študiju ne bodo ostali pri nas. Študentom, ki se odločijo za študij v Sloveniji, je treba omogočiti, da se dobro naučijo slovenščine in se v njej tudi izobrazijo za poklic, saj bodo le tako ostali po šolanju pri nas in se brez težav vključili v slovensko okolje. Večjezičnost, ki jo spodbuja Evropska zveza, niso predavanja v globalnem jeziku. Firenška resolucija o rabi jezika pri univerzitetnem poučevanju in raziskovanju iz leta 2014 ugotavlja, da je angleščina sicer ta hip globalni sporazumevalni jezik, da pa sporazumevalni jezik ne pomeni tudi jezika predavanj in posredovanja znanja – opozarja pred rabo popreprostene angleščine in priporoča rabo nacionalnih jezikov pri raziskavah in študiju. Resolucija je bila v Evropski zvezi pravilno razumljena in sprejeta, saj angleški učni jezik na univerzi in v raziskovanju omejuje funkcijskozvrstno popolnost nacionalnih jezikov in

zavira njihov nadaljnji razvoj, hkrati pa je v nasprotju s temeljnim načelom evropske kulturne in jezikovne raznolikosti. Evropske smernice za jezikovno izobraževanje spodbujajo vse kaj drugega kot jezikovno globalizacijo univerz. Program Evropske zveze Erasmus+ namenja velika finančna sredstva za izobraževanje in usposabljanje študentov, ki se odločijo npr. za semester na tujih univerzah – ne zato, da bodo tuji študenti pri nas poslušali predavanja v angleščini, kot to napačno razlaga del slovenske univerzitetne elite, ampak ravno nasprotno, da se razširja in uveljavlja učenje različnih evropskih jezikov. Erasmus študent na npr. Karlovi univerzi v Pragi ne bo poslušal predavanj iz češke zgodovine v angleščini, ampak bo tja odšel zato, da se ob študiju nauči češkega jezika in s tem uresničuje željo evropske jezikovne politike, da naj bi prebivalci Evropske zveze govorili in se sporazumevali med seboj v različnih nacionalnih jezikih. Erasmus študenti se morajo na izmenjavo prijaviti vsaj pol leta pred odhodom v tujino, v tem času pa jim matična univerza ponudi tečaj jezika države, v katero bo odšel na izmenjavo. Če se nekdo začne v Sloveniji učiti češčine na začetni stopnji, jo bo v tem času osvojil vsaj na stopnji A2, ko pa bo s takim predznanjem prišel na Češko, se bo v naravnem jezikovnem okolju v jeziku izpopolnil vsaj do stopnje B1 ali celo B2, to pa je stopnja znanja, ki se zahteva tudi na gimnazijski maturi za prvi tuj jezik. To je ideja večjezičnosti, ki jo ponuja Evropska zveza, ko zavrača prevlado globalnega učnega jezika. Žal je v slovenskem univerzitetnem okolju napačno predstavljena in dvomljivo moralno prevrednotena v svoje nasprotje – angleški učni jezik je več vreden kot slovenski. Slovencev ni štirideset milijonov kot npr. Poljakov, ali osemdeset in več milijonov kot Nemcev itd., slovenščina ima malo več kot dva in pol milijona govorcev. Če se bomo sramovali majhnosti, in to povsem neupravičeno, tako da bomo prenapenjali popreprosteno angleščino v javnem sporazumevanju, predvsem kot učni jezik, potem bo to začetek konca našega jezika in s tem tudi slovenstva in slovenske samostojnosti oz. državotvornosti. Kakovost našega visokega šolstva ni na najvišji ravni, ljubljanska in mariborska univerza vsako leto nazadujeta na lestvici najboljših svetovnih univerz, in če bomo v imenu »internacionalizacije« prodali še slovenski učni jezik, bomo zapravili tudi domoljubje, ki je pri nas že tako skoraj umaknjeno iz osnovno- in srednješolskih učnih programov. Izgubili bomo svojo slovensko identiteto in se utopili v globalnem talilnem loncu. Tako slabo izkušnjo imamo iz polpretekle zgodovine, ko

se nam je podobno že dogajalo v bivši Jugoslaviji, kjer se je prav tako zamenjavalo slovenščino z globalno srbohrvaščino in se je prav tako zdelo, da je slovenščina nepotrebna, saj vsi Slovenci razumemo globalni jezik Jugoslavije. Predzgodba je znana tudi iz prve Jugoslavije, ko se je oče slovenskega naroda Anton Korošec odpovedal rabi slovenščine v beograjskem parlamentu, ker slovenski poslanci dobro razumejo srbsko. Tak odnos do slovenskega jezika je zgodovinsko ponavljajoč – vedno se pojavi, ko se politične razmere umirijo in se jeziku, ki je bil pred tem na barikadah slovenstva, pripiše slabšalni razpoloženjski predznak in se ga poskuša predstaviti za coklo razvoja. To ni dobro in upam, da bodo anglizatorji slovenskega visokega šolstva razkrinkani in ustavljeni. Pristojno ministrstvo mora umakniti predlagane spremembe 8. člena Zakona o visokem šolstvu, ki poskušajo uzakoniti rabo angleškega učnega jezika na slovenski univerzi, saj bo le to pomirilo slovensko javnost in nato omogočilo, da bo stroka pripravila rešitev, ki bo dolgoročno koristna za slovensko državo in visoko šolstvo.

Radio Maribor, Razgledi, 4. 6. 2016.
Voditelj Stane Kocutar.

Poangleženje univerze

Slovenske univerze postopoma uvajajo predavanja v angleščini, vendar ne le za tuje, ampak tudi za slovenske študente. Napovedane spremembe Zakona o visokem šolstvu odpirajo možnosti, da bodo slovenski študenti na slovenskih univerzah poslušali predavanja v angleškem jeziku. Strokovna javnost je razdeljena, ena stran se nagiba k internacionalizaciji in poudarja, da se bo s tem dvignila kakovost študija, druga poudarja razvoj slovenskega jezika in se sprašuje, ali bo slovenščina na univerzah še uradni jezik. Opozorila so, da bodo imele spremembe tudi negativne socialne posledice. Kakšna je prava pot?

V mariborskem studiu pozdravljam prorektorja mariborske univerze profesorja dr. Marka Jesenška, dober dan.

Dober dan.

Doktor Jesenšek, ste jezikoslovec, kot prorektor Univerze v Mariboru pa ste sodelovali v komisiji Rektorske konference pri pripravi 8. člena *Zakona o visokem šolstvu*, a ste usklajevanja zapustili. Zakaj?

Rektorska konferenca me formalno ni odpoklicala. Šlo je za nestrokovno in tako škodljivo razmišljanje o učnem jeziku, da se z njim kot slovenist in jezikoslovec, ki mu je materna beseda sveta, nisem mogel strinjati. Zakon o visokem šolstvu je doslej solidno urejal vprašanje učnega jezika na slovenskih univerzah, vendar pa nekateri sedaj želijo zamenjati slovenščino v naših univerzitetnih predavalnicah s tujščino. Strinjali smo se, da je potrebno zakonsko določiti, kdaj je lahko tudi tuj jezik učni. Iskali smo strokovno utemeljene in za slovenski prostor razumne rešitve. Naravno je, da potekajo predavanja na oddelkih za tuje jezike in književnosti npr. v nemščini, francoščini, češčini, poljščini itd.; razumljivo je, da gostujoči visokošolski učitelji iz tujine, ki so pri nas krajši čas, predavajo dele študijskih programov v tujem jeziku; prav tako se lahko predavajo v tujem jeziku deli študijskih programov, ki so namenjeni mednarodni izmenjavi študentov; enako velja za skupne študijske programe z univerzami iz tujine; in kar je najbolj pomembno in odpira dovolj možnosti slovenskim fakultetam,

da izvajajo v tujem jeziku dele študijskih programov, če se enaki deli študijskih programov na univerzi izvajajo hkrati tudi v slovenskem jeziku, s tem da se izvajanje v tujem jeziku ne financira iz proračuna. Kdor ima dober namen, ve, da je to poštena rešitev, ki omogoča univerzam, da so avtonomne pri izbiri učnega jezika skladno z Ustavo RS in Zakonom o javni rabi slovenščine. Dodajam še pojasnilo, da je pri nas tuj jezik sopomenka za angleščino! Evropska zveza poudarja jezikovno raznolikost in spodbuja enakopravno rabo štiriindvajsetih uradnih jezikov, pri nas pa se del univerzitetne elite obnaša zelo malomarno do svojega državnega in maternega jezika in poveličuje tujščino kot učni jezik in jezik znanosti na slovenskih univerzah po načelu, da je slovensko slabo, kar je tuje, tj. angleško, pa je dobro. Rektorska konferenca Slovenije daje prednost predavanjem v angleščini z nespodobnim pojasnilom, da je to dobro za internacionalizacijo slovenskih univerz; kot da slovenske univerze doslej niso bile del mednarodnega univerzitetnega prostora, kot da bo slovenska univerza po novem del mednarodnega univerzuma le, če bo slovenski učni jezik nadomestila angleščina. Ne zadostuje, kar sem predstavil, da je zdravorazumsko in zakonsko sprejemljivo za tujejezična predavanja, Rektorska konferenca želi popolno jezikovno anglizacijo slovenskih univerz. Doslej je veljalo, da je lahko del študijskega programa v tujem jeziku, celota pa v slovenščini, po novem pa bi lahko bili študijski programi v angleščini in bi se le nedoločen del izvajal v slovenščini. V praksi, to se, žal, že nezakonito dogaja, bi to pomenilo, da se predmet, ki ima šestdeset ur, odpredava npr. tri ure v slovenskem jeziku, ostalih sedeminpetdeset ur pa poteka v angleščini. To je surova logika kapitala, ki pod pretvezo internacionalizacije razprodaja slovenski jezik za nekaj evrov, kolikor bi univerze stala vzporedna predavanja. Kaj takega je v evropskem univerzitetnem prostoru težko najti, saj se tudi tiste univerze, ki so pred časom nepremišljeno uvajale predavanja v angleščini, sedaj vračajo k nacionalnim jezikom. Ugotavljajo, da se je kakovost študija in izobraževanja močno znižala zaradi predavanj v angleščini. Sporočilna sposobnost in jasnost slovenskega profesorja je v angleščini slabša kot v materinščini, sprejemnik informacij, tj. slovenski študent, pa bo zato težje razumel in usvojil potrebno znanje. Jasno je, da tu izgublja stroka, tj. kakovost študija in slovenski strokovni oziroma znanstveni jezik. Nemški rektorji so prepoznali prevaro in so na svoji rektorski konferenci postavili jasno vodilo, da se je potrebno vrniti k nemškemu

učnemu jeziku, saj so jezikovno anglizirane nemške univerze začele izgubljati kakovost.

Gospod Jesenšek, torej vi razumete, da napovedane zakonske spremembe dopuščajo možnost, da slovenski študentje na slovenskih univerzah poslušajo predavanja v tujem jeziku, najverjetneje v angleškem, in to v večjem delu, na vseh ravneh in na vseh smereh.

Take težnje ima Rektorska konferenca Republike Slovenije. Ne želi vzporednih slovenskih in tujejezičnih predavanj, ampak zahteva samo angleške študijske programe in predavanja v angleščini. 8. člen Zakona o visokem šolstvu sprevrača dosedanjo zakonsko dikcijo in strokovno sprejemljive jezikovne rešitve tako, da se lahko izvajajo v angleščini celotni študijski programi ali njihovi deli, če se v slovenščini izvajajo primerljivi študijski programi. Pazite, besedna zveza *enaki študijski programi* je z namenom zamenjana z nejasnimi *primerljivimi študijskimi programi*. Rektorji slovenskih univerz zahtevajo tudi predavanja v angleščini celotnih študijskih programov, ne le njihovih delov, če so vanje vključeni gostujoči profesorji iz tujine, ali če je v teh programih *večje število* tujih študentov. Tega kot jezikoslovec, gre namreč za strokovno vprašanje s področja rabe jezika, ki je povezano tudi z življenjem jezika, ne morem dovoliti. O tem pišem strokovne članke, nastopam v medijih in se pogovarjam s številnimi kolegi z univerze in širše javnosti in vsi smo tako rekoč soglasni, da tako pač ne bo šlo. Gre za neprimeren, strokovno neustrezen in za slovenščino sramoten predlog, ki ga zavrača jezikoslovna stroka na čelu s slovenisti in anglisti, večina univerzitetnih delavcev in slovenska javnost. Če bo osamljeni del slovenske univerzitetne elite, ki jo podpira majhen del neodgovornih politikov na pristojnem ministrstvu, vztrajal pri takem predlogu in ga poskušal uzakoniti, se bomo srečali na ustavnem sodišču in če bo potrebno, tudi na evropskem, kajti evropska jezikovna politika odklanja jezikovno renegatsvo, zavrača odklonilen odnos do maternega jezika in prevlado katerega koli uradnega jezika Evropske zveze v javni rabi, tudi in predvsem v izobraževanju in znanosti. Internacionalizacija visokega šolstva ne pomeni predavati v angleščini. Vodilo Evropske zveze je znanje čim več tujih jezikov, izobraževanje pa mora potekati v materinščini. Rektorska konferenca Slovenije prikriva finančni pohlep z internacionalizacijo in se pretvarja, da ne razlikuje med učenjem tujega jezika in poučevanjem v tujem jeziku. Če se odločim za študij v

Sloveniji, potem me ne bo nihče na svetu, najmanj pa osamljena univerzitetna skupinica naše (namenoma ne rečem *slovenske*) Rektorske konference, prepričal, da se moram izobraževati v angleščini. Vprašajte naše študente. Na slovenski univerzi se želijo šolati v slovenščini in se bodo prvi in najbolj glasno uprli zblojenemu predlogu anglizatorjev. Slovenski študent, ki odhaja na izmenjavo v npr. Španijo, se tam ne bo srečal s predavanji v angleščini. Spoznati želi študij in študentsko življenje v Španiji, hkrati pa se seznaniti tudi s špansko kulturo in jezikom. Smisel evropske izmenjave študentov je, da se med študijem uči tujega jezika v naravnem okolju in tako hitro doseči raven znanja takega jezika vsaj na stopnji B1. V Sloveniji želimo sprevreči pozitivno idejo evropske večjezičnosti z zamudniškim enojezičjem, ki ga je Evropa že zdavnaj presegla.

Osnovno vprašanje je, kakšen je javni interes, da tuji in domači predavatelji na slovenskih univerzah predavajo tujim in slovenskim študentom v tujem, najverjetneje v angleškem jeziku in v kolikšni meri. Kako vi odgovarjate na to vprašanje?

Plodne razprave doslej ni bilo, ker nas anglizatorji ne slišijo. Nesporazum nastaja, ker so predlagane zakonske spremembe 8. člena tako zvito zapisane, da jih lahko nekdo, ki mu to ustreza, ne bere dobrohotno. Slovenske univerze niso brezpogojno avtonomne, saj so financirane iz javnih sredstev in ker so slovenske, so seveda zavezane slovenstvu. Avtonomija tudi ne postavlja slovenskih univerz nad Ustavo Republike Slovenije, ki jasno določa, da je v Sloveniji uradni jezik slovenski. Zakon o javni rabi slovenščine v 12. členu določa, da poteka izobraževanje v Sloveniji od vrtca do univerze v slovenskem jeziku. Slovenska univerza je avtonomna v okviru slovenske Ustave in slovenske zakonodaje, drugačno razlaganje njene avtonomije je nesmiselno. V nasprotju z logiko je zato razmišljanje, da bo opustitev slovenščine zaradi t. i. internacionalizacije slovenskega univerzitetnega prostora naše univerze izstrelila med najboljše. To bi se zgodilo le v nestvarnem svetu, sicer pa slovenska univerza ni niti zaprta niti samozadostna. Slovenska država in slovenska univerza sta nastali tudi zato, da bi dokazovali enakopravnost in odličnost slovenskega učnega in znanstvenega jezika, njegovo sposobnost, da deluje in se polnofunkcijsko izraža na vseh področjih delovanja in mišljenja. Zato je protislovno in malovredno, da bi se v samostojni Sloveniji izničila

stoletna prizadevanja slovenskih izobražencev za enakopravno rabo slovenščine v javnosti. Slovensko politiko opozarjam na kritične razmere glede rabe slovenščine v visokem šolstvu.

Radio Slovenija, Program Ars, 20. 4. 2016.
Voditelj Aleksander Čobec.

Al prav se reče *kaša* ali *porridge*?

Mnenja o tem, ali naj Slovenija dopusti, da se v prihodnje del visokošolskih študijskih programov izvaja v tujih jezikih, se močno razlikujejo. Pomena ustanovitve ljubljanskega vseučilišča za razvoj slovenske družbe skoraj ne moremo preceniti. Univerza v Ljubljani je namreč z ustreznim znanjem opremila ter osebnostno oblikovala generacije najbolj bistrih, nadarjenih in prizadevnih Slovenk in Slovencev, ki so nato poskrbeli za vsestranski gospodarski, umetnostni in znanstveni napredek Slovenije. Pri tem pa je Univerza poskrbela, da so bili vsi ti ljudje funkcionalno polno pismeni v slovenščini, to pomeni, da so – na katerem koli področju pač so že delovali – zgodovino našega prostora zdaj ustvarjali v slovenskem jeziku in ne, kakor stoletja poprej, v latinščini ali nemščini. Toda sto let po ustanovitvi Univerze v Ljubljani se postavlja vprašanje, ali ni nastopil čas za spremembo. V globaliziranem svetu se kaj lahko zdi, da morajo nove generacije, če hočejo v življenju uspeti, znati misliti, pisati in delovati ne toliko v slovenščini kakor v kakem drugem jeziku. Zato se že nekaj časa pogovarjamo, da bi na naših univerzah dopustili, da se del študijskih programov izvaja v tujih jezikih, predvidoma še zlasti v angleščini. Debata med zagovorniki in nasprotniki sprememb 8. člena Zakona o visokem šolstvu je, pričakovano, precej ostra. Kdo ima prav? Je med obema pogledoma mogoče poiskati nekakšno srednjo pot, ki bi poskrbela, da se ne oropamo za bogato dediščino, ki so nam jo zapustili predniki, a se obenem ne zazidamo v nacionalni atavizem? To je vprašanje, ki nas zaposluje v tokratni Intelekti.

Doktor Jesenšek, če se ne motim, ste pred leti nasprotovali pismu Rektorske konference, tam ste bili kot predstavnik Univerze v Mariboru, ki pravi, da 8. člen Zakona o visokem šolstvu omejuje internacionalizacijo. Zakaj?

Izobraževanje slovenskih študentov v Republiki Sloveniji mora potekati v materinščini. To je temeljno načelo, ki je nespregledljivo, dokler tako določa Ustava – v 11. členu je jasno zapisano: Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina. Če rektorjem slovenskih državnih univerz to ni všeč, bodo morali najprej spremeniti Ustavo, da bodo lahko anglizirali naše visoko šolstvo. Kar počnejo sedaj, je narobe svet. Novi Zakon o visokem šolstvu bi postal neskladen z Ustavo RS. Predavanja slovenskih profesorjev na slovenski univerzi v neslovenščini bi kršila

tudi že obstoječi Zakon o javni rabi slovenščine, ki v 12. členu določa, da v Sloveniji vzgoja in izobraževanje v javno veljavnih programih od predšolske stopnje do univerze potekata v slovenščini. Potem je treba spremeniti tudi zakon, to je še eden, ki je nad zakonom o visokem šolstvu. Če bi vendar priznali tako angleško izobraževanje naših študentov na naših univerzah, kar ni dovoljeno v Ustavi in jezikovnem zakonu RS, se ne bi menili niti za norme, ki veljajo v Evropski zvezi, del katere smo. Sporočilo Evropske komisije o prenovljeni agendi Evropske zveze za visoko šolstvo iz leta 2017 določa, da sodi med prednostne naloge akademske skupnosti vzpostavljanje stikov v lokalnih jezikih, ki jih je potrebno spodbujati in uporabljati v vseh sporazumevalnih univerzitetnih vlogah. Evropska zveza namreč ugotavlja, da se je globalna angleščina preveč razširila v nacionalnem izobraževanju, zato je tudi Svet Evrope priporočil, da je potrebno razlikovati med izobraževanjem v tujem jeziku in znanjem tujih jezikov. Evropska zveza temelji na jezikovni in kulturni raznolikosti, zato njena jezikovnopolitična agenda predpostavlja, da naj bi prebivalci Evropske zveze govorili ob maternem in državnem vsaj še tri ali štiri tuje jezike – sosedskega, regionalnega, globalnega itd. V Sloveniji znanje tujih jezikov še zdaleč ni tako dobro, kot se zdi na prvi pogled. Sporazumevanje v angleščini ni veliko ali celo nič boljše kot drugod po Evropi. Namesto angleških predavanj za slovenske študente na slovenskih univerzah je potrebno na novo premisliti učenje in poučevanje tujih jezikov v pred-, osnovno- in srednješolskem izobraževanju. Ali imamo pravi odgovor na strokovno vprašanje o zgodnjem učenju tujih jezikov in rešitev, kako učence in dijake usposobiti za primerno pisno in ustno sporazumevanje v najmanj treh tujih jezikih? Doslej so se slovenski šoloobvezni otroci srečavali s prvim tujim jezikom šele pri osmih, devetih letih, in sicer le dve ali tri šolske ure tedensko, z drugim tujim jezikom pa praviloma šele v srednji šoli, in to na začetni ravni. Velika težava je, da se v Sloveniji prvi tuji jezik enači z angleškim v skoraj 99 %, drugi pa z nemščino, francoščino in španščino, ostalih jezikov pa je v našem šolskem izobraževanju komaj za vzorec; izjemi sta italijanščina in madžarščina na območjih občin, v katerih živita italijanska ali madžarska narodna skupnost. Dokler imamo Ustavo, ki določa, da je slovenščina uradni jezik v Republiki Sloveniji, in dokler Evropska zveza spodbuja jezikovno raznolikost, ni primerno niti spodobno, da rektorji slovenskih univerz vsakih nekaj let odpirajo vprašanje učnega jezika v

visokem šolstvu. Internacionalizacija slovenskega visokega šolstva ni sopomenka za poangleženje in predavanje v tujščini. O učnem jeziku je potrebno vprašati in poslušati strokovnjake, ki o tem kaj vedo – jezikoslovje, nevroznanost in psihologija so stroke, ki znajo razložiti, zakaj mora izobraževanje potekati v materinščini. Zadnje jezikovne raziskave kažejo, da se več kot 43 % ljudi v Evropski zvezi uspešno sporazumeva le v maternem jeziku. Predstavljajmo si, kaj to pomeni za izobraževanje v tujščini – popreprostena angleščina profesorjev ali študentov pač ne omogoča rezultatov, s katerimi bi se naše univerze lahko uveljavile v mednarodnem prostoru. Kakovostno znanje je potrebno ubesediti na najboljši možni način, tj. v materinščini, v svetu pa bomo tako pridobljeno znanje uveljavljali in razširjali z dobrim znanjem tujih jezikov. Drugače enostavno ne gre, jezikovna tujejezična predavanja so slepa ulica slovenskega univerzitetnega izobraževanja. Slovenska univerza je bila pred sto leti ustanovljena zato, da je lahko slovenski študent poslušal ugledne slovenske profesorje, ki so posredovali kakovostno znanje v slovenskem jeziku.

Doktor Jesenšek, angleščina je danes lingua franca znanstvene produkcije po vsem svetu. V tem smislu ima podobno vlogo, kot jo je imela na stari celini nekoč latinščina. Zakaj se Vam zdi, da je angleščina nevarna za slovenski jezik, za hrvaški jezik, navsezadnje za nemški in francoski jezik? Ali zato, ker je bila latinščina v srednjem veku mrtev jezik, uporabljali so jo samo za intelektualce, med tem ko je angleščina danes seveda jezik svetovne velesile, številka ena ali kako?

Angleščina seveda ni nevarna v pomenu, da bi škodila slovenščini, ni pa primerna kot učni jezik slovenskih študentov na slovenskih univerzah oz. za izobraževanje v neangleškem univerzitetnem okolju. Nemščina je doma v Nemčiji, francoščina v Franciji in slovenščina v Sloveniji, zato so nacionalni jeziki najbolj primerni za učenje, poučevanje in razmišljanje v domačem okolju. Če imamo vsaj malo zgodovinskega spomina, nam je jasno, da pri nas, enako pa tudi v svetu, noben globalni ali nadomestni jezik ni bil uspešen in se je, če ne drugače, s prelomnimi družbenimi in političnimi spremembami, moral umakniti slovenščini – to je v preteklosti veljalo za prestižno latinščino, ki je vendar imela drugačen položaj, ker ni bila materni jezik govorcev, za nemščino, za t. i. srbohrvaščino in tako bo tudi s trivialno, ali kot se danes misli zaradi logike kapitala, globalno angleščino. Jezik je

način razmišljanja in ustvarjanja, en jezik bi zanikal temeljne vrednote Evropske zveze in sodobnega sveta, ki spodbujata večjezičnost in večkulturnost. Globalizem želi ustvariti enojezično samoangleško družbo, ki bo razmišljala enako, ki bo imela enake potrebe in pričakovanja, ki jo bo kapital lažje obvladoval in usmerjal. Izgubil bi se odprt pogled na svet, saj le sožitje več jezikov in kultur omogoča pozitivni razvoj. Enojezičje v univerzitetnem okolju in znanosti je napaka in prav bi bilo, da bodo tisti, ki vodijo slovensko visoko šolstvo, to čim prej spoznali. Šestnajst let sem bil v slovenski univerzitetni politiki in kot dekan ali prorektor za mednarodno sodelovanje se nikoli nisem strinjal, da mora imeti slovenska univerza predavanja v angleščini zaradi t. i. internacionalizacije, da bo zaradi angleškega učnega jezika boljša. Univerze so od nekdaj neizmeren povezan prostor znanja in raziskovanja, ki drugačna kot internacionalna sploh ne moreta biti. Slovenska univerza seveda ne more tekmovati z univerzo v Stanfordu, težko si predstavljam, da bo kdaj povsem primerljiva z univerzama v Oxfordu ali Cambridgeu, bomo pa lahko med najboljšima dvema, tremi odstotki univerz na svetu, če bomo znali uveljaviti svoje prednosti in posebnosti, med njimi predvsem spoštovanje materinščine in rabo slovenskega učnega jezika.

Prav bi bilo, da bi rektorji slovenskih univerz oblikovali dikcijo 8. člena Zakona o visokem šolstvu, ki govori o učnem jeziku na naših univerzah, v dogovoru s strokovnjaki jezikoslovci, nevroznanstveniki in psihologi, tako da bi upoštevali njihovo védenje in znanje o jeziku, temu pa bi podredili trenutne finančne in kadrovske razmere. V slovenskem univerzitetnem prostoru, sedaj pa tudi že v javnosti, se delimo na nasprotnike 8. člena in tiste, ki se z njim strinjajo. To ni prava pot. Slovenska ustava določa, kateri je uradni jezik v naši državi in se ga mora uporabljati v javnosti, torej tudi v javnem izobraževanju. V Zakonu o visokem šolstvu je 8. člen prisoten zato, da poudarja ustavni položaj slovenskega učnega jezika in zagotavlja, da bo slovenščina uradni in prevladni jezik v slovenskih univerzitetnih predavalnicah, ki pa bodo kljub temu odprte tudi za tujejezična predavanja skladno z Ustavo RS in Zakonom o jezikovni rabi slovenščine. Težko si predstavljam, da bi npr. študij češkega jezika in književnosti na naši univerzi ne potekal v češčini, to bi bilo skregano z zdravo pametjo. Enako velja za skupne študijske programe, ki jih naše univerze izvajajo v sodelovanju s tujimi visokošolskimi institucijami – univerze se bodo dogovorile, v katerem učnem jeziku bodo potekala predavanja in prav bi bilo, da to ne bi bila

praviloma le globalna angleščina. Od gostujočih profesorjev, ki pridejo na slovensko univerzo za krajši čas, tudi ne moremo zahtevati, da se bodo za nekaj ur predavanj predhodno naučili slovenščine – ni pa prav, da je pri nas samoumevno, da v angleščini predavajo gostje iz Nemčije, Italije, Hrvaške. Prav je, da na naših univerzah gostimo čim več dobrih in uglednih tujih predavateljev, žal, pa to ni vedno uresničljivo. Trenutna stvarnost kaže, da k nam prihaja veliko kolegov iz Bolgarije, tudi s Hrvaške, Romunije, ki praviloma niso člani mednarodne univerzitetne elite, so pa zadovoljni z našimi finančnimi zmožnostmi. Ali je res potrebno, da predavajo samo v angleščini?

Enako velja tudi za študente na izmenjavi, ki jim moramo ponuditi učenje slovenščine in jih vključiti v slovenska predavanja. Vsak tuji študent, ki bo prišel v Slovenijo, seveda ne bo takoj spregovoril slovensko, ali pa sploh ne bo, če bo imel samo angleška predavanja. Sodelovati morajo v dejavnostih Centra za slovenščino kot drugega in tujega jezika v Ljubljani in ostalih institucijah v Mariboru in na Primorskem, ki bodo tujim študentom pomagali pridobiti čim več znanja in novih informacij o slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. Če kljub temu v slovenščini ne bi šlo, je potrebno za tuje študente organizirati posebna predavanja, ne pa zaradi nekaj tujih študentov izvajati skupne programe v angleščini tudi za Slovence. Naša velika težava je, da tuji jezik enačimo samo z angleščino. Namesto angleških predavanj morajo naše univerze organizirati različne oblike neformalnega izobraževanja, kot so tečaji, poletne šole, programi za usposabljanje in podobno. Erasmus+ izmenjava ni namenjena za angliziranje, nasprotno, Evropska zveza je prostor odprla za razširjanje jezikov in kultur. 8. člen je potrebno prilagoditi pozitivni evropski jezikovni politiki. Predlog Slovenske akademije znanosti in umetnosti omogoča prav to – zavrača vsesplošno anglizacijo in spodbuja jezikovno odprtost, ki ni v nasprotju z Ustavo RS in evropsko jezikovno politiko. Rektorji morajo razumeti, da 8. člen predpisuje slovenski učni jezik in onemogoča skupna predavanja v tujem, tj. angleškem jeziku tistih študijskih predmetov, v katerih so slovenskim študentom priključeni tuji. 8. člen torej ne prepoveduje predavanj v tujem jeziku, kot se v javnosti posplošuje, ampak zagotavlja pravico slovenskim študentom, da se izobražujejo v slovenščini.

8. člen natančno določa, kdaj in kako lahko potekajo predavanja na slovenski univerzi v tujem jeziku, s tem pa omogoča jezikovne pravice tudi tujim študentom in tujim profesorjem. Vroča razprava o

tem je potekala že leta 2016 in takrat smo predlagali, da bi se za slovenske študente določil delež tujejezičnih predavanj. To je rubikon, ki ga ne smemo prestopiti. Zgodba se odpira za tuje študente in ugledne gostujoče profesorje, zapira pa se možnost, da bi slovenski študenti poslušali predavanja samo še v tujem jeziku. Zaskrbljen sem, s kakšno lahkotnostjo dajejo naši rektorji prednost tujemu učnemu jeziku na slovenskih univerzah, rezultati evropske raziskave o jezikovni kompetenci pa kažejo, da 14 odstotkov slovenskih srednješolcev po zaključenem šolanju ne dosega ravni osnovnega uporabnika za prvi tuji jezik in 20 odstotkov za drugi tuji jezik.

Radio Slovenija, Prvi program; Intelekta, 3. 12. 2019.
Voditelj Goran Dekleva.

Slovenski jezik

Leta 2016 smo se dogovorili, da 8. člena Zakona o visokem šolstvu ne bomo spreminjali, vendar pa se danes ponovno pojavlja vprašanje, kako podeliti angleščini na slovenski univerzi več pravic, kot jih ima slovenski jezik. Tujčeva peta je metafora za hlapčevstvo, anglizatorji pa nas danes ponovno prostovoljno podrejajo tujčevi peti v našem visokem šolstvu. Vse, kar je pri nas povezano z jezikom, znanostjo in raziskovanjem, naj bi tulilo v trivialni angleški rog. Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije javno in protiustavno zatira – kar je Slomšek nekoč imenoval, da je sveto –, slovenski jezik. Predlaga namreč spremembo petega odstavka 43. člena Zakona o znanstvenoraziskovalni dejavnosti, tako da naj bi slovenski raziskovalci prijavljali svoje raziskovalne projekte slovenski državni agenciji v angleškem jeziku, ker bi se tako lažje vključevali v mednarodni raziskovalni prostor. Poročila o projektih, ki jih financirajo slovenski davkoplačevalci, naj bi bila napisana samo v angleščini.

Dober dan in prav lep pozdrav vsem poslušalcem nacionalnega programa Radia Maribor. Danes bomo govorili o slovenskem jeziku, torej o temi, ki vzburja slovensko javnost na različnih nivojih. Ves čas je prisotna skrb, bojazen, kaj se dogaja s slovenskim jezikom, ki je naš temeljni identitetni vzorec, naše temeljno identitetno sidrišče. Včasih se pojavlja tudi občutek ogroženosti jezika. Gost oddaje Poglobljeno je akademik profesor dr. Marko Jesenšek, strokovnjak za zgodovino slovenskega jezika. Govorili bomo o tem, kako normativno sicer pri nas skrbimo za ohranjanje materinščine, a se v praksi vse prepogosto vedemo neodgovorno. Po jeziku smo ustvarjeni, razpoznavni in določeni. Gospod Jesenšek, dobrodošli na valovih nacionalnega programa Radia Maribor.

Dober dan, lepo pozdravljam poslušalce nacionalnega programa Radia Maribor.

Vsakih nekaj let se ponavljajo razprave o ogroženosti slovenskega jezika na akademski ravni. Letos je ponovno aktualno razmišljanje o spremembi 8. člena Zakona o visokem šolstvu, ki visokošolskim

zavodom omogoča izvajanje študijskih programov v tujem jeziku, če se ti vzporedno izvajajo tudi v slovenskem jeziku.

Če bi se slovenske univerze držale določil 8. člena Zakona o visokem šolstvu, nihče ne bi odpiral vprašanja učnega jezika, saj zakon natančno določa, kako je mogoče izvajati študijske programe ali posamezne predmete v tujem jeziku. Del slovenske univerzitetne elite zakonskih določil o učnem jeziku ne spoštuje, tako da na posameznih fakultetah mariborske, ljubljanske, koprske in novogoriške univerze predavanja nezakonito potekajo samo v tujem, tj. angleškem jeziku. 8. člen Zakona o visokem šolstvu določa, da lahko slovenske državne univerze izvajajo v tujem jeziku študijske programe tujih jezikov, dele študijskih programov, če jih predavajo gostujoči visokošolski učitelji iz tujine, če je v take programe vpisano večje število tujih študentov ali, če se študijski programi izvajajo v slovenskem in v tujem jeziku.

To je torej besedilo znamenitega 8. člena Zakona o visokem šolstvu.

Tako je, vsebinsko in sporočilno, ne čisto dobesedno. Slovenci imamo Ustavo, ki nedvoumno določa, da je uradni jezik v Republiki Sloveniji slovenščina, na ozemlju, kjer živita madžarska in italijanska manjšina, pa tudi madžarščina ali italijanščina. Če bi živeli v pravni državi, noben zakon ne bi smel biti v nasprotju z Ustavo in nihče v Sloveniji ne bi mogel anglizirati slovenskih univerz. Zdi pa se, da živimo v lažni demokraciji, saj lahko vsak, ki je dovolj spreten, zvito obide črko zakona, tudi če s tem krši ustavno določilo o uradnem jeziku v Republiki Sloveniji. Razmere so kaotične, zato vsako novo razmišljanje o učnem jeziku na slovenski univerzi dodatno odpira vrata tujejezičnim predavanjem. Leta 2016 smo se dogovorili, da 8. člena Zakona o visokem šolstvu ne bomo spreminjali, vendar pa se danes ponovno pojavlja vprašanje, kako podeliti angleščini, pa ne oksfordski, ampak popreprosteni evroangleščini, na slovenski univerzi več pravic, kot jih ima slovenski jezik. Domači anglizatorji ne počivajo in ne odnehajo – v javnosti so se potuhnili za tri leta in premišljevali, kako bi ustrezno zaobšli 8. člen, ki je, žal, napisan tako, da omogoča angleške obvoze; na slovenskih univerzah se je uveljavila angleščina kot sopomenka za tuj jezik.

Ne glede na to, da je bil skozi vso zgodovino duhovne narodove emancipacije prav slovenski jezik tista temeljna osnovna, bazična in izključna identitetna matrika.

Pred sto leti, 3. decembra 1919, prav na rojstni dan Franceta Prešerna, je v dvorani Deželnega dvorca v Ljubljani potekalo prvo predavanje na slovenski univerzi, ki je bila ustanovljena 23. julija leta 1919. Fran Ramovš, takrat eden najbolj uglednih jezikoslovcev v evropskem prostoru, je predaval o zgodovinski slovnici slovenskega jezika. Šlo je za simbolično dejanje – slovenist je predaval na slovenski univerzi o slovenskem jeziku v slovenščini. Ramovš je jasno in glasno povedal, da je bila ljubljanska univerza ustanovljena zato, da bodo slovenski študenti v Sloveniji lahko poslušali predavanja slovenskih profesorjev v slovenščini in se izobraževali v maternem jeziku. Preseči je bilo potrebno ponižujočo izkušnjo s prevladnim tujim učnim jezikom pod Avstro-Ogrsko in preprečiti, da bi v Kraljevini Jugoslaviji nemščino kot učni jezik nadomestila nova tujščina, tj. srbohrvaščina. Sto let po ustanovitvi slovenske univerze želijo nekateri univerzitetni odločevalci uvesti angleški učni jezik na slovenske univerze. Opozarjamo jih, da mora slovenski profesor predavati slovenskim študentom na slovenski univerzi v slovenščini, pa tega ne slišijo dobro. Brezsramno se sprenevedajo in sprevračajo zgodbo o slovenskem učnem jeziku v farso o skrbi za slovenski jezik – v javnosti slepomišijo, da bo slovenska univerza skrbela za razvoj slovenskega strokovnega in znanstvenega jezika, da bodo tujim študentom omogočili učenje slovenščine itd., toda predavanja pa bodo v angleščini. Gorje slovenskemu učnemu jeziku, če bo odvisen od takih skrbnikov. Predavanja v tujem jeziku bi seveda potekala zgolj v angleščini, praviloma v popreprosteni in le z nekaj tisoč besedami. Posredovanje znanja v tujščini ni primerljivo s predavanji v materinščini, ki omogoča mnogo boljše sporazumevalne možnosti ter povezovanje z duhovnim in kulturnim svetom slovenstva. Del slovenske tehniške inteligence in nekateri vodstveni kadri slovenskih univerz zaradi globalizacije ne razumejo več povezave med slovenskim jezikom in mislijo. Skrbi me, ker se to dogaja tudi nekaterim družboslovcem in več mladim profesorjem, ki med šolanjem niso usvojili potrebnega znanja o pomenu materinščine pri izobraževanju in jim nihče ni predstavil jezikovne politike Evropske zveze ter evropskih smernic za jezikovno izobraževanje. Učenja tujih jezikov ne smemo in ne moremo enačiti s poučevanjem v tujščini.

Kot da se iz zgodovine nismo ničesar naučili. Spomnimo se madžarizacije v Prekmurju, germanizacije zlasti ob severni slovenski meji, italija-

nizacije na zahodu – zaradi teh jezikovnih pritiskov smo bili Slovenci v preteklosti nacionalno ogroženi, danes pa kot da nimamo v svojem duhovnem in nacionalnem habitusu občutka za stabilnost, za sidro.

Zdi se, da izgubljamo kulturni kompas, kot se je na prvi pogled že večkrat zdelo tudi v preteklosti. Poenostavljena podoba slovenskega jezikovnega vprašanja je postavljala slovenščino v avstroogrskem in beneškem prostoru v podrejen položaj. Prenapenjala je prevladno nemščino, madžarščino in italijanščino, jo poskušala izrinjati iz javnosti in omejevati na domačijskost s prepričevanjem maternih govorcev, da slovenščina ni primeren uradovalni ali učni jezik. Habsburška birokracija je s pomočjo notranjega slovenskega odpadništva – nemškutarji so sramotno prevzeli vodilno vlogo – germanizirala jezikovno krajino na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem; v Prekmurju je nasilna madžarizacija Slovencev postala del odkrite asimilacijske politike Budimpešte po letu 1868 z vendsko teorijo, ki jo je med prekmurskimi Slovenci najbolj grobo razširjal »ogrski Slovenec« in madžaron Aleksander Mikola, rojen v slovenski kmečki družini iz Gornjih Petrovcev; beneška oblast v Kopru, Izoli in Piranu ter v Beneški Sloveniji je italijaniziranje učinkovito, a bolj prikrito izpeljala s kulturno in jezikovno asimilacijo mestnega prebivalstva oziroma avtonomijo beneške pokrajine v zameno za vojaško varovanje meja, po plebiscitu leta 1866, ko so se Beneški Slovenci odločili za Italijo, pa se je podobno kot na Madžarskem začelo nasilno poitaljanjenje Benečije, po Rapalski pogodbi leta 1918 pa še slovenske Primorske in Notranjske. Šlo je za načrtno in ponavljajočo se obliko zapostavljanja slovenščine in njene zgodbe, ki se je začela z *Brižinskimi spomeniki* in je v 16. stoletju ustoličila kranjščino med prve izbrane jezike, v katere je bila prevedena *Biblija* in so bili popisani v slovnici, ter jo postavila med kralje modernih evropskih jezikov v Megiserjevem slovarju. Pisci te veličastne zgodbe o slovenskem jeziku so bili izjemni posamezniki in nosilci vrednot slovenstva, ki so dušo naroda, ki ni imel svoje države, utelesili v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi. Notranje odpadništvo, ki je pri Slovencih, žal, zelo pogosto, so spodbujali nemčurji, madžaroni in italijanaši, glasni poveličevalci nemštva, madžarstva in italijanstva, ki jih je podpirala uradna politika Avstrijskega cesarstva, Ogrske kraljevine, Avstro-Ogrske monarhije, Beneške republike in Kraljevine Italije. V odločilnih trenutkih slovenske zgodovine so se Slovenci vedno postavili na pravo stran in so obsodili narodno, jezikovno in sploh vsakršno odpadništvo. Prepričan

sem, da bomo Slovenci na enak način med nami prepoznali in razkrinkali sodobne angležarje ter jih v primernem trenutku odložili na odpad zgodovine med nemškutarje, madžarone in italijanaše. Slovensko kulturno zgodovino pišejo ponosni nasledniki Trubarja, ki določajo naš kulturni in duhovni habitus, saj vedo, da odnose v slovenski družbi oblikuje tradicija Slovencev, ki se prenaša iz roda v rod ne glede na to, ali jo v določenem zgodovinskem obdobju ali časovnem okolju poskušajo zatajiti posamezniki ali trenutna neslovenska politična ali vojaška moč. Slovenski jezik ima v slovenski zgodbi naslovno vlogo. Midva bi se danes sicer lahko pogovarjala tudi v neslovenščini, tj. v katerem koli drugem jeziku, ki bi ga oba razumela, vendar zastavljam retorično vprašanje, ali bi se to spodobilo na slovenskem nacionalnem radiu. Ne verjamem pa, da bi v tujščini zmogla razmišljati »po slovensko«, saj je jezik misel, v nemščini pa bi razmišljala »po nemško« in bi duhovno rast slovenstva (ne)razumela predvsem habsburško ponotranjeno, »po madžarsko« z madžarskim miselnim vzorcem, ali »po italijansko« v nekem obdobju celo z ideologijo fašizma. Slovenec razmišlja kot Slovenec zaradi jezika – če nekomu vzameš jezik, mu vzameš tudi misel, saj jezik sodoloča duhovni habitus posameznika, družbe, naroda. Verjetno bi nama v nekem trenutku tudi zmanjkalo besed, s katerimi bi morala ubesediti, kar zmoreva le v materinščini. Če bi Slovenci izgubili slovenski jezik in slovensko misel, nas ne bo več – zlili bi se v nedoločno globalno skupnost in bi se kot ameba neprestano prilagajali vsem globalnim zahtevam, Slovenija pa bi postala menjačica.

V Evropski zvezi nam prvič v zgodovini nihče ne vsiljuje tujega, globalnega jezika, vendar se sami priklanjamo angleščini, kot smo se že nekoč nemščini, madžarščini, italijanščini, srbohrvaščini. Slovenski znanstvenik ne more razmišljati v tujem jeziku na enak način kot v slovenskem, slovenski profesor ne more enako kakovostno prenašati znanja v neslovenščini, kot ga na slovenski univerzi v neslovenščini ne more dovolj kakovostno sprejemati slovenski študent. Nam ponovno zmanjkuje samozavesti? Slovenci brez slovenskega jezika bi postali brezdomci. Jezik je objem matere. Veliko ljudi živi brez staršev, brez matere ali očeta, in si ustvarijo nov dom – morajo, znajo in zmorejo, toda prikrajšani so za varen pristan, v katerega bi lahko zaplula njihova barka, se umaknila pred viharji življenja in našla potrebni mir. Materin objem nas varuje pred vsakršno nemoralnostjo, kar pomeni, da se npr. ne bomo podredili trenutnim pritiskom nespodobnih anglizatorjev, ki

zavajajo, da je angleški učni jezik na slovenskih univerzah potreben in primernejši kot slovenski. Anglizator, tako kot nekoč nemškutar ali jugoslovenar, ne bo ostal zvest samemu sebi, če bo imel zaradi tega kakršno koli korist, zgodovinska izkušnja pa kaže, da si Slovenci zaradi takih ljudi nikoli nismo presekali korenin – slovenski jezik nas povezuje z našo kulturo in tradicijo, jezikovno brezdomstvo pa se mora priklanjati tistemu, ki ga preživlja. Anglizacija slovenskega visokega šolstva je pot v brezdomstvo – na preizkušnji sta naše dostojanstvo in preživetje, saj gre sedaj za denar in barantanje z duhovnimi vrednotami slovenstva, ker smo v letih po osamosvojitvi razprodali že vso skupno materialno lastnino.

Pri mladi generaciji radi govorimo o krizi identitete. Če ostanemo samo na področju biologije, pravijo, da ima okoli 40 odstotkov mladostnikov v širšem evropskem prostoru izrazito krizo spolne identitete. Tu se kaže škodljivost takšnih paradigem, kot je očitno teorija izbire spola, ki predstavlja eno od teh liberalnih paradigem, ki se skuša uveljavljati tudi na akademski ravni. To je nevarno, kot je nevarno, da izgubljamo temeljno sidrišče, ki ga predstavlja materinščina. Člani Komisije za slovenski jezik v javnosti pri SAZU to razumete, kljub temu pa je danes močno prisoten tudi tehnicistični pogled na jezik. Pred seboj imava članek profesorja Aljoše Valentinčiča z Ekonomsko-poslovne fakultete v Ljubljani, ki kot ekonomist razmišlja, da je tudi na jezik potrebno gledati tržno; časopisni članek se konča z njegovo pomislijo: »Slovenska kultura bo izginila organsko, kot pravimo ekonomisti, ker po njej ne bo več povpraševanja. Povpraševanja pa ne bo zato, ker ne bo več povpraševalcev. V tem tiči največja nevarnost na videz globokih, v resnici pa izrazito plehkih in neodgovornih izjav domačih mislecev, ki mislijo, da bodo iz navidezno intelektualno nadrejenega položaja z visokoletečimi izrazi rešili slovenski jezik pred propadom.« Človek pravzaprav težko verjame, da je lahko med intelektualci prisotna takšna odsotnost najbolj senzibilne srčike naše identitetne matrike. Prej sva rekla, brez slovenskega jezika nas antropološko ni.

Predlagam, da ne nadaljujeva pogovora v tej smeri. Slovenec, ki tako razmišlja o slovenskem jeziku, o slovenskem narodu, o visokem šolstvu …

… ekonomistično …

… ni slovenski intelektualec. To, kar je napisal, je pritlehno, medija, ki sta objavila tako žaljiv zapis brez kakršnega koli pripisa ali pojasnila, pa sta si privoščila zdrs, ki je primerljiv s habsburško ali jugoslovansko medijsko podporo nemškutarjev ali jugoslovenarjev. Slovenski jezik ni tržno blago, ki je odvisno od ponudbe in povpraševanja. Ljudje, ki tako mislijo, so neolikani in brez kakršnih koli civilizacijskih vrednot. Odraščali so v svetu lažidemokracije in neoliberalističnih prividov, da je denar sveta vladar in da lahko vsak brez odgovornosti govori, dela, prodaja, kar hoče. Slovenski jezik jim je še ena zadnjih tržnih niš, potem ko so vse ostalo že razprodali – denarstvo in strah, da bi zadnji zaslužek šel v nič. Pozabiva.

Pogovarjava se o tem, kako je slovenski jezik na akademski ravni ogrožen in je na trhlih nogah tudi odgovornost zanj. Kako je to vprašanje urejeno v primerljivih ali pa večjih nacionalnih skupnostih, na primer na Portugalskem, v Nemčiji, Avstriji in drugod. Kako znajo in zmorejo zaščititi nedotakljivost svojega nacionalnega jezika te države?

Ob izstopanju Velike Britanije iz Evropske zveze se kaže nadaljnje sporazumevanje v trivialni angleščini v povsem drugačni luči kot doslej. Nemci ponovno razmišljajo o časih, ko je bila nemščina v srednjeevropskem prostoru globalni jezik, Prusija in Avstrija sta prevladovali na ekonomskem, političnem in vojaškem področju, nemška kultura pa je vplivala na velik del slovanskega sveta. Francozi tudi niso pozabili na 17. in 18. stoletje, ko je francoščina začela nadomeščati latinščino in je postala jezik svetovne diplomacije, Francija je krojila evropsko politiko, Versailles pa je določal kulturno podobo evropskega prostora. Francozi poskušajo ponovno postati močnejši odločevalec v Evropski zvezi in si povrniti prevlado, ki so jo izgubili v vojni s Prusijo leta 1871. Nemci in Francozi se zavedajo, da je jezik najboljše orodje za dosego tega cilja. Gre za dve kulturno-jezikovni in gospodarsko-politični velesili v Evropski zvezi, ki sta že pred izstopanjem Velike Britanije vodili politiko več- in raznojezičnosti, s katero sta previdno nasprotovali angloglobalnemu enojezičju. Zdi se mi, da se na poseben način ponavlja jugoslovanska jezikovna politika med letoma 1945 in 1991, ki je kljub uradni in ustavno zagotovljeni večjezičnosti krepila idejo o jugoslovanskem narodu – nacionalni jeziki bi se sprva omejili na sporazumevanje v republikah, nato na domače okolje in posameznike, uradovalni in učni jezik v republikah bi bil enoten

tako kot tudi učni načrti, t. i. jugoslovanščina pa bi postala uradni in državni jezik Jugoslavije. Razmišljanje, da bi francoščina ali nemščina nadomestila angleščino v Bruslju in Strasbourgu, je že videna jugoslovanska zgodba, ki je v nasprotju z evropsko jezikovno politiko in nas vrača v preteklost, oziroma poskuša angleški jezikovni globalizem v Evropski zvezi nadomestiti z nemškim ali francoskim. Možna zloraba jezikovne demokracije vzbuja strah, da bosta Nemčija in Francija v Evropski zvezi brez Velike Britanije uveljavili nov globalni jezik na vseh področjih javnega življenja, tako da bi »mali« narodi in države v Evropi dveh hitrosti postali primerljivi z razmerami v nekdanjih francoskih kolonijah in habsburški monarhiji. Najuglednejše nemške in francoske univerze niso več naklonjene samoangleškim predavanjem, to pa zaenkrat še previdno skrivajo z razlago, da so tujejezična predavanja domačih profesorjev na domačih univerzah močno znižala kakovost študija domačih študentov. Napačno razumevanje jezikovne demokracije vzbuja strah in pomislek, da bomo v naslednjih letih v novi Evropski zvezi dobili tudi nov globalni jezik. Dosedanja veljavna evropska jezikovna politika je še drugačna, saj je skladna z evropskimi smernicami jezikovnega izobraževanja, enakopravnostjo nacionalnih jezikov in spoštovanjem kulturne raznolikosti, vendar gre praksa svojo pot. Če bi se začela pojavljati kakor koli preoblikovana ali prilagojena jugoslovanska izkušnja …

… ampak pro forma se v evropskem parlamentu slovenščina občasno sliši.

Samo na videz, za anglizatorje je to bolj obljuba, le mrtva črka na papirju. Če sodim po nekaterih posnetkih iz Bruslja, so sedeži evropskega parlamenta, kadar nastopajo naši poslanci, pogosto prazni in slovenščino slišijo le redki prisotni. Težave so tudi s tolmačenjem. V sporu med predsednikom evropskega parlamenta, ki je bil Italijan, in slovenskimi evroposlanci se je pokazalo, da tolmačenje ne upošteva enakopravnosti vseh uradnih jezikov, saj se tolmači preko t. i. veznih jezikov, tj. angleščine, nemščine in francoščine – v omenjenem sporu se je tolmačilo iz italijanščine v angleščino in nato iz angleščine v slovenščino, pri tem pa se je močno spremenilo izvirno italijansko sporočilo. To spominja na jugoslovansko skupščino v Beogradu, kjer je veljalo, da so slovenščina, makedonščina in srbščina oz. hrvaščina uradni jeziki, pa vendar je bila srbohrvaščina »bolj uradna«, saj

se ni prevajala v slovenščino in makedonščino. Evropski parlament je med štiriindvajsetimi uradnimi jeziki Evropske zveze izbral angleščino, nemščino in francoščino za »bolj uradne jezike«, s tem pa uradno krši pogodbo o delovanju Evropske zveze. Če dodam, da sta v Svetu Evrope uradna jezika le angleščina in francoščina, čeprav ima sedež v Strasbourgu, je uradno načelo večjezičnosti Evropske zveze na preizkušnji. Evropska jezikovna politika spoštuje jezikovno in kulturno raznolikost svojih članic, s tem pa je slovenski jezik postal popolnoma enakopraven z drugimi jeziki Evropske zveze. Slovenci so si v 19. stoletju prizadevali za slovenski uradovalni in učni jezik, za jezikovno enakopravnost, ki je nato omogočila nacionalno združitev in državotvornost. Leta 2004 smo imeli svojo državo in smo se prostovoljno pridružili Evropski zvezi, ki nam tudi danes zagotavlja jezikovno enakopravnost, Slovenci pa se je otepamo. Nihče v Bruslju od nas ne zahteva, da angliziramo slovensko visoko šolstvo, neodgovorni posamezniki, domači anglizatorji pa nas prepričujejo, da naj to storimo v imenu internacionalizacije – kot da so bile univerze izolirane, dokler jim ni bila zaukazana angleščina, kot da prva slovanska univerza Klimenta Ohridskega ni razširjala univerzalnega znanja, kot da prva evropska univerza v Bolonji ni bila odprta v svet, kot da prva slovenska univerza v Ljubljani ni omogočala vrhunskega izobraževanja, kot da v Sloveniji ni študiralo do tisoč študentov iz neuvrščenih držav v slovenskem jeziku, v nekdanji Jugoslaviji pa več kot deset tisoč v t. i. srbohrvaščini. Od anglizatorjev ne pričakujem odgovora na vprašanje, ali je univerzalno znanje res rezervirano le za univerze z angleškim učnim jezikom? Anglizatorji zavajajo, da slovenske znanosti ni brez angleščine in da moramo, če želimo biti slišani, raziskovati v angleščini. Včasih se mi zdi, da Slovenci na prvo žogo sprejmemo vse, kar je tuje, čeprav je domače boljše; to velja seveda tudi za učni jezik na naših univerzah. Jezikovno odpadništvo, ki se nam trenutno dogaja v našem visokošolskem prostoru, bo slej kot prej izzvenelo v prazno. Jezik je živ organizem, ki ima svoje zakonitosti in se sam ne ukinja, danes pa ga želijo odpraviti iz slovenskih univerz naši anglizatorji, podobno kot so se do njega neodgovorno obnašali nemškutarji, madžaroni, italijanaši in jugoslovenarji. Slovenski jezik bo, kot tudi angleščina, nemščina, francoščina itd., nekoč izumrl, saj vemo, da so izumrli že številni drugi jeziki, vendar naj se to zgodi po naravni poti življenja jezika – angležarji, prepričan sem, tega ne bodo dočakali, čeprav je

nekaj samomorilskega na področju jezika in kulture pri Slovencih, česar drugi narodi in govorci drugih jezikov ne poznajo.

Kako je že menda Koseski napisal znameniti verz *Kdor zaničuje se sam, podlaga je tujčevi peti.*

Jovan Vesel Koseski je pesem *Bravcem h koncu leta v spomin* objavil v *Novicah* dobri dve leti pred pomladjo narodov. Spodbujal je Slovence, naj bodo ponosni na svojo imenitno preteklost in naj se znebijo občutka manjvrednosti, ki ga na Kranjskem neupravičeno razširjajo nemškutarji. Če se bodo Slovenci sami odpovedali svojemu jeziku in kulturi, jim seveda ni pomoči in bodo ostali podrejeni nemštvu in izpostavljeni potujčevanju dunajskega dvora. Tujčeva peta je metafora za hlapčevstvo, anglizatorji pa nas danes ponovno prostovoljno podrejajo tujčevi peti v našem visokem šolstvu. Vse, kar je pri nas povezano z jezikom, znanostjo in raziskovanjem, naj bi tulilo v trivialni angleški rog. Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije javno in protiustavno zatira – kar je Slomšek nekoč imenoval, da je sveto –, slovenski jezik. Predlaga namreč spremembo petega odstavka 43. člena Zakona o znanstvenoraziskovalni dejavnosti, tako da naj bi slovenski raziskovalci prijavljali svoje raziskovalne projekte slovenski državni agenciji v angleškem jeziku, ker bi se tako lažje vključevali v mednarodni raziskovalni prostor. Poročila o projektih, ki jih financirajo slovenski davkoplačevalci, naj bi bila napisana samo v angleščini. To je abotnost brez meja, če ne bi več izhajal, bi mislil, da berem *Pavliho*.

Ampak kako pa Agencija to opravičuje?

Saj ne opravičuje, ampak se anglizatorsko in hlapčevsko uklanja tujčevi peti. Agencija je svoj predlog, da naj bi slovenski raziskovalec pisal vsebinski del projektne prijave in poročilo v angleščini, pospremila z birokratskim besedičenjem, ki zamegljuje bistvo, tj. rabo slovenskega jezika kot uradnega jezika v Republiki Sloveniji. Slovensko Ustavo poskušajo izigrati zaradi birokratizacije postopka – ker naše projekte ocenjujejo tujci, bi z angleščino skrajšali postopke in jih pocenili. Sveta preproščina! Anglizatorji prodajajo slovenski jezik za nekaj evrov. Nihče se ne sprašuje, ali bomo čez nekaj let še imeli slovenski strokovni in znanstveni jezik, nikogar tudi ne zanima, ali bomo sploh še govorili in pisali slovensko in imeli slovensko državo. Ko sem na to opozoril

v enem izmed nedavnih intervjujev, je agencijska služba za stike z javnostjo »pojasnjevala« vse mogoče od t. i. objektivnosti in kakovosti do globalizacije, o čemer sploh nisem govoril, ni pa se niti z besedico dotaknila temeljnega vprašanja o vlogi in pomenu slovenskega jezika. Nekateri so tako bedačenje razumeli kot anglizatorsko aroganco, vendar se mi zdi, da gre že za veliko usodnejšo napako slovenskega pisanja in sporazumevanja. Kdor je moral odgovoriti na moje utemeljevanje slovenščine, me sploh ni razumel. Poslušal me je, a ni razumel, kaj sem zelo jasno sporočil v slovenskem jeziku. Njegov odgovor mimo dokazuje, da slovenski državni uradniki ne zmorejo več zahtevnejšega kultiviranega sporazumevanja v slovenskem jeziku, ker so navajeni le še na popreprosteno angleščino. Uradovalna slovenščina peša, zvoniti bi morali vsi zvonovi, saj izguba ene izmed funkcijskih zvrsti jezika napoveduje začetek konca tega jezika. Besede lahko obračamo tako ali drugače, vendar Ustava določa, da je uradni jezik v Sloveniji slovenščina. Slovenska zakonodaja bi to morala spoštovati in nedvoumno zapisati, ker pa nimamo jezikovne policije, je v lažidemokraciji, žal, vse mogoče in anglizatorji lahko razlagajo Ustavo tako, kot ustreza tujčevi peti.

Saj vendar je dobršen del našega življenja normativno urejen in uzakonjen, napisana so pravila igre.

Ravno o tem govorim. Pravila igre so jasna, a ko opoziriš, da jih kdo ne spoštuje, se začne »prepričevanje« in govorjenje mimo, tako da se z razvlečenostjo in frazerstvom preusmeri pozornost drugam. Prazno govorjenje je odgovor na to, da so pravila, zakoni, Ustava kršeni. Razlagajo, kaj vse so naredili na Agenciji, da bodo zaščitili slovenski jezik. Gorje slovenskemu znanstvenemu jeziku, če ga bo ščitila Agencija, gorje slovenščini, če jo bodo ščitili anglizatorji. Slovenskega jezika ni potrebno ščititi, pustiti je potrebno, da se razvija po svojih naravnih zakonih in da se ga ne izrinja iz javne rabe z angleščino kot prednostnim in prevladnim načinom sporazumevanja v slovenski državi.

V medijih berem, da se denimo na primorski univerzi v Novi Gorici pišejo diplomske, magistrske in doktorske naloge preprosto in enostavno samo v angleščini.

Katastrofa. Gre za izigravanje ustavnega položaja slovenskega jezika, za izigravanje Zakona o javni rabi slovenščine, za pišmeuhovstvo

države in predrznost anglizatorjev, ki so prepričani, da lahko počnejo, kar se jim zahoče. Univerza v Novi Gorici je morala statutarno določiti, da je učni jezik slovenski, a to je le ustvarjanje privida zakonitosti, ker je slovenščina »le« primarni jezik, rabo tujega jezika pa urejajo pravilniki in pravila, ki nato »pokrijejo« pisanje magistrske naloge v tujem jeziku. Univerza v Novi Gorici je sicer nedržavna univerza, vendar pa je članica Rektorske konference Slovenije, ima javnega ustanovitelja in se diplomski in magistrski študij financirata iz državnega proračuna. Na fakulteti za humanistiko, smer Jezikoslovje ali kulturna zgodovina, je veliko diplomskih in magistrskih nalog napisanih v tujem jeziku. Glas ljudstva je pri tem nemočen, država, tj. financer, pa tišči glavo v pesek. Res ne vem, zakaj se tako jezikovno odpadništvo ne more preprečiti in ustaviti. Prvi človek univerze je v intervjuju izjavil, da je angleščina znanstveni jezik in da se drugače kot v angleščini ne da delati. Nekaj slovenskih raziskovalcev in profesorjev, ki jim je še mar za slovenski jezik, so sodelovanje s to univerzo prekinili. Žal pa je vedno več profesorjev, ki se strinjajo, da je znanstveni jezik v Sloveniji angleščina – to so ljudje, ki so sicer doktorji znanosti, nimajo pa osnovnega znanja o vlogi in pomenu jezika v izobraževanju, ne poznajo evropskih smernic za jezikovno izobraževanje, da o kulturni zgodovini Slovencev, domoljubju, slovenstvu itd. sploh ne govorim. O jeziku vedo le to, da je sredstvo za sporazumevanje in tako zavedenim je seveda vseeno, ali predavajo v slovenščini ali v tujščini. Nihče jim ni uzavestil razsežnosti sporazumevanja v materinščini, zato ne razumejo, kaj pomeni razmišljanje brez notranjega dialoga v materinščini, kakšno vlogo ima jezik za družbo in določeno skupnost ljudi, ne zanimajo jih filološke, filozofske, sociološke, kulturološke in druge razsežnosti jezika. Marsikaj lahko povemo v tujem jeziku, samo v materinščini pa lahko izraziš svoja najgloblja čustva, razmišljaš o slovenstvu in usmerjaš znanstveno misel na vseh področjih spoznavanja sveta – humanistike, svojega raziskovanja in poučevanja na področju slovenskega jezika si v nematernem jeziku ne znam predstavljati.

Zanimivo je, da rektor Zavrtanik in njemu podobni tako razmišljajo na meji zahodnega slovenskega kulturnega prostora, ki je bil v zgodovini posebej občutljiv za slovenstvo in jezikovno ogrožen od sosedov.

Preseneča me, da je okolje, v katerem univerza deluje, tako nedovzetno za njen nespodoben odnos do slovenskega učnega jezika v 21.

stoletju. Janez Bleiweis je leta 1843 začel urejati *Kmetijske in rokodelske novice*, vendar ni znal dobro pisati v kranjščini, saj se je po osnovni šoli ves čas izobraževal samo v nemščini, v javnosti in doma, poročen je bil z Dunajčanko, ki ni znala slovensko, se je sporazumeval nemško, enako tudi s sinom Karlom. *Novice* so bile edini slovenski časopis, zato je Bleiweis začel sistematično izboljševati svoje znanje pisne in pogovorne kranjščine. Dobro se je naučil pisati in kmalu je samostojno pisal vse svoje članke, ki so mu jih pred tem jezikovno popravljali sodelavci časopisa. *Novice* so postale ugleden časopis vseh Slovencev, Bleiweis pa je ves čas opozarjal bralce na slovensko identiteto in si prizadeval za oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika. Slovenci takrat še niso bili narodno združeni, slovenščina še ni bila enotna, kljub temu pa je poskrbel, da je časopis izhajal v slovenskem jeziku in je zagovarjal interese slovenstva. Postal je najhujši nasprotnik nemškutarjev v Ljubljani in najpomembnejši slovenski narodni buditelj v štiridesetih letih 19. stoletja. V *Novicah* je razširjal program Zedinjene Slovenije, tj. združitev in osamosvojitev Slovencev ter enakopravnost slovenskega naroda. Na Goriškem so mu sledili Valentin Stanič, začetnik slovenskega tiskarstva in ustanovitelj slovenske knjigarne v Gorici; Štefan Kocijančič, velik domoljub, avtor šolskih učbenikov za primorske slovenske šole, ki je med drugim spodbujal goriške bogoslovce, da so pisali in objavljali v slovenščini; Matija Vertovec, ki je veliko objavljal v *Novicah* in je zaslužen za oblikovanje slovenske vinogradniške terminologije in slovenskega znanstvenega jezika; Karel Lavrič, ki je razširjal ideje Zedinjene Slovenije med primorskimi Slovenci in se je v goriškem deželnem zboru spopadal z nemškutarji in italijanaši za rabo slovenščine na sodiščih in v uradih. Danes pa imamo v tem narodnostno najbolj izpostavljenem prostoru univerzo in ljudi, ki razmišljajo, da je za Slovenca slovenski jezik v znanosti nepomemben.

To je pogubno. Namen vseh razprav in razmislekov o jeziku je, da ozaveščamo drug drugega, kako pomembno je razvijati slovenski jezik na vseh ravneh in na področju vsake znanosti.

Znanstvena in strokovna slovenščina je bila sredi 19. stoletja novoustvarjena vrednost jezika, ki je razširila sporazumevalne zmožnosti umetnostnega, publicističnega in uradovalnega jezika, s tem pa je enotni slovenski knjižni jezik postal polnofunkcijski. Slovenci smo bili pred prevodom *Občega državljanskega zakonika* jezikovno hromi,

saj slovenščina v habsburški javnosti ni imela enakega položaja kot nemščina, češčina, poljščina in italijanščina, s prevodom Ustave pa je posredno dobila priznanje enega izmed desetih jezikov Avstrijskega cesarstva. Pred tem se je kranjski umetnostni jezik s Prešernom sicer že zavihtel na evropski pesniški parnas, vendar je to vedenje prepočasi prihajalo v zavest Slovencev. Bleiweis je Prešerna zadržano objavljal v *Novicah*, pesniški knez pa je bil Koseski, ker je njegova pesem šla lažje v uho. Praktični Bleiweis je presodil, da je za slovenskega bralca literature dobro, kar je lepo, a ni prezahtevno. Koseskega je prikazal kot primernega Vodnikovega nadaljevalca, ker podpira narodnoprebudni program *Novic* in piše domoljubne ter vzgojne pesmi. Slišalo se je lepo, zato ni bilo težko z malo spretnosti lepo prodati tega pesništva bralcem *Novic*, ki se niti niso zavedali, za kaj gre. Šele Levstik in Stritar sta pokazala, da je bila v javnosti ustvarjena lažna podoba nečesa, kar je v resnici prazno, jezikovno popačeno, neresnično in nesmiselno. Koseskovanje je postala sopomenka za ceneno pesnjenje. Danes ustvarjajo podobno lažno predstavo o slovenskem jeziku v javnosti angležarji – leporečijo, da univerze skrbijo za razvoj slovenskega jezika kot strokovnega oziroma znanstvenega jezika, da bodo financirali slovarje, omogočali učenje slovenščine tujim študentom itd., hkrati pa kričijo, da slovenščina ni primerna za znanost in učni jezik na univerzah.

Ali se zavajajoče predstavljanje slovenskega jezikovnega vprašanja in učnega jezika na slovenskih univerzah ciklično ponavlja?

Redno se ponavlja ob vsakem spreminjanju Zakona o visokem šolstvu, ko trgovci z novci mislijo, da je slovenski jezik tržno blago. Leta 2016, septembra meseca, se je zdelo, da je zgodba zaključena, tako vsaj je bilo rečeno na pristojnem ministrstvu. Po treh letih že ponavljamo vaje v slogu o učnem jeziku, saj je anglizatorjem 8. člen trn v peti. Vse smo dorekli, 11. člena Ustave nihče ni spremenil, uradni jezik v Sloveniji je slovenščina. V Sloveniji je doma slovenščina! Če to ne drži, spremenimo Ustavo in napišimo, da je v Sloveniji ob slovenščini uradni jezik tudi popreprostena angleščina. Slovenija bi se pridružila še dvema članicama Evropske zveze, tj. Irski in Malti, ki imata ob irščini in malteščini angleščino za uradni jezik; angležar bo zadovóljen in zadovoljèn. Nizozemska izkušnja razkriva pogubnost nepremišljene anglizacije nacionalnega visokega šolstva in znanosti. O tem je pred kratkim pisal naš Prešernov nagrajenec in pesnik Boris Novak. Ali

želimo postati Nizozemska, kjer se njihovi profesorji in študenti vedno težje sporazumevajo o bolj zapletenih strokovnih in znanstvenih vprašanjih v nizozemščini in za domače študente zmanjkuje prostora na nizozemskih univerzah? Nizozemščina ni več doma na Nizozemskem, flamščina na Nizozemskem, v Belgiji in Franciji pa je ohranila jezikovno samozavest, ker se ni uklonila angleščini v javnosti. Nizozemska vlada sicer poskuša zakonsko vrniti nizozemščino na domače univerze, vendar ne verjamem, da ji bo to uspelo, saj je v neoliberalnem okolju denar sveta vladar. Ja, tudi Slovenija lahko gre po tej poti, če anglizatorji zmotno verjamejo, da se bodo slovenske predavalnice tako napolnile z odličnimi tujimi študenti in vrhunskimi predavatelji iz tujine. Odgovornost za nizozemsko pot pa bo morala prevzeti slovenska politika, naši poslanci in Državni zbor, če so res pripravljeni hlapčevati pod tujčevo peto, ki jo tako prepričljivo ponujajo anglizatorji; ali pa trideset tisoč anglizatorjev, če mislijo, da jih je res toliko v Sloveniji. Gospodje anglizatorji, spremenite slovensko Ustavo in vanjo zapišite, da slovenščina ni uradni jezik Republike Slovenije, in »redki čudaki«, kot nas imenujete, ne bomo imeli pravice, da vas ustavljamo in zavrnemo z odločnim *Dovolj je, prestopili ste Rubikon*!

Ob tem ni nujno, da smo še Slovenija, postanemo lahko particip Združenega kraljestva.

Kaj pa nam je še ostalo? Tujcem smo prodali podjetja, banke, razprodali smo celotno Slovenijo, tako rekoč ničesar ni več, kar bi še lahko vnovčili. Ostale so nam le še vrednote, zaradi katerih smo preživeli od *Brižinskih spomenikov* do osamosvojitve, in ko smo jih zamenjali za nevrednote, je na mizi ostal le še slovenski jezik. V očeh tujcev nima visoke vrednosti, ker ga niti sami ne znamo ceniti in spoštovati, pa vendar bi ga anglizatorji našega visokega šolstva radi zabarantali, če ne za denar, pa za kar koli, samo da bo nekaj. Negativne obresti te razprodaje bodo anglizatorji prenesli na ramena naših naslednikov, končni obračun bo izstavila zgodovina Slovencev. Ali bo slovenska politika prevzela odgovornost za neumnosti, ki jih počnejo anglizatorji? Politika molči in se ukvarja sama s seboj, kot da je jezik ne zanima, kot da so plačanci tuje pete – z molkom tiho prikimavajo anglizatorjem. Prijavljanje anglizatorskih podvigov na Ministrstvo za kulturo je zguba časa, ker v lažidemokraciji ministrstvo nima pooblastil za kaznovanje kršiteljev. Pristojni inšpektorati, npr. tržni, za

kulturo in medije, za šolstvo in znanost itd., se sprenevedajo ali pa postopek tako zbirokratizirajo, da je kršitelj nedotakljiv, slovenska jezikovna krajina pa je kljub jasnemu zakonskemu določilu povsem poangležena. Če kdo opozori, da potekajo predavanja za slovenske študente v tujščini, se univerza zavije v molk, inšpektorjev pa ni od nikoder. Če kdo opozori, da univerza obvešča svoje zaposlene v angleščini, služba za stike z javnostjo blebeče, da se univerza zaveda pomena slovenskega jezika, pisno sporazumevanje pa še naprej poteka v popreprosteni angleščini.

Židje pravijo, da so izvoljeno ljudsko. V Izraelu poteka večinska uradna komunikacijska norma v angleščini, ampak temeljna bazična srčika je hebrejščina, ki se jo učijo na vseh ravneh – stara hebrejščina je tako rekoč uzus, da nekdo sme vstopiti v zgodbo židovskega življenja.

Rdeča nit najinega pogovora je domoljubje – ali je ali pa ga ni! Slovenci ga trenutno nimamo, saj se ne zavedamo, kako pomembne so za narod in posameznika tradicionalne idejne, duhovne, etične in kulturne vrednote. V Izraelu je hebrejščina uradni jezik judovske države, priseljencem pa ponujajo brezplačne tečaje in hitro učenje tega jezika, saj je hebrejski jezik nacionalna vrednota in najpomembnejši znak nacionalne identitete. V javnosti sta močno prisotni tudi arabščina in angleščina, manj ruščina, francoščina in jidiš, vendar pa je hebrejščina učni jezik v šolah in na univerzah; nekatere univerze imajo celo poseben sistem križanja – študijski program poteka dve leti v angleščini, med tem se študenti naučijo hebrejsko v intenzivnih tečajih in se v višjih letnikih pridružijo predavanjem v moderni hebrejščini – razvila se je iz starega bogoslužnega jezika, ki je izumrl na začetku našega štetja. Zanimivo pa se mi zdi, da v množici jezikov, ki se govorijo v Izraelu, angleščina ni jezikovni talilni lonec, ampak je judovska država to vlogo podelila sodobni hebrejščini in z njo utrjuje judovski značaj države. Stara biblična hebrejščina se uporablja med judovskimi verskimi obredi, judovski otroci se jo morajo učiti tudi v šoli.

Družinska komunikacija poteka v tem jeziku, pravijo.

Žal ne vem, koliko oziroma ali učenci usvojijo staro hebrejščino med šolanjem na osnovni in srednji šoli, menda pa je maturitetni izpit iz Tanaha pogoj za vpis na univerzo. Ponovno sva pri domoljubju in domovinski vzgoji. V Izraelu dobijo prvošolci na posebni slovesnosti

najsvetejše besedilo judovstva in iz prve Tore črpajo kulturno dediščino ter spoznavajo svoje korenine od stvarjenja sveta do Mojzesove smrti. Pri nas se kaj takega, žal, še ni zgodilo. Tradicija ne šteje, domovinska vzgoja ni potrebna, ljubezen do domovine je čustvena šara, poznavanje zgodovine pred in po *Brižinskih spomenikih* ni povezano s slovenstvom, slovenski jezik, literatura, kultura in tradicija pa za skupnost, v kateri živimo, niso vrednote, ki bi jih bilo potrebno spoštovati. Kako naj Slovenec, ki je med izobraževanjem ostal brez koncepta domoljubja, v družinskem okolju pa ni pridobil čustvenega, kulturnega in etičnega odnosa do domovine, razume slovenski jezik kot aktivno domoljubje. Izvirni greh vsega je naše šolstvo, ki vedno slabše izobražuje in tako rekoč ne vzgaja. Slovenske šole danes »proizvajajo« po navodilih tujčeve pete digitalni patriotizem, ki zavrača kakršno koli možnost, da bi bilo sporazumevanje v slovenskem jeziku samoumevno v slovenskem prostoru in širše v Evropski zvezi. Število ur pouka slovenskega jezika upada in je v zadnjem triletju osnovno- in srednješolskega izobraževanja omejeno na štiri ure tedensko, v strokovnem izobraževanju na tri in poklicnem le še na ubožni dve uri tedensko. Podobno slabo je na univerzitetni ravni, kjer se slovenščina kot jezik stroke praviloma ne predava, na razrednem pouku je slovenskemu jeziku namenjenih približno dvajset kreditnih točk, na predšolski vzgoji pa manj kot deset. Vsak predmetni učitelj na osnovni šoli in profesor na srednji šoli bi moral med univerzitetnim izobraževanjem pridobiti odlično znanje slovenskega jezika, literature in kulture in ker naše šolstvo tega ne omogoča, izobražuje ljudi z globalno identiteto in brez odnosa do vrednot slovenstva.

Naslednji korak duhovno skromnih, duhovno izjemno nizkih in nacionalno in narodnostno izgubljenih globalistov je, da bo angleščina postala učni jezik tudi v naših osnovnih in srednjih šolah.

Danes se pogovarjava o anglizaciji slovenskega visokega šolstva, podobne razmere pa so tudi na naših gimnazijah, saj poznamo t. i. angleške razrede. Prvotno naj bi bili namenjeni otrokom iz družin npr. tujih diplomatskih, trgovskih predstavnikov, športnikov itd., a so »čez noč« postali laboratorij angliziranja. Danes so v t. i. programe Mednarodne mature na državnih gimnazijah v Sloveniji vpisani skoraj izključno slovenski dijaki, pouk pa poteka v angleščini. Govorila pa sva, da je uradni učni jezik v Sloveniji slovenščina. Težko ocenjujem, ali

je pridobljeno znanje primerljivo s tistim, ki ga ponuja slovenska gimnazija, dejstvo pa je, da ima dijak v programu Mednarodne mature šest predmetov, tj. vsaj dvakrat manj, kot jih ima dijak na splošni gimnaziji, maturi pa sta v slovenskem prostoru enakovredni. Ali pa je program Mednarodna matura poklon tujčevi peti, tako da na slovenski gimnaziji po globalnih pravilih brezplačno izobražujemo študente za tuje univerze? Ali pa je to elitni študij za slovenske dijake, kjer je odličnost določena tudi in predvsem z izbiro tujega učnega jezika, tj. globalna angleščina? Na ta in podobna vprašanja, ki so povezana s slovenskim izobraževalnim sistemom, mora odgovoriti država Slovenija – gre za veliko več kot le politično odgovornost in nespoštovanje slovenske Ustave ter zakonodaje.

Akademik Jesenšek, omeniva še mednarodno izmenjavo študentov. Veliko naših študentov del univerzitetnega izobraževanja preživi na tujih univerzah, zlasti v okviru programa Erasmus+; ko prihajajo naši študenti na ugledne tuje univerze v Nemčiji, v Avstriji, na Portugalskem itd., se tam učijo jezikov matičnih nacionalnih okolij. Kako pa je pri nas?

Erasmus+ je eden izmed programov, ki spodbuja jezikovno politiko Evropske zveze, tj. večjezičnost in večkulturnost. Moje študente nenehno spodbujam za študijsko izmenjavo v tujini, saj je to izkušnja, ki bi jo moral spoznati vsak slovenski študent. Novo okolje, nova poznanstva in priložnost za usvajanje novih jezikov. Jezika države, v katero gre študent na izmenjavo, se študent lahko začne učiti že na tečaju, ki ga organizira domača univerza; prijavni postopki trajajo več mesecev, ki jih študent izkoristi tudi za jezikovno izobraževanje. Na izmenjavi v tujini, če se seveda vse ne izrodi, kot pri nas, s trivialno angleščino, potekajo predavanja v državnem jeziku; to je tudi sporazumevalni jezik s študenti na predavanjih in med zasebnim druženjem, predvsem pa tudi jezik javnosti. Študent se lahko vključi tudi v dodatni tečaj jezika na univerzi, ki jo je izbral – cilj Erasmusa+ je tako dosežen, saj študent preživi del študija v tujini, tam opravi dogovorjene izpite, ki mu jih priznamo na domači univerzi, nauči se novega jezika, spozna drugačno kulturo, vzpostavi nova poznanstva itd. Pomembno je, da se študent na izmenjavi pridruži predavanjem, ki potekajo v jeziku države gostiteljice. To je tudi smisel izmenjave – spoznati jezik, kulturo in način razmišljanja v nedomačem univerzitetnem okolju. Na Karlovi

univerzi v Pragi ali Šlezijski univerzi v Katovicah se tega navodila držijo, to poznam iz lastne izkušnje, ker sem bil pri njih gostujoči profesor. Lani sem na enem izmed gostovanj v Pragi razlagal češkim kolegom, da na slovenski univerzi zaradi dveh tujcev, ki se pridružita domačim študentom, profesor predava vsem v angleščini. Čudili so se, kako je to sploh mogoče, saj Erasmus+ izmenjava ni namenjena anglizaciji nacionalnega visokošolskega izobraževanja. Pogovor smo zaključili z grenkim spoznanjem, da se Slovenci prehitro priklanjamo angleščini in ne moremo pričakovati, da nas bodo spoštovali v Evropski zvezi in svetu, če se sami premalo spoštujemo in zanikamo svoj jezik.

Spominjam se tujih študentov iz neuvrščenih držav na slovenskih univerzah v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Po štirih, petih letih njihovega bivanja v Sloveniji se ne spomnim, da kdo med njimi ne bi govoril slovensko.

Če Vas dopolnim, nihče med njimi ni poslušal predavanj v angleščini, nemščini ali francoščini. Bilo je jasno, če prideš študirat v Ljubljano, boš poslušal predavanja v slovenščini, v Zagrebu v hrvaščini, v Skopju v makedonščini itd. V bivši Jugoslaviji smo imeli veliko več tujih študentov, kot jih imamo danes; izmenjava je bila »v duhu« današnje Evropske zveze in je ob študiju ponujala tudi ustrezno vključitev v jezikovno in kulturno okolje države gostiteljice. Veliko tujih študentov je po diplomi ostalo v Sloveniji, vstopilo na trg dela in se vključilo v našo skupnost. Danes pa to pozitivno jezikovno-izobraževalno izkušnjo iz preteklosti spreobračamo in so nas polna usta internacionalizacije in vključevanja slovenskega visokega šolstva v evropski in svetovni prostor, kot da nismo del njega. Res ne razumem takega načina razmišljanja. Slovenska izkušnja s študenti iz neuvrščenih držav od šestdesetih let prejšnjega stoletja naprej bi morala zapreti usta vsakemu anglizatorju. Če je takrat šlo v slovenščini, zakaj ne bi verjel, da gre tudi danes.

Gospod akademik profesor Marko Jesenšek, včasih smo imeli predmete, kot so bili domovinska vzgoja, družbenomoralna vzgoja itd. Ali se Vam zdi nesinhrono, če bi rekli, da bi kaj takega pomagalo mladim oblikovati njihov državljanski habitus, njihovo domovinsko vzgojo, njihovo nacionalno etičnost? Ali potrebujemo tak samostojen predmet ali vsaj poglavje v okviru slovenskega jezika?

Ali lažidemokracija potrebuje tak predmet?

Vendarle morava nekaj reči naši mladi osnovno- in srednješolski generaciji in študentom. Slovenščina, ta temeljna matrika njihovega nacionalnega obstoja, je tisto nekaj, kar jih bo definiralo in delalo prepoznavne pred samimi seboj in pred narodom, iz katerega izhajajo.

Na pravi način jim bomo morali predstaviti materni jezik kot najvišjo vrednoto slovenske družbe in posameznika. Domovinska vzgoja, domoljubje, civilizacija Slovencev ali kakor koli bomo imenovali tak predmet, sodi v slovenski izobraževalni prostor od prvega razreda naprej. Nekoč smo take predmete že imeli, a bolj kot smo jih izrinjali iz izobraževalnega sistema, bolj smo se bližali današnjim žalostnim razmeram. Če bomo ideološkost starih predmetov zamenjali s tradicijo slovenstva, se mi zdi, da bomo že blizu prave poti. Ne poznam države, ki bi se tako mačehovsko obnašala do svoje kulture, do svoje preteklosti, do svojega jezika, kot se Slovenija. Govorim o državah Evropske zveze. Prevrednotiti moramo slovensko osnovno- in srednješolsko izobraževanje, tako da bo učencem in dijakom predstavilo in vrnilo v zavest temeljne civilizacijske vrednote. Ko se bo to zgodilo, tudi na univerzi ne bo več anglizatorjev, ki bi preganjali slovenski učni jezik iz slovenskih univerzitetnih predavalnic. Ozaveščen Slovenec jih bo odločno zavrnil: »Oprostite, v Sloveniji je doma slovenščina, na slovenski univerzi slovenski profesor predava slovenskemu študentu v slovenskem jeziku.«

Pred leti smo na prvem programu Radia Slovenija z Radiem Koper in Radiem Maribor pripravljali oddajo *Radi imejmo Slovenijo*. Bili ste gost v eni izmed prvih oddaj. Zdi se, da bi lahko mediji opravili večje promocijsko poslanstvo na področju osveščanja, na področju domovinske vzgoje. Nacionalni radio in televizija sta edina medija, ki imata lektorje in skrbita za polno podobo slovenskega jezika.

Mediji razumete, kam vodi taka vseenost na področju kulture, jezika in literature, zato sem vesel, da novinarji nenehno opozarjate na vlogo in pomen maternega jezika v javnosti. Žaljivo je, kar naši anglizatorji počnejo z vrednotami slovenstva, neodgovoren je tudi in predvsem njihov odnos do rabe slovenskega jezika v javnosti in visokem šolstvu. Novinarji ste, če parafraziram, glas slovenskega jezika, in bolj kot boste glasni, bolj bodo mladi slišali in razumeli Borisa A. Novaka in Deana Komela, ki sta se postavila po robu anglizatorjem: »Dovolj je! Slednjič je dovolj!«

Akademik Marko Jesenšek, hvala lepa za pogovor z željo, da se bo to tako občutljivo in pomembno področje dotaknilo src najširšega kroga naših poslušalcev.

Hvala za pogovor in dodajam željo, da boste mediji spisali zgodbo, v kateri bo slovenski jezik zmagovalec.

Radio Maribor, Poglobljeno, 28. 4. 2020.
Voditelj Tone Petelinšek.

Ponovno se bodo kresala mnenja o formulaciji *Večje število tujih študentov*

Tudi letos se bodo kot kaže kresala mnenja o formulaciji »večje število tujih študentov«. V javni razpravi je predlog Zakona o visokem šolstvu, ki dopušča predavanja v tujem jeziku, če je vanje vpisano »večje število tujih študentov«. Pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti poudarjajo, da je praksa pokazala, da se kot »večje število tujih študentov« pojmujejo že trije neslovenski, zaradi katerih je moralo potem trideset slovenskih študentov poslušati slovenskega predavatelja v angleščini. Na drugi strani zakon podpira rektorska konferenca in poudarja, da je plod široke razprave vseh deležnikov.

Drage poslušalke, dragi poslušalci, pozdravljeni. Tudi letos se bodo, kot kaže, kresala mnenja o formulaciji *Večje število tujih študentov*. V javni razpravi je predlog Zakona o visokem šolstvu, ki dopušča predavanje v tujem jeziku, če je v program vpisano večje število tujih študentov. V Slovenski akademiji znanosti in umetnosti poudarjajo, da je praksa pokazala, da se kot večje število tujih študentov pojmujejo tudi trije neslovenski, zaradi katerih je moralo ob njih npr. trideset slovenskih študentov poslušati slovenskega predavatelja v angleščini. Na drugi strani Zakon podpira Rektorska konferenca Republike Slovenije in poudarja, da je plod široke razprave vseh deležnikov. Zanikajo tudi, da bi v preteklosti prišlo do zlorab. Že več kot desetletje skuša pristojno ministrstvo tudi s podporo rektorjev univerz uvesti v zakonodajo in strateške dokumente formulacijo *Večje število tujih študentov*. Vsakič jo spremljajo burne razprave. Največ jih prihaja s strani jezikoslovcev in Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Pokojni Boris Pahor, mislim, je celo zagrozil, da bo izstopil iz Akademije, če bi podprla takšno formulacijo. Nasprotniki so skušali pred osmimi leti dvigniti na noge Slovenijo s peticijskim gibanjem. Ali ne bi bila možna internacionalizacija z nekoliko manj ohlapnimi, bolj določnimi pojmi, ki bi eksplicitno preprečevali prakso, na katero opozarja Slovenska akademija znanosti in umetnosti? Akademik Jesenšek, dober dan. Ali je predlog

Zakona enak spremembam, ki so jih skušali uvesti leta 2016, ko ste Vi dvignili na noge Slovenijo s peticijskim gibanjem? Ali je kompromis zdaj možen?

Dober dan. Vemo, da s sporazumom, pri katerem udeleženci preveč popuščajo in odstopajo od svojih načel, ni zadovoljen nihče. Leta 2016 smo se ravno zaradi delnega sporazuma odločili, da 8. člena Zakona o visokem šolstvu ne bomo spreminjali, ker bi zaradi tega lahko padel celoten Zakon. Osem let kasneje ponavljamo vajo, ničesar se namreč nismo naučili. Težave slovenskih univerz ne more rešiti nekdanji 8. oziroma sedanji 15. člen Zakona o visokem šolstvu, ki govori o učnem jeziku.

Če bi o učnem jeziku v visokem šolstvu poslušali stroko, tj. jezikoslovce, bi bilo veliko manj nesporazumov in bi najbrž lahko shajali tudi z izreko 8. člena iz leta 2016 – le pošteno, po pameti in v dobro slovenstva bi ga morali razumeti in uporabljati. Slovenske univerze se morajo vključevati v evropski univerzitetni prostor z dobrimi študijskimi programi, z odličnim pedagoškim in znanstvenoraziskovalnim delom profesorjev, s pravilnim načinom privabljanja tujih študentov in z upoštevanjem evropske jezikovne politike. Predavanja slovenskih profesorjev slovenskim študentom v globalni angleščini ni prava pot. Nihče v Evropi, predvsem pa ne veljavna evropska jezikovna politika, od Slovencev ne zahteva, da angliziramo slovensko visoko šolstvo. Namenoma uporabljam izraz anglizacija, ker je tuj jezik pri nas postal sinonim za popreprosteno angleščino. Evropska zveza spodbuja mednarodno sodelovanje na področju izobraževanja s programom Erasmus+. Bistvo programa za izmenjavo študentov je prepoznavno v geslu *Bogati življenje in širi obzorja*. Evropska zveza namenja letno štiri do pet milijard evrov za študentsko izmenjavo in tako omogoča, da študenti del svojih obveznosti opravijo v tujini, spoznajo novo okolje, sklenejo nova poznanstva ter se seznanijo z življenjem, jezikom in kulturo države gostiteljice. Svet Evrope s tem podpira eno izmed svojih temeljnih načel, tj. raznolikosti, ki se kaže kot večjezičnost in večkulturnost evropske politike. Erasmus+ ne spodbuja študija v angleškem jeziku na npr. univerzah v Ljubljani, Mariboru, Kopru in Novi gorici, ampak skuša privabiti in spodbuditi študente, da se med študijem naučijo uradnih jezikov Evropske zveze. Postopek prijave na izmenjavo traja približno tri do šest mesecev; študent lahko izkoristi ta čas za izboljšanje svojega znanja jezika države gostiteljice, oz. se lahko v tem času nauči osnov

jezika države gostiteljice – spodbujanje učenja tujih jezikov je eden izmed pomembnih ciljev programa Erasmus+. Študent se lahko vpiše v tečaj tujega jezika, če ga matična univerza ponuja, ali pa se vključi v spletno jezikovno podporo, ki omogoča učenje vseh uradnih jezikov Evropske zveze in še nekaterih drugih jezikov držav, ki so vključene v program izmenjave študentov. V tem času se študenti lahko naučijo tujega jezika vsaj na stopnji A2, nato pa v šestih mesecih, ko so na izmenjavi v tujini, jezik države gostiteljice izboljšajo vsaj še na stopnjo B1 ali B2, seveda če so vključeni v redna predavanja in se jih ne sili z angleščino. V Mariboru, Ljubljani, Novi Gorici, Kopru pa tega nočemo razumeti in ponujamo tujim študentom predavanja v angleščini, tako da jih priključujemo našim študentom in nato vsi poslušajo samo angleška predavanja. Zdi se, kot da bomo s to nezakonito in nespametno jezikovno rešitvijo internacionalizirali slovensko univerzo, zato se trudimo npr. češkemu študentu na izmenjavi v Sloveniji predavati v angleškem jeziku. Tako sklepanje je skregano z vsako logiko – če bo češki študent želel poslušati predavanja v uglajeni zborni angleščini, bo odšel v Oxford ali Cambridge, lahko tudi v ZDA itd., ne pa v Ljubljano, v Maribor, v Slovenijo. V Sloveniji je doma slovenski jezik, tu naj tuji študenti spoznavajo slovensko univerzitetno okolje in slovensko kulturo. Uradni jezik v Republiki Sloveniji je slovenščina in tega ne more oz. ne sme spremeniti novi 15. člen Zakona o visokem šolstvu, ki govori o učnem jeziku. 15. člen moramo napisati tako, da bo slovenskim študentom zagotovil kakovostna predavanja slovenskih profesorjev v slovenskem jeziku in jih hkrati spodbujal, da odhajajo na izmenjavo v tujino. Mi smo pod evropskim povprečjem glede na izmenjavo naših študentov, vem, da mariborska univerza pri tem zelo šepa, in tudi ostale slovenske univerze so pri tem premalo uspešne. 15. člen ne sme postati obvoz za anglizacijo slovenskega visokega šolstva, ki mora slediti pozitivni jezikovni politiki Evropske zveze. Rektorska konferenca Republike Slovenije tega ne razume in poskuša mimo Ustave in Zakona o javni rabi slovenščine uzakoniti angleška predavanja slovenskih profesorjev za slovenske študente. Poglejmo, kako nenavadno poskuša ubesediti, da se Ustava RS moti. V prvem odstavku predlaganega 15. člena prepiše iz Ustave, da je uradni jezik v RS slovenščina in da se ima slovenski študent pravico izobraževati v slovenščini. Tu bi lahko bila pika in se o učnem jeziku ne bi več razpravljalo. Toda! Sledi premet prosto, saj je dodan drugi odstavek, ki poskuša obiti ustavno določilo o jeziku, tako da se glasi: »Ne glede na

prejšnji (tj. prvi) odstavek …«. Predlaganih je več izjem, ki naj bi dopuščale predavanja v tujem jeziku. Prav, lahko se o tem pogovarjamo v zakonskih okvirih in bomo verjetno našli pravo pot in skupno rešitev. Zagotovo je razumljivo, da lahko poteka študij npr. nemškega jezika in književnosti v nemščini, enako tudi npr. skupni študijski programi s tujimi univerzami, ali predavanja gostujočih profesorjev iz tujine, ali transnacionalno izobraževanje itd., torej vse, kar omogoča vključitev v mednarodno sodelovanje slovenskih univerz. Toda! V predlogu besedila sledi tretji odstavek, ki izključuje vse, kar je že dogovorjeno kot izjema v drugem odstavku. Slovenske univerze bodo akreditirale svoje študijske programe v angleščini: »Če je ne glede na prejšnji odstavek (tj. drugi odstavek) študijski program ali del študijskega programa akreditiran za izvajanje samo v tujem jeziku …« Torej tretji odstavek bi – neglede na Ustavo, Zakon o javni rabi slovenščine in drugi odstavek Zakona o visokem šolstvu – omogočal slovenskim univerzam akreditirati študijske programe samo v angleščini, slovenskim študentom pa bi »omogočil spremljanje študijskih vsebin« v slovenščini!? Kako? Predavanja, seminarji in vaje bodo potekali v angleščini, slovenskim študentom pa naj bi bilo omogočeno, da študijske vsebine »spremljajo v slovenščini«!? Ni več govora o t. i. vzporednih študijskih programih, ki skladno z evropsko jezikovno politiko potekajo v materinščini in tujem jeziku, študent izbere, katera bo poslušal, profesor in študent pa morata biti za to tudi jezikovno usposobljena in obvladati tuj jezik na ravni C2. Potrebno se je zamisliti in vprašati, ali je država Slovenija z dvema milijonoma prebivalcev pripravljena financirati tuje študente, da se bodo v predavalnici skupaj s slovenskimi študenti izobraževali v tujem jeziku, ali pa je naloga slovenske države, da za davkoplačevalski denar ponudi dobro in kakovostno izobrazbo slovenskim študentom v slovenskem jeziku in to izobraževanje ponudi tudi zainteresiranim tujim študentom, sicer pa zanje organizira vzporedna predavanja v tujem jeziku. Potreben je temeljit premislek o t. i. internacionalizaciji visokošolskega prostora, ki se ne sme izenačiti z anglizacijo, projekte mobilnosti profesorjev in študentov pa prilagoditi zahtevam mednarodnega sodelovanja, ki spoštuje evropsko jezikovno politiko ter temeljna načela Evropske zveze, tj. večjezičnost in večkulturnost.

Predlog formulacije o tujem učnem jeziku leta 2016 ni bil sprejet. Kaj se je spremenilo, da bi ga lahko tokrat sprejeli? Gospod Jesenšek, kaj

boste storili, če bo prišlo do sprejetja te formulacije, ki ji nasprotuje Slovenska akademija znanosti in umetnosti?

Mislim, da predavanjem slovenskih profesorjev slovenskim študentom v neslovenščini ne nasprotuje samo Slovenska akademija znanosti in umetnosti, čeprav bi naši najvišji znanstveni in umetnostni ustanovi morali prisluhniti vsi. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, tako je razvidno tudi iz imena, *slovenska* akademija znanosti, ne mednarodna ali angleška, tako kot so tudi slovenske univerze slovenske, ne mednarodne in angleške. Spodobi se, gre namreč za veliko moralno vprašanje, da se na slovenski univerzi študenti izobražujejo v slovenščini in da jim slovenski profesorji predavajo in razlagajo učno snov v slovenskem jeziku. Univerza v Ljubljani, prva slovenska univerza, je bila ustanovljena leta 1919 zato, da so lahko slovenski profesorji slovenskim študentom predavali v slovenskem jeziku; prvotno je bila zamišljena za slovensko-hrvaški prostor le zagrebška univerza. Danes nihče od strokovnjakov – za vprašanje učnega jezika smo to najprej jezikoslovci, ki imamo o tem največ znanja in največ vemo – ne nasprotuje predavanjem v tujem jeziku v okvirih, ki sem jih danes navedel, nedopustno, protiustavno, nezakonito in narodnostno škodljivo pa je siliti slovenskega študenta, da posluša na slovenski univerzi predavanja slovenskih profesorjev v neslovenščini. Ali res želimo izobraževati naše študente v tujščini in to plačevati z davkoplačevalskim denarjem, ki ga prispeva manj kot milijon zaposlenih v Sloveniji?

Rektorska konferenca Republike Slovenije navaja, da ima predlog 15. člena širšo podporo, npr. tudi Komisije za izobraževanje, kulturo in šport, a mislim, da to ne drži, predvsem pa mu nasprotuje Slovenska akademija znanosti in umetnosti ter stroka, ki je Rektorska konferenca ni vprašala za mnenje; jezikoslovcev – anglistov, germanistov, slavistov, hungaristov itn. v tej skupini ni bilo. Ko bi bilo med pripravo predloga umestno poslušati pripombe stroke, sem prosil rektorja mariborske univerze, da bi jih naša univerza zbrala in posredovala Rektorski konferenci Republike Slovenije. Rektor me je zavrnil, češ da bo za to čas v javni razpravi. Zanimivo, da je rektor ljubljanske univerze že na tej stopnji omogočil izmenjavo strokovnih mnenj, tudi ljubljanske Filozofske fakultete. Javna razprava je sedaj odprta, vendar bo zaradi preračunljivega postopkovnega ravnanja za dosego cilja, tj. tujejezičnih predavanj, sedaj težje najti dogovor o besedilu 15. člena. Meja, ki je stroka ne more prestopiti, so angleška predavanja slovenskih profesorjev

za slovenske študente na slovenski univerzi. To je popolnoma nesprejemljivo, Ustava je jasna in Uradni jezik v Sloveniji je slovenski. Lahko pa se pogovarjamo in usklajujemo o vsem drugem, kar sem danes že navedel. Končni cilj, tako nas veliko želi, je jasno zapisan 15. člen – iskanje obvozov, ki jih odkriva zdajšnji predlog, je zamegljevanje, ki trditev, da je uradni jezik v Sloveniji slovenščina, dvakrat zanika z izumom, da lahko slovenske univerze akreditirajo samo tujejezične programe, ne glede na Ustavo in ne glede na vse dogovorjene izjeme. Oprostite, tako ne gre. Zakon mora biti jasen in zlahka razumljiv vsakemu, ki ga bere. Zapisati je potrebno, da je učni jezik slovenski in našteti izjeme, ki so skladne z evropsko jezikovno zakonodajo in sem jih danes že navedel. Leta 2018 smo predlagali, da bi lahko študent sam izbral na prvi stopnji 10 % kreditnih točk s tujejezičnimi predavanji, na drugi stopnji pa 20 %, kar je pri 180 in 120 kreditih veliko. Druga zgodba je, kako financirati tujejezična predavanja in ali sploh z denarjem slovenskih davkoplačevalcev. 15. člen je le vrh ledene gore, bistveno vprašanje pa je napačno financiranje našega visokega šolstva – sedaj pa namesto vprašanja, kako zagotoviti sredstva za vzporedna predavanja, izigravamo Ustavo in zakone in iščemo poceni, a nezakonite obvoze; se mi zdi, da se Rektorska konferenca ukvarja z oslovo senco, ne zmore pa rešiti bistva težave in od države izposlovati trdnega in ustaljenega financiranja.

Kot kaže, se bomo ponovno srečali v jeseni. Srečno.

Radio Slovenija, Program Ars; Jezikovni pogovori, 23. 7. 2024.
Voditelj Aleksander Čobec.

Jezik in vera

Jezik in sveto

Gost tokratne oddaje s poudarjeno versko-duhovno vsebino Iz roda v rod nacionalnega programa Radia Maribor je član Slovenske akademije znanosti in umetnosti profesor dr. Marko Jesenšek, tudi prorektor Univerze v Mariboru in eden naših najeminentnejših strokovnjakov za zgodovino slovenskega jezika. Tema pogovora je jezik kot matrika svetega v naših duhovnih obzorjih, jezik kot promocija božjega, verskega, svetega, plemenitega, dobrega in lepega; materni/nacionalni jezik kot temeljna identiteta koda širšega sociokulkturnega prostora.

Dobro jutro, dober dan in prav lep pozdrav vsem poslušalcem nacionalnega programa Radia Maribor, ki ste v tej prijazni januarski nedelji z nami. Danes je 21. januar, tretja nedelja med letom. Pred tednom dni smo v naši oddaji gostili znano slovensko igralko in pravoslavno vernico Milado Kalezić, ker so pravoslavci praznovali novo leto. Gre za cerkve, ki se ravnajo po julijanskem koledarju. Prihodnjo nedeljo bomo gostili patra Milana Holca, prevajalca in biblicista s Ptujske gore, prihodnja nedelja je namreč nedelja Svetega pisma. Teden med 18. in 25. januarjem pa na Slovenskem in v širšem evropskem kulturnem prostoru že vrsto let slavimo kot teden krščanske edinosti. Molitvena osmina za edinost kristjanov je vrsta manifestacij, kjer se posamezne krščanske denominacije in cerkve med seboj na simbolni ravni povezujejo in srečujejo. Danes gostimo člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti profesorja dr. Marka Jesenška. Trenutno je prorektor mariborske Univerze, drugače pa eden najeminentnejših slovenskih poznavalcev zgodovine našega maternega jezika. Profesor Jesenšek, dobro jutro in dobrodošli v današnji oddaji *Iz roda v rod, duh išče pot*.

Dobro jutro in lep pozdrav vsem poslušalcem Radia Maribor.

Oddajo sva podnaslovila *Jezik in sveto*. Vi radi poudarjate, da je slovenski jezik nastal kot stranski produkt slovenskega protestantizma. Letos mineva petsto let, kar je protestantizem formalno stopil na plan v evropskem kulturnem prostoru. Slovenski knjižni jezik je nastal kot stranski produkt hotenj protestantov, da bi oznanjali Božjo besedo v razumljivem jeziku.

Razlaga zgodovine jezika se tako kot jezik sam nenehno spreminja. Ko me je začela zgodba o rasti in uspehu slovenskega jezika zanimati, sem se o protestantizmu veliko naučil v pogovorih s profesorjem in katoliškim duhovnikom Jožetom Rajhmanom. Bil je odličen poznavalec reformacijskega gibanja in misel, da je oblikovanje kranjske in prekmurske različice slovenskega knjižnega jezika stranski produkt slovenskega protestantizma, je nadaljevanje njegovega razumevanja slovenskih cerkveno-političnih in jezikovnih razmer v 16. stoletju. Slovenski jezik ni bil v ospredju, zato pa je bil zelo pomemben in se je oblikoval vzporedno s teološko mislijo naših protestantov – zato pravim, da je naš knjižni jezik vzporedni dosežek slovenskega protestantizma. Primož Trubar je želel predstaviti Kranjcem pravo vero in prevesti *Sveto pismo* v njim razumljiv jezik, da so se lahko neposredno in brez posrednikov pogovarjali z Bogom. Cilj je bil jasen, dosegel pa ga je lahko s pomočjo jezika, zato je Kranjce najprej naučil brati in pisati, nato pa je začel prevajati *Biblijo*. Njegova materinščina je bila dolenjščina, na prvem službenem mestu se je srečal s štajerščino, pri škofu Bonomu je spoznal primorščino, v Ljubljani pa središčno govorico nastajajočega mestnega govora, ki je imel tudi gorenjske vplive. Odločil se je za nadnarečni jezik, da so ga razumeli na čim širšem področju, vendar pa glede črkopisa in jezikovne normativnosti ni bil najbolj dosleden. Rojena je bila Trubarjeva knjižna kranjščina, ki so jo sodobniki, predvsem Sebastjan Krelj, izboljšali in hkrati tudi uredili črkopis.

Če temu dodava že več kot tisoč let stare *Brižinske spomenike*, ali lahko rečeva, da je bil slovenski jezik dober promotor krščanstva?

Zgodovina Evrope je tesno povezana s krščanstvom, tj. s Cerkvijo, krščansko miselnostjo, vero, literaturo, likovno in glasbeno umetnostjo itd., to pa pomeni, da smo tudi Slovenci del te kulture, ki je svoje miselne in ustvarjalne moči črpala iz tradicije krščanstva. To je dejstvo, ki ga morajo sprejeti tudi neverujoči. O tem se lahko prepričamo vsak dan – po Slomškovi zaslugi, če sva spet pri Slovencih, smo dobili šole in v njih se učimo zgodovino, literaturo, filozofijo itd. in spoznavamo, kako tesno je evropska identiteta povezana s krščanstvom.

Neverjetno, kakšen nacionalni, narodnostni naboj je bil v slovenskih duhovnikih, izjemni intelektualci, ki so v zgodovini oblikovali sociokulturno podobo slovenskega jezika. Primož Trubar v 16. in Anton

Martin Slomšek v 19. stoletju sta imela kar nekaj težav v življenju zaradi slovenskega jezika, pa sta vendar pokončno vztrajala pri slovenstvu.

Zgodovino pišejo samo izjemni ljudje, posamezniki, ki so v svojem času in prostoru vodniki množic, ki znajo in zmorejo več. Zgodovino slovenskega jezika so napisali izstopajoči Slovenci – veliko jih imamo, žal pa nanje pozabljamo ali se nam zdijo manj primerni za globalni evropski in svetovni prostor. Trubar in Slomšek sta le dva iz dolge vrste znamenitih Slovencev, ki so vedeli, da nas brez slovenskega jezika ne bi bilo. Jezik je misel in če jo človeku vzameš, ni več dejaven v zavesti. Smrt jezika je tudi človekov tuzemski konec, če izgubimo materinščino, postanemo v jeziku 21. stoletja roboti. Jezik nas ohranja kot nerobote, ljudje potrebujemo misel, da jo krepimo, podarjamo in oznanjamo v svojem jeziku. Slomšek ga je imenoval za Božji dar in mu priznal teološko in ontološko razsežnost. Jezik je posvečujoča milost, tj. mnogo več kot le govor, kot je Trubar razložil Pavlovo misel, da vsak jezik slavi Boga in mu izpoveduje pripadnost v razumljivem maternem jeziku – Božjo besedo moramo prejeti neposredno od Boga, ne s pomočjo posrednikov, zato moramo sami brati *Sveto pismo* in se pogovarjati z Bogom. Kdor govori z darom jezika, pravi sveti Pavel v Prvem pismu Korintčanom, naj prosi, da bo tudi razumel. Sposobnost spoznati, razumeti in razlagati je Božji dar jezika.

V tem odlomku iz *Svetega pisma* pri svetem Pavlu je mišljena tudi glosolalija, se pravi govoriti o daru jezikov. To je tisti neumljivi jezik, ki ga verujoči izgovarja in pomeni zgoščen snop Svetega Duha, dušo, duha in telo posameznika.

Glosolalija je za kristjane Binkoštne cerkve nadnaravni sijaj govorjenja, izliv Tolažnika nad učenci, da so začeli govoriti druge jezike, duhovno darilo Svetega Duha za širjenje evangelija. Binkoštni čudež je nasprotje babilonske zmešnjave jezikov, ker je krščanski Bog Bog miru. Sveti Pavel zato govori o daru jezika, razodetju in razlagi, o povezovanju verujočih in neverujočih, o razumljivem in spodobnem sporazumevanju.

Še vedno smo v petstoletnici protestantizma, obdobju med oktobroma leta 2017 in 2018. Protestantizem, ki je zelo oblikoval sociokulturni prostor sveta, tudi in zlasti naše Evrope, temelji na štirih postavkah: *samo vera, samo milost, samo Božja beseda in samo Kristus*. Božja beseda je v nacionalnem jeziku.

Lepo ste povezali razmišljanje svetega Pavla o darovih jezika in Trubarjevo jezikovno misel. Ljudstvo se ne more izobraževati *po ustnicah tujcev*, ker tujega jezika ne razume in ga *ne bo poslušalo*. Trubar je zato prosil gnado, mir in pravo spoznanje Božje za vse Slovence. *Sveto pismo* moramo brati v maternem jeziku – Trubar je ustvaril naš knjižni jezik, Krelj mu je uredil pisavo, Bohorič ga je popisal v slovnici, Megiser ga je predstavil v slovarju in Dalmatin ga je ustoličil kot dvanajsti moderni jezik *Biblije*. Slovenski jezik je abeceda slovenstva. Protestantska miselnost je v 19. stoletju dobila narodnostni značaj in obrise državotvornosti z vsem znano romantično idejo, da je narod skupina ljudi, ki govori en jezik. Vse se je začelo z jezikom, na začetku so bili *Brižinski spomeniki*, v 16. stoletju se je oblikovala kranjska različica slovenskega knjižnega jezika, v 18. stoletju še prekmurska knjižna različica slovenskega jezika, sredi 19. stoletja se je slovenščina poenotila in Kranjci, Korošci, Štajerci, Prekmurci in Primorci so se združili v slovenski narod, ki je z epizodama v Kraljevini Jugoslaviji in federaciji oblikoval samostojno državo leta 1991, slovenski jezik pa je leta 2004 postal eden izmed danes že štirindvajsetih uradnih jezikov Evropske zveze.

Če gledamo genezo prevajanja Božje besede v slovenski jezik – začeli pa so to slovenski protestanti –, potem vidimo, da je slovenski jezik definiral duhovno jedro naše nacionalne biti. Vi radi poudarjate, da smo Slovenci dobili prvi prevod *Nove zaveze Svetega pisma* iz originalnega jezika leta 1771 s Števanom Küzmičem, prekmurskim protestantskim piscem, ki je s tem normiral tudi prekmursko različico slovenskega knjižnega jezika. Na Kranjskem so do takrat imeli le prevode prevodov *Svetega pisma*, npr. iz latinščine ali nemščine.

Kultiviran slovenski pisni jezik smo dobili s protestantskimi prevodi svetopisemskih besedil iz latinščine in nemščine, najprej s Trubarjem, ki je sredi 16. stoletja prevajal po Erazmovi *Novi zavezi* iz leta 1516 in Lutrovi *Bibliji* iz leta 1521, torej po latinski in nemški predlogi. Trubar ni znal hebrejščine in stare grščine, vendar je nanj posredno vplivala Erazmova stara grščina s številnimi opombami, saj je nizozemski avguštinec objavil *Novo zavezo* z vzporednim latinskim in grškim besedilom, posredno pa tudi hebrejščina in stara grščina Lutrove staro- in novozavezne predloge. Do leta 1581 je po delih prevedel celotno *Novo zavezo*, iz *Stare zaveze* pa *Psalme* leta 1566. Trubarjevo delo je veličastno zaključil Dalmatin leta 1584 s prvim celotnim slovenskim

prevodom *Biblije* po Lutrovih prevajalskih postopkih in latinsko-nemški predlogi. Ta je bila jezikovna podlaga za Kreljevo *Otročjo biblijo* leta 1566, Spangenbergova nemščina iz leta 1542 pa za prevod evangelijev v *Postili slovenski* leta 1567; tudi Tulščak je prevajal postilo iz nemščine, in sicer po Lutru, a delo ni bilo natisnjeno. Znojilškov prevod malega Lutrovega katekizma iz leta 1595 tako rekoč zaključuje prevajalsko produkcijo na Kranjskem, upoštevajoč, da so drugi kranjski protestanti v nabor slovenskih prevodov prispevali predvsem pesmi, npr. Znojilšek, Klinc, Schweiger, Kumpreht itd.

Prekmurski protestanti so v začetku 18. stoletja sprva prevajali iz madžarščine, latinščine in nemščine, npr. Temlinov Mali katekizem leta 1715 je prevod prevoda Lutrovega nemškega malega katekizma po madžarski predlogi, Mihael Sever je prevedel *Red zveličanstva* leta 1747 iz nemščine, Števan Küzmič pa je *Vere krščanske kratki nauk* leta 1754 pripravil po madžarskih, nemških in latinskih katekizemskih in pesniških predlogah, leta 1771 pa je prevedel *Nouvi Zákon* iz stare grščine v stari slovenski jezik – to je naš prvi objavljeni prevod *Svetega pisma* neposredno iz originalnega svetopisemskega jezika v slovenščino. To je velika stvar. Neposredni prevod je jezikovno in pomensko natančnejši, Božja beseda je bolj neposredna. Tega se Slovenci premalo zavedamo, ko se ob dnevu reformacije spominjamo predvsem Trubarja in kranjskih protestantov, pozabljamo pa na prekmurski prostor in protestantizem v 18. stoletju. Küzmič je postavil nov mejnik v zgodovini razvoja slovenskega jezika, njegov prevod pa je potrdil dvojnični razvoj slovenskega knjižnega jezika v slovenskem alpskem in panonskem jezikovnem prostoru, tj. dvojnost med narečno bolj razslojeno kranjsko in arhaičnejšo prekmursko različico slovenščine.

Dotakniti se morava tudi nevralgične teme slovenskega in širšega prostora. Sveto in jezik v današnjem času. Mlada generacija je zglobalizirana in pokokakoljena, zaznamuje pa jo nekakšna globalna angleščina, ki povezuje naš prostor in čas. Ko se v kakšni oddaji pogovarjam z mladimi, se mi zdi, da med seboj celo lažje komunicirajo v angleščini kot v maternem jeziku, in to meni in moji srednji generaciji kar jemlje dih.

To boli tudi mene in verjamem, da tudi mnoge poslušalce Radia Maribor. Vprašanje pa je, kdo je kriv za take nove jezikovne okoliščine v Sloveniji. Mladi? Mislim, da ne, saj smo jih dobesedno pahnili v to

zgodbo. Juho je skuhala – tako kot ste lepo rekli – t. i. srednja generacija uspešnih neoliberalnih izobražencev, ki je po osamosvojitvi Slovenije začela dobro služiti, živeti na veliki nogi in se obnašati, kot da starih vrednot ni več. Ustvarili so predstavo, v kateri je dovoljeno vse, pomembno je biti v središču pozornosti, odgovornost pa je postala raztegljiv in izmuzljiv pojem. Dobiček je postal najvišja mera vrednosti, ki odloča in presoja o vsem. Morala se je prevrednotila v načelo koristi, ki vsem stvarem določa ceno, tudi medsebojnim odnosom in vrednotam. Jezik je postal tržno blago, globalni neoliberalizem ga je uvrstil na svetovno borzo, odločevalci pa so mu določili tudi ceno v šolstvu, izobraževanju in znanosti. Popreprostena angleščina je postala najcenejše sporazumevalno sredstvo globalnega kapitala, mlada generacija pa se je takega odnosa do jezika priučila v šolskem izobraževanju, ki je interes dobička prikrivalo s t. i. internacionalizacijo vzgoje in izobraževanja, kulture sporazumevanja, znanosti …

Vsaka znanost se mora razvijati v maternem jeziku in skrbeti za svoj strokovni in znanstveni jezik.

Ljudje smo prejeli dar jezikov, svobodno misel, ki nam jo poskuša vzeti neoliberalni globalizem. Vsi naj bi govorili in razmišljali v popreprosteni angleščini, vendar ne bi bili Angleži. Kakšna kultura prihodnosti bo to? Poneumljena in popreprostena, potrebno se je zamisliti, dokler je še čas. Ali se nismo ničesar naučili iz zgodovine, ko se je slovenščina postavljala v kot zaradi prevladne in navidezno ugodnejše nemščine ali srbohrvaščine? Ali bo slovenski jezik kar naprej prenašal Tantalove muke in bil kaznovan z večno nadvlado tujih jezikov? Slovenščina je premagala jezikovno germanizacijo in srbohrvatizacijo, prepričan sem, da bo tudi anglizacijo. Popreprostena angleščina je namreč podoben privid, kot sta bili v preteklosti nemščina ali jugoslovanščina. Slomškovo duhovno vodilo postavlja slovenski jezik za sveto in drago vsem Slovencem. Božja volja je, da imamo materni jezik, zato imamo *dolžnost svoj jezik spoštovati*; moramo ga čediti in negovati ter s tem ohranjati slovensko kulturo in vero. Olikan slovenski jezik je ključ, ki odklepa vrata prave slovenske vzgoje in kulture ter ohranja slovenstvo, ki nam je bilo položeno v zibel z *Brižinskimi spomeniki*.

Prejšnjo nedeljo je bila gostja naše oddaje Milada Kalezić, mariborska gledališka igralka in dobitnica Glazerjeve nagrade za življenjsko delo,

pa tudi pravoslavna vernica, in je omenila, da poteka bogoslužje v srbski pravoslavni cerkvi večinoma še v stari cerkveni slovanščini.

Ta izkušnja je Slovencem komaj še znana. Spominjamo se slovanskega bogoslužja Cirila in Metoda, liturgije Janeza Zlatousta ali glagoljaške tradicije na Slapu pri Vipavi, danes pa se maše v stari cerkveni slovanščini darujejo le še ob posebnih priložnostih. Zelo redko se to še sliši v slovenski Istri, glagoljaška tradicija pa je bolje ohranjena v hrvaški Istri, kjer imajo alejo glagoljašev in glagoljaško bogoslužje. Maša v stari cerkveni slovanščini je posebno doživetje, zanimiv stik s tradicijo, ki se je obdržala iz časov Cirila in Metoda. Misijonsko delo svetih bratov je zgodba o širjenju krščanske vere med našimi predniki v slovanskem jeziku, prvem, ki je presegel srednjeveško prepričanje o trojezičju – stara cerkvena slovanščina je postala v 9. stoletju četrti jezik bogoslužja ob hebrejščini, grščini in latinščini. Ko so se morali učenci Cirila in Metoda umakniti iz današnjega slovensko-hrvaškega prostora nekdanje Kocljeve države, so se ustalili npr. v Ohridu, in tam sta sveta Kliment in Naum Ohridski poučevala bodoče duhovnike v stari cerkveni slovanščini. Imela sta več kot tri tisoč učencev in to je bila evropska univerzitetna predzgodba; na Ohridu je bila ustanovljena ena najstarejših šol oziroma izobraževalnih ustanov v Evropi. – Tega v nekdanji Jugoslaviji nismo znali oziroma želeli promovirati, tako da danes za najstarejšo evropsko univerzitetno mesto velja Bolonja, čeprav se je v njej poučevanje začelo leta 1088, tj. dvesto let po Klimentovi ohridski šoli.

Hvala lepa za pogovor v današnji verski oddaji, našim poslušalcem pa za pozornost. Ne pretiravava, če za Slomškom metaforično ponoviva, da kdor ne čuva maternega in nacionalnega jezika kot punčico svojega očesa, v najslabšem primeru greši. Bog je na binkoštni praznik podaril dar govora vsem jezikom po svetu, ker želi biti spoznavan in čaščen tudi v vseh jezikih.

Hvala, krasno ste zaključili najin pogovor. Vam in vsem poslušalcem Radia Maribor želim lepo in blagoslovljeno tretjo nedeljo letošnjega leta.

Radio Maribor, Iz roda v rod, 21. 1. 2018.
Voditelj Tone Petelinšek.

Vloga krščanskih duhovnikov v slovenski kulturi

V tokratni oddaji gostimo akademika profesorja dr. Marka Jesenška, enega najeminentnejših strokovnjakov za zgodovino slovenskega jezika. Spregovorili bomo o vlogi krščanskih duhovnikov v tisočletni jezikovni in kulturni emancipaciji slovenstva. Duhovniki so bili dolgo časa redki, sprva celo edini slovenski izobraženci, zato so odgovorno skrbeli tudi za bistvena načela knjižne slovenščine, s tem pa so povezovali Slovence, ohranjali slovensko kulturo in opozarjali na vrednote kulturne dediščine na Slovenskem.

Dober dan in prav lep pozdrav vsem poslušalcem tretjega programa Radia Slovenije programa Ars, ki so v tej prijazni nedelji z nami. Danes govorimo o tem, kako sta skozi zgodovino slovenskega naroda zadnjih tisoč let hodila z roko v roki skupna skrb za slovenski jezik in za širjenje evangelija. Akademik Jesenšek, bi smeli reči, da skupna skrb za materni jezik in za širjenje evangelija opredeljuje vlogo in delo slovenskega duhovnika?

Rojstvo slovenskega jezika je najtesneje povezano z razširjanjem krščanstva v evropskem prostoru. *Brižinski spomeniki*, ki so nastali verjetno med letoma 972 in 1039, so prvi znani slovenski zapis in sploh najstarejše latinično zapisano slovansko besedilo. Domnevno so povezani z brižinskim oziroma freisinškim škofom Abrahamom in posestvi njegove škofije na zahodu Kranjske marke ter v vojvodini Koroški. Na Kranjskem je šlo za ozemlje loškega gospostva, tj. današnjih občin Škofja Loka, Gorenja vas - Poljane, Žiri in Železniki, na Koroškem pa za Lurnsko polje v današnjem okraju Špital ob Dravi in porečje Mölla, levega pritoka Drave na severozahodu avstrijske Koroške, kjer jih je najverjetneje uporabljal duhovnik Ruodharij. *Brižinski spomeniki* naj bi bili škofov pastoralni priročnik, ko je potoval po teh krajih; Abraham naj bi bil po nekaterih podatkih Karantanec oziroma Slovenec – freisinški škof je bil od leta 957 do smrti leta 993. Pogane je nagovarjal v njihovem jeziku in jim je pridigal, jih izpovedoval v slovenščini ter jim tako približeval pravo krščansko vero v razumljivem jeziku. Druga

možnost je, da so *Brižinski spomeniki* del misijonarskega dela Cirila in Metoda, ki sta evangelizirala slovenski panonski prostor in sta za svoje učence pripravila te cerkvene obrazce – *Brižinski spomeniki* bi lahko bili prevedeni oziroma prepisani v Kocljevem Blatogradu. Vsekakor pa so *Brižinski spomeniki* napisani v najzgodnejši slovenščini na prelomu prvega tisočletja in so začetek zgodbe o dvojničnem razvoju našega jezika v slovenskem alpskem in panonskem jezikovnem prostoru – enotni slovenski knjižni jezik se je oblikoval šele v pomladi narodov sredi 19. stoletja. *Brižinski spomeniki* dokazujejo, da je pokristjanjevanje Slovencev potekalo v maternem jeziku in da sta bila vera in jezik neločljivo povezana – razlaganje prave vere in krščanski bogoslužni obredi, zlasti spokorni, so se dogajali v slovenščini. Brižinska *Pridiga o grehu in pokori* je tudi jezikovni in literarni podvig ter jo lahko razlagamo tudi kot zasnovo literarnega besedila, tako da so prvi ohranjeni slovenski zapisi začetek cerkvenega in posvetnega slovstva na Slovenskem. Pridiga je bila od *Brižinskih spomenikov* do Slomška nadomestna literarna zvrst za slovenski umetnostni jezik. Opozarjam na literarnost Trubarjeve pridige *Proti zidavi cerkva*, npr. paralelizem členov in črno-bel pogled na pravo vero ter slikanje stvarnosti, baročni jezik Kastelčevega *Nebeškega cilja*, do popolnosti obvladovan jezik besedne umetnosti pri slavnem pridigarju Janezu Svetokriškem, Romualdovo dramatiko in *Škofjeloški pasijon*, Rogerijevo baročno retoriko v *Zmagovitih nebesih*, ki so pomemben dosežek slovenske baročne književnosti, umirjene Basarjeve pridige z retoriko, ki izhaja iz jezuitske šole, Japljeve, Ravnikarjeve, Baragove in Slomškove pridige, ki so jezikovno-normativno osrednjeslovenske, socialnozvrstno pa vzbujajo občudovanje kot literarna besedila. Slovensko cerkveno in posvetno slovstvo, torej tudi literarno ustvarjanje, je najtesneje povezano z nastankom slovenskega jezika in pokristjanjevanjem Slovencev, kasneje pa do nastopa Prešerna predvsem s slovenskim cerkvenim slovstvom. Slovenski jezik kot sopomenka za slovensko kulturo, literarno ustvarjalnost in miselnost je vedno oznanjeval krščansko vero, tj. katoliško ali protestantsko, saj je bil njun vzporedni dosežek, v pridigah, in ko je presegel okvir cerkvenega slovstva, tudi novo estetsko vero. Slovenski duhovniki pridigarji, katoliški in protestantski pisci, pred njimi kot sinonimi škof Abraham ali Ciril in Metod, so bili najboljši skrbniki slovenščine, saj so vedeli, da lahko le z njeno pomočjo uspešno širijo evangelij – oboje je bilo njihovo delo, poslanstvo in ljubezen.

Zanimivo je, da se je po *Brižinskih spomenikih* začelo intenzivno govoriti o tem, kar se sedaj pogovarjava, da je postal slovenski jezik v 16. stoletju najbolj učinkovito sredstvo za promocijo in širjenje evangelija.

Če bi Trubar poznal *Brižinske spomenike*, bi se gotovo navezal na njihovo tradicijo, tako pa je nezavedno ponovil vajo šeststo let za škofom Abrahamom. Kranjščina je bila leta 1550 vzporedni dosežek slovenskega protestantizma, tj. sredstvo za oznanjevanje prave vere, s tem pa je v obrisih napovedala Slomškovo teološko utemeljitev materinščine v prvi polovici 19. stoletja. Trubar je ustvaril knjižno kranjščino, ker je želel prevesti *Sveto pismo*, vendar se ni podrobneje ukvarjal z normativnostjo, saj je bil jezik samo sredstvo za razširjanje vere – Kranjce je naučil brati in pisati, da so se lahko s pomočjo *Svetega pisma* pogovarjali z Bogom; pravega spoznanja Božjega še ni neposredno povezoval z besedo. Sodobniki, predvsem Krelj, so mu očitali jezikovno površnost in neknjižnost, ki jo je Krelj označil kot »gospod Trubarjeva kranjščina«, to je nižja stopnja kranjskega knjižnega jezika. Trubar je kakovost jezika podredil obsegu, količini prevedenega, končni cilj je bil prevod *Svetega pisma* v kranjščino, pot ga pri tem ni ovirala. Krelj je bil normativno zahtevnejši in si je prizadeval, da jezik in pisava ne bi *irala* slovenskih bralcev. Uredil je črkopis bohoričico, ki bi jo lahko po njem imenovali kreljščica, in poenotil kranjski jezikovni standard ter oblikoval kranjsko različico slovenskega knjižnega jezika kot nadnarečno tvorbo gorenjščine, dolenjščine in središčne ljubljanščine, ki je v 16. stoletju začela dobivati obrise t. i. mestne govorice. Kreljev jezikovni koncept je bil v primerjavi s Trubarjevim pogledom na jezik bolj premišljen in do določene mere diahrono zasnovan, Dalmatinova srednja pot med istočasjem in raznočasjem pri razumevanju jezika je omogočila stabilnost slovenskega knjižnega jezika v osrednjeslovenskem prostoru naslednjih dvesto let, tj. od Dalmatinove *Biblije* leta 1584 do novega Japljevega prevoda leta 1784.

Dalmatinova *Biblija*, ta prvi celoten prevod *Svetega pisma* v slovenski jezik, so uporabljali v slovenski protestantski in katoliški cerkvi.

Dalmatinova *Biblija* se ni pridružila Trubarjevim, Lutrovim, Melanchthonovim in drugim prepovedanim protestantskim knjigam na ljubljanskih grmadah konec decembra leta 1600 in v začetku januarja 1601. Škof Hren je vedel, da *Biblija* ni bila na rimskem seznamu prepovedanih krivoverskih knjig, kot spreobrnjen v katolištvo je zato svojim

duhovnikom, nekaterim tudi brez omejitev, dovolil brati edini slovenski prevod *Svetega pisma* in druge protestantske knjige. Tradicija kranjskega knjižnega jezika, ne »gospod Trubarjeve kranjščine«, se v obdobju rekatolizacije ni prekinila. Utrjevala se je s prepisovanjem in branjem za samostanskimi zidovi, manj pa v katoliških tiskih – slovenska protireformacija ima na začetku in koncu svoje dobe komaj za vzorec tiskanih knjig, npr. Čandkove *Evangelia inu listuvi*, ki so izšli leta 1613 pod pokroviteljstvom ljubljanskega škofa Hrena, in Čandkov kranjski prevod Kanizijevega katekizma iz leta 1615 ter Schönlebnov lekcionar na slovenski jezik preložen leta 1672. Oba katoliška pisca sta nadaljevala jezikovno tradicijo Kreljevega in Dalmatinovega kranjskega knjižnega jezika, ki je bil predpisan v Bohoričevi slovnici *Zimske urice* leta 1584, osnovno besedje pa zbrano v Megiserjevem štirijezičnem slovarju leta 1592. Čeprav so bile Trubarjeve knjige prepovedane, pa se je kranjski knjižni jezik nemoteno razvijal vse do poenotenja slovenske knjižne norme sredi 19. stoletja.

V naslednjih stotih letih so duhovniki, ki so širili evangelij, skrbeli za konstitutivni razvoj slovenskega jezika v času in prostoru.

Duhovniki so bili dolgo časa redki, sprva celo edini slovenski izobraženci, zato so odgovorno skrbeli tudi za bistvena načela knjižne slovenščine, s tem pa so povezovali Slovence, ohranjali slovensko kulturo in opozarjali na vrednote kulturne dediščine na Slovenskem. Dolga je vrsta znamenitih duhovnikov, ki po pomembnosti presegajo zgolj poučevanje in posvečevanje kristjanov, služenje Bogu, vernikom in slovenstvu, ampak svoje poslanstvo vidijo tudi tako, da so odlični jezikoslovci in poznavalci slovenskega jezika.

Naštejva jih nekaj.

O slovenskih protestantih bi se lahko pogovarjala ure in ure – Trubar, Krelj, Bohorič in Dalmatin so najbolj izpostavljeni, prav tako pomembni pa so npr. eden prvih slovenskih protestantov Matija Klombner; Peter Kupljenik, o katerem piše Tavčar v *Grajskem pisarju* in *V Zali*, Rebula pa je o njem napisal novelo, ki jo je objavil v zbirki Arhipel; šolniki Lenart in Samuel Budina ter Janez Gebhardt; pridigarji Kumpreht, Tulščak, Znojilšek, Schweiger itd.; med prekmurskimi protestanti npr. Smodiš, Temlin, Kerčmar, Sever, Števan Küzmič, Cipot, Terplan, znameniti Janoš Kardoš itd. Jezuit Janez Ludvik Schönleben, ki je prvi opozoril

na prenosniške zvrsti slovenščine oz. kranjščine, tj. na govorjeni in pisni jezik, ter na socialno zvrstnost kranjščine, tj. na njeno knjižnost in narečnost – pišimo po šegi naroda, izgovarjajmo pa po šegi pokrajine. Druge slovenske baročne pridigarje sva danes že imenovala, v razsvetljenstvu izpostavljam avguštinca Marka Pohlina, jezikoslovca in avtorja slovnice leta 1768, po kateri naj bi se Nemci, ki so živeli na Kranjskem, naučili jezika okolja; zoisovce, npr. Japlja, Kumerdeja in Vodnika, v 19. stoletju pa bi bilo krivično kogar koli poimensko izpostaviti, saj so bili večinoma vsi pomembni nosilci slovenskega preporoda, po pomladi narodov so se aktivno vključili v politično življenje. Kljub temu pa moram izpostaviti patra Stanislava Škrabca, najpomembnejšega slovenskega jezikoslovca 19. stoletja, utemeljitelja modernega slovenskega glasoslovja in urednika *Cvetja z vrtov svetega Frančiška*, v katerem je več kot štirideset let objavljal svoje znamenite razprave o slovenskem jeziku. Enako in v še večji meri velja za 20. stoletje, kjer v množici duhovnikov, ki so se ukvarjali s slovenskim jezikom, izbiram le Antona Breznika in Jakoba Šolarja; Breznik je bil vodilni slovničar in pravopisec prve polovice 20. stoletja ter začetnik strukturalističnega jezikoslovja na Slovenskem z razpravo *Besedni red v govoru* leta 1908 in avtor slovenske slovnice leta 1916; Šolar je bil soavtor slovnice štirih leta 1956, vendar v njej ni naveden, ker je bil na političnem procesu obsojen izdajalstva in sodelovanja z emigranti ter zaprt – nadaljeval je Škrabčevo in Breznikovo jezikoslovje ter bil velik poznavalec slovenskega glasoslovja in oblikoslovja ter pomemben sodelavec pri pravopisu.

Bi priporočali sodobnim slovenskim duhovnikom, pastorjem in pastirjem, da berejo posodobljena besedila Janeza Svetokriškega?

Jezik Janeza Svetokriškega je nenadkriljiva lepota, zato ga moramo brati v njegovi primorski pokrajinščini in občudovati baročne slogovne bisere našega najbolj gostobesednega pridigarja. Vsako posodabljanje in približevanje današnjemu knjižnemu jeziku je slab približek, raje uživajmo in se čudimo neverjetnim izraznim možnostim slovenskega jezika na prelomu 17. in 18. stoletja, saj mnogi mislijo, da je bil slovenski jezik pred Prešernom usposobljen le za preprosto sporazumevanje med ljudstvom. Svetokriški je dokazal, da lahko izvirno ustvarjalen človek, ki ima v materinščini najvišje izrazne sposobnosti, ponudi bralcem literarne umetnine v slovenščini. V zgodbah, ki so polne dramatične

napetosti in presenečenj, veličastno slika podobo slovenskega človeka 17. stoletja in dokazuje, da slovenski pesniški jezik nima meja. Med branjem *Svetega priročnika* slišiš Svetokriškega s prižnice, kako v cerkvi vzbuja občudovanje zaradi izredne lepote žive slovenščine, s katero vpliva na čustva vernikov in jih vzgaja v katoliški veri. Svetokriški se z jezikom igra, njegova baročna pripoved je polna prispodob, primer, navzkrižnih povezav in nenavadnih preskokov, govorniških vprašanj in svetopisemskih citatov, mirno lahko rečem, da je njegov baročni jezik mala literarna teorija slovenskih tropov in figur. Katoliški krog, ki je ostal tako rekoč brez tiskanih knjig v protireformaciji, je Svetokriškega potreboval. Bil je sloveč cerkveni orator, zato so ga duhovniki dolgo časa spodbujali in tudi nagovorili, da je zbral svoje pridige ter jih objavil v knjižni obliki – živa, izvirna in klena slovenščina Janeza Svetokriškega zavrača bogve zakaj ustaljeni vzorec razmišljanja, da je bila slovenščina ubožen jezik; posodobljeni Svetokriški bi bil suhoparen, lahko bi sicer oznanjeval, izgubila pa bi materinščina njegovih bralcev in poslušalcev.

Če gledamo v časovnem razporedu, je 19. stoletje na čelu s škofom Slomškom polno duhovnikov, ki so močno zaznamovali slovensko jezikovno bit.

Res je, to obdobje naše kulturne zgodovine je stoletje slovenskih duhovnikov, ki so ga napovedali razsvetljenci. Oče Marko Pohlin je bil pred časom in je tudi trenutno še kako sodoben, ker je zahteval, da se morajo tujci, ki živijo med nami, naučiti slovenskega jezika. Zoisovci, takrat cvet slovenskega izobraženstva, prevladovali so duhovniki in humanisti, so bili pobudniki novega prevoda *Svetega pisma*, saj se je slovenski jezik dvesto let po Dalmatinu že močno spremenil. Delo, ki ga je opravil Japelj s sodelavci, je bilo pomembno tudi zaradi prenove osrednjeslovenskega knjižnega jezika. Anton Makovic je pohvalil sodobno kranjščino leta 1788 v drugi izdaji svojega priročnika za babice – *Všegarske bukve* je prevedel iz nemščine najprej leta 1782, leta 1788 pa je *vižo slovenskiga pisanja* poboljšal po vzoru Japljeve biblične kranjščine. Vse je bilo pripravljeno, da se v 19. stoletju oblikuje enotni slovenski knjižni jezik. Jernej Kopitar, najmlajši član Zoisovega krožka, res da ne duhovnik, je leta 1808/09 napisal prvo znanstveno slovnico slovenskega jezika. Njegovi posnemovalci v Ljubljani, sami duhovniki, so začeli poglobljeno raziskovati kranjski knjižni jezik in ga soočati s

prekmursko knjižno različico – prvi je to storil kasnejši tržaško-koprski škof Matevž Ravnikar v *Zgodbah Svetega pisma za mlade ljudi* med letoma 1815 in 1818, tako da je po Küzmičevem prekmurskem prevodu *Nouvega Zákona* uvedel v kranjski knjižni jezik deležja in deležnike na *-č* in *-ši*, npr. *stopivši*, *rekši*, *odgovorivši*, ki jih na Kranjskem niso poznali, so pa Ravnikarja navdušili, ker je lahko z njimi tako lepo krajšal povedi. Prešeren je tako arhaizacijo jezika zavrnil s puščico *Slovencev naših jezik potujčvavši, si kriv, da kolne kmet, molitve bravši*, vendar pa so te oblike postale modne in so se uporabljale v pisnem jeziku kot znak višje pismenosti. Duhovnik in jezikoslovec Fran Metelko jih je normiral v svoji slovnici leta 1825, leto pred njim pa že Peter Dajnko, duhovnik in jezikoslovec, v svoji vzhodnoštajerski slovnici. Če Slomšek ne bi dovolj modro, pa vendar previdno zavrnil štajerskih osamosvojitvenih jezikovnih poskusov in predlagal jezikovno enotnost, bi se ob kranjščini in prekmurščini uveljavila še štajerska različica slovenskega knjižnega jezika. Anton Murko, štajerski slovničar in slovaropisec ter hoški dekan in duhovnik, je imel enak odnos do jezika kot Slomšek. V začetku tridesetih let 19. stoletja je, star nekaj več kot dvajset let, napisal slovnico in slovar, dva normativna priročnika slovenščine, ki so ju sprejeli na celotnem slovenskem prostoru – v slovnici leta 1832 je objavil tudi Prešernovi pesmi *Povodni mož* in *Slovo od mladosti* ter se odločno zavzel za skupni knjižni jezik Slovencev. Zavrnil je dajnčico in metelčico, nato pa je v drugi izdaji slovnice leta 1843 uvedel gajico oziroma slovenico kot enoten slovenski črkopis, tj. kot enega izmed zunanjih znakov takrat že nastajajočega enotnega slovenskega knjižnega jezika. Premalo časa imava, da bi se pogovarjala o vseh, vendar pa drži, da so slovenski duhovniki v 19. stoletju usmerjali razvoj slovenščine, jo branili pred nemštvom in omogočili njeno osamosvojitev ter popolno uveljavitev v avstro-ogrskem prostoru. To je velika zgodba Antona Martina Slomška o slovenskem jeziku, ena največjih zgodb, napisanih na Slovenskem – Slovenci poznamo kar nekaj zgodb o uspehu, samo ena pa je, ki presega vse, in to je Slomškova zgodba o slovenstvu.

V drugi polovici 20. stoletja se je izkazal za enega najboljših poznavalcev in proučevalcev slovenskega protestantizma in jezika blagopokojni katoliški duhovnik in profesor dr. Jože Rajhman.

Nanj v pogovoru, ki poteka na mariborskem radiju, ne smeva pozabiti. Ponosen sem, da sem z njim lahko sodeloval na začetku svoje

jezikoslovne poti. Povabil sem ga npr. na simpozij o Petru Dajnku leta 1997, saj je Rajhman najbolje poznal Dajnkov poskus oblikovati štajerski knjižni jezik, nazadnje pa sva bila skupaj v komisiji pri zagovoru diplomske naloge Fanike Krajnc-Vrečko *Jezikovni nazor slovenskih protestantov*, ki je kasneje doktorirala iz teološke antropologije Jožeta Rajhmana. Fanika Vrečko je pred poletjem leta 1998 oddala diplomsko nalogo, kot mentor pa sem Rajhmanu predlagal, da bi imeli zagovor jeseni, ker sem se že odpravljal na dopust. Rajhman, živo se tega spominjam, je rekel, da slovenisti in duhovniki nikoli ne smejo odlašati in prelagati dela na jutri, sploh pa bogve, ali bova jeseni delo sploh še lahko opravila. Mislim, da je bil zagovor v zadnjih dneh junija, Fanika Krajnc Vrečko je diplomirala, ko pa sem se avgusta vrnil z dopusta, sem se moral soočiti z nezaželeno resnico, da se je konec julija prezgodaj zaključilo Rajhmanovo tuzemsko življenje. Literarni zgodovinar, teolog in duhovnik Jože Rajhman je bil eden izmed naših najboljših poznavalcev Trubarjeve in Dalmatinove teologije, protestantske duhovnosti, literature in jezika, s tem znanjem pa je razlagal tudi štajerske poskuse, kako normirati pokrajinski knjižni jezik slabih tristo let po kranjskih protestantih. Rajhmanova teološka, literarno-zgodovinska in jezikovna misel je vplivala na moje razumevanje dvojničnega razvoja slovenskega jezika ter Dajnkovega zamudništva v zgodbi o slovenskem knjižnem jeziku.

Ali lahko za zaključek oddaje rečeva, da so prav duhovniki različnih denominacij nosili to skrb za slovenski jezik, ampak v podstatu pa je bila želja, da bi se širil evangelij v slovenskem jeziku? Skrb za jezik in skrb za evangelij, oboje je šlo z roko v roki skozi čas zgodovine slovenskega naroda.

Slovenski jezik in evangelij, leva in desna roka slovenstva. Slovenski duhovniki so v imenu vseh slovenskih izobražencev opravili izredno poslanstvo.

Nauk vseh, zlasti Slomška, ki je kategorično postavil jezik ob obok skrbi za narodnost, je odgovornost za jezik, ki je del našega narodnega poslanstva, del nečesa, kar moramo gojiti kot domoljubje, kot naš intimni odnos do stvari in našega življenja. To je aktualno tudi danes, ko nam kdaj tovrstnih intenc notranje duhovne presežnosti in odgovornosti manjka.

Žal je res, kar pravite. Naš zgodovinski spomin peša in to se nam bo neugodno maščevalo, če bomo še naprej tako slabili svoje umske sposobnosti in spomin.

Hvala, akademik Jesenšek za pogovor, našim poslušalcem pa za pozornost. Skupaj Vam želiva še naprej prijazno in lepo nedeljo.

Radio Slovenija, Program Ars, 17. 2. 2019.
Voditelj Tone Petelinšek.

Po jeziku smo ustvarjeni

Tokratna verska oddaja Iz roda v rod se vsebinsko dotika praznika slovenske kulture. Spregovorili bomo o tem, kako je v slovenski zgodovini skrb za oznanjevanje evangelija šla z roko v roki s skrbjo za slovenski jezik. Po eni strani se nivelira in zmanjšuje pomen nacionalnih jezikov, po drugi strani se votli krščanstvo, ki je duhovna substanca stare celine. Civilni del, ki je zgodovinsko vezan na krščanstvo, se votli, t. i. sekularizacija z velikimi koraki stopa v duhovni prostor Evrope. Vera in jezik sta najpomembnejša za kulturni in duhovni razvoj posameznika in narod, ki mu pripada. Gost oddaje je akademik profesor dr. Marko Jesenšek – eden naših najeminentnejših strokovnjakov za zgodovino slovenskega jezika.

Dobro jutro, dober dan, prav lep pozdrav vsem poslušalcem nacionalnega programa Radia Maribor, ki ste v tej drugi letošnji februarski nedelji z nami. Danes je 9. februar, včeraj je bil državni kulturni praznik, dan kulture, Prešernov dan in nismo slučajno v današnjo versko oddajo s poudarjeno duhovno vsebino *Iz roda v rod duh išče pot* povabili gosta, ki ga boste zdajle slišali, oziroma smo z mikrofoni nacionalnega radia pri njem na obisku. To je akademik profesor doktor Marko Jesenšek, eden vodilnih slovenskih strokovnjakov za zgodovino našega jezika. Akademik Jesenšek, dobrodošli na valovih nacionalnega programa Radia Maribor. Dobro jutro.

Dobro jutro Vam in vsem poslušalcem Radia Maribor.

Verjamem, da ste na tako izpostavljenem položaju, da ste v dneh ob dnevu slovenske kulture bili velikokrat povabljeni, da spregovorite v čast temu prazniku. Kaj ste v teh nagovorih postavili v ospredje?

Praznik kulture je čas, ko moramo Slovenci skrbno premisliti svoje življenje. Kultura v današnjem času izgublja pomen vrednote slovenske družbe. Kulturni praznik je samo še osmi februar, med tem ko se med letom pozablja na kulturo umetniškega ustvarjanja in kulturo nasploh. Slovenci moramo ponovno uzavestiti kulturo kot omiko na vseh področjih človekovega delovanja in o tem razmišljati vsak dan. Kulturni praznik nista samo France Prešeren ali Adam Bohorič – letos slavimo

njegovo domnevno petstoletnico, okoli leta 1520 je bil rojen –, kultura je spoštovanje družbenih vrednot, način življenja, naše sobivanje. Določa nas slovenska kultura in po njej smo Slovenci prepoznavni v evropskem in globalnem svetu. Kultura sporazumevanja in sobivanja, ki nam jo ponuja trenutna politika, je daleč od tradicionalnih vrednot slovenske kulture in miselnosti. Žal smo priča dogajanjem, ki nas vsak dan spravljajo v slabo voljo. Gre za zgodbo o oblikovanju državnega zbora in nove vlade ter dogodkov, ki so povezani s slovensko vojsko in slovenskim zdravstvom. Veliko leporečenja, ničesar povedanega, le prozorno opravičevanje nesposobnih, ki smo jim pred volitvami nasedli, da znajo modro in uspešno upravljati državo. Izpostavljam npr. vprašanje obveznega in dodatnega zdravstvenega zavarovanja, na katerega so politiki ob dnevu kulture prav nekulturno odgovorili tako, da niso ničesar povedali. Sporočanjsko slepilo, ki je poskušalo prikriti zmagoslavje zavarovalnic, bogatašev in denarja. Politikov, ki bi tako podkupljivo vodili slovensko državo, si leta 1991 niti v sanjah nismo želeli. Danes je Prešernov kulturni praznik, leto 2020 pa Bohoričevo kulturno leto, za Prešernove in Bohoričeve naslednike bi to moral biti praznik slovenske srčne kulture, tj. praznik ljudi, ki bodo stopili na čelo naše države in jo bodo vodili ne kot neoliberalistična in izprijena oblast, ampak bodo delali za dobro slovenske skupnosti, ki je v tem prostoru preživela od *Brižinskih spomenikov* zaradi slovenskega jezika in kulture ter vseh spremnih pojavov slovenstva, ki so danes najbolj ogroženi.

Za jezik, torej naš slovenski materni jezik, in za vsak nacionalni jezik, pravijo, da je srčika, osnova, baza nacionalne identitete. V kolikšni meri je v zadnjih dvajsetih, tridesetih letih, kar smo samostojni, postala zavest, da imamo matrico svetega, božjega kot nosilko naše identifikacije, da z jezikom smo in po jeziku obstajamo, del širše duhovne klime v našem vrtu med Lendavo in Portorožem?

Midva veva, da je slovenski jezik jedro slovenstva, žal pa preveč vplivnih Slovencev misli drugače in ne verjamejo Vašim besedam. Od osamosvojitve naprej se v Sloveniji ponavljajoče srečujemo z jezikovnim odpadništvom, od leta 2015 še posebno nasilno v visokem šolstvu. Nekateri odločevalci, imenujem jih anglizatorji, si prizadevajo, da bi globalna angleščina postala učni jezik na slovenskih univerzah in bi iz slovenskih predavalnic izrinila slovenščino. Popreprostena angleščina, ki jo opravičujejo s t. i. internacionalizacijo, naj bi rešila slovensko

visoko šolstvo in odpravila vse težave, ki jih je nagrmadila bolonjska reforma. Ne vem, kdo daje pravico ljudem, ki vodijo slovenske univerze, ljudem, ki so zaposleni na visokošolskem ministrstvu, ljudem, ki vodijo slovensko državo, da javno odpravljajo slovenski učni jezik, brezsramno anglizirajo slovensko univerzo in ne spoštujejo Ustave, ki določa slovenščino za uradni jezik Republike Slovenije.

Kje imajo obraz in zdravo pamet, a ne?

Pameti ni, zdrave še manj. Politika, tudi univerzitetna, je, žal, taka kot je in v njej vedrijo nenačelni ljudje, ki jim je malo mar za kulturo, služijo kapitalu in skrbijo za lastno korist ali kvečjemu še za potrebe svoje skupine. Tisti, ki nam je še mar za slovenski jezik in kulturo, smo prizadeti, ker se v letošnjem letu ponovno povzroča škoda z željo, da bi se spremenil 8. člen Zakona o visokem šolstvu. Del slovenske univerzitetne elite spet prenapenja angleščino kot univerzalni sporazumevalni jezik znanosti in uradni učni jezik na slovenskih univerzah. Nepošteno to opravičujejo s t. i. internacionalizacijo visokošolskega izobraževanja in čenčami o globalni znanosti v popreprosteni angleščini. O, sveta preproščina! Kaj drugega kot ta vzklik si zasluži taka nekorektnost, ki ima nelep namen prikriti pravi vzrok anglizatorstva, tj. dobiček. Podpirajo jih politiki, ki jih vodi kapital v imenu taiste elite, ki to počne – circulus vitiosus, zdrava pamet ne more razumeti te motnje v družbi ali jo celo rešiti. Zgoditi se mora nekaj prelomnega, kar bo temeljito preuredilo nekulturno politično področje v slovenskem prostoru, da bosta slovenski jezik in kultura srca ponovno vrednoti slovenstva, domoljubje pa moralna in značajska lastnost slovenske politike. Temeljito bo potrebno spremeniti slovensko politiko na kulturnem in izobraževalnem področju, da bo slovenski jezik razumljen in sprejet kot vrednota, ali kot ste Vi lepo rekli, da bo ponovno postal bistvo naše identitete, del širše slovenske duhovne klime.

Opozoriti velja na pomembno jezikovno-antropološko distinkcijo, da je odnos do Boga, odnos do svetega v direktnem sorazmerju v odnosu do bazičnega, maternega jezika, v katerem smo rojeni, iz katerega smo izšli in po katerem smo ustvarjeni in narejeni. Saj smo narejeni v mnoštvu jezikov, ne v enem jeziku. Drugače bi nas Bog ustvaril v enem jeziku, če bi to bil del Božjega svetega koncepta. To Vas sprašujem, ker ste tudi Vi verujoči kristjan.

Res je, brez jezika nas ni. Ali je potrebno odpirati svetopisemsko zgodbo o Babilonskem stolpu, enojezični zablodi in zmešnjavi jezikov?

Zgodba je poučna!

Podučljiva za tiste, ki jo poznamo in ji znamo prisluhniti. Tisti, ki razširjajo zgodbo o anglizaciji slovenskih univerz in njihovi podporniki, svetopisemske zgodbe o Babilonskem stolpu ne poznajo, ali pa je ne razumejo, ker so pregrešno domišljavi. Ustvariti želijo globalno znanost po svojem okusu in jo razširjati v poprepostenem globalnem jeziku. Potrebujejo torej poprepostено znanost, ki bo služila enemu samemu gospodarju, tj. kapitalu. Vsak jezik bo častil Boga, znanost pa je danost v globalnem prostoru in času, ki je vsemogočna in zato enojezična. Univerzalni jezik naj bi presegel univerzalno čast, ki se izkazuje Bogu. Samovšečnost najvišje stopnje. Bog je ustvaril svet in človeka po svoji podobi, kar pomeni, da bi lahko vsi ljudje govorili en jezik, vendar nas zgodba o Babilonskem stolpu prepričuje, da tako ne more biti. En jezik je sinonim za to, da se je človek hotel postaviti nad Boga in ga odpraviti. Ustoličevanje poprepostenega globalnega učnega jezika je globalni kaos, ki ga v *Stari zavezi* predstavlja veliko mesto Babilon. Vsak lahko dela, kar hoče. Tako ni šlo in tudi danes ne gre. Neurejene predstave in misli vodijo v vsesplošno zmešnjavo, zato je bila zmešnjava jezikov potrebna. Prva Mojzesova knjiga bi morala postati obvezno branje vsem slovenskim anglizatorjem in jezikovnim odpadnikom iz vrst slovenske politične in univerzitetne elite. Binkošti so pozitivno nasprotje babilonske zgodbe in prava podoba raznojezičnosti – Jezusovi učenci so dobili dar jezikov od Svetega Duha za oznanjanje Božjega dela. Binkoštna jezikovna različnost je razumevanje v različnosti. Znanost se razvija v različnih jezikih, dosežki pa so skupni in se kažejo v edinosti dokazljivih spoznanj.

A ni zanimivo, tale paralela, pa ni slučajna in ni naključna, po eni strani se nivelira in zmanjšuje pomen nacionalnih jezikov in po drugi strani se, če ostaneva pri evropskih koordinatah, votli krščanstvo, duhovna substanca stare celine. Civilni del, ki je zgodovinsko vezan na krščanstvo, se votli, t. i. sekularizacija z velikimi koraki stopa v duhovni prostor Evrope. Na eni strani prodor enega jezika, angleščine, po drugi strani se zmanjšuje pomen nacionalnih jezikov, ampak

zanimivo, manjših držav, velike države, kot so Nemčija in Španija, Italija, Poljska teh težav nimajo. One skrbijo za svojo jezikovno nacionalno podobo.

Tudi vsem Slovencem ni čisto vseeno, kaj se dogaja z jezikom. Žal pa je pri nas v zadnjih desetih letih prevladalo obdobje lažidemokracije, ko vsak sme vse, vendar pa ne odgovarja za posledice, ki tako nastanejo. Izrinjanje slovenskega jezika iz javnega sporazumevanja ni nič novega. To se je že dogajalo v 18. in 19. stoletju, tudi prej, vedno pa so bili na barikadah slovenstva naši duhovniki in izobraženci, ki so tako samouničujoče početje preprečevali. Letos je petstoletnica rojstva Adama Bohoriča, ki je v osemdesetih letih 16. stoletja v Ljubljani vodil stanovsko šolo. Kranjske fante je začel izobraževati ne v takrat globalnem latinskem jeziku, ampak v slovenščini. Zavedal se je pomena materinščine pri pouku oz. pridobivanju znanja, zato je napisal tudi šolski red v slovenskem jeziku. Vsak, ki ima zdravo pamet, ve, da jezik določa bit in bistvo posameznika in skupnosti, ki ji pripada. Če se odpovemo npr. slovenščini v visokem šolstvu, se bomo gotovo tudi izslovenili. Mučno je opazovati, kako z lahkoto postaja del slovenske univerzitetne elite prispodoba za veliko omalovaževanje slovenskega učnega jezika.

Ko se devalvira odnos do maternega jezika, se indirektno devalvira tudi odnos do svetega, do Božjega, do tistega, kar nas v antropološkem, duhovnem smislu definira in nas poustvarja. Saj skozi zgodovino so res duhovniki skrbeli za slovenski jezik, ampak v večini besedil, o katerih govorimo, Vi ste pa zgodovinar slovenskega jezika, od *Brižinskih spomenikov* in starih zapisov dalje do protestantov, je bila skrb za slovenski jezik v funkciji oznanjevanja Božje besede. Skrb za slovenski jezik je bila stranski produkt želje prinašati informacijo o evangeliju.

Če se bomo v znanosti in na vseh drugih področjih javnega življenja sporazumevali v trivialni angleščini, se bomo razslovenili in ne bomo več Slovenci. Tudi Angleži ne bomo, kot nekoč nemškutarji niso postali Nemci, ampak bomo globalna čreda, ki je ustvarjena, da se jo striže. Globalni talilni lonec je iznajdba kapitala in odločevalcev, ki upravljajo globalno politiko in odločajo o dobrinah tega sveta. Gradijo nov babilonski stolp in poskušajo zamenjati Boga, nasproti krščanskim vrednotam pa postavljajo samodrštvo mamona. Že videna zgodba iz preteklosti, večkrat zavržena, a se vedno znova ponavlja kot vaje v slogu. Na Slovenskem smo imeli samostane že v 9. stoletju – v njih so

se duhovniki in misijonarji izobraževali v zgodnji slovenščini, verjetno podobni jeziku *Brižinskih spomenikov*. Tisoč let kasneje je bil nastanek slovenskega naroda najtesneje povezan s tem jezikom, zato je potrebno razumeti, da Slovencev brez slovenščine ne bo več na zemljevidu sveta.

V današnji verski oddaji *Iz roda v rod duh išče pot*, nacionalnega programa Radia Maribor, gostimo akademika profesorja dr. Marka Jesenška iz Maribora. Razmisleki so posvečeni včerajšnjemu slovenskemu kulturnemu prazniku, Prešernovemu dnevu, in temu, kaj jezik kot substanca našega obstajanja in identifikacije – govorimo o maternem nacionalnem jeziku –, predstavlja in pomeni danes. Vzporedni problem je kriza duhovnosti danes. Kako se ta prostor votli, kako je vse več prostora za ta t. i. new age, neko prazno duhovnost, brez sidrišča, brez Boga, ki tudi ne potrebuje slovenskega jezika.

Slovenci živimo v obdobju, ko se zdi, da nam je dovoljeno vse in se ne zavedamo, da je to lažna predstava, velik nered, ki nam ga duhovno ozka politika prodaja za demokracijo. V resnici gre za lažidemokracijo, ki sprevrača vrednote. Od *Brižinskih spomenikov* naprej smo priznavali veliko načelno vrednost krščanstvu, ki je zaznamovalo evropski in slovenski kulturni prostor, jezik, literaturo, slikarstvo, kiparstvo, glasbo itd. Danes zanikujemo naše duševno in duhovno življenje, ki ima tisočletno tradicijo, in ga poskušamo nadomestiti s horoskopsko novodobnostjo in novimi vrednotami, kot so osebno okoriščanje, nebogljeno iskanje, lastna pomembnost, sebičnost, prevzetnost in samoobčudovanje. Kako je mogoče, da smo prave vrednote z lahkoto zamenjali za nevrednote in se izgubili v neizpolnljivosti?

Dostojevski je zapisal, če ni Boga, je vse dovoljeno.

Duhovnost se spreminja v potrošniško blago, pri roki so nezahtevne rešitve, Boga pa naj bi zamenjala instant sreča, ki ju ponujata globalni potrošniški neokolonializem in neoliberalizem. Dovoljeno je bilo prevrednotiti vrednote in pobožanstviti duhovni materializem ter kolonializem. Nevrednote postajajo vrednote, zgodil se je kulturni genocid. Na barikadah je, kot vedno v preteklosti, slovenski jezik, ki bo moral ubesediti tako zmoto, in pokazati, da prave vrednote nimajo tržne cene, z njimi se ne da barantati ali jih prodajati. Z besedami in dejanji bodo to lahko izrazili pokončni ljudje, domoljubi, kakršni so bili slovenski duhovniki v 19. stoletju.

V vsakdanjem življenju moramo biti vsi duhovniki, to je skrbniki evangelija in slovenskega jezika. Vsi, kjer koli smo.

Oznanjevati dobro novico je nujno potrebno in začeti se mora tam, kjer se družba oblikuje, tj. v šolstvu. Spomniva se 17. stoletja in katolicizma, da ne bova samo pri protestantih – na jezik so gledali enako. Blizu Maribora, v Rušah, je v drugi polovici štiridesetih let deloval župnik Jurij Kozina, ki je ustanovil – mislim, da leta 1645 – znamenito ruško šolo po vzoru jezuitskih gimnazij. Obiskovali so jo Štajerci, Kranjci in tujci, tudi plemiči. V prvem razredu so organisti poučevali domačine in tujce v slovenščini, nato pa so bili učitelji duhovniki, ki so prav tako morali znati slovensko. Šola je postala zelo popularna, slovenščina pa je dobila še večjo vlogo, ko je Luka Jamnik začel prirejati šolske igre, ki so v Rušah uveljavile slovenščino kot jezik dramatike. Začetnik slovenske dramatike je Lovrenc Marušič, pater Romuald, ki je med letoma 1715 in 1727 napisal najstarejše ohranjeno slovensko dramsko besedilo *Škofjeloški pasijon* – procesija je bila prvič uprizorjena na veliki petek leta 1721. Jurij Jamnik je dramske igre v slovenščini, to vemo iz zapisov Kronike ruškega župnišča, prirejal že sedemdeset let pred patrom Romualdom, žal, pa se besedila njegovih šolskih iger niso ohranila. Zakaj v slovenščini in ne v latinščini? Morebitna blagoglasnost in lepota baročne slovenščine ni pravi razlog – če si hotel širiti znanje in kulturo v človeku razumljivem jeziku, je bil jezik okolja primerna izbira, slovenščina pa je tako postala učni in umetnostni jezik v ruški šoli. Duhovniki so slovenščino poznali, saj so z njo oznanjali evangelij, iz cerkve pa so jo prenesli v šolo, na kateri so učili, Jamnik pa tudi v literaturo, tj. v šolsko igro. Jamnik seveda ne more biti vzornik današnjim univerzitetnim jezikovnim odpadnikom, ki izrinjajo slovenščino iz univerzitetnih predavalnic – on je v šolskih igrah uveljavljal slovenščino v času, ko so bile šole latinske in se je zdelo, da je latinščina edini jezik znanosti in edini učni jezik.

Modno je v Evropi govoriti o migracijskih tokovih, ampak če nekdo prihaja k nam, se pričakuje, da se bo z našo pomočjo začel učiti slovenskega jezika in se ga toliko naučil, da bo, če bo hotel delati pri nas, lahko normalno funkcioniral v našem jeziku.

V Sloveniji je doma slovenščina in kdor pride k nam, se naj nauči našega jezika, če ima dobre namene, saj se bo le tako lahko vključil v novo okolje, se prilagodil našemu načinu življenja in bil uspešen.

Evropska jezikovna politika seveda spodbuja učenje in znanje tujih jezikov, vendar pa je potrebno upoštevati vlogo in pomen slovenščine kot državnega in maternega jezika v Republiki Sloveniji. Razno- in večjezičnost je potrebno spodbujati, saj je to prednost sodobnega človeka, ne sme pa tuj jezik postati prevladni ali nadomestni jezik v javnosti, ali celo učni jezik v Sloveniji. Danes je samoumevno, da govorimo vsaj dva tuja jezika, generacija mojih staršev je še shajala z enim, večinoma z regionalno nemščino ali italijanščino, mlada generacija pa mora poznati tri, štiri, pet tujih jezikov. Temeljno načelo Evropske zveze je spoštovanje jezikovne, kulturne in verske različnosti, raznojezičnost je binkoštna prednost in ne babilonska zmešnjava, zato moramo znati čim več tujih jezikov, znanje pa moramo pridobivati in ga razširjati v materinščini ter tako ohranjati slovensko misel in kulturo. Kdor pride k nam in se med nami ustali, pa se mora naučiti slovenskega jezika, tako kot se bova midva naučila nemškega, francoskega, poljskega, če se bova preselila v okolje, kjer se ti jeziki govorijo – ne gre za odklonilen in sovražen odnos do tujcev, ampak za uresničevanje jezikovne politike Evropske zveze, spoštovanje načela jezikovne raznolikosti in vključevanja po premišljenem načrtu *enaki v različnosti*.

Zaključiva z blaženim Martinom Slomškom, ki je v mnogih svojih spisih, nastopih in javnih govorih postavil za zakon spoštovanje maternega jezika, nespoštovanje maternega jezika pa je do neke mere izdajstvo Boga.

Slomšek je bil prvi Slovenec, ki je teološko utemeljil pomen slovenskega jezika. To je čudovit pogled na materinščino in hkrati poziv, da se nikoli ne smemo sramovati svojega jezika, saj kdor spoštuje svoj jezik, spoštuje tudi očeta in mater, družino in svoj rod, torej narod. Slomšek je s tem poudaril univerzalnost četrte Božje zapovedi in izenačil spoštovanje jezika s človekovo moralno obveznostjo. Njegove *Tri pridige o jeziku* so slovenski jezikovni katekizem, pridigo *Dolžnost svoj jezik spoštovati* pa bi vsi Slovenci morali poznati na pamet. V njej je utemeljena slovenska jezikovna in nacionalna samobitnost, obsojeno je jezikovno in narodnostno odpadništvo, spodbuja pa se znanje tujih jezikov. Slovenski jezik potrjuje obstoj Slovencev in slovenske kulture, zato je »ključ do zveličavne narodove omike«. Vera in jezik sta najpomembnejša za kulturni in duhovni razvoj posameznika in naroda, ki mu pripada.

S tem smo našo današnjo versko oddajo *Iz roda v rod* pripeljali h kraju. V njej smo gostili akademika profesorja dr. Marka Jesenška. Hvala Vam za pogovor in morda kot blagoslov današnje nedelje zaželimo vsem poslušalcem skupaj s Primožem Trubarjem, da bi znali in zmogli zaobjeti v fundament našega obstajanja vse to, kar nas definira – to pa je v prvi vrsti odnos do Boga in maternega jezika ter drug do drugega.

Primož Trubar je leta 1550 v Katekizmu, prvi slovenski tiskani knjigi, takole nagovoril Slovence: »Vsem Slovencom gnado, mir, milost inu pravo spoznanje Božje skuzi Jezusa Kristusa prosim.«

Radio Maribor, Iz roda v rod, 9. 2. 2020.
Voditelj Tone Petelinšek.

Po jeziku in veri se narod nareja

V tokratni verski oddaji Iz roda v rod nacionalnega programa Radia Maribor gostimo akademika profesorja dr. Marka Jesenška, enega naših najuglednejših strokovnjakov za zgodovino slovenskega jezika. V osredje pogovora postavljamo odnos med vero, jezikom in narodnim obstojem. Ali je blaženi Anton Martin Slomšek pretiraval, ko je to zaostril z mislijo, da je nemaren odnos do jezika podoben nacionalni izdaji, saj je brez jezika ogrožena narodnostna identiteta, enako kot tudi brez vere?

Dobro jutro, dober dan in prav lep pozdrav vsem poslušalkam in poslušalcem nacionalnega programa Radia Maribor, naše in vaše verske oddaje *Iz roda v rod duh išče pot*. Današnja oddaja je nekoliko drugačna – je prva v letošnjem oktobru, v njej pa gostimo gospoda akademika profesorja dr. Marka Jesenška, enega najekselentnejših zgodovinarjev slovenskega jezika, ki je bil že večkrat z nami v podobnih vsebinskih koordinatah; na Filozofski fakulteti v Mariboru predava zgodovino slovenskega jezika, kulturno zgodovino Slovencev, jezikovno politiko in načrtovanje itd. Akademik Marko Jesenšek, dobrodošli na valovih Radia Maribor, povejte, kako deluje na vas jesen? Je to Vaš letni čas?

Dober dan, lepo pozdravljam tudi vse poslušalce Radia Maribor. Glede na priimek bi jesen morala biti moj čas, čeprav priimek *Jesenšek* ni izpeljan iz samostalnika *jesén*, tj. iz letnega časa med poletjem in zimo, kot bi kdo sklepal na prvi pogled; bolj je sicer povezan s samostalnikom *jêsen*, a tudi to je poenostavljena ljubiteljska razlaga. Priimek *Jesenšek* je t. i. stanovniško ime in je nastalo po kraju prebivališča, ki je bilo izpeljano iz poimenovanja drevesa *jêsen*, tj. *Fraxinus ornus;* v Sloveniji je tako dobilo ime več krajev, npr. Jesenice, Jesenovo, Jesenje, Jesenova ali Senova Ravan, Senovica, Snovik itd. Vsi ti kraji so v korenu besede nosilci osnovnega pomena besedne družine *jesenov gozd*. Glede na pogostnost Jesenškov na območju med Litijo in Hrastnikom prihajata v poštev za izpeljavo mojega priimka ali Jesenje v občini Litija ali pa zaselek Jesenova Ravan v Čečah med Trbovljami in Hrastnikom. Jesenova Ravan je v jožefinskih vojaških opisih ok. leta 1780 zapisana

kot Jesena Raun, danes pa ji menda rečejo kar Senova Ravan. Skratka, *Jesenški* smo prvotno prebivalci domnevno zaselka Jesenova Ravan (ali morda Jesenj), verjetno pa smo dobili priimek po kraju Jesenovo, ki se nahaja blizu Čemšenika. Priimek je posamostaljen iz pridevniške oblike *jesenski* z obrazilom *-jak*, tako da je prvotno *Jesenščak* prešel v *Jesenšček* in nato v *Jesenšek*. Priimek v Sloveniji ni pogost, mislim, da nas je danes okoli 240, zato sklepam, da smo vsi potomci enega samega (pra)Jesenška.

Gospod akademik, govorila bova, ker sva pač v verski oddaji, o duhovnih sentencah, ki tako in drugače barvajo naše življenje. Ali je mogoče, da je nekdo povsem indiferenten do Boga, do bivanja Božjega, če se ukvarja s tako subtilno zgodbo, kot je jezik? Težko, a ne?

Danes bi verjetno to kdo tudi zanikal, vendar pa zgodovinska izkušnja kaže, da je slovenski jezik najtesneje povezan z vero. Brez vere ne bi bilo slovenskega jezika. *Brižinski spomeniki*, naš najstarejši ohranjeni zapis, so na prelomu prvega tisočletja širili krščansko vero med našimi predniki v njim zlahka razumljivem jeziku. Primož Trubar je v 16. stoletju normiral kranjsko različico slovenskega knjižnega jezika kot vzporedni dosežek protestantske vere, saj je sodobnike pridobival za pravo vero, tako da jih je vzpodbujal brati *Sveto pismo* v materinščini. Podobno je bilo tudi v kasnejših obdobjih naše zgodovine. Slovenski izobraženci so bili skoraj do sredine 19. stoletja večinoma duhovniki, praviloma, in tega nihče ne more zanikati, so bili tudi in predvsem apostoli slovenstva, saj so razširjali slovenski jezik in kulturo – vera, jezik in kultura Slovencev so v najtesnejšem sorodstvu, zato je tako rekoč nemogoče raziskovati zgodovino slovenskega jezika brez razumevanja kulturoloških razsežnosti slovenstva in verskega doživetja.

Ali je blaženi Anton Martin Slomšek pretiraval, ko je to še bolj zaostril z mislijo, da je nemaren odnos do jezika podoben nacionalni izdaji, saj je brez jezika ogrožena narodnostna identiteta, enako kot tudi brez vere?

Neveren človek v 21. stoletju Slomška seveda ne more razumeti, saj daje prednost materialnim vrednotam, duševno življenje pa razume predvsem kot umsko dejavnost, zato duhovne rasti ne doživlja kot vernik. Duhovno življenje, ki ni sopomenka za krščansko življenje, razume krščanske moralne predpise za zastarele oz. manj sodobne in

išče drugačne življenjske izzive. Mislim, da jih bo težko našel. Vera je človekovo najintimnejše doživljanje, dojemanje notranjosti in razumevanje obstajanja, zato sta vera in jezik, v bistvu seveda misel, neločljivo povezana. V moralnem in etičnem pogledu ni mogoče dvomiti: »Sveta vera bodi vam luč, materni jezik pa ključ do zveličavne narodove omike.« Slomšek je popolnoma pojasnljiv, vprašanje je le, ali ga želimo upoštevati in sprejeti, da je meja med slovenskim jezikom, vero in kulturo zabrisana, ker je bistvo stvari v slovenstvu. Tako namreč razumem Slomškovo *luč in ključ*, pri tem pa se mi zdi, da bi postal odličen jezikoslovec, če bi preslišal božji klic in kasneje ne bi sprejel odgovorne škofovske službe. Slomšek je tako postal ljubiteljski jezikoslovec in veliki škof, ki je deloval v imenu slovenstva. Sedež lavantinske škofije je prenesel v Maribor, tako da je povezal versko-politični in jezikovno-kulturni pomen za Slovence prelomnega zgodovinskega dejanja sredi 19. stoletja. Zarisal je cerkveno in jezikovno mejo med nemško sekavsko in slovensko lavantinsko škofijo, Maribor je iztrgal iz nemških rok in ga postavil za severni jezikovni branik slovenskega jezika in slovenstva na severu Štajerske nasploh. Verjetno bi bilo bolj enostavno, nemškutarji ga ne bi zasovražili, če bi za sedež slovenske škofije izbral Celje, ki je v neposredni bližini njegove rojstne vasi Uniše pri Ponikvi. Slomšek se je odločal kot Slovenec, Maribor je prepoznal za mesto na severovzhodnem robu slovenskega jezikovnega in geografskega prostora, ki za Slovence še ni izgubljeno. 4. septembra 1859 je sedež škofije postavil v takrat pretežno že nemško govoreči Maribor, zato da je slovenska škofija pomagala oblikovati oz. povrniti slovenski značaj mesta ob Dravi. Slomšek je najtesneje povezal slovensko versko in jezikovno vprašanje že več kot dvajset let pred svojo znamenito škofovsko odločitvijo. Na binkoštni ponedeljek leta 1838 je maševal pri Urbanu Jarniku v župniji Možberg nad Vrbskim jezerom. V pridigi *Dolžnost svoj jezik spoštovati* je prvi na Slovenskem teološko utemeljil slovenski jezik. Slomšek je oznanil, da je slovenski jezik Božji dar in ga je izvirno povezal z vero in teologijo. Škoda, da danes le malo Slovencev pozna to izredno Slomškovo pridigo. Toplo priporočam branje in prepričan sem, da nikogar ne bo pustilo nedotaknjenega. Pridiga odkriva skrivnost vere in maternega jezika ter izraža čustveno doživljanje slovenstva, ki spodnaša jezikovno odpadništvo in današnje nerazumno poveličevanje globalne angleščine kot učnega jezika v našem visokem šolstvu in prevladnega sporazumevalnega jezika v športu, politiki in gospodarstvu.

Poznavanje Božje besede *Svetega pisma* je izjemno pomembno tudi za neverujoče, saj je to kulturološki okvir našega obstajanja in bivanja, ki je izjemno pomembno identitetno sidrišče ob nacionalnem maternem jeziku. Ali je del širine vsakega izobraženca, da bere in pozna Božjo besedo?

Brez pomisleka, tako se najbolj gotovo odkriva resnico. Naši jezikoslovci vodniki, pomembni literarni zgodovinarji in humanisti so v sebi nosili vero, ki so jo podedovali po starših. Ohranjali so jo, tudi če navzven tega niso pokazali. V nekdanji državi ni bilo osebne, politične ali verske svobode v današnjem pomenu in razumevanju. Svoboda naroda ni bila vedno tudi absolutna svoboda posameznikove volje in odločitve, hkrati pa je državne omejitve vzdrževal tudi močan nadzor samega sebe v javnosti. Družbeno pogojeno mnenje ni bilo naklonjeno veri, in čeprav ni bilo prepovedano hoditi v cerkev, so npr. številni učitelji in državni uslužbenci prenehali javno izkazovati svoje versko prepričanje, niso se več udeleževali verskih obredov, prenehali so proslavljati nedeljo in druge verske praznike. Država se je ločila od cerkve in ko je bil iz šol umaknjen verouk, so mlajši učitelji samonadzorno začeli zanikovati vero pod vplivom državne ideologije. Talilni lonec je naredil veliko škode, kljub temu pa so nosilci slovenstva od Slodnjaka naprej takim pritiskom kljubovali in so razlagali slovenski jezik, literaturo in kulturo v povezavi s krščanskim izročilom.

Celo profesor dr. France Kidrič, oče znamenitega partizana in slovenskega vojnega ter povojnega komunista Borisa Kidriča, je znal kdaj zelo naklonjeno govoriti prav o tem, o čemer se sedaj pogovarjava. Tudi o vlogi protestantov v slovenski družbi.

Kranjski protestanti 16. stoletja so bili po letu 1945 od države priznana protiutež slovenski katoliški Cerkvi. V desetletjih po drugi svetovni vojni je bila ustvarjena nenačelna zgodba o kulturni in jezikovni reformaciji Slovencev, ki še danes ni povsem popravljena. Slovenski odločevalci so se v cerkveno-političnem sporu na prehodu iz srednjega v novi vek postavili na stran protestantov, rezultate njihove verske prenove pa so naredili tako rekoč nevidne in jih omejili na jezikovne pridobitve. Čisto politikantstvo, ki ga je potrebno znova in znova razkrinkavati, dokler ne konča na odpadu zgodovine. Vsi slovenski humanisti in profesorji seveda niso razširjali tako polikane kulturne zgodovine Slovencev. Moja mentorica pri doktoratu Martina Orožen

je med raziskovanjem zgodovine slovenskega jezika ostala globoko verna in tega ni nikoli prikrivala niti kot univerzitetna profesorica na ljubljanski Filozofski fakulteti. Vere ni mogla zatajiti, saj bi se s tem odpovedala veri staršev, materini vzgoji in idealom, zaradi katerih so Nemci ustrelili njenega očeta. Zadnje pismo, ki ga je poslal družini iz nemškega zapora, se je končalo s sporočilom: »Molite!« Profesorica me je naučila, da se našega odnosa do Boga in slovenskega jezika ne da omajati, ker gre za izročilo staršev, ki se ga z vero prenaša in ohranja iz roda v rod. Slomšek je jezik imenoval za Božji dar in ga povezal s četrto Božjo zapovedjo – starši so odgovorni za našo vzgojo, mi pa jih moramo spoštovati in častiti; spoštovanje maternega jezika je spoštovanje matere in družinskih vrednot, ki so nam jih privzgojili starši; naš materni jezik je zato najvišja vrednota, moralno in duhovno vodilo Slovencev. Kdor to razume in zna tako vzgajati ter razširjati znanje, je odgovoren nadaljevalec vere staršev in tradicije Slovencev.

Profesor Jesenšek, ali imate Vi kot kristjan, akademik in intelektualec racionalni odgovor, zakaj komunizem in povojna oblast pri nas in tudi v celotnem realnem komunizmu nista mogla shajati z obstajanjem Boga in Božjega v kontekstu naše lastne duhovne, materialne in kakršne že koli eksistence? Na Radiu Ognjišče sem poslušal Vašega stanovskega kolega akademika Kajetana Gantarja, ki je razlagal, kako težke so bile povojne razmere v Mariboru. Profesor Klasinc, klasični filolog in zgodovinar, je izgubil službo, ker je nekoč prišel v razred malo lepše oblečen in je dijakom rekel, da ne bo spraševal, ker je bil tisti dan cerkveni praznik. Čudno, a ne?

Anton Klasinc je leta 1952 izgubil službo na mariborski Klasični gimnaziji, ker je nasprotoval odločitvi, da je božič postal običajen delovni dan. Kajetan Gantar pozna številne podobne izkušnje iz povojnih časov in se jih je pred dnevi spominjal tudi v televizijski oddaji Pričevalci. Akademik Gantar je človek z velikim Č, katoličan in naš zelo cenjen ter spoštovan humanist z najširšim možnim obzorjem, zato ga je voditelj televizijske oddaje upravičeno predstavil kot enega najbolj izobraženih Slovencev. Veliko zanimivega je povedal v Pričevalcih. Po letu 1945 se je na Slovenskem marsikaj dogajalo. Premlad sem in nimam osebne povojne izkušnje, zato tudi ne vem, katerim pričevalcem lahko verjamem. Poslušam z obema ušesoma, slišim in si poskušam ustvariti čim bolj jasno podobo tistega časa. Ne vem, ali mi bo kdaj to tudi uspelo. Rojen

sem petnajst let po zaključku svetovne morije in hudo me je prizadelo, ko sem izvedel, da se je strašna zgodba v Sloveniji nadaljevala tudi po osvoboditvi. Priznati moram, da t. i. komunističnega terorja nisem doživljal niti v otroštvu niti se z njim nisem neposredno ali posredno srečal v življenju. V naši družini smo vedno praznovali božič in veliko noč. Mama je bila globoko verna in s sestro smo skupaj hodili k mašam v mariborsko stolnico. Mama nikoli ni omenjala, da bi zato imela težave v službi ali javnosti, kot otrok pa prav tako nikoli nisem razmišljal, da bi bilo lahko kaj narobe zaradi obiskovanja nedeljskega bogoslužja. Takega pritiska nisem poznal in ga tudi nisem občutil. Danes slišim, da so bile izkušnje tudi drugačne, pritiski veliki, posledice neugodne, trpljenje hudo – ljudje so bili izpostavljeni pritiskom, namerno so jim bile povzročane nevšečnosti in niso živeli umirjeno, kot je značilno za svobodno okolje.

Koliko je ostalo v ljudeh negativnega refleksa v odnosu do Boga in do religije, zlasti krščanskega Boga in Jezusa Kristusa? Sprašujem Vas kot učitelja, ker kot novinar že lep čas spremljam verske zgodbe v našem prostoru in opažam, da je v tem vrtu med Lendavo in Portorožem v javnosti izredno prisoten anticerkveni in antikrščanski refleks.

O tem refleksu, kot ga imenujete, imam svoje mnenje – mislim, da gre za površinski odsev slovenske nekulture oz. kvazidemokracije, ki se uveljavlja pri nas. Všečno, a zelo škodljivo razmišljanje, da je vsakemu dovoljeno vse, da lahko vsak govori vse križem, reče, kar mu pade na misel, za to pa ne nosi oz. ne zmore prevzeti odgovornosti. Prazne govorance, vzorec kvazipolitične izslovenjene politike, postajajo prevrednotena vrednota, nevrednota torej, ki sili naše medsebojne odnose od dobrega k slabemu. Zanikanje temeljnih moralnih vrednot postavlja v središče svoj ego kot edino merilo ravnanja, obnašanja in medsebojnih odnosov. Občutek za sobivanje se izgublja, povezanosti ni, ego je najpametnejši, samovšečen in samozadosten, nad njim ni nikogar in nikomur ne odgovarja za svoja dejanja. Ostaja samo še nemorala koristi. Vera pa je odgovornost, naš kulturno-zgodovinski nasledek, ki je mnogo več kot le poprepresten ali celo samo zaseben odnos med Bogom in posameznikom.

Je odgovornost, je svoboda in še marsikaj.

Današnja kvazidemokracija poskuša napisati novo zgodbo slovenstva, tako da zanika ustaljene in splošno priznane moralne vrednote.

Ugibam, ali mogoče korenine segajo v leto 1952, ko je bil ukinjen verouk v slovenskih javnih šolah in je vzgoja v naših izobraževalnih ustanovah postala svetovnonazorsko drugače izstopajoča. V nekdanji državi so bila nato šestdeseta in sedemdeseta leta 20. stoletja prikazana kot Slovencem zelo prijazna, hkrati pa so vzbujala lažno prepričanje, da se lahko živi sorazmerno dobro brez vere, ki je samo opij za ljudstvo. Mnogo ljudi je zaradi navideznega ugodja začelo verjeti takemu ideološkemu prekrivanju in sprejemati t. i. vrednote skupne države in njenega sistema.

Včasih smo študentje Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo, sam sem bil tudi diplomant te fakultete še v času Titove Jugoslavije, pri predmetu Zgodovina marksizma poslušali predavanja profesorja Debeljaka. Zgodovino marksizma smo študirali iz avtentičnih tekstov Karla Marxa in Friedricha Engelsa, in sicer podobno kot protestanti berejo Božjo besedo. Brali smo od stavka do stavka, zelo pogosto smo brali teze o Feuerbachu, židovskem vprašanju itd. in izpeljevali različne sociološke analize ter primerjali Nekoč in Danes. Zdi se mi, da je partija prekopirala cerkveni model družbenega ustroja, tako da je besedo Bog nadomestila s Partijo – seveda je to moja zelo močno poenostavljena misel.

V tej res zelo poenostavljeni preobleki je Vaša teza vredna premisleka. Premalo poznam marksistično miselnost, tako rekoč je sploh ne poznam, zato glede tega ne morem biti upoštevanja ali celo zaupanja vreden zadevni sogovornik, se mi pa Vaša primerjava zdi vabljiva, zanimiva, mogoče celo izzivalna. Ljudje v življenju pogosto odkrivamo toplo vodo, čeprav so pomembne stvari že zdavnaj postavljene na pravo mesto – vsaka generacija želi priti do takega spoznanja po svoji poti.

Nenavadno se mi zdi, da naš šolski sistem izobražuje mlade intelektualce brez osnovnega znanja o *Svetem pismu*. Gimnazijci so npr. že na poti, da se kot strokovnjaki, učenjaki in pametni ljudje profilirajo v širšem humanističnem okviru, vendar pa na tej poti praktično ne slišijo ničesar o *Svetem pismu*. Morda se strinjava, da so nekatera poglavja v *Svetem pismu* briljantni umetniški teksti, kot denimo Psalmi, pa razen Visoke pesmi o tem v gimnaziji ne slišimo ničesar.

Drži. O *Novi zavezi* naš šolski kurikulum molči, starozaveznih zgodb pa prav tako skoraj ne poznamo. Izjema je Visoka pesem, ki

je predstavljena kot ljubezenska pesem z alegoričnim pridihom – ne spomnim se, ali sem v gimnaziji izvedel, da gre za besedilo iz *Stare zaveze*, zagotovo pa je nismo neposredno povezali z *Biblijo*. Kako je danes, ne vem, zagotovo pa mladi potrebujejo boljše osnovno- in srednješolsko izobraževanje ter kakovostnejšo slovensko univerzo. Na glas se govori, da je naše šolsko izobraževanje zavoženo, vendar ga odgovorni ne želijo spremeniti, izboljšati. Bolonjska reforma je razvrednotila naše visokošolsko izobraževanje v primerjavi s predhodnim t. i. humboldtskim univerzitetnim študijem. Bolonja je doslej naredila že toliko škode, da je univerza ne more popraviti čez noč, pred tem pa je usmerjeno šolstvo spodneslo tudi naše osnovno- in srednješolsko izobraževanje. Potrebovali bi zdravorazumsko, ne kvazidemokratično odločitev, tako da bi se nekaj naših najuglednejših strokovnjakov, sposobnih praktikov in teoretikov, dogovorilo, kaj pričakujemo od našega šolstva, in ga nato organiziralo na zdravih, trdnih temeljih, upoštevajoč pridobitve evropske in s tem seveda tudi slovenske civilizacije. Kultura in skrb za človeka, družbo ter vrednote dobrega morajo usmerjati vzgojo mladih in vsako znanje povezati s humanizmom – razumevanje, poznavanje in branje *Svetega pisma* sodi v sistem izobraževanja. Psalmi so pesniška zbirka z versko in domovinsko vsebino. Kdo danes pozna to visoko poezijo? Tudi v cerkvenem izobraževanju je premalo poudarjena. Verouk se prilagaja načinu življenja, ki ga določajo prevrednotene vrednote, torej nevrednote. Svet je obrnjen na glavo, učenje ni igra. Poučevanje verouka je več kot učenje šolske mladine, je vzgajanje in vsestransko razvijanje mladih ljudi, ki jim je potrebno širiti obzorje in jih naučiti, kako ustvarjati medsebojne odnose na osnovi vsega dobrega. Verouk pa danes postaja postopek, ki se zaključi z birmo. Sledi praznina, v kateri se začenjajo izgubljati vrednote. Slomšek je to znal lepo razložiti kot praznoto: »Sedanji kristjani krščanski nauk le v glavi imajo, v srcu pa ne!« V tako izpraznjenem prostoru ni čudno, da je Maribor izgubil študij teologije zaradi morale denarja. Število novomašnikov na Štajerskem in v Prekmurju se je izrazito zmanjšalo in potrebno bo veliko časa in energije, da se bodo odpravile posledice take nepremišljene odločitve. Mariborska univerza, ki je pregovorno tehnicistična, potrebuje več humanistične širine, ki jo daje tudi teološki pogled na svet. Visoko šolstvo se je v Mariboru začelo s Slomškovim bogoslovjem leta 1859, ki je leta 1863 preraslo v visoko bogoslovno šolo in leta 1888 v štiriletno predhodnico

današnje univerze. Slomškova mariborska teološka šola je prva na slovenskem Štajerskem, ki je razširjala narodnostne, kulturne in znanstvene ideje, seveda pa je bila hkrati tudi pomembno slovensko versko izobraževalno središče. Danes si težko predstavljamo evropsko univerzo brez teologije, razen, žal, v Mariboru. V univerzitetnem Mariboru ni teologije, zato kvazidemokratično mišljenje nima dobre in ustrezne protiuteži. Imamo kvazidemokracijo, ki po mestu meče kocke, nimamo pa nasprotnega pogleda, ki bi preprečeval edinoumje.

Prihodnji mesec pripravljamo na radiu torkovo interpretativno oddajo Poglobljeno, ki bo govorila o jeziku, kulturi in veri. Kako so, Vi kot strokovnjak za zgodovino slovenskega jezika to veste, o tem razmišljali slovenski protestanti? Kranjski protestanti so želeli širiti evangelij, skrb za slovenski jezik pa je bila posledica te njihove prve, prvinske intence – konec oktobra to na simbolni ravni stopa v ospredje ob dnevu reformacije.

Vrnila sva se na začetek današnjega pogovora. Težnja, ki se je v tako veliki meri pojavila pri naših kranjskih protestantih v 16. in pri prekmurskih protestantih v 18. stoletju, dokazuje, kako močno sta povezana vera in jezik – vera brez jezika ali jezik brez vere, tega v slovenskem prostoru nikoli ni bilo, s tem sta neločljivo povezana tudi kultura in izobraževanje. Slovencev brez jezika ni, naša zgodba se začenja z *Brižinskimi spomeniki*, na Kranjskem so jo nadaljevali Primož Trubar in njegovi, v Prekmurju Števan Küzmič in njegovi nasledniki. To je občudovanja vredna zgodba, ki jo je na skrajnem slovenskem zahodu, dokler je videmska nadškofija še združevala Slovence, dopolnjeval duhovnik in narodni buditelj Peter Podreka. Izobraževanje v času imenovanih velikih Slovencev, ki je bilo vedno v izhodišču versko, je bilo najtesneje povezano z maternim jezikom. Tako se je oblikovala in razvijala slovenska kultura, tako je rastel, kot je dejal Trubar, naš *stati inu obstati* – nismo obstali na mestu, preživeli smo zaradi slovenstva.

Današnja oddaja sporoča, da se slovenski kvaziglobalisti, ki se na vsakem koraku tako zelo zavzemajo za sporazumevanje v angleščini, poigravajo z našo temeljno eksistencialnostjo, ki jo določa odnos do Boga, vere in jezika.

Slovenski jezik je v globalnem okolju naša istovetnost, Slovenci smo tudi in predvsem zaradi jezika. Žal se danes tega premalo zavedamo.

Prva pokovidna premiera v mariborskem gledališču – komaj smo jo dočakali, talija je bila zaradi nalezljivega koronavirusa predolgo zaprta – je bila velika jezikovna žalost in zato tudi hudo razočaranje, ki je odprlo vprašanje o slovenskosti mariborskega gledališča. Zakaj je bilo potrebno velik del predstave ubesediti v angleščini? Ali režiser res misli, da se ne bi dalo po slovensko, oz. da je predstava pomembnejša, bolj globalna, ker je na Borštnikovem odru uprizorjena v angleščini? Mislim, da gre za usodno zmoto – ko nečesa ne znaš ali ne zmoreš povedati, tega ne moreš prikriti z globalno angleščino. Namesto izpraznjenega angliziranja bi režiser moral razmisliti o najvažnejšem, tj. o prvobitnosti jezika in vere.

Kakšna je naša esencialna prihodnost, če ostaneva v vrtu med Lendavo in Portorožem, ki je naša domovina, brez krščanstva in brez slovenskega jezika?

Pogovarjava se o slovenski nacionalni bistvenosti, nadaljevala bi lahko s filozofskim vprašanjem o biti in bistvu slovenstva. Danes posamezniki napačno razmišljajo, da nas jezik ne določa in da ostajamo Slovenci tudi z neslovenščino. V bivši državi so nam dopovedovali, da smo lahko Slovenci navzoči v globalnem jugoslovanskem prostoru brez krščanstva, ker v materialni stvarnosti ne potrebujemo vere. Streznitev je bila huda – bili so prepiri in bila je verska vojna, hvalabogu, v Sloveniji manj surova kot na Balkanu. Enako je bilo z jezikom, saj so nam v bivši državi dopovedovali, da je slovenščina sicer eden izmed uradnih jezikov jugoslovanske države, vendar pa je bila t. i. srbohrvaščina bolj uradna v javnosti, predvsem v vojski pa je bila sploh edini sporazumevalni jezik. Če se danes komu zdi, da je v Evropski zvezi in na svetu še tako vabljivo in ekonomično imeti en globalni jezik, ne pozna jugoslovanske izkušnje in se iz nje ni ničesar naučil. Globalno enojezičje se dolgoročno ne bo obneslo. Poslušati je potrebno jezikoslovce, psihologe, zdravnike, tiste, ki vedo kaj o sporazumevanju, učenju, poučevanju in delovanju človekovih možganov. Nevroznanost ve, kako delujejo možgani, kapital pač ne, saj ga zanima le trenutni materialni dobiček, ki mu zadostuje popreprostena angleščina, tj. poceni jezik za pogovor o splošnostih s pomočjo nekaj tisoč zlahka razumljivih besed.

S tem smo našo oddajo *Iz roda v rod duh išče pot* pripeljali do konca. Akademik Jesenšek, iskrena hvala za pogovor; kot apel in blagoslov Vas

prosim, izrecite znameniti uvodni stavek iz Trubarjevega *Katekizma*, da bova z njim zaželela našim poslušalcem blagoslovljeno nedeljo.

Trubar je v prvi slovenski kranjski tiskani knjigi leta 1550 takole nagovoril sodobnike: »Vsem Slovencem gnado, mir, milost inu pravu spoznane božje skuzi Jezusa Kristusa prosim!«

Radio Maribor, Iz roda v rod, 4. 10. 2020.
Voditelj Tone Petelinšek.

Jezik in kultura

Pogovor o jeziku ob slovenskem kulturnem prazniku

Ob kulturnem prazniku smo na pogovor povabili profesorja dr. Marka Jesenška, jezikoslovca, univerzitetnega profesorja na Oddelku za slovanske jezike in književnost Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Pogovarjali smo se o jezikovni politiki, ohranjanju slovenščine in večjezičnosti. Govorili smo tudi o ljubezni do maternega jezika in z njim povezanim državotvornim ohranjanjem širše slovenske kulture.

Na pogovor o jeziku poljudno smo povabili velikega strokovnjaka, akademika profesorja dr. Marka Jesenška. Dobrodošli.

Dober dan, hvala za vabilo in lepo pozdravljam vse poslušalce Radia Ognjišče.

Ste jezikoslovec in profesor na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. Na Oddelku za slovanske jezike in književnosti predavate diahronijo slovenskega jezika, staro cerkveno slovanščino, jezikovno politiko in jezikovno načrtovanje ter kulturno zgodovino Slovencev; to je sedaj zelo aktualno.

Počasi zame tudi to ne bo več aktualno. Prihajam v leta, ko razmišljam o upokojitvi, tako da so pred menoj še tri ali štiri aktivna leta, nato pa bom zaključil svojo poklicno pot. Poskrbel sem, da bosta delo na fakulteti nemoteno nadaljevali dve moji doktorandki, ena že predava predmete iz diahronije jezika, druga pa se uvaja v pedagoško delo. Na slovenskih univerzah primanjkuje dobrih strokovnjakov s področja jezikovne politike, zato univerze nimajo pravega odgovora na vprašanje učnega jezika v visokem šolstvu. Ne vem, zakaj, ampak ko nekdo postane rektor, začne razmišljati o jeziku kot strošku in rešitev vidi v samoangleških predavanjih, ki bodo odpravila vse slabosti in rešila vse težave našega univerzitetnega izobraževanja. Rektorji mislijo, da bodo na naše univerze prihajali dobri tuji predavatelji in da bo pri nas študiralo veliko tujih študentov, če se bomo internacionalizirali, pogoj za to pa so le predavanja v tujščini, tj. v globalni angleščini in ne v katerem

koli drugem tujem jeziku. Gre za povsem napačno razmišljanje, ki ne pozna in ne upošteva temeljnih izhodišč evropske politike za jezikovno izobraževanje. Leta 2016 smo v Sloveniji preprečili poskus, da bi univerzitetni lobiji s podporo vladajoče politike in pristojnega visokošolskega ministrstva spremenili 8. člen Zakona o visokem šolstvu, tako da bi lahko slovenski profesorji predavali slovenskim študentom na slovenski univerzi v angleščini. 8. člen Zakona je sedaj zadnje, čeprav ne najboljše in najbolj zanesljivo varovalo, da se v naših univerzitetnih predavalnicah vsaj uradno spoštuje ustavno določilo o uradnem jeziku v Republiki Sloveniji. Zakona o javni rabi slovenščine na naših univerzah »nočejo poznati«, na fakultetah pa se krši tudi Zakon o visokem šolstvu, saj mnoga predavanja, seminarji in vaje potekajo v angleščini s tihim soglasjem rektorja in dekanov. 8. člen določa, da je učni jezik na slovenskih univerzah slovenščina, dopušča pa nekaj razumnih izjem, npr. za gostujoče profesorje ali študente na izmenjavi itd., hkrati pa ima tudi nerazumno dikcijo, da lahko predavanja potekajo v tujem jeziku, če je v program vpisanih »večje število tujih študentov«. Zakoni, tako se mi zdi, pri nas niso zato, da bi jih spoštovali, ampak so napisani tako, da jih čim lažje obidemo. Zakonodajalec je namenoma uporabil nedoločno besedno zvezo »večje število«, ki jo je mogoče razlagati, kakor komu ustreza. Na Univerzi v Mariboru so jo na seji Senata razlagali tako, da ima slovenščina ednino, dvojino in množino – množina pa je tri ali več. Zgodilo se je, da smo po taki razlagi imeli v praksi obsojanja vredno rešitev, ko so zaradi treh ali štirih študentov Erasmusa, ki so jih priključili rednim predavanjem, naši študenti imeli predavanja v angleščini – bilo je ceneje, kot če bi morali za tuje študente organizirati vzporedna predavanja v tujem jeziku. Izigravanje Ustave in slovenske zakonodaje ima tudi nadaljevanko *Saj ni res, pa je*, ki naših univerzitetnih jezikovnih odpadnikov ne skrbi. Ko sem bil dekan Filozofske fakultete, sta prišla k meni na razgovor dva študenta iz Portugalske, ki nista mogla razumeti, zakaj so na naši fakulteti predavanja za domače študente v angleščini. Vprašal sem ju, kako je na njuni matični fakulteti in sta mi zagotovila, da potekajo vsa predavanja za domače študente v portugalščini, za študente na izmenjavi pa so organizirana dodatna tujejezična predavanja. Opravičil sem se jima za nenavadno tujejezično izkušnjo na naši fakulteti in jima pojasnil, da je profesor verjetno želel biti prijazen, razumljiv tudi do njiju in je zato predaval v angleščini, čeprav je naša zakonodaja glede rabe učnega

jezika podobna kot na Portugalskem. Sledilo pa je presenečenje, ki je pokazalo vso abotnost našega univerzitetnega anglizatorstva – ko sem obljubil, da se bom s profesorjem pogovoril in bo imel zanju ločena predavanja in konzultacije v angleščini, sta mi povedala, da angleško sploh ne razumeta. Vidite, tako se v praksi ruši ideja o predavanjih v popreprosteni angleščini in se potrjujejo evropske jezikovne smernice o več- in raznojezičnosti, ki zavračajo angleščino kot globalni učni jezik in univerzalni jezik znanosti. Vsi nismo idealni govorci angleščine, pogosto je niti profesorji niti študenti ne obvladujejo na stopnji C1 ali C2, torej tako kot materinščino. Humanist ali družboslovec bo v predavalnici težko upovedil vsebino v tujem jeziku enako kakovostno kot v materinščini. Enostavno mu bo zmanjkalo besed in izraznih možnosti; manj težav je npr. na fiziki, matematiki, a tudi tam je poprepro-stena angleščina neustrezno nadomestilo za slovenski učni jezik – tudi formule, če zelo poenostavim, je potrebno razložiti, jezik pa je misel, način razmišljanja, naše kulturno obzorje … Profesor Toporišič nam je v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja razlagal, da je jezikovno šolan človek tisti, ki konča srednjo šolo – mislil je seveda gimnazijo, ki je takrat ponujala drugačno in verjetno bolj poglobljeno humanistično izobrazbo, kot jo omogoča današnja splošna matura. Besedni zaklad gimnazijskega maturanta je nekoč vseboval vsaj petnajst do osemnajst tisoč besed, ki jih je redno uporabljal, v pomnilniku pa jih je imel vsaj še dvakrat toliko, da se je lahko uspešno sporazumeval v vseh jezikovnih okoljih. Slovensko besedišče je seveda še mnogo bolj bogato, v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* je zapisanih skoraj sto dvajset tisoč iztočnic, še veliko slovenskega besedja pa je v drugih slovarjih, tako da slovensko besedišče obsega približno štiristo tisoč besed. Nihče med Slovenci seveda ne uporablja aktivno celotnega slovarskega besedja, imamo pa ga v pomnilniku in te besede prepoznamo in jih razumemo, kadar nam kdo z njimi ubeseduje predmetnost v slovenščini. Razlika med rabo in pomnilnikom je tista, ki omogoča, da se v materinščini sporazumevamo bolje, bolj natančno in lažje kot v tujem jeziku, v katerem govorcem praviloma umanjka tisti del slovarskega besedja, ki ga imamo v pomnilniku in ga ne uporabljamo. Kako lepo bi bilo, če bi se Slovenci vsakodnevno sporazumevali s sto in več tisoč besedami, ki so zapisane v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*. To bi bila pesmica, tako kot je to pri najboljših literarnih ustvarjalcih, ki uporabljajo petdeset in več tisoč besed, še več pa jih imajo v pomnilniku

in jih uporabljajo v posebnih govornih položajih in okoliščinah. Način sporazumevanja, tehnično okolje, SMS-sporočila, čivki itd. siromašijo naše besedišče in ga omejujejo na vse manj tisoč aktivno rabljenih besed. Danes dober govorec uporablja približno petnajst tisoč besed in je enak Toporišičevemu gimnazijskemu maturantu. Umetnostni jezik je najbogatejši, tudi humanisti moramo imeti bogat besedni zaklad, izobraženci vseh strok prav tako. Ali je torej mogoče, da bi bila poprepreprosteна angleščina z nekaj tisoč besedami garant za kakovostno slovensko univerzitetno izobraževanje? Slovenci mislimo, da dobro govorimo tuje jezike, zlasti angleškega, ki ga menda sploh nimamo več za tuj jezik. Pa je res tako? Nivo znanja prvega tujega jezika je na maturi določen na stopnji B2!? Po najmanj trinajstih letih učenja v osnovni in srednji šoli. Prvi tuji jezik je v našem izobraževalnem sistemu praviloma angleščina, ki jo maturanti obvladujejo na stopnji B2. To je trivialna angleščina z nekaj tisoč besedami. Ali si želimo, da bo naše visokošolsko izobraževanje omejeno na dva ali tri tisoč besed, s katerimi bodo pridobivali prav tako poprepreprosteno znanje? Poprepreprostena angleščina s pomnilnikom vred ne presega pet tisoč besed! Kakšno sporazumevanje je to? Sporazumevanje s tako ubožnim besednim zakladom je komaj vredno svojega imena. Primerno je za splošno sporazumevanje na ulici, za naročanje hrane v gostilni, mogoče še za malo več, a to je to. Na univerzi pa bi radi v taki poprepreprosteni in ubožni angleščini posredovali znanje študentom, bili internacionalni in hkrati še kakovostni. To je smešno in hkrati žalostno, da se nekateri naši univerzitetni odločevalci tako neodgovorno obnašajo do slovenskega jezika. Gre za globalno zablodo in diktat kapitala – šteje le denar, zato mora biti vse globalno, univerzalno in poprepreprosteno, trivialna angleščina pa služi prav takemu namenu. Znanost je res univerzalna, vendar je ena izmed njenih univerzalnih značilnosti prav večjezičnost, enako pa velja za izobraževanje, ki je najbolj učinkovito v materinščini. Kaj nas uči *Sveto pismo*? Poznamo babilonski napuh in jezikovno enoumje, ki si je domišljalo, da je vsemogočno in mu je dovoljeno vse in še več. Ali bo ponovno potrebno zmešati jezike in ustaviti globalizem trivialne angleščine, za katero se zdi, da je ne more nič več zadržati in lahko v imenu mamona počne kar koli? Trivialna angleščina je poslušna članica goljufive globalne organiziranosti, ki proslavlja preračunljiva ravnanja za doseganje kapitalskih dobičkov. Narod je v takem okolju moteča nevrednota, zato se zanikuje vprašanje nacionalnega obstoja

in ustvarja zablodno mnenje, da je jezik tržno blago. Popačena miselna načela so tuja duhu človeka, zato se jim je potrebno upreti in vrniti jeziku pravo vsebino – to pa je mogoče le, če bomo razumeli vlogo in pomen nacionalnih in maternih jezikov v izobraževanju in javnem sporazumevanju.

Upajmo, da se bo to tudi zgodilo.

Zagotovo, jaz sem optimist in verjamem v zgodovino kot učiteljico. Jezikovni globalizem nikoli ni preživel, čeprav se ciklično pojavlja v vedno novi podobi. Srednjeveška latinščina je bila seveda izjema – mrtvi jezik kot nikogaršnja materinščina za sporazumevanje med izbranci –, ki ni primerljiva z vlogo nemščine, srbohrvaščine in angleščine. Nemščina je bila nadomestni srednjeevropski globalni jezik od 18. stoletja naprej, ko se je začela spogledovati z možnostjo, da bi nadomestila latinščino. Slovenci smo bili prepričani, da se bomo v 19. stoletju izgubili v nemštvu – različice slovenščine, takrat so bili to še pokrajinski jeziki, npr. kranjščina, koroščina, prekmurščina ali štajerščina, so bile v javnosti povsem izrinjene zaradi nemščine ter so se ohranjale le v določenih sporazumevalnih okoljih, največkrat v domačijskem okolju ali pa v ozkem krogu slovenskih humanistov in izobražencev, ki so vedeli, kaj pomeni jezik za obstoj naroda. Najhujše je bilo pri tem t. i. notranje jezikovno odpadništvo, ko so nemškutarji razširjali misel o večvrednosti nemščine in so spodbujali jezikovno, s tem pa tudi kulturno-politično asimilacijo z Nemci. Danes je ostal le še spomin na nemško jezikovno prevladnost, nekoč prvi uradovalni in učni jezik na Slovenskem pa je danes šele četrti, peti tuj jezik v našem izobraževanju, tudi v mariborskih gimnazijah, kjer angleščini kot prvemu tujemu jeziku sledita španščina in francoščina. Težko razumem tak sociolingvistični položaj jezika, ki je bil nekoč v mestu prvi sporazumevalni jezik in pričakoval bi, da bi tudi danes obdržal status vodilnega tujega jezika v stičnem slovensko-nemškem jezikovnem prostoru. Nekoč globalno nemščino je nadomestila globalna angleščina, ki postaja samoumevni sporazumevalni jezik med govorci različnih maternih jezikov. Nemščina je to globalno jezikovno moč izgubila z razpadom Avstro-Ogrskega cesarstva, z ukinitvijo političnega vpliva dunajskega dvora na slovenske oz. habsburške dedne dežele. Po prvi svetovni vojni je globalno nemščino zamenjala globalna srbohrvaščina, nov nadomestni jezik slovenščine, tokrat vsiljen iz novega, beograjskega središča. Javna raba slovenščine

je bila omejena zgolj na sporazumevanje med Slovenci, v slovenskem jezikovnem prostoru pa je prihajalo do avtomatičnega jezikovnega preklapljanja na srbohrvaščino v sporazumevanju z neslovensko govorečimi govorci skupne države. Srbohrvaščina je bila prevladna v športu, gospodarstvu, politiki … Podobno je bilo po drugi svetovni vojni – če je nekdo prišel v Slovenijo iz drugih jugoslovanskih republik, smo lomili trivialno srbohrvaščino, tudi v sporazumevanju z Makedonci ali Albanci. V slovenski osnovni šoli smo se učili srbohrvaščino od petega razreda naprej, v Zagrebu, Beogradu, Sarajevu, Skopju … slovenščina ni bila obvezni učni predmet. Zdelo se je, da bo srbohrvaščina iz prevladnega postala edini uradni in državni jezik v drugi Jugoslaviji, nismo bili daleč od tega, da bi se preimenovala v jugoslovanščino, z njo pa bi se oblikoval tudi namišljen jugoslovanski narod in vsi bi postali Jugoslovani. Danes se mi zdi, da je to bil tajni načrt nekdanje skupne države, saj se je ob popisu prebivalstva že pojavila možnost, da so se prebivalci Slovenije, Makedonije, Hrvaške, Srbije, Kosova itd. odločili za »jugoslovansko« narodnost, ne za slovensko, makedonsko, hrvaško, srbsko, albansko itd. Zdelo se je, da bo jugoslovanski jezikovni, kulturni, narodnostni talilni lonec uspešnejši od nemškega, pa se ponovno ni izšlo kljub nerazumnemu jezikovnemu, kulturnemu, nacionalnemu odpadništvu nemškutarjev in jugoslovenarjev. Jugoslavija je razpadla, z njo pa je tudi srbohrvaščina kot nadomestni jezik slovenščine v javnosti končala na odpadu zgodovine. Zdelo se je, da bo slovenščina končno postala suvereni državni jezik in jezik javnosti v samostojni Sloveniji, pa se to, žal, ni zgodilo – Dunaj in Beograd je zamenjalo novo središče, tj. Bruselj, ki je kljub deklarativnemu zagovarjanju večjezičnosti pri nas vzpostavil nov globalni jezik, tj. angleščino. Ponovno ponavljamo vajo iz zgodovine, ponovno so največji zagovorniki tujščine naši jezikovni odpadniki, potomci nemškutarjev in jugoslovenarjev so tokrat anglizatorji. Jezikovna politika Evropske zveze spodbuja jezikovno raznolikost, enako kot v bivši Jugoslaviji je slovenščina eden izmed uradnih jezikov držav, ki so povezane v evropsko skupnost, vendar pa ima angleščina podoben položaj, kot sta ga nekoč imeli nemščina ali srbohrvaščina v odnosu do slovenščine. Želja evropske jezikovne politike je bila, da bi vsak prebivalec Evropske zveze govoril čim več tujih jezikov, vsaj pet: ob maternem in državnem jeziku še sosedski, regijski in globalni jezik. Trivialna angleščina, čeprav danes ni države v Evropski zvezi, ki bi imela angleščino za edini državni jezik, je to preprečila, prav zanimivo

pa je, ko berem nekatere življenjepise naših starejših politikov, ki verjamejo, da so del te evropske jezikovne agende, saj govorijo pet tujih jezikov, in sicer hrvaško, srbsko, bosansko, črnogorsko in angleško!?

Če se vrnem k izhodiščnemu razmišljanju – trije »veliki globalni jeziki«, ki so bili v preteklosti »nad« slovenščino, oz. so jo v javnosti nadomeščali, niso uresničili globalizacijskega poslanstva, saj je slovenščina vse preživela. Mislim, da bo enako usodo doživela tudi globalna trivialna angleščina. Bog ve, kdaj in kako, vendar pa se bo pridružila latinščini, nemščini in srbohrvaščini, upam, da ji ne bo sledila nova globalizacijska jezikovna zabloda. Drži, da noben jezik ni večen, zato tudi slovenščina ne bo trajala in trajala – nekoč bo začela jezikovno šepati, to pa bo vodilo v njeno zanesljivo jezikovno smrt. Globalni jeziki, tako nas uči zgodovina, so odvisni od vsakokratnih jezikovno-političnih razmer, nacionalni jeziki pa imajo daljši ali krajši življenjski rok. Naš znameniti jezikoslovec Škrabec je rekel, da so umrli kralji med jeziki, npr. sanskrt, stara grščina, latinščina, in tudi slovenščina se jim bo nekoč pridružila, vendar moramo narediti vse, da ne bomo prav mi njeni pogrebci.

Imenovali ste jezike, ki so bili nekoč stebri civilizacije.

Klasična hebrejščina je bila Mojzesov jezik starega Izraela, aramejščino je govoril Jezus Kristus, stara grščina je bila novozavezni jezik – starodavni svetopisemski jeziki so izumrli, vendar pa njihova jezikovna kultura živi v *Svetem pismu*. O teh jezikih in kulturah starega Izraela, Bližnjega vzhoda in stare Grčije, ki so jih predstavljali, se danes učimo in spoznavamo njihova splošna sporočila človeškemu občestvu, in tako bo tudi s slovenščino. Jeziki so, tako kot vse na tem svetu, minljivi; kot naše tuzemsko življenje so omejeni z rojstvom in smrtjo. Jezik se rodi, se razvija in je na višku svojih moči polnofunkcijski, to pomeni, da je sposoben ubesediti vso obdajajočo predmetnost v vseh govornih položajih. Slovenščina je bila, tega se premalo zavedamo, izvirno ustvarjalen in kultiviran jezik – slovenski *Brižinski spomeniki* s konca 10. in začetka 11. stoletja so v času, ko je bila latinščina evropski kulturni jezik, najstarejši ohranjeni zapis v slovanskem jeziku; v 16. stoletju je bila slovenščina eden izmed najbolj prepoznavnih evropskih jezikov, tj. deveti jezik na svetu, ki je bil normiran v slovnici (Adam Bohorič, *Zimske urice*, 1584), dvanajsti oz. trinajsti jezik na svetu, v katerega je bila leta 1584 prevedena celotna *Biblija* (Jurij Dalmatin je prevod objavil leta

1584, takrat je izšlo tudi *Sveto pismo* v islandščini) in leta 1592 uvrščena v štirijezični latinsko-nemško-slovensko-italijanski slovar nemškega polihistorja Hieronima Megiserja. Ali se te presežnosti slovenskega jezika sploh zavedamo, ko se udinjamo trivialni angleščini in v imenu globalizacije samorazglašamo slovenščino za »mali jezik«, ki je manj primerna npr. za učni in znanstveni jezik? »Mala slovenščina« je med prvimi izbranimi svetovnimi jeziki, v katere je bilo prevedeno celotno *Sveto pismo* – danes je takih jezikov več kot sedemsto, posamezni deli *Biblije* so prevedeni v skoraj tri tisoč petsto jezikov, samostojno *Novo zavezo* pa je mogoče brati v skoraj tisoč šeststo jezikih. Ali zmoremo tak pogled na slovenščino? Težko, saj smo globalno okuženi s trivialno angleščino in amerikanizacijo našega življenja, ki v naš prostor posredujeta zanikovalstvo vseh tradicionalnih vrednot. Ne zavedamo se še, da imamo bogatejšo tradicijo in bolj razvito kulturo in pozitivne vrednote, na katerih moramo graditi in svetu pokazati, da smo preživeli zaradi svojega jezika in kulture. V globalnem svetu bomo shajali le, če bomo sledili ustaljenim vrednotam, ki smo jih uveljavljali več stoletij, zavračali pa bomo politikanstvo, gladili nesoglasja in preprečevali vojne. Slovenci se moramo zavedati razsežnosti, ki so povezane s prevodom *Biblije* leta 1584 in so oblikovale pozitivne moralne lastnosti v slovenskem okolju. Vprašanje pa je, koliko ljudi danes sploh vzame v roke *Biblijo*, koliko ljudi danes še bere *Sveto pismo*. Osnovnošolski verouk, ki pomembno vpliva na duševno in umsko zrelost otrok ter njihov osebnostni razvoj, se zaključi z birmo, nato pa se začne opuščati celovita vzgoja in raziskovanje vere, tradicije ter vrednot, ki jih razlaga katekizem s pomočjo vprašanj in odgovorov. Pozabljamo, da so starozavezna duhovna in verska načela zapisana v zgodbah judovske zgodovine, ki so hkrati tudi literarni biseri iz časov, ko v Evropi še ni bilo razvite civilizacije. Pesem pesmi, Visoka pesem o ljubezni, navdihuje številne evropske besedne in likovne ustvarjalce, Psalter je zbirka petih knjig, v katerih občudujemo izstopajočo poetično funkcijo pesniškega jezika s številnimi retoričnimi figurami, metaforo in metonimijo, knjiga Pridigarja je polna notranje napetosti, ko odpira najtežja bivanjska vprašanja posameznika in ponuja modrost, ali pa zelo priljubljena Sirahova knjiga, ki ohranja duhovno dediščino jeruzalemskih Judov itd. Premalo poznamo te svetopisemske zgodbe, ki človeka blagoslavljajo in mu dajejo samozavest; so izbira življenja in ustvarjalnega poslušanja, so tudi pripovedi o domoljubju; zgodbe, ki so danes odrinjene v kot in,

žal, označene za staromodnost in nazadnjaškost. Govoriti o domoljubju in domovinski vzgoji ima skoraj zadah zatohlosti, globalisti nas prepričujejo, da to ne sodi v sodobni čas in prostor. Kakšna usodna zmota – prevrednotena vrednota poskuša zakriti pravo resnico, da globalni svet nima prihodnosti! Trgovina globalnega trgovca v Ljubljani, Mariboru, Celju, drugod v Evropski zvezi ali onstran Atlantika ponuja enake izdelke in blago na istem mestu v trgovini – nakupujemo lahko dobesedno z zaprtimi očmi, v prenesenem pomenu pa postajamo vodljivi potrošniki brez lastne volje in zavesti. Človek je stvarjen po Božji podobi iz iste snovi kot zemlja, zato so njegova ravnanja in odločitve odvisna od življenja v skupnosti. Ljudje nismo avtomati ali izdelek tehnike, smo člen narave, imamo dušo, misel in pamet, govor pa nam omogoča poseben način sporazumevanja. Slovenci imamo miselni svet, ki ga na poseben način oblikuje slovenstvo, zato naše glavno sporazumevanje poteka v slovenščini, zato je naš učni in izkustveni jezik slovenščina. Z znanjem in izkušnjami, ki jih pridobivamo v neslovenščini, se oddaljujemo od svoje prvinske kulture, zaradi katere je slovenski jezik nastal, in miselnosti, iz katere slovenski jezik izhaja. Prevzemanje angleškega jezika kot nadomestnega jezika slovenščine za sporazumevanje v posebnih govornih položajih, npr. v slovenskih univerzitetnih predavalnicah, je jezikovni elitizem, ki globalnemu jeziku priznava prednostni položaj v družbi, slovenščino pa omejuje kot učni jezik in zmanjšuje njeno družbeno vlogo. To vodi v jezikovno pešanje, ki mu sledi prevzemanje tujih kulturnih vrednot, s tem pa se bomo počasi, a zanesljivo izslovenili. Izslovenjenje je posledica globalne nekulture in nima ničesar skupnega z raznokulturnostjo ali večkulturnostjo. Če bomo v slovenskem izobraževalnem sistemu na stežaj odprli vrata trivialni angleščini, bomo na videz sicer sprejeli anglosaško kulturo in razmišljanje, v resnici pa ne bomo postali Angleži ali Američani, ampak nesamobitno globalno ljudstvo brez izvirne kulture in jezika, ki bi lahko ubesedil višjo umsko dejavnost. Jasno je, da se v 21. stoletju ne smemo jezikovno in kako drugače osamiti in zapreti v svoj miselni svet. Večjezičnost je nujnost današnjega sveta, ob odličnem obvladovanju maternega jezika je potrebno govoriti vsaj še tri ali štiri tuje jezike. Generacija naših staršev se je dobro znašla z znanjem enega tujega jezika, moja mama in oče npr. z nemščino, ki jima je omogočala ugodno sporazumevanje v regijskem prostoru. Moja generacija je ob regijski nemščini ali italijanščini potrebovala še vsaj angleščino, generacija mojih otrok pa ob maternem

in angleškem jeziku potrebuje vsaj še znanje sosedskega in regijskega jezika. Evropska zveza spodbuja jezikovno raznolikost, zato priznava štiriindvajset uradnih in več kot šestdeset regionalnih ter manjšinskih jezikov. Njeni prebivalci naj bi govorili in razumeli štiri, pet, šest tujih jezikov, torej ne le globalne angleščine – pri nas pa to zgodbo poenostavljamo in si domišljamo, da je trivialna angleščina dovolj in da lahko kot sopomenka za tuji jezik nadomesti materinščino in vse jezike Evropske zveze ter mimogrede pozabljamo tudi na možnosti strojnega prevajanja. To ni prava pot, tako ne bo šlo ad infinitum!

Z jezikovno ožino omejujemo svoj um. Človekovi možgani imajo zmogljivosti, ki presegajo naše potrebe. Če možgane polnimo z besednim zakladom več jezikov, jih urimo in tako razvijamo svoj um, svojo širino in globino, da bolje razumemo življenje in svet, človeka in človeštvo nasploh. Večjezičnost nam širi obzorje razgledanosti.

Star pregovor poudarja: »Kolikor jezikov znaš, toliko veljaš!« To modrost je poosebila Evropska zveza, ki bo preživela, če bo dosledno zagovarjala kulturno raznolikost in načelo večjezičnosti, tako da bo spodbujala učenje ter znanje tujih jezikov. V meni je nekaj evroskeptičnosti, kljub temu pa upam, da bo Evropska zveza vztrajala in ne bo razpadla kot naša nekdanja skupna država. Večkulturnost evropskega prostora je dobro zaznana, jezikovna raznolikost pa se uklanja globalni anglizaciji. Po izstopu Velike Britanije iz Evropske zveze angleščina ni prvi ali edini državni jezik nobene države članice Evropske zveze – uradna jezika Malte sta malteščina in angleščina, Irske pa irščina in angleščina; angleščina je tudi uradni in delovni jezik institucij Evropske zveze, čeprav poskušata za zdaj neuspešno v Bruslju in Strasbourgu to vlogo prevzeti francoščina ali nemščina. To ni prav. Če je večjezičnost eno izmed temeljnih načel Evropske zveze in imamo štiriindvajset uradnih jezikov, to ne sme biti le določilo na papirju. Enakopravnost pomeni, da je potrebno zagotoviti sporazumevanje v vseh jezikih in spodbuditi učenje jezikov. Spletne strani Evropske zveze so prevedene v vse uradne jezike le na vstopnih straneh, podstrani pa le še v nekaj jezikih, povezave in obsežni dokumenti pa so le še v angleščini. Večjezičnost, ki naj bi bila zaveza Evropske zveze, tako temelji bolj na besedi kakor na dejanju. Kaj bo jezikovna prestižnost angleščine, pogojno še francoščine in nemščine, pomenila za jezikovno raznolikost Evrope, je nehvaležno vprašanje. Jasno je, da bo potrebno opredmetiti evropsko

jezikovno politiko in povečati učinkovitost učenja jezikov v predšolskem, šolskem in vseživljenjskem izobraževanju, če bomo želeli doseči barcelonski cilj, tj. da se bomo lahko ob materinščini sporazumevali vsaj še v dveh uradnih jezikih Evropske zveze. Prvega tujega jezika, z redkimi izjemami je to angleščina, se pri nas učimo tako rekoč dvajset let – od zgodnjega izobraževanja do osnovno- in srednješolskega učenja ter učenja med študijem tudi s pomočjo Erasmus+ izmenjave – znanje pa ni premo sorazmerno s porabljenim časom, saj se npr. na maturi zahteva raven B2. Zanimanje za učenje drugega tujega jezika v osnovni šoli je manjše, praviloma se ponuja šele v srednji šoli. Poučevanje tujih jezikov v slovenskem izobraževalnem sistemu je potrebno posodobiti in izboljšati. Nisem jugonostalgik, vendar se mi zdi, da je bilo slovensko šolstvo v nekdanji Jugoslaviji veliko bolj kakovostno kot danes, ko smo z amerikanizacijo pouka in učenja prišli tako daleč, da se učenci po končanem osnovnošolskem izobraževanju sporazumevajo z nekaj tisoč besedami – sposobnost branja in pisanja ni najboljša, še slabše so upovedovalne zmožnosti učencev in tvorjenje informacij, saj je vedno več obvestil in podatkov slikovnih ali zvočnih. Povečuje se t. i. nova pismenost, npr. e-poštno in esemesno sporazumevanje, spremljanje socialnih omrežij itd., medtem ko v šoli tako rekoč ne pišejo več spisov ali se učijo pesmi in drugih leposlovnih besedil na pamet.

Tehnična pismenost je danes res zelo visoka. Vnesiva še Prešerna in njegov čas, ko je bilo veliko nihanj in vprašanj, kaj bo s slovenskim jezikom.

Prešeren si tako usodnega vprašanja verjetno ni zastavljal. Pesnil je tudi v nemščini, seveda ne tako uspešno kot v kranjščini. Bil je genialni slovenski poet, nebrušen pesniški diamant, preden se je začel družiti s Čopom. Zdi se mi, da Slovenci ne poznamo dovolj razmerja med Čopom in Prešernom, zdi se mi, da podcenjujemo Čopov vpliv na Prešerna. Ali bi bil Prešeren brez Čopa vrhunski besedni ustvarjalec, kot ga danes pozna evropska literarna zgodovina, ali pa le eden izmed romantičnih pesnikov, ki ne bi mogel napeti strun tako visoko? Čop mu je predstavil staro grško in rimsko kulturo ter ga uvedel v svet antične literature z vsem snovnim, motivnim in tematskim bogastvom, nato pa ga je usmeril v sodobne evropske romantične tokove. Slovenščina je bila gotovo zelo pomembna, čeprav je bil Prešeren prepoznavno medkulturno usmerjen pesnik in razumnik, ki je ob slovenščini in

nemščini bral tudi latinščino in grščino, mogoče je govoril ali bral tudi italijanščino in francoščino, vsekakor pa je bil večjezičen v pomenu, ko ga danes razumemo v Evropski zvezi.

Čop je bil poliglot, menda je govoril enajst ali koliko jezikov.

Bog ve, koliko, menda devetnajst. Dopisoval si je z vsemi takrat znamenitimi humanisti in izobraženci v Evropi. Najbolj pomembno pa je, da je za Prešerna tako rekoč ustvaril knjižni jezik, v katerem je naš pesnik zapel svojo visoko pesem. Ne poznam primera, kakršen je Prešernov, da bi nekdo dal maternemu jeziku drugačno obliko, novo oblačilo, da bi nekdo prilagodil jezikovni koncept knjižnega jezika, zato da bi se pesnik lahko v njem ustvarjalno izpovedal. Čop je normiral kranjščino drugače, kot si je razvoj jezika takrat zamišljal jezikoslovec Kopitar, ki je imel na Dunaju velik ugled in je leta 1808 objavil prvo znanstveno slovnico za Kranjce, Korošce in Štajerce. Kranjski knjižni jezik je postavil na že uveljavljene temelje, ki so se izrisovali od *Brižinskih spomenikov*, Čop pa se je, ko je prepoznal Prešernov pesniški talent in začutil veliko priložnost za slovensko literaturo, zlasti poezijo, odločil drugače. Vrhunski pesnik potrebuje vrhunsko orodje, tj. umetnostni jezik, ki bo slovensko pesništvo v romantiki sopostavil ob bok najuglednejšim romantičnim pesnikom. Devovi, Vodnikovi ali Modrinjakovi razsvetljenski pesniški poskusi so predstavljali izrazne možnosti kranjščine 18. stoletja. Pesniške tradicije, žal, ni bilo, zato Čop ni zaupal jezikovni tradiciji in je prisegal na popolnejši umetni knjižni jezik. Med Kopitarjem in Čopom, se mi zdi, ni šlo za tekmovalnost, kot jima jo pripisuje naše šolsko vedenje, ampak za različna jezikovna koncepta. Strokovno vprašanje, ali mora kranjski jezik – Kopitar in Čop sta se zavedala, da ga je potrebno v obdobju romantike prenoviti – upoštevati tradicijo od *Brižinskih spomenikov* naprej ali pa začeti na novo in upoštevati predvsem zgodbo evropske romantike, tj. takrat novega modernega literarno-jezikovnega gibanja. Tekmovanje je bila abecedna vojna, vendar se Kopitar in Čop nista neposredno ukvarjala s prenovo črkopisa in vprašanjem, ali naj dajnčica, metelčica ali kateri drugi črkopis zamenja nepraktično bohoričico. Učenjaka sta to obrobno vprašanje prepustila svojim epigonom, njima pa je šlo za mnogo več, tj. za nadaljnji razvoj slovenskega jezika, za njegovo normo in predpis. Čop je svoj jezikovni koncept prilagodil Prešernovim ustvarjalnim zmožnostim, Kopitar je zagovarjal jezikovno tradicijo, oba pa sta iskala

pot, kako čim bolj kultivirati slovenski knjižni jezik. V t. i. abecedni vojni se je ob zavrnitvi metelčice in dajnčice uveljavil Čopov pogled na jezik, čeprav tudi Kopitarjev ni bil napačen oz. neuresničljiv – če zelo poenostavim: v romantiki se je vloga slovenske jezikovne tradicije upoštevala v manjši meri, sodobni umetnostni jezik se je močno odmaknil od govorjene tradicije in je dobil novo, bolj umetno osnovo, ki je bila prilagojena Prešernovemu pesniškemu ustvarjanju.

Meni je kot jezikovnemu tradicionalistu bližje Kopitarjevo razumevanje jezika, ki izhaja iz uveljavljenega pogleda na jezik in ne zagovarja nenadnih jezikovnih sprememb v času velikih prelomov, kakršen je bil npr. prehod iz razsvetljenske v predromantično miselnost in nato v novo literarno-zgodovinsko obdobje romantike. Čop je dokazoval posebne jezikovne potrebe enkratnega zgodovinskega dogodka, zato je v jeziku opuščal »stare navade« in si je prizadeval za bolj »umeten« knjižni jezik, Kopitar pa je zagovarjal nepretrgan jezikovni razvoj. Na začetku 19. stoletja so ponovno odkrili *Brižinske spomenike*, Kopitar je hkrati »odkril« tudi Küzmičev prekmurski prevod *Nouvega Zákona* in izrisovati se mu je začela diahrona povezava slovenščine s preloma prvega tisočletja in slovenščine oz. kranjščine na prelomu 18. in 19. stoletja. Utemeljeval je neprekinjen jezikovni razvoj slovenščine v alpskem in panonskem jezikovnem prostoru, ki ga je dopolnjeval s predzgodbama Cirila in Metoda ter Samove Karantanije. Čop je na jezik gledal izrazito sinhrono in ga je omejeval na trenutno uporabne in enotne značilnosti Prešernovega obdobja, tj. sočasnost novega literarnega ustvarjanja in novih jezikovnih zmožnosti romantike. Po uveljavitvi Čopovega jezikovnega koncepta se je razlika med slovensko knjižno normo in govorjenim pokrajinskim jezikom oz. narečjem zarisala v mejah, kot jih poznamo še danes. Čop je ustvaril za Prešerna umetni knjižni jezik, ki je bil popolnoma drugačen od govorjene kranjščine, tj. od žive govorice tistega časa. Spomnimo se Prešernovega pisma, ki ga je poslal staršem z Dunaja leta 1824 – kako »nebogljena« je v njem Prešernova kranjščina, če jo primerjamo z njegovimi zgodnjimi pesmimi tistega časa, ki jih je objavil v *Kranjski čbelici* leta 1830, npr. leta 1824 iz nemščine prevedeno Bürgerjevo *Lenoro* ali pa mladostno balado *Povodni mož* iz istega obdobja. Ali Prešeren ni znal pisati pisem in daljših nepesniških besedil? Ne, ko je pisal staršem, preprostim ljudem na kmetih, je uporabil izrazitvene zmožnosti domačega okolja in tu lahko najbolj neposredno vidimo, kako sta se razlikovala zapisana pogovorna

gorenjščina in razvit umetnostni jezik. Sredi prve polovice 19. stoletja je bila zadnja možnost, da bi se razlika med slovenskim govorjenim in pisnim jezikom zmanjšala. Vuk Karađić je v tistem času prenovil srbski jezik in je knjižni standard približal svojemu srbskemu hercegovskemu narečju v okolici Loznice po Kopitarjevem načelu *Piši, kakor govoriš*. »Ustvaril« je nov srbski jezik, ki je izhajal iz ljudskega govora, tako da razkorak med dialektom, pogovornim jezikom in knjižnim jezikom ni bil tako izrazit. Slovenščina je s Čopovim jezikovnim konceptom ohranila veliko razliko med knjižnim in pogovornim jezikom oziroma narečji. Knjižni standard je umeten sistem, ki se ga moramo naučiti, rodimo pa se v narečje. Včasih se celo zdi, da je slovenski knjižni jezik prvi tuj jezik, ki se ga Slovenci začnemo učiti. V vrtec ali osnovno šolo pridemo z jezikom okolja, doma zelo malo ljudi govori zborno slovenščino. Zgodba, ki jo danes razumemo kot spopad med Kopitarjem in Čopom, je bila odločitev za nevtralno podobo slovenskega knjižnega jezika glede na narečja. Čopova normativnost je bila velika, za Prešernov pesniški jezik pa odločilna in potrebna – prekinila je tradicijo oblikovanja jezika v (ljudski) skupnosti, saj je šlo za umetni jezik, ki ga je Čop ustvaril za Prešerna. Omogočil mu je popolno svobodo pri izbiri jezikovnih sredstev umetnostnega jezika. Prešeren je lahko zapel o umišljenem ljubezenskem, bivanjskem in domovinskem svetu od *Gazel*, ljubezenskih sonetov, *Sonetov nesreče* in *Sonetnega venca* do *Krsta*. *Poezije* so Prešerna in Slovence po Trubarju, Krelju, Dalmatinu in Bohoriču ter Janezu Svetokriškem ponovno postavile v središče evropskega kulturnega dogajanja. Ali se tega sploh zavedamo?

Slovenci smo imeli razvito leposlovje že pred Prešernom. Umetnostna zvrst jezika se je razvijala v okviru cerkvenega slovstva, in sicer predvsem v pridigi in prevajanju *Stare zaveze Svetega pisma*. Pridižni jezik je bil od Trubarja do Slomška nadomestna zvrst umetnostnega jezika na Kranjskem, Koroškem, Štajerskem in v Prekmurju – Trubar, Kastelec, Svetokriški, Rogerij, Paglovec, Basar, Veriti, Baraga, Slomšek itd. so pisali pridige, ki so hkrati tudi vrhunsko slovensko leposlovno ustvarjanje pred Prešernom. Naš umetnostni jezik se je razvijal po pravilih cerkvenega govorništva, pridižni jezik je bil umetnostni jezik, pridiga pa umetnostno besedilo.

Trubar je normiral knjižno kranjščino kot nadnarečno tvorbo gorenjščine, dolenjščine in središčnega ljubljanskega govora; ustvaril je skupni jezik, ki je bil razumljiv na širšem območju. Njegova kranjščina,

Krelj jo je imenoval »gospod Trubarjeva kranjščina«, ni bila vseslovenska, kljub temu pa je imel Trubar jasno zavest, da želi širiti novo vero v jeziku, ki je razumljiv vsem Slovencem. V največji meri je misel o skupnem umetnem slovenskem jeziku posvojil Čop in jo podredil Prešernovemu pesniškemu ustvarjanju.

Drugače je do enakega cilja prišel Janez Svetokriški. Bil je sloveč pridigar, ki so ga hodili poslušat iz bližnjih in daljnih krajev, njegovo govorništvo pa so spoštovali tudi duhovniki, ki so ga pregovorili, da je pridige zapisal in objavil. Pridižni jezik je govorjeni jezik, zato se Svetokriški ni podrejal zakonitostim knjižnega jezika. Pridige je zapisal v primorskem pokrajinskem pogovornem jeziku z veliko latinskimi citati in germanizmi. Njegova slovenščina je živa beseda, ki odstopa od kasnejših knjižnih konceptov Kopitarja in Čopa, hkrati pa se je v njih vrhunil slovenski umetnostni jezik, kakršnega sta želela Kopitar in Čop – pot ni bila enotna, cilj pa je bil dosežen. V *Svetem priročniku* so zbrana besedila, ki sodijo v sam vrh baročnega cerkvenega slovstva na prelomu 17. in 18. stoletja, zato bi lahko Svetokriškega postavili ob Prešerna in ju primerjali kot dva pomembna slovenska literarna ustvarjalca. V šoli se o tem ne govori. Slovenska pridiga do Slomška še vedno ni opredeljena kot umetnostno besedilo, v zadnjem času pa ji vendar dodajajo oznako t. i. polliterarne zvrsti. V razvoju slovenskega jezika se je ustalilo spoznanje, da je pridiga nadomestna literarna zvrst, v kateri sta se oblikovala slovenski umetnostni jezik in besedilo ter šolal slovenski umetnostni bralec. Najboljše slovenske pridigarje od Trubarja do Slomška lahko imenujemo za pisatelje. Pozneje te potrebe več ni bilo, saj smo s Čopom in Prešernom dobili vrhunski literarni program in pesnika, ki ga je veličastno uresničil.

Janeza Svetokriškega poznamo v šoli kot avtorja pridige *Na novega leta dan*, ki je duhovnikovo novoletno voščilo mladoporočencema in vernikom nasploh. Če odmislimo eksemplarično zgradbo, ki je v šolski razlagi preveč poudarjena in izpostavlja predvsem moralne nauke, ima besedilo veliko značilnosti leposlovja – snov, motivi in teme so vzete iz življenja Slovencev 17. stoletja, jezik pa je značilno umetnostni, z baročno retoriko, zapleteno zloženimi povedmi, metaforami, ukrasnimi pridevki in stalnimi besednimi zvezami itd. Duhovnik deli faconetle, tj. robčke in ob njih ubeseduje prizore iz zgodovine Rimskega cesarstva, najprej odnos med cesarjem Avgustom in njegovo potrpežljivo in dobro ženo Livijo, v antitezi pa prikaže togotno Ksantipo, s katero mož in

filozof Sokrat vztraja brez nejevolje, nato pa se »spusti« na vsakdanje življenje v 17. stoletju in primerja odnos med ženo in možem v slovenskem prostoru. Podobno kot *Visoka pesem* v *Stari zavezi* so pridige Janeza Svetokriškega lahko onkraj pridižnega besedila tudi vrhunsko umetnostno besedilo. Žal, v šoli takih informacij nismo dobili, zato tudi nismo poznali Prešernove predzgodbe. Podobno velja za Prešernovega sodobnika Friderika Barago in njegove *Zlate jabelke*, v katerih se je preobrazil kranjski knjižni jezik po Kopitarjevih načelih. Baragovo knjigo o srčni kulturi in krščanskih krepostih bi moral poznati vsak Slovenec in Evropejec, to je literatura za sladokusce, da človek stoji in gleda. Knjige pa tako rekoč nihče ne pozna. Za Barago tu in tam kdo ve, da je odšel v Ameriko in je tam postal indijanski škof, kar izraža rahlo odklonilnost ali vsaj neprijetnost. Bil je sicer misijonar med Indijanci, kasneje je postal tudi škof v Cincinnatiju; napisal je slovnico in slovar očipvejskega jezika, ko pa se je vračal v Slovenijo, verjetno se je družil tudi s škofom Slomškom, so nastajale zgodbe o življenju svetnikov. *Zlate jabelke* so napisane v odličnem kranjskem knjižnem jeziku pred poenotenjem slovenske knjižne norme, ki je z malo arhaičnosti in purizma najboljša uresničitev kranjskega knjižnega jezika, kot si ga je zamislil Kopitar. Baraga je v Ameriki izgubljal stik z živim jezikom in ko beremo njegovo knjigo, vidimo, kako so se v prvi polovici 19. stoletja razvijale pokrajinske knjižne različice in kako je pot vodila od deželnih jezikov do oblikovanja enotne slovenske knjižne norme. V prvi polovici 19. stoletja se je naš jezik razvijal hitreje kot kadar koli prej, Baraga pa je ostajal jezikovno bolj arhaičen, a vrhunski slovenski besedni ustvarjalec. Baraga in Slomšek sta zadnja, ki sta v slovenskem literarnem okolju združevala cerkveno in posvetno slovstvo, tako da sta s pridižnim jezikom ustvarjala literarna dela. Slomškove *Tri pridige o jeziku* pa so sploh katekizem za vsakega, ki se ukvarja z jezikom, saj je v pridigi *Dolžnost svoj jezik spoštovati* prvi med Slovenci teološko utemeljil slovenski jezik kot Božji dar, ga povezal s četrto Božjo zapovedjo in poudaril vrednost maternega jezika.

Slomšek je vedel, da je jezik ključ do narodne omike.

Slomšek je bil narodno zaveden, zato je imel odgovoren odnos do slovenskega jezika. V celovškem semenišču je povezal skrb za duhovno vzgojo bogoslovcev z ljubeznijo do materinščine. Poučeval in vzgajal jih je v slovenščini in jih spodbujal, da so vadili govorništvo, pisanje

in prevajanje ter tako omikali slovenski jezik. Dodatno je organiziral prostovoljni tečaj slovenskega jezika, ki so ga obiskovali številni duhovniki, kmalu pa so se jim pridružili tudi drugi celovški izobraženci, npr. pravniki in zdravniki, ki jih je Slomšek navduševal za javno rabo slovenščine in pisanje strokovnih ter leposlovnih knjig. Uspeh je bil velik. Celovec je bil v Slomškovem času pretežno slovensko govoreče mesto, Slomška pa so v Celovcu spoštovali kot velikega poznavalca jezika in odličnega učitelja slovenščine. Slovenščino je poučeval po Kopitarjevi slovnici, bolj praktičnih Primčevih in Jarnikovih učbenikih, verjetno tudi po drugi Metelkovi šolski slovnici za učitelje na slovenskih ljudskih šolah, ki mu jo je ljubljanski slovničar in profesor pošiljal po delih, kakor jo je tiskal Leopold Eger v Ljubljani – izšla je leta 1830. Osrednji učbenik pa je bila Slomškova slovnica *Inbegriff der slowenischen Sprache*, ki je ostala v rokopisu, potem ko je ugotovil, da je Metelkova šolska slovnica vsebinsko ter metodološko popolnejša.

Slomškova ljubezen do maternega jezika je bila izhodišče za ohranjanje narodne zavesti in razširjanje slovenske kulture. V celovškem obdobju, verjetno leta 1838 na praznik Svetega Duha, je nastala znamenita pridiga *Dolžnost svoj jezik spoštovati*, v kateri je Slomšek poudaril vlogo in pomen jezika za obstoj naroda. Vsi jeziki častijo Boga, zato je materni jezik talent, prva in poslednja beseda Slovenca. Materni jezik je prepoznal za Božji dar, zato ga je potrebno spoštovati in ohranjati. Slomšek ga je povezal s četrto Božjo zapovedjo: *Spoštuj očeta in mater, da boš dolgo živel in ti bo dobro na zemlji!* Če spoštuješ starše, spoštuješ družinske in narodnostne vrednote, torej tudi materni jezik – svoj jezik je treba spoštovati kot starše! Pesniški jezik te izredne pridige, metafore, posnemanje ljudske govorice, slike iz narave, svetopisemska simbolika … To je proza na ravni Prešernove poezije. Leposlovna romantična umetnina, vrhunska slovenska proza, ki povezuje nasprotja – petje drobnega slavčka, mogočen prelet orla, pastir, ki igra na piščalko, rjovenje leva, blago zvonjenje cerkvenega zvona, strahoviti grom …; najlepši pa je človeški glas. Idealizirana pokrajina, motiv preprostega življenja, bukolika, nato pa literarno besedilo teološko in filozofsko nadgradi. Beseda je največji Božji dar, ki je ubeseden v govoru. Beseda povezuje obstoj človeka, tuzemsko in onostransko življenje z besedno izpovedjo. Slomšek je jasen – Slovencev ni brez maternega jezika, zato je spoštovanje slovenščine vključil v četrto Božjo zapoved! Slovenski jezik je obzorje Slovencev, naučiti pa se je potrebno tudi nemščine, ker

je to državni jezik habsburških dednih dežel. V Avstrijskem cesarstvu je nemščina uradovalni in učni jezik, na slovenskih tleh, žal, tudi prevladni jezik v javnosti, ki Slovencem omogoča hitrejši napredek na socialni lestvici, zagotovo pa znanje tujih jezikov povečuje razgledanost in obseg znanja. Pridiga *Dolžnost svoj jezik spoštovati* je poštevanka slovenskega jezika.

Iskrena hvala za zelo jasno razložen in hiter vpogled v zgodovino slovenskega jezika. Kako pa je danes s slovenščino, kje ga najbolj lomimo? Medijski jezik je zelo izpostavljen, se Vam zdi, da se novinarji dovolj trudimo za lepo slovensko besedo? Ali je medijska govorica že preveč približana pokrajinskemu pogovornemu jeziku in narečjem? Kako nadaljevati uspešno zgodbo o slovenskem jeziku, kako ga razvijati in se vedoželjno sporazumevati v materinščini zasebno in v javnosti?

Če sem iskren, nisem preveč zaskrbljen glede trenutne rabe slovenskega jezika in tvorjenja oziroma sprejemanja sporočil v medijih ali domačijskem okolju.

Prijetno ste me presenetili, pričakovala sem, da mi boste kar pošteno požugali.

Žuganje ni potrebno. Na Radiu Ognjišče odgovorno skrbite za Slomškovo jezikovno dediščino, enako tudi na nacionalnem RTV-ju. Bolj me skrbi pišmeuhovski odnos nekaterih elit, tudi univerzitetne, do slovenskega učnega jezika. Slovenščina sicer še ne peša ali celo izumira, saj sodi v manj kot tretjino jezikov na svetu, ki so funkcijskozvrstno popolni. V studiu sva sicer sama, vendar je najin pogovor javni nastop, medij, radio je najin posrednik do poslušalcev, javnosti. Lahko bi se pogovarjala čisto zasebno, mogoče bova tako nadaljevala, ko se bo današnja oddaja zaključila in bova na hodniku brez mikrofona. Doma se pogovarjamo drugače, slovenščina je v umetnostnih besedilih drugačna kot v publicističnih, strokovnih ali znanstvenih. Vsaka funkcijska zvrst ima posebne zakonitosti in potrebe in dokler se slovenski jezik uporablja v vseh govornih položajih, ni potrebno, da smo zaskrbljeni. Jezikovna malomarnost, o njej me sprašujete, ni tako škodljiva, kot se zdi na prvi pogled. Novinarji vaše medijske hiše si prizadevate zadostiti knjižni normi in premišljeno skrbite, kot je rekel pokojni Tomo Korošec, za boljši jezik. Ljudje, ki oblikujete slovenski medijski prostor, se morate zavedati raznovrstnega jezikovnega upovedovanja in se držati

družbeno dogovorjene knjižne norme v izgovarjavi, besedju, slovnici itd. Vse je seveda odvisno od posameznikove jezikovne kulture, njegovega odnosa do jezika in (ne)kritičnega vrednotenja jezika v javnosti. Če bomo medijsko slovenščino popreprostili in se bo taka razširjala in uveljavila v javnosti, ali jo bo začel nadomeščati celo tuj jezik, takrat pa bo treba biti plat zvona. Velike razlike so med Vašim radijem in zasebnimi ali lokalnimi radijskimi postajami.

Bomo začeli izgubljati slovenski jezik, saj je takih medijev vse več in vplivajo na lokalno okolje?

To bi lahko naznanjalo nevarnost in nesrečo. Negativni globalizem razširja svoje lovke. Komercialne radijske postaje se morajo tržno obnašati, t. i. »raziskave« pa jim določajo, kdo rad kaj posluša in jih spodbujajo, da opuščajo kulturo sporazumevanja in poslušanja ter poneumljajo ljudi. Pred dnevi sem na televiziji spremljal intervju z Alfijem Nipičem. Ali ga poznate?

Letos ima okrogli jubilej, dopolnil je osemdeset let.

Poglejte, kako lepo je dopolnil najin pogovor kot pevec. Dejal je, da radio posluša predvsem v avtu, vendar ne na komercialnih postajah, ker je na njih preveč angleščine. Boli pa ga, ko tudi na nacionalnem programu ne sliši veliko slovenskih pesmi. Za zgled je postavil hrvaški državni radio, ki predvaja večinoma hrvaško glasbo, in italijanskega z večinoma italijanskimi pevci. Kako prav ima! Kaj je narobe z našimi glasbenimi uredniki na nacionalnem radiu, ki bi moral imeti drugačno poslanstvo kot komercialne radijske postaje? RTV Slovenija je javna in neprofitna medijska hiša z lastno glasbeno produkcijo, njeno delovanje pa je zagotovljeno z naročnino in dodatnim proračunskim financiranjem. Slovenski jezik bi moral biti četrta Božja zapoved tega medija. Alfi Nipič se je spraševal, kaj narediti, da se bo to zgodilo in da se bo na RTV Sloveniji predvajala predvsem slovenska glasba. Vprašanje za milijon evrov? Ne, glasbeni urednik je javni uslužbenec, njemu je potrebno povedati, kdo ga plačuje in zakaj. Glasbeni urednik izbira predvajane pesmi in na slovenski nacionalni radioteleviziji mora javnosti predstavljati slovensko glasbo.

Glasbeni urednik je avtonomen in ima veliko odgovornost. Zaboli me, če se urednik sklicuje na mnenje poslušalcev, češ da predvajamo, kar

želijo poslušalci. Kam vodi tako razmišljanje, v rast, ali pa pristaja na populizem in nizko raven?

Poslušalca je potrebno vzgajati, šolati in izobraževati. To je tek na dolge proge, seveda pa mu je veliko lažje nastavljati globalne neumnosti in se sklicevati na njegovo mnenje. Naloga nacionalnega radia je dvigovati govorno kulturo in kulturo poslušanja, saj bo slovenski medijski prostor le tako postal jezikovno bolj samozavesten, lažje se bo razvijal in kakovostno napredoval, poslušalci pa ga bodo radi spremljali in zlahka razumeli.

Naša naloga je, zagotavljati kakovost in nanjo navajati poslušalce. To poznamo iz tujine, ko prestopimo našo zahodno mejo, je vse v italijanskem jeziku in veš, kateri medij poslušaš.

Ponovno sva pri domoljubju, o katerem sva že govorila in se je pri nas izgubilo neznano kam. Pomembno je le, da smo čim bolj globalni. Ali se zavedamo vseh negativnih posledic take globalnosti? Prešeren in Čop sta zagovarjala drugačno razno- in večjezičnost ter večkulturnost, zagotovo pa danes ne bi pristajala na neoliberalni globalizem.

Danes je naš kulturni praznik in dela prost dan. Zaradi globalizma in poveličevanja vsega tujega pozabljamo na Prešerna. V globalnem svetu preračunljivih novic se zadovoljujemo z branjem časopisov in elektronskih medijev, kar nam daje lažen občutek prave informiranosti. Leposlovje bere le še redko kdo, Prešerna skoraj nihče in je postal učna snov v osnovni in srednji šoli, osmega februarja pa se spomnimo nanj, ga malikujemo in imamo za našega največjega pesnika. V resnici pa smo pozabili, kaj in zakaj je pesnil in kako je živel. *Poezije* so v slovenščini, pisal pa je tudi nemške pesmi. Jih poznamo? Če bi jih, bi imeli drugačen odnos do neoliberalne globalizacije in popreprostene globalne angleščine. Prešeren se je pridružil Byronu, Shellyju, Puškinu, Heineju, Hugoju, Petöfiju, Máchi, odličnikom svetovne romantike, zaradi pesnjenja v slovenščini – pesmi v nemščini ga v tako družbo niso mogle postaviti.

Ne bi jim bil enak. Profesor dr. Marko Jesenšek, res si želim, da se še večkrat srečava pred mikrofonom in razširjava vedenje o slovenskem jeziku, o njegovem pomenu za našo identiteto, saj nas jezik določa, mi pa do njega nimamo pravega odnosa. Ko prihajajo k nam tujci, migranti in se odločijo, da bodo živeli v Sloveniji, jih ne znamo ali celo nočemo

vključiti v naše jezikovno okolje, ampak se uklanjamo sporazumevanju v angleščini ali jezikih priseljencev. V osnovni in srednji šoli slovenščina ni več samoumevni učni jezik. Imam občutek, da smo glede odnosa do državnega jezika unikum v evropskem prostoru.

Mislim, da smo se znašli v slepi ulici. Evropa danes gleda na migrante drugače kot Slovenija. Še vedno se pretvarjamo, da živimo v časih, ko je Nemčija odpirala vrata globalni migraciji zaradi finančnih in gospodarskih koristi, ne razumemo pa trenutnih razmer. Zaradi zamudništva poskušamo biti bolj papeški od papeža. Svet je iz tira, divjajo vojne, dogajajo se hude stvari in če bi se znašla v podobnih okoliščinah, bi želela, da bi se lahko preselila v varnejše življenjsko okolje in bi bila tam tudi sprejeta. Trudila bi se jezikovno, kulturno in drugače prilagoditi novemu načinu življenja. Slovenija ne zna zagotoviti vključujočega okolja, v katerem bi se priseljenci hitro in ustrezno naučili slovenskega jezika. Govorimo in pišemo o t. i. začetni integraciji priseljencev, naši vrtci in šole pa nanjo niso pripravljeni in nimajo usposobljenih ljudi za delo s tujci. Sistematično učenje slovenščine, ki bi priseljencem omogočilo, da se enakovredno vključijo v slovensko družbo in se zaposlijo, še vedno ni mogoče, oziroma ne prinaša želenih rezultatov. Zadnje čase se govori o velikem pomanjkanju zdravnikov. Kako je to mogoče, saj niso čez noč vsi pomrli? Imamo veliko diplomiranih organizatorjev dela, ki bi morali pravočasno zaznati potrebe in načrtovati študij medicine na obeh slovenskih državnih univerzah. *Numerus clausus* na obeh slovenskih medicinskih fakultetah bi bilo potrebno odpraviti, saj več kot očitno ne regulira trga delovne sile. Omejevanje števila študentov je dediščina preteklosti, elitizacija študija in poklica, ki ne sodi v sodobni čas. Če so vzrok omejene zmogljivosti fakultet, so ponovno zatajili diplomirani organizatorji dela in morajo odločevalci nemudoma zagotoviti pogoje, ki bodo omogočali večji vpis. Uvažanje zdravnikov iz bivše skupne države je nezadostna rešitev, ki bo imela dolgoročne posledice. Vprašanje je, kako kakovosten študij imajo na univerzah, od koder prihajajo mladi zdravniki, oz. kakšno izobrazbo in strokovno znanje imajo starejši zdravniki. Nedopustna je tudi ad hoc jezikovna rešitev, da naše zdravstvene ustanove ponujajo svojim zaposlenim tečaje t. i. srbohrvaščine, da se bodo lahko sporazumevali z zdravniki iz republik bivše Jugoslavije. Drugo vprašanje je prav tako povezano z jezikom in izpitom iz slovenščine, ki ga morajo opraviti srbohrvaško govoreči zdravniki, ki že delajo v naših zdravstvenih

ustanovah. Zakon predpisuje znanje na ravni B1, preverjanje pa je bilo do nedavnega zelo togo. Sporazumevalni prag za slovenščino sicer natančno predpisuje, kako se je potrebno govorno sporazumevati, kaj je potrebno znati za ustrezno pisno sporazumevanje, branje, poslušanje … V razmerah, ko primanjkuje zdravnikov, pa se je potrebno prilagoditi in poiskati bolj življenjske in uporabne rešitve. Zdravnik se mora razumljivo sporazumevati z bolnikom, zato je govorno in slušno potrebno obvladati slovenski jezik vsaj na ravni B2, sicer bo prišlo do usodnih nesporazumov in nenamernih strokovnih napak. Nepotrebno pa je preverjati, ali zdravnik zna pravilno postavljati ločila v besedilu in to pogojevati s potrdilom o znanju jezika. Izpit je potrebno prilagoditi potrebam stroke in oceniti, ali se zdravnik zna primerno in razumljivo sporazumevati v slovenščini, manj pomembna jezikovna vprašanja pa rešiti tako, da se zdravnik po opravljenem izpitu vključi v vseživljenjsko učenje jezika. Zadostuje, da na izpitu obvladuje slovenski jezik v govorni rabi na B2, natančneje je potrebno preveriti slovenščino kot strokovni jezik, pravopis pa prepustiti nadaljnjemu izobraževanju. Komisija za slovenski jezik v javnosti, ki jo pri SAZU vodi akademikinja Andreja Žele, je prisluhnila željam Zdravniške zbornice Slovenije in sedaj zdravniki usvajajo slovenski jezik na vsebinsko dogovorjenih in prilagojenih jezikovnih tečajih, ki jim omogočajo, da opravijo izpit in pridobijo t. i. jezikovno licenco. Jezik je v tem primeru zdravnikov tako natančen instrument, kot ga potrebuje za sporazumevanje z bolnikom. Gotovo je, da se tujci, ki ostajajo pri nas, želijo naučiti jezika okolja, tj. narečja in knjižnega jezika, slovenska država pa mora dobro premisliti, kako to doseči. Slomšek je vedel, da se je potrebno ob slovenščini naučiti tudi nemščine, ker je bila takrat državni, hkrati pa tudi prevladni, uradovalni in učni jezik. Tega se danes premalo zavedamo in na pamet govorimo, da je bilo v Prešernovih časih pri nas vse nemško. Seveda je bilo, ker nismo imeli svoje države, kljub temu pa so se slovenski intelektualci borili za slovenski učni in uradovalni jezik. Prešernovi in Slomškovi sodobniki niso imeli velikih napetosti z Nemci, težave so povzročali nemškutarji. Nerešljive težave so nastajale zaradi notranjega odpadništva in medsebojnega nerazumevanja. Nemškutarji so bili največji nasprotniki slovenizacije – jezikovno in narodno odpadništvo je spodbujalo splošno germanizacijo slovenskega kulturnega in političnega prostora. Slovenec, ki je prišel iz domačega kmečkega okolja v mesto, kjer so prevladovali nemško govoreči, se je trudil prevzeti

njihov jezik, ker se mu je zdelo, da se bo z jezikovno asimilacijo lažje vključil v neslovensko družbo in postal pripadnik nemškega naroda. Nemškutarji so oskrunili Slomškov grob, ker je na zadnjih duhovnih vajah v Rogaški Slatini septembra leta 1862 spodbujal načrtno krepitev slovenščine, ki je potrebna za dobro ljudsko izobrazbo, sicer »ostane vsako ljudstvo le v zibeli svoje izobrazbe«. To so počeli Slovenci, ki so sprejeli nemško kulturo. Danes njihovo vlogo prevzemajo anglizatorji, Slovenci, ki želijo, da bi bila na slovenski univerzi popreprostena angleščina učni jezik.

Zelo priporočam v branje Vaš članek o položaju slovenskega učnega jezika na slovenski univerzi in v javnosti nasploh, ki ste ga objavili na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti in me je tako nagovoril, da sem Vas povabila v našo oddajo. O tem bova govorila kdaj drugič, danes sva izkoristila čas, ki nama je bil dan. V veliko veselje se mi je bilo pogovarjati z Vami in z izrednim zanimanjem sem Vas poslušala. Ste izreden poznavalec jezikovnih razmer na Slovenskem in želim si, da se še kdaj srečava pred radijskim mikrofonom. Z nami je bil akademik profesor dr. Marko Jesenšek. Pogovarjala sva se prav na kulturni praznik, ko se spominjamo našega velikega Franceta Prešerna – njegove *Poezije* moramo večkrat vzeti v roke in jih brati. Iskrena, iskrena hvala za pogovor.

Hvala tudi Vam in z veseljem se še kdaj odzovem povabilu na pogovor.

Radio Ognjišče, Via positiva, 8. 2. 2024.
Voditeljica Nataša Ličen.

Pogovor v oddaji *Dober večer*

Naš nocojšnji gost je jezikoslovec, prvi dekan Filozofske fakultete v Mariboru, nekdanji predsednik Slavističnega društva Slovenije, organizator Pleteršnikovih dnevov, pred tremi leti je postal izredni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Doktoriral je iz zgodovinske slovnice slovenskega jezika, na fakulteti predava staro cerkveno slovanščino ter jezikovno politiko in jezikovno načrtovanje; je prejemnik Zoisove nagrade za vrhunske dosežke na področju slovenskega jezika in Miklošičeve nagrade za raziskovanje prekmurskega knjižnega jezika.

Dober večer in dobrodošli, dr. Marko Jesenšek.

Dober večer.

Letos ste obhajali svoj osebni jubilej, šestdesetletnico, tri dni po tistem, ko je bila v Sloveniji razglašena epidemija koronavirusa. Kaj se je ob soočenju s to prej neznano nevarnostjo zgodilo z jezikom, z javno besedo?

Dopolnil sem šestdeset let, nisem pa mogel praznovati, kot bi želel, saj nas je kovid presenetil in nismo vedeli, kako se naj z njim soočimo in živimo. Svet se je znašel pred izzivom, na katerega ni bila pripravljena niti zdravstvena stroka niti javnost. Strah, ki je imel prevelike oči, je po nepotrebnem ohromil naše javno življenje, povzročil veliko stisk v zasebnem življenju in postavil na glavo naše dotedanje sporazumevalne in sporočanjske navade. Danes se mi celo zdi, da je šlo za preizkus, kako prevrednotiti vrednote in vzpostaviti nove družbene odnose, v katerih bo globalni odločevalec upravljal snovno in nesnovno dediščino odtujenega človeštva ter naše bivanje v navidezno novoustvarjenem prostoru. Sporazumevanje v javnosti je dobilo dotlej neznane in negativne globalne razsežnosti ter vplivanjske možnosti. Biti obveščen je postala sopomenka za biti preračunljivo goljufan. V imenu brutalnega dobička nas je šolal globalni učitelj. Vsaka šola nekaj stane, zato upam, da smo se iz te naučili, kakšno moč ima jezik kot utelešenje nasilja globalnih odločevalcev in kako surov je način sporazumevanja, ki

vzpostavlja nadzor z zavajajočim tolmačenjem resničnosti. To velja za jezik v javnosti in za sporazumevanje v domačem okolju.

Soglašate s tistimi, ki opozarjajo, da smo v tej krizi soočeni z retoriko ustrahovanja. Pri ljudeh zagotovo opažamo neke vrste uporništva, ki izvira iz soočenja z nevidno nevarnostjo, ki nas utesnjuje, nam postavlja nove, drugačne meje svobode. Ali k temu prispeva tudi prevladujoča javna beseda?

Beseda določa človeka. Brez jezika, govora, sporazumevanja nas ne bi bilo. Ljudje različno spretno obvladujemo to prvobitno lastnost človeka, ki ima številne pojavne oblike med nevtralnim in čustveno zaznamovanim sporazumevanjem, npr. govoriti, dopovedovati, pogovarjati se, prepričevati, govoričiti, besedičiti, jezikati, govoriti v tri dni, kritizirati, lagati, zavajati itd. Sporočilo, ki ga nekdo razume popolnoma nevtralno, je lahko za drugega močno stilno zaznamovano. Sporočilo, s katerim nas želi tvorec besedila nasmejati, lahko naslovnika tudi prizadene, tvorec besedila želi dobronamerno svariti, naslovnik to razume kot ustrahovanje. Kovid nas zato uči, kako se ne smemo sporazumevati, ker je le še tanka črta med preračunljivostjo in ustrahovanjem. Ponovno moramo premisliti, zakaj je molk zlato in kdaj ter kako ga je potrebno prekiniti. V javnosti smo izpostavljeni različnim oblikam nekulturnega sporazumevanja, ki ga na najslabši možni način vzpostavlja nenavadna soodvisnost politikov in javnih medijev, zato je kultura sporazumevanja vedno slabša na vseh področjih našega življenja. Starši se zjutraj odpravijo v službo, otroke odpeljejo v šolo, nato pa se do večera slišijo le še po telefončku ali družbenih omrežjih in si izmenjujejo kratka, nekajbesedna sporočila, zvečer pa so vsi preutrujeni za medsebojno sporazumevanje v živo. Pogovor s pomočjo elektronskih naprav nas odtujuje, da postajamo del brezoblične globalne črede, ki se ne zmore kakovostno sporazumevati. Medijsko sporazumevanje tako odtujenost še bolj poglablja in ustvarja zaprte sobe, v katerih se tvorci sporočil in njihovi naslovniki edino še znajdejo in dobro počutijo. To so nove, zelo nevarne oblike sporazumevanja, ki jih danes vzpostavljamo. Ustrahovalec in upornik se sporazumevata v izmišljenem svetu o izmišljenih nevarnostih in se tega ne zavedata več, ker sta oba nasedla globalnemu odločevalcu. V Sloveniji zato potrebujemo miselni preboj, podoben tistemu v protestantizmu ali pomladi narodov, da se bomo ponovno začeli sporazumevati v duhu vrednot slovenstva. Govorjenje

drug mimo drugega, zavajanje, laganje, ustrahovanje in uporništvo brez razloga so prepogosti javni načini sporazumevanja, ki ustvarjajo napetosti in nasprotja v slovenski družbi, zato jih moramo umakniti iz naših javnih medijev.

Lani smo praznovali stoto obletnico priključitve Prekmurja k matičnemu narodu. Vi ste o prekmurskem knjižnem jeziku govorili tudi v Vašem nastopnem predavanju ob sprejemu v Slovensko akademijo znanosti in umetnosti. Opozarjate, da je imel slovenski jezik do sredine 19. stoletja dvojnični razvoj, hkrati pa sta bili gospod Trubarjeva kranjščina 16. stoletja in prekmurščina Števana Küzmiča v 18. stoletju stranski produkt protestantizma. Kakšna je bila, širše gledano, vloga vere pri razvoju slovenskega jezika?

Jezik in vera sta vedno tesno povezana in to ni značilno le za slovensko okolje. Vera nagovarja posameznika, posameznik pa jo sprejme ali odkloni. Gre za pogovor med Bogom in posameznikom, za dialog, ki je mogoč samo v jeziku in misli. Jezik je torej misel, brez nje nas ne bi bilo. Nenehen dialog omogoča, da se razvoj jezika ne ustavi. Slovenščina je del evangelizacije evropskega kulturnega prostora, slovenstvo pa je sestavni del krščanske kulture od konca zgodnjega srednjega veka, tj. od *Brižinskih spomenikov* naprej. Slovenski jezik je postal del te zgodbe, ko je bavarski škof Abraham domnevno naročil slovensko besedilo, s katerim je na prelomu prvega tisočletja v okolici Brižinj oziroma Freisinga, verjetno pa tudi na posesti Loškega gospostva razlagal krščansko vero našim prednikom. Slovenski jezik je bil v službi vere. Enako tudi v 16. stoletju, v burnem obdobju slovenskega protestantizma, ko se je oblikovala kranjska različica slovenskega knjižnega jezika kot vzporedni dosežek prave vere, v bistvu pa kot medij za njeno razširjanje, pač skladno z resnico svetega Pavla, da bodo vsi jeziki slavili Boga. Slovenski jezik je eden izmed temeljev slovenske narodne identitete, krščanska vera pa je imela v razvoju našega jezika pomembno ohranjevalno vlogo, zato sta slovenski jezik in vera odločilno sooblikovala slovenstvo. V zgodovini Slovencev je to še toliko pomembneje, ker so bili slovenski duhovniki do 19. stoletja ob plemičih in drugih redkih posameznikih edini izobraženci, ki so imeli neposreden stik z *ljubimi Slovenci*, kot je rekel Trubar, ali *s tem našim ubogim ljudstvom*, kot je dejal Mikloš Küzmič. Slovensko ljudstvo so naučili brati in pisati, dali so jim slovenske knjige, jih izobraževali in učili živeti po krščansko.

Večina slovenskih duhovnikov je v veliki meri skrbela za narodov blagor v najbolj pozitivnem predcankarjanskem pomenu besede, če ga v 21. stoletju sploh še poznamo. Slovenski duhovnik ni bil tisti »narod, ki je sedel v salonu in je bil že malo pijan«, ampak je bil zdravnik naših teles in duš, kot je to lepo zapisano v *Brižinskih spomenikih*, tj. dušni pastir sicer, ki pa je presegal poklicno poslanstvo in je skrbel za omiko in izobrazbo Slovencev. Šole so bile najprej protestantske, kasneje katoliške, nato Slomškove nedeljske. Najstarejši slovenski zapisi so pridiga o veri in pokori ter dva obrazca splošne spovedi; prvi slovenski učbeniki so bili verski, npr. Kreljeva *Otročja biblija* v Bohoričevi ljubljanski stanovski šoli ter abecedniki in katekizmi, ki so nastajali v najtesnejši povezavi s protestantsko ali katoliško vero; slovenski umetnostni jezik pred Prešernom se je oblikoval in razvijal v cerkvenem govorništvu, saj je bila slovenska pridiga nadomestna literarna zvrst slovenskega leposlovja od Trubarja do Slomška.

V tem studiu smo se pogovarjali ob Trubarjevem dnevu o njegovem delu in prvih slovenskih tiskanih knjigah ter pionirskem pomenu Gutenbergovega tiska, tj. nove tehnologije 15. in 16. stoletja. Slovenci smo dobili med prvimi v Evropi celoten prevod *Svetega pisma* v knjižni obliki. Če gledamo z današnjimi očmi, je bil izum tiska neverjeten, pionirski, globalni dosežek. Ali se Slovenci dovolj zavedamo naše prevajalske pionirskosti tistega časa in jo znamo dovolj spoštovati?

Kranjska različica slovenskega knjižnega jezika je bila dvanajsti moderni evropski jezik, v katerega je bila prevedena *Biblija*. Dalmatin je to vsega spoštovanja vredno delo opravil leta 1584. Istega leta je Bohorič napisal slovnico tega jezika, in sicer je bila kranjščina deveti evropski jezik, ki je bil normiran v jezikovnem priročniku, še pred koncem 16. stoletja pa je Nemec Hieronim Megiser kranjščino uvrstil v svoj štirijezični slovar in jo postavil v družbo globalne latinščine in dveh najbolj razvitih regijskih jezikov tistega časa, tj. nemščine in italijanščine. Slovenci se tega danes preslabo zavedamo, zato ne znamo spoštovati tega presežnega jezikovnega dosežka 16. stoletja. Tujci priznavajo velike jezikovne uspehe kranjskih protestantskih piscev, mi pa ne poznamo svojih korenin in se udinjamo globalnim jezikom. Pozabljamo, da so naši *Brižinski spomeniki* najstarejši ohranjeni južnoslovanski zapisi, da smo dobili v 16. stoletju med prvimi evropskimi jeziki slovnico in prevod *Svetega pisma*, da smo leta 1771 dobili prevod *Nouvega Zákona*

tudi iz originalnega jezika, tj. iz stare grščine. Naslednje leto bo dvestopetdeseta obletnica tega prevoda, čez tri leta tudi tristoletnica rojstva Števana Küzmiča, utemeljitelja prekmurske različice slovenskega knjižnega jezika – želim si, da bomo Slovenci primerno počastili oba velika dogodka iz naše kulturne zgodovine in bomo ob zavedanju svojih korenin znali ponosno uveljavljati slovenski jezik v družbi uradnih jezikov Evropske zveze.

S čim Vas je pritegnila stara cerkvena slovanščina?

Profesorica Martina Orožen, danes naša najboljša poznavalka zgodovine slovenskega jezika, se je jezikovno izpopolnjevala na Poljskem pri znamenitem profesorju Witoldu Doroszewskem. Pripovedovala mi je, da jo je profesor usmerjal v študij jezika neposredno iz besedila rekoč, da si jezikoslovec ne sme izmišljevati pravil, ampak se mora poglobiti v jezik in odkrivati njegove korenine. Tak raziskovalni pristop je profesorica Orožnova prenesla name. Naučila me je raziskovati besedila, pri tem pa me je usmerjala v diahronijo slovenskega jezika. Osnova slovenščine in vseh južnoslovanskih jezikov je seveda misijonsko delo Cirila in Metoda v stari cerkveni slovanščini. Ko sta sveta brata prišla v naše kraje pokristjanjevat Kocljeve Slovane, sta s seboj prinesla bogoslužne knjige v stari cerkveni slovanščini in biblijske prevode evangelijev, knjigo Psalmov in Pavlovih pisem. Metod je dokončal prevod celotne *Biblije* po Cirilovi smrti in vrnitvi iz Rima. Spet sva pri veri in jeziku, tj. pri prevajanju *Svetega pisma*. Jezik slovenskih prevodov *Svetega pisma* je izhodišče za razumevanje dvojničnega razvoja slovenskega knjižnega jezika. Pred tem sem se moral poglobiti v biblični jezik Cirila in Metoda ter spoznati besedno bogastvo njune slovanščine. Kdor pozna staro cerkveno slovanščino, ne potrebuje študija sodobnega jezika – spremljati je potrebno le še razvoj jezika v tipičnih besedilih posameznih obdobij. Raziskovanje jezika s pomočjo besedil je kot šahovska partija, jasno je, kako poteka in v kaj se je razvil izhodiščni položaj. Diahrono raziskovanje jezika je celosten pogled na jezik od njegovih korenin do današnjega časa. Brez stare cerkvene slovanščine, ki določa izhodiščni položaj slovenskega jezika, se ne da odigrati šahovske partije s slovenščino.

Zanimivo je, da omenjate tudi poljske profesorje in poljske avtorje. V vaši bibliografiji sem našel podatke, da ste o slovenskem jeziku

predavali tudi na univerzah v Katovicah, Krakovu, Bielsku-Biali in Lodžu. Spomnil sem se Zoisove jeze na češkega jezikoslovca Dobrovskega, ki, čeprav je sodeloval s Zoisovim razsvetljenskim krogom, ni bil pretirano naklonjen osamosvajanju slovenskega jezika. Dobrovský velja za patriarha slovanskih jezikov. Kakšna je bila v resnici njegova vloga, ko gre za odnos do jezikov malih narodov, kot smo Slovenci?

Jezuit Josef Dobrovský je utemeljitelj slavistike in slovanskega jezikoslovja, meni je še posebno ljub kot pisec moderne slovnice stare cerkvene slovanščine *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*, ki je izšla leta 1822 tudi po zaslugi Jerneja Kopitarja. Sprva je bil biblicist, nato pa se je posvetil češkemu jeziku in literaturi ter raziskovanju slovanskih jezikov – urejal je časopisa *Slawin* in *Slovanka*. Sprva je poznal le Trubarjevo in Pohlinovo delo in je mislil, da je potekal razvoj slovenščine od 16. stoletja do Pohlinove slovnice nenavadno in vzbuja dvome o pravilnosti, pa tudi slovenske književnosti ni cenil. Mislim, da ne zaradi tega, ker bi bil slovenski jezik t. i. mali jezik, saj je bil že v 16. stoletju med kralji evropskih jezikov, Pohlin pa je v slovnici leta 1768 predstavil kranjščino kot nosilko kulture na Kranjskem. Danes ne govorimo o malih in velikih jezikih, tako da bi npr. francoščina bila velik jezik, ker ima več kot tristo milijonov govorcev, slovenščina pa mali jezik, ker ga govori dva in pol milijona ljudi. Na svetu obstaja več kot tri tisoč jezikov, v katerih se sporazumeva manj kot tisoč govorcev in so zato ogroženi. Slovenščina je tako kot francoščina polnofunkcijski jezik in se v njej lahko sporazumevamo v vseh govornih položajih in ubesedimo vse govorne dogodke – sedaj se pogovarjava na televiziji, drugače bi najin pogovor tekel npr. na nogometni tekmi, doma v družini, na fakulteti, v uradih itd. Danes ne moremo govoriti o slovenščini kot malem jeziku, v razsvetljenstvu in romantiki pa je bil pogled na jezik drugačen in Dobrovský je na kranjščino res gledal zviška. Ko pa je prebral Japljev prevod *Svetega pisma*, preštudiral Kopitarjevo slovnico in se je konec prvega desetletja 19. stoletja začel družiti z našim jezikoslovcem, mu je Kopitar natančno predstavil slovenski jezik in literaturo. Dobrovský je negativno mnenje o kranjskem jeziku spremenil in se je Kopitarju v pismu celo opravičil za vse, kar je pred tem neveden slabega napisal o kranjskem jeziku in književnosti. Po Kopitarjevi zaslugi je postal odličen poznavalec naših kulturno-zgodovinskih razmer in slovenščine. Spodbujal je slovansko vzajemnost, ki je bila za Slovence v 19. stoletju odskočna deska za razmišljanje o slovenskem

narodnostnem vprašanju, seveda ko so prerastli Majarjevo ilirsko idejo in Vrazovo literarno zbližanje z Ljudevitom Gajem. Kopitar in Dobrovský sta tesno sodelovala do januarja leta 1829, ko je češki jezikoslovec umrl. Kopitar je, sicer neupravičeno, razočaran nad Primičevim jezikovnim delovanjem in poučevanjem slovenščine na graški univerzi, pisal Dobrovskemu, da Primica ne razume, da pa je Anton Krempl na pravi poti. Zanimivo je, da je Primic v graškem *Slovenskem tovarštvu* razširjal revijo *Slawin*, na stolici za slovenski jezik pa so bili med učnim gradivom Kopitarjeva kranjska slovnica, slovnica češkega jezika Dobrovskega in njegov *Slawin*. Primic je namreč dvajset let za Dobrovskim, ki je leta 1792 ustanovil stolico za češki jezik v Pragi, postavil na noge stolico slovenskega jezika na graški univerzi. Kopitar je seznanjal Dobrovskega z dogajanji na Štajerskem, tudi z delom Petra Dajnka, ki je češkega jezikoslovca zelo spoštoval in je pod njegovim in Kopitarjevim vplivom napisal slovnico leta 1824. V njej je reformiral slovenski črkopis po načelih Dobrovskega in Kopitarja, in sicer veliko bolj praktično kot Metelko leta 1825 – niti dajnčica niti metelčica pa Kranjcem nista bili všeč, tudi Štajercem Kremplu, Murku in Slomšku ne, zato je bilo potrebno počakati še nekaj časa, da je bohoričico zamenjala gajica oziroma slovenica. Dobrovský je vse do smrti spremljal prizadevanja Kopitarjevih kranjskih sodobnikov za oblikovanje knjižnega jezika, ki je bil po romantičnem prepričanju pogoj za oblikovanje slovenskega naroda – v Avstrijskem cesarstvu je bilo kar nekaj podobnosti v prizadevanjih za obstoj češkega in slovenskega knjižnega jezika, saj sta oba izginjala iz javne rabe.

Dobrovský je sprva vsem slovanskim jezikom ponujal skupen ruski jezik, čeprav je bil Čeh in pripadnik velikega naroda z bogato zgodovino. Kasneje se je vendar zavedel tudi raznolikosti slovanskih jezikov in je upošteval bogastvo vseh slovanskih jezikov.

To je bila zgodba slovanske vzajemnosti, ki je pri nas zašla v slepo ulico z ilirizmom, v Evropi pa je prerastla celo v vseslovansko gibanje. Nastalo je kot politični odgovor na pangermanizem, da bi se oblikovalo močno slovanstvo z enotno politiko, kulturo in jezikom. Dobrovský je bil na prelomu 18. in 19. stoletja oče te vzajemnosti na področju jezikoslovja in znanosti. Prizadeval si je za ljudske šole v češkem jeziku in rabo češčine v javnosti, od koder jo je izrinila nemščina. Spodbujal je učenje češkega jezika, ker je želel, da se češki narod politično in

kulturno utrdi. Usodo Čehov in sploh vseh avstrijskih Slovanov pa je vendar tesno povezoval s Habsburžani. Vprašanje je, koliko in kako je v zrelih letih prilagajal svoj avstroslavistični pogled novim družbenim in političnim razmeram, zagotovo pa med Čehi velja za zmernega narodnega prebuditelja in nadaljevalca Pelclovih prerodnih misli. Čehi so bili v Avstrijskem cesarstvu narod z več kot pet milijoni prebivalcev in jim je Dunaj priznaval več pravic kot kranjskim dednim deželam. Dobrovský je kljub temu želel utrditi položaj češkega jezika in naroda s povezovanjem vseh Slovanov. Slovenci takrat še nismo imeli enotnega knjižnega jezika, v posameznih deželah so prevladovale pokrajinske jezikovne različice, npr. štajerska, koroška, primorska itd., normativno-knjižni pa sta bili kranjska in prekmurska. V romantiki je bilo potrebno to urediti in poenotiti knjižni jezik ter na Dunaju tako uveljaviti slovenske narodnostne pravice. Pogled na jezik se spreminja, tudi Dobrovský ga je, vedno pa je bil kritičen znanstvenik, ki je zagovarjal svoja stališča in jih je znal tudi spremeniti, če so mu dokazali, da se moti, npr. glede starosti glagolice in cirilice ali Vukove oz. Kopitarjeve reforme sodobnega srbskega jezika. Vedno pa je zagovarjal vlogo in pomen materinščine za obstoj naroda. Če se ne znaš sporazumevati v maternem jeziku, si izgubil narodno identiteto. Če bi midva izbrala angleščino za jezik najinega današnjega pogovora, bi verjetno znala ubesediti vse, kar sva doslej povedala v slovenščini, če pa bi angleški jezik sprejela kot nadomestilo za slovenščino od jutra do večera, v službi in doma, v javnem in zasebnem sporazumevanju, bi izgubila slovensko kulturo sporazumevanja in bi se izslovenila. Jezik sporazumevanja, naša materinščina, določa našo kulturo in razmišljanje.

Zakaj je danes aktualna tema o malih in velikih narodih, čeprav je to zelo nerodna dihotomija? Nekoč smo zaradi Engelsovega pomanjkanja znanja o zgodovini pa tudi zaradi njegovega zanašanja na Morganov antropološki rasizem Slovenci v bistvu že postali t. i. nezgodovinski narod. Vi ste, zanimivo, pred leti s skupino francoskih soavtorjev pisali o položaju jezika v Evropski uniji. Glede na to, da je naše članstvo tako aktualno in smo v marsičem odvisni od življenja v novi skupnosti, kako se je v njej spremenil ali kako se je utrdil položaj slovenskega jezika?

Evropska zveza je bila naša velika spodbuda in izziv na vseh področjih, predvsem pa politično in jezikovno. Ob strani puščam zamujene ekonomske, finančne, infrastrukturne, izobraževalne itd. priložnosti,

strah pa me je, ko vidim, kaj se dogaja z našim jezikom, ki nikoli v preteklosti ni imel takih pravic, kot mu jih zagotavlja, vsaj formalno, evropska jezikovna politika in zakonodaja. Ko smo bili sprejeti v Evropsko zvezo, sem opozarjal, da moramo Bruselj seznaniti z našimi jugoslovanskimi izkušnjami. Petinštirideset let smo živeli v skupnosti, ki je bila Evropska zveza v malem. Imeli smo šest republik, različno vero in kulture, več jezikov, neenake gospodarske in ekonomske zmogljivosti itd., in ta južnoslovanska raznolikost nas naj bi povezovala v državo bratstva in enotnosti, domišljali smo si, da so slovenski, makedonski, hrvaški in srbski jezik del skupne kulturne dediščine na Balkanu. Imeli smo štiri uradne jezike, med njimi je bila t. i. srbohrvaščina najbolj uradna. Takrat smo govorili o enem jeziku, potihoma se je razmišljalo, da bo nekoč to kar jugoslovanščina in nekateri so celo verjeli v namišljeno zgodbo o jugoslovanskem narodu, v katerega se bo sčasoma zlila skupnost več kot dvajset milijonov prebivalcev. Danes o jugoslovanščini ni ne duha ne sluha, na njenem pogorišču pa so nastali hrvaščina, srbščina, bosanščina in črnogorščina. V slovenski osnovni šoli smo se v bivši državi od 5. razreda naprej učili srbohrvaščine, enako tudi v makedonski, v hrvaški, srbski, bosanski, črnogorski šoli pa ni bilo obveznih predmetov o slovenskem in makedonskem jeziku in književnosti. Jezikovna enakopravnost je temeljila na besedi v Ustavi, v javnosti pa se ni upoštevala. Spominjam se, da je do razpada Jugoslavije vsako nedeljo zvečer ob deseti uri potekal športni pregled, sprva iz beograjskega, nato pa še izmenjaje iz zagrebškega, sarajevskega in titograjskega TV-studia, vedno pa v srbohrvaškem jeziku. Zadnjih nekaj let, če je igral kateri od slovenskih klubov doma in je o tem poročal novinar iz Ljubljane, je bilo vendar slišati še obrobno slovenščino. Neslovenci iz drugih republik, ki so se preselili v Slovenijo, se praviloma nikoli niso naučili slovenščine. Slovenci smo v pogovoru z Neslovenci iz drugih jugoslovanskih republik takoj jezikovno preklapljali na srbohrvaščino. Jezik v beograjski skupščini, v vojski, na kulturnih, športnih itd. prireditvah je bil srbohrvaški. Ali nas to danes na kaj spominja? Je to zgodba, ki je danes podobna evropski? Slovenščina je eden izmed štiriindvajsetih uradnih jezikov Evropske zveze, Evropska komisija v vseh svojih dokumentih formalno zagotavlja uporabo vseh uradnih jezikov v evropskih inštitucijah in spoštovanje jezikovne raznolikosti. Kako pa je s slovenščino v javnosti? Imamo Zakon o javni rabi slovenščine, ki je usklajen z evropsko jezikovno zakonodajo, a ga večina Slovencev

sploh ne pozna, ker država ne skrbi za njegovo uresničevanje. Številne javne prireditve v Sloveniji potekajo v angleščini, jezikovna krajina je anglizirana, učni jezik postaja angleščina … V Sloveniji, se bojim, ima slovenščina danes slabši položaj, kot ga je imela v času portoroškega srečanja leta 1979. Angleščina Evropske zveze je srbohrvaščina Jugoslavije. To je slovenska jezikovna zgodba trideset let po vstopu v Evropsko zvezo. Velika Britanija sedaj izstopa, ali se bo namesto angleščine pojavil v Bruslju ali Strasbourgu nov, bolj uraden jezik od ostalih, npr. francoski, nemški, ali pa se bo anglizacija še kar nadaljevala? Slovenija v Evropski zvezi nikoli ni odprla vprašanja negativne jugoslovanske izkušnje, nikoli ni nanjo opozarjala, Evropa pa v devetdesetih letih 20. stoletja vsaj uradno o tem tudi ni razmišljala. Jezikovno vprašanje v Evropski zvezi postaja nevarno primerljivo z jugoslovanskim, vprašanje pa je, ali danes sploh kdo želi o tem razmišljati.

Slovenci imamo vsake toliko časa odprto vprašanje do tujega jezika. Naravno, zgodovinsko in zemljepisno smo v stiku s sosednjimi narodi in smo izpostavljeni nemškim, italijanskim, madžarskim, hrvaškim jezikovnim vplivom, kar se kaže tudi v nekaterih slovenskih narečjih. Globalna angleščina prav tako močno vpliva na slovenski jezik. Kaj se je zgodilo s slovensko jezikovno politiko, ki je že v preteklosti poskušala urediti naš odnos do tujih jezikov?

Jezikovna politika in jezikovno načrtovanje sta kot vsaka politika odvisni od trenutnih okoliščin in stanja duha slovenske družbe. V preteklosti se je vse dogajalo v okviru kulture jezika, besedna zveza *jezikovna politika* se je ustalila šele v samostojni Sloveniji. Pred vstopom v Evropsko zvezo smo morali uskladiti zakonodajo z evropsko in takrat smo začeli pripravljati tudi zakon o slovenskem jeziku, ki ga v Jugoslaviji nismo imeli. Ustanovljena je bila parlamentarna skupina za pripravo jezikovnega zakona, ki so jo sestavljali vodilni slovenski jezikoslovci, npr. Breda Pogorelec, Jože Toporišič, Janez Dular, Ada Vidovič Muha, Zinka Zorko itd., v drugem mandatu sem bil vanjo vključen tudi jaz. Politika je zakon potrebovala, zato smo komisijo lahko sestavljali jezikoslovci nepolitiki, ki nismo bili člani slovenskega parlamenta. Ko pa je bil predlog zakona pripravljen, smo bili takoj razpuščeni, ker nismo bili poslanci ali člani državnih teles. Politika je pač umetnost možnega, krmarjenje v prostoru in času, ki ga določajo medsebojne odvisnosti. Torej, to je politika in to je tudi jezikovna politika. Takrat

nismo vedeli, da bo svet uvedel tehnologijo, ki nas bo popeljala v digitalno obdobje in temeljito spremenila naše življenje. Digitalnega jezika nismo poznali, o danes sodobnih digitalnih medijih, npr. spletnih portalih in aplikacijah za hitro izmenjavo informacij, se nam ni niti sanjalo. Prepoznali smo slabšo prisotnost slovenščine na spletnih straneh, vendar smo vse razsežnosti današnjega sporazumevanja v digitalnem svetu popreprosteno in za današnji čas neprimerno zapisali v dvovrstični povedi, da slovenski uporabniki omrežja ne smejo predstavljati svojih ponudb ali se oglaševati samo v tujem jeziku. Zakonska dikcija je za današnji čas nestrokovna in povsem neprimerna. 11. člen zakona je potrebno čim prej spremeniti in prilagoditi jezikovni stvarnosti, tako da bo določal slovenščino v digitalnem okolju, njegova dikcija ne bo dopuščala dvomov o digitalizaciji slovenščine in bo uzakonil rabo slovenščine v operacijskih sistemih in uporabniških vmesnikih. Prav tako se mi zdi, da bi morali uvesti jezikovno policijo, saj danes nihče več ne spoštuje zakonskih določil. Slovenska jezikovna krajina je poangležena, kar dokazuje že hiter sprehod po središčih slovenskih mest. Vzgoja in izobraževanje sta močno anglizirana, poslovanje s strankami ni več samoumevno v slovenščini, prodajni izdelki in storitve niso posredovani ustrezno slovensko, tujejezična informacija je bolj poudarjena kot slovenska, ali je samo v angleščini, ali je slovenščina nerazumljiva in ne upošteva pravil knjižnega jezika. Ameriški Apple uporabnikom v Sloveniji kljub jasni zakonodaji ne omogoča slovenskega operacijskega sistema. Slovenski uporabniki, ki kupijo Applov pametni telefon ali uporabljajo druge Applove storitve, se morajo pogovarjati angleško, država pa ne naredi ničesar, da bi ameriško podjetje spoštovalo slovensko zakonodajo in predpise Evropske zveze. Novinarske konference in javne prireditve v Sloveniji že pogosto potekajo samo v tujem jeziku. Všeč pa mi je, ko spremljam kolesarske uspehe Rogliča in Pogačarja in vidim, da tujci spoštujejo naš jezik zaradi njunih uspehov. Novinarji ju prosijo, naj del izjave povesta v slovenščini, ki je njuna materinščina in tudi uradni jezik Evropske zveze. Kolesarska superzvezdnika Pogačar in Roglič sta naučila francoske novinarje, da spoštujejo njuno materinščino in da jima na koncu intervjuja rečejo *Hvala* v slovenščini. Nekoč največji jezikovni imperialisti, če grdo rečem, govorci velikega francoskega jezika, predlagajo našima kolesarskima zvezdnikoma, da za francosko televizijo spregovorita, spet bom grdo rekel, v mali slovenščini, da francoski gledalci in poslušalci slišijo, spoznajo in uživajo

tudi v materinščini dveh izvrstnih športnikov. Torej ne gre za mali ali veliki, ampak za državni in uradni jezik Evropske zveze. Nekaj je hudo narobe s slovenskim odnosom do jezika, naša jezikovna politika še ni opravila izpita iz slovenske jezikovne samozavesti.

Zelo zanimivo, res se spomnim, da je novinar prosil Rogliča v intervjuju po etapni zmagi na Touru, naj del izjave pove v slovenščini. Roglič je to v utrujenosti takoj po koncu etape skoraj preslišal, vendar je bila ponudba francoskega novinarja res nekaj imenitnega. Človeku je toplo pri srcu, ko doživi kaj takega v neposrednem televizijskem prenosu največje kolesarske dirke na svetu.

Po dvesto in več kilometrov nečloveško zahtevnih etapah, ko v štirih ali petih urah prekolesarijo tudi več gorskih prelazov, je razumljivo, da takoj po prihodu v cilj kaj preslišiš. Roglič in Pogačar sta tak jezikovni poklon sprejela samoumevno in za razliko od naših politikov ubesedita tudi slovensko del svojih izjav za francosko ali mednarodno javnost. Neopravičljivo in sramotno pa je, da naša političarka v Bruslju, kjer imamo tolmače in je slovenščina eden izmed štiriindvajsetih uradnih jezikov evropskih institucij, nastopa pred kamerami in poskuša govoriti v jeziku, ki bi mu naslovniki težko rekli kaj več kot revna slangleščina, okoli vratu pa ima slušalke. Taki nas predstavljajo v Evropi in takim res lahko rečemo, da so mali, ker nimajo niti narodnostne niti politične samozavesti, ne spoštujejo slovenščine, tujih jezikov pa ne znajo.

Ali ni naš odnos do lastnega jezika v resnici tudi odnos do tistih družbenih podsistemov, brez katerih nas v resnici ne bi bilo, na primer do šolstva, univerze in znanosti? Pri nas se že v osnovni šoli pojavi dilema o odnosu med rabo knjižnega jezika ali narečja. Na univerzah ali pa v znanosti posameznik ne more dobiti habilitacijskega naziva, če v izvolitvenem obdobju ne objavi treh člankov v angleščini in v tujih revijah.

To ni prav in je naša velika zmota. Odprli ste najbolj bolečo točko sodobne slovenske jezikovne politike in univerzitetnega izobraževanja, tj. izpit, na katerem je slovenska politika klavrno pogorela. Evropska zveza je podelila slovenščini status enega izmed svojih uradnih jezikov, Slovenija pa te pravice ne sprejema, ker je odgovornost enostavno prevelika. *Dolžnost svoj jezik spoštovati* danes ni več vrednota, zato jo malomarno izpolnjujemo, ali pa sploh ne. Bruseljski krogi so priznali slovenščini veliko vrednost tisoč let po škofu Abrahamu, saj so odločili,

da je slovenski jezik uradni jezik Evropske zveze in samoumevna izbira pri sporazumevanju v javnosti. V Sloveniji pa tega ne razumemo in se jezikovno samoogrožamo, tako da jezikovno raznolikost razumemo kot širjenje prevladnih tujih jezikov. Tako jezikovno premoč bolj uradnih med uradnimi jeziki Evropske zveze, menda se jih prikriva z besedno zvezo *delovni jeziki*, bi morala Slovenija zavračati, saj gre za v nebo vpijočo jezikovno krivico in sprevračanje jezikovnih priporočil Sveta Evrope. Slovenija pa pristaja, da je slovenščina mali jezik in sprejema evropsko jezikovno politiko s figo v žepu, ki jo zagovarjajo veliki jeziki. Nihče v Evropi od nas ne zahteva, da se moramo sporazumevati angleško, nemško, francosko, predvsem pa nam ne dopoveduje, da se moramo odpovedati slovenskemu jeziku in slovenski kulturi – evropsko spodbujanje medkulturnega učenja ni sprejemanje kulture govorcev npr. francoščine, angleščine ali nemščine. Znanje tujih jezikov je danes nujno potrebno, ne smemo pa spodbujati miselnosti, da je tuj jezik samo angleščina. Potrebujemo samozavestno sporazumevanje v materinščini in kakovostno učenje tujih jezikov. Tu pa prihaja v ospredje slovensko izobraževanje in seveda tudi in predvsem univerzitetno. Naše visoko šolstvo ni primerno financirano, zato sledi siloviti angleški jezikovni ofenzivi, ki po načelu posel je posel zavrača evropske smernice za jezikovno izobraževanje in uveljavlja tržno logiko, da je zaželen le tisti jezik, ki se splača. Ko je v igri denar, se, žal, zdi, da je vse dovoljeno in rektorji slovenskih univerz sprejemajo zakonitosti kapitala, ki jih olepšujejo s t. i. internacionalizacijo. Dvojnost univerzitetnega jezikovnega razumevanja slovenske zakonodaje išče najcenejšo pot izobraževanja in se poskuša izogniti vzporednim predavanjem v slovenščini in tujem jeziku, kjer tuji jezik ni samoumevno angleški. Država, ki bi morala spoštovati svojo Ustavo in zakonodajo ter evropsko jezikovno politiko, tega noče financirati iz javnih sredstev, ki jih primanjkuje že za slovenska predavanja. Rektorji zaradi izvijanja države iščejo bližnjice in združujejo predavanja za domače in tuje študente, tako da potekajo za vse le v angleščini. Nespodobnost kapitala je lahkomiselno posvojena v slovenskem visokošolskem prostoru, ne zmoremo pa primerno jezikovno organizirati univerzitetnega izobraževanja za Slovence in tuje študente, ki k nam prihajajo večinoma iz neangleških govornih okolij, npr. iz Španije, Portugalske, Poljske in držav, ki so nastale iz nekdanjih republik Jugoslavije. Poučevanje v angleškem jeziku ni učenje tujih jezikov, zato moramo v slovenskem visokošolskem sistemu narediti miselni preskok

in čim prej spoznati, da univerzitetna predavanja in znanstveno objavljanje v angleščini ne dvigujejo kakovosti naših univerz.

Bili ste dekan Filozofske fakultete in prorektor za mednarodno sodelovanje Univerze v Mariboru, zato dobro poznate administrativni ustroj slovenske univerze. Od kod hipokrizija, od kod tudi prepričanje ministrstva za visoko šolstvo, vlade in slovenske države, da Slovenija ne more nameniti več sredstev za visoko šolstvo? Zakaj se javna sredstva za znanost ne usklajujejo z inflacijo in potrebami univerzitetnega izobraževanja in raziskovanja ter se pričakuje, da bodo naše državne univerze pridobile manjkajoča finančna sredstva na trgu? V mislih imam togo zakonodajo in seveda tiste znanstvene discipline, ki se ne morejo realizirati na trgu in jih ne bi smeli razprodati. Vi veliko objavljate, vendar se mi zdi, da je iluzorno pričakovati, da bi lahko svoje raziskave o slovenskem jeziku uspešno prodali bogatemu mecenu ali pa industriji; to je bizarno sprenevedanje.

To je res čudno pretvarjanje odločevalcev v slovenskem visokošolskem prostoru. Gre za razmišljanje manj kakovostne univerzitetne skupine, ki postavlja globalne interese kapitala pred vrednote slovenstva. Razprave o slovenskem jeziku praviloma objavljam v slovenščini, ker vem, da zanimajo tiste, ki prav tako raziskujejo slovenščino – to pa je mogoče le, če slovensko razumejo. Abotno je zahtevati od slovenista, da mora objavljati v tujem jeziku, pa ne v katerem koli, ampak v angleškem, kot ste povedali, ker je to nespregledno merilo za habilitacijo. Objava v angleščini za tiste, ki razumejo in raziskujejo slovenščino, je neumnost brez primere, še huje pa je, da na naših državnih univerzah taka objava v angleščini šteje več kot v slovenščini. Temu se smejijo vsi tuji profesorji, ki na univerzah v Evropi in po svetu predavajo slovenski jezik in književnost, ga raziskujejo in o njem pišejo znanstvene razprave. Pravijo, da si je to mogoče izmisliti le v Sloveniji – Slovenec mora o slovenskem jeziku pisati v neslovenščini strokovnjakom, ki jih zanima slovenski jezik. Razumljivo je, da to ne velja za strokovne članke in širjenje ugleda slovenskega jezika in književnosti v širši javnosti, vendar tudi v tem primeru angleščina ne sme biti prva in edina izbira – priporočilo Sveta Evrope je jasno, Nemcem v nemščini, Francozom v francoščini, Čehom v češčini, Rusom v ruščini itd. Dodatni nesmisel pa je, da taki poljudni članki, čeprav so napisani v zveličavni angleščini, ne prinašajo potrebnih točk za izvolitev v naziv docenta ali profesorja.

Velika cokla znanstvenega objavljanja v slovenščini je Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, ki je podaljšana roka angliziranja slovenskega visokošolskega prostora. ARRS je slovenska javna agencija, ki financira raziskovanja z denarjem slovenskih davkoplačevalcev, vendar se moramo na njene razpise prijavljati v angleščini! Popravljam, v angleščini in slovenščini – v slovenščini le še zato, ker tako zahteva Ustava in slovenska zakonodaja. Na Univerzi v Mariboru nam celo priporočajo, naj prijave na razpise pišemo izvirno v angleščini, ker o izboru odločajo tujci in slovensko besedilo prijave sploh ni zadevno. Pred časom sva se z akademikom Vratušo pogovarjala, da Slovenci potrebujemo znanstveno objavo korespondence Avgusta Pavla, pomembnega posredovalca slovenske kulture med Avstrijci in Madžari, in prevod njegove rokopisne slovnice prekmurskega jezika iz madžarščine v slovenščino. Odličen projekt, akademik Vratuša ga je prepoznal za enega najboljših v čezmejnem sodelovanju. Pripravil sem obsežno vlogo. Tuji ocenjevalec jo je zavrnil z obrazložitvijo, da gre sicer za dober projekt, vendar pa je Pavlovo delo tako rekoč nepomembno za Evropo in širši mednarodni prostor. Republika Slovenija preko svoje državne agencije dovoljuje, da tujec določa identifikacijsko podobo slovenstva in odloča o ohranjanju naše kulturne dediščine. Tu se vse konča! Pa se, žal, ni. Bili so celo poskusi, da prijav na ARRS sploh ne bi pisali v slovenščini, ker bi naj to poenostavilo, pocenilo in pohitrilo postopek ocenjevanja! Malce žlehtnobe pri tem ne škodi – med tujimi ocenjevalci prevladujejo kolegi iz Hrvaške! Dodajam še, kaj mi je pripovedoval nesojeni ocenjevalec slovenskega projekta iz Avstrije. Povabilo za sodelovanje je dobil v angleščini, čeprav govori odlično slovensko, ker se ukvarja tudi z raziskovanjem slovenskega jezika. Administraciji ARRS v Ljubljani je odpisal, da bo projekt rad ocenil, vendar je prosil, naj mu ga pošljejo v slovenskem jeziku, hkrati pa je tudi jezikovno lektoriral v angleščini napisano vabilo, saj obvladuje oksfordsko angleščino na stopnji maternega govorca. Kako se je zgodba končala? Odgovora ni bilo in tudi projekta mu niso poslali v ocenjevanje. Ko sem kot prorektor za mednarodno sodelovanje bil član Rektorske konference Republike Slovenije, me kolegi nejezikoslovci in neslavisti niso hoteli poslušali, ko smo odpirali vprašanje učnega jezika na naših univerzah. Denar je bil pomembnejši od stroke, čeprav bi prav slovenska univerza morala stati na mrtvi straži slovenščine in slovenstva. Enako nerazumevanje sem doživljal tudi na senatih univerze. Denar je sveta vladar in pika!

Univerza se mora prilagajati spremembam, saj se spreminjajo okolje, tehnologije, odgovarjati je potrebno na izzive vsakdanjega življenja, razvoja, onesnaženja okolja, transporta, na celo vrsto področij, ki so pomembna za vsakdanje življenje. Od univerze se pričakuje, da na to odreagira. Kako naj slovenske univerze posodobijo svoje študijske programe, če je vse zacementirano v državnih birokratskih strukturah, ki te spremembe onemogočajo?

Država, bodiva poštena, ni kriva za vse. Univerza ima določeno avtonomijo in čeprav je finančno odvisna od države, je zakonsko zavarovana pred argumentom moči svoje ustanoviteljice, tj. države. Hkrati pa je slovenska državna univerza javna ustanova s poudarjenim slovenskim značajem …

… ampak kaj se tu dogaja, da je Slovenec Slovencu Slovenec, če malo parafraziramo Hobbsa?

Zanimiva parafraza, ki posplošuje našo lastnost, da ne znamo biti ponosni Slovenci, si med seboj ne zaupamo in skrbimo predvsem zase. Univerzitetni študijski programi so preveč togi, narejeni so po črki administracije, čeprav bi lahko bili bolj avtonomni in življenjski. Sodelovanje uničujemo z birokratizacijo postopkov. Pred dnevi se mi je kolegica potožila, da imamo na univerzi tako zbirokratiziran postopek prijave in potrjevanja doktorskih tez, da bo verjetno odstopila od že dogovorjenega mentorstva. V postopek prijave je vključenih preveč nepotrebnih preverjanj in komisij, odločajo mnenja ljudi, ki o stroki ne vedo ničesar ali pa komaj kaj. Mladega doktoranda navajamo, da je pomembna oblika bolj kot vsebina. Pravilnik o doktorskem študiju menda obsega več kot šestdeset strani besedila in celo predpisuje, da je potrebno pisati doktorat v prvi osebi množine, čeprav o tem nihče ni vprašal stroke, tj. slovenistov na univerzi. Mlademu človeku jemljemo samozavest z jezikom, da ne sme povedati, kaj je odkril sam, saj mu doktorata ni pomagalo pisati deset ljudi. Ali pa drugače povedano, ga spodbujamo k lažni skromnosti, češ, *Mi, Franc Jožef, razglašamo, da* … Pomembno se je držati predpisanih postopkov. Podobno je pri predavanjih, kjer se je potrebno držati predpisanih programov, čeprav so zastareli. Ali ne bi bilo za profesorja, študente in kakovost univerze bolje, če bi profesor predaval o svojih najnovejših raziskavah in odkritjih s področja predpisanega študijskega programa? Prelomni odmik od sedanje prakse bi postavil pod vprašaj drage akreditacijske postopke

in birokratski aparat, ki za tem stoji, in izpostavil pravo avtonomijo univerze, ki pa si je v taki obliki verjetno niti ne želi. Birokratizacija ubija ustvarjalnost in kakovost. Univerza v Mariboru je bila pred leti med petstotimi, šeststotimi najboljšimi univerzami na svetu, sedaj pa ni več uvrščena med tisoč najboljših univerz na Šanghajski lestvici. Ukvarjamo se sami s seboj, pomembno pa je, da formalistično, čeprav neučinkovito poslujemo in imamo študijske programe, ki so postopkovno ustrezno pripravljeni in imajo formalna potrdila za izvajanje. O odličnosti programov se ne sprašuje najbolj poklicanih strokovnjakov s predmetnega področja, ki imajo najvišje znanstvene in raziskovalne nazive in ki o stroki največ vedo. Imamo lažno demokracijo, ki omogoča veliko govorjenja in ne zahteva odgovornosti, predvsem pa imamo univerzo, ki ne zna ali ne želi biti avtonomna, če bi morala za to prevzeti tudi odgovornost za kakovost znanstveno-raziskovalnega in pedagoškega dela. Povprečnost in birokratska samozadostnost postajata ustaljeni organizacijski obliki delovanja, ki ne potrebujeta vrhunskih profesorjev in najboljših študentov.

Kaj pa pomeni za univerzo glavarina? Ugotavljam, da je za univerzo grozna stvar, če se v letnik vpiše pet študentov. Na Oxfordu in v Cambridgu, ker ste ju že omenjali, je pa standard, da ima redni profesor na univerzi sedem študentov in se razprave ter disputacije odvijajo tudi izven predavalnic. Profesorji uživajo akademsko svobodo, študentje pa študirajo in berejo predpisano kakovostno literaturo ter o tem razpravljajo s svojimi profesorji; verjetno je smiselno ustvariti avtonomnega, razmišljajočega posameznika.

Naše univerze so financirane iz proračuna glede na različne kazalnike, ne glede na glavarino pa potrebujejo stabilno financiranje. Kakovost predavanj se izgublja zaradi preštevilnih birokratskih postopkov in, če karikiram, vseh kvadratkov, ki jih mora profesor izpolniti, ko pripravlja študijske programe. Vedno bolj je podoben državnemu uslužbencu, ki mora opravljati tudi veliko administrativnega dela. Literatura ne sme biti starejša od petih let, pri tem pa vprašanje kakovosti ni pomembno, profesor pa ne more avtonomno odločati, katere svoje najboljše raziskave in študijsko literaturo bo vključeval v predavanja in med izpitno literaturo. To so slabosti in zablode, ki jih bomo morali čim prej odpraviti in povedati, kje je meja med dobro pedagoško prakso, kakovostno znanostjo in lažno demokracijo. Znanost v svojem bistvu

ne more biti demokratična, kot si to danes napačno predstavljamo. Določajo jo disciplina, objektivnost in sistematičnost, njena spoznanja pa niso rezultat referendumskih odločitev, saj temeljijo na globljih zakonitostih človeškega uma. Mi pa znanost merimo in točkujemo in preštevamo tujejezične objave. Ali si danes kdo upa vprašati, ali bi po birokratskih pravilih naše univerze Einstein sploh dobil habilitacijo, čeprav je tako genialno predstavil razmerje med maso in energijo v znani enačbi $E = mc^2$?

Einstein je to napisal med eno pavzo …

… danes bi imel zato težave pri habilitaciji, kar potrjuje, da je vse relativno, če se nama je dovoljeno pošaliti.

V Sloveniji imamo tudi komisijo za pospeševanje slovenščine na tujih univerzah. Mislim, da ste nekoč bili njen član. Do kod seže slovenski jezik na zemljevidu sveta?

Skrb za slovenščino na tujih univerzah je zgodba o uspehu, ki so jo spisali na Centru za slovenščino kot drugi in tuji jezik, ki deluje v okviru Oddelka za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Če bi vse, kar je povezano s slovenskim jezikom, potekalo tako kot ta program, bi bilo to občudovanja vredno. Začetki segajo v šestdeseta leta prejšnjega stoletja s skrbjo za lektorate slovenskega jezika na tujih univerzah. Danes je takih lektoratov več kot šestdeset, in brez zadržka lahko rečem, da je to najboljša promocija našega jezika v svetu na področju učenja in poučevanja slovenskega jezika, literature in kulture. Če ne bi imeli tega programa, kdo ve, ali bi še sploh imeli študij slovenistike ali lektorate slovenščine po svetu, saj je globalni kapital odločil, da se ne splača imeti več jezikov in podpirati njihovega univerzitetnega študija. S podobnimi težavami se spopadajo Madžari, Hrvati, Slovaki, Čehi, Poljaki itd. Odločevalci zapirajo univerzitetne študijske programe, ki ne prinašajo finančnega dobička. Program Slovenščina na tujih univerzah omogoča študij slovenščine po svetu v sodelovanju s tujimi univerzami. Naši lektorji in profesorji so v tujini ambasadorji slovenstva. Povezujejo se s tujimi slavisti, slovenisti in literarnimi zgodovinarji ter v njihovem okolju pripovedujejo zgodbo o Slovencih in slovenski kulturni dediščini – v lektorate slovenščine vključujejo vse, ki jih zanima naša kulturna zgodba in bi se radi naučili slovenščine, na predavanjih predstavljajo slovenski knjižni jezik in narečno razvejanost, najvišje

dosežke slovenskega cerkvenega slovstva in posvetne literature, študenti prevajajo znane sodobne slovenske pesnike in pisatelje, gledajo slovenske filme itd. Lektorati so tako rekoč po vsej Evropi, v Argentini, ZDA, Rusiji, Japonski, na Kitajskem itd. Na Poljskem, se mi zdi, jih je še največ. Tone Pretnar je tam sodeloval z znamenitima poljskima slovenistoma Boženo in Emilom Tokarzem – danes sta oba dopisna člana SAZU. Osebni stiki so najpomembnejši pri promociji slovenskega jezika in kulture v tujini. Ko je Pretnar umrl, se je Emil Tokarz takoj povezal s takratnim predsednikom SAZU Francetom Bernikom in dosegel, da je že teden dni kasneje prišel na Šlezijsko univerzo Pretnarjev naslednik Vlado Nartnik in se je tako nemoteno nadaljevala slovenska zgodba na Poljskem. Če bi čakali na administrativne mline, slovenščine na Šlezijski univerzi v Katovicah več ne bi bilo …

… ker bi Poljaki zaprli lektorat.

Lahko bi se to zgodilo, pa se ni. V devetdesetih letih 20. stoletja je Emil Tokarz ustanovil slovenistiko tudi na univerzi v Bielskem-Biali, na kateri je bilo leta 1994 vpisanih več študentov slovenistike kot npr. na mariborski univerzi. Emil in Božena Tokarz sta si za vse, kar počneta za slovensko kulturo na Poljskem, za vse njune raziskave slovenske literature in jezika, zaslužila članstvo v Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Delo uspešno nadaljujejo njuni številni slovenisti, profesorji in doktorji znanosti, ki sta jih izšolala in jih ne bi bilo, če bi bili odvisni od birokracije, ki ji danes služi slovenska univerza – uspešne zgodbe pišejo posamezniki, ki se znajo izogniti birokratskim pastem in razmišljati ter delati v dobro stroke, v našem primeru slovenskega jezika, literature in kulture.

Profesor Jesenšek, najlepša hvala, da ste se odzvali našemu povabilu, da ste povedali vse to, kar ste nam povedali, in seveda še veliko uspehov, ne bom rekel v boju ali vojni, bog ne daj, ampak v prizadevanjih za dober, uspešen in sodoben slovenski jezik.

Hvala za povabilo in optimističen zaključek najinega pogovora.

RTV Slovenija, TV Maribor; Dober večer, 21. 9. 2020.
Voditelj Zoran Medved.

Misel, jezik in kultura

Z oddajo Omizje se na Televizija Maribor pridružujemo projektu Aktivno državljanstvo Državnega zbora Republike Slovenije, ki v letošnjem letu spodbuja tudi k udeležbi na evropskih volitvah. Mi pa dodajamo, da bi moral prerasti v trajno zavezo politike, da državljanom pomaga razumeti, kako vrednote in cilje, ki jih razglašamo za evropske, prepoznati in uporabiti v vsakdanjem življenju. Jezik in kultura sta prvini naše identitete, na kateri smo Slovenci še posebej občutljivi, toda ali nas v Evropski zvezi naredita tudi za zares pomembne?

Kakšen je položaj slovenščine med evropskimi jeziki in tudi v razmerju do jezikov sosednjih držav?

Pravno-formalno je odličen, saj slovenski jezik takega položaja ni imel od *Brižinskih spomenikov* naprej, tj. od svojega nastanka, v resničnosti pa je to izmišljena podoba, privid iz Bruslja, ki prikazuje željeno, a zelo oddaljeno evropsko jezikovnopolitično frazo. Negativna globalizacija na področju jezika je v zelo kratkem času naredila toliko škode slovenskemu jeziku, kot je stoletja ni uspelo ne latinščini, ne nemščini in ne t. i. srbohrvaščini. Vprašanje za milijon evrov je, zakaj Slovenci to dopuščamo. Zakaj zlahka pozabljamo, da je bil slovenski jezik v prelomnih trenutkih naše zgodovine vedno branik slovenstva. Jezik je vedno prvi preizkušal, ali je družba dovolj zrela za spremembe – v Trubarjevem času za pravo vero in branje *Svetega pisma* v materinščini, v času Svetokriškega za sproščanje napetosti v slovenski Cerkvi in visoko literarno ustvarjanje v slovenščini, v Pohlinovem času za preroško misel, da je na Kranjskem doma slovenščina in je potrebno napisati slovnico za Nemce, da se bodo naučili jezika okolja, v Kopitarjevem in Prešernovem času za oblikovanje slovenskega naroda, ki zato potrebuje znanstveno slovnico in visoko literaturo, pri Slomšku za slovenstvo in vlogo materinščine, pri Bleiweisu za državotvornost in oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika, kar se je vse združilo v zahtevah Zedinjene Slovenije, Slomškovem prenosu sedeža Lavantinske škofije v Maribor, taborskem gibanju, Majniški deklaraciji

in Maistrovem prizadevanju, vrnitvi Prekmurja k matičnemu ozemlju, Osvobodilni fronti, Roškim dogodkom in osamosvojitvi. Osamosvojitev Slovenije je bila državotvorna politična in vojaška akcija, vse pred tem pa je bilo jezikovno-kulturno gibanje in preizkušanje, ali so dozorele razmere za spremembe. Slovenski jezik je nazadnje ustrezal tem ustaljenim navadam družbe na Roški, ko je veliko Slovencev sprva protestiralo zaradi krivice, da se v Sloveniji sodi slovenskim državljanom v tujščini, tj. v takrat že močno negativno sooznačeni jugoslovanski srbohrvaščini. Politika je preračunljivo zakrivala obraz, pravo podobo pa je pokazala, ko je jezik razgibal Slovence in sprožil plaz, ki ga ni bilo mogoče ustaviti. Tega se danes premalo zavedamo in še vedno ne vemo, da je politika prevarala slovenski jezik, se okoristila z njegovimi zaslugami in ga, kot tolikokrat v preteklosti, razglasila za nebodigatreba. Pobožala ga je sicer z Zakonom o javni rabi slovenščine, v resnici pa ji je malo mar, kaj se z njim dogaja in zakaj ga del slovenske univerzitetne elite preganja iz slovenskih univerzitetnih predavalnic. Kup izgovorov je vedno pri roki, zakaj je trivialna angleščina globalna stvarnost, torej boljša in primernejša za javno rabo, v našem primeru za učni jezik na univerzi. To je laganje, ki poskuša prikriti resnico, da gre za denar in da je angleščina v neoliberalnem globalnem svetu pač najcenejša jezikovna rešitev. Šport, politika, visoko šolstvo …, vse je potrebno anglizirati, poneumiti in poceniti, ker je to logika dobička. Denar je sveta vladar, Slovenci v to neupravičeno verjamemo in niti pomisliti nočemo, da gre, milo rečeno, za sporno in moralno sprevrženo sodbo častilcev globalizacije. Zato sem bil letos pozitivno presenečen, zelo sem se razveselil, ko je serijski zmagovalec smučarskih skokov na vprašanja novinarjev vztrajno odgovarjal v japonščini, čeprav se večina skakalcev trudi s popreprosteno, celo polomljeno angleščino. Japonec, zmagovalec svetovnega pokala v smučarskih skokih, pa je kljub nekaterim nestrpnim komentarjem samozavestno ostajal pri japonščini in sporočal, da imamo zato prevajalce, da se lahko sporazumevamo med seboj v materinščini, ki ima za nas posebno vrednost in se znamo v njej tudi suvereno izražati, ker jo popolnoma obvladamo. Japonec nam je sredi Evrope dal pošteno lekcijo o jezikovni politiki in nas opomnil, da imamo v Evropski zvezi štiriindvajset uradnih jezikov. Slovenščina je med njimi, Slovenci pa imamo do materinščine kljub jasni zakonodaji mačehovski odnos, notranje odpadništvo pa nas vleče k trivialni angleščini. Evropska jezikovna zakonodaja na papirju poudarja večjezičnost

in jezikovno raznolikost ter spodbuja jezikovno samozavest maternih govorcev. Jezikovna politika Evropske zveze nam prvič v zgodovini zagotavlja pravico, da v vseh govornih položajih in okoliščinah uporabljamo slovenščino, v dokumentih, se mi zdi, je celo zapisano, da je to demokratična legitimnost Evropske zveze. Slovenščina je naš državni in evropski uradni ter enakopravni jezik, pa tega ne slišimo dobro ali pa nočemo razumeti. Naši politiki v Bruslju ne uporabljajo slovenščine, še več, poznamo primer, ko je predstavnica Slovenije klatila nekaj, kar nihče ni prepoznal ne za popreprosteno angleščino, kaj šele za primeren in zlahka razumljiv jezik sporazumevanja, okoli vratu pa je imela slušalke in možnost, da bi jo prevajali. Manjka nam domoljubja in zavedanja, da se s slovenskim jezikom oblikuje in prepoznava slovenska etična zavest. Slovenec prepogosto zamenjuje slovenščino z globalno angleščino ali sosedskimi jeziki v sporazumevanju s tujci oziroma sosedi.

Globalizacija in medijska konvergenca, digitalizacija torej, bistveno vplivata na položaj jezika in kulture. Jeziki se prilagajajo, računalničarji so tudi že daleč s strojnim prevajanjem. Kadar pa se moramo zaščititi pred globalnimi igralci, Evropska komisija ima namreč občutek za denar, saj kaznuje npr. Google, Apple, Microsoft, s cinizmom pa odgovarja na kulturne razlike, ki konstituirajo Evropsko unijo. To državljane bega, saj mislijo, da z Googlom ni nič narobe, ker telefon dobro dela. Kako se lahko upremo taki globalizaciji?

Velikim korporacijam gre zgolj za zaslužek. Globalizacija je služenje denarja. Slovenci smo pred leti dobili operacijski sistem Okna/Windows v slovenščini, ker se je Microsoftu to splačalo – ne neposredno finančno, Slovenija je namreč premajhen trg za globalno korporacijo, ampak kot odlična reklamna poteza, ki je posredno prinesla dobiček. Microsoftova trženjska strategija je izkoristila čustvenost uporabnikov in je s tem pokazala, da ji je mar za t. i. male jezike. S tem je v imenu dobička navidezno podprla evropsko jezikovno politiko in njena prizadevanja za enakopravnost vseh jezikov, ker jim je pred tem raziskava trženja pokazala, da se bo taka reklama finančno odlično obrestovala. Vložena sredstva so bila najcenejša in najodmevnejša reklama za Microsoft. Zgolj in samo obračanje kapitala in zaslužek. Kje je pri tem npr. evropska identiteta? Jaz je ne prepoznavam niti na splošno, se mi zdi, da obstajajo le nacionalne istovetnosti. Evropska zveza je za razliko

od ZDA združena v različnostih, in te različnosti je potrebno poudarjati, zato mislim, da z iskanjem evropske identitete zanikujemo slovenstvo, nemštvo, španstvo, hrvaštvo, češtvo itd. Spomnimo se Kosovelovega klica evropskemu človeku – v *Ekstazi smrti* gre za popolnoma drugačne okoliščine, v katerih truden evropski človek predstavlja zaton evropske civilizacije. Je bil Kosovel prerok? Evropska zveza je ohlapna skupina različnih držav, različnih jezikov, različnih kultur itd. Evropska skupnost je sinonim za različnosti, ki bi nas morale povezovati. Slovenija, se mi zdi, pa ima danes težave prav zaradi združenosti, v kateri ne znamo sodelovati in uveljavljati svojih prednosti in kakovosti v razmerju do drugih članic. Evropska zakonodaja to omogoča, tudi in predvsem na področju jezika, žal, pa tega nočemo razumeti. Applov operacijski jezik je na slovenskem trgu angleščina, kar je v nasprotju z evropsko jezikovno zakonodajo, slovensko Ustavo in Zakonom o javni rabi slovenščine. Na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti smo zahtevali, da država Slovenija uveljavi svoje zakonske pravice in zahteva, da Apple ponuja svoje vsebine slovenskim uporabnikom v slovenskem jeziku ter s tem spoštuje ustavni položaj slovenskega jezika v Sloveniji in Direktive Evropske zveze na tem področju. Za izvajanje Zakona o javni rabi slovenščine je pristojno Ministrstvo za kulturo, inšpekcijski nadzor pa opravlja Inšpektorat za kulturo in medije. Pristojni inšpektor je brezbrižno odgovoril na prijavo Akademije, da ne bo ukrepal, ker pri naloženi Applovi tehnologiji v angleškem jeziku na telefončkih slovenskih uporabnikov ne gre za zagotavljanje javne rabe slovenščine, ker je to zasebna raba. Če se bomo sami norčevali iz svojih zakonov in bomo gluhi za evropske jezikovne smernice, Applu ne bo nikoli potrebno uporabljati slovenščine v Sloveniji. Apple čaka, da ga nekdo iz Slovenije pocuka za rokav in zahteva spoštovanje slovenske zakonodaje, ne vem, ali je to lahko predsednik Židan, predsednik Šarec, predsednik Pahor, nekdo pač mora povedati Applu, da se v Sloveniji pogovarjamo slovensko – dokler se to ne bo zgodilo, bo Apple mirno in seveda ceneje govoril angleško. Naša težava je, da se igramo notranje odpadništvo in nočemo uveljaviti jezikovnih pravic, ki jih ima slovenščina doma in v Evropski zvezi. Imamo zakon o jeziku, poznamo evropska jezikovna priporočila, hkrati pa se sklicujemo na vladavino prava in ne znamo zaščititi svojih pravic. Teorija je vzorna, praksa pa ni v redu. Slovenci smo prvič v zgodovini dobili zakon o jeziku leta 2004, ko smo morali slovensko zakonodajo pred vstopom v Evropsko zvezo

prilagoditi evropski. Takrat nismo razmišljali o digitalizaciji, sploh nismo vedeli, da bo nekoč postala samoumevni del našega vsakdanjega življenja – zapisali smo samo nekaj splošnega o slovenščini na spletnih straneh. Inšpektor pa se je, se mi zdi, da okoli leta 2016, postavil proti slovenščini in se poskušal spraviti iz neprijetnega položaja, tako da se je skliceval na nerodno zapisan člen – člen je mrtva črka na papirju, če ga ne želimo pozitivno upoštevati – in je obračal besede o javni in zasebni rabi. Ali bi po taki butalščini Apple moral govoriti slovensko na službenih telefonih, na zasebnih pa angleško? Težave so le zato, ker nimamo jezikovne policije. Če v mestu Maribor divjam z avtomobilom npr. 80 km na uro in me ustavi policaj, bom kaznovan in se ne bom mogel pogajati ali sprenevedati, kaj pomeni v Zakonu o pravilih cestnega prometa določilo, da je v naselju najvišja dovoljena hitrost 50 km na uro. Če pa nekdo ne upošteva Zakona o javni rabi slovenščine, se mu ne bo zgodilo nič, ker brez tožnika ni sodnika – celo pristojni inšpektor je proti zakonu. To je žalostno in škodimo si sami, evropska zakonodaja, ki nastaja v okviru Sveta Evrope, nas pri tem ne omejuje, saj tudi slovenščino vključuje med svoje uradne jezike kot del evropske kulturne dediščine.

Vprašanje jezika je povezano tudi z manjšinami. In tu je pomembna okrepljena vloga Evropskega sklada za regionalni razvoj. Večina manjšin živi v obmejnih krajih in s čezmejnim sodelovanjem bi se bistveno okrepile manjšine, ki so konstitutivni del čezmejnega sodelovanja. Večina evropskega denarja se razdeli prek nacionalnih vlad, ta ključ delitve pa nima veliko skupnega z občutkom pripadnosti Evropi, saj prihajajo pri delitvi sredstev do izraza drugačni interesi kot skupni.

Manjšinsko vprašanje Evropske zveze je zelo zanimiva tema za Slovence. Evropska zakonodaja je manj dorečena kot slovenska. Pri odnosu do manjšin smo Slovenci lahko vzor za celotno Evropsko zvezo. Naša manjšinska politika je ena najboljših v Evropski zvezi, saj nam priznavajo, da bi naše izkušnje z italijansko in madžarsko narodno manjšino, če bi jih uvedli v evropsko zakonodajo, izboljšale položaj vseh manjšin v Evropski zvezi. Žal pa ne znamo te pozitivne manjšinske politike uveljaviti niti v Porabju, kjer se stari prekmurski jezik počasi, a zanesljivo izgublja zaradi kulturne in ekonomske globalizacije nekoč povsem slovenskega prostora, ki se v madžarskem okolju staplja z avstrijstvom in hrvaštvom. V Porabju je vedno manj govorcev slovenskega

jezika, upada tudi znanje oziroma raba porabščine, maternega narečja Slovencev v Porabju. Zakaj se naša politika ne zna dogovoriti z madžarsko, da bi na področju manjšinske politike v obmejnem slovensko-madžarskem prostoru veljalo načelo recipročnosti za obe manjšini, in sicer bi bili slovenska in madžarska narodna manjšina deležni najboljšega po slovenskem zgledu, ki je teoretično zelo dober, mogoče celo najboljši v Evropi. Za slab položaj naše manjšine v Porabju pa smo verjetno sokrivi, saj je bilo pred leti, ko je padla železna zavesa, veliko zamujenega zaradi napačne politične (ne)odločitve. Porabje je bilo v socialističnih časih najmanj razvito madžarsko področje in ko je prišlo do velike blokovske spremembe v Evropi, bi morala Slovenija s takrat močno tekstilno industrijo, npr. tovarna Mura, odpreti obrat v Porabju. Žal se to ni zgodilo, so pa to priložnost izkoristili Avstrijci z avtomobilsko industrijo. Slovenščina je s tem začela pešati, saj je ob državnem madžarskem in globalnem angleškem jeziku ter ob nemškem jeziku delodajalca postala četrti jezik v pokrajini. Evropska jezikovna politika sicer spodbuja znanje več tujih jezikov, toda kdo bo od preprostih ljudi v Porabju zahteval, da bodo govorili najmanj štiri jezike. Nekoč prevladna pokrajinska materinščina je v novonastalih globalnih ekonomsko-političnih razmerah izrinjena na jezikovno obrobje, spremljamo njeno pešanje, ki verjetno vodi v jezikovno smrt. Slovenska država, ki ima zelo kakovostno politiko do madžarske manjšine v Prekmurju, žal, ne zna poskrbeti za slovensko manjšino in ji zagotoviti preživetje.

Koroški Slovenci pravijo, da niso in da ne želijo biti politični problem. Dnevno prehajajo mejo, ki je v njihovih glavah v resnici ni. Manjšina je del čezmejnega sodelovanja, zato jo naj Slovenci prepoznajo in sprejmejo v tej vlogi.

Slovensko-avstrijski obmejni prostor na Koroškem je naravni del takega sodelovanja, ko ne šteje geografska meja in ko se presegajo meje v glavi. Ostajata sicer dva jezika, slovenščina in nemščina, ki v tem prostoru sobivata že tisoč let, vendar so razmerja danes drugačna. Jezika dobivata novo razsežnost in nacionalno simboliko nadgrajujeta tako, da jo opredeljujeta glede na kakovost jezikovnega izobraževanja na dvojezičnem območju. Gre za uravnoteženo rabo dveh jezikov, ki govorcem omogoča, da v vseh govornih položajih uporablja slovenščino in/ali nemščino, tako da prehaja iz ene v drugo, ker popolnoma obvladuje obe slovnici in besedišče obeh jezikov. To je popolna dvojezičnost, ki

je seveda mogoča le v prostoru čezmejnega sodelovanja, kjer se stikata dva jezika, dve kulturi, dva naroda. Jezikovno razlikovanje je preseženo s t. i. javno dvostransko dvojezičnostjo, ki jo v Celovcu omogočajo tudi slovenske šole. Slovenska gimnazija v Celovcu že dolgo ni več samo šola za koroške Slovence, ampak jo obiskujejo tudi avstrijski, italijanski in slovenski dijaki, saj je postala ugledna dvojezična šola z zelo kakovostnim izobraževalnim programom in nadregionalnim poudarkom – izstopajo njena mednarodna odprtost, odličnost, medkulturnost, večjezičnost in aktivno državljanstvo. V razmerju med slovenščino in nemščino gre za kakovosten prestop iz dvojezičja v dvojezičnost, kjer se jezika ne uporabljata glede na prestiž. Meje se morajo izbrisati tudi v glavah in to, se mi zdi, je sporočilo čezmejnega sodelovanja in naše manjšine na Koroškem.

Šteje kakovost na vseh področjih, graditi pa je potrebno na večjezičnosti, jezikovni raznolikosti in jezikovni kulturi, da ne bo prevladal en sam globalni jezik v svetu, ali en regionalni jezik v obmejnih območjih. Tako različnost ponuja Evropska zveza, a jo v Sloveniji razumemo po svoje – spodbujanje učenja tujih jezikov izenačujemo z angleščino, ki jo ponujamo kot učni jezik tudi študentom na izmenjavi Erasmus+. Še huje je, da te tuje študente priključimo slovenskim in vzpostavljamo pogubne razmere v našem javnem visokem šolstvu – če čustveno karikiram, imamo v predavalnici npr. trideset domačih študentov, enega Španca, enega Hrvata in enega Bolgara, predavanja pa potekajo v angleščini. Program Erasmus+ je del evropskega jezikovnega izobraževanja, ki naj bi v praksi spodbujal znanje čim več uradnih jezikov Evropske zveze, zato spodbujajo študijske izmenjave v tujini, ki dolgoročno omogočajo boljšo zaposljivost, predvsem pa spodbujajo učenje in izpopolnjevanje tujih jezikov v naravnem okolju maternih govorcev ter spoznavanje drugih kultur. Proračun Evropske zveze vsako leto namenja nekaj milijard evrov za izmenjavo študentov, ker s tem razširja temeljno evropsko načelo kulturne in jezikovne raznolikosti. Študent, ki želi poslušati predavanja v imenitni britanski angleščini, se bo odločil za Oxford in oksfordsko angleščino, avstrijski študent, ki se odloči za Univerzo v Mariboru, pa želi spoznati slovensko kulturo in jezik. Erasmus+ program sofinancira njegovo odločitev, zato da bo spoznal slovensko kulturo in se naučil slovenščine, zagotovo pa ni namen, da bo na mariborski univerzi poslušal predavanja v angleščini skupaj s slovenskimi študenti. Na Erasmus+ izmenjavo se ne gre od

danes na jutri. Od razpisa in oddaje prijave do sprejema na tujo univerzo traja približno šest mesecev in v tem času se študent lahko vključi v tečaj tujega jezika države gostiteljice. Če se odloči npr. za študijsko izmenjavo na Češkem, bo v šestih mesecih na izmenjavi dosegel vsaj raven sporazumevalnega praga češčine na stopnji B1, seveda če ne bo iskal sporazumevalne bližnjice z globalno angleščino. Jezik je dobrina, Evropska zveza spodbuja znanje več tujih jezikov, še posebno pa so poudarjene jezikovne pravice manjšin. Sporazumevanje v materinščini je najbolj kakovostno in bi moralo biti vzor tudi za učenje drugih jezikov. Popreprostena angleščina s tri ali štiri tisoč besedami seveda ni merilo za znanje tujega jezika, omogoča le šlampast pogovor v trgovini, restavraciji na ulici, ki je primeren le za preprosto izmenjavo informacij. Na slovenskih univerzah se vzpostavlja enačba *tuj jezik = angleščina*, tudi če je njena raven le vmesna. Ali res želimo, da bodo naši študenti sprejemali znanje v tujščini, tj. v angleščini, ki ne bo britanska, ampak trivialna? Ali bo znanje, ki ga slovenski profesor na slovenski univerzi posreduje slovenskemu študentu v angleščini na ravni A2 ali B1, dovolj za življenje? Evropska zveza si prizadeva za boljša izobraževanja in usposabljanja, vsaj na papirju pa, kot to izhaja iz evropskih smernic za jezikovno izobraževanje, spodbuja tudi večjezičnost in – učenje tujih jezikov ni poučevanje v globalni angleščini.

RTV Slovenija, TV Maribor, Omizje, 17. 4. 2019.
Voditelj Zoran Medved.

Dan Evrope – nacionalno domoljubje in evropski patriotizem

Oddaja Radijska delavnica znancev je posvečena 9. maju, dnevu Evrope in razmisleku o naši širši skupni domovini na starem kontinentu. Zamisel o dnevu Evrope si je Evropska zveza izposodila pri Svetu Evrope, ki od leta 1964 praznuje dan Evrope v spomin na 5. maj 1949, ko je bil ustanovljen Svet Evrope. Večina Evropejcev upošteva 9. maj kot dan Evrope, med tem ko so nekateri še vedno bolj naklonjeni praznovanju 5. maja, saj je bil svet Evrope ustanovljen kot telo, ki se je zavzemalo za človekove pravice, parlamentarno demokracijo in vladavino prava, med tem ko je bil cilj Schumannovega govora postaviti temelje skupnemu upravljanju francoske in nemške premogovniške in jeklarske industrije. Kako gledamo na Evropsko zvezo, kako jo čutimo, kaj nam pomeni, kako je s t. i. »evropskim patriotizmom«? Oddaja je naša evropska megaherčna impresija.

Dober dan in prav lep pozdrav vsem poslušalkam in poslušalcem nacionalnega programa Radia Maribor, ki so v tem prijaznem, majskem ponedeljku z nami. Danes je 9. maj, dan Evrope, tj. dan praznovanja enotnosti in miru v Evropi, ki ga 5. maja praznuje Svet Evrope, 9. maja pa Evropska zveza. Govorili bomo o Evropi, kako čutijo in vidijo Evropo in kako ocenjujejo njeno funkcionalnost z zornega kota Slovenije. Z nami je akademik profesor dr. Marko Jesenšek, član Slovenske akademije znanosti in umetnosti ter tajnik njenega II. razreda za filološke in literarne vede ter eden najekselentnejših slovenskih poznavalcev zgodovine slovenskega *Svetega pisma*. Dobrodošli.

Dober dan.

Akademik Jesenšek, Vi ste profesor slovenskega jezika na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, bili ste prorektor za mednarodno in meduniverzitetno sodelovanje, pobudnik in ustanovitelj mariborske Filozofske fakultete ter njen prvi dekan, tudi predsednik Slavističnega društva Slovenije, ukvarjate se z zgodovino slovenskega jezika, z jezikovno politiko in jezikovnim načrtovanjem, bili ste član Parlamentarne delovne skupine, ki je pripravila *Zakon o javni rabi slovenščine*. Kako

Vi kot zaveden Slovenec, ki se s svojim javnim delovanjem zavzema za ta progresivni odnos do materinščine, čutite Evropo, kaj je za vas osebno ta Evropa?

Evropsko zvezo vedno bolj prepoznavam kot bivšo Jugoslavijo, ki je nikoli nisem čutil kot »širšo domovino«, kot so nas učili v osnovni šoli. Jugoslavija je bila nejasno izmišljena zveza šestih držav, ki smo jih imenovali republike, in dveh razmeroma samostojnih provinc, ki smo ju imenovali avtonomni pokrajini. Uradni jeziki so bili srbohrvaščina, slovenščina in makedonščina, globalno prevladna pa je bila srbohrvaščina, standardiziran jezik štirih republik (Srbija, Hrvaška, Bosna in Hercegovina, Črna gora), saj je bila poveljevalni jezik v vojski, sporazumevalni jezik v skupščini, politiki in gospodarstvu nasploh. V Sloveniji je bila obvezni učni predmet v petem razredu osnovne šole, slovenščina pa ni bila v osnovnošolskih učnih programih drugih republik. V JLA, obvezni vojaški rok je trajal petnajst mesecev, je bila srbohrvaščina uradni poveljevalni jezik tudi za Slovence, ki smo se krovnega jugoslovanskega jezika za silo naučili, z razumevanjem pa nismo imeli težav. Če Jugoslavija ne bi razpadla in bi prevladna srbohrvaščina vse bolj izrinjala slovenščino, se zdi, da bi se teoretično lahko oblikovala jugoslovanščina, ki bi predstavljala en, tj. nenaraven jugoslovanski narod srbohrvaščine, kasneje so hoteli narediti jugoslovanščino iz tega. Jugoslavija je imela formalno tri uradne jezike, vendar je bila srbohrvaščina privilegirana, tj. bolj enaka med »enakimi«. To me spominja na Evropsko zvezo, ki ima štiriindvajset uradnih jezikov in se ves čas poudarja jezikovna enakopravnost, vendar je med vsemi angleščina najbolj »enakopravna« in »uradna«, čeprav je po izstopu Velike Britanije v Evropski zvezi tako rekoč nikogaršnji državni jezik – na Malti je uradni jezik ob malteščini vendar tudi angleščina. Kljub temu pa poprepostena angleščina, ne oksfordska, z besediščem, ki obsega le nekaj tisoč besed, postaja sporazumevalni jezik Evropske zveze. Lomijo jo naši politiki, gospodarstveniki, športniki, mi vsi, in se nam zdi, da se med seboj zadovoljivo in ustrezno sporazumevamo. V Jugoslaviji smo imeli poprepostено srbohrvaščino, v Evropski zvezi imamo poprepostено angleščino, sociolingvistične podobnosti med obema globalnima jezikoma svojega časa in prostora pa so zelo očitne. Še več, Slovenci smo prepričani, da dobro obvladamo tuje jezike, nekoč predvsem srbohrvaščino, danes pa angleščino. Pa ni tako! Jezik je bistvo človeka, če mu vzameš jezik, ga razčlovečiš. Slovenci se brez

slovenskega jezika ne bi mogli oblikovati kot narod, ostali bi brez programa Zedinjene Slovenije, odrekali nam bi državotvornost in konec 20. stoletja tudi osamosvojitev. Slovenci smo bili samostojni le med letoma 1991 in 2004, zato Evropsko zvezo doživljam kot bivšo Jugoslavijo – nedomišljena skupnost sedemindvajsetih držav z različnimi jeziki, kulturami in verami, neenakim ekonomskim in gospodarskim razvojem, v zadnjem času pa tudi z različno zunanjo politiko. Upam, da Evropska zveza ne bo razpadala kot Jugoslavija. Tako kot nisem sprejemal Jugoslavije, tudi Evropska zveza ni moja domovina. Doma sem v Sloveniji, v Mariboru, »Slovenec sem, tako je mati djala«, zato bi težko rekel, da sem državljan Evropske zveze. Dobro se počutim na Dunaju, v Bruslju, Pragi, Krakovu …, tako kot sem se tudi v Beogradu, Sarajevu, na Reki …, toda to je tujina, iz katere se vedno vračam domov. Evropska zveza zaenkrat še omogoča, da 450 milijonov ljudi sobiva in kolikor toliko varno živi, kar v sodobnem svetu ni več samoumevno. Sprašujem pa se, kako dolgo še.

Se pravi, neke posebne evropske identitete na ravni vaše intime ne čutite.

Evropska identiteta je globalni pojem, ki se ga poustvarja, da bi se oblikovala t. i. enotna evropska zavest hoferjev, sparov, lidlov, mercatorjev …; njena večkulturnost temelji na besedah, ki prikrivajo talilni lonec slovenske, češke, poljske, portugalske itd. kulture. Za nenačelnim videzom večjezičnosti, ki jo predpisuje Listina Evropske zveze, se skriva popreprosteno globalno enojezičje; antika, krščanstvo, razsvetljenstvo in ateizem pod krinko nove dobe. Evropska identiteta je možna le kot nasprotje vsega, kar nimajo priseljenci, ki jim je Evropska zveza sprva na stežaj odprla vrata, sedaj pa postajajo njen bolezenski strah. To ni moj svet, preveč me spominja na »jugoslovansko identiteto«. Slovenec sem, ker razmišljam drugače kot Nemec, Francoz, Slovak … Če mi bodo vzeli slovenski jezik in bo postala trivialna angleščina moj jezik učenja, sporazumevanja, branja, pisanja, javnega sporazumevanja itd., bom začel razmišljati kot Anglež. Na konferenci v Glasgowu sem nekoč razlagal ožjemu krogu kolegov iz evropskih univerz, da nam sporazumevanje v angleščini jemlje identiteto, škodi sporazumevanju in da to ni niti dobro niti prav. Kolega iz Anglije me je vprašal, v katerem jeziku se o tem pogovarjamo, saj to, kar sliši od Slovenca, Italijana, Španca, Francoza, Slovaka, Avstrijca, Estonca in

Madžara, ni angleščina, ampak neka nova evropska različica jezika, ki ni primerljiva z oksfordsko angleščino in ji škodi prav tako kot knjižni slovenščini, francoščini, italijanščini … Kako naj se oblikuje evropska identiteta, če nimamo jezika, ki je za to nujno potreben? Popreprostena angleščina se samo zdi, da je angleščina, a se z njo ne moremo več zadovoljivo sporazumevati v vseh govornih okoliščinah in o vseh govornih dogodkih. V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* je zbranih skoraj 120.000 besed, še skoraj 300.000 pa jih je v drugih slovarjih ali sploh še niso uslovarjene. Naši najboljši pisatelji, odličniki slovenščine, tvorno uporabljajo 50.000 ali 60.000 tisoč besed, povprečno izobražen Slovenec se sporazumeva z okoli 20.000 besedami, veliko besed pa imamo v t. i. pomnilniku in jih prepoznamo oz. razumemo, ko jih slišimo v sobesedilu. Kaj si torej zmoremo povedati v popreprosteni angleščini z nekaj tisoč besedami?

Za slovenski jezik moramo poskrbeti sami.

Zakonodaja Evropske zveze na področju jezikovne politike in načrtovanja je vzorna in teoretično odlično odgovarja na vprašanje, kako sobivati in se sporazumevati v svetu, ki ima sedem tisoč jezikov. Med pogajanji za članstvo v Evropski zvezi je morala Slovenija prilagoditi svojo zakonodajo evropskim standardom in med drugim je bilo potrebno napisati tudi Zakon o javni rabi slovenščine. Slovenski parlament je ustanovil strokovno komisijo, ki je v dveh mandatih pripravila besedilo zakona po evropskih smernicah – naš zakon je manj strog kot francoski, podoben je danskemu in bolj natančno kot poljski ureja rabo jezika na področju izobraževanja, uradovanja, oglaševanja, poslovanja in medijev. Po več kot dvajsetih letih je z novelo o digitalni dobi še vedno dovolj sodoben, kar kaže, da je bilo leta 2004 opravljeno premišljeno in strokovno delo. Zakon je leta 2016 uspešno zavrnil anglizatorje, ki so želeli, da bi slovenski profesor na slovenski univerzi predaval slovenskim študentom v tujem jeziku. Priporočila Evropske zveze tega od nas ne zahtevajo, kljub temu pa je del slovenske univerzitetne elite želel slovenski učni jezik zamenjati s trivialno angleščino. Zanimivo je, da Zakon o javni rabi slovenščine najbolj moti vodstva slovenskih univerz – zaradi nekaj evrov so bili skoraj vsi rektorji slovenskih državnih univerz pripravljeni zabarantati slovenski učni jezik. Evropske smernice za jezikovno izobraževanje spodbujajo vzporedna predavanja v državnem in tujem jeziku – na naših univerzah je sopomenka za tuj

jezik angleščina. Podvojeno izvajanje študijskih programov v tujem jeziku zahteva dodatne stroške, ki so se jim pri nas poskušali »po balkansko« izogniti. Nekaj tujih študentov, za katere se ni splačalo organizirati tujejezičnih predavanj, so vključili v redne študijske programe, profesorji pa so nato predavali v angleščini petdesetim rednim slovenskim študentom in dvema tujima študentoma (navajam kot primer; lahko pa bi se zgodilo, da tujca sploh ne razumeta angleško), ki sta bila na izmenjavi Erasmus+. Taka racionalizacija je seveda finančno koristna, vendar povsem nerazumna in v nasprotju z evropsko jezikovno politiko, slovensko Ustavo in zakonodajo. Anglizatorji so to lepotno napako poskušali odpraviti leta 2016 s spremembo Zakona o visokem šolstvu, ki v 8. členu določa učni jezik na slovenskih univerzah. Slovenski jezik je pri nas ogrožen od znotraj zaradi jezikovnega odpadništva nekaterih Slovencev, ki ne razumejo vloge in pomena materinščine v javnem življenju.

Evropska zveza nas ne ogroža, njena zakonodaja je jasna, manjka nam samozavesti in ponosa. Ali poznamo npr. Barbaro Celjsko, najbolj vplivno žensko prve polovice 15. stoletja, eno izmed najbolj izobraženih in bogatih evropskih kraljic, ki je govorila več evropskih jezikov? Kaj bi dali Američani za tako kraljico in kako bi jo predstavljali ter si z njo oblikovali svojo identiteto. V zgodovinskem spominu Slovencev Barbare Celjske tako rekoč ni, kot da je ni bi bilo, kot da je s Celjskimi povezana le Veronika Deseniška, za veličastno Črno kraljico pa le redki vemo, kako je vladala, kaj je počela, kdaj je umrla in kje je pokopana, kdo so njeni dediči. Imeli smo svetovno znan Ansambel bratov Avsenik, ki je na področju narodnozabavne glasbe še danes nedosegljiv vzor …, pa smo podcenjevali njihovo glasbo in se šalili na njen račun, dokler nam tujci niso odprli oči. Imeli smo jezikoslovca Kopitarja in Miklošiča, dva veleuma prve in druge polovice 19. stoletja, pa Kopitarja komaj poznamo le »po čevljih, ki naj bi jih sodil«, za Miklošiča pa sploh ne vemo, da je pobudnik slovenske državotvornosti (Zedinjena Slovenija) in oblikovalec enotnega slovenskega knjižnega jezika, če nam že ni mar, da je bil največji jezikoslovec 19. stoletja, ki je napisal skoraj dvesto znanstvenih del. Znameniti Slovenci stojijo v dolgi vrsti od Trubarja naprej, med njimi, ali jih poznamo, naključno imenujem le Janeza Puha, Jakoba Petelina Gallusa, Jurija Vego, brata Rusjan, Friderika Pregla, Ivano Kobilico, Ido Kravanjo itd. Zdi se, da se znamo še najbolj poistovetiti z našimi športniki … Torej, ne se klanjati tujstvu,

saj imamo bogato zgodovino in veličastno kulturno tradicijo, na katero moramo biti ponosni, saj nas določa za Slovence. Slovenski jezik je vreden spoštovanja, tudi zato, ker je bil v prelomnih trenutkih naše zgodovine vedno na barikadah slovenstva – jezikovno-politični boj Slovenije se je začel z Zedinjeno Slovenijo, nadaljeval pa s Slomškovim prenosom sedeža lavantinske škofije v Maribor, taborskim gibanjem, Majniško deklaracijo, portoroškim posvetom, Jezikovnim razsodiščem, skupnimi jedri, Drugo Majniško deklaracijo, procesom proti četverici in se zaključil s slovensko državotvornostjo in osamosvojitvijo. Ljubljanska politika je leta 1991 preračunljivo čakala in ni tvegala odkritega spopada z Beogradom, s tihim soglasjem slovenskega političnega vrha pa so slovenski razumniki začeli napenjati jezikovni lok proti vojski. Roška je vsak dan pokala po šivih – upor proti Beogradu se je začel z jezikovno vstajo, tako da smo Slovenci protestirali proti sramoti, da so na vojaškem sodišču v Ljubljani sodili štirim Slovencem v jugoslovanščini, ni pa se takoj izpostavilo vprašanje, zakaj so Slovenci zaprti v vojaškem zaporu. Slovenski jezik je bil v zgodovini vedno primerno in močno orožje neodločne politike, ki se je za njim skrivala in ga je pošiljala v preboj, ko pa je svoje poslanstvo opravil, so politiki nanj pozabili. Pozabljajo tudi danes, ko bi bilo potrebno spoštovati Zakon o javni rabi slovenščine, saj nimamo jezikovne policije, ki bi vzdrževala red, ki ga zagotavlja slovenska policija, če kdo krši npr. Zakon o pravilih cestnega prometa ali Kazenski zakonik. Ali koga še sploh skrbi, če izdelki niso označeni z informacijami v slovenščini ali so zapisane s tako malimi črkami, da niso več berljive, ali pa so prevodi jezikovna skropucala? V Zakonu je nedvoumno določena raba slovenščine v vzgoji in izobraževanju, rektorji slovenskih univerz pa se na to požvižgajo. Vse javne prireditve v Sloveniji bi naj potekale v slovenščini, dodatno lahko tudi v tujem jeziku, če so mednarodne in namenjene predvsem tujim udeležencem, vendar pa papir, tudi če je na njem napisan zakon, prenese vse, ker ni učinkovitega nadzora nad izvajanjem slovenske jezikovne zakonodaje. Bil sem najmlajši član komisije, ki je leta 2004 dokončala Zakon, vendar so me ostali člani in moji nekdanji univerzitetni profesorji čudno gledali, ko me je skrbelo, ali bo Zakon zaživel brez jezikovne policije. Takrat se je pri nas veliko govorilo o demokraciji in na področju jezika naj bi več dosegli s pozitivnim opozarjanjem in vzgajanjem kot pa s kaznovalno politiko. Smo se leta 2004 odločili napačno?

Bruselj se ne bo neposredno vpletal v slovensko jezikovno politiko in načrtovanje, dokler bo navzven vse skladno z evropskimi priporočili in zakonodajo. Za rabo slovenskega jezika v Sloveniji moramo poskrbeti sami in zagotoviti pogoje, da se bo slovenska jezikovna zakonodaja izvajala ter spoštovala. Ni nam potrebno vedno znova odkrivati tople vode, veliko nas uči zgodovina – glede učnega jezika v slovenskem šolstvu je dovolj prebrati črtico Ivana Cankarja *Realka* in nikoli več se ne bo pojavilo nespodobno vprašanje o izobraževanju v nadomestni popreprosteni angleščini. Anglizatorji seveda ne berejo, Cankar jih ne zanima, zato tudi nočejo slišati o škodi, ki jo učečim se na slovenskih šolah povzroča posredovano znanje v tujem jeziku.

Bodo najini vnuki še peli slovenske pesmi?

Bodo! Slovenščina ima okoli dva in pol milijona govorcev, zato ji ne napovedujem (pre)hitre smrti. Naš jezik je prestal vse neprijetnosti, ki so bile povezane z latinsko, nemško, srbohrvaško ali angleško prevladnostjo, danes pa se sooča z digitalno tehnologijo, ki se ji prilagaja in od nje sprejema mnogo dobrega. Primerna jezikovna odprtost slovenščine ji zagotavlja vitalnost, zavedati pa se moramo, da bo nekoč vendar izumrla. Slovenski jezik poudarja slovenstvo v Evropski zvezi in v globalnem svetu, hkrati pa bosta slovenska kultura in miselnost tudi v prihodnje uveljavljala slovenski jezik v javni rabi, tj. v šolstvu in znanosti, športu, gospodarstvu, ekonomiji, umetnosti itd. Pričakujem, da bo slovenski umetnostni jezik kmalu, mogoče s Pahorjem, Jančarjem ali kom tretjim, nagrajen z Nobelovo nagrado – kakovost je nesporna, potrebno bo le še uveljaviti to korist.

Radio Maribor, Radijska delavnica znancev, 9. 5. 2022.
Voditelj Tone Petelinšek.

RTV-centra v Mariboru in Kopru sta pomembna stebra nacionalne RTV

Del dopoldneva smo bili na obisku na domačiji Jančič v Voličini v Slovenskih goricah, kjer je sedež regijskega odbora Društva prijateljev radia. Tema pogovora je bila uresničevanje nacionalnega medijskega interesa na regionalni ravni – primeri dobre prakse Radio Maribor.

Dobro jutro, dober dan in prav lep pozdrav vsem poslušalcem nacionalnega programa Radia Maribor, ki so na ta prijazni prvi petek v decembru z nami. V našem improviziranem studiu pri Jančičevih v Voličini se nam je pridružil zvesti poslušalec, akademik Marko Jesenšek, eden naših največjih strokovnjakov za zgodovino slovenskega jezika, dolgoletni profesor na Filozofski fakulteti v Mariboru, njen ustanovitelj in prvi dekan, nekdo, ki ima izjemno etabliran odnos do slovenskega jezika in hkrati tudi do tega, kar se dogaja na Radiu Maribor. Akademik Jesenšek, kako Vi doživljate dileme okoli našega obstoja RTV v Mariboru ali Kopru?

Juha se nikoli ne poje tako vroča, kot se skuha. Če je novo vodstvo RTV-ja ugotovilo, da je nacionalna RTV finančno v (pre)hudih težavah, je potrebno dobro premisliti nastale razmere in pripraviti razumen načrt, ki bo omogočil še sprejemljivo razmerje med porabo sredstev, opravljenim delom in zaželeno oz. pričakovano koristjo nacionalnega radia in televizije. Dobre oddaje, ki so doslej nastajale v regionalnem *RTV-centru Maribor* in so povezane predvsem z zdravo mero domoljubja, slovenskim jezikom, literaturo in kulturo, se morajo ohraniti. Če bomo nekritično in nespametno ukinjali vse, kar ni iz Ljubljane, se bomo vrnili v čase centralizacije, ko smo imeli t. i. *RTV Ljubljana*. Mariborski in koprski regionalni RTV-center sta pomembna dodana vrednost *Radiotelevizije Slovenija*, ki je, žal, še edina javna radiotelevizijska organizacija v Sloveniji. Zanjo plačujemo naročnino, financirana je iz javnih sredstev in zato ima posebno pravico ter dolžnost, da dela tudi program, s katerim lahko Slovenci zagotovo uresničimo svoje

nacionalno-zgodovinske, jezikovno-kulturne in domoljubne potrebe, s katerimi utrjujemo duhovno navzočnost v stvarnosti in se zavedamo svojega obstajanja, vloge in pomena v Evropski zvezi in globalnem mednarodnem prostoru.

Mariborčani imamo še kako bolečo izkušnjo t. i. finančnega zloma nadškofije, ki se je morala po letu 2011 zaradi »mamonizma« preoblikovati in spremeniti svoj sestav. Ne vem, ali so zelo strogi ukrepi zagotovili vzdržno finančno delovanje in pastoralno dejavnost, zdi pa se mi, da je (za)krpanje finančne luknje naredilo nepopravljivo škodo. Ukinitev študija teologije v Mariboru je sicer prineslo (kratkoročne) finančne rezultate, dolgoročno pa je bila narejena usodna napaka – število novomašnikov v severovzhodni Sloveniji je izrazito upadlo, saj je bilo precej povezano s študijem teologije v Mariboru. Danes vidimo, kako velika škoda je nastala, ker se je študij teologije umaknil iz regije in se je »centraliziral« v Ljubljani. Študij teologije v Mariboru je bil za Nadškofijo Maribor ključen in na dolgi rok veliko pomembnejši kot (takrat) nevzdržno finančno stanje. Ali se znamo učiti na napakah? Danes bomo naredili enako napako, če bomo ukinili regionalni RTV-studio v Mariboru. Ali bo Radiotelevizija Slovenija zaradi »nekaj« denarja žrtvovala svoje nacionalno poslanstvo in s tem prikrajšala okoli dvesto tisoč Slovencev za ustrezne in spodobne informacije iz domačega okolja? Ali se zavedamo, kakšno informativno in kulturno poslanstvo opravlja regionalni RTV-center Maribor za poslušalce in gledalce iz severovzhodne Slovenije? Ali bomo zaradi materialnih dobrin in hlepenja po dobičku zatajili nacionalne in domoljubne vrednote slovenstva ter priznali, da je morala kot sistem najvišjih nacionalnih vrednot prevrednotena v odražanje vsega slabega, kar pooseblja mamon? Politika si zatiska oči in ne upa izreči, kar bi morala. Ali pač, a le, ko bo potrebovala glasove volivcev, dvesto in več tisoč glasov iz severovzhodne Slovenije! Ali je trenutna kriza RTV Slovenije upravičen razlog, da država z nepremišljenimi finančnimi posegi onemogoči njeno temeljno poslanstvo, tj. nepristransko prepričljivo informiranje in razširjanje poznavanja ter ugleda slovenstva in zdravega domoljubja v javnosti? Na mizi je več kot le denar in bomo ostali brez »novomašnikov«? Govori se, da vlada vendar razume bivanjske potrebe Slovencev in bo namenila dodatna finančna sredstva za nacionalno RTV. Odločevalce in tiste, ki imajo v rokah škarje in platno, je potrebno prijeti za besedo: »Obljubili ste, Radia Maribor Štajerci ne damo, Radia Koper Primorci

tudi ne!« Uskladiti je potrebno razum in denar, hkrati pa se zavedati, da je v našem okolju preveč komercialnih medijev, ki jim je figo mar za slovenski jezik in kulturo ustnega sporazumevanja. Radio Maribor preprečuje prevlado plehkih in po meritvah »mamona« bolj poslušanih radijskih programov, ki poslušalcev ne izobražujejo niti jezikovno niti kako drugače, kultura javnega govora, nastopanja in obnašanja pa je na lestvici njihovih vrednot daleč daleč zadaj (če sploh je).

Mi smo tega veseli, akademik Jesenšek, da preživljate dneve v družbi našega Radia Maribor.

Regionalni RTV-center Maribor ne sme biti del odločevalnega vprašanja *Da ali ne*, saj je nevtralen medij vseh Slovencev, zato zanj tudi plačujemo naročnino. Če ima Radiotelevizija Slovenija trenutno nekaj finančnih težav, jih mora rešiti zdravorazumsko in poiskati rešitev, ki bo omogočila nadaljnje delovanje mariborskega regionalnega programa. Včasih so rekli, da je potrebno le malce zdrave kmečke pameti – danes dodajam, da v tistem najbolj pozitivnem pomenu, ki ohranja njen prvotni pomen in predstavlja vrednote, preden smo jih poplitvili v »nove vrednote«. Prevrednotene vrednote so postale nevrednote, zanje pa je »zdrava kmečka pamet« neupravičeno postala družbeno manj sprejemljiva. Slovenski medijski prostor je preplavila množica komercialnih in televizijskih radijskih postaj z »novimi vrednotami«, ki so v službi dobička in prav posebne vplivanjske funkcije, ki vzdržujejo najnižjo raven kulturnega sporazumevanja, pogosto pa jo tudi prestopa – navajajo na miselnost, ki spodbuja (ne)razumevanje na en sam način, ki je po volji lastnika ali skupine finančnih ali političnih odločevalcev. Nacionalni radijski in televizijski program, v našem primeru seveda Radio Maribor, pa usmerja odnose poslušalcev glede na nacionalni interes in vrednote slovenstva, zato mora ohranjati visoko kakovostno raven informacij in pripravljati raznovrstni program. Kakovostno slovensko glasbo je potrebno predvajati v najbolj poslušanem času (ne le v nočnem programu, ki je »najprimernejši« za zagotavljanje zakonsko določenih odstotkov), oddaje o kulturi (npr. tudi interpretacije literarnih del v slovenskem jeziku) pa morajo imeti več prostora (ne le na programu ARS), saj je le tako mogoče dvigovati kulturo sporazumevanja in oblikovati zahtevnejšega poslušalca oz. gledalca, ki ga bo zanimal širok krog prispevkov s področja domoznanstva. Domoljubje, slovenski jezik, literatura in kultura so področja, ki le

izjemoma zanimajo komercialne postaje, večinoma pa jih potiskajo na obrobje zaradi »prevrednotenih vrednot«. Nacionalni radio in televizija si takega odnosa seveda ne moreta privoščiti in če bi ne imeli Radia Maribor, pozitivnega domoljubja, ki ga je že tako premalo v medijih, enostavno ne bi bilo več. Neodgovorno je zamahniti z roko, rekoč, da je vseeno, ali se sporazumevamo slovensko, angleško, nemško … Ali bo slovenščina postala nevrednota, nepotrebna ostalina 19. stoletja, ko so bili jezik, vera in kultura najprepoznavnejše sopomenke slovenstva? Danes vsi Slovenci znamo angleško (?), Mariborčani nemško (?), Koprčani italijansko (?) in slovenščine torej ne potrebujemo več. Globalni svet je enojezičen, »angleščina first«. To je neumnost na kvadrat, ki jo spodbuja kapital, ker je večjezičnost v svetu nesporazumevanja nepotrebna in predvsem ne prinaša trenutnega materialnega dobička. Slovenski globalist v službi kapitala zato ne potrebuje regionalnega Radia Maribor, ker ga »preveč stane«. Dobiček prinaša poslušanost, merilo zanjo pa ni kakovost programa. Odgovorno trdim, da ima Radio Maribor kakovosten program, ki združuje npr. izvrstne kulturne vsebine, značilne za ljubljanski program ARS, hkrati pa ponuja zanesljive informativne in glasbene oddaje.

Nacionalni programi so bili vedno narodotvorni, saj so oblikovali zdravo domoljubje, kjer sta ljubezen do maternega jezika in kulture ter krščanska vera hodila v vrednostnem smislu z roko v roku.

Številnih komercialnih radijskih postaj danes ne zanima, kaj je pomenil za Štajersko in Maribor 4. september 1859, ko je Slomšek prenesel sedež lavantinske škofije v Maribor, ne zanimajo jih bésede, čitalnice, tabori … Poslušalce poneumljajo z valentinovim in nočjo čarovnic, ker sta to značilna »praznika« globalnega potrošništva, podcenjujejo pa npr. državna praznika dan reformacije in dan generala Rudolfa Maistra, češ, koga pa danes zanimajo mrtvi protestanti, pesniki in generali ter njihovih »pet minut« v že zdavnaj pozabljeni zgodbi iz slovenske preteklosti. Komercialnim medijem je samoumevno, da smo tukaj in da smo del igre, ki ji mamon določa pravila. Če se bomo res poistovetili s podobo sveta, ki nam jo ponujajo komercialni mediji, se nam slabo piše. Radio Maribor, Radio Koper, ARS, tudi ostali nacionalni programi, ki se izvajajo v Ljubljani, spodbujajo drugačno razmišljanje. Naj tisti, ki danes razmišljajo o šparanju (namenoma uporabljam nižje pogovorni izraz) in ukinjanju regionalnih nacionalnih RTV-centrov, npr.

Radia Maribor, sprevidijo, da so zašli v slepo ulico. Maister je odločno in jasno povedal, da na Štajerskem in v Mariboru ne bo Slovencev, če se ne bo govorilo slovensko. Dodajam in aktualiziram, da če ne bomo imeli kakovostnega radijskega programa, ki ga na Štajerskem in v Mariboru pripravlja Radio Maribor, bomo izgubili kulturo sporazumevanja v slovenskem jeziku in se bomo izslovenili. Na komercialnih radijskih postajah ne slišimo več zborne izreke, slovenske pesmi in vsebin, ki bi bile povezane s slovenskim domoljubjem. V slovenskem medijskem prostoru je prisotno slovensko narodno, državotvorno, jezikovno in kulturno odpadništvo, mi pa bi radi poslali rakom žvižgat nacionalni radio, ki takim nedržavotvornim medijem postavlja ogledalo.

Akademik Jesenšek, oddaja se izteka, prosim Vas za zaključno misel.

Upam, da mamon ne bo linčal nacionalnega RTV programa v slovenskem medijskem prostoru. Finančno luknjo, ki so jo »odkrili« (ali pa ima že dolgo brado) in obelodanili v Ljubljani, je potrebno razumno zakrpati – odločevalci morajo poiskati modro finančno rešitev, ki bo omogočala, da bo Radio Maribor nadaljeval svoje kulturno, jezikovno, predvsem pa domoljubno in domoznansko poslanstvo v regiji in širšem slovenskem medijskem prostoru. Enako velja tudi za koprski radio, čeprav njihovega programa ne poznam tako dobro kot mariborskega. Finančna stabilizacija in programska racionalizacija *Radiotelevizije Slovenija* ne smeta postati sopomenki za ukinjanje regionalnih programov – če bodo odločevalci v Ljubljani le stečajni upravitelji v službi kapitala, bodo poraženci neodvisni novinarji in kakovostni mediji, ki opravljajo plemenito poslanstvo za Slovence, Štajerce, Mariborčane, za tiste, ki želimo poslušati kakovosten radijski program.

Radio Maribor, Malo naokrog, 1. 12. 2023.
Voditelj Tone Petelinšek.

Zgodovina slovenskega jezika

Reformacija duha in spoznanj

Gost verske oddaje Iz roda v rod nacionalnega programa Radia Maribor je eden najeminentnejših zgodovinarjev slovenskega jezika, tudi prorektor mariborske Univerze profesor dr. Marko Jesenšek. V času prazničnih impresij ob reformacijskem prazniku je dobro jedriti misel o tem, kako je krščanstvo skozi čas elementarno oblikovalo slovensko nacionalno samobitnost, in sicer duhovno, kulturno, materialno, politično in gospodarsko.

Dobro jutro, dober dan, dragi prijatelji nacionalnega programa Radia Maribor, ki ste v tej verski oddaji s poudarjeno duhovno vsebino *Iz roda v rod, duh išče pot* z nami. Danes je v živo naš gost prorektor mariborske univerze in eden najeminentnejših zgodovinarjev slovenskega jezika doktor Marko Jesenšek. Dobro jutro, dober dan.

Dober dan.

Izhodišče je dokaj naravno – jutri je dan reformacije, osrednja državna proslava temu prazniku na čast je že bila predvčerajšnjim v Murski Soboti. Midva pa se bova pogovarjala o tem, kako je krščanstvo skozi zgodovino radikalno sooblikovalo slovensko narodno, kulturno, gospodarsko, politično in celostno samobitnost. To je nesporno.

Krščanstvo je najtesneje povezano s kulturno zgodovino Slovencev od *Brižinskih spomenikov*, ko je bil slovenski jezik prvič zapisan, do danes. Naši predniki so se naselili na področju vzhodnih Alp v drugi polovici 6. stoletja, okoli leta 625 so se povezali s kraljem Samom, po njegovi smrti pa so ustanovili kneževino Karantanijo. Sredi 8. stoletja se je pod vplivom Bavarcev in Frankov začelo pokristjanjevanje – Gorazd je bil prvi karantanski krščanski knez, cerkev Gospe Svete na Gosposvetskem polju v bližini Krnskega gradu pa je postala zibelka slovenskega krščanstva. Pokristjanjevanje je sprva potekalo mirno, za kar je imel veliko zaslug škof Modest in njegov irski misijon. Nova vera je do neke mere upoštevala stare poganske običaje, Modestovi misijonarji pa so prevajali najpotrebnejša latinska in starovisokonemška verska besedila v slovanski jezik in s tem ustvarili pisne predloge za *Brižinske*

spomenike. Po Modestovi smrti so Bavarci s silo utrdili krščanstvo v Karantaniji. V panonskem prostoru je bilo pokristjanjevanje Kocljeve kneževine povezano z misijonskim delom Cirila in Metoda med letoma 867 in 874, ustanovitvijo slovanske nadškofije in bogoslužjem v slovanskem jeziku, zaključilo pa se je podobno kot v Karantaniji, s frankovsko vojaško zasedbo Spodnje Panonije in vzpostavitvijo nemške fevdalne in cerkvene oblasti. V slovenskem alpskem in panonskem prostoru se je krščanska kultura uveljavila do konca 10. stoletja pod nemškim plemstvom, duhovniki pa so za ljudstvo pripravljali pisne predloge osnovnih verskih obrazcev, tj. molitve očenaš, zdravamarija in apostolska vera ter obrazce splošne spovedi in pridige o veri. Zanesljivo vemo, da v 9. stoletju o Slovencih v današnjem pomenu besede še ne moremo govoriti, tudi ne o slovenskem jeziku, vemo pa, da so *Brižinski spomeniki* s preloma prvega tisočletja »rojstni list slovenskega jezika in kulture«. Prvi dokaz o zgodnji slovenščini je povezan s krščanstvom. Brižinski škof, verjetno Abraham, slovenskih podložnikov na Koroškem in Kranjskem ni nagovarjal v svoji starovisoki nemščini ali celo latinščini, saj ga ne bi razumeli. V pastoralnem priročniku je imel zapisanih devet strani besedila v zgodnji slovenščini, tj. dva obrazca splošne spovedi in pridigo o grehu in pokori, da so ga slovenski verniki razumeli med verskim obredom – tako so nastali *Brižinski spomeniki*, ki na samem začetku povezujejo slovenstvo s krščanstvom, slovenski jezik s krščansko vero. Gre za neprecenljiv dokument krščanstva na Slovenskem, ki dokazuje tisočletno tradicijo slovenskega jezika v alpskem in panonskem prostoru ter vključenost Slovencev v zahodnoevropski krščanski kulturni prostor.

Dobrega pol tisočletja kasneje se pojavi prva tiskana knjiga v slovenskem jeziku, vmes pa ni bilo veliko besedil, ki bi slovenščino ohranjala v zgodovinskem spominu.

Tiskanih knjig res ni bilo, niti slovenskih niti v drugih jezikih, saj je Gutenbergov izum umeščen v sredino 15. stoletja. Razvoj slovenskega jezika v alpskem in panonskem jezikovnem prostoru od *Brižinskih spomenikov* do Trubarja in Küzmiča je kljub temu lepo tekel. Zbirka slovenskih srednjeveških rokopisov je dragocen dokument iz obdobja našega predknjižnega izročila, ki obsega enajst splošno znanih verskih besedil, npr. Rateški, Stiški, Starogorski, Beneškoslovenski, Videmski in Škofjeloški rokopis, Prisege mesta Kranja itd.; med najstarejše spada

Čedadski evangeliar z imeni plemičev in knezov iz obdobja med 6. in 10. stoletjem. V nemški pesmi *Frauendienst* iz leta 1225 je ohranjen zanimiv jezikovni drobec *Buge vas primi gralva Venus* – koroški vojvoda Bernard Spanheimski je v slovenščini pozdravil potujočega viteza, kar dokazuje, da so plemiči uporabljali slovenski jezik v 13. stoletju med uradnim sprejemom tujih gostov. Ohranjeni rokopisi so večinoma verski obrazci, zadnji trije, ki sem jih omenil, pa so posvetni in dokazujejo, da je bila slovenščina vpeta v obči bivanjski svet srednjeveškega človeka. Enako velja za tiskano besedo, ki je redko iz necerkvenega slovstva, npr. za ohranjene verze izgubljene slovenske puntarske pesmi na nemškem sramotilnem letaku leta 1515 *Le vkup, le vkup, le vkup uboga gmajna* in *Stara pravda*, sicer pa so njeni začetki vezani na krščansko vsebino. Trubar si je prizadeval za izboljšanje kulturnega, socialnega in družbenega položaja »lubih Slovencov« in je imel pred očmi »večno srečo«, ki jo je mogoče doseči le z vero, nanjo pa je navezal rabo slovenskega jezika v javnosti kot vzporedni dosežek »prave vere«. Njegov *Katekizem* je leta 1550 časovno sovpadal s katoliškim Kanizijevim in tako rekoč brez zamudništva sledil Lutrovemu in Kalvinovemu. S tem je bil sooblikovalec novega cerkvenega slovstva v 16. stoletju, ki je vplivalo na religiozno življenje in vrednote novoveškega človeka. Leta 1584 se je Jurij Dalmatin uvrstil na seznam prvih evropskih prevajalcev *Biblije* – kranjska različica slovenskega knjižnega jezika je bila dvanajsti biblični jezik, danes pa se tega sploh ne zavedamo in se našemu jeziku, ki je bil že v 16. stoletju med najimenitnejšimi v Evropi, odpovedujemo v imenu globalne angleščine.

Kako se je v slovenskem prostoru pojavil genij, kot je bil Jurij Dalmatin? Zdaj smo se pogovarjali z nekaterimi strokovnjaki, ki se prav posebej ukvarjajo s prevodi Dalmatinove *Biblije*, baje je bil star okoli šestnajst let, ko je že obvladal nekatere stare jezike, v katerih je *Stara zaveza* napisana.

Slovenski protestantski pisci so bili dobro izobraženi humanisti in so se med šolanjem naučili več jezikov. Najbolj jezikovno izobražen protestant je bil Sebastijan Krelj, ki je tekoče govoril in pisal šest jezikov, tj. slovenščino oz. kranjščino, ilirščino oz. hrvaščino, nemščino, latinščino, grščino in hebrejščino, bral je glagoljaška in cirilska besedila, poznal je delo Cirila in Metoda. Dalmatin je tekoče obvladal kranjščino, nemščino in latinščino, med študijem teologije

v Tübingenu pa se je naučil tudi osnov obeh svetopisemskih jezikov, tj. stare grščine in hebrejščine. Odlično znanje latinščine je pridobil v krški mestni oz. župnijski latinski šoli, ki jo je do leta 1563 vodil Adam Bohorič, za katerega je Dalmatin kasneje potrdil, da je bil izvrsten učitelj latinščine. Ko je dopolnil osemnajst let, je nadaljeval šolanje na nižji samostanski šoli v Nemčiji, kjer se je izpopolnjeval v latinščini in nemščini, nato pa je študij nadaljeval na Univerzi v Tübingenu, kjer se je med študijem teologije srečal tudi z osnovami dveh glavnih bibličnih jezikov, vendar ne dovolj, da bi ju lahko prevajal – *Biblijo* je prevedel v kranjsko različico slovenskega knjižnega jezika po nemški *Bibliji*, ki jo je Luter med letoma 1522 in 1534 prevedel neposredno iz stare hebrejščine in grščine. Dalmatin je imel na prevajalski mizi tudi vulgato in kasnejše latinske prevode, Trubarja in *Sveto pismo* v izvirnem jeziku, s pomočjo katerega je izostril natančnost svojega prevoda. Prvi slovenski prevod *Biblije* je temeljil na Lutrovi nemščini, prepletu kranjščine in latinščine ter izbiranju nekaterih ubeseditvenih možnosti s premišljeno primerjavo starohebrejskih in starogrških mest v *Bibliji*. Različni jeziki predlog so Dalmatinu omogočili, da je odlično prevedel celotno *Sveto pismo* tudi brez slovarjev, prevodna kranjščina pa je bila slogovno dovršena in brez prevladnih nemških ali latinskih oblikoslovno-skladenjskih kalkov. Veliko Trubarjevih germanizmov je zamenjal z izvirnimi slovenskimi kranjskimi novotvorbami, narečnim besedjem in prevzetimi besedami iz drugih slovanskih jezikov, skladnja je bila v duhu slovenskega kranjskega jezika, ki mu je zagotovil tudi oblikoslovno stanovitnost. Dalmatin je bil kot prevajalec naš največji jezikovni reformator, saj je napisal uspešno zgodbo o kranjskem knjižnem jeziku, ki je ob prekmurski knjižni različici postala osnova za poenotenje sodobnega slovenskega knjižnega jezika. Izhajal je iz Lutrove *Poslanice o prevajanju*, zato je prevajal po smislu in zavračal suhoparno prevajanje po črki, slovenski kranjski svetopisemski jezik pa je prilagodil živemu ljudskemu govoru. Svetopisemsko duhovno podobo in bivanjski svet je moral ubesediti v jeziku, ki ni imel za to ustreznega besedja, hkrati pa je moral prevod zveneti naravno slovensko.

Častni škof evangeličanske cerkve v Sloveniji je na predvčerajšnji osrednji proslavi v Murski Soboti izpostavil, da je bolj kot religijska magija v današnjem času potrebna zdrava pamet.

To je popolnoma res. Nemški avguštinski menih je v začetku 16. stoletja začel razmišljati drugače kot njegovi sobratje – Luter je podvomil v meniško življenje, odpustke in institucionalizirano Cerkev, ki se je oddaljila od *Svetega pisma* in je začel razmišljati o spremembah. Kadar se od človeka zahteva, da počne nekaj proti svoji vesti, si jo mora izprašati in delati po vesti. Izpostavil je občutek osebne odgovornosti v povezavi z zdravim razumom, ki je največji Božji dar na zemlji, če je podrejen vesti in ne poskuša preseči Boga. Luter se je uprl papeštvu in cerkvenim dogmam s *Svetim pismom* in vestjo, ki je ujeta v Božjo besedo. Kranjski protestanti so to zelo dobro razumeli, saj zdrav razum pove, da je potrebno ustanoviti šole in naučiti ljudi brati in pisati v maternem jeziku, da bodo lahko sami brali *Sveto pismo* in druge knjige.

Kako pa se je razvijala aritmetika in geometrija različic slovenskega knjižnega jezika stoletja nazaj. Lani je minilo tristo let od prve prekmurske tiskane knjige, to je od Temlinovega prevoda Lutrovega *Katekizma*, do danes pa je menda izšlo okoli tisoč prekmurskih tiskov, Avgust Pavel pa je pred sedemdesetimi leti napisal tudi slovnico prekmurskega jezika.

Zgodba je bila zelo podobna kot v osrednjeslovenskem prostoru, le da je tam alpska predzgodba povezana s kraljem Samom, knezom Borutom in njegovim sinom Gorazdom ter nečakom Hotimirom, pokristjanjevanjem Karantancev ter Modestovim irskim misijonarjenjem. V vzhodnoslovenski zgodbi je panonska predzgodba povezana s knezom Kocljem, prihodom Cirila in Metoda, slovanskim bogoslužjem in ustanovitvijo Metodove nadškofije. Skupna zgodba pa se začenja z *Brižinskimi spomeniki* na prelomu prvega tisočletja po Kristusu.

Vprašanje zgodovinske koincidence je, da knjižna prekmurščina ni ostala uradni knjižni jezik v slovenskem prostoru.

Prekmurščina je bila različica slovenskega knjižnega jezika v slovenskem panonskem prostoru na levi strani Mure vse do sredine 19. stoletja, ko smo Slovenci dobili novoslovenščino ali enotni slovenski knjižni jezik. Knjižno kranjščino je v knjigi prvi zapisal Primož Trubar leta 1550, Sebastijan Krelj jo je »popravil« in uredil črkopis, Jurij Dalmatin jo je leta 1584 postavil na zemljevid prvih svetopisemskih jezikov v Evropi, Adam Bohorič pa jo je istega leta popisal v slovnici. Z nekaj zamudništva, ker se je protestantizem na Slovenskem ohranil

le v Prekmurju, je knjižno prekmurščino v knjigi zapisal Franc Temlin leta 1715, leta 1725 so Prekmurci dobili Kerčmarjev abecednik, Mihael Sever je leta 1747 sestavil »*lüblénomi szlovenszkomi národi*« obsežen katekizem v obliki vprašanj in odgovorov ter prvič zapisal, da so Slovenci narod, Števan Küzmič pa je bil prvi Slovenec, ki je prevajal *Sveto pismo* iz izvirnega biblijskega jezika in je leta 1771 objavil *Nouvi Zákon* v starem slovenskem jeziku, kot je sam imenoval prekmursko različico knjižne slovenščine. Dvojnični razvoj slovenskega jezika se je zaključil v pomladi narodov, ko smo Slovenci dobili »novoslovenski« knjižni jezik s poenotenjem kranjske in prekmurske knjižne različice.

Vi ste bili eden prvih strokovnjakov za zgodovino slovenskega jezika, ki ste Prekmurcem priznali to prvenstvo, to dostojanstvo jezika in kulture. V Jugoslaviji se je o prekmurščini na poljudni ravni govorilo predvsem kot o enem izmed petdesetih slovenskih dialektov.

Med slovenskimi jezikoslovci je o prekmurskem knjižnem jeziku prva utemeljeno pisala moja profesorica na ljubljanski slavistiki Martina Orožen. Leta 1973 je Slavistično društvo Maribor pripravilo simpozij ob dvestopetdeseti obletnici rojstva Števana Küzmiča, na katerem je Anton Vratuša analiziral jezik Števana in Mikloša Küzmiča. Martina Orožen je v razpravi opozorila, da je Števan Küzmič v *Nouvem Zákonu* ustvaril prekmurski knjižni jezik kot nadnarečno tvorbo, kot je to v 16. stoletju storil tudi Trubar za kranjski knjižni jezik. V zborniku s posveta v Radencih, ki je izšel leta 1974, je Küzmičevo novozavezno prekmurščino imenovala vzhodnoslovenski knjižni jezik, na ljubljanski Filozofski fakulteti pa je študente slovenščine, ki smo prihajali iz severovzhodne Slovenije, začela usmerjati v raziskovanje panonskega jezikovnega prostora. V bivši Jugoslaviji je bil slovenski protestantizem prikazovan kot kulturno-zgodovinsko gibanje na Kranjskem, ki je bilo povezano z nastankom slovenskega knjižnega jezika, Trubarja in somišljenikov ter protestantizma na Kranjskem pa se ni dopolnjevalo s Küzmičem in somišljeniki v Prekmurju, niti se ni razširjalo vedenje o protestantski veri, ki se je na Slovenskem ohranila le v Prekmurju. Kranjščina 16. stoletja je bila sopomensko poenostavljena v slovenski knjižni jezik, medtem ko se o prekmurski knjižni različici takrat ni govorilo. Poglede Martine Orožen na ločen razvoj slovenskega jezika v alpskem in panonskem jezikovnem prostoru je jezikoslovna stroka sprva puščala na obrobju, njeni učenci pa smo to vedenje uveljavili v jezikoslovni stroki

do konca 20. stoletja. Mene je raziskovalno privlačil predvsem »stari slovenski jezik« prekmurskih protestantskih in katoliških piscev, zato sem poglobljeno analiziral besedila prekmurskih tiskov do leta 1919. Med primerjanjem kranjske in prekmurske knjižne različice sem predstavil tezo o dvojničnem razvoju knjižnega jezika, ki je danes splošno uveljavljena in sprejeta.

V socializmu nismo govorili o Trubarju kot verskem, kulturnem reformatorju, ampak kot o nekom, ki je v 16. stoletju pisal v slovenskem jeziku.

Protestantizem je bil predstavljen predvsem kot kulturno in jezikovno gibanje, pomembno za oblikovanje slovenstva in vrednot, ki so povezane z materinščino. Izpostavljeni so bili prva slovenska tiskana knjiga, rojstvo slovenskega knjižnega jezika in slovenska nacionalna zavest, o Trubarju kot prevajalcu *Svetega pisma* in ustanovitelju ter organizatorju protestantske cerkve na Slovenskem pa se v šoli nismo učili. Ko je slovenski duhovnik v Vatikanu leta 1971 odkril izvod izgubljene Trubarjeve *Cerkovne ordninge*, je jugoslovansko časopisje poročalo, da je šlo za zgodovinski čudež, vendar pa niso pisali o verskih razsežnostih Trubarjevega reda. Podoba kranjskega protestantskega pisca je bila omejena na slovenski jezik, šolstvo in kulturno zgodovino Slovencev, odvzeta pa ji je bila verska razsežnost Trubarjevega dela. Teološka vprašanja slovenskega protestantizma niso bila v ospredju. Evropska reformacija je jezikovno vprašanje izenačila z verskim, tako da je bil nacionalni jezik v Lutrovih petindevetdesetih tezah »le« stranski produkt protestantizma, materinščina je bila prepoznana kot najprimernejše orodje za oznanjanje evangelija. Lutrove teze so se razširile po Evropi tudi po Gutenbergovi zaslugi, saj je vprašanje, ali bi jih brez tiska sploh lahko razširil iz Wittenberga.

Menda jih celo ni nabil na vrata wittenberške cerkve.

Zgodba o pribijanju s kladivom in žeblji je menda legenda, ki naj bi jo ustvaril Philipp Melanchthon po Lutrovi smrti. Drži pa, da je Luter 31. oktobra leta 1517 napisal spoštljivo pismo svojemu nadrejenemu brandenburškemu škofu in še nadškofu v Mainzu, ter ju obvestil, kako potujoči pridigarji zlorabljajo vero in prodajajo odpustke, pismu pa je priložil danes tako znamenite teze. V Wittenbergu sem si ogledal znamenito Grajsko cerkev Vseh svetih. Originalna lesena vrata iz 16.

stoletja danes nadomeščajo masivna bronasta z reliefno vklesanimi Lutrovimi tezami v latinščini. Profesorji wittenberške univerze so v Lutrovem času objavljali svoja akademska obvestila na lesenih vratih te cerkve. Če je to naredil tudi Luter, ne vemo, zanesljivo pa jih ni dramatično pribil z žeblji, kot sporoča legenda – Lutrovi sodobniki so menda obvestila na vrata cerkve v Wittenbergu lepili.

Lutrove teze so se hitro množile.

Če tez ni nabil na vrata, ampak jih je poslal nadrejenemu škofu v Brandenburg in nadškofu Albertu v Mainz, domnevam, da jih ni želel razširjati, ampak le opozoriti najvišje cerkvene predstavnike, kaj se dogaja »na terenu«. Mainški nadškof je poslal Lutrovo pismo s tezami papežu v Rim z obtožbo, da je Luter krivoverec. To pa je spodbudilo nenadzorovano reakcijo, teze so bile zelo hitro prevedene v nemščino, pa naslednje leto še v francoščino, angleščino in italijanščino, Gutenbergov izum pa jih je razširil po celi Evropi.

Ko beremo dolgo življenjsko zgodbo Primoža Trubarja, je fenomenalno, kaj vse je naredil, kako burno zgodovino je imel – zaplenili so mu premoženje in ga preganjali, umirali so mu otroci, umrli sta mu dve ženi, kamor koli je prišel, se je znašel v nevarnostih, ki so mu bile tako rekoč usojene. Kljub temu pa je toliko tega ustvaril.

Trubar je postavil »ljube Slovence« v središče reformacijskega gibanja v Evropi. Na Kranjsko je prenesel Lutrovo misel, ustanovil je cerkev slovenskega jezika, natisnil je prvo slovensko knjigo, napisal in objavil je prvo slovensko posvetno besedilo, tj. cerkveni red kranjske protestantske cerkve, bil je začetnik šolstva na Slovenskem in začetnik kranjske različice slovenskega knjižnega jezika, prevajalec *Svetega pisma*, v Urachu je ustanovil tiskarno, bil je spoštovan teolog in mislec itd. Bil je izbranec naroda, ki ga je nagovarjal z imenom Slovenci, veliki Slovenec in izjemen posameznik, ki je soustvarjal evropsko kulturno zgodovino. Njegovo delo so podpirali kranjski deželni stanovi in tuji meceni.

Drugo leto bo petstoletnica reformatorskega gibanja, petsto let, kar je Luter sestavil petindevetdeset tez. Prosim Vas za zaključno misel današnje verske oddaje. Kaj nam ob petstoletnici reformacije sporoča današnji praznik na simbolni, nacionalni, bitni, ontološki ravni? Kaj

bi bilo sporočilo širšemu evropskemu, zlasti pa našemu slovenskemu, prostoru?

Praznik nam sporoča, da zgodovino ustvarjamo ljudje, zato moramo spoštovati svoj jezik, literaturo in kulturo ter žlahtiti človeško dostojanstvo. Reformacija v Evropi je bila cerkveno-politično gibanje in velika prelomnica v zahodnoevropskem krščanstvu. Dan reformacije simbolizira moč posameznika, da se zaradi vesti upre instituciji. Prispodoba z Lutrovim kladivom in žeblji je simbolni udarec Cerkvi kot instituciji, saj je legenda o pribijanju tez na vrata cerkve v Wittenbergu napovedala novo dobo. Na nacionalni ravni so kranjski protestanti utemeljili slovensko identiteto in povezali slovenski kulturni prostor v okviru habsburških dednih dežel. Kranjski protestanti so nam na eksistencialni ravni pokazali, da moramo biti pokončni in kljubovalni, če želimo »stati inu obstati« v sodobni Evropi. Reformacija je ontološki obrat k svetopisemskim izvirom in iskanje vrednot v nenehno se spreminjajočem svetu. Živeti moramo v svobodi mišljenja in verovanja, tako da nas v tuzemskem življenju ne smejo omejevati spone, hkrati pa se je v verskem pogledu potrebno zavedati, da je – tako Trubar in Luter – »božja milost tista, ki odloča, kako bo potem na drugem svetu«.

Profesor dr. Marko Jesenšek, hvala za pogovor v današnji verski oddaji, vsem našim poslušalcem pa želiva prijazno in blagoslovljeno nedeljo.

Radio Maribor, Iz roda v rod, 29. 10. 2016.
Voditelj Tone Petelinšek.

Slovenščina je naša svetinja

V tokratni Radijski delavnici znancev smo gostili akademika profesorja dr. Marka Jesenška, enega naših najeminentnejših strokovnjakov za zgodovino slovenskega jezika. Oddajo smo umestili v čas praznovanja ob 31. oktobru, mednarodnem dnevu reformacije. Kako je z našo slovenščino danes, zakaj se akademska srenja kdaj tako nemarno in neustrezno vede do materinščine, kako zavarovati in utrditi naš odnos do tega artefakta našega sociokulturnega obstoja?

Dober večer in prav lep pozdrav vsem poslušalcem nacionalnega programa Radia Maribor, ki so v tem prijaznem koščku letošnje pozne jeseni z nami. V uvodu smo slišali skladbo *Namesto koga roža cveti*, pod njo je v treh delih, se pravi kot avtor glasbe, besedila, aranžmaja, podpisan kdo drug kot legendarni Prekmurec, ki ga zagotovo vsi dobro poznate, Vlado Kreslin. Prekmurskim temam in refleksijam je namenjen tudi del naše nocojšnje radijske zgodbe v tokratni oddaji *Radijska delavnica znancev*, ki se v studiu pod Pekrsko gorco dogaja v živo. Pripravljenih imamo nekaj studijskih posnetkov iz arhiva. V teh dneh je devetdesetletnica Radia Slovenija, tj. nekoč Radia Ljubljana, Radio Maribor pa je konstitutivni del slovenskih radijskih nacionalnih koordinat, mi pa se tokrat danes družimo zaradi dneva reformacije, tj. praznika slovenskih protestantov. V oddaji gostimo profesorja dr. Marka Jesenška, člana Slovenske akademije znanosti in umetnosti, ustanovitelja in prvega dekana Filozofske fakultete v Mariboru ter dolgoletnega prorektorja Univerze v Mariboru. Gospod Marko Jesenšek, dober večer.

Dober večer in lep pozdrav vsem poslušalcem današnje oddaje.

Ali ste med poslušanjem Kreslinove skladbe *Namesto koga roža cveti* začutili njeno simboliko, nekaj žlahtno skrivnostnega?

Kreslinove pesmi so čustvene in melanholične, pogosto povezane z razmišljanjem o tem, kaj v življenju zares šteje. Prekmurska modrost, da je potrebno upočasniti prehiter življenjski ritem, je pisana na kožo

njegovemu glasbenemu izvajanju in barvi glasu. Za njegovo glasbo si je potrebno vzeti čas in premisliti vse občutke, ki so z njo povezani. Naslov pesmi je enak kot Lainščkov roman *Namesto koga roža cveti* in se mi zdi, da njena žlahtna skrivnostnost nastaja zaradi razmišljanja o človekovi istovetnosti in minljivosti življenja. Roža na grobu je simbol ljubezni in spomina, mogoče tudi iskanja poslanstva in naše identitete. Kreslinova glasbena izvedba me spominja na Faustov *Postoj trenutek, kako si lep* – potrebno se je ustaviti, uživati v trenutku, ki traja, in hkrati razmišljati o svojem obstoju, bistvu in poslanstvu na tem svetu.

Letos je minilo sto let od smrti enega izmed največjih slovenskih jezikoslovcev, ki je bil menih in je petinštirideset let ustvarjal za zidovi frančiškanskega samostana pri Novi Gorici. Gospod, ki se je na posebno žlahten način vpisal v zgodovino slovenskega jezikoslovja, izhodiščno ni bil jezikoslovec. Bil je poliglot, ki je govoril številne jezike in ste ga v naših oddajah že večkrat izpostavljali, ker je decidirano definiral odnos do slovenskega jezika. Povejte, o kom govorim.

Stanislava Škrabca danes ni potrebno posebej predstavljati, saj sodi med znamenite Slovence, v socialistični Jugoslaviji pa je bil umaknjen na družbeni rob in o njem nismo veliko vedeli niti študenti slavistike na ljubljanski Filozofski fakulteti. Žal sem se z njegovim jezikoslovjem prvič srečal šele na predavanjih profesorja Toporišiča konec sedemdesetih let 20. stoletja. Slovensko slovnico iz leta 1976 je podpisal Jože Toporišič, vendar pa je sodobno slovensko glasoslovje utemeljil na Škrabčevih izsledkih iz dela *Nekoliko slovenske slovnice za pokušino*, ki je nastajala med letoma 1894 in 1896. Toporišič nam je razlagal, da je Škrabec prvi slovenski jezikoslovec, ki je predstavil teorijo o slovenskem naglasnem sistemu in s tem postavil trdne temelje slovenskemu pravorečju. Končal je študij teologije v Ljubljani, nato pa je v Gradcu doštudiral še klasično in slovansko filologijo. Obvladal je več kot deset različnih jezikov, med njimi sanskrt, klasično hebrejščino, grščino in latinščino, številne slovanske jezike, nemščino, italijanščino in francoščino, kot samouk se je naučil tudi turščine. Bil je eden največjih slovenskih jezikoslovcev 19. stoletja in je celo življenje raziskoval slovenski jezik kot menih v frančiškanskem samostanu na Kostanjevici nad Novo Gorico. Dopisoval si je z najpomembnejšimi jezikoslovci svojega časa in z njimi razpravljal o jeziku, pri tem pa je bil polemičen in nepopustljiv

sogovornik, ki ga je zanimala le znanstvena resnica. Jože Toporišič je v svoji strukturalistični slovnici leta 1976 upošteval Škrabčevo teorijo o glasu in naglasu slovenskih besed in stavčnem poudarjanju vključno z naslonskim nizom breznaglasnic in s sklanjatvenimi ter spregatvenimi vzorci; Škrabčevo jezikoslovje je povezal s slovaropisnim delom Maksa Pleteršnika in Levčevim pravopisom.

Pogovarjava se o odnosu do jezika, pa me zanima, kaj pomeni materni jezik v strukturi našega življenja in kaj predstavlja v današnjem digitalnem internetnem času, ko za človeka pravijo, da je malo drugačno bitje, pa prav tako človeško, kot je bil pred tisoč leti. Če bi danes nekdo doštudiral teologijo in primerjalno jezikoslovje, bi se najbrž težko tako pomembno vpisal v zgodovino slovenskega jezikoslovja, kot se je Stanislav Škrabec?

Škrabec, če smem njegov študij razvrstiti »po pomembnosti«, je bil posvečen v duhovnika, vendar pa je bil predvsem vrhunski jezikoslovec, ki je večino svojih razprav o jeziku objavil na platnicah verskega časopisa *Cvetje z vrtov svetega Frančiška*, ki ga je urejal več kot trideset let. Večina slovenskih izobražencev v avstroogrskem okolju je sprva prihajala iz duhovniških vrst, praviloma so vsi razumeli vlogo in pomen slovenskega jezika v nemškem, madžarskem in italijanskem kulturno-političnem prostoru, ko slovenska identiteta ni imela zaščite države in sta jo predstavljala slovenski jezik in kultura. Duhovniki so bili skrbniki in razširjevalci slovenstva. Škrabec je v drugi polovici 19. stoletja združil teološko in filološko znanje in pokazalo se je, da je genialno nadarjen za jezikoslovje, ki ga je doštudiral po teologiji. Ves čas je dokazoval, da lahko poteka znanstveno, umetniško in sploh kakršno koli sporazumevanje na najvišji ravni samo v maternem jeziku, čeprav je sam govoril veliko drugih jezikov od sanskrta in klasičnih do modernih evropskih jezikov. Se mi zdi, da bi se moral Škrabec še enkrat roditi in to v zanj značilni ostri retoriki sistematično dokazati in dopovedati našim anglizatorjem. Škrabec poliglot je pisal znanstvene razprave v slovenščini in se je po tem razlikoval od dveh prav tako velikih imen našega jezikoslovja, od Kopitarja in Miklošiča, ki sta v 19. stoletju pisala v globalni nemščini. Škrabec je tako rekoč z dosledno rabo slovenskega znanstvenega jezika dokazal, da je slovenščina popolnoma sposobna ubesediti najzahtevnejše znanstvene misli, zato je zavračal podrejanje takrat globalni nemščini, tudi z zelo »neznanstvenim«, a zavestnim

pretiravanjem, da je slovenščina eden izmed najlepših jezikov na svetu. Bil je spoštovan član mednarodne znanstvene elite, ki je z dosledno rabo slovenskega znanstvenega jezika močno vplival na mednarodno prepoznavnost slovenskega jezika.

Zanimivo pa je, da je v Škrabčevi Gorici, zdaj Novi Gorici, nastal četrti slovenski univerzitetni center, njegov predstojnik pa je v enem izmed javnih nastopov že pred časom razlagal, da je angleščina visokošolska jezikovna forma mentis, zato ni nič hudega, če so predavanja na slovenskih univerzah v angleščini in ne v slovenščini.

A ni žalostno, da tako razmišlja slovenski intelektualec in se niti ne zaveda zmote in posledic nerazumevanja, kaj pomeni materinščina v izobraževanju vsakega, tudi slovenskega študenta. Preveč izobraženih Slovencev naseda takim neumnostim. Slovenski jezik je preživel globalno latinščino, nemščino, italijanščino in srbohrvaščino, zato me ta zgodovinska izkušnja pomirja, da bo tudi globalno angleščino, ki v digitalnem svetu najmočneje doslej vpliva na način razmišljanja Slovencev. Kako in v kolikšni meri nas bo poangležila, preden jo bomo preživeli, je ta hip težko reči, saj naši angležarji vzbujajo prepričanje, da brez angleščine pač ne gre. Tako so jugoslovenarji razmišljali v Jugoslaviji, nemškutarji v Avstrijskem cesarstvu, italijanarji v Beneški državi, madžaroni v Kraljevini Ogrski, pa je slovenščina vedno ohranila svojo vitalnost.

Spominjam se, da ste v eni izmed oddaj, pa sva jih v zadnjih dvajsetih, tridesetih letih posnela kar nekaj na to temo, omenili Škrabca, ki je rekel, da bo nekoč tudi slovenščina izumrla in prenehala obstajati kot sredstvo komunikacije.

To je povsem razumno razmišljanje. Jezik je živ organizem, ki se po naravnih jezikovnih zakonih rodi, razvija, prilagaja in naposled tudi umre. Škrabec je zapisal, da tudi slovenščina ne bo dočakala sodnega dne, kljub temu pa se moramo njeni materni govorci obnašati tako, kot da ga bo. Jezik se spreminja in prilagaja razmeram v družbi, danes predvsem digitalizaciji, in če ga govorci sami zapostavljajo, bo začel hitreje pešati. Umrli so kralji med jeziki, sanskrt, stara grščina, latinščina itd., saj nič na tem svetu ni večnega – tudi slovenščina bo nekoč postala mrtev jezik, a Škrabec si je želel, da se bo o njej tudi takrat učilo in razpravljalo na univerzah.

RTV Slovenija ima pomembno osveščevalno vlogo pri rabi slovenskega jezika – prvi, drugi in tretji program Radia Slovenija (Radio Prvi, Val 202, ARS), Radio Maribor, Radio Koper in tudi Radio Si, čeprav je to program v tujih jezikih, smo edini izmed devetdesetih radijskih programov v Sloveniji, ki imamo svojo službo za kulturo jezika in svoje lektorje.

To je zelo pomembno in ste glede tega res pravi ambasadorji slovenskega jezika v javnosti. Razširjate zavedanje o pomenu slovenskega knjižnega jezika, poslušalcem ponujate kultivirano sporazumevanje v zborni izreki in v oddajah, ki promovirajo slovenski jezik, spremljate in negujete rabo slovenščine. Jezikovno izobraževanje novinarjev in govorcev slovenskega jezika je na radiu še posebno pomembno, saj smo poslušalci odvisni le od sluha. Pohvaliti moram lektorsko službo, ki bdi nad pisano besedo in Vaš radijski Center za kulturo govora Radia Slovenija, ki skrbi za zvočno podobo jezika. Nekateri danes zamahnejo z roko, češ da je za to dovolj namenjenega časa in prostora v šolskem izobraževanju, ki poskrbi za jezikovno primerno šolane govorce slovenščine. Žal ni tako, saj anglizatorji med množico slabo osveščenih uporabnikov jezika ustvarjajo vtis, da slovenščina v javnosti nima prihodnosti in ni potrebno skrbeti za njeno govorno podobo. Številne komercialne in rumene radijske postaje se tako tudi obnašajo, zato je ljubljanski, mariborski in koprski studio slovenskega nacionalnega radia svetel zgled knjižne izgovarjave in govorne kulture v radijski poplavi našega medijskega prostora po osamosvojitvi Slovenije. Slovenska radijska krajina izgublja jezikovni kompas, vsak, ki ima pet minut časa, je lahko radijski voditelj, novinar ali napovedovalec. Govorna tehnika, interpretacija besedil in pravilna izgovarjava so praviloma neosvojljiva trdnjava, brez jezikovnih mentorjev, lektorjev in fonetikov pa se ne zmorejo jasno in estetsko izražati v slovenskem jeziku. Sporazumevalna neučinkovitost se kaže predvsem v nelogičnem, dolgoveznem in posledično nespoštljivem govoričenju, ki je polno intonacijskih in naglasnih zdrsov ter slovničnih neustreznosti, parazitskih zvokov in mašil. Včeraj se je zaključilo Borštnikovo srečanje in tudi na tem največjem prazniku slovenskega gledališča, slovenske besede in kulture sem pri igralcih pogrešal več govorne kulture. Na zaključni prireditvi med podelitvijo nagrad so bili številni zahvalni govori na meji sprejemljive jezikovne kulture, ki bi jo tisti, ki skrbijo za oltar slovenske besede, morali predstavljati v javnosti. Izgovarjava je bila nejasna, polna mašil, glasovi niso bili dovolj natančno oblikovani, telesna drža

nagrajencev in obračanje hrbta gledalcem nista bila vedno pričakovana in zato so bile številne besede v dvorani težje razumljive. Gledališki igralci, radijski voditelji, napovedovalci in novinarji nas jezikovno izobražujejo in nam privzgajajo govorne vzorce sporazumevanja, s tem pa ustvarjajo podobo slovenščine v javnosti. Potrebujemo lektorje, ki bodo skrbeli za ustrezno slovnično in pravorečno podobo medijskega govora, hkrati pa bodo tudi jezikovni svetovalci in usmerjevalci javnih govorcev pri spoštovanju etičnih norm sporazumevanja in prilagajanju govornega sloga poslušalcem.

Vi ste eden izmed vodilnih, najbolj uveljavljenih slovenskih strokovnjakov za zgodovino maternega jezika in ste tudi član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Imate občutek, kot nekateri, ki se na te stvari dobro spoznajo, radi poudarjajo, da je slovenski protestantizem pustil najbolj markantno jezikovno sled v zgodovini slovenstva od *Brižinskih spomenikov* do danes?

Slovenski jezik raste po naravni poti od *Brižinskih spomenikov*. Prvih petsto let se je v »zgodnjem otroštvu« učil govoriti v domačem okolju, naučil se je slovensko moliti, pisati »na roko« in se v družbi starejših bratov primerno obnašati in učiti od latinskega očaka. *Rateški*, *Stiški* in *Starogorski rokopis* so najbolj prepoznavni dogodki iz predšolskega življenja slovenščine, ki ga stroka imenuje predknjižno izročilo, in sicer glede na razvojno stopnjo natančneje tudi slovenski pisni A in B, razločevalno še slovenski pisni B1, B2, B3. Zdelo se je, da se je Trubarjeva knjižna kranjščina v obdobju protestantizma rodila iz nič in se je vzdignila kot mitološki feniks. V resnici ni bilo čisto tako, saj je imela slovenščina srečno otroštvo in se je sredi 16. stoletja »vpisala v šolo«, s tem pa se je zanjo začelo povsem novo in na začetku zelo srečno življenje. Fran Ramovš, ustanovitelj prve slovenske univerze, je to pripisal tudi prednikom slovenščine iz časov pred *Brižinskimi spomeniki* – njeni starši prihajajo iz alpskega in panonskega prostora, stari starši pa so potomci Samovih in Kocljevih Slovanov. Trubar, Krelj, Bohorič in Dalmatin so bili odličnjaki, ki so uveljavili kranjsko različico slovenskega knjižnega jezika v evropskem okolju. Prva slovenska tiskana knjiga leta 1550, prevod *Biblije* leta 1584 in prva slovnica našega jezika prav tako leta 1584 so mogočni presežki prvošolke slovenščine, ki je pokazala, da je pripravljena sooblikovati kulturno podobo Evrope v dramatičnem prehodu iz starega v novi vek, ki sta jo zaznamovala tiskarstvo

in protestantizem. Začelo se je knjižno obdobje v razvoju slovenskega jezika, ki so mu kranjski protestanti postavili trdne temelje za nadaljnji razvoj v osrednjeslovenskem prostoru, podobno kot so to naredili tudi prekmurski protestanti v vzhodnoslovenskem jezikovnem prostoru. Slovenska protestantska jezikovna šola se je uveljavila in razširila na celotnem slovenskem jezikovnem in geografskem prostoru. Slovenski jezik se je uspešno razvijal in bogatil v protireformacijskem katoliškem krogu, ki je po Hrenovi zaslugi brez pomisleka nadaljeval Trubarjevo jezikovno usmeritev in ohranjal njegovo razlikovanje med knjižno in govorjeno kranjščino. Baročni pisci z genialnim Janezom Svetokriškim in drugimi slovenskimi pridigarji so, izhajajoč iz Trubarjeve pridige, slovensko homilijo utemeljili kot nadomestno literarno zvrst. Pohlin je nadaljeval slovensko protestantsko misel, da je v Sloveniji doma slovenščina in je leta 1768 napisal slovnico kranjskega jezika za tujce, ki živijo na Kranjskem, da se bodo naučili jezika okolja. Zoisov krog je razmišljal o jeziku že več kot ljubiteljsko, Japelj je prenovil Dalmatinovo svetopisemsko kranjščino, Kopitar pa je na začetku 19. stoletja »odkril« Küzmičev prekmurski prevod *Nouvega Zákona*; prekmursko različico slovenskega knjižnega jezika je imenoval za najbolj čisto in pravilno slovenščino, ki se je v Kraljevini Ogrski razvijala neodvisno od kranjske tradicije. Protestantska misel, da Slovenci potrebujejo enoten knjižni jezik, se je uresničila sredi 19. stoletja, s tem pa so Trubarjevi ljubi Slovenci postali sinonim za slovenski narod, slovenski jezik pa temeljni kamen slovenske državotvornosti. Zaključilo se je »osnovnošolsko obdobje« slovenskega jezika, z Janežičevo slovnico in slovenskimi romantičnimi realisti pa se je nadaljeval razvoj enotnega slovenskega jezika.

Novodobna poetika oživljanja renesanse, renesansa protestantizma, je v slovenski zavesti doživljana kot nova geneza. V prvih letih po spremembi režima je bilo v Republiki Sloveniji ustanovljeno Slovensko protestantsko društvo, dan reformacije pa je postal državni verski praznik. Mimogrede, poleg Čila smo edina država na svetu, ki ima 31. oktober za državni in verski praznik – praznik imajo tudi nekatere zvezne dežele v Nemčiji, ki so večinsko protestantske. Zanimivo je bilo spremljati vsakoletne proslave, na katerih so slavnostni govorniki poudarjali pomen jezika in naših protestantov za razvoj slovenske književnosti, hkrati pa so protestantizem projicirali tudi na celostno

sociokulturno genezo slovenskega naroda in države. Leta 1998 je bila druga ali tretja državna proslava po vrsti in v dvorani Slovenskega opernega gledališča v Ljubljani je bil slavnostni govorec Borštnikov lavreat, že blagopokojni Polde Bibič. [Sledilo je predvajanje posnetka Bibičevega govora 30. 10. 1998 v dvorani Opere in baleta Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani.] Če bi Polde Bibič danes imel ponovno govor, kaj bi dodal svojemu govoru izpred dvajsetih let glede našega odnosa do jezika?

Polde Bibič je z globokim spoštovanjem do slovenskega jezika in kulture govora spregovoril o pomenu jezika in narodne zavesti. Dan reformacije je imenoval za praznik slovenskega jezika, poklonil se je slovenskim protestantskim piscem, ki so oblikovali vrednote slovenstva in omogočili, da se je slovenski narod utrdil v evropskem kulturnem prostoru, vse to pa je povezal z ohranjanjem jezikovne kulture in kulture sporazumevanja v slovenskih medijih, v javnosti, v vsakdanjem življenju in političnem prostoru. Govor je zaključil z Lutrovim izpraševanjem vesti in svojim pogledom na sodobni čas, ki nujno potrebuje strpnost, razumevanje in resnično ljubezen. Naš odnos do jezika se je, žal, po več kot petindvajsetih letih od tega govora na državni proslavi dneva reformacije v Ljubljani spremenil. Gospoda Poldeta Bibiča sem dobro poznal, nazadnje sva skupaj nastopala leto dni pred njegovo smrtjo na proslavi Prešernovega dne v Rogaški Slatini, kjer je recitiral odlomek iz svoje monodrame o Trubarju, ki ga je ob Prešernu imel za najpomembnejši steber slovenske besede. Ne vem, ali bi bil danes njegov nastop tako govorniško uglajen, celo želel bi, da bi bil ostrejši zaradi anglizatorjev. Gre za neko samouničevalno slo, celo zlo, ki ga imamo Slovenci v sebi. Nihče ne zahteva od nas, da se hlapčevsko odpovedujemo maternemu jeziku zaradi globalne angleščine. Slovenščina je eden izmed uradnih jezikov Evropske zveze, mi pa jo izganjamo iz slovenskega visokega šolstva in iz slovenske jezikovne krajine. Ulice Ljubljane so tako rekoč angleške, v središču glavnega mesta Slovenije se bohotijo angleški javni napisi, na Plečnikovem Tromostovju je angleščina bolj slišana kot slovenščina, v lokalih ob Ljubljanici nas natakarji nagovarjajo v polomljeni angleščini. Prepričan sem, da bi Polde Bibič po Trubarjevo zagrmel proti jezikovnemu samomorilstvu in bi s prstom pokazal na anglizatorje slovenskega visokega šolstva. Verjetno bi se osredinil na položaj slovenskega jezika v digitalni dobi, ki siromaši sporazumevanje v slovenskem jeziku; verjetno bi predlagal, da moramo

slediti protestantski dediščini, tj. kulturi govora in sporazumevanja, s katero pokažemo spoštovanje do sogovornika, slovenskega jezika in slovenstva; verjetno bi zahteval, da slovenski znanstveniki tiskajo knjige in objavljajo svoje razprave v slovenskem jeziku; verjetno bi zahteval enakopravno vlogo slovenščine v digitalnih okoljih in spodbujal pametne naprave, da govorijo slovensko.

Zanimivo je, kako je pri vseh slavnostnih govorcih na dosedanjih proslavah dneva reformacije – od predsednika vlade, države in predsednika protestantskega društva – pronicala ena bolečina jezika skozi te kulturniške pore. Ali je to modna muha ali pa so govorci res tako čutili sociokulturno podobo javnega življenja?

Verjetno je to tradicija, ki izhaja iz stoletij, ko Slovenci nismo imeli lastne države. V obeh Jugoslavijah smo se sramežljivo navajali na prve zametke državotvornosti, ko pa smo se končno osamosvojili, nismo znali prerezati popkovine, ki nas povsem neupravičeno povezuje z modno muhavostjo revolucionarne parole »kulture in prosvete kot naše osvet«; kot da Slovenci nismo bili opismenjeni že v Trubarjevih časih; kot da Trubar ni ustanavljal šol že v 16. stoletju in je izobraževanje jugoslovanski izum po drugi svetovni vojni; kot da je potrebno pozabiti na slovensko tradicijo od *Brižinskih spomenikov*, ker se prava začenja po letu 1945; kot da je maščevanje slovenska tradicija, stoletni kulturni boj pa slepa ulica slovenstva. Parola o osveti je bila modna muha, ki bi jo Slovenci morali preseči že leta 1991 in jo danes razumeti ironično. Bolečino jezika nam povzročajo anglizatorji, ne vem pa, ali jo govorci na proslavah res čutijo kot javno podobo ali kot osveto iz bivše države, ko je bil protestantizem na Slovenskem omejen s šolsko predstavo kot navidezni jezikovno-kulturni dogodek, v resnici pa močno politično orožje proti povojni slovenski katoliški Cerkvi. Protestantizem – in tega Slovenci ne moremo zanikati – je bil v 16. stoletju najprej cerkveno-političnо gibanje, na Slovenskem pa je s sopostavitvijo vere in jezika postal tudi pomembno duhovno in kulturno gibanje. Slovenski protestantizem prepleta obe podobi v neločljivo celoto, ki je z zanikanjem ene ali druge sestavine ne moremo pravilno razumeti. Vera, politika, državotvornost, narodna zavest in knjižni jezik so glavni junaki zgodbe, ki pomenljivo odmevajo v današnji čas, ko pozabljamo, da je bila vera Trubarjeva prva skrb, jezik in izobraževanje pa sta postala najprimernejša načina za reševanje ljubih Slovencev pred pogubljenjem.

Sola scriptura je krščanska doktrina, ki določa, da je *Sveto pismo* tako rekoč nezmotljiva krščanska avtoriteta, ki jo morajo verniki razumeti, zato sta Trubar in Dalmatin morala prevesti *Sveto pismo* v razumljivo kranjščino. Slovenski knjižni jezik se je rodil kot vzporedni učinek protestantskih verskih potreb in nujnosti, da Slovenci prepoznajo pravo vero. Slovenski jezik je bil v protestantizmu sporočevalno sredstvo za razlaganje verskih resnic in pot do zveličanja, ko pa je bila ta naloga opravljena, jo je Krelj nadgradil z jezikovno kulturo in spoznanjem, da mora biti Božja beseda popolna in čista – cerkveno-politična zgodba se je nadaljevala z versko-jezikovno podobo o natančnosti in estetskosti kranjskega svetopisemskega jezika. Bohorič je leta 1584 lahko normiral jezik, ki je širil Božjo resnico, in je v predgovoru povezal vero in jezik v simbol slovenske narodne samozavesti. Luter je v prvi od petindevetdesetih tez opozoril, da slab prevod *Biblije* omogoča preračunljivo opravičevanje odpustkov – šlo je za spoznanje, da je slab jezik prevoda škodljiv, zato se je odločil za neposredno prevajanje iz stare hebrejščine in grščine v nemščino. Odličnost kranjščine sta iz enakega razloga zagovarjala tudi Trubar in Dalmatin.

O tem nismo veliko izvedeli v socialističnem šolstvu, tako rekoč tudi nič o Slomšku, čeprav je z zornega kota slovenske nacionalne biti, tudi jezikovne, zelo pomemben vsaj za Štajerce.

Ne samo za Štajersko, Slomšek je, kar se tiče jezika, najvrednejši nadaljevalec Trubarjeve slovenske jezikovne misli. Slomšek je imel neverjeten posluh za jezik, ki so mu ga rojenice položile v zibel in če ne bi bil tako odločilno vpet v vrh slovenske katoliške Cerkve, bi zagotovo naredil še več za slovenski jezik v 19. stoletju. Bil je več kot le ljubiteljski jezikoslovec, saj je v začetku dvajsetih let 19. stoletja sestavil rokopisno slovnico, po kateri je v Celovcu učil bogoslovce in druge slovenske izobražence, npr. zdravnike in pravnike, slovenskega jezika in kulture govora. Na Kranjskem je imel velik ugled in Fran Metelko mu je med tiskanjem pošiljal v pregled svojo slovnico po polah. Slomšek je teološko utemeljil slovenski jezik kot Božji dar in ga povezal s četrto Božjo zapovedjo – spoštovanje staršev zahteva tudi spoštovanje maternega jezika, saj je slovenski jezik najdražja dota staršev; teološko natančno je razložil Trubarjevo povezavo vere in jezika s preprosto in razumljivo mislijo, da Slovence določata vera in materna beseda. Izhajal je iz Trubarjevega cerkvenega reda, da je izobraževanje Slovencem prva naloga

družbe, temeljiti pa mora na maternem jeziku – trije stebri materinščine so dom, šola in cerkev, slovenski jezik pa je najdražja dota staršev. Ponatančil je tudi Trubarjevo slutnjo o enotnem slovenskem knjižnem jeziku, tako da je zavrnil Dajnkov poskus oblikovanja vzhodnoštajerskega knjižnega jezika, ker je verjel, da Slovenci potrebujejo skupni jezik, ki jih bo v 19. stoletju povezal v Trubarjev narod ljubih Slovencev. Prenos sedeža lavantinske škofije v Maribor je bila narodno-politična akcija, ki je primerljiva s Trubarjevim ustanavljanjem cerkve slovenskega jezika v Ljubljani, Slomšek pa je v 19. stoletju tudi ostro obsodil slovensko jezikovno in narodno odpadništvo nemškutarjev. Trubarja in Slomška povezujejo enake vrednote in miselni vzorec – krščanska vera je neločljivo povezana z maternim jezikom in izobraževanjem, slovenska knjiga, jezik in kultura pa so nadomestni varuh slovenstva, v času, ko Slovenci še niso imeli svoje države. Trubar je bil prvi organizator in škof slovenske protestantske cerkve, prevajalec cerkvenih besedil, cerkveni dostojanstvenik, ki je zvesto sledil Lutrovi zavrnitvi odpustkov in je v slovenski prostor prinesel njegovo doktrino *Sola fide* – ker je vero potrebno razumeti, je materni jezik njen neločljivi del. Slomšek je bil katoliški škof, ki je pravno in politično zaščitil slovenski jezik na slovensko-nemški jezikovni meji, hkrati pa je bil tudi slovničar, pedagog, pesnik in pisatelj.

Pogovor v današnji Radijski delavnici znancev prekinjam s še enim glasbenim vložkom, zanimivim besedilom slovenskega kantavtorja iz sedemdesetih, osemdesetih let prejšnjega stoletja. Se spomnite Tomaža Pengova?

Seveda, osebno sem ga spoznal med študijem v Klubu mariborskih študentov v Ljubljani. Najina generacija ima v ušesih njegov melanholični glas, ki je povezoval slovenski jezik z odlično urbano poezijo.

Kako Vam vibrira naslov njegovega šansona *V nasmehu nekega dneva*, ki ga bomo sedaj poslušali? Mnogim ljubiteljem slovenskega šansona so se zarosili spomini na osemdeseta leta prejšnjega stoletja.

Tudi nama, tudi nama v studiu. Dolgo časa že nisem slišal te lirično pretresljive skladbe Tomaža Pengova. Ali je bila na njegovi kultni kantavtorski plošči *Odpotovanja*? Zdaj so mi misli odtavale v začetek sedemdesetih let, ko se je začela zanimiva zgodba slovenske glasbene zgodovine. Klobuk dol, Tomaž Pengov. Genialno besedilo, glas in

kitara. Popotnik je soočen z minljivostjo, samoto in tišino, v nasmehu nekega dneva se vrača domov in se spominja prehojene poti. Otrese si popotniški prah in si očisti dušo, ogledalo, ki ne laže, pa je simbol iskrenosti do sebe. Beseda in molk sta del popotnikove kulture govora, imata enak pomen, ko je potrebno slišati samega sebe. Naše življenje bo navdih naslednjim generacijam. Odlično ste izbrali pesem, ki dopolnjuje Trubarjevo zgodbo o slovenskem knjižnem jeziku. Kaj izgubljamo, če v življenju zgrešimo svoje poslanstvo? Poezija in glasba, ki je danes ne slišimo več. Slovenske besede, tako preproste in razumljive, pa nam razlagajo najgloblja občutenja človeške duše.

V oddaji govorimo o odnosu do našega jezika. Ali je pomembno, da skrbimo za njegov razvoj, za njegovo kultiviranje, za njegovo oživljanje in za njegovo uporabo? Ali je to manj pomembno, da se le razumemo, tudi če govorimo pol angleško in pol *tak in pol onak*, v slengu ali kakor koli, tudi v javnih medijih? Kakšen odnos do jezika imajo najmlajši, internetna generacija, milenijci, ki so se rodili v samostojni Sloveniji, naši srednješolci? Študenti, ki prihajajo k Vam na Filozofsko fakulteto študirat slovenščino, to verjetno razumejo.

Odprla sva Pandorino skrinjico slovenskega jezika. Veliko vprašanj ste zastavili in misli bi se kresale, če bi imela v studiu družbo vseh, o katerih me sprašujete. Tema za tri oddaje, kot je današnja. Enoznačno, kaj šele domišljavo pravilno Vam ne znam odgovoriti. Velik izziv za kulturo govora in predvsem sporazumevalno etiko je govoriti o tem v odsotnosti vseh, ki jih naslavljava z vprašanji. Priznam, da bi njihov odnos do jezika predstavil v manj jasni podobi, ki bi jo verjetno razlagal zelo osebno. Študente poskušam razumeti in se z njimi velikokrat pogovarjam o odnosu do jezika in vrednotah, ki jih v kulturni zgodovini Slovencev razumem za nespregledljivo slovenske in etične. Zanimivo je, da smo zelo usklajeni za preteklost, glede sodobne slovenske jezikovne politike je naša razprava bolj živahna, če sem sploh našel pravo besedo, ko pa pogovor steče v »internetne vode« in izzive digitalizacijske dobe, postane sporazumevanje tako rekoč enosmerno, tako da samo še poslušam, ker enostavno nimam niti dovolj znanja niti dovolj informacij na tem področju. Mladi rastejo z globalnim jezikom in se ga naučijo »kar čez noč« na internetu in številnih elektronskih medijih, vidim pa, da angleščine kot globalnega jezika ne zavračajo tako, kot npr. jaz. Razmišljam o tem in jih poskušam razumeti, zagotovo

pa zaradi drugačnega odnosa do prevladnega jezika niso anglizatorji in jezikovni odpadniki iz vrst moje generacije. Mladi se zavedajo, da je večjezičnost v današnjem svetu nujna – če so moji starši dobro shajali z znanjem npr. nemščine, moja generacija pa vsaj z dvema tujima jezikoma, morajo milenijci ob maternem in globalnem jeziku govoriti še vsaj dva ali tri tuje jezike. Postajajo jezikovni aristokrati in svet imajo na dlani. Večjezičnost in večkulturnost je njihov svet, v njem se, meni se tako zdi, udobno počutijo in dobro znajdejo. Vesel pa sem, ker moji študenti zelo dobro razlikujejo med učenjem tujih jezikov in poučevanjem v tujem jeziku – tu se glede slovenščine in angleščine popolnoma ujemamo, sicer pa razumem, da bi bilo hudo narobe, če mladi ne bi raziskovali in razmišljali s svojo glavo. Če bi se danes poskušali sporazumevati v »gospod Trubarjevi kranjščini«, bi težko preživeli.

Se Vam zdi, da so podobni Stanislavu Škrabcu, ki je pred več kot sto tridesetimi leti govoril vse svetovne jezike, materinščino pa je spoštoval in ljubil ter zanjo navduševal tujce in tuje znanstvenike?

Zanimiva primera. Res, v tem je generacija Slovencev, ki se je rodila po letu 2000, menda sta tudi tu že dve različni generaciji Z in Alfa, podobna Stanislavu Škrabcu. Generacija interneta, pametnih telefonov in umetne inteligence, tako drugačna na prvi pogled, pa vendar izhaja iz tradicije – materinščina je pomembna, obvladovati pa je potrebno čim več tujih jezikov.

V današnjem pogovoru sva se poskušala z različnih zornih kotov dotakniti naše najfinejše tkanine sociokulturnega in siceršnjega obstajanja, to je lastnega jezika in našega odnosa do njega. *Radijska oddaja znancev* je znana po optimističnem pogledu na svet, zato jo tako tudi zaključiva. Nedavno je bil odprt nov lektorat slovenskega jezika na Univerzi na Reki – to je dober znak za slovenski jezik in našo manjšino na Hrvaškem.

Uradno pred petimi dnevi! Zanimanje za slovenščino je preseglo vsa pričakovanja, saj si jo je izbralo več kot dvajset študentov. Črnogledost je na tem področju odveč. Bodiva pozitivna tudi v ekumenskem duhu, ki sva ga danes že nakazala z vzporednicami med predstojnikom slovenske protestantske cerkve Primožem Trubarjem in katoliškim škofom Antonom Martinom Slomškom. Jezik je potrebno spoštovati, ker je Božji dar, ki je v kulturni zgodovini Slovencev neposredno povezan z vero.

Slomšek je dejal: »Ljubite svoj rod, spoštujte svoj jezik!« Če bomo Slovenci na to pozabili, bomo postali sami sebi grobarji, uničili si bomo ugled in svojo prihodnost, pred narodnim samomorom nas ne bo mogla rešiti niti domača niti evropska zakonodaja. Prepričan sem, da do tega ne bo prišlo in da imamo dovolj zgodovinskega spomina in znanja, kako ravnati z jezikom, da ga bomo zanamcem izročili v dobrem stanju.

S to mislijo zaključujemo našo nocojšnjo *Radijsko delavnico znancev*. Hvala lepa, dr. Marko Jesenšek, za sodelovanje v oddaji.

Hvala za vabilo, poslušalcem pa želim vse dobro in Vas lepo pozdravljam.

Radio Maribor, Radijska delavnica znancev, 29. 10. 2018.
Voditelj Tone Petelinšek.

Prekmurščina med evangeličani – pred praznikom dneva reformacije in ob 100-letnici vrnitve Prekmurja matičnemu narodu

Evangeličansko bogoslužje v Prekmurju ni nikoli v celoti potekalo v slovenskem knjižnem jeziku, ampak tudi v prekmurščini. V oddaji pred praznikom dneva reformacije in ob 100-letnici priključitve Prekmurja matičnemu narodu odgovarjamo na vprašanja, zakaj evangeličani v Prekmurju uporabljajo dva različna jezikovna zapisa, kako to vpliva na njihovo dojemanje duhovnega in kateri so zgodovinski razlogi za takšno jezikovno rabo. V oddaji smo se ozrli v zgodovino, tudi v čas, ko so imeli protestanti zadržke do jezikovnega poenotenja slovenskega prostora, ker so ga povezovali z rekatolizacijo prostora med Muro in Rabo.

Gospod Jesenšek, prekmurščina se na neki način vrača v bogoslužje. Koliko je to zaradi tega, ker so tudi po nekem krajšem preteklem obdobju narečja spet bolj priljubljena, sprejemljivejša?

V narečje smo rojeni, zato je naša prva izbira za sproščen pogovor v domačem in lokalnem okolju, medtem ko se v širši javnosti, tj. tudi v medijih, sporazumevamo v knjižnem jeziku, ki se ga začnemo učiti v vrtcu in šoli. Nenavadno bi bilo, če bi se sošolci, sodelavci, prijatelji ali družinski člani v npr. Murski Soboti pogovarjali med seboj v slovenskem knjižnem jeziku – enako seveda velja za Mariborčane, Celjane, Kranjčane, Koprčane itd. Materinščina je naše narečje in z njo izražamo pripadnost domačemu kraju in pokrajini, knjižna slovenščina pa je uradni in državni jezik Republike Slovenije, ki povezuje govorce vseh slovenskih narečij in nas združuje v slovenstvu. Narečje soočamo s knjižno slovenščino v odnosu med zasebnim in javnim sporazumevanjem, tako da v večji ali manjši meri upoštevamo normativna pravila slovenske slovnice, slovarja in pravopisa. Slovenski knjižni jezik se je razvijal dvojnično, tako da je imel včasih več pokrajinskih jezikov in dve knjižni različici – kranjsko in prekmursko. Podobno kot so v

16. stoletju Trubar, Dalmatin, Krelj, Bohorič, Znojilšek in ostali protestantski pisci oblikovali kranjsko različico slovenskega knjižnega jezika kot nadnarečno tvorbo gorenjščine, dolenjščine in ljubljanskega govora, so v 18. stoletju Temlin, Kerčmar, Sever, Števan Küzmič in njihovi protestantski somišljeniki oblikovali nadnarečno prekmursko različico slovenskega knjižnega jezika. Prva ohranjena prekmurska knjiga je Temlinov iz madžarščine »na slovenski jezik preloženi« Lutrov *Mali katekizem*. Prekmurski protestantski prevajalec Franc Temlin se je leta 1715 poskušal jezikovno približati čim širšemu krogu Prekmurcev, zato je sledil preizkušeni jezikovni metodi na Kranjskem – Trubar je v 16. stoletju izhajal pri oblikovanju kranjske knjižne norme iz dolenjščine in gorenjščine, Temlin pa je v 18. stoletju poskušal oblikovati prekmursko knjižno normo na temeljih prekmurščine. Prekmurska različica slovenskega knjižnega jezika je bila kot Trubarjeva kranjščina nadnarečni umetni jezik za Slovence med Muro in Rabo ter čez v Železni županiji. Oblikovanje prekmurskega knjižnega jezika je potekalo ob prevajanju svetopisemskih besedil, visoko kultiviranost in normativno knjižno podobo pa je dosegel leta 1771, ko je znameniti slovenski prekmurski protestantski prevajalec Števan Küzmič kot prvi Slovenec prevedel *Novo zavezo* iz stare grščine v »stari slovenski jezik«. *Nouvi Zákon* je mogočno delo prekmurskega slovstva 18. stoletja, v katerem se je dolgoročno oblikoval prekmurski knjižni jezik, tako kot se je kranjski v Dalmatinovi *Bibliji* leta 1584. *Sveto pismo* je jezikovno, vsebinsko in sporočilno prezahtevno besedilo za prevajanje v narečje. Küzmič je svojo prekmursko ravensko materinščino nadgradil z značilnostmi goričkega podnarečja, s tem pa je ustvaril nadnarečno normo, tj. privzdignjen in kultiviran prekmurski svetopisemski jezik s knjižno skladnjo, izbranim besedjem in slogovno izvrstnostjo, ki je značilna za razvit knjižni jezik. Podobno kot kranjščina med Kranjci se je tudi prekmurska različica slovenskega knjižnega jezika splošno razširila v Prekmurju, ko so jo sprejeli tudi katoliški pisci, med njimi najprej sodobnik Števana Küzmiča, njegov sorodnik Mikloš Küzmič, katoliški duhovnik v Kančevcih in pisec sedmih prekmurskih cerkvenih, poučnih in šolskih knjig. Števan Küzmič je kot Dalmatin uporabljal urejen slovenski črkopis, le da je bohoričico zamenjal za prekmurico, pisavo, ki jo je prilagodil slovenskim prekmurskim glasoslovnim značilnostim po madžarskem črkopisu. Njegov prevod *Nouvega Zákona* je utrl jezikovno pot, po kateri je prekmurski knjižni jezik korakal naslednjih

sto let, v protestantskem okolju še skoraj dvesto let; položaj samostojne različice slovenskega knjižnega jezika je obdržal do 20. stoletja – prekmurski katoliški pisci so sprejeli enotni slovenski knjižni jezik v pomladi narodov, prekmurski protestanti pa po koncu prve svetovne vojne. Prekmurski knjižni jezik se je oblikoval kot protestantska zahteva, da mora Božja služba potekati v materinščini. Do 18. stoletja je bila kajkavščina bogoslužni jezik v prekmurski cerkvi, prav tako pa so bile v skupnem panonskem jezikovnem prostoru razširjene kajkavske cerkvene knjige, ki so bile prekmurskemu človeku bližje in lažje razumljive kot kranjske. Branje *Svetega pisma* je bilo seveda povezano s kajkavščino kot nadomestnim jezikom v cerkvi, dokler nismo dobili prekmurskih svetopisemskih prevodov in nabožnih knjig, pridiga, razlaga Božje besede in cerkveno petje pa so pri prekmurskih protestantih vedno potekali v razumljivem maternem jeziku. Kajkavščina se je v knjigah od 16. stoletja imenovala *slovenski jezik*, zato je Števan Küzmič ponatančil prekmurski knjižni jezik kot *stari slovenski jezik* in ga tako ločil od kajkavskega. Tako jezikovno prepletanje kajkavščine, živega narečnega govora in knjižne prekmurščine je v preteklosti sicer povzročalo nekaj nejasnosti, ki so bile razložene, zato danes govorimo o prekmurščini kot narečju panonske narečne skupine, prekmurščina kot različica slovenskega knjižnega jezika pa je strokovni izraz iz zgodovine slovenskega jezika, tj. iz obdobja dvojničnega razvoja našega jezika v alpskem in panonskem jezikovnem prostoru. Danes je slovenski knjižni jezik enoten in normativen za zborno izreko, imamo pa sedem glavnih narečnih skupin, okoli petdeset narečij in številna podnarečja ter govore, npr. prekmursko narečje, ravensko, goričko, dolinsko podnarečje, porabski govor, cankovski govor itd. Božja služba v prekmurski protestantski cerkvi je vse do konca prve svetovne vojne potekala v Küzmičevem starem slovenskem jeziku, ki je do pomladi narodov imel status prekmurskega knjižnega jezika kot različice slovenske knjižne norme, danes pa je opravljana v sodobni slovenščini. Na klopeh prekmurskih protestantskih cerkva so še vedno ponatisi Bakoševe in Kardoševih prekmurskih pesmaric, *Molitvene knige* Mikloša Küzmiča, molitvenika *Na poti življenja*, tudi Temlinovega *Malega katekizma* in *Nouvega Zákona* Števana Küzmiča, npr. beograjska izdaja Britanske biblične družbe iz leta 1928. Vera je najbolj osebno in globoko doživetje vsakega človeka in to intimnost lahko doživljaš, podoživljaš in izražaš v srcu, mislih in vsakdanjem življenju le v materinščini.

Ali bi lahko rekli, da je prekmurščina v javni rabi veliko bolj prisotna pri bogoslužju kot pa v drugih javnih ustanovah v Prekmurju?

Mislim, da ne. Čeprav Zakon o javni rabi slovenščine ne določa rabe bogoslužnega jezika, je cerkev, v kateri poteka katoliška Sveta maša ali protestantska Božja služba, javni prostor, ki je tradicionalno naklonjen materinščini. Slovenski protestantski pastorji in katoliški duhovniki so bili v naši kulturnozgodovinski preteklosti najpomembnejši zagovorniki slovenščine in brez njih je vprašanje, ali bi se slovenski jezik v javnosti razvijal v smeri, ki so jo začrtali slovenski protestantski pisci v 16. stoletju. Bogoslužje je javni nastop, saj se pastor ali duhovnik zavedata, da govorno nastopata pred verniki. Pridiga v cerkvi je bila vedno prikaz najvišje kulture izražanja v slovenskem jeziku in uglajen retorični nastop, pridige, ki so bile natisnjene v knjižni obliki, pa so bile od Trubarja do Slomška nadomestna literarna zvrst na Slovenskem. Slovenski jezik je imel v cerkvi na Slovenskem narodnostni predznak in kot tak je bil prestižni znak slovenstva. V prekmurski cerkvi se seveda slišijo nekatere glasovne posebnosti pri barvi glasov, ki so značilne za Prekmurje, vendar to velja v enaki meri za štajerski, gorenjski, primorski, koroški itd. prostor, več tega je pri petju, ali kadar se protestantski pastor odloči, da med bogoslužjem bere iz besedil, ki so bila napisana v prekmurskem knjižnem jeziku. Božja služba in maša sta svečana dogodka, zato je tudi jezik praviloma svečan in knjižni ter se približuje zborni izreki. Drugače je seveda v domačem okolju, ko se molitve prenašajo iz roda v rod in se vse do danes v njih ohranja pridih arhaičnosti in nekdanje knjižnosti. Evangeličanski škof Geza Erniša in katoliški škof Jožef Smej pozna te molitve v materinščini, ki sta se jih naučila od svojih babic. Razlika med staro knjižno prekmurščino in današnjo knjižno slovenščino je velika in v domačem okolju se arhaična knjižnost v glasoslovju hitro približa narečni izgovarjavi, medtem ko besedje, ritmičnost in slog ostajajo tradicionalni. V molitvi je ohranjen stari slovenski jezik. Jezikovno arhaična Gospodova molitev Števana Küzmiča nas prestavlja v čase naših prapraprababic in v jezikovno okolje 18. stoletja ter še dlje v preteklost: *Oča naš, ki si vu nebésaj, sveti se ime tvoje, pridi králestvo tvoje, bojdi vola tvoja, kak na nebi, tak i na zemli. Krüha našega vsakdanéšnjega daj nam ga dnes i odpüsti nam duge naše, kak i mi odpüščamo dužnikom našim i ne vpelaj nas vu skušávanje, nego odslobodi nas od hüdoga. Amen.* V molitvi se zrcali dvatisočletni razvoj slovenskega jezika. *Oča* je panonska različica

očeta, ki se sklanja *oča*, *oče*, *oči* itd. V *sveti se ime tvoje* namesto *posvečeno bodi tvoje ime* slišimo Cirila in Metoda, kako molita v cerkveni slovanščini, saj je prekmurski knjižni jezik ohranil nekatere arhaične slovanske oblike, npr. *svjentit sja imja tvoje*. Arhaičnost prekmurščine se kaže tudi v besednem redu pri rabi levega oz. desnega ujemalnega prilastka in daljšem naslonskem nizu, npr. *kralestvo tvoje, vola tvoja, krüha našega vsakdanešnjega daj nam ga dnes* namesto *naš vsakdanji kruh nam daj danes*. Glasovna posebnost je izgovor sprednjega zaokroženega samoglasnika *ü* namesto *u* v besedi *krüha*, glasoslovno-oblikoslovna pa prehod končnega *h* v *j* (*nebesaj* proti *nebesih* itd.), ki so znane tudi v narečju in se vernikom zato zdijo »bolj domače«. Če se taki odmiki od današnje slovenske knjižne izreke slišijo v protestantski cerkvi med petjem, molitvijo ali konfirmacijo, to ni narečje, ampak zavestno posnemanje starega prekmurskega knjižnega jezika, ki se je ohranil v zapisani obliki, npr. v cerkvenih pesmaricah ali molitvenih knjigah. Jezikovno preklapljanje med sodobnim slovenskim knjižnim jezikom in »mrtvim« prekmurskim jezikom poudarja posebno slovesno protestantsko Božjo službo ob določenih obletnicah in dogodkih. To ni npr. ravenski govor, čeprav ga verniki tako občutijo. Prejšnji teden smo s profesorico Martino Orožen za njen devetinosemdeseti rojstni dan obiskali Prekmurje, saj je prav ona v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja začela opozarjati slovensko javnost na stari prekmurski knjižni jezik in nas usmerjati v raziskovanje dvojničnega razvoja slovenskega knjižnega jezika. Ustavili smo se tudi v najstarejši slovenski gmajni pri evangeličanski pastorki Katji Ajtnik v Puconcih. Rojena Prekmurka nas je nagovorila v knjižni slovenščini in zborni izreki, kmalu pa je pogovor stekel v njeni materinščini, ki je tako lepo božala neprekmurska ušesa. Nobenih sporazumevalnih šumov ni bilo med nami in ko smo se navadili na prekmursko glasovno barvanje, tako rekoč ni bilo razlik. S podobnimi jezikovnimi okoliščinami se Štajerci srečujemo na Gorenjskem in ko usvojimo gorenjsko barvo glasov in se navadimo na njihov upad samoglasnikov, ki ga v svojem narečju ne poznamo, je sporazumevanje prav tako tekoče kot v Prekmurju. Narečna raznolikost Slovenije je naše bogastvo, ki ga moramo ohranjati, knjižna slovenščina pa nas povezuje v času in prostoru od *Brižinskih spomenikov* do danes. Pogosto ponavljajoča se misel, da govorci drugih slovenskih narečij ne razumejo prekmurščine, je nepotrebna in do neke mere kaže naš nenavadni odnos do narečij in medsebojnega

sporazumevanja. Tak miselni vzorec je potrebno čim prej preseči in se potruditi razumeti vsa slovenska narečja, saj so le geografske socialne podzvrsti slovenskega jezika, ki se uporabljajo v manj formalnem sporazumevanju. Slomšek je rekel, da bi bilo dolgočasno, če bi vsi na svetu govorili en jezik, prav tako pa bi bilo suhoparno, če bi v Sloveniji imeli samo eno narečje. Slovenski jezik je živ, zato se nenehno spreminja, s tem pa nastajajo tudi razlike v narečjih in če bi se Slovenci še danes sporazumevali v jeziku, ki je zapisan v *Brižinskih spomenikih*, ne bi imeli narečno razčlenjene slovenščine. Hvala bogu ni tako in bogoslužje v Prekmurju potrjuje, da se je z Bogom potrebno pogovarjati v izbranem in kultiviranem jeziku, ki ga nato znamo razširjati na vsa področja javnega sporazumevanja – intimno, ko med nami in Bogom ni posrednika, npr. duhovnika ali pastorja, pa izberemo tisti jezikovni kod, ki ga najbolj obvladamo.

Ozrimo se še nekoliko v preteklost. Zgodovinsko gledano se je v prekmurski cerkvi dolgo stoletje kot nadomestni jezik uporabljala kajkavščina. Kako dolgo je bila v rabi in kdaj so verniki preklopili s kajkavščine na prekmurščino?

Jezikovne prelomnice se v razvoju jezika ne zgodijo »čez noč«, zato ni mogoče določiti natančnega datuma, ure ali minute. Gre za obdobje v življenju jezika, na katero vplivajo različne sociolingvistične okoliščine. Po doslej znanih podatkih postavljamo oblikovanje prekmurske različice slovenskega knjižnega jezika v čas med letoma 1715 in 1771, ko je Franc Temlin objavil prvo prekmursko tiskano knjigo in je Števan Küzmič prevedel *Nouvi Zákon*. Takrat so se prekmurski protestanti podobno kot v 16. stoletju kranjski začeli zavedati, da za razumevanje in razlaganje prave vere potrebujejo verske učbenike, jezikovne priročnike in *Sveto pismo* v maternem jeziku. Tri knjige – abecednik, katekizem in *Sveto pismo* – so zato neločljivo povezane z začetki prekmurskega knjižnega jezika. Šlo je za posebno prepletanje vere in jezika v cerkvi, šoli in tiskarni, saj je izobraževanje za pravo vero in prevajanje *Svetega pisma* v materinščino potrebovalo najboljše orodje, tj. prekmurski knjižni jezik. Jezikovna prebuja v Prekmurju 18. stoletja je zato preslikava razmer iz Ljubljane 16. stoletja. Najprej je bilo potrebno predstaviti glavne nauke prave vere in naučiti slovenske protestantske vernike brati ter pisati. *Mali katekizem* in *Abecedarium slovensko* sta spisala uvod v zgodbo, ki je pripeljala do *Nouvega Zákona* in oblikovanja

knjižne prekmurščine. Prekmurski protestanti so knjižni jezik postavili na temelje, ki imajo svojo predzgodbo v slovenski panonski jezikovni tradiciji. Predknjižno izročilo je povezano z rokopisnimi pesmaricami, med njimi z obsežno *Martjansko pesmarico I*, v kateri se je v napol cerkvenih in napol literarnih besedilih napovedovala podoba prekmurskega knjižnega jezika v cerkvenem slovstvu in literarnem ustvarjanju. Gre za najstarejši doslej znani dokument stare prekmurščine, ki je nastajal daljše časovno obdobje, njeni prvi zapisi pa segajo v drugo polovico 16. stoletja in časovno povezujejo kranjske ter prekmurske protestante. Pesmarica je nato dobila katoliški značaj in zdi se, da so bili zadnji zapisi narejeni na začetku 18. stoletja. Jezik je prepoznavno narečno prekmurski, prepleta pa se s kajkavščino, ki je bila v 16. stoletju že uveljavljen knjižni jezik, zato so prekmurski prepisovalci starih pesmi vanje vpletali tudi besedne in skladenjske kajkavizme. Knjižna kajkavščina je na prekmurščino vplivala govorno in pisno, saj je bila v prekmurski slovenski cerkvi nadomestni knjižni jezik. Prekmurci niso imeli svojih knjig in so zlasti pri katoliški maši brali Krajačevićeve kajkavske *Svete evangeliome*, eno izmed najpomembnejših katoliških knjig v Prekmurju med 16. in 18. stoletjem. Prva izdaja je bila natisnjena sredi 16. stoletja, kasnejši ponatisi, vsaj dva iz konca 17. in prve polovice 18. stoletja pa sta pospešila prekmurska prizadevanja za oblikovanje samostojnega knjižnega jezika. Mikloš Küzmič je dobro poznal Krajačevićev lekcionar, ponatisnjen v Zagrebu leta 1778, in ga je uporabil kot predlogo za *Szvete evangyeliome*, ki jih je leta 1780 prevedel v prekmurski knjižni jezik. Prepletanje knjižne kajkavščine in prekmurščine je razvidno iz prekmurskega protestantskega prevoda *Nove zaveze* leta 1771, ponatisa kajkavskih evangelijev 1778 in prekmurskega katoliškega prevoda evangelijev leta 1780. Prekmurska prevajalca sta svoj jezik poimenovalno razlikovala od kajkavskega knjižnega jezika, ki se je imenoval *slovenski*, z besedno zvezo *stari slovenski jezik*. Prekmurščina ni kajkavščina, zato sta jo drugače imenovala in s tem opozorila na tradicijo prekmurskega jezika v panonskem jezikovnem prostoru. Števan Küzmič je zapisal, da je prvi prevedel *Novo zavezo* iz grščine v *stari slovenski jezik*, Mikloš Küzmič se je na naslovnici svojih *Szvetih evangeliomov* imenoval za *okrogline slovenske vice ošporoša*, torej za namestnika dekana *Slovenske okrogline*, in je prvi, ki je zapisal ta izraz kot sopomenko za latinsko oznako Prekmurja *Districtus Tothsagiensis*. Prehajanje od knjižne kajkavščine do knjižne prekmurščine se je začelo

že v prekmurskem predknjižnem izročilu in je razvidno v *Martjanski pesmarici I*, nadaljevalo se je v obdobju prvih prekmurskih tiskov ter se zaključilo z znamenitima svetopisemskima prevodoma Števana in Mikloša Küzmiča. Če bi poznali jezik izgubljene *Agende Vandalice*, ki naj bi jo natisnil leta 1587 iz Ljubljane na Gradiščansko pregnani kranjski tiskar Janž Mandelc, bi lažje povezali kranjske in prekmurske protestante. Iz ohranjenih pisem med prekmurskim protestantskim piscem Mihaelom Bakošem in bratislavskim pastorjem Mihaelom Institorisom Mošovskim vemo, da je *Agenda Vandalica* obstajala, da jo je Bakoš bral in poslal Mošovskemu, nato pa se je za edinim znanim izvodom izgubila vsaka sled. Oblikovanje knjižne prekmurščine je bil naravni jezikovni postopek med 16. in 18. stoletjem, in sicer se je prekmurski jezik v tem času odpovedal pokrajinskosti ter se normiral razlikovalno do knjižne kajkavščine. Že Temlin pa je opozoril, da »slovenska« kajkavščina ni enak jezik kot prekmurščina, ki jo je leta 1715 zato imenoval *naš slovenski jezik*.

Prekmurski evangeličani so s knjigami ubranili slovenski jezik in prostor med Muro in Rabo, kar so jim v določeni meri priznavali tudi katoličani. Kako Vi povezujete prekmursko protestantsko slovstvo in prekmurski jezik z ubranitvijo slovenstva v Prekmurju.

Vera in jezik sta bila v Prekmurju usodno povezana, saj so prekmurski protestantski pisci z oblikovanjem slovenske različice prekmurskega knjižnega jezika in tiskanjem verskih ter šolskih knjig ohranili slovenstvo v Prekmurju. Danes se komaj še zavedamo, da sta bili knjiga in šola (materinščina in prekmurski knjižni jezik) najpomembnejši za *stati inu obstati* Slovencev v Prekmurju, ki so bili skoraj tisoč let geografsko in politično ločeni od preostalih slovenskih dežel. Prekmurski Slovenci se niso utopili v madžarskem bazenu niti pod ogrskim kraljem Štefanom I. in njegovimi nasledniki do 19. stoletja, niti v obdobju raznarodovalne madžarske politike od štiridesetih let 19. stoletja do konca prve svetovne vojne. Naravno asimilacijo in nasilno madžarizacijo so preživeli zaradi lastnega knjižnega jezika. Slovenci so preživeli zaradi jezika, brez jezika pa nas ne bo, čeprav se nekateri še tako sprenevedajo in v 21. stoletju krivo pridigajo, da slovenski jezik ni pomemben, da se moramo s tem sprijazniti in da se lahko primerno sporazumevamo v globalni angleščini. Če bi »prodali« svojo materinščino, bi se izslovenili in se hitro spremenili v neprepoznavno globalno skupnost, ki ne

bi znala razmišljati »po slovensko«. Tujščina bi nam vzpostavila nove kulturne odnose, ki se ne bi več navezovali na tradicijo slovenstva. Porabje se je nekaj let po padcu železne zavese zaradi jezikovne pešanosti porabščine in smrti, ki bo slovenski jezik in narečje v Porabju verjetno doletela, stopilo z globalnim neslovenskim in nemadžarskim okoljem. Mislim pa, da prekmurski jezik, kultura in tradicija dokazujejo, zakaj je slovenstvo v Prekmurju preživelo več kot devetsto let. Prekmurci so se stoletja zavedali, da sta prekmurski slovenski jezik in knjiga v maternem jeziku edini trajni porok za preživetje v tujem okolju in v tem pogledu so se povsem strinjali protestantski in katoliški verniki ter njihovi pastorji in duhovniki. Razmere so povsem primerljive s kranjskimi v 16. stoletju, saj gre za kulturo slovenstva, ki narekuje predvidljivo ravnanje na levi in desni strani Mure. Čeprav je na Kranjskem konec 16. stoletja nastopila močna rekatolizacija, katoliški krog ni posegal v kulturne pridobitve slovenske reformacije, prevzel pa je tudi odgovornost za nadaljnji razvoj »gospod Trubarjeve kranjščine«. Podobno je bilo tudi v Prekmurju. Števanov soimenjak Mikloš Küzmič je v 18. stoletju skoraj sočasno kot protestant Števan Küzmič skrbel za izobraževanje svojega ubogega slovenskega naroda in je z materinščino, ohranjanjem prekmurske knjižne norme ter pisanjem knjig ozaveščal Prekmurce in jih poskušal dvigniti iz kulturne in vsake druge zaostalosti. Mikloš Küzmič je svojih sedem katoliških knjig sicer postavil nasproti protestantskim krivovernim tiskom in heretičnim pastorjem, vendar je nadaljeval prekmursko jezikovno avtonomijo v Cerkvi, izobraževanje v materinščini in tiskanje knjig v knjižni prekmurščini. Protestantski pisci in pastorji, ki so bili iztrgani iz prekmurskega slovenskega okolja, so v artikularnih krajih svoje vernike goreče nagovarjali, naj se upirajo izkrivljanju vere, ki jo izvajajo katoliški pridigarji, spodbujali pa so jih, naj se izobražujejo in berejo prekmurske knjige, s tem pa so predpostavljali materinščino in prekmurski knjižni jezik kot ohranjevalec slovenstva v Prekmurju. Jezikovna tradicija v prekmurskem slovenskem panonskem jezikovnem prostoru nikoli ni bila prekinjena zaradi cerkveno-političnega razhajanja. To, kar so v jeziku normirali evangeličani, so sprejeli tudi katoliški pisci, zato je bil prekmurski knjižni jezik ustaljen in normativno enoten. Versko vprašanje je na jezikovnem področju razdelilo prekmurske pisce sredi 19. stoletja, ko so katoličani sprejeli skupni slovenski knjižni jezik, protestantski pisci pa so še do konca prve svetovne vojne vztrajali pri starem Küzmičevem prekmurskem jeziku. Najpomembnejši

evangeličanski pisec tistega obdobja je bil Janoš Kardoš, ki še danes velja za pomembnega prekmurskega narodnega buditelja, čeprav so ga katoliških krogih neupravičeno označili za madžarona, ki se je izneveril slovenstvu, ker ni želel sprejeti enotnega slovenskega knjižnega jezika. Staro prekmursko slovenščino je prepoznal za branik protestantizma v Prekmurju, tako da je v Prekmurju povezal prekmurski knjižni jezik z evangeličansko vero in enotni slovenski knjižni jezik s katoliško vero. Jezikovno zamudništvo, ki ga je opravičeval z vero, je poglobilo razlike med protestantskimi in katoliškimi Slovenci, Kardoš pa je hotel versko, jezikovno in kulturno ločiti »svoje« protestantske prekmurske Slovence od katoliških na levi strani Mure. Madžarska oblast ga je pri tem podpirala ter spodbujala in financirala tiskanje protestantskih knjig v »neslovenskem« knjižnem jeziku, to pa so po Kardoševi smrti leta 1873 izkoristili za agresivno madžarizacijo Prekmurja tudi s pomočjo neznanstvene vendske teorije. Če je na svetu pravica, je bila v tem, da Kardoš ni doživel prehoda iz t. i. kulturne in jezikovne revolucije v zakonsko prisilo. Deloval je v prepričanju, da je potrebno storiti vse za ohranitev prave vere, kar je seveda daleč od tega, kar so mu očitali v katoliškem slovenskem krogu, da je bil madžaron in da je sodeloval z madžarskimi oblastniki proti slovenskemu narodu v Prekmurju. Kardoš je oskrbel prekmurske Slovence s knjigami z vseh področij. Njegova zbirka krščanskih cerkvenih pesmi je spodbujala cerkveno petje v materinščini med Božjo službo in več kot petsto pesmi je bilo jezikovni in glasbeni balzam za slovenska ušesa protestantskih vernikov. Leta 1848 je izdal tudi *Krščanske mrtvečne pesmi*, tj. posebno pesmarico, ki je vsebovala mrliške pesmi in je bila namenjena razmišljanju o človekovi minljivosti ter petju pesmi, s katerimi so se prekmurski protestanti poslavljali od umrlega. Veličastno delo. Kardoš se je zapisal v kulturno zgodovino Prekmurja s prevajanjem in prirejanjem osnovnošolskih učbenikov, s katerimi je opismenjeval svoje rojake in ohranjal njihovo zvestobo prekmurskemu jeziku. Prizadeval si je, da bi mladi dobili temeljno izobrazbo v materinščini in se naučili pisati in brati. Napisal je cikel podeželskih šolskih knjig za branje ter jim dodal berila z zahtevnejšo posvetno in poučno vsebino, hkrati pa je pisal tudi za tiste čase sodobne didaktično-metodične priročnike za učitelje. Kardoš je kot strokovni vodja in nadzornik protestantskega šolstva v Prekmurju uveljavil prekmurski učni jezik, saj je pridobil uradno dovoljenje madžarske šolske oblasti, da je pouk v protestantskih

prekmurskih šolah potekal v maternem jeziku. Prevajati je začel *Sveto pismo Stare zaveze*. Zdi se, da ga je v 18. stoletju prevedel že Števan Küzmič – tako je Mikloš Küzmič v pismu poročal sombotelskemu škofu Janošu Szilyju, ki je spodbujal rabo prekmurskega knjižnega jezika v cerkvi in šoli –, vendar ni bila natisnjena, rokopis pa se je izgubil. Kardoš je iz hebrejščine prevedel *Mojzesove knjige* in *Jozuetovo knjigo*, besedilo pa je izšlo posmrtno konec dvajsetih let 20. stoletja, enako tudi njegov rokopis o zgodovini krščanstva in nastanku evangeličanske cerkve. Prekmurski jezik je preizkušal tudi v literaturi, saj je prevajal vodilnega madžarskega romantičnega pesnika Šandorja Petöfija, tudi Vörösmartyja in Vajdo, prevedel je ep Janoša Aranyja *Toldi* itd. Kardoš je naredil ogromno za prekmurski jezik na levi strani Mure, zato so mu s podtikanjem madžaronstva nekateri naredili veliko krivico. Prav je, da ga rehabilitiramo, saj nekdo, ki se zavzema za svoj materni jezik, ni jezikovni odpadnik in nacionalist. Kardoševe prekmurske knjige so bile v času najhujše madžarizacije Prekmurja na prelomu 19. in 20. stoletja pomemben vir znanja o prekmurskem jeziku in kulturi v domačem okolju; Kardoš ni spodbujal vendske teorije, madžarska oblast ga je pri tem grdo izkoristila.

Kako je bilo leta 1919, ko je prišlo do združitve prekmurskih Slovencev z matico? Kako tuja je bila knjižna slovenščina Prekmurcem, ko se je slovenski knjižni jezik tako rekoč čez noč pojavil v šolah, uradih in vsem javnem sporazumevanju?

17. avgusta leta 1919 je kraljeva vojska Srbov, Hrvatov in Slovencev prevzela oblast v Prekmurju, meje pa so bile dokončno potrjene junija leta 1920 s Trianonsko mirovno pogodbo. Uvedba slovenskega knjižnega jezika v javno življenje, zlasti v šole in urade, je bila velika sprememba za Prekmurce, vendar jo moramo razumeti kot dejanje enotne države. Enotni slovenski jezik in pisava slovenica sta bila zunanja znaka združenega slovenskega naroda in državotvornosti v okvirih južnoslovanske kraljevine. Slovenci se knjižnega jezika učimo v šoli, ker se vanj ne rodimo, saj je naša materinščina praviloma narečje oziroma jezikovno okolje, v katerem smo se rodili. Formalno se je slovenski knjižni jezik uvedel v prekmurskih šolah in uradih septembra leta 1919, vendar pa se to ni zgodilo »čez noč«. Kardoševi učbeniki so bili hitro zamenjani z uradnimi slovenskimi iz matice, z učitelji pa je bilo težje. Kdor ni znal slovensko in je govoril le madžarsko, je bil odpuščen, v

Prekmurju pa ni bilo dovolj učiteljev s potrebnim znanjem knjižne slovenščine, zato so začeli prihajati iz drugih delov Slovenije in poučevati v knjižni slovenščini, ki pa ni zaživela tako hitro in učinkovito, kot si je to želela oblast v Ljubljani. Mislim, da je Prekmurce jezikovnopolitična asimilacija javnega življenja presenetila in je niso sprejeli navdušeni. Madžarizacija je bila odpravljena, slovenski knjižni jezik je omogočil dostop do širšega znanja in univerzitetnega šolanja na slovenski univerzi v Ljubljani, šolstvo v Prekmurju se je verjetno izboljšalo, toda kulturni in jezikovni šok je bil velik, predvsem pa je bilo moteče, da v šoli ni bilo več narečja in starega slovenskega knjižnega jezika. Prekmurci so se na slovenski knjižni jezik v resnici navajali postopoma, tako da se je sprejemanje zavleklo še v čas po drugi svetovni vojni. Enako je veljalo tudi za Kranjce, ki se sredi 19. stoletja tudi niso tako enostavno sprijaznili z novoslovenščino. Prve slovnice enotnega slovenskega knjižnega jezika ni napisal prekmurski ali kranjski slovničar, ampak Korošec Anton Janežič, ki je na jezik gledal širše kot govorci dveh pokrajin, ki sta nekoč imeli svoji knjižni različici slovenščine. V osrednjeslovenskem prostoru so se na jezikovne spremembe navajali več kot petdeset let, a je bilo lažje kot prekmurskim Slovencem, ki so po več kot devetsto letih izstopili iz madžarskih okvirov. V zadnjih desetletjih so bili izpostavljeni madžarizaciji in prepričevanjem, da niso Slovenci, ampak Vendi, slavizirani potomci staroselcev v Panonski nižini, ki nimajo skupnih korenin s Slovenci na desni strani Mure, zgodovinsko pa pripadajo Ogrski. Zmeda je bila velika, gotovo pa je bilo prisotno tudi nezaupanje, saj je madžarska propaganda izkoriščala jezikovne razlike in je poskušala vrniti Prekmurje v svoje okvire. Veliko zaslug za to, da do tega ni prišlo, so imeli prekmurski duhovniki in izobraženci, ki so reševali jezikovno vprašanje z večjim občutkom kot politična in šolska oblast. Šlo je za narodno poenotenje, ki se je začelo med pomladjo narodov in je v osrednjeslovenskem prostoru uspešno potekalo v imenu jezikovne enotnosti – sedemdesetletne kranjske izkušnje so bile dragocene za Prekmurje, zato je bil prehod starega prekmurskega knjižnega jezika v narečne okvire miren, knjižna slovenščina pa je brez večjih pretresov zamenjala madžarščino v javnem sporazumevanju. Stari slovenski jezik, prekmurska različica slovenskega knjižnega jezika, ki ga je normiral Števan Küzmič v prevodu *Nouvega Zákona*, je postal del nesnovne kulturne dediščine Slovencev. Prekmurščina je prešla v narečne okvire in postala jezik sporazumevanja v domačem okolju,

družini in ob posebnih priložnostih tudi v protestantski cerkvi, danes pa je prisotna tudi v leposlovju.

Tako gledam na združitev in uvajanje slovenskega knjižnega jezika v javno življenje Prekmurcev. Mislim, da je večina Prekmurcev leta 1919 sprejela združitev z olajšanjem in to je bil pozitivni naboj, ki je sproščal napetosti. Slovenski jezik je bil v teh odločilnih trenutkih slovenske zgodovine na barikadah in je opravil svoje poslanstvo. Politika, ki je delo nadaljevala, pa ni bila tako uspešna in je prvotnemu narodnemu navdušenju sledilo ekonomsko in kulturno razočaranje. Prekmursko narečje je kljub temu ohranilo identiteto govorcev in je zelo prepoznaven znak njihove lokalne zavesti. Prekmurski pesniki, pisatelji in glasbeniki danes ustvarjajo vrhunska umetniška dela, kar je velika dodana vrednost v zakladnici slovenske besedne umetnosti. Prekmurska narečna književnost ne obnavlja starega prekmurskega knjižnega jezika in dokazuje, da je narečna ustvarjalnost enakovreden del sodobne slovenske literature. Prekmurski pesniki in pisatelji, ki pišejo tudi v narečju in ne samo v knjižnem jeziku, ustvarjajo najboljšo in najkakovostnejšo narečno književnost v Sloveniji. Navdušen sem nad Vincetičevim sopostavljanjem knjižne slovenščine in prekmurskega narečja ter preizkušanjem estetskih zmožnosti jezika in glasbe. Cikel pesmi, ki jih je pripravil za glasbeni in literarni projekt *Murske balade in romance*, je poklon mističnemu prekmurskemu jeziku in melanholični gorički pokrajini. *Pobeglo morje* je sicer kratka proza, vendar pa poetično predstavlja nepovratno otroštvo in spomine na podeželsko življenje, z ritmično skladnjo in zvočnostjo narečnega goričkega besedja pa prestopa v območje poezije in pesnjenja v prozi. Vincetičevo pesništvo v prozi je prepoznavno zaradi melodičnosti goričkega narečja, zato je meni korak pred ustvarjanjem v knjižnem jeziku – v obeh je izvrsten, ampak *Vujšlo mordje* ima lirični slog, nežne portrete prednikov in panonsko melanholijo, s tem pa je ustvaril spominsko oporoko osebnih intimnih vprašanj, ki jih je odlično ubesedil v arhaičnem in ritmiziranem narečju. To je odlična slovenska literatura 21. stoletja in pri Vincetiču lahko neposredno primerjamo njegovo izpovedno moč v knjižnem jeziku in narečju. Dobro sva se poznala, žal pa je prezgodaj odšel skrivnostno in mistično kot *vujšlo panonsko mordje*. Izvrsten ustvarjalec je Feri Lainšček, ki prepleta knjižni jezik svojih romanov z narečnimi dialogi, panonskim besedjem in frazami, prepoznan pa je tudi po poeziji v narečju. Štefan Kardoš, Dušan Šaroter, Francek

Mukič, Karel Holec in številni drugi prekmurski besedni ustvarjalci so spodbudili pisce po Sloveniji, da jim sledijo in ustvarjajo v narečju ali pa knjižni jezik barvajo z narečnim besedjem. Umetniško ustvarjanje v narečju ima svoje zakonitosti, vendar ne gre za iskanje nove knjižne norme ali obujanje starega prekmurskega knjižnega jezika – tega danes ni in to moramo upoštevati.

Radio Slovenija, Program Ars, 29. 10. 2019.
Voditelj Aleksander Čobec.

Slovenski jezik in krščanstvo – gradnika slovenstva

V tokratni verski oddaji Iz roda v rod objavljamo pogovor z akademikom profesorjem dr. Markom Jesenškom o pomenu in vlogi duhovnikov v slovenski kulturno-jezikovni zgodovini, ki so stoletja pisali veličastno zgodbo o slovenskem knjižnem jeziku. V naši preteklosti so bili dolgo časa med redkimi slovenskimi izobraženci in odličniki, ki so postavili temelje slovenskega knjižnega jezika in narodne zavesti. Slovensko katoliško slovstvo je logično nadaljevanje protestantske jezikovne tradicije in hkrati prelom, ki se je nadaljeval z razsvetljenskim pogledom na jezik in željo, da bi ljubiteljski odnos do jezika dobil strokovno in znanstveno podlago.

Dobro jutro, dober dan in prav lep pozdrav vsem poslušalkam in poslušalcem nacionalnega programa Radia Maribor, ki ste v zadnji oktobrski nedelji danes z nami. Danes je 30. oktober, jutri bo 31. oktober, dan reformacije, slovenski verski in državni praznik. V tokratni oddaji bomo v pogovoru s slavistom, Mariborčanom, akademikom dr. Markom Jesenškom, profesorjem na Filozofski fakulteti v Mariboru, spregovorili o pomenu in vlogi duhovnikov v slovenski poltisočletni kulturni in duhovni zgodovini. Od Primoža Trubarja v 16. stoletju do patra Stanislava Škrabca v 19. in Jožeta Rajhmana v 20. stoletju. Akademik Marko Jesenšek, od srca dobrodošli na valovih nacionalnih radijskih koordinat.

Dober dan in lep pozdrav vsem poslušalcem.

Če na hitro pogledava dolgo plejado duhovnikov, ki so orali ledino na polju slovenske jezikovno-kulturne prebuje, vidiva, da jih je bilo kar lepo število.

Duhovniki so bili dolgo časa redki slovenski izobraženci, ki so živeli in delali med ljudmi. Praviloma so pripadali odličnikom, ki so postavili temelje slovenskega knjižnega jezika in narodne zavesti, zato je razumljivo, da so veličastno zgodbo o slovenskem knjižnem jeziku stoletja pisali številni slovenski duhovniki. Slovenskega jezika, kot ga imamo danes, ne bi bilo brez slovenskih duhovnikov od 16. stoletja naprej, seveda pa ne smeva pozabiti tudi na predzgodbo, ki so jo pisali danes

anonimni apostoli slovenskega jezika in krščanstva v predknjižnem obdobju slovenskega jezika od *Brižinskih spomenikov* naprej – takrat je germanski škof Abraham nagovoril naše prednike v slovenskem jeziku, ker jih je želel pridobiti za krščanstvo; to je bil uvod v zgodbo o Slovencih, slovenskem jeziku in kulturi krščanstva na Slovenskem. Vodilna motiva v zgodbi o kulturni zgodovini Slovencev sta bila vera in jezik, saj je bil slovenski jezik vedno tesno povezan s krščanstvom in z vsem, kar se je dogajalo v zahodnoevropski Cerkvi.

Še danes slišimo, včasih s humorno noto v ozadju, koga s strani duhovščine rimokatoliške cerkve, da so protestanti sicer res dali korenine in osnovo slovenskemu jeziku, so pa v njem širili krivi nauk.

Sporazumevanje je tudi umetnost prepričevanja in niti ne tako humorna misel o krivem nauku ima več obrazov, odvisno od tega, kako razumemo zgodovino zahodnoevropskega krščanstva in kako gledamo na razvoj slovenskega knjižnega jezika. Mislim, da je zgodovina že odgovorila na temeljna vprašanja, ki so bila zastavljena v Evropi na prehodu iz srednjega v novi vek. Slovensko kulturno zgodovino je v 16. stoletju zaznamovalo reformacijsko gibanje na Kranjskem, prva tiskana knjiga in oblikovanje kranjske različice slovenskega knjižnega jezika. Danes je pomembno predvsem to, da se je protestantska slovenska cerkev vključila v prizadevanja za samobitnost slovenskega jezika in izobraževanje Slovencev. Redki slovenski izobraženci, ki niso bili del privilegiranega plemstva, so se lahko ustrezno izobraževali le v cerkvenih šolah in vajeniških cehovskih šolah, v 16. stoletju pa so se jim pridružile se stanovske šole. Protestantsko šolstvo na Kranjskem je bilo dobro organizirano in stanovske šole so ponujale vrhunsko humanistično izobraževanje po evropskih zgledih. Pouk v nižjih razredih je potekal v kranjski različici slovenskega knjižnega jezika, kasneje pa v latinščini. Učenci so pridobili znanja iz teologije, latinščine, grščine, retorike, slovnice, matematike in glasbe, to pa jim je omogočilo nadaljevati študij na vseh uglednih evropskih univerzah – najbolj priljubljeni sta bili v Tübingenu in Wittenbergu, tudi v Gradcu in na Dunaju, v Padovi, Bologni ali Ferrari.

Če pogledamo rajnko Jugoslavijo, čas socialistične Jugoslavije, v šolskem kurikulumu ni bilo veliko prostora za slovenski protestantizem, čeprav je postavil temelje knjižnemu jeziku.

V bivši Jugoslaviji je bil protestantizem predstavljen pozitivno in narodnoprebudno, tako da je bila izpostavljena njegova jezikovna in kulturna podoba, versko vprašanje pa je bilo obstransko. Protireformacija je bila še bolj ideološko obarvana in predstavljena kot mračnjaško obdobje, ki je bilo povezano z grmadami, na katerih so zažigali slovenske knjige, in inkvizicijskim delovanjem verske komisije. Zgodovinska resnica je bila ponarejena in prirejena tako, da je bil npr. Trubar pozitivni slovenski junak, škof Hren pa njegov neusmiljen nasprotnik. Šlo je za eno izmed sramotnih poglavij slovenskega šolskega programa iz naše polpretekle zgodovine. Petdeset let se je prikrivalo, da je slovenski jezik tesno povezan z vero in krščanstvom. Po drugi vojni je iz šole začelo postopoma, a sistematično izginjati vse, kar je bilo povezano s Cerkvijo, z odlokom leta 1952 je bil iz šolskega sistema izločen tudi verouk. V šolskem programu je ostal le protestantizem s Trubarjem, Bohoričem in Dalmatinom, vendar ne s teološkega vidika, ampak kot rojstvo slovenskega jezika in predvsem kot opozicija katoliški Cerkvi. Šolski sistem je Trubarja osvobodil verskega delovanja in ga predstavil za začetnika slovenskega jezika, književnosti in kulture, čeprav vemo, da Slovenci v 16. stoletju še nismo imeli skupnega slovenskega knjižnega jezika, ampak več deželnih jezikov, Trubar pa je s somišljeniki oblikoval kranjsko različico slovenskega knjižnega jezika. V slovensko-jugoslovanskem političnem vrhu so mu določili propagandno vlogo in postal je slovenski narodni junak z marksistično napako, ki naj bi s svojim delom za Slovence postavil temelje za kasnejše povezovanje enakopravnih jugoslovanskih narodov. Popoln nesmisel!

V tej luči je delo slovenskih protestantov videti še bolj genialno z današnjega zornega kota.

Začelo se je seveda z racionalno Lutrovo teologijo *Samo Sveto pismo, samo vera, samo milost, samo Kristus, slava samo Bogu*, vrh pa je bil dosežen s Trubarjevo *Cerkovno ordningo*, ki je pravno-formalno uzakonila samostojno slovensko cerkev na Kranjskem. To je bilo junaško dejanje, ki je imelo na Slovenskem tudi jezikovne in kulturne posledice: prvo tiskano knjigo, prevod *Biblije*, oblikovanje kranjske različice slovenskega knjižnega jezika, izid prve slovnice in šolstvo (tudi) v slovenskem jeziku. Vera in jezik! To so presežki na cerkvenem in posvetnem področju. Ustvarjeni so bili pogoji za razvoj reformacije na Slovenskem, nato pa so bili postavljeni tudi trdni temelji slovenske

narodne identitete. Vera družbe, ki je habsburško okolje ni splošno priznalo, je postala delavnica, v kateri je bil ustvarjen knjižni jezik skupine ljudi, ki jim takratna družba še ni priznavala samostojnosti. Jezik je prevzel osnovno povezovalno vlogo in se je za svoje govorce vedno postavljal na barikade v prelomnih trenutkih zgodovine, tudi v 19. stoletju, ko smo Slovenci postali narod in se je s pomočjo enotnega jezika začela oblikovati naša samostojnost v bolj jasnih potezah. V 16. stoletju so kranjski protestanti normirali knjižni jezik kot najbolj primerno orodje za razlaganje verskih resnic. Med Bogom in posameznikom ne sme biti posrednikov, zato so začeli prevajati *Sveto pismo* v razumljiv slovenski jezik in izobraževati ljudi, da ga bodo lahko brali. Naš odličen trubarolog in raziskovalec protestantizma Jože Rajhman je prvi na Slovenskem to resnico ubesedil s spoznanjem, da je slovenski knjižni jezik stranski produkt protestantizma.

Blagopokojni katoliški profesor in duhovnik Jože Rajhman je v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja napisal knjige in razprave o Trubarju, ki še danes veljajo za enega od vrhov teh vedenj in preučevanj o vlogi in pomenu Primoža Trubarja in njegovih somišljenikov. Doktoriral je menda še v času socializma na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kar je bil zanj verjetno tudi ideološki podvig.

Jože Rajhman je po drugi svetovni vojni zaključil študij teologije v Ljubljani, nato pa v šestdesetih letih še slavistiko na Filozofski fakulteti. Doktoriral je v sedemdesetih letih na ljubljanski Filozofski fakulteti z disertacijo o Trubarju, nato pa še na Teološki fakulteti iz Trubarjeve teologije. Mislim, da je imel zaradi Trubarja in strahu, da bi na Filozofski fakulteti in v javnosti odpiral verska vprašanja, res težave z Udbo, pa tudi na Teološki fakulteti mu nekateri niso zaupali, ker naj bi mu bila protestantska miselnost preveč blizu. Rajhman danes velja za zelo zanesljiv strokovni vir, saj je celostno raziskal slovenski protestantizem z verskega, filozofskega in teološkega vidika ter kot kulturni in jezikovni pojav slovenstva. Imel je dobro teološko in filološko izobrazbo, zato se je s tem predznanjem lahko poglobil v raziskovanje cerkveno-političnih in jezikovno-kulturnih razmer v evropskem prostoru ter se nato osredinil na velike spremembe in temeljit prelom znotraj zahodnoevropske Cerkve v 16. stoletju. Izhajal je iz evropskih humanističnih idej in prepletanj Lutrove, Melanchthonove in Bullingerjeve teologije, to pa je nato preslikal na slovenske razmere in predvsem na Primoža Trubarja.

Predstavil je njegov etični program in pogled na materinščino, prvi med Slovenci pa je raziskal Trubarjevo teologijo ter ga predstavil kot teologa, humanista in voditelja protestantske slovenske cerkve. Pokazal je, da so slovenski protestanti dobro poznali kulturno-zgodovinske spremembe v Evropi na prelomu 15. in 16. stoletja in premike v zahodnoevropski cerkvi. Razlike so se preslikavale tudi v slovenski prostor, saj je Krelj gledal na teološka vprašanja nekoliko drugače kot Trubar in Bohorič ali Dalmatin.

Ker je bil Primorec?

Mogoče je tudi zato sledil flacianizmu Matije Vlačiča Ilirika, ki je bil rojen v Istri, Krelj pa je njegova predavanja poslušal na univerzi v Jeni. Trubarja in Bohoriča je povezoval Melanchthonov humanizem, Dalmatin pa je bil pod močnim vplivom Jakoba Heerbranda, ki je bil njegov profesor v Tübingenu. Kdor ni poznal različnih smeri evropskega humanizma ali ni hotel poznati teoloških vidikov in vplivov na slovenske protestante, ni mogel ustrezno razložiti kulturne zgodovine Slovencev v 16. stoletju. Rajhman je bil prvi, ki je imel tako širino in je razumel evropski duhovni prostor, zato je lahko ustrezno in dosledno razložil Trubarjev odnos do jezika, tradicije in teološke strogosti. Nekateri so ga poznali predvsem kot poznavalca slovenske protestantske književnosti in trubarologa, vendar je enako poglobljeno raziskoval tudi druge pomembne slovenske katoliške duhovnike, ki so usmerjali razvoj slovenskega jezika, literature in kulture v svojem okolju. Raziskoval je pastoralno delo Lovra Vogrina in druge katoliške duhovnike na Štajerskem, ki so v prvi polovici 19. stoletja sooblikovali jezikovno krajino med Dravo in Muro, npr. Krempla, Dajnka in Slomška. Peter Dajnko je želel oblikovati neodvisno slovensko različico knjižnega jezika na severovzhodu Štajerske. Rajhman je raziskal razsvetljenske in romantične jezikovne odmeve na Štajerskem konec 18. in v prvi polovici 19. stoletja in je Dajnka povezal s Kopitarjem, ki je bil duhovni oče dajnčice, Dajnkove slovnice in ideje o posebnem, tj. vzhodnoštajerskem pokrajinskem knjižnem jeziku. Realno je ocenil, da je bil Dajnkov jezikovni partikularizem v 19. stoletju obsojen na neuspeh, saj je spodbujal jezikovno raznolikost slovenskih pokrajin v času, ko se je rojevala ideja o slovenskem narodu. Jezikovni partikularizem tej romantični podobi naroda ni sledil, zato je Dajnkov jezikovni program označil za zapozneli odmev razsvetljenstva na Slovenskem.

V današnji verski oddaji *Iz roda v rod duh išče pot* nacionalnega programa Radia Maribor gostimo v našem studiu pod Pekrsko gorco enega najeminentnejših slovenskih strokovnjakov za zgodovino slovenskega jezika, Mariborčana akademika dr. Marka Jesenška. Pogovarjava se o vlogi slovenskih duhovnikov, slovenske duhovščine v zadnjih nekaj stoletjih, zlasti v navezi z razvojem slovenskega jezika. Omenila sva, da so bili nekateri duhovniki, ki so veliko prispevali k razvoju, poznavanju in promociji slovenskega jezika, večkrat prezrti, zlasti v zadnjih šestdesetih, sedemdesetih, osemdesetih letih 20. stoletja, ker so bili duhovniki. Ali lahko predstavite znamenitega patra, slovenskega frančiškana jezikoslovca in nabožnega pisatelja Stanislava Škrabca, ki je eden naših največjih jezikoslovcev na prelomu 19. in 20. stoletja?

Jože Toporišič je imenoval Škrabca za našega največjega slovenskega jezikoslovca slovenista 19. stoletja in predhodnika slovenskega strukturalističnega jezikoslovja, predvsem glasoslovja in fonologije. V pogovoru na simpoziju *Škrabčeva misel II.* – cikel simpozijev o življenju in delu Stanislava Škrabca je organiziral v devetdesetih letih v Novi Gorici – mi je dejal, da je bil Škrabec »nezaželen« avtor v bivši Jugoslaviji, da so ga poznali samo v cerkvenih krogih, da je po njem prevzel glasoslovno teorijo in da mu moramo v samostojni Sloveniji izkazovati spoštovanje, ki si ga zasluži.

V Gradcu je študiral klasično in slovansko jezikoslovje.

V Ljubljani je študiral teologijo in bil posvečen za duhovniški poklic leta 1867, v Gradcu pa je v prvi polovici sedemdesetih let zaključil študij latinščine, grščine, primerjalnega slovanskega jezikoslovja in slovenščine. Skoraj štirideset let je preživel v frančiškanskem samostanu Kostanjevica nad (Novo) Gorico, kjer je na platnicah verskega časopisa *Cvetje z vrtov svetega Frančiška*, ki ga je tudi urejal, vsak mesec objavljal jezikoslovne razprave. Nekateri so ga zato imenovali za frančiškana platničarja in tako še stopnjevali podcenjevalni odnos do njegovega jezikoslovja. *Cvetje* je bilo v javnosti tako rekoč nedostopno, zato Škrabčevega dela v bivši Jugoslaviji nismo poznali in o njem tudi v sedemdesetih letih med študijem slavistike v Ljubljani nisem veliko slišal. Toporišič je zbral in uredil njegovo jezikoslovno delo in ga izdal v petih obsežnih knjigah, ki so danes abecednik vsakega slovenista, ki raziskuje slovenski knjižni jezik ali njegov razvoj.

Menda si je celo izmislil poseben jezik, ki ga je samo on znal.

Škrabec je med letoma 1908 in 1910 oblikoval mednarodni umetni jezik evlalijo, ker se mu je zdelo, da je bil nastajajoči esperanto slovnično poenostavljen in mehanski, kot umetni jezik pa preveč suhoparen. Njegova evlalija je bila zato *lepo govorjenje*, blagoglasni umetni jezik, ki ga je razvil iz latinščine in menda drži, da je razen Škrabca nihče ni znal govoriti. Evlalija je bila predvsem intelektualni izziv, s katerim se je Škrabec soočal za samostanskimi zidovi, ko je ponovno preverjal svoje znanje o glasu in naglasu slovenskega jezika. Mednarodna skupnost je sprejela esperanto, saj evlalije, ki jo je Škrabec predstavil le na platnicah *Cvetja*, sploh ni poznala. Zdi se, da vendar ni šlo za jezikovni plevel, ampak predvsem za Škrabčev teoretični in znanstveni poskus izdelati idealen model mednarodnega jezika.

Če pogledamo vlogo slovenske duhovščine, se pravi teološko izobraženih posameznikov, naj bodo katoliški ali protestantski duhovniki, je plejada od 16. stoletja naprej izjemno zgoščena – vsako stoletje je ponudilo v naš zgodovinski spomin katerega od tovrstnih junakov.

Vrhunske slovenske književnosti, ki se je s Prešernovo poezijo v obdobju romantike zavihtela na evropski pesniški parnas, ne bi bilo, če bi Prešeren začenjal »od začetka«. Pred njim je bilo veliko katoliških in protestantskih piscev, ki so likali slovenski jezik in ga pripravljali za najvišje umetniške dosežke. Slovenska umetnostna beseda se je oblikovala v nadomestni literarni zvrsti, tj. v homiletiki, ki je od Trubarja do Slomška ponujala slovensko leposlovje »za pokušino«, v delih Janeza Svetokriškega, Antona Martina Slomška in Friderika Barage pa je slovenska pridiga postala tudi izvrstno leposlovje. Pridigarska literatura je v zgodovini slovenske književnosti zapostavljena in le počasi se uveljavlja vedenje o njeni literarni, leposlovni vrednosti in zgodbi o nadomestni literarni zvrsti na Slovenskem, ki se je vrnila v cerkvene homiletične okvire z literarnim nastopom Prešerna in za njim slovenskih romantičnih realističnih pripovednikov. Jezikovni biseri Janeza Svetokriškega so prvi vrhunec slovenskega leposlovnega ustvarjana in zavračajo neutemeljeno posploševanje, da se je slovensko leposlovje začelo šele v drugi polovici 18. stoletja. Kranjski, štajerski, koroški in prekmurski slovenski umetnostni jezik se je oblikoval v slovenski pridižni literaturi. Trubar je bil odličen pridigar, nekaj besedil je tudi objavil in *Proti zidavi cerkva* je gotovo ena takih pridig, ki presegajo

okvir cerkvenega slovstva. Polemično in deloma avtobiografsko besedilo je tudi slogovno zelo zanimivo, saj ga odlikuje realistični slog pisanja, dvodelna zgradba in uporaba zgledov. Zgodba, ki temelji na črno-belem slikanju, govori o ženski, ki se ji prikazuje svetnik in zahteva gradnjo cerkve. Trubar je dokazal, da gre za prazne marnje, saj je poslal svojega vikarja »h ti babi inu pustim vprašati«, kakšne barve sta bila svetnika, ki sta se ji prikazovala. Povedala je, da sta bila lepa črna moža, kar pa je laž, »zakaj ti zludeji so črni, svetniki pa so beli«. Vrhunsko leposlovje v 16. stoletju je tudi Dalmatinov prevod svetopisemskih psalmov in *Visoke pesmi*.

Za konec te oddaje predstavite za vsako stoletje nekaj imen, ki tako značilno predstavljajo to, kar sva postavila v fokus današnje oddaje.

Za izpolnitev te želje bi potrebovala obsežen cikel oddaj, število naštetih imen bi se postoterilo, pa še krivico bi naredila komu, ki bi ga po nemarnem izpustila. Moram? V 16. stoletju delajo Trubarju in Dalmatinu družbo še Krelj, Juričič, Kumpreht, Znojilšek itd. Katoliška protireformacija ni bila tako uničujoča, kot jo je prikazovala naša šola z grmadami, na katerih so gorele slovenske knjige. Škof Hren je sprejel jezik, ki so ga normirali kranjski protestanti in to je bilo najbolj pomembno, da se je jezikovna tradicija protestantov nadaljevala v katoliškem obdobju. Janez Čandek in Tomaž Hren sta v kranjščini izdala *Evangelije in liste*, nato pa je leta 1615 Čandek prevedel še *Mali katekizem*. Pozabiti ne smeva na Janeza Ludvika Schönlebna, Valvazorjevega učitelja, ki je v prenovljeni izdaji *Evangelijev* v sedemdesetih letih 17. stoletja prvi ubesedil Trubarjevo misel o enotnem slovenskem jeziku in določil slovensko jezikovno normo z mislijo, da pišemo po šegi rodu, govorimo po šegi naroda. Za osnovo pisanja je vzel ljubljanski govor in s tem napovedal Pohlinovo razsvetljensko misel v slovnici leta 1768, da je osnova za knjižni jezik govor središča, obrobje pa se mora temu prilagoditi. Skalarjev rokopis iz sredine 17. stoletja je pomemben dokument slovenskega knjižnega jezika, ki je neposredno povezan z leposlovjem, meditativno prozo in mističnim besedilom, pa vendar skoraj ne vemo, kdo je bil Adam Skalar. Ali pa *Kalobški rokopis* iz sredine 17. stoletja, ki ga danes skoraj ne poznamo. Sledijo vrhunski mojstri slovenske besede, najprej Matija Kastelec, ki je leta 1678 z *Bratovskimi bukvicami* napovedal začetek baroka, z *Nebeškim ciljem* pa je nadaljeval jezikovno tradicijo slovenskih protestantskih piscev. Slovenski jezik je največjo literarno in jezikovno kakovost dosegel z

legendarnim slovenskim cerkvenim govornikom Janezom Svetokriškim. Na prelomu 17. in 18. stoletja je objavil več kot dvesto trideset svojih pridig v petih knjigah na skoraj tri tisoč straneh. Slovenci smo s *Svetim priročnikom* prvič pred Prešernom stopili na evropski in s tem tudi na svetovni parnas. Pridige Janeza Svetokriškega so bile takrat največ, kar je bilo mogoče ponuditi na področju cerkvenega govorništva, še več, njegova pridiga je bila za slovenski knjižni jezik nadomestna literarna zvrst, v kateri se je oblikoval in razvijal umetnostni jezik pred Prešernom. Slovenski literarni jezik se je oblikoval v katoliški pridižni literaturi od Janeza Svetokriškega do Antona Martina Slomška, Prešeren pa ga je na najboljši možni način osamosvojil v *Poezijah* in pokazal, da je slovenščina socialnozvrstno popolnoma razvit knjižni jezik, ki lahko ustvarja v najvišji možni meri tudi na področju literature. Prav zato je slovensko katoliško slovstvo logično nadaljevanje protestantske jezikovne tradicije in hkrati prelom, ki se je nadaljeval z razsvetljenskim pogledom na jezik in željo, da bi ljubiteljski odnos do jezika dobil strokovno in znanstveno podlago. Oče Rogerij je izvrsten nadaljevalec pridigarskega jezika, oče Hipolit je znanstvenik, slovničar in slovaropisec, oče Romuald pa je leta 1721 spisal zgodbo *Škofjeloškega pasijona*, ki je bila leta 2016 uvrščena na Unescov seznam nesnovne kulturne dediščine človeštva. Naši duhovniki so delali dobesedno čudeže. V 18. stoletju morava omeniti vsaj še Jerneja Basarja in Mihaela Paglovca, ki si zaslužita samostojni oddaji, pa Marka Pohlina in zoisovce na čelu z Jurijem Japljem, prevajalcem *Biblije* leta 1784, Blažem Kumerdejem, Šrajem itd., prvimi slovenskimi literati, npr. Feliks Dev, Valentin Vodnik, Anton Tomaž Linhart, na Štajerskem pa Leopold Volkmer, Štefan Modrinjak, Ivan Narat, Mihael Jaklin. V 19. stoletju sta med pisci pridig in nabožnega slovstva, ki so vrhunske literarne stvaritve, škof Anton Martin Slomšek in škof ter misijonar med ameriškimi Indijanci Friderik Baraga, ki je leta 1844 objavil *Zlata jabolka*, nabožno knjigo o kulturi srca in vzgoji krščanske kreposti, s katero je pred poenotenjem slovenskega knjižnega jezika utrdil osrednjeslovensko kranjsko knjižno normo. V Prekmurju je med protestanti 18. stoletja potrebno opozoriti na Franca Temlina, avtorja prve prekmurske knjige leta 1715, Mihaela Kerčmarja, Mihaela Severja in Števana Küzmiča, prvega slovenskega prevajalca *Nove zaveze* iz stare grščine leta 1771. Zmanjkuje nama časa, postajam površen, zato je bolje, da ta izbor zaključiva pred 19. stoletjem, ko bi si moral pripraviti abecedni seznam vseh odličnikov iz duhovniških krogov.

Pred praznikom slovenskega protestantizma, ko toliko govorimo o naših protestantskih junakih 16. stoletja, morava pogledati pisma naših protestantskih piscev, ki jih je izdal blagopokojni profesor Rajhman; od velike količine pisem sta samo dve v slovenskem jeziku.

Jože Rajhman je pisma zbral, prevedel, opremil z opombami in jih izdal v dveh knjigah – v prvi knjigi je objavil triinpetdeset Trubarjevih pisem, v drugi pa še približno šestdeset pisem ostalih kranjskih protestantov. Pisma so večinoma pisana v nemščini, le nekaj je latinskih, med njimi tudi povabilno Trubarjevo in Kreljevo pismo Bohoriču v Krško, naj pride za učitelja na stanovsko šolo v Ljubljano. Bohorič ni imel formalne univerzitetne izobrazbe, v Krškem pa je slovel za odličnega učitelja in poznavalca latinščine, kar je potrdil tudi Dalmatin, ki se je šolal pri njem. Trubar in Krelj sta mu s pismom v latinščini pokazala, kako spoštujeta njegovo znanje in ga zato sprejemata za enakovrednega po izobrazbi. Pisma v nemščini in latinščini ne zmanjšujejo prizadevanj slovenskih protestantov za slovenski jezik. Kultura pisnega sporazumevanja med izobraženci je zahtevala dopisovanje v latinščini in nemščini, prevajanje *Svetega pisma* v t. i. ljudske jezike pa je bilo povezano s protestantsko teologijo *sola fide*, *sola scriptura* in *sola gratia*. *Sveto pismo* so lahko prevedli le najbolj izobraženi posamezniki, ki so razumeli povezavo vere in jezika – Dalmatin je postavil slovenski jezik na zemljevid knjižnih jezikov.

Posebno jezikovno vzporedno pot so peljali Prekmurci. Leta 1771 dobimo prevod *Nove zaveze* Števana Küzmiča, ki je bila leta in leta in desetletja in stoletja tako rekoč duhovni učbenik prekmurskih protestantov.

Nouvi Zákon Števana Küzmiča je prvi slovenski prevod *Nove zaveze* iz originalnega svetopisemskega jezika v slovenščino; je verska knjiga, hkrati pa je normirala prekmursko različico slovenskega knjižnega jezika in učila ljudi brati, poslušati ter razmišljati; prekmurskim Slovencem je bila moralna opora pred zlitjem z madžarstvom; oblikovala je pripadnost slovenski protestantski skupnosti v Prekmurju. Knjiga je, ko so jo »odkrili« na Kranjskem, odločilno vplivala na poenotenje slovenskega knjižnega jezika, saj je Kopitar priporočal Küzmičev jezik kot vzor čistega slovenskega jezika. Prekmurski protestanti so v 18. stoletju pokazali, da so del slovenske kulturne zgodovine, saj so pri oblikovanju prekmurskega knjižnega jezika ravnali enako kot kranjski protestanti, čeprav so se razvijali ločeno. Najprej so napisali versko

zgodbo o protestantizmu v Prekmurju, nato pa so vero izenačili z jezikom. Stari slovenski jezik so razlikovali od hrvaške kajkavščine in slovenske kranjščine ter začeli v njem širiti pravo vero, izobraževati, ustanavljati šole in tiskati knjige. Najprej katekizem in abecednik, da so ljudi naučili brati in pisati ter jih seznanili z glavnimi nauki prave vere, končni cilj pa je bil prevod *Svetega pisma*. V 19. stoletju so knjižno ustvarjalnost razširili na posvetno slovstvo in publicistiko, tako da so s knjižnim jezikom utrjevali slovenstvo v Kraljevini Ogrski. Katoliški pisci so nadaljevali protestantsko jezikovno tradicijo in prekmurski knjižni jezik je postal del zgodbe o dvojničnem razvoju slovenskega jezika. Katoličani v Prekmurju so bili razdeljeni med zagrebško in gjursko škofijo, leta 1777 pa so se prvič cerkveno-upravno združili v enotni sombotelski škofiji – prvi škof Janoš Szily je bil prekmurskim Slovencem zelo naklonjen in je spodbujal npr. Mikloša Küzmiča, naj prevaja knjige v prekmurski jezik, skrbi za duhovnost in izobraževanje Prekmurcev ter jih dviguje iz vsakršne zaostalosti. Mikloš Küzmič je s finančno podporo škofa Szilyja napisal in objavil sedem katoliških knjig med letoma 1780 in 1790, ki jih je sam imenoval za sedem stebrov prekmurskega katolicizma in branik slovenstva v Prekmurju, hkrati pa so bile to tudi šolske knjige: *Sveti evangeliomi*, *Kratka šuma velikoga katekizma*, *Slovenski silabikar*, *Kniga molitvena*, *ABC knižica*, *Šuma staroga i nouvoga testamenta in Pomoč betežnih i vumirajočih*. V 19. stoletju sta njegovo delo nadaljevala Jožef Košič in Jožef Čergič, nato pa še Jožef Borovnjak, Janoš Murkovič ter prekmurski duhovniki, ki so delovali v Ivanocyjevem krogu. Števanu Küzmiču so kot nadaljevalci protestantske smeri sledili npr. Mihael Barla, Aleksander Terplan, Janoš Kardoš, oba Lutharja, Janoš Flisar, če naštejem le nekatere. Katoliški duhovniki in protestantski pastorji so ohranjali slovenstvo v ogrskem prostoru, brez njih bi prekmurski Slovenci izgubili svoj knjižni jezik in narodno zavest ter se pomadžarili ali pa postali Vendi, kot so načrtovali razširjevalci te neznanstvene teorije o izvoru prekmurskih Slovencev.

Hvala za pogovor na predvečer slovenskega protestantskega praznika, poslušalcem pa želim lep jutrišnji praznik domovine in besede.

Hvala za povabilo in iskrene čestitke ob dnevu reformacije.

Radio Maribor, Iz roda v rod, 28. 10. 2022.
Voditelj Tone Petelinšek.

Odmev reformacije 16. stoletja v današnjem času

Tokratna oddaja Poglobljeno se dogaja v Evangeličanskem centru v Murski Soboti in je vsebinsko posvečena bližnjemu prazniku, 31. oktobru, dnevu reformacije. Torej kako revolucionarni duh protestantizma šestnajstega stoletja nagovarja ta sociokulturni in duhovni okvir slovenstva v današnjem času. Ali si Slovenci sploh predstavljamo, kakšen izjemen dosežek je bil Dalmatinov prevod, kakšen intelektualni napor in predstavo o slovenstvu, slovenskem jeziku in veri Slovencev je zahtevalo to delo? Na tej epohalni zgodbi bi morali graditi slovensko samozavest, saj se je leta 1584 oblikoval temeljni pogoj za našo državotvornost, tj. slovenski knjižni jezik, ki ga danes ne prepoznavamo za vrednoto slovenstva in raje sklanjamo glavo pred Brusljem, pred Ameriko, pred globalno angleščino.

Slovenski državni in kulturni praznik 31. oktober je rariteta v evropskem in širšem svetovnem prostoru – samo v Čilu in Sloveniji je to državni praznik, praznujejo pa ga tudi v nekaterih nemških zveznih deželah, zlasti bolj severnih, kjer so protestanti, evangeličani v večini. Akademik profesor Marko Jesenšek, Vi ste eden najuglednejših poznavalcev zgodovine slovenskega jezika in tudi navijač prekmurščine in Prekmurja v žlahtnem smislu. 31. oktober je slovenski državni, verski in kulturni praznik in dela prost dan. Kaj Vam pomeni ta državni praznik na ravni vaše intime, na ravni vaših osebnih doživljanj?

Praznik poznam iz otroštva, odkar se zavedam. V družini smo bili katoliško vzgojeni, pa vendar je mama opozarjala na 31. oktober kot Lutrov praznik, dan reformacije in tudi kot dan varčevanja; dva dni pred tem se je leta 1903 rodila moja stara mama in tako so bili ti trije dnevi med seboj povezani že v mojem otroštvu. Vedel sem, da je nemški duhovnik Luter protestiral proti napakam v cerkvi in je nabil petindevetdeset tez na vrata neke nemške cerkve. Zanje je izvedel slovenski duhovnik Primož Trubar, ki je začel pisati slovenske knjige in maševati v slovenščini. Mislim, da sem bil star devet let, ko mi je mama povedala, da je Trubarjev prijatelj in duhovnik Jurij Dalmatin

prevedel *Sveto pismo* v slovenščino, v osnovni šoli pa njunih imen nismo povezovali z duhovniškim poklicem, ampak z začetki slovenskega knjižnega jezika. V višjih razredih osnovne šole in v gimnaziji smo se učili, da je slovenski narod dobil med prvimi na svetu celoten prevod *Biblije* in da je bil to zelo pomemben kulturni dogodek za Slovence. V gimnaziji, se mi zdi, sem prvič slišal tudi za Bohoričevo slovnico, vsi trije protestantski duhovniki pa so bili predstavljeni kot začetniki in utemeljitelji slovenskega knjižnega jezika. Informacije so bile nepopolne in šele med študijem slavistike in kasneje, ko sem začel raziskovati zgodovino slovenskega jezika, sem ugotovil, da so bile tudi premalo natančne. Slovenci v 16. stoletju še nismo imeli enotnega knjižnega jezika – Primož Trubar je bil začetnik kranjske različice slovenskega knjižnega jezika, prekmursko knjižno različico je normiral Števan Küzmič v prevodu *Nouvega Zákona*, novoslovenščina ali enotni slovenski knjižni jezik pa se je oblikoval sredi 19. stoletja. Trojici kranjskih protestantov se je pridružila še vrsta drugih na čelu s Kreljem, Budino, Znojilškom, Klombnerjem, Kumprehtom itd. Ko smo leta 1992 v Sloveniji razglasili 31. oktober za dan reformacije, sem praznik čustveno povezal s spominom na staro mamo, ki je umrla leto dni pred tem, in tradicijo slovenstva, ki ga je mama najtesneje povezovala s krščanstvom in slovenskim jezikom.

Najprej se ustavimo pri letnici 1584, ko je izšla znamenita slovnica *Zimske urice* Adama Bohoriča. To je ena posebna zgodba o, če smem tako sodobno reči, uspehu slovenskega kulturniškega snovanja in iskanja.

Bohoričeva slovnica je bila v 16. stoletju del veličastne zgodbe o slovenskem jeziku, devetem na svetu, ki je bil popisan v slovnici, pred nami so imeli tak jezikovni priročnik le Španci, Italijani, Nemci, Čehi, Portugalci, Francozi, Poljaki in Valižani. Osrednjeslovenska kranjščina se je leta 1584 znašla na zemljevidu takrat najbolj razvitih evropskih jezikov in to je bil strokovni jezikoslovni in kulturni podvig, ki si ga danes sploh ne znamo prav predstavljati. Napisana je bila v latinskem jeziku in na gradivu Dalmatinovega prevoda *Biblije*, saj mu je Bohorič pomagal pri korekturah v Wittenbergu, metodološko pa se je zgledoval po latinski Melanchthonovi in nemški Clajusovi slovnici. Kranjščino je primerjal z latinščino in če so se kranjski sklanjatveni in spregatveni vzorci iz Dalmatinove *Biblije* pokrivali z Melanchthonovimi latinskimi, jih je preslikal v slovnico. Bohoričeva slovnica je dokument časa, ko

je bila slovenščina v krogu evropskih vernakularnih jezikov povzdignjena na raven latinščine oziroma knjižnega jezika. To je velika stvar. Danes pa se sklicujemo na svojo pregovorno majhnost in se udinjamo nasilni globalizaciji in nekulturni amerikanizaciji ter anglizaciji jezika, čeprav je bila slovenščina že v 16. stoletju popisana v slovnici in je takrat postala tudi svetopisemski jezik.

Leta 1584, istega leta, kot so izšle *Zimske urice*, je Jurij Dalmatin prevedel *Biblijo* v slovenščino – v širšem sociokulturnem, duhovnem in verskem prostoru je to neslutena epohalna zgodba.

Kranjska osrednjeslovenska različica slovenskega knjižnega jezika je bila leta 1584 dvanajsti jezik na svetu, v katerega je bilo prevedeno celotno *Sveto pismo* in deveti na svetu, ki je bil popisan v slovnici. Burno obdobje 16. stoletja je bilo za Slovence zgodovinsko prelomno, Dalmatinov prevod *Biblije* je na področju slovenskega jezika postavil mejo med *prej* in *potem*, med pisnim izročilom in knjigo, med govorjenim in zbornim jezikom. *Biblija* je danes v celoti prevedena v skoraj osemsto jezikov, po delih pa v skoraj štiri tisoč jezikov, celoten prevod *Svetega pisma* pa lahko v materinščini bere šest milijard ljudi. Ne vem, ali si Slovenci sploh predstavljamo, kakšen izjemen dosežek je bil Dalmatinov prevod, kakšen intelektualni napor in predstavo o slovenstvu, slovenskem jeziku in veri Slovencev je zahtevalo to delo. Na tej epohalni zgodbi bi morali graditi slovensko samozavest, saj se je leta 1584 oblikoval temeljni pogoj za našo državotvornost, tj. slovenski knjižni jezik, ki ga danes ne prepoznavamo za vrednoto slovenstva in raje sklanjamo glavo pred Brusljem, pred Ameriko, pred globalno angleščino.

Z zornega kota neke bazične strukture jezika je dejstvo, da je možno v neki jezik prevesti tako kompleksen tekst, kot je *Sveto pismo*, Božja beseda, dokaz, da je to zrel jezik.

Zrel in kultiviran knjižni jezik, ki lahko ubesedi bivanjski svet svojih govorcev in celotno materialno ter duhovno podobo sveta. *Biblija* je dobesedno knjiga vseh knjig, zahtevno besedilo s področja teologije, zgodovine, zakonodaje, filozofije, filologije, literature, kulture itd., iz nje črpa ustvarjalne navdihe tudi evropska umetnost. *Staro zavezo* lahko beremo kot odlično literaturo. *Psalmi* so največ, kar ponuja hebrejska lirika, ritem misli, ki so povezane v vrhunsko izpovedno pesništvo,

v katerem se prepletajo podobe iz narave in živalskega sveta. *Visoka pesem* je pesem vseh pesmi o večni ljubezni, ki jo pojejo moški glas, ženski glas in zbor in je močnejša kot smrt, bolj goreča kot podzemlje in je ne morejo ugasiti nobene vode. Retorika Salomonove *knjige Pregovorov* poveličuje modrost in v Dalmatinovi slovenščini pripisuje besedi neverjetno moč, da v materinščini opiše tudi predmetnost, ki je sicer ne pozna v domačem okolju. *Svetega pisma* ni mogoče prevesti v narečje, saj v njem zmanjkuje besed, skladenjskih in stilističnih vzorcev, s katerimi bi ubesedili njeno vsebino. Jezik, v katerega je prevedeno *Sveto pismo*, je popoln jezik – ne nastaja, peša in izumira, ampak je socialno- in funkcijskozvrstno živ in živahen.

V 18. stoletju je tudi slovenska prekmurska knjižna različica dobila prevod *Nove zaveze*, v kateri je Števan Küzmič leta 1771 predstavil vrhunec prevajanja in vzpostavljanja prekmurske jezikovne samozavesti.

Podobno kot so kranjski protestanti oblikovali knjižno kranjščino v 16. stoletju, so prekmurski protestanti v 18. stoletju pokazali svojo slovensko jezikovno samozavest. Ponosno so se lotili pisanja slovenskih učbenikov in cerkvenih knjig ter prevajanja *Svetega pisma*, prekmurska različica knjižnega jezika pa se je oblikovala kot vzporedni dosežek protestantizma v Prekmurju. Pravo vero so razširjali v maternem jeziku. Najprej so učili ljudi brati in pisati, zato sta na začetku prekmurske književnosti katekizem in abecednik, nato je sledilo prevajanje *Svetega pisma*. Števan Küzmič je bil prekmurski Dalmatin in prvi Slovenec, ki je prevajal *Sveto pismo* neposredno iz izvirnega jezika – *Nouvi Zákon* je prevedel »zdaj oprvič z Grčkoga na stári slovenski jezik«. Dalmatin je v 16. stoletju prevajal iz nemščine in latinščine, zato je Küzmičev prevajalski podvig dostojno nadaljevanje velike zgodbe o slovenskem jeziku iz 16. stoletja. Šlo je za kulturni in jezikovni dosežek, ki je prekmurski jezik sopostavil ob kajkavski in madžarski biblijski jezik.

Števan Küzmič je obvladal svetopisemsko grščino in ni potreboval posrednega jezika med prevajanjem?

Števan Küzmič je bil izobražen protestantski pastor in poliglot, ki je poglobljeno obvladal več tujih jezikov, med njimi tudi latinščino, staro grščino in staro hebrejščino. Jožef Smej v razpravah o prekmurskem jeziku, literaturi in kulturi hvali Küzmičevo izjemno široko humanistično izobrazbo, ki mu je omogočila zahteven prevajalski podvig, kot

je bil *Nouvi Zákon*; ob kranjski in prekmurski različici slovenskega knjižnega jezika je tekoče obvladal madžarščino in nemščino, verjetno tudi slovaščino svoje druge žene, bral je *Krališko Biblijo* čeških in slovaških protestantov in Frenclov lužiškosrbski prevod *Biblije*. Za kulturno zgodovino Slovencev je Küzmičev prevod enako pomemben kot Dalmatinov – utemeljil je prekmursko različico slovenskega knjižnega jezika, ohranjal je slovensko narodno zavest med Muro in Rabo, jezikovno je povezoval prekmurske protestantske in katoliške pisce 19. stoletja ter prekmursko protestantsko slovstvo 18. stoletja s kranjskim iz 16. stoletja in tako ohranjal vseslovenski jezikovni prostor, ki je bil razdeljen med Avstrijsko cesarstvo in Ogrsko kraljestvo.

Zanimivo, kako je bil vesel legendarni Jernej Kopitar, kako se je razveselil, ko je dobil na začetku 19. stoletja v roke Küzmičev prekmurski prevod *Nove zaveze* iz leta 1771.

Kopitar je prvi odkril Kranjcem Küzmičev prevod in jim predstavil »stari slovenski jezik«. Jurij Japelj, ki je dvesto let po Dalmatinovi *Bibliji* prevajal in prenavljal biblijski jezik znamenitega kranjskega protestanta, Küzmičevega prevoda ni poznal, čeprav je leta 1783 evropski svet z njim seznanil nemški humanist Karl von Anton. Med slovaškimi protestanti je Küzmičevo delo zagotovo poznal Jiři Ribay, ki je von Antonu razložil, da gre za prekmursko različico slovenskega jezika, kasneje pa je z *Nouvim Zákonom* seznanil tudi Čeha Josefa Dobrovskega, najboljšega poznavalca slavistike tistega časa. Med Slovenci sta Küzmičev prevod dobro poznala prekmurski katoliški duhovnik Miklož Küzmič in štajerski jezikoslovec Ivan Žiga Popovič, ki je dobil v roke *Nouvi Zákon* že kmalu po izidu in ga je imel v svoji domači knjižnici. Po Popovičevi smrti je češki jezikoslovec Zlobický na razprodaji leta 1774 odkupil del Popovičeve knjižne zbirke, in sicer tudi Küzmičev prevod *Nove zaveze*. Jernej Kopitar je »odkril« prekmurski prevod leta 1809 na obisku pri Zlobickem. Začel ga je jezikovno raziskovati in je navdušeno poročal Žigi Zoisu v Ljubljano, da je odkril slovenski prevod »ogrsko-karantanske« *Nove zaveze*, ki ga je jezikovno označil za »čisto kranjščino« v »ogrskem« črkopisu. V primerjavi s kranjščino in štajerščino je Küzmičevo prekmurščino imenoval za arhaičen in neokrnjen slovenski jezik, kasneje pa je z njegovo pomočjo dokazoval neposredno povezavo z jezikom *Brižinskih spomenikov*. Zapisal je: »Moj Bog, kako čist je ta dialekt.« Pohvalil je Küzmičevo zvestobo grškemu izvirniku

in visoko jezikovno kulturo prekmurskega prevajalca. Skliceval se je na Predgovor, v katerem je Küzmič zapisal, da pozna Trubarjevo in Dalmatinovo delo, zato je Zoisu sporočil, da so prekmurski Slovenci na levi in desni strani Mure jezikovno in zgodovinsko povezani, čeprav so bili tisoč let geografsko-politično ločeni. Prekmurski protestantski tiski nadaljujejo uspešno jezikovno in kulturno zgodbo reformacije na Kranjskem. Küzmiča je imenoval za slovenskega protestanta, ki si zasluži mesto med našimi največjimi prevajalci, prevod *Nouvega Zákona* pa je presežek, na katerega bi bili ponosni vsi evropski narodi. Zois se je povsem strinjal s Kopitarjem in ko je leta 1810 dobil z Dunaja »Kopitarjevega Küzmiča«, je jezik tega prevoda postal osrednji predmet preučevanja, ki je omogočil soočenje kranjske in prekmurske knjižne različice slovenščine in napovedal njuno poenotenje sredi 19. stoletja. Kopitar je postavil arhaično Küzmičevo prekmurščino v središče svojih jezikovnih raziskav in je dokazal, da je jezik Kranjcev, Koroščev, Štajercev in Prekmurcev enoten slovenski, druži pa jih tudi skupna kultura. Kopitar je leta 1810 s predstavitvijo Küzmičevega jezika dvignil ugled slovenščine v znanstvenih krogih.

Profesor Marko Jesenšek, glede na Vaše raziskovalne projekte se zdi, da Vam je Prekmurje kot pokrajina ter kot kulturološki in jezikoslovni fenomen blizu – ste navijač Prekmurja, radi imate Prekmurce, oni pa vas.

Hvala, vesel sem, da tako mislite, saj je moje strokovno delo najtesneje povezano s prekmurskim jezikom in raziskovanjem zgodovine tega jezika. V Prekmurju se po prvi svetovni vojni ni veliko govorilo o starem slovenskem knjižnem jeziku in prekmurski različici slovenske knjižne norme. Dolgo časa je prevladovala misel o knjižni slovenščini, ki je taka »od vedno«, prekmurščina pa je narečje, podobno kot primorščina, dolenjščina ali gorenjščina itd. Vedenje o dvojničnem razvoju slovenske knjižne norme na Slovenskem je v sedemdesetih letih 20. stoletja predstavila Martina Orožen prav v *Zborniku o Štefanu Küzmiču* ob 250-letnici njegovega rojstva. Slovenščina se je po *Brižinskih spomenikih* razvijala ločeno v alpskem in panonskem jezikovnem prostoru, enotni slovenski knjižni jezik pa se je oblikoval sredi 19. stoletja z združitvijo kranjske in prekmurske različice slovenskega knjižnega jezika.

Od leta 1715, tj. od Temlinovega prekmurskega prvotiska je izšlo okoli tisoč knjig v prekmurskem jeziku.

Zaradi razločevanja med različicama slovenskega knjižnega jezika, tj. knjižno kranjščino in knjižno prekmurščino, in enotnim slovenskim knjižnim jezikom je prav, da uporabljamo natančno strokovno poimenovanje, ki jasno razlikuje med knjižnim standardom in narečjem. Enotni slovenski knjižni jezik so sredi 19. stoletja imenovali tudi *novoslovenščina*, danes pa ta knjižni standard imenujemo *slovenski knjižni jezik*; pred tem je v alpskem jezikovnem območju obstajala *kranjska različica slovenskega knjižnega jezika* z več pokrajinskimi jeziki, v panonskem prostoru pa *prekmurska knjižna različica slovenskega jezika* – prva se je imenovala *kranjski knjižni jezik*, druga pa *prekmurski knjižni jezik*. Knjige, ki so bile v Prekmurju natisnjene do poenotenja slovenske knjižne norme, tj. do pomladi narodov (pogojno še do konca prve svetovne vojne), so bile napisane v starem slovenskem jeziku, kot ga je imenoval Števan Küzmič, oziroma v prekmurskem knjižnem jeziku. V Škafarjevi *Bibliografiji prekmurskih tiskov do leta 1919* je zabeleženih tristo štiriintrideset naslovov knjig, k temu pa je potrebno prišteti še kasnejše knjige v izseljenstvu, npr. verski tisk in periodiko v ZDA in Kanadi, tako da se je število knjig povečalo še za okoli petsto naslovov. Prekmurskega knjižnega jezika, kakršen je zapisan v *Novem Zákonu*, nihče v Prekmurju ni govoril v javnosti, saj je šlo za umetni, nadnarečni standard, ki so ga razumeli vsi Prekmurci, sporazumevali pa so se v goričkem, ravenskem, dolinskem govoru; enako velja za kranjski knjižni jezik, ki je moral biti razumljiv na še širšem geografskem prostoru kot prekmurski, v javnosti pa so se sporazumevali v gorenjščini, dolenjščini, koroščini, štajerščini, primorščini itd.; podobno je tudi slovenski knjižni jezik dogovorjen standard, ki se ga naučimo v šoli, sporazumevamo pa se v narečju, ali pokrajinskem pogovornem jeziku, ali v mestnem govoru, knjižni standard pa je skupni jezikovni kod, ki nas določa kot narod v evropskem in svetovnem prostoru in je najbolj prepoznavni del slovenstva. Slovencev ni brez slovenskega jezika, slovenski jezik je naše bistvo in naše obstajanje.

Ali je morda Trubarjeva *Cerkovna ordninga* v sociokulturnem oziru eno izmed najbolj epohalnih del Primoža Trubarja, ki nas določa kot Slovence, čeprav v jezikovnem pogledu ni drugačna od kranjščine 16. stoletja?

Jezikovno res ne odstopa od »gospod Trubarjeve kranjščine«, vendar je to prva slovenska pravna knjiga in je bila zato prelomna knjiga za

slovenski protestantizem. Cerkveni red je lahko postavljal le vladar in na Kranjskem je imel leta 1564 to pravico nadvojvoda Karel II., ki *Cerkovne ordninge* ni odobril. Deželni stanovi, ki so financirali Trubarjev red, so poskušali ustvariti neodvisno slovensko Cerkev, s tem pa so kršili vladarjevo pravico *Cuius regio, eius religio*. Karel II. je knjigo zaplenil, superintendenta Trubarja pa izgnal s Kranjske. Deželni stanovi so ga sprva branili, vendar so ga na koncu vendar žrtvovali, ker se vladarju niso upali upreti z bojem.

Kako si je fant z Raščice to sploh upal?

To je bilo res pogumno dejanje, s katerim je vzpostavil cerkveno upravo v slovenski protestantski Cerkvi. Trubar je uveljavil slovenski jezik v bogoslužju, pri krstu, poroki in Gospodovi večerji, slovensko cerkveno pesem je vključil v bogoslužje, pridiga v slovenščini pa je prerasla verske okvire in je razširjala slovenstvo ter izobraževala vernike v slovenskem jeziku. Trubar je ustvaril slovensko cerkveno terminologijo in dvignil slovensko samozavest ljudstva na Kranjskem, ki je bilo podrejeno avstrijskemu vladarju. Slovenščino je postavil na oltar ob latinščino in nemščino. Jezikovno vprašanje je preraslo v cerkveno-politično, odprlo se je kulturno in narodno vprašanje na Kranjskem, s tem pa je protestantizem na Slovenskem dobil globlji zgodovinski pomen. Kako si je upal kaj takega? Trubarjeva zgodba se je začela v Nemčiji leta 1517, njene korenine mi je mama previdno odkrivala že v mojem predšolskem obdobju. Leta 1524 jo je nadaljeval tržaški škof Bonomo, ki je Trubarja povezal z evropskim humanizmom in reformacijo ter ga spodbujal, naj pridiga v slovenščini. V njegovi knjižnici je bral teološke razprave Erazma Roterdamskega, spoznaval teološko misel Martina Lutra, švicarskih reformatorjev in italijanskih evangeličanskih mislecev. Trubarjev tržaški zaščitnik ni prestopil iz katoliške v protestantsko vero, Trubar pa se je odločil za protestantizem kmalu po Bonomovi smrti; ko je leta 1548 pobegnil v Nemčijo, je že bil luteranec, leta 1549 pa se je tam poročil z Barbaro, ki je bila hčerka kranjskega meščana. Trubar je prestopal iz katoličtva v protestantizem postopoma več kot deset let. Motili so ga odpustki, pridigal je proti zidavi cerkva in odklanjal je čaščenje svetnikov. Verjel je v prenovljeno Cerkev in *Sveto pismo*, po Bonomovi smrti pa se je med skrivanjem pred aretacijo dokončno odločil. Zavrnil je katoliško Cerkev kot institucijo, saj je bil prepričan, da med Bogom in vernikom ne sme biti posrednikov. Po *Katekizmu* in

Abecedniku se je lotil prevajanja *Svetega pisma* in vodenja slovenske protestantske Cerkve – nerazdružno je povezal vero in jezik. Trubar ni bil jezikoslovec, kranjski jezik je izbral za svoje najboljše orodje pri širjenju prave vere zaradi praktičnosti, ker je želel, da ga bodo razumeli rojaki v vseh slovenskih habsburških dednih deželah.

V tem smislu mu je bil stoletja kasneje podoben škof Anton Martin Slomšek.

Trubar je v 16. stoletju normiral kranjsko različico slovenskega knjižnega jezika, Slomšek je v 19. stoletju teološko utemeljil slovenski jezik kot Božji dar. Trubar se je rodil na Dolenjskem, govor Raščice je bil njegova materinščina, prvo delovno mesto je imel na Štajerskem v Loki pri Zidanem Mostu, kjer je spoznal osrednještajerski govor, pri Bonomu v Trstu je poslušal primorščino, v Ljubljani se je na stičišču dolenjščine in gorenjščine srečal z nastajajočim mestnim govorom in zato je bila odločitev za nadnarečno knjižno kranjščino povsem logična. Trubar glede knjižnega jezika ni bil najbolj natančen, saj je bil njegov cilj čim prej prevesti *Sveto pismo*. Krelj je njegov jezik imenoval gospod Trubarjeva kranjščina, ki jo je popravljal in urejal njen črkopis. Dalmatinova srednja pot med Trubarjevim sinhronim in Kreljevim diahronim pogledom na jezik je pripeljala do trdne kranjske knjižne norme, ki se je v osrednjeslovenskem jezikovnem prostoru obdržala dvesto let. Japelj je prenovil biblično kranjščino leta 1784, Slomšek pa je v 19. stoletju, v obdobju romantike spoznal, da je potrebno slovenski jezik poenotiti in zaključiti Trubarjev vseslovenski načrt ter združiti Slovence. Čeprav se je rodil na Štajerskem in je služboval v več štajerskih in koroških krajih, dokler ni postal mariborski škof, je razmišljal jezikovno pragmatično, podobno kot pred njim tudi Trubar, da se je potrebno odločiti za knjižni jezik, ki bo razumljiv vsem Slovencem – zato je bil nadaljevalec Trubarjeve kranjščine in je zavračal štajerski pokrajinski partikularizem Petra Dajnka ali prevelik delež pokrajinske koroščine v kranjski različici slovenskega knjižnega jezika.

Praznično oddajo v Evangeličanskem centru v Murski Soboti smo pripeljali h kraju. Postavljam Vam še intimno vprašanje, kako bi iz zornega kota vsega, kar smo rekli, nagovorili slovensko javnost ob tem izjemnem kulturnem, verskem in državnem prazniku, ki je tudi dela prost dan?

Slovenci smo vedno molili v maternem jeziku, v njem smo brali knjige, jih pisali in se o njih pogovarjali, zato bi bilo grdo, če se v 21. stoletju ne bi več mogli izobraževati v materinščini. Sveta trojica slovenskega jezika, tj. vera, sporazumevanje in izobraževanje, mora še naprej delovati skupaj. Rektorji slovenskih univerz, ki si v zadnjem času močno prizadevajo anglizirati slovensko univerzo in zamenjati slovenski učni jezik z angleškim, naj se zamislijo in končno tudi razumejo.

Radio Maribor, Poglobljeno, 28. 10. 2024.
Voditelj Tone Petelinšek.

Pomen reformacije za slovenski jezik

Praznični dan, četrtek, 31. oktobra, v nočnem programu začenjamo s pogovorom o pomenu reformacije za slovenski jezik. Akademik profesor dr. Marko Jesenšek nam je celovito predstavil pomen prazničnosti današnjega dne in tudi poteze, ki v odnosu do slovenskega jezika niso prav nič v duhu prizadevanj velikih imen, ki jih z dnevom reformacije častimo.

Že od leta 1992 zadnji dan oktobra v Sloveniji praznujemo dan reformacije kot državni praznik in dela prost dan. Z njim se spominjamo reforme nauka in obredov rimskokatoliške cerkve in tudi dejstva, da smo z reformacijo Slovenci dobili prvi knjigi v svojem jeziku, ki sta sprožili razvoj učne kulture ter po celotni Evropi spodbudili zavest o svobodi in razvoju mišljenja, kar je za vedno spremenilo podobo tega dela sveta. Naš gost je profesor dr. Marko Jesenšek, redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti, ki je zaposlen na Univerzi v Mariboru, na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. Kakšen je pomen tega praznika? Ga bolj doživljamo kot praznik besede ali kot verski praznik? In zakaj najnovejše obdobje slovenščino izriva od tam, kamor je šele pred dobrim stoletjem mukoma prispela – iz univerzitetnega okolja?

Iztočnica je zanimiva in kaže, da dvojnost tega praznika ni iz trte izvita. Dan reformacije je cerkveni praznik slovenskih evangeličanov in dela prost dan tako kot npr. katoliško Marijino vnebovzetje ali skupni katoliški in protestantski božič. Če ta dan primerno povežemo tudi s slovenskim jezikom in kulturo, ni nič narobe, zavedajoč se, da je slovenski kulturni praznik Prešernov dan, ki je prav tako državni in dela prost dan, imamo pa tudi dan Primoža Trubarja, ki je prav tako državni praznik, a ni dela prost dan. Moti pa me, da Slovenci zmanjšujemo pomen tega pomembnega cerkvenega praznika. Številni slovenski rumeni mediji so začeli predstavljati 31. oktober kot uvoženo potrošniško noč čarovnic. Vsiljujejo nam anglizatorski *helovin*, ki naj bi bil ameriška iznajdba in navada – dodajam, da v poneumljanju sveta z amerikanizacijo globalne družbe, saj molčijo kot grob, da je

halloween keltsko novo leto. Takih zablod in spreobračanj je v slovenski javnosti, žal, vedno več in vprašanje je, ali nas bo še srečala pamet. Čarovnice, pajkove mreže, lobanje, buče, zombiji, grozljivke in zabave v kostumih zadnjega oktobrskega dne niso del slovenske kulturne zgodovine, globalno potrošništvo je to neumnost preneslo na naša tla konec devetdesetih let 20. stoletja in se bojim, da bo kmalu povsem zasenčila dan reformacije in spomin na pomembne dogodke 16. stoletja, ki so odločilno zaznamovali slovenstvo. Slovenci smo za šolsko rabo v bivši Jugoslaviji razlagali protestantizem in reformacijo kot jezikovno in kulturno gibanje. Primož Trubar je bil začetnik slovenskega knjižnega jezika, hkrati pa v šoli zamolčani verski voditelj in superintendent protestantske cerkve na Slovenskem. Popreprostena Trubarjeva podoba je bila osredinjena le na kulturno-jezikovno zgodbo, povsem pa je bila zamolčana cerkveno-politična; podobno poenostavljena je bila tudi zgodba o rojstvu slovenskega knjižnega jezika. Trubar je v bivši Jugoslaviji postal slovenski nacionalni junak, zato je prvi knjigi »moral« napisati v slovenskem knjižnem jeziku. *Abecednik* in *Katekizem* sta res prvi slovenski knjigi, vendar ju je Trubar leta 1550 napisal v kranjskem knjižnem jeziku, tj. v osrednjeslovenski knjižni različici, slovenski protestanti v Prekmurju pa so v 18. stoletju normirali še prekmurski knjižni jezik, tj. vzhodnoslovensko knjižno različico. Zgodba o enotnem slovenskem knjižnem jeziku je bila zasnovana leta 1809, ko je Kopitar »odkril« Küzmičev prevod *Nouvega Zákona* »iz grčkoga na stari slovenski jezik obrnjeni« in ga je priporočal kranjskim piscem kot zgled čiste in arhaične slovenščine. Nastajati je začela v Bleiweisovih *Novicah*, ki jih v tej luči preslabo poznamo, predvsem pa podcenjujemo vlogo in pomen pesmi *Slovenija cesarju Ferdinandu*, ki jo je Jovan Vesel Koseski leta 1844 objavil v *Novicah* in je bila natisnjena novi slovenski pisavi gajici oziroma slovenici. Uvod v zgodbo o enotnem slovenskem knjižnem jeziku je napisal Matija Majer Ziljski s člankoma *Slava Bogu v višavah in na zemlji mir ljudem dobrega srca* 29. marca 1848 in *Kaj Slovenci terjamo?* aprila 1848, društvo Slovenija na čelu s Francem Miklošičem pa ga je podpisalo 20. aprila 1848, ko je na Dunaju objavilo program Zedinjene Slovenije. Slovenski jezik je bil imenovan za nepogrešljivi temelj združene Slovenije, brez njega so Slovenci slepci, ki ne vidijo »sonca in lepe narave«. Sledila so poglavja o slovenščini v javnosti, Kozlerjev zemljevid slovenskih dežel, Miklošičevo in Cigaletovo prevajanje *Državnega zakonika*, privajanje na novi črkopis *slove-*

nico in oblikoglasje *novih oblik*, ki jih je v časopisu *Slovenija* objavil Luka Svetec, Bleiweis pa jih je v *Novicah* sprejel leta 1853. Zgodba o poenotenju slovenskega knjižnega jezika se je uradno zaključila z drugo izdajo Janežičeve slovenske slovnice leta 1863 (prva izdaja 1854), ko so bile nove oblike, Kopitarjevi in Miklošičevi pogledi na novoslovenščino zapisani v uradnem šolskem jezikovnem priročniku. Pred tem smo na Kranjskem imeli kranjsko knjižno različico, na levi strani Mure pa prekmursko knjižno različico, obe pa sta bili vzporedni dosežek slovenskega protestantskega gibanja v 16. in 18. stoletju. Trubar in njegovi kranjski somišljeniki so v 16. stoletju želeli vrniti krščansko vero k izhodiščem, saj so Luter, Melanchthon, Kalvin, Zwingli, pred njimi npr. že Jan Hus in Girolamo Savonarola, obsojali Cerkev, ki je bila premočno vpeta v posvetno in politično življenje Evrope, to pa za pravo vero ni bilo dobro. Prepričanje, da je prava Kristusova vera zapisana v *Svetem pismu* in da se mora vernik neposredno pogovarjati z Bogom, je spodbudilo prevajanje *Stare* in *Nove zaveze*. Novi pogledi na zahodnoevropsko krščanstvo ob prehodu iz srednjega v novi vek so odprli tudi jezikovno vprašanje in spodbudili razvoj nacionalnih jezikov. Odpravljanje »posvečenega« trojezičja in preseganje svetopisemskega jezikovnega elitizma je spodbudilo nastanek modernih evropskih knjižnih jezikov, med njimi tudi kranjske in prekmurske knjižne slovenščine. *Sveto pismo* združuje različne zvrsti jezika in zahteva natančno ter izvrstno zborno ubeseditev teoloških, filozofskih, zgodovinskih, leposlovnih itd. zapisov krščanske vere in človeške civilizacije, zato ga ni mogoče prevesti v narečje. Jezik, ki ima prevedeno *Biblijo*, je knjižni jezik. V 16. stoletju se je tako oblikoval kranjski knjižni jezik; najprej »gospod Trubarjeva kranjščina«, ki se je izboljševala od *Abecednika* in *Katekizma* do leta 1582, ko je prevedel *Novi testament*, pred tem pa tudi starozavezne *Psalme* in preroka Izaija; nato pa kranjski knjižni jezik, ki ga je Dalmatin utemeljil v prevodu *Biblije* leta 1584, tako da je poiskal srednjo pot med Trubarjevim sinhronim in Kreljevim diahronim pogledom na slovenski jezik. To je klasičen vzorec protestantskega versko-izobraževalnega in jezikovno-kulturnega nadgrajevanja prave vere – vernike je potrebno naučiti brati in pisati, zato abecednik; potrebujejo učbenik o glavnih naukih prave vere, zato katekizem; vernik mora poznati zgodovino krščanstva in izvirno Kristusovo misel, zato *Sveto pismo* v maternem jeziku. Enak versko-jezikovni okvir je imel tudi protestantizem v Prekmurju v 18. stoletju: Temlinov *Mali katekizem*

leta 1715, Kerčmarjev *Abecedarium slovensko* leta 1725 in leta 1771 veličastni prvi prevod *Nove zaveze Svetega pisma* iz originalnega grškega v slovenski jezik Števana Küzmiča. Mediji pa slovensko javnost ob dnevu reformacije informirajo le o Trubarjevi slovenščini, na dogajanje v Prekmurju pa praviloma pozabljajo. Če bi bili pravični do kranjskih protestantov v 16. stoletju, bi morali postaviti ob bok Primoža Trubarja in Jurija Dalmatina vsaj še Sebastijana Krelja, teologa, ki je imel največ jezikovnega znanja in je uredil kranjsko-slovenski pravopis, ter Adama Bohoriča, pisca prve slovnice slovenskega jezika in ravnatelja ljubljanske stanovske šole, v kateri je bila kranjščina učni jezik. Dolgo vrsto pomembnih protestantskih izobražencev, ki so v 16. stoletju poskrbeli za slovensko versko in kulturno pomlad, dopolnjujejo Klinc, Juričič, Tulščak, Savinec, Mandelc, Znojilšek, Kumpreht, Felicijan Trubar itd., sama znamenita slovenska imena, mediji pa ob dnevu reformacije nanje pozabljajo ali pa jih sploh ne poznajo. V tem se kaže naša brezbrižnost do verskih in kulturnih dosežkov 16. stoletja, pišmeuhovstvo pa je krivo, da se v 21. stoletju zmrdujemo tudi nad domoljubjem in ne zmoremo razumeti naravne povezave med vero in slovenskim jezikom. Poznavanje kulturne zgodovine Slovencev je zelo površno in omejeno na nekaj stereotipov iz šolskih klopi in priložnostnih neizvirnih medijskih ponovitev. Lahko bi zastavila nagradno vprašanje radijskim poslušalcem, ali poznajo dosežke slovenskih prekmurskih protestantov. Imenovala sva že prekmurskega Trubarja Franca Temlina, prekmurskega Dalmatina Števana Küzmiča, Mihaela Kerčmarja in Mihaela Severja, njihovo pastorsko in narodnoprebudno delo v Prekmurju pa so nadaljevali Mihael Bakoš, Štefan Sijarto, Mihael Barla, Janoš Kardoš, Štefan Lülik, Aleksander Terplan itd. Imamo praznik reformacije, ki ga imajo le nekatere nemške dežele in Čile, ne pa tudi Kalvinova Švica, Gomarusova ali de Grootova Nizozemska, Švedska Gustava Vasa ali Finska Mikaela Agricole. Slovenski mediji bi morali celostno razširjati vedenje o evropski in slovenski reformaciji in sistematično predstaviti delo in pomen naštetih protestantov za razvoj evropske novoveške miselnosti, jezika, literature in kulture. Medijske informacije se morajo čim prej otresti površnosti in površinskosti, ki je postala značilna za 21. stoletje ter postati zanesljive, natančne in poglobljene – zadevne radijske informacije, zanesljivi in objektivni časopisni članki, dobre radijske in televizijske oddaje morajo spodbuditi poslušalce, bralce, gledalce, da začnejo razmišljati, si širiti obzorje in se učinkovito odzivati na svet

okoli sebe. Ko bo naslovnik natančno informiran o dogajanju v obdobju reformacije na Slovenskem in bo spoznal, zakaj je to zanj in za Slovence še danes pomembno, dan reformacije ne bo omejen »le« na Trubarja »za šolsko rabo«.

Letos imamo tudi okroglo obletnico, leto 1584 velja izpostaviti.

Leto 1584 bi moralo v našem zgodovinskem spominu pomeniti najvišjo stopnjo narodne zavesti zaradi izrednih dosežkov Dalmatina in Bohoriča. Nam danes še dvigujeta narodno samozavest? V 16. stoletju so kranjski protestanti povezali vero in jezik, danes pa globalisti v ospredje postavljajo npr. šport in denar. Športni psihologi vcepljajo svojim varovancem pod kožo tudi domovinsko samozavest, saj vedo, da je pripadnost pomembna motivacija, ki športnika povezuje z navijači, mu daje potrebno čustveno oporo in povečuje njegovo trdnost. Ponosni predstavnik t. i. velike države preusmeri del njene ekonomske, politične, športne, kulturno-zgodovinske itd. moči v motivacijo za uspeh in zmaga. Bogata kulturna zgodovina Slovencev bi lahko bila izjemna dodatna motivacija za naše športnike, mi pa svoje bogate zgodovinske preteklosti ne poznamo in jo celo zanikamo. Ali si sploh predstavljamo, kaj bi Američani dali, da bi bil njihov jezik deveti jezik na svetu, ki je dobil slovnico, ali dvanajsti med množico pet tisoč in več jezikov na svetu, v katerega je bilo prevedeno *Sveto pismo*? Leto 1584 – Dalmatinova slovenska *Biblija* in Bohoričeva slovnica slovenskega jezika *Zimske urice*! Naši anglizatorji to zamolčijo in se nesramno priklanjajo popreprosteni angleščini. Rektorji slovenskih univerz brez pomislekov pospešujejo angleški učni jezik in ga poskušajo »zapisati« v Zakon o visokem šolstvu. Zaključila se je javna razprava in ker jih podpira jezikovno odpadniška politika, ki je slovenstvo ne zanima, imajo v parlamentu dovolj glasov za spremembo zakonodaje. Zaradi navidezne moči glasovalnega stroja in ošabnosti, ki so se je naučili od take politike, se ne želijo pogovarjati in podcenjevalno zavračajo utemeljena strokovna mnenja o tem, zakaj mora izobraževanje potekati v materinščini. Ravnodušni so tudi do večinskega javnega mnenja Slovencev, da mora angleščina ostati pred vrati univerzitetnih predavalnic. Odločeni so, da bodo slovenski profesorji na slovenskih univerzah predavali slovenskim študentom v trivialni angleščini. Verjamejo, da bo surova moč kapitala to dosegla, saj za neoliberalni pogled na svet šteje zgolj in samo denar. Trubar, Krelj, Bohorič, Dalmatin, Temlin, Küzmič, kdo

so sploh ti ljudje? Leto 1584, kulturna zgodovina Slovencev, slovenski jezik …, koga to danes sploh še zanima?

Ali protestantska jezikovna dediščina ni nič vredna?

Slovenščina se ne splača, za slovensko univerzo je Bohoričev slovenski učni jezik, ki ga je v 16. stoletju uveljavljal na ljubljanski stanovski šoli, predrag. Kapital pravi, da je najcenejša popreprostena angleščina in da se v njej lahko vsak sporazumeva z nekaj tisoč besedami. Tega seveda ne morem zanikati, toda o čem, kako in kje se lahko pogovarjam s tako ubožnim besediščem? Za čivke, se strinjam, je nekaj »angleških« besed dovolj, zmanjkuje pa jih že za vsakdanje sporazumevanje na ulici, v trgovini, na športnih prireditvah itd. Najinega današnjega pogovora ne bi mogla voditi s tako skromno zbirko besed, anglizatorjem pa se zdi, da bi s trivialno angleščino lahko kakovostno izobraževali na slovenskih univerzah. Kakšna zmota! – izobraževanje v tujem jeziku vodi v poplitvitev univerzitetnega znanja, izgubo kritičnega razmišljanja, strokovno polpismenost, jezikovno pešanje in umiranje materinščine. Leta 2016 smo anglizatorje ustavili in visokošolska zakonodaja se glede učnega jezika ni mogla spremeniti. Danes je njihova gonja proti slovenščini kot uradnemu učnemu jeziku v Republiki Sloveniji še hujša in bolj premišljena. Ne moremo jih urazumiti, ne poslušajo in se ne pogovarjajo, ker mislijo, da imajo v državnem zboru dovolj glasov za poangleženje slovenske univerze. Pripravljajo silovit napad na slovenski učni jezik v imenu anglizatorske miselnosti in kapitala ter s pomočjo jezikovne zakonodajalske latovščine. 11. člen *Ustave Republike Slovenije* določa, da je slovenščina uradni jezik v naši državi, torej tudi v šolstvu, madžarščina in italijanščina pa na območju, kjer živita madžarska in italijanska narodna manjšina. 12. člen *Zakona o javni rabi slovenščine* določa, da izobraževanje v Sloveniji poteka v slovenščini, in sicer to velja tudi za univerze. 8. člen sedaj veljavnega *Zakona o visokem šolstvu* določa, da je učni jezik slovenski, nato pa navaja tri pogoje, pod katerimi se lahko izvajajo predavanja v tujem jeziku – študijski programi tujih jezikov in književnosti, deli študijskih programov, ki jih izvajajo gostujoči profesorji iz tujine ali je vanje vpisano večje število tujih študentov, ter vzporedni študijski programi. Novo preigravanje *Zakona o visokem šolstvu* določa učni jezik v 15. členu, tako da poskuša izigrati določilo 11. člena. V prvem odstavku se še spreneveda, da je učni jezik na visokošolskih zavodih v Republiki Sloveniji slovenščina,

nato pa sledi jezikovni ovinek, ki pokaže pravi obraz »slovenske« Rektorske konference. Anglizacijo napove jezikovna latovščina, ki izključi določilo prvega odstavka z ubeseditvijo, da je ne glede na prejšnji odstavek mogoče izvajati programe ali dele študijskih programov v tujem jeziku. Izjeme se glede na stari zakon podvojijo in naj bi jih bilo šest – dodatno še skupni študijski programi s tujimi univerzami; programi, ki so namenjeni mednarodni izmenjavi študentov; in študijski programi transnacionalnega izobraževanja. Temu sledi še jezikovna latovščina, ki zanika, kar naj bi uzakonil drugi odstavek, ki je zanikal prvega. Torej zanikanje zanikanja, ki bi po logični razlagi pomenilo vrnitev zanikanega prvega odstavka. Toda anglizatorji ne razumejo niti jezika niti matematike in v tretjem odstavku prehajajo od videza k resnični podobi poangleženja slovenske univerze. Nič več ni govora o izjemah, ampak tretji odstavek želi uzakoniti tujejezična predavanja z jezikovnim pravniškim »artrizmom« o omogočenem spremljanju vseh študijskih vsebin v slovenskem jeziku, če je ne glede na prejšnji odstavek študijski program ali njegov del akreditiran za izvajanje samo v tujem jeziku. S pomočjo »pravniškega« jezika je sprevrnjeno ustavno določilo o uradnem jeziku. Anglizatorji sporočajo, da je uradni jezik na slovenskih univerzah sicer slovenščina, kljub temu v drugem odstavku naštevajo izjeme, nato pa v tretjem odstavku zapišejo, da bodo kljub ustavnemu določilu in predlaganim izjemam potekala predavanja samo v tujem jeziku. To ni internacionalizacija, to je poskus nasilne anglizacije slovenskih univerz. Stroka se takim grobim posegom v jezikovno podobo univerzitetnega izobraževanja upira. Oglašamo se humanisti, družboslovci, naravoslovci, pisatelji itd., jezikoslovcem slovenistom so se pridružili anglisti, amerikanisti in prevodoslovci, a to t. i. »slovenske« Rektorske konference ne zanima. Ne prepriča jih niti izjava najvišje nacionalne znanstvene in umetniške ustanove, tj. Slovenske akademije znanosti in umetnosti, da imajo študenti na slovenskih univerzah pravico opravljati študij v slovenskem jeziku, vzporedni programi v tujih jezikih pa naj se financirajo iz neproračunskih sredstev. Besedilo predlaganega tretjega odstavka 15. člena *Zakona o visokem šolstvu* je sramotno in si ga država ne bi smela privoščiti. Vprašanje morale slovenske politike je na preizkušnji, kot je bilo vedno v preteklosti, ko se je zastavljalo jezikovno vprašanje. Evropska zveza in evropska jezikovna politika od nas ne zahtevata take anglizacije visokošolskega prostora, internacionalizacijo univerzitetnega prostora

spodbuja z vzporednimi predavanji v maternem ali uradnem jeziku in tujem jeziku, da se lahko naše univerze vključijo v mednarodno izmenjavo profesorjev in študentov, tuji študenti, ki študirajo na naših univerzah, pa sami izbirajo učni jezik. Tretji odstavek predlaganega 15. člena pa želi uzakoniti samoangleške študijske programe. To je protizakonito, protiustavno in razodeva surovo moč, s katero del slovenske univerzitetne in politične srenje razprodaja slovenski učni jezik. Posledice anglizacije slovenskega šolstva bi bile usodne za slovenski strokovni in znanstveni jezik ter obstoj slovenščine v družbi uradnih jezikov Evropske zveze. Ljudje, ki v okviru »slovenske« Rektorske konference spodbujajo angleščino za učni jezik na slovenskih univerzah, so z zagotovilom, da imajo v državnem zboru potrebno število glasov za spremembo zakonodaje, samozadovoljni in ne sprejemajo drugačnega mnenja. Zavedati se morajo, da se zgodba o ponovnem poskusu anglizacije slovenskega univerzitetnega izobraževanja ne bo končala v parlamentu in zato upam, da jih bo orazumil strah pred posledicami referenduma in ustavne presoje doma ter pred Evropskim sodiščem in se bodo začeli pogovarjati, poslušati in slišati – trenutno jih to ne zanima in se zanašajo na dokaz moči, ne na moč dokaza.

To je pot, ki so si jo že pred stoletji privoščili nasprotniki slovenščine v slovenskem geografskem prostoru? Ali današnja struktura v jezikovnem smislu zavestno ali nezavestno deslovenizira Slovenijo?

Razslovenjenje slovenskega visokošolskega prostora in nato uvajanje tujega učnega jezika na vseh stopnjah izobraževanja je začetek konca slovenskega jezika. Z jezikom nam vzamejo misel, s tem pa se začenja kolonizacija slovenskega bivanjskega sveta. Postali bomo Neslovenci, povsem neprepoznavni del globalne družbe, ki nam bo »identiteto« določal angleški »melting pot«. Jezikoslovci, psihologi, nevroznanstveniki vedo, da je jezik mnogo več kot le poprepreprosteno sporazumevanje. Kritično mišljenje in ustvarjalnost sta najtesneje povezana z materinščino in če bomo izgubili slovenski učni jezik, je to napoved konca podalpske Slovenije globalnih anglizatorjev – namenoma uporabljam stilno zaznamovano besedno zvezo –, potomcev nemčurjev in jugoslovenarjev. Zdi se mi, da imamo Slovenci v genskem zapisu nekaj samorazkrojevalnega, ker so nas tuja vrata stoletja tolkla po petah in smo se navadili služiti vsemu tujemu. V Evropi nihče od nas ne zahteva jezikovnega samomora. Evropska jezikovna politika

spodbuja raznolikost jezikov in nasprotuje samoangleškim študijskim programom na evropskih univerzah. Jezikovna in kulturna raznolikost Evrope ima svojo ceno, vendar je to tako velika dodana vrednost v globalnem svetu, da odtehta vložena sredstva. Prvi jezik izobraževanja je vedno materinščina, vzporedna predavanja pa lahko potekajo tudi v angleškem jeziku – v Sloveniji pa se zaradi denarja odpovedujemo predavanjem v slovenščini in bi akreditirali le cenejše programe v angleščini. Zdelo se je, da smo v slovenski politiki že dosegli dno, vendar pa se je pri lobiranju za neslovenski učni jezik in spreminjanje visokošolske zakonodaje pokazalo, da zmore iti še nižje. Uveljavlja se miselnost, da ena in ena ni dve. Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina, če je za to dovolj glasov v parlamentu, sicer pa lahko izglasuješ tudi nekaj, kar je v nasprotju s slovensko ustavo. Slovenski protestanti so v 16. stoletju postavili kranjščino na zemljevid najuglednejših jezikov v Evropi, tako da so jo sopostavili ob globalno latinščino in regijsko nemščino ter pred italijanščino; enako so slovenski protestanti v 18. stoletju postavili prekmurščino ob staro grščino, regijsko madžarščino in pred kajkavščino. Kranjščina in prekmurščina sta bili polno razviti različici slovenskega knjižnega jezika, ki je zmogel ubesediti zahtevno sporočilo *Svetega pisma*, v njem so se izobraževali v Bohoričevi stanovski šoli v Ljubljani, v Lendavi že vsaj dvajset let prej, ali pa v artikularnih krajih na Madžarskem v 18. stoletju, posebno visokošolsko vzdušje pa je vladalo na petanjskem gradu, ki je bil v 16. stoletju tudi Keplerjevo zatočišče. Nekateri podatki kažejo, da se je protestantizem v Prekmurju začel že v tridesetih letih 16. stoletja v vasi Boreča, torej vzporedno z dogajanji na Kranjskem. Danes pa se v samostojni Sloveniji srečujemo z jezikovnim odpadništvom, ki ne pozna tradicije slovenskega jezika od *Brižinskih spomenikov* in veličastnih presežkov v 16. stoletju, zato pa ima svoje korenine v nemškutarstvu in jugoslovenarstvu. Anglizatorstvo ima v osemdesetih letih 20. stoletja sramotnega vzornika v skupnih jugoslovanskih jedrih in želji, da bi se poenotilo šolstvo v Jugoslaviji. Slovenci so v Jugoslaviji predstavljali približno deset odstotkov prebivalstva, zato naj bi se samo tolikšen odstotni delež slovenske književnosti, zgodovine, geografije itd. vključil v šolski program. Od Trubarja do Zlobca, Pavčka, Menarta, Koviča in Šalamuna bi se vsebine skrčile na približno deset odstotkov, ostalih devetdeset odstotkov pouka književnosti pa bi dopolnile »jugoslovanske« vsebine. Ogrožena je bila slovenska jezikovna in kulturna identiteta in če se Slovenci na čelu

s pisatelji ne bi uprli taki blaznosti, bi jugoslovanska oblast izpeljala »kulturno in jezikovno revolucijo«, s katero bi »povozila« nacionalne jezike in kulture, narode pa bi pojugoslovanila in ustvarila umetni in »globalni« jugoslovanski narod, jezik in kulturo. Kako znano se to sliši danes, le da v glavni vlogi nastopajo potomci jugoslovenarjev, to so anglizatorji, ki s soglasjem politike anglizirajo slovensko visoko šolstvo in iz Slovencev poskušajo narediti neprepoznavno skupino ljudi, ki se bo zlila z globalnim jezikom in (ne)kulturo. To je slepa ulica, zgodovina je take odklone od pozitivnega narodovega razvoja vedno obsodila. Angležarji so glasni in zavračajo kakršno koli domoljubje v imenu globalizma – domoljubje, jezik, kultura in literatura naj ne bi bili vrednote slovenstva v 21. stoletju, slovenski jezik naj ne bi bil identitetni pogoj za obstoj Slovencev. V celotnem naboru prevrednotenih vrednot naj bi jezik postal ekonomska dobrina, predmet na globalni tržnici, ki jo vodi svetovni kapital, navzven pa ga predstavljajo »demokratično« izvoljene dementne podobe na drugi strani Atlantika. Genetski zapis sili Slovence, da se uklanjamo gospodarju in zanikamo svoj jezik in bogato kulturno zgodovino, zaradi katere smo bili v preteklosti znani v evropski civilizaciji.

Odločevalci sodelujejo z anglizatorji, hkrati pa na proslavi ob dnevu državnosti, slovenskem kulturnem prazniku in dnevu reformacije sedijo v prvi vrsti.

Taka je politika in vse se dogaja z njenim soglasjem oziroma po navodilih »iz ozadja«. Politika v zgodovini Slovencev nikoli ni bila na barikadah, tja je preračunljivo pošiljala jezik in kulturo. Danes se s tihim dogovorom skriva za »slovensko« Rektorsko konferenco in preverja, ali je napočil pravi čas za kolonizacijo slovenske države. Anglizatorji slovenskega šolstva poskušajo Slovencem podtakniti, da je zaradi t. i. internacionalizacije potrebno imeti predavanja v angleškem jeziku. Nikogar med njimi ne skrbi škoda, ki bi jo s tem povzročili Sloveniji – odmiranje slovenščine je začetek konca našega jezika, s tem pa tudi slovenstva in Slovencev. Slovenščina je k sreči še živ in polnofunkcijski jezik, vprašanje pa je, kaj bi se zgodilo, če bomo začeli izobraževati tehnike, ekonomiste, pravnike itd. v tujščini. Ali je naš pravni red tak, kot npr. v Rusiji, ZDA, Čilu, Indiji, na Kitajskem? Če nekdo študira pravo v tujini, se bo težko znašel v slovenskem pravosodju, če se ne bo dodatno podiplomsko izobrazil iz našega ustavnega, kazenskega,

dednega in upravnega prava; po želji anglizatorjev celo v angleščini. Ali pa naj naši profesorji rimskega prava zapleteno pravno logiko razlagajo v angleščini, študenti pa naj o tem razmišljajo v nematerinščini in tako postavijo majave temelje celotnemu civilnemu pravu v Sloveniji? Ali naj bogastvo antike razlagamo študentom z nekaj tisoč angleškimi besedami? Ali naj razlagam zgodovino slovenskega jezika v trivialni angleščini ali zahtevam, da naj mi na izpitu iz kulturne zgodovine Slovencev odgovarjajo v angleščini, ker bomo tako bolj internacionalni in globalni? Žal se to že dogaja na naši univerzi, saj morajo študenti »prostovoljno« pisati seminarske naloge v angleščini, usvajati tujo in pozabljati na domačo terminologijo. Anglizatorjem je to všeč, Slovenci pa si s tem sami kopljemo svoj grob. Jezikovno hodimo po robu, če pa bi sprejeli, kar anglizatorji želijo vnesti v 15. člen *Zakona o visokem šolstvu*, bi padli v prepad. Veliko učencev, dijakov in študentov danes ne razume ali le delno razume besedila, ki jih berejo v slovenščini. Rešitev je na dlani, odločitev ni težka – pouk in poučevanje, študij in predavanja v Sloveniji morajo potekati v slovenščini.

Radio Maribor, 31. 10. 2024.
Voditelj Stane Kocutar.

Stota obletnica priključitve Prekmurja matičnemu slovenskemu ozemlju

Letošnje leto poteka v znamenju 100. obletnice priključitve Prekmurja matičnemu slovenskemu ozemlju. Gost oddaje bo jezikoslovec dr. Marko Jesenšek, ki raziskuje prekmurski jezik in njegov razvoj skozi čas, spregovoril pa bo tudi o nekaterih drugih temah, povezanih z današnjim položajem slovenščine. Materinščina je pomemben del identitete vsakega izmed nas, saj se v njej najbolj dovršeno in tudi samozavestno sporazumevamo. Položena nam je v zibel in nam določi našo bit – v tem smislu smo nanjo lahko tudi ponosni, saj v njej razmišljamo in se odzivamo na svet ter ustvarjamo slovensko kulturo.

Dober večer. Letošnje leto poteka v znamenju stote obletnice priključitve Prekmurja slovenskemu ozemlju in združitve prekmurskih Slovencev z matičnim narodom. Gotovo je ena bistvenih identitetnih prvin prekmurskih Slovencev prekmurski jezik, ki je bil nekdaj knjižni jezik, danes pa je prekmurščina eno od slovenskih narečij. Več o razvoju prekmurskega jezika skozi čas, pa tudi o aktualnih problemih slovenščine danes, nam bo več povedal naš nocojšnji gost, profesor doktor Marko Jesenšek, jezikoslovec, tudi redni profesor za slovenski jezik na mariborski Filozofski fakulteti. Lepo pozdravljeni.

Dober večer.

Tukaj je nekaj Vaših del, Vaš znanstveni opus obsega precej del s področja zgodovine slovenskega knjižnega jezika in prav posebej preučujete tudi prekmurski jezik. Vemo, da je bil dolga stoletja ločen od matičnega ozemlja. Kdaj je postal knjižni jezik in zakaj ga lahko tako imenujemo?

Prekmurščina je bila tako kot kranjščina ena izmed različic slovenskega knjižnega jezika v obdobju, ko slovenščina še ni bila enotna. Prekmurska različica slovenskega knjižnega jezika je nastala kot vzporedni dosežek protestantizma, torej podobno kot kranjska, le da se je knjižni jezik v Prekmurju oblikoval v 18. stoletju, na Kranjskem pa v 16. stoletju. Če primerjamo nastanek obeh knjižnih različic, vidimo, da so

okoliščine podobne in da je šlo v Prekmurju za preslikavo vsega, kar se je dogajalo na Kranjskem. Primož Trubar je leta 1550 moral naučiti ljudi brati in pisati, zato je pripravil *Abecednik*, v učbeniku *Katekizmu* je predstavil glavne nauke prave vere, tj. protestantizma, cilj pa je bil, da vsak vernik bere *Sveto pismo* v maternem jeziku. Podobno je bilo v Prekmurju. Temlin je leta 1715 prevedel iz madžarščine gjurski *Mali katekizem*, to je prva ohranjena tiskana knjiga v prekmurščini, leta 1725 je izšel *Abecedarium slovensko* in leta 1771 *Nouvi Zákon*, tj. Küzmičev prevod *Nove zaveze Svetega pisma* iz grščine v prekmurski knjižni jezik – od Temlina do Števana Küzmiča kot od Trubarja do Dalmatina.

Prekmurski jezik je bil narodni jezik, ki se je razvijal in ohranjal predvsem v cerkvi, pri bogoslužju, pri molitvah, v pesmih. Kdaj pa je nastala domnevno prva znana prekmurska knjiga oziroma delo? Konec 16. stoletja, kajne?

Najstarejša ohranjena prekmurska knjiga je Temlinov *Mali katekizem* iz leta 1715. Zdi pa se, da bi lahko bila knjižna tradicija starejša, saj imamo posredne dokaze o *Agendi Vandalici*, cerkvenem obredniku iz 16. stoletja. Prekmurski protestantski pastor Mihael Bakoš je v osemdesetih letih 18. stoletja v treh pismih mecenu Mihaelu Institorisu Mošovskemu omenjal to knjigo. Slovaškemu pastorju in profesorju na bratislavskem liceju, ki se je zanimal za jezikovne in kulturne razmere v Prekmurju, je sporočil, da pozna *Agendo Vandalico*. V drugem pismu je napisal, da je knjigo dobil, v tretjem pismu maja leta 1784 pa pravi, da mu pošilja *Agendo Vandalico* v branje in ga prosi, naj mu jo vrne do naslednjega poletja.

Knjiga se ni ohranila?

Vemo, da je Bakoš poslal knjigo Mošovskemu, ne poznamo pa njene nadaljnje usode. Vilko Novak, ki je bil v preteklosti najboljši poznavalec in raziskovalec prekmurskega jezika in književnosti, je dvomil, da je knjiga obstajala, vendar ohranjena pisma dokazujejo, da jo je Bakoš poznal, prebral in poslal Mošovskemu iz Šoprona v Bratislavo. Zanimivo je, kako *Agenda Vandalica* povezuje prekmurski in kranjski prostor 16. stoletja v času protestantizma. Domnevno prvo prekmursko knjigo je natisnil Janž Mandeljc, ki je bil v Ljubljani izbran za tiskanje Dalmatinove *Biblije*. Leta 1575 je v svoji ljubljanski delavnici natisnil *Jezusa Siraha*, prvo slovensko knjigo, ki je bila natisnjena na Kranjskem.

Leta 1581 je bil izgnan iz Ljubljane, zatekel se je na Gradiščansko in pod zaščito protestantskega plemstva nadaljeval tiskarsko delo. Tiskal je madžarske in kajkavske knjige, leta 1587 pa je v Eberavi verjetno natisnil tudi danes izgubljeno *Agendo Vandalico*.

Greva v 18. stoletje. Leta 1771 je Števan Küzmič prevedel *Sveto pismo Nove zaveze* iz grščine v prekmurski jezik. Presegel je narečje in razvil vse izrazne, pomenske prvine, ki so značilne za knjižni jezik; to je bil prelom v razvoju prekmurskega jezika.

Küzmičev prevod *Nouvega Zákona* je glede jezikovne normativnosti primerljiv z Dalmatinovim prevodom *Biblije*. Knjižni jezik v Prekmurju se je oblikoval tako kot na Kranjskem, to pomeni, da je rasel iz narečja v nadnarečno jezikovno tvorbo. Kranjski knjižni jezik je nastal kot nadnarečna tvorba gorenjščine, dolenjščine in ljubljanskega govora, prekmurski knjižni jezik pa kot nadnarečna tvorba goričkega in ravenskega narečja, v 19. stoletju dopolnjen še z nekaterimi dolinskimi jezikovnimi značilnostmi. Števan Küzmič, tako kot Dalmatin na Kranjskem, ni bil začetnik, ampak je izhajal iz prekmurske protestantske jezikovne tradicije. Poznal je Temlinov *Mali katekizem* in Severjev *Red zveličanstva* in se zgledoval po knjižici *Abecedarium slovensko*, ko je v petdesetih letih 18. stoletja izdal svoj abecednik, ki pa je, žal, izgubljen. Črpal je iz prekmurske pisne tradicije, npr. iz *Martjanske pesmarice*, ki sega v 16. stoletje, ali iz njenih prepisov, domnevam, da je poznal tudi rokopisno *Martjansko pogodbo* iz tistega časa. Šlo je za knjižno in daljšo pisno tradicijo v prekmurskem jezikovnem prostoru, zato je jezik, ki se je uporabljal že stoletja, v času protestantizma dodatno kultiviral in usposobil za prevod *Svetega pisma*. Jezik, v katerega je prevedeno *Sveto pismo*, je zanesljivo knjižni, saj gre za zelo zahtevno besedilo, ki ga ni mogoče prevesti v narečje. Če bi se to zgodilo, bi teorija o razvoju slovenskega knjižnega jezika postala vprašljiva, kranjska in prekmurska različica slovenskega knjižnega jezika sta nadnarečni jezikovni tvorbi, ki sta se normirali v prevodu *Svetega pisma*.

Prekmurski knjižni jezik ni bil neka jezikovna skrajnost, Vaša teza je, da gre za dvojnični razvoj slovenskega knjižnega jezika.

Predzgodba o slovenskem jeziku sega v alpski prostor kralja Sama in Karantanije ter panonski prostor kneza Koclja ter misijonskega dela Cirila in Metoda, zgodba pa se začenja z *Brižinskimi spomeniki* in nato

poteka vzporedno v alpskem osrednje- in panonskem vzhodnoslovenskem jezikovnem prostoru. Mura je bila trdna geografska, politična in jezikovna meja. S prihodom Madžarov v panonski prostor so bili Slovenci na levi strani Mure vključeni v Kraljevino Ogrsko, slovenski jezik pa se je v madžarskem kulturno-zgodovinskem prostoru razvijal drugače kot v osredju.

V Prekmurju je imela močan vpliv kajkavščina.

Kajkavščina je bila dvesto let nadomestni jezik v cerkvi. V panonskem jezikovnem prostoru so se prepletali trije jeziki, slovenščina, hrvaščina in madžarščina. Hrvaška kajkavščina je bila knjižnonormativna od 16. stoletja, slovenski panonski pokrajinski različici, prekmurščina in vzhodna štajerščina, pa takrat še nista bili knjižno potrjeni. Panonska kajkavščina je bila jezikovno bližja kot osrednjeslovenska kranjščina, zato so v cerkvi uporabljali kajkavska svetopisemska besedila in molitvenike. Kranjci dolgo časa niso vedeli, da se na levi strani Mure dogaja kar koli slovenskega. Janez Bleiweis je leta 1848 videl zedinjeno Slovenijo nekako v obsegu Vodnikove Ilirije, tako da bi se združili Kranjska, Koroška, Štajerska, Goriška in Istra s Trstom. Prekmurja in prekmurskih Slovencev še ni omenjal, čeprav so imeli nekaj informacij o njih npr. Žiga Zois, Blaž Kumerdej, Jernej Kopitar, Matevž Ravnikar, Peter Dajnko itd. V prvi polovici 19. stoletja je bilo vedenje o tem, da Slovenci prebivajo tudi na levi strani Mure, slabo, zato ne preseneča, da je nanje »pozabil« tudi Bleiweis.

V pomladi narodov, sredi 19. stoletja, se je vendarle utrdilo spoznanje, da je treba slovenski jezik poenotiti, če se želijo Slovenci združiti. Kako je potekalo poenotenje knjižnega jezika?

Najbolj enostavno bi bilo, če bi lahko določili datum, ko sta se kranjska in prekmurska različica slovenskega knjižnega jezika poenotili. Medsebojno vplivanje, posnemanje, približevanje in zbliževanje med kranjščino in prekmurščino je trajalo skoraj osemdeset let. Če bi Jurij Japelj s somišljeniki poznal Küzmičev prevod *Nouvega Zákona* med jezikovnim posodabljanjem Dalmatinovega prevoda *Biblije*, bi do poenotenja slovenske knjižne norme verjetno prišlo že leta 1784. Prve informacije o prekmurskem knjižnem jeziku so prišle na Kranjsko v začetku 19. stoletja. Kopitar je znameniti prekmurski prevod *Nove zaveze* odkril v knjižnici češkega jezikoslovca Josefa Zlobickega, ki je leta 1774 na dražbi

po smrti začetnika slovenske etimologije, štajerskega etimologa Ivana Žige Popoviča, odkupil del njegovih knjig in med njimi je bil tudi *Nouvi Zákon*. Kopitar se je te knjige zelo razveselil in je o njej nemudoma poročal Zoisu v Ljubljano. Ko je zagovarjal panonsko teorijo o izvoru stare cerkvene slovanščine, je stari prekmurski jezik povezal z *Brižinskimi spomeniki* in starocerkvenoslovansko predzgodbo Cirila in Metoda v Kocljevi Panoniji. Narečja so se v 12. in 13. stoletju razdelila na slovenski severozahod in jugovzhod, kranjski jezikovni prostor pa se je začel hitro spreminjati v 13. in 14. stoletju zaradi modernega samoglasniškega upada in drugih sprememb v glasoslovju in besedju, ki so bile s tem povezane. Gorenjska, koroška in dolenjska narečja so se tako spremenila, da je bila povezava z jezikovno tradicijo *Brižinskih spomenikov* tako rekoč zabrisana, panonski govori pa takih glasoslovnih sprememb niso prevzeli v večji meri. Küzmičev arhaični jezik je Kopitarja tako navdušil, da je prekmursko različico slovenskega knjižnega jezika imenoval za veliko boljšo od Japljeve kranjske in jo je priporočal kranjskim piscem kot zgled čiste knjižne slovenščine. Arhaična jezikovna normativnost *Nouvega Zákona* je prepričala tudi Čopa in ker sta dva najpomembnejša Slovenca tistega časa iskreno pohvalila Küzmičev svetopisemski knjižni jezik, so se sodobniki začeli zanj zanimati. Matevž Ravnikar, kasnejši tržaški škof, je med letoma 1815 in 1817 izdajal *Zgodbe Svetega pisma za mlade ljudi*, v katerih je jezikovno »soočil« kranjsko in prekmursko različico slovenskega knjižnega jezika, tako da je »oživil« deležniško-deležijsko izražanje z oblikami na *-č* in *-ši*, npr. *rekši*, *vstopivši*, *odgovorivši*, ki ga na Kranjskem niso poznali. Metelko jih je normiral v slovnici leta 1825, postale so modne in kot znak »višje pismenosti« so jih uporabljali vsi slovenski pisci do nastopa Cankarjeve generacije. Poenotenje slovenske knjižne norme je potekalo ob takih soočanjih in se je po pomladi narodov zavleklo vse do konca prve svetovne vojne.

Kaj se je zgodilo s prekmurščino po priključitvi Prekmurja k matici Sloveniji po prvi svetovni vojni? Ali se je povečala razlika med knjižno normo ter narečjem in kako je prekmursko narečje zaživelo ob slovenskem knjižnem jeziku?

Razlika med knjižno normo in narečjem je podobna kot drugod po Sloveniji, saj slovenski jezik nikjer ni hkrati narečni in knjižni. Zborna slovenščina je neke vrste umetni jezik, ki se ga učimo v šoli, praviloma je zapisana, v javnem govoru pa se ji poskušamo čim bolj približati,

tako da se izogibamo preveč izrazitim narečnim prvinam. Rojeni smo v narečje in se v njem najpogosteje sporazumevamo v lokalnem ali domačem okolju. Narečje je materinščina vsakega posameznika, materni jezik Slovencev je slovenščina, pri tem pa gre le za obliko slovenskega jezika, za t. i. socialnozvrstno različenje slovenskega knjižnega in neknjižnega jezika. Mislim, da pretiravamo, ko govorimo o velikih razlikah med prekmurskim narečjem in slovenskim knjižnim jezikom. Razmerje med knjižno normo in narečji je zapleteno in odvisno od številnih okoliščin, tudi od zgodovinskih, geografskih in političnih, ki vplivajo na sistemske spremembe prekmurščine, štajerščine, koroščine, gorenjščine, dolenjščine, primorščine in rovtarščine. V prekmurski jezikovni zgodbi moramo razlikovati med današnjim prekmurskim narečjem in nekdanjim prekmurskim knjižnim jezikom, tj. prekmursko različico slovenskega knjižnega jezika, ki ga je Števan Küzmič imenoval stari slovenski jezik razlikovalno do kajkavščine in kranjščine. Kranjska in prekmurska različica slovenskega knjižnega jezika sta se formalno poenotili sredi 19. stoletja, v pomladi narodov. Prekmurski katoliški pisci so sprejeli novoslovenščino, protestanti pa so pomemben zgodovinski trenutek, ko bi jezikovna enotnost omogočila narodnostno združitev Slovencev, zamudili, oziroma so ga napačno razumeli. Kardoš, takrat najvplivnejši prekmurski evangeličan, je bil prepričan, da je slovenski knjižni jezik sopomenka za rekatolizacijo Prekmurja, zato je ohranjal stari slovenski jezik in v njem še naprej tiskal knjige, ki so jih finančno podpirali Madžari. Stvarna jezikovna in narodnostna grožnja v Prekmurju pa je bila vendska teorija.

Ustvarili in razširjali so jo Madžari?

V Porabju je, žal, živa še danes. Madžarska oblast je finančno in politično podpirala tiskanje prekmurskih knjig v starem slovenskem jeziku, s tem pa je »dokazovala«, da so t. i. ogrski Slovenci Vendi, ki kulturno-zgodovinsko in jezikovno niso povezani z avstrijskimi Slovenci. Šlo je za državno asimilizacijsko politiko, Kardoš pa njenih najhujših posledic ni dočakal, ker je avgusta leta 1875 umrl. Zaščititi in ohraniti je želel prekmursko slovensko evangeličansko cerkev, deloval je v imenu vere in jezika kot pred njim številni prekmurski protestantski in katoliški duhovniki, vendar zamudniško glede na razvoj slovenskega narodnostnega vprašanja in pomen, ki ga je pri tem imel materni jezik. Težave so nastale, ker je madžarska oblast stari prekmurski knjižni

jezik preimenovala v vendski. Kardoš je bil politično lojalen državljan Kraljevine Ogrske, nikakor pa ni želel madžarizirati prekmurskih slovenskih protestantov, saj je v svojih knjigah, še zlasti učbenikih, ohranjal podobo stare prekmurske slovenščine. Enotni slovenski knjižni jezik, stari prekmurski knjižni jezik in prekmursko narečje so v Prekmurju ustvarili navidezno »trojezičnost« govorcev slovenskega jezika, nastala jezikovna zadrega pa se je prenesla še daleč v povojno obdobje in ustvarjala občutek, da je prekmurščina »drugačna«.

Prekmurci so danes zelo ponosni na svoje narečje, na svoj jezik. Če se dva Prekmurca srečata v Ljubljani, bosta gotovo gučala prekmursko, saj je narečje pomemben del prekmurske identitete. Prekmurci so ponosni na svoj jezik in narečje, ki danes polno živi tudi v leposlovju.

Materinščina je pomemben del identitete vsakega izmed nas, saj se v njej najbolj dovršeno in tudi samozavestno sporazumevamo. Sami ne odločamo, v kateri jezik se bomo rodili. Materinščina nam je položena v zibel in nam določi našo bit. V tem smislu smo nanjo lahko tudi ponosni, saj v njej razmišljamo in se odzivamo na svet ter ustvarjamo slovensko kulturo. Anglež se odziva na trenutne okoliščine drugače kot npr. Nemec, Francoz, Španec, Poljak ali Čeh. Globalna angleščina ne more nadomestiti, nemščine, francoščine, poljščine, češčine itd. Enako je s slovenščino – Štajerci smo ponosni na štajerščino, Primorci na primorščino, Prekmurci na prekmurščino. Razmerje med slovenskim knjižnim jezikom in narečjem se je sprostilo, preseženo je strukturalistično razmišljanje, da je knjižni jezik lep, narečje pa grdo. Slovenščina dobiva v globalnem jezikovne prostoru 21. stoletja novo vlogo, ki ne izpostavlja delitve na knjižni in neknjižni jezik, ker jezikovno šolan govorec dokaj svobodno izbira zvrst jezika glede na različne sporazumevalne okoliščine. Vesel sem, da sodobni prekmurski pesniki in pisatelji pišejo tudi v narečju ali pa v svoj umetniški jezik vpletajo narečne jezikovne prvine – to ni oživljanje stare knjižne prekmurščine po Kardoševem zgledu, ampak predstavitev izrazne moči slovenščine, ki soopostavlja knjižni jezik in narečje na področju umetniške besede; prekmurska narečna književnost je obsežna in zelo kakovostna, zato spodbuja tudi druge slovenske pisce za narečno ustvarjalnost.

Vzporedno isti avtorji, npr. Feri Lainšček, Štefan Kardoš, pišejo v narečju in knjižnem jeziku. V zadnjem času Slovence razburja odnos

do javne rabe slovenščine. Vi se intenzivno ukvarjate tudi z jezikovno politiko in načrtovanjem in ste izredni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti in prav akademiki ste poslali pismo slovenski vladi in državnemu zboru, ker vas skrbi odnos do slovenskega jezika v javnosti. Gre za vdor angleških in drugih tujejezičnih poimenovanj lokalov, gospodarskih subjektov in tako naprej. Ali lahko navedete npr. primer takega poimenovanja v Prekmurju in odziv naših politikov ter zakonodajalcev?

Anglizacija slovenske jezikovne krajine je tako rekoč del našega vsakdana in Prekmurje pri tem ni nikakršna izjema. Gre za jezikovno nemarnost, ki ni potrebna, niti spodobna, niti zakonsko upravičena. Grdo je, da to počnemo in ni prav, da slovenska politika tišči glavo v pesek, inšpektorji pa jo obračajo stran. Mislim, da zaradi angleških poimenovanj slovenski jezik ne bo izumrl, je pa žalostno, da je slovenska država vedno bolj brezbrižna do slovenskega jezika. Vračamo se v čase, ko je »slovenščina v kotu pozabljena ležala«, in čeprav so jo Bleiweisove *Novice* in Slomškove *Drobtinice* »zganile, da je vstala«, je Bachov absolutizem z uveljavljanjem birokratske nemščine začel tlakovati pot današnjim angležarjem. Danes imamo zelo slab odnos do slovenščine, ki je »zaničevana od svojih lastnih otrok« in izrinjana iz javnosti. Ali je potrebno prevajati zemljepisno lastno ime *Prekmurje* v *Over-Mura*, kot to počnejo prevajalci v najnovejših oglaševalskih besedilih in celo imenovati *prekmursko narečje* za *Over-Mura Dialect*? Tega ne počnejo niti tujci, saj so sprejeli naš strokovni izraz *Prekmurje dialect* ali *Prekmurje literary language*. Neumnost na kvadrat, ki kaže jezikovno omejenost »prevajalca« (?), pa sem zasledil na jedilnem listu ene izmed znanih prekmurskih gostiln, ki gurmanom ponuja *Over-Mura moving cake* – saj se nam krave smejijo, kaj smo naredili iz *prekmurske gibanice*. Neumnost seveda nima meja in sedem ponudnikov hrane in pijače se je združilo v projekt *Gourmet Over Mura* …

Pred kratkim so odprli tudi nek regijski promocijski center.

Zgodbo anglizirane prekmurske jezikovne krajine dopolnjuje *Expano*. Spletna stran sicer ponuja *Vrata v Pomurje*, nato pa takoj sledijo slogani *Doživi Expano*, *občuti Pomurje v malem*, *Spoznaj Expano*, *Expano zgodba* itd., *Expano* pa se imenuje tudi zgradba ob Soboškem jezeru. Kaj pa Prekmurcu, Slovencu pomeni *Expano*? *Vrata v Panonijo* so premalo globalna in manjvredna od *EXpanzije PANOnie*? Kje se je izgubil drugi

n iz *Panonnie*? Menda je poimenovanje *Expano* bolj prijazno do tujcev, pravijo iznajditelji in jim ni mar, ali Prekmurci in Slovenci izgovarjamo ta akronim z naglasom na *e*, *a* ali *o*: *Expáno*. Kako bomo prijazni do tujcev, če ne znamo biti do sebe? Ko smo obvestili Ministrstvo za kulturo, da gre pri poimenovanju paviljona oziroma javnega prostora *Expano* za kršenje Zakona o javni rabi slovenščine, se je strinjalo, da je ime nezakonito. Tržni inšpektor pa je postopek izpeljal tako, da ne veš, ali se je norčeval iz prijaviteljev, ali pa sploh ni razumel, za kaj gre. Tržni inšpektor je ukrepal zaradi slogana *Experience Pannonia*, ki ga je zavezanec seveda takoj spremenil v *Doživite Pomurje*, ime *Expano* pa ga ni zanimalo, oziroma je sporočil, da je v postopku registriranja blagovne znamke. Šlo je za izigravanje zakonodaje, *Expano* je bil v dodatnem postopku priznan kot »blagovna znamka« v Sloveniji, kljub temu da ima v imenu neslovensko črko, s tem pa je bilo naknadno legalizirano tudi poimenovanje paviljona. Manipulacija ministrstva, tržnega inšpektorata in občine, čeprav *Zakon o varstvu potrošnikov* in *Zakon o javni rabi slovenščine* tega ne dovoljujeta. Najbolj žalostno pa je, da predstavniki slovenske politike na čelu s predsednikom vlade in ministri prisežejo v Državnem zboru, da bodo spoštovali ustavni red, ravnali po svoji vesti in delovali za blaginjo Slovenije, osrednji predstavniki lokalne in državne politike pa se udeležijo svečane otvoritve paviljona *Expano* ob Soboškem jezeru – Ustava Republike Slovenije določa, da je uradni jezik v Sloveniji slovenščina, izigrana pa sta bila tudi zakon o potrošnikih in jezikovni zakon.

Področje kršenja slovenske ustave in zakonodaje je seveda uvajanje angleščine v visokošolske programe. Ne gre za poučevanje tujih študentov, ampak za slovenske študente, ki imajo posamezne predmete ali določene programe samo v angleščini. To je protizakonito in ne razumem, zakaj ne prihaja do tožb, saj bi Ustava in pravna stroka verjetno lahko preprečili tako početje.

Marsikdo tega ne razume. V ozadju so seveda trgovci z novci. Po osamosvojitvi smo zabarantali vse, kar smo lahko, ostal nam je le še slovenski jezik, to je še zadnje, česar nismo razprodali. Zgodba je veliko hujša, kot se zdi na prvi pogled. Naši osnovnošolci ne zmorejo več pisati spisov v slovenščini, v materinščini težko oblikujejo strnjene misli. Amerikanizacija je prodrla v vse pore slovenskega izobraževalnega sistema, tudi preverjanje znanja se ocenjuje praviloma le še s testi, pri

katerih je potrebno obkrožiti pravilni odgovor ali kvečjemu dopolniti misel v kratkem odgovoru. Pisno sporazumevanje v zbornem jeziku je iz šol izrinjeno, učitelji prihajajo iz univerz, kjer jim profesorji že predavajo v tujem jeziku, to je v angleščini, čeprav ne bi smeli. Zakonodaja je zlahka izigrana. Pred tremi leti smo komaj obranili staro besedilo 8. člena Zakona o visokem šolstvu, ki določa učni jezik. Rektorji slovenskih univerz, zbrani v Rektorski konferenci Slovenije, ki jo je glasno podpiral del slovenske univerzitetne elite, tiho pa večinska politika, so želeli uzakoniti univerzitetna predavanja v tujem jeziku. Grozilo je, da se bodo slovenske univerzitetne predavalnice jezikovno poangležile in da bo slovenska univerza šla po poti nizozemske, kjer je angleščina že prevladni učni jezik. Leta 2016 smo tak jezikovni samomor in nacionalno sramoto še uspeli preprečiti, vendar se je kmalu pokazalo, da ne za dolgo. Anglizatorji ponavljajo vajo in pripravljajo pogoje za spremembo 8. člena Zakona o visokem šolstvu, upoštevajoč vse, kar so leta 2016 spregledali in v posmeh takratnemu dogovoru, da bo učni jezik ostal slovenski. Tokrat je še huje, saj delajo »postopkovno« s pomočjo pravnikov in strokovnjakov za zakonodajo, vzporedno pa nastaja tudi zakon o znanstvenoraziskovalni dejavnosti. Slovenski profesor naj bi predaval slovenskim študentom na slovenski univerzi v angleščini, hkrati naj bi se prijavljal v Sloveniji na razpise slovenske državne agencije v angleščini in tako bi njegovo pedagoško in znanstvenoraziskovalno delo potekalo v angleščini. Predlagatelji brezsramno zahtevajo, da naj bi slovenski raziskovalec, ki kandidira na razpisu Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, napisal prijavo svojega raziskovalnega projekta samo še v angleščini. Zakaj? »Utemeljitev« je vredna Butal: skrajšali in pocenili naj bi se prijavni postopki, ker ne bo potrebno prevajati projektov iz slovenščine v angleščino za tuje evalvatorje. Prišli smo že tako daleč, da tujci odločajo, katere raziskave slovenskih strokovnjakov so za Slovence primerne in potrebne in jih lahko država Slovenija financira z denarjem slovenskih davkoplačevalcev.

To je res neverjetno, kar se dogaja.

V državi, ki da kaj nase, se to ne bi smelo zgoditi, ali pa bi moralo vodstvo katere koli javne ustanove, ki podpira tako nedržavotvorno držo posameznikov, nemudoma odstopiti. Pri nas se to seveda ni in najbrž tudi ne bo zgodilo, saj področni minister modro molči, predsednika vlade in države pa sta tako »zaposlena«, da ju take majčkenosti, kot je

slovenski jezik, ne zanimajo. Rektorska konferenca Republike Slovenije z rektorji in njihovimi podporniki ter Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije zato lahko v miru pripravljata zakonodajo, ki bo slovenski jezik umaknila iz javnosti – predlog o anglizaciji slovenskega visokošolskega in znastveno-raziskovalnega prostora je že v t. i. javni razpravi in ukinjanje slovenščine teče po načrtovanih postopkih.

Kdo sploh lahko ali mora ukrepati? Akademiki ste napisali ostro pismo, toda ali so še kakšni drugi vzvodi in poti, da bi se te stvari resnično lahko preprečile?

V tej državi smo res prignali stvari do roba in vprašanje je, kako naprej. Ponovim lahko le, kar sem zagrozil leta 2016, ko se je pred poletjem zdelo, da unianglizatorjev ne bomo mogli zaustaviti: Če bodo minister, predsednika vlade in države ter slovenski poslanci zatajili in razprodali državni jezik, bo treba na ustavno sodišče. Če tudi tam ne bi šlo, bomo v slovenskem jeziku pisali v Bruselj in Strasbourg, kjer bodo razsodili in nam v slovenskem jeziku sporočili, da imamo prav. Evropska jezikovna politika je jasna in od nikogar, tudi od Slovenije ne zahteva, da se jezikovno kolonizira. Narejena pa bo nepopravljiva škoda. Postopki bodo seveda trajali, vprašanje pa je, ali bo na koncu kdo izmed sedanjih glasnih jezikovnih odpadnikov sploh odgovarjal – na sodišču najbrž ne, v zgodovinskem spominu Slovencev pa se bodo anglizatorji pridružili sramotni skupini nemškutarjev in jugoslovenarjev.

Žalostno, da se to dogaja v samostojni Sloveniji in na univerzi, ki obhaja stoto obletnico.

Prva slovenska univerza je bila ustanovljena po vojni leta 1919, da bi slovenski študenti lahko poslušali predavanja slovenskih profesorjev in se izobraževali v materinščini, ne v nemščini, kot v Monarhiji, in ne v hrvaščini na zagrebški univerzi, kot je bilo sprva zamišljeno v Kraljevini. Slovenščina je prvič v zgodovini postala uradni učni jezik univerzitetnih predavanj na samostojni slovenski univerzi. Ni naključje, da je bilo 13. decembra 1919 prvo predavanje na novoustanovljeni ljubljanski univerzi v slovenščini in da je Fran Ramovš, velika avtoriteta na področju jezikoslovja, predaval o zgodovini slovenskega jezika. Slovenski jezik, ki je bil stoletja nosilec slovenske identitete, je v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev postal državni jezik »na svoji

zemlji«, začela se je uresničevati zedinjena Slovenija, slovenščina je dobila svoj dom na slovenski univerzi. Nemškutarji so se znašli na odpadu zgodovine, toda današnjim anglizatorjem ni nič sveto, tudi stoletnica slovenske univerze ne, zato jim ne moremo dopovedati, kaj pomeni izobraževanje v materinščini za posameznika, za univerzo, za narod in državo – nekateri Slovenci so navajeni tujčeve pete in jim je tuje boljše od domačega.

Usmeriva se v vzgojo in izobraževanje. Rodimo se v narečje, knjižnega jezika se naučimo v šoli. Ali bi bilo potrebno spremeniti, izboljšati učne načrte za slovenski jezik, saj so naši maturanti funkcionalno nepismeni?

Razmere poznam in se z Vami v celoti strinjam, čeprav v našem šolstvu ni problem samo slovenski jezik, bojim se, da je podobno tudi pri drugih predmetih. Če bi lahko odločal, verjetno imam veliko somišljenikov, bi takoj ukinil maturo, kakršno imamo. Gimnazije so postale, če poenostavim, triletne šole, četrti letnik je predvsem pripravljalnica na ponesrečeno maturo in to, kar se počne v gimnazijah in srednjih šolah na področju slovenskega jezika in književnosti, je škodljivo. Slovenski šolski sistem je po moji oceni na zelo nizki stopnji, pri tem pa vzgojne razsežnosti niti ne omenjam. »Izobražujemo« mlade generacije in jih ne znamo naučiti, kako se je potrebno kulturno pisno in ustno sporazumevati in jim ne dovolimo razmišljati. Vpišemo jih v enoletno pripravljalnico in jim dopovedujemo, kako in o čem naj pišejo pri eseju na maturi in katero razmišljanje je »pravo«. Osnovno- in srednješolsko izobraževanje učencev in dijakov ne upismeni dovolj, zato je esej, eden izmed redkih daljših besedil, ki jih pri slovenščini napišejo pred maturo, tudi pravopisni in slogovni stres. Normativno znanje slovenskega jezika se na maturi preverja kot na kvizu z amerikaniziranimi testnimi polami, v t. i. mednarodni maturi pa se dijaki dve leti osredinjajo le še na šest predmetov v tujščini in pridobivajo (ne)znanje, ki ga država šteje za ustrezno. Preberimo Cankarjevo *Realko* in vse bo jasno.

Esej je vendarle povsem individualen žanr, v katerem bi morali izraziti in posredovati svoje misli.

Lahko bi se tudi pogovarjala, zakaj vendar esej in ne spis. Vsakokrat, ko začnemo odkrivati toplo vodo, stvar poslabšamo. Matura, ki je bila pred zdajšnjo nesrečno, je dijakom omogočala veliko ustvarjalno in

miselno svobodo ter jih je primerno uvajala v študij npr. humanistike in jezika. Gimnazija jih je naučila razmišljati in jim je ponudila široko splošno izobrazbo, danes pa srednja šola nadaljuje osnovnošolski sistem ocenjevanja in zbiranja točk, nagrajuje preračunljivost in zatira ustvarjalnost in vedoželjnost. Nisem edini, ki tako razmišlja, žal, pa nas nihče ne posluša. Težava je tudi, ker v osnovni šoli tako rekoč ne pišejo spisov, pismenost in teoretično znanje o jeziku pa sta razmeroma nizka. Učenci zvedo premalo o kulturi jezika, pisanja in govora pri pouku slovenščine, nizkega znanja s področja sporazumevanja pa ne nadgrajujejo pri drugih predmetih. Učitelji matematike, zgodovine itd. ne spodbujajo kulture govora pri svojih predmetih ali pa tega niti ne morejo v zadovoljivi meri, ker so že na fakulteti pridobivali znanje v tujščini.

Otroci se morda celo prezgodaj začnejo učiti recimo slovnični sistem in pravila slovenskega jezika, ki so abstraktna in bi lahko prišla na vrsto kasneje, manj poudarjeno pa je izražanje in oblikovanje misli. Kaj menite?

Težava je, ker naša šola samo izobražuje, pa ne najbolje, vzgaja pa ne. Pogrešam več domovinske vzgoje in znanja o kulturni zgodovini Slovencev, ki bi gotovo pozitivno vplivala na samozavest učencev. Prava mera, čas in način posredovanja znanja niso niti usklajeni niti dorečeni. Birokratiziramo s kurikuli, učnimi programi in učnimi načrti, ki ne spodbujajo ustvarjalnega pisanja in govornega sporazumevanja, učitelji pa pišejo priprave, poročila in kdo ve kaj še, zmanjkuje pa časa za pravo mero učenja. Vsak dan je več otrok s posebnimi potrebami. Ali je prav, da osnovnošolci tako malo berejo, da se jim ni potrebno učiti pesmi na pamet in da ne pišejo spisov? Mislim, da ne. Bralne navade so slabe, romani in povesti se »berejo« le še v povzetkih ali povzetkih povzetkov s spleta, poezija in dramatika sta učencem in dijakom še bolj tuji. Današnji čas ni naklonjen knjigi, slovničnim pravilom in učenju na pamet, med mladimi so priljubljeni elektronski mediji in zato je potrebno prilagoditi izobraževanje v osnovni in srednji šoli ter maturo novim časom in potrebam. Učenje, poučevanje, izobraževanje in vzgajanje od vrtca do univerze pri nas trenutno ni v najboljšem stanju.

Jezikovno načrtovanje naj bo kompromis med rabo in sistemom, upoštevati je potrebno tradicijo, zgodovino knjižnega jezika, trenutne razmere in načrtovati cilje.

Slovenska jezikovna politika se zadovoljuje z resolucijskim načrtovanjem petletk, rezultati pa so slabi in se jih ne preverja. Razmere na področju jezika niso dobre, saj načrtovalci postavljajo prenizke zahteve, ne sledijo novim razmeram in samovoljno odločajo o pouku slovenščine. Prava mera je merilo, ki ga nihče ne upošteva, načrtovanje pa je sopomenka za togi formalizem, ki uničuje naše šolstvo.

Kako torej ohraniti, razvijati, živeti sproščeno, ustvarjalno v slovenskem jeziku v tem globalnem svetu? To je odvisno predvsem od nas samih, kajne? Evropska unija nam tu ničesar ne prepoveduje, slovenščina je enakopraven uradni jezik, ampak kako ravnamo s slovenščino, to je stvar nas samih.

Odnos do slovenščine kot maternega, uradnega in državnega jezika je ogledalo slovenske družbe, to je naša zgodba. Evropska jezikovna politika je na papirju idealna in če bi jo razumeli in ji hoteli slediti, se ne bi samoodpovedovali slovenščini in poveličevali angleščine. Evropske smernice za jezikovno izobraževanje povedo vse o učenju in poučevanju jezika – poučujemo v materinščini, v njej poteka izobraževanje in razširjanje znanja, učiti pa se moramo čim več tujih jezikov. Če bi bili ponosni Slovenci in bi imeli spoštljiv odnos do slovenskega jezika, literature in kulture, anglizatorji ne bi mogli razširjati svojih teorij o »internacionalizaciji« visokega šolstva in znanosti v angleščini in ne bi vedno znova odpirali vprašanja učnega jezika na slovenskih šolah in univerzah. Namesto o prepričevanju, da je v Sloveniji doma slovenščina, bi se lahko pogovarjala o kresniku, zakaj se *belo pere na devetdeset*, kaj o tem misli Bronja Žakelj, kako pišejo Jani Virk, Mojca Širok ali Vladimir Štefanec, osredinila bi se npr. na dosežke naših dijakov in študentov na mednarodnih tekmovanjih ter razširjala pozitivno slovensko misel. Evropska zveza to pričakuje od nas, mi pa si dopovedujemo, da smo mali, nepomembni in neopazni, če se ne bomo postavljali z angleščino. Evropska jezikovna politika ima razčiščene pojme o uradnem, državnem, maternem, sosedskem, regijskem, globalnem itd. jeziku in spodbuja enakopravno rabo svojih štiriindvajsetih uradnih jezikov. Evropska zveza spoštuje jezikovno in kulturno raznolikost držav članic. Upam, da bo jezikovna raznolikost, ki je zapisana v temeljnih dokumentih Evropske zveze, pravilno razumljena tudi v Sloveniji, sicer se nam bo ponovila zgodba iz bivše Jugoslavije, ko je »globalna« srbohrvaščina postajala že kar jugoslovanščina. Ali želimo

to vajo ponoviti z globalno angleščino in vsem, kar taka zgrešena jezikovna politika prinaša s seboj? Če se bomo uklonili trivialni angleščini z nekaj tisoč besedami, se bomo izgubili v talilnem globalnem loncu in se izslovenili. Sliši se grozljivo, a sem kljub temu optimist, saj vem, da je slovenščina preživela latinščino, nemščino, in srbohrvaščino, verjamem, da bo tudi trivialno globalno angleščino. Slovenski jezik, teh utvar si seveda ne smemo delati, ni večen in bo nekoč tudi izumrl – taka je usoda vseh jezikov, tudi slovenski se ji ne bo mogel izogniti, bilo pa bi nespametno, če bi jo pokopali kar sami in to danes, ko je polnofunkcijska in ji tudi Evropska zveza še ne napoveduje zatona. Če bomo sledili pozitivni evropski jezikovni politiki, se bosta v slovenščini še dolgo cedila med in mleko, le anglizatorjem, ki bi že danes radi bili njeni rablji, je ne smemo prepustiti. Ko bo umrl slovenski jezik, bomo z njim odšli tudi Slovenci.

Ne samo jezik kot sredstvo sporočanja, ampak naša kultura, naša dediščina, način mišljenja, oblikovanja misli, družbenih odnosov, vse to, kar je v jeziku.

Jezik je misel, bit in bistvo slovenskega naroda, z jezikom smo, ali pa nas ne bo. Verjetno se nama danes ne bi bilo težko pogovarjati v katerem drugem jeziku, za katerega bi ugotovila, da nama je skupen, vendar je vprašanje, ali bi lahko v njem ubesedila vse, kar misliva, čutiva, želiva, predvsem pa bi o slovenščini razmišljala drugače, in bi do nje imela drugačen odnos, kot sva ga danes predstavila. Angležu ne pride na pamet, da bi se boril ali pa potegoval za obstoj in dolgoročno preživetje slovenskega jezika; tudi Nemca ali Francoza se slovenstvo ne bo dotaknilo tako kot Slovenca, saj ob izstopanju Velike Britanije iz Evropske zveze Francozi in Nemci že razmišljajo, ali bo njihov jezik nadomestil angleškega in bo postal bolj enakopraven med enakopravnimi jeziki Evropske zveze. Za jezikovni prestiž gre, ker prevladni jezik prinaša številne ugodnosti in prednosti maternim govorcem, narodu in državi.

Za prvi, glavni delovni jezik na vseh srečanjih v evropskih institucijah. Vse je seveda odvisno od nas samih. Profesor Jesenšek, tukaj imamo nekaj knjig iz Vašega opusa, vrniva se za konec še enkrat k prekmurščini. Ali ob tej obletnici pripravljate morda še kakšno razpravo, delo, nastop v zvezi s tem jezikom, oziroma katero delo bi priporočali ljudem

v branje, da se najbolje seznanijo z zgodovino knjižnega jezika, s knjižno normo in narečjem?

Letos je medijski prostor zelo naklonjen Prekmurju in njegovi ponovni vrnitvi k matičnemu slovenskemu prostoru pred sto leti. Prav je tako, z razumevanjem in pomnjenjem pomembnih dogodkov iz naše preteklosti in kulturne zgodovine si dvigujemo samopodobo in spodbujamo pozitivno domoljubje, na katerega v zadnjih časih prepogosto pozabljamo. Za Prekmurje pa priporočam, da ga večkrat obiščemo in tako neposredno doživljamo pokrajino in spoznavamo ljudi, ki tam živijo – zagotovo ne bomo več govorili o narečju, ki ga ne razumemo, in o nenavadni pokrajini, ki je bila priključena k Sloveniji.

Naj ta misel podčrta najin nocojšnji pogovor, najlepša hvala zanj in seveda uspešno delo na vseh področjih še naprej.

Hvala tudi Vam.

Hvala tudi vam, spoštovane gledalke in gledalci, za pozornost in lahko noč.

TV Slovenija, Profil, 31. 7. 2019.
Voditeljica Alenka Zor Simoniti.

Prekmurci in knjižni jezik

Kako so prekmurščina kot nekdanji knjižni jezik naše najvzhodnejše pokrajine in njenih skoraj tisoč različnih knjižnih enot oblikovale nacionalno istovetnost Prekmurcev. O tem se bomo pogovarjali s članom Slovenske akademije Znanosti in umetnosti profesorjem dr. Markom Jesenškom, ki prihaja z mariborske univerze, je tudi njen prorektor in strokovnjak za zgodovino slovenskega jezika, ki s posebno naklonjenostjo govori in piše o prekmurskem jeziku.

Dober dan in prav lep pozdrav vsem poslušalcem tretjega programa Radia Slovenija Programa Ars. Oglašamo se iz našega improviziranega studia v Cankarjevem domu, kjer se danes zaključuje že 33. Slovenski knjižni sejem. V žarišče naših razmislekov jemljemo našo najvzhodnejšo pokrajino, Prekmurje, in dejstvo, da so že leta 1715 tiskali knjige v svojem, prekmurskem knjižnem jeziku. Profesor Jesenšek, lepo pozdravljeni, v čem je sociolingvistična in kulturna posebnost Prekmurja?

Dober dan. Slovenski jezik se je do sredine 19. stoletja razvijal ločeno v alpskem in panonskem jezikovnem prostoru, Prekmurje pa je v okviru ogrskega kraljestva bilo tako rekoč odrezano od jezikovno-kulturnih in zgodovinsko-političnih dogajanj na desni strani Mure. Dunaj in Budimpešta sta močno vplivala na sociolingvistično in kulturno podobo slovenske krajine – osrednjeslovenski prostor, ki je bil zgodovinsko vezan na srednjeevropsko krščansko kulturo in habsburško avstrijsko zgodovino, bolje poznamo, Prekmurje pa je bilo že od časov *Brižinskih spomenikov* pritegnjeno v ogrski prostor, ki se je v stiku z neindoevropskim ugrofinskim madžarskim jezikom in kulturo, ki je bila povezana z azijskim prostorom, razvijal drugače. Zgodovina prekmurščine me je začela zanimati med študijem slovenistike, ko nam je profesorica Martina Orožen odkrivala razvojne posebnosti arhaične prekmurščine in nas opozarjala na njene glasoslovne, oblikoslovne in skladenjske posebnosti. Besedje sem razmeroma dobro poznal, saj sem odraščal v panonskem jezikovnem prostoru, v katerem je jezikovna stičnost štajerščine in prekmurščine omogočala tekoče medsebojno

razumevanje, do zadnjega odtenka pa me je pritegnila, ko me je profesorica Orožnova usmerila v študij bibličnega jezika Števana Küzmiča. Odprl se mi je svet stare knjižne prekmurščine, ki me je potegnil v raziskovanje medsebojnih jezikovnih, zgodovinskih, kulturnih in družbenih vplivov v prostoru med Muro in Rabo. Veliki knez Madžarov Árpád je združil sedem nomadskih madžarskih plemen, s katerimi je osvajal Vzhodnofrankovsko kraljestvo in se naselil v Panonskem bazenu ter konec 9. stoletja postavil temelje madžarske države. Njegov prapravnuk Vajk je v tem prostoru uvedel krščansko vero, sprejel krstno ime Štefan I. in leta 1000 ustanovil ogrsko državo, ki sta jo priznala papež Silvester II. in malo pred smrtjo tudi cesar Svetega rimskega cesarstva Oton III. Štefan I. Ogrski je postal prvi ogrski kralj – severozahodni del njegovega kraljestva, ki je bilo eno najmogočnejših v evropskem prostoru, je vključeval tudi današnje Prekmurje in Porabje, tako da so naši predniki v tem delu Evrope živeli pod madžarsko politično in državno upravo. Od časov *Brižinskih spomenikov* do konca prve svetovne vojne so bili vključeni v kulturno okolje, ki je bilo sicer krščansko, a drugačno, kot ga je določala bavarska mejna grofija Ostarrichi, nato pa dunajski dvor vojvodine Avstrije, Avstrijske monarhije in habsburških dednih dežel, ki je pisal zgodovino Slovencev med Muro, Dravo, Savo in Jadranskim morjem. Legenda pravi, da je bajeslovni sokol Turul v sanjah obiskal Árpádovo babico in napovedal začetek slavne dinastije Arpadovičev. Njihova kultura izvira izpod Urala in črnomorskih step v porečju Dnjepra, Dnestra in Južnega Buga. Najnovejša genetska analiza je pokazala, da je njihova moška linija pred približno dva tisoč leti izvirala iz polnomadskega ljudstva Baškirjev, ki so bili v Árpádovem času še animisti.

Šamanistični tengrizem, ki je bil vera turških in mongolskih ljudstev ter imperija Džingiskana, so iz Azije prinesli tudi v panonski prostor. Glavni bog je bil Tengri, bog neba, častili pa so še dvanajst drugih, npr. boga zime, vetra, dreves, konja itd., šamani pa so bili posredniki med telesnim in duhovnim svetom. Verjetno so poznali že tudi začetke sunitskega islama, ki se je na prehodu 9. in 10. stoletja že uveljavljal v sosednji Volški Bolgariji. V Panonskem bazenu se je tako prepletla poganska kultura osrednje Azije z evropskim krščanstvom in začetki islama, kar je dolgoročno zaznamovalo dinastijo Arpadovičev in rod prvega ogrskega kralja Štefana I., ki ga je papež Gregor VII. že kmalu po smrti razglasil za svetnika, ker je odločno razširjal krščanstvo

v svojem kraljestvu. Pred tem so si madžarska plemena v Panonski nižini podredila Bolgare, Moravljane, Franke in Bavarce, Slovane ter Avare. Štefan I. Ogrski se je zavedal, da so s prihodom v Panonsko nižino ločili Zahodne in Vzhodne Slovane od Južnih Slovanov, vendar si je prizadeval, da so Madžari sprejeli prevladujočo evropsko vero krščanstvo, pri tem pa se je zavzemal za ohranjanje jezikovnih in kulturnih značilnosti ljudstev, ki si jih je vojaško pokoril. Eno izmed osnovnih pravil vladanja v njegovem kraljestvu je bila skrb za ohranjanje jezikov, saj je npr. spodbujal večjezičnost v kraljevi vojski, ki so jo sestavljali Madžari, Slovani in Nemci. Njegova večjezična vojska je bila ena najmočnejših. Malce daljši izlet v zgodovino slovenskega panonskega prostora odriva drugačno kulturno ozadje, ki ga poznamo v t. i. srednjeevropskem nemškem prostoru in kaže na razlike med Dunajem na eni in Székesfehérvárom in Budimpešto na drugi strani – tri prestolnice, ki so vplivale na kulturo v osrednje- in vzhodnoslovenskem geografskem prostoru. Prekmurje in Porabje je ob madžarski kulturi zaznamovala tudi prevladna madžarščina, jezik, ki ni indoevropski, kot so npr. slovanski, germanski ali romanski jeziki. Madžarščina spada v skupino t. i. uralskih jezikov, in sicer ugrofinskih, ki jih v Evropi govori približno dvajset milijonov ljudi – do štirinajst milijonov govorcev madžarščine, do pet milijonov finščine in približno milijon govorcev estonščine. Madžarščina je aglutinacijski jezik in zato popolnoma drugačen od slovenščine – slovnična razmerja tvori z dodajanjem pripon, ki so samostojni nosilci pomenov, ima osemnajst sklonov, nima slovničnega spola itd. Med tisočletnim sobivanjem z Madžari so Prekmurci prevzeli veliko vojaškega, političnega, uradovalnega besedja, Madžari pa so v svoje besedišče sprejeli npr. prekmursko poljedelsko izrazje in označevanje predmetnosti, ki so jo spoznali v Panonskem prostoru in je niso prinesli s seboj med preseljevanjem. Besedno prevzemanje je bilo veliko bolj enakovredno kot npr. v nemškem prostoru.

Identiteto Slovencev je v preteklosti na določen način zaznamovalo sobivanje v različnih etničnih okoljih, npr. madžarska oz. nemška kultura in tradicija, prevladni oz. državni madžarski in nemški jezik ter drugačna zgodovina v panonskem in alpskem jezikovnem in geografskem prostoru. V Prekmurju in Porabju ni bilo različnih slovenskih deželnih oz. pokrajinskih jezikov, zato je bila stara knjižna prekmurščina tako rekoč enotni slovenski knjižni standard v pokrajini med Muro in Rabo.

Akademikinja Zinka Zorko, tudi Vaša profesorica, je v svojih znanstvenih razpravah dokazovala, da je slovenski panonski jezikovni vpliv v narečjih prisoten tudi tja proti Zagrebu.

V panonskem jezikovnem prostoru so se do sredine 19. stoletja prepletale tri knjižnojezikovne različice in njihova narečja, in sicer slovenska prekmurska in vzhodnoštajerska knjižna norma ter hrvaška kajkavščina. Slovensko-kajkavsko jezikovno prepletanje je bilo do konca 18. stoletja tako močno, da je bilo težko natančno določiti mejo med vsemi tremi panonskimi jeziki in jih razmejiti. Kajkavščina je imela status knjižnega jezika od 16. stoletja in je bila do 18. stoletja nadomestni knjižni jezik v prekmurski cerkvi, v drugi polovici 18. stoletja pa se je s prevajanjem Parhamerjevega katekizma od nje osamosvojila tudi slovenska vzhodnoštajerska pokrajinska različica. Kajkavščina se je dolgo časa celo imenovala *slovenski jezik*, zato je Števan Küzmič prekmurski jezik v prvem slovenskem prevodu *Svetega pisma* iz grščine leta 1771 razločevalno imenoval *stari slovenski jezik*, vzhodnoštajerski izobraženci pa so leta 1803 pri Svetem Urbanu celo razmišljali, ali naj v slovnici in slovarju normirajo vzhodnoštajersko različico slovenskega jezika, ki bo bližja kranjščini, ali pa naj pragmatično sprejmejo za jezik svojih knjig in jezik v cerkvi kajkavščino, ker so jo dotlej v obeh okoljih že uporabljali. Stare cerkvenoupravne meje so močno vplivale na jezikovno in kulturno podobo Prekmurja. Železna županija je spadala pod Gjursko škofijo, Zalska županija pa pod Zagrebško nadškofijo in prav dolinski prostor Prekmurja od Turnišča, Beltincev do Lendave je bil tesno povezan s kajkavščino – duhovniki so se do leta 1777 šolali v Zagrebu ali Varaždinu, kajkavski jezik jim je bil zato blizu; po letu 1777 pa se je prekmurski prostor, tj. gorički, ravenski in dolinski del, tudi prvič v zgodovini cerkveno-upravno združil v Sombotelski škofiji; pred tem je bilo Goričko z delom Ravenskega pod močnim protestantskim vplivom. Zelo močni jezikovni in kulturni stiki so bili tudi v današnjem obmejnem prostoru Prlekije, Zagorja in Medjimurja, kjer nikoli ni bila vzpostavljena trdna politična, geografska ali jezikovna meja. Govorci slovenske vzhodnoštajerske pokrajinske različice in hrvaške kajkavščine so se tekoče sporazumevali, saj so bili v slovenskem prostoru razširjeni kajkavski cerkveni tiski in kajkavsko bogoslužje, romarske poti in župnijski sejmi pa so slovenski jezikovni vpliv razširjali tako rekoč do Zagreba. Jezikovni stiki so v tem prostoru še danes tako močni, da državna meja med Slovenijo in Hrvaško še zdaleč ni jezikovna

meja – slovenski kozjansko-bizeljski narečni vplivi segajo preko Kolpe v hrvaški zagorski prostor, v katerem obstajajo t. i. prehodni in obmejni hrvaški gornjesotelski govori s slovenskimi narečnimi značilnostmi. Akademikinja Zinka Zorko je dobro raziskala slovenske govore na hrvaški strani in dokazala, da je glasoslovje in oblikoslovje močno slovensko obarvano, obstaja pa še vedno skupno panonsko slovensko-kajkavsko besedje. V sedemdesetih letih 20. stoletja so hrvaški raziskovalci poskušali predstaviti drugačno zgodbo, po kateri naj bi skupni panonski prostor določala knjižna kajkavščina, prekmurska in vzhodnoštajerska jezikovna zgodba pa naj bi bila vezana le na narečja in posamezne govore. Kajkavsko teorijo je takrat zavračal Vilko Novak in dokazoval, da ni zgodovinsko in jezikovno-razvojno upravičena – osrednje- in vzhodnoslovenska slovenščina, npr. kranjski in prekmurski knjižni jezik, sta bili posledica dvojničnega razvoja slovenskega jezika v alpskem in panonskem jezikovnem prostoru, sociolingvistične in cerkveno-upravne razmere pa so v Panonskem bazenu omogočale prepletanje prekmurske, vzhodnoštajerske in kajkavske jezikovne norme ter odmik slovenskih panonskih jezikovnih različic od kranjščine 16. stoletja in sobivanje s kajkavščino. Prekmurci, Prleki in kajkavci so bili nadaljevalci slovanske jezikovne tradicije Cirila in Metoda, med oblikovanjem slovenske in hrvaške knjižne norme od 16. do sredine 19. stoletja pa so zaradi medsebojnih stikov oblikovali jezikovno skupnost, ki se je na prvi pogled zdela celo bolj trdna kot naravna etimološka prekmursko-kranjska povezava. Slovenski lingvistični atlas danes uvršča npr. bednjanski govor v slovensko panonsko narečno skupino, med Macljem in Đurmancem so t. i. prehodni govori med slovenskim haloškim narečjem in hrvaško kajkavščino, govore Huma na Sotli, Kumrovca in Klanjca pa Zorkova prišteva med slovenska narečja na Hrvaškem, saj je dokazala, da nimajo kajkavske narečne osnove. Zelo naravno še danes prehajata med seboj slovensko prekmursko in hrvaško medjimursko narečje, v obeh pa je tudi nekaj madžarskih glasoslovnih vplivov in značilnih hungarizmov.

Verjetno pa je bilo v zgodovini veliko sociokulturnih značilnosti, ki so omogočile, da se je prekmurščina za dvesto, tristo let oblikovala kot jezik, v katerem so tiskali knjige. Leta 2015 je minilo tristo let od izida Temlinovega Malega katekizma, ki velja za prvi prekmurski tisk. Ali lahko uporabljamo izraz *prekmurski knjižni jezik*?

Seveda. Prekmurski knjižni jezik je bil do sredine 19. stoletja ob knjižni kranjščini različica slovenskega knjižnega jezika – v t. i. novoslovenščino sta se združila po pomadi narodov, ko je enotni slovenski knjižni jezik postal sopomenka za slovenski narod in nujni pogoj za slovensko državotvornost. Kranjski in prekmurski knjižni jezik sta nastala kot posledica protestantizma na Kranjskem sredi 16. stoletja in v Prekmurju v 18. stoletju – nastanek kranjskega knjižnega jezika je povezan s Trubarjem, Kreljem, Bohoričem in Dalmatinom in drugimi slovenskimi protestanti v habsburških dednih deželah, nastanek prekmurskega knjižnega jezika pa z delovanjem Temlina, Kerčmarja, Severja in Števana Küzmiča med Slovenci v ogrskem kraljestvu. Prevajanje *Svetega pisma* je Kranjcem in s približno stopetdesetletnim zamudništvom Prekmurcem pokazalo, da je slovenski jezik tako razvit, da zmore prevesti v kultiviran jezik knjigo vseh knjig. Sola scriptura stoji na začetku obeh knjižnih različic slovenskega jezika, kranjščina in prekmurščina sta postala knjižna jezika zaradi Božje besede, uveljavila sta se v bogoslužju in kot učni jezik v protestantskih šolah, na Kranjskem predvsem v Bohoričevi ljubljanski stanovski šoli, v Prekmurju pa v evangličanskih šolah, npr. v 16. stoletju Jurij Kulčar v Lendavi, kasneje v 18. stoletju pa v artikularnem Šurdu in Čobi pri Kisegu. Zgodba o dvojničnem razvoju slovenskega jezika je povezana s protestantizmom in zahtevo, da je potrebno širiti vero v maternem jeziku. Vsak vernik mora brati *Sveto pismo* v razumljivem jeziku, zato ga je Dalmatin prevedel v kranjščino, Števan Küzmič pa v prekmurščino – kranjščina je postala leta 1584 dvanajsti jezik na svetu, v katerega je bila prevedena *Biblija*, prekmurščina pa je bila leta 1771 prvi slovenski prevod *Biblije* neposredno iz izvirnika, tj. iz stare grščine. Ljudi je bilo potrebno naučiti brati in pisati, zato Trubar napiše kranjski *Katekizem* in *Abecednik* leta 1550, Temlin in Kerčmar pa prekmurski *Mali katekizem* 1715 in *Abecedarium slovensko* leta 1725 – prvi slovenski tiskani knjigi sta učbenik o glavnih naukih nove vere in abecednik, ki je Slovence naučil brati in pisati. *Nouvi Zákon* Števana Küzmiča iz leta 1771 je največji prevodoslovni dosežek Slovencev pred 19. stoletjem. Škoda, da Japelj s somišljeniki tega prevoda ni poznal, saj mislim, da bi do poenotenja slovenskega knjižnega jezika prišlo že dvesto let po prvem prevodu *Svetega pisma*, tj. leta 1784, ko so kranjski razsvetljenci prenavljali Dalmatinovo biblično kranjščino – na Kranjskem takrat še niso vedeli, da se na levi strani Mure v ogrskem kraljestvu govori različica slovenskega

knjižnega jezika, Prekmurci pa so, čeprav so poznali Dalmatinovo *Biblijo*, raje imeli bogoslužje v panonski kajkavščini, ki je bila bližji in bolj razumljiv posrednik med njimi in Bogom kot alpska kranjščina.

Jernej Kopitar je prvi seznanil Kranjce s Küzmičevim prevodom in je menda zelo pozitivno ocenil prekmurski prevod.

Kopitar je bil navdušen nad arhaičnim prekmurskim bibličnim jezikom *Nouvega Zákona* – leta 1809 mu ga je posodil češki jezikoslovec Zlobický, ki je kupil knjigo verjetno leta 1774 na razprodaji bogate knjižnice umrlega štajerskega jezikoslovca in etimologa Žige Popoviča. Prekmurci so prevod poznali – mislim, da je prvi o njem pisal protestantski pridigar in Küzmičev naslednik v Šurdu Mihael Bakoš, ki je v pismih slovaškemu pietistu Mihaelu Institoriusu Mošovskemu izpostavil prekmursko besedje v *Nouvem Zákonu*; leta 1786 je v *Slovenskem Abecedaru* predstavil Küzmičev jezik in črkopis ter otroke učil brati iz njegovega prevoda; v predgovoru k svojemu *Nouvemu Gráduválu* je leta 1789 zapisal, da je Küzmič v prevodu *Nove zaveze* normiral »stari slovenski jezik«. Škoda, da Kranjci teh Bakoševih razlag niso poznali, saj je Küzmiču priznaval jezikovno dovršenost, njegov knjižni jezik pa je prepoznal za najpomembnejši identifikacijski znak protestantizma v Prekmurju, jezikovni standard pa so prevzeli tudi prekmurski katoliški pisci. Katoliški prevajalec Mikloš Küzmič je leta 1777 informiral škofa Szilyja o prevodu *Nouvega Zákona*. Pred Kopitarjem je o Küzmiču pisal Karl Gottlob von Anton leta 1797, ki je primerjal Japljev in Küzmičev prevod ter tako povezal kranjsko in prekmursko knjižno različico, opozoril pa je tudi na nekatere skupne značilnosti s kajkavščino, ker oba jezika sobivata v panonskem jezikovnem bazenu; po zapisih lužiškosrbskega zgodovinarja sta Küzmičev prevod poznala tudi Adelung in Dobrovský. Kopitar je skoraj štirideset let po izidu *Nouvega Zákona* z njim seznanil Zoisa in Čopa v Ljubljani, tako da je Küzmičevo biblično slovenščino ocenil za veliko boljšo od Japljeve in jo je priporočal kranjskim piscem kot vzor čiste, od nemščine nepopačene in arhaične slovenščine. Arhaičnost prekmurščine je Kopitarja tako navdušila, da jo je razumel kot most med staro cerkveno slovanščino, *Brižinskimi spomeniki* in zgodnjo slovenščino, o čemer je razpravljal v svoji panonski teoriji o izvoru najstarejšega zapisanega južnoslovanskega jezika. Bolj kot ta prehiter zaključek pa je pomembno, da je Kopitar dobil pomemben dokaz o dvojničnem razvoju slovenskega knjižnega jezika in s tem omogočil pot do enotne slovenske

knjižne norme – Küzmičeva knjižna prekmurska različica slovenskega jezika je potrjevala Kopitarjevo misel, da mora knjižni jezik spoštovati tradicijo, izhajati iz živega govora in zavračati jezikovni elitizem.

Kako se pota človeštva in človeškega spreminjajo, baje nič ni naključje. Akademik Jesenšek, Vi ste urednik mednarodne knjižne zbirke Zora pri Univerzitetni založbi Univerze v Mariboru. Pred leti ste v zbirki Zora izdali Pavlovo rokopisno slovnico prekmurskega jezika, jo prevedli iz madžarščine v slovenščino in ji dodali strokovne razprave o prekmurskem jeziku.

Avgust Pavel je slovnico prekmurskega jezika želel objaviti že leta 1916, a načrta takrat ni uresničil. Med 2. svetovno vojno si je nacistična oblast v Budimpešti prizadevala dokazati, da med Muro in Rabo živijo potomci antičnih Keltov, ki so slovanizirani Madžari, tj. samostojna etnična skupina, ki ni povezana s Slovenci v Kraljevini Jugoslaviji. Neznanstveno politično teorijo so želeli podkrepiti tudi jezikovno, zato so objavili razpis za t. i. vendsko slovnico, ki naj bi pokazala, da prekmurščina ni slovenščina. Avgust Pavel je imel zbranega veliko gradiva, zato se je prijavil na razpis in začel pisati t. i. vendsko slovnico v madžarskem jeziku. Slovenci so Pavlu odsvetovali to pisanje, saj naj bi šlo za spolitizirano nadaljevanje etnografske zgodbe iz časov Janoša Čaploviča, tokrat pod madžarsko okupacijo Prekmurja. Vilko Novak, sicer tesen Pavlov sodelavec, je bil njegov oster sodnik, a mu je Pavel prepričljivo odgovoril, zakaj je sprejel naročilo zgodovinarja Aleksandra Mikole, ki je imel sicer slovenske korenine, a je zagovarjal nacistično propagando na Madžarskem. Pavel je pojasnil, če dela ne bi sprejel, bi ga opravil nekdo drug, ki bi res spisal naročeno zgodbo o vendski normativnosti. Pavel je svoj pravi namen skril za madžarskim naslovom *Vend nyelvtan*, napisal pa je slovnico slovenskega jezika na Madžarskem. Madžarski naročniki so njegov prikriti namen spregledali in ko so ugotovili, da je namesto t. i. vendske slovnice nastala slovnica slovenskega jezika, sestavljena na osnovi Breznikove slovnice iz leta 1916, je leta 1942 niso natisnili. Pavlov tipkopis se je ohranil v njegovi zapuščini in leta 2010 me je akademik Vratuša nagovoril, da smo pripravili projekt za objavo Pavlove rokopisne slovnice in njegove korespondence. Dela, ki bi odpravilo krivice in po več kot sto letih vendar omogočilo objavo Pavlove slovnice, slovenska država, tj. njena državna Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, žal, ni

prepoznala za nacionalno pomembnega, oz. ga je zavrnila na podlagi ocene mednarodnega recenzenta, ki je zapisal, da gre v evropskem okviru za nepomembno jezikoslovno temo, ki je ne priporoča financirati. Od tega, da madžarski nacisti niso želeli natisniti slovenske slovnice, smo doživeli še zavrnitev samostojne slovenke države, ki je bila napisana v angleščini – v 21. stoletju tako tujci odločajo, kaj je za Slovence nacionalno in identitetno pomembno in kaj lahko slovenska država financira s slovenskim davkoplačevalskim denarjem. Projekt smo kljub temu izpeljali – v mednarodni humanistični zbirki Zora je izšel Pavlov tipkopis vzporedno s slovenskim prevodom Marije Bajzek Lukač, dodal pa sem mu še razprave o Pavlovi slovnici in prekmurskem jeziku, ki smo jih napisali Marija Bajzek Lukač, Martina Orožen, Marc L. Greenberg, Judit Pavel in Marko Jesenšek.

Slovenist in profesor na univerzi v Kansasu v ZDA Marc Greenberg, ki je velik prijatelj slovenščine in je poročen s Slovenko, se je odločil, da bo Pavlovo slovnico prevedel v angleščino. Je bila res prej prevedena v angleščino kot v slovenščino?

Šlo je za skupen projekt, v katerem je sodeloval tudi Marc L. Greenberg. *Slovenska prekmurska slovnica Vend nyelvtan* je izšla leta 2013 pri Zori, angleški prevod *Prekmurje Slovene Grammar, Avgust Pavels Vend Nyelvtan* (1942) pa pripravlja Marc Greenberg in bo kmalu izšel pri založbi Brill Rodopi v Leidnu na Nizozemskem.

Knjiga je konservativna zgodba in podoba kulture, ki je tako aktualna, tako zelo nadčasna in večna. Akademik Jesenšek, Vi ste urednik mednarodne knjižne zbirke Zore, kako doživljate digitalno obliko knjige, mimo katere ne moremo, na drugi strani pa je tako konservativna zgodba, kot je tiskana knjiga, ki jo imamo v rokah? Knjiga ima neko nadčasno zgodbo. Kakšen je Vaš pogled na to?

Pred začetkom tega pogovora ste imenovali akademika Trstenjaka, ki je rekel, da je človek atomskega veka dihotomno bitje – na eni strani ima kij in je jamsko bitje, na drugi strani ima digitalne zgodbe. Lepo je predstavil sodobnega človeka, ki sledi tehnologiji in hkrati izgublja prvinsko jamsko varnost. Meni je seveda »jamska varnost«, o kateri govori Trstenjak, simpatična in težje sprejemam nomadstvo globalne digitalne dobe, vendar pa je pomembno, da vsebina knjige vendar ostaja, saj se spreminja le sredstvo, na katerem je zapisana oz. se po njem prenaša.

Knjiga ostaja simbol znanja in meni se zdi pomemben prav ta neposredni, če želite, prvinski stik med menoj in knjigo. Zdi se mi, da posrednik, tako pač razumem digitalnega vmesnika, ruši naravni ritem branja in posredovanja estetike beaux-arts ali les sciences humaines, kakor sem se navadil pri knjigi, da me izobražuje, kreše misel, iskri čustva in ostri estetski posluh. Tako pač razumem lepo umetnost od Vodnikovih Pisanic naprej in se mi zdi, da knjiga, ki jo vzamem v roke, ohranja najbolj neokrnjen stik z vsem, kar me zanima. Knjiga je moja prijateljica in me je predstavila družbi sedmih umetnosti, v kateri se odlično počutim. Verjetno obstajajo še številne druge prijetne družbe, tudi les arts numériques, jih pa slabo poznam in nimam prevelikih želja, da bi se pri tem izpopolnjeval, saj sem do l'art en ligne malce zadržan, predvsem pa se ne znajdem najbolje v HTML-svetu in GIF-animacijah, t. i. generativne umetnosti pa, žal, ne poznam dobro in se mi sploh zdi nepredvidljiva. Vem, da tako razmišljanje ni v koraku s časom, kar pa ne pomeni, da zavračam digitalizacijo – enostavno ostajam naklonjen pravilom, ki jih poznam, manj odprt pa sem za nove izkušnje. Odgovor na zastavljeno vprašanje sem s tem že nakazal. Knjiga je zame zgodba o tradiciji, zato zagovarjam njeno tiskano obliko in imam rad njeno konservativno zgodbo v najbolj žlahtnem pomenu besede, nikakor ne v togem političnem preigravanju in ideološki zaprtosti. Elektronska knjiga ni moj medij, vendar sem se prilagodil zahtevam časa in humanistična knjižna zbirka Zora izhaja tudi v e-obliki; dokler si tiskana in digitalna knjiga lahko delita svet bralcev, njuno soobstajanje ni vprašljivo, saj nagovarjata bralce z enako vsebino, ki jo posredujeta ali na papirju ali na zaslonu – skrbeti bi me začelo, če bi bila digitalna knjiga edina možna izbira. Nimam še izkušnje z e-bralnikom, saj se mi zdi, da je branje knjige obred, ki se začne v knjigarni ali knjižnici, se nadaljuje z branjem in živi naprej na domači knjižni polici kot del moje družine in sveta, v katerem se dobro in varno počutim. Glede knjig ostajam Trstenjakov jamski človek in verjamem, da me tiskana knjiga obredno povezuje s skupnostjo, digitalna pa bi me odtujila, vsaj tako razumem digitalno »povezovanje na daljavo« in digitalne »prijatelje«. Lepo je, da se o tiskani in e-knjigi lahko pogovarjamo na 33. Slovenskem knjižnem sejmu v Ljubljani, kjer oba medija spodbujata bralno kulturo Slovencev in nas navajata na zahtevno branje, ki razkriva plehkost rumenih medijev in družbenih omrežij. Nesporazumevanje na npr. Twitterju postaja zaščitni znak siromašnega besednega zaklada, ubesedovanje misli, čustev in znanja pa nadomeščajo digitalne sličice,

ki so postale univerzalni jezik slabega digitalnega sporazumevanja. Vesel sem, da je knjižni sejem dobro obiskan, da so prostori Cankarjevega doma polni knjig, obiskovalcev in bralcev in da se na sejmu podeljujejo nagrade za knjigo leta, za založništvo, za najlepše oblikovano knjigo itd. in tudi za dosežke na področju e-založništva in popularizacije e-knjig. Tako sobivanje tiskane in digitalne knjige je prijazno do bralcev in naredi največ za razširjanje bralne kulture med Slovenci. *Brižinski spomeniki* so se več kot tisoč let ohranili na pergamentu iz živalske kože, v digitalni obliki pa so danes dostopni vsem, ki jih zanimajo začetki slovenskega pismenstva. Verjamem, da bo tako dopolnjevanje obeh medijev trajno in da se čez trideset ali štirideset let ne bomo pogovarjali o tiskani knjigi kot rariteti, ki je zanimiva le še za zbiratelje.

Vrniva se še k slovenskemu knjižnemu jeziku in narečjem. Lahko to razmerje predstavite na primeru prekmurščine?

Hvala za to vprašanje, ki se zadnje čase ponovno, a po nepotrebnem odpira v slovenski javnosti. Slovenski knjižni jezik je v slovnici, slovarju in pravopisu predpisana norma slovenščine, ki naj bi se uporabljala v javnosti, predvsem v šolstvu, znanosti, uradih, radiu in televiziji, javnih nastopih itd. in tudi v književnosti. Gre za zgodbo, ki povezuje Slovence od *Brižinskih spomenikov*, Trubarja, Števana Küzmiča, Borovnjaka, Kopitarja, Čopa, Prešerna, Bleiweisa, Miklošiča, Pleteršnika, Levca, Cankarja, Klekla, Kosovela, Toporišiča do današnjih časov. Povezuje vse govorce slovenščine in ima enotno ter ustaljeno knjižno izreko in pisno obliko. Rodimo se v narečje, knjižnega jezika pa se praviloma naučimo v šoli. Slovenski jezik se je razvijal v alpskem in panonskem jezikovnem prostoru in je imel vse do sredine 19. stoletja dvojnični razvoj, ki je v kranjski različici slovenskega knjižnega jezika združeval pokrajinske deželne jezike osrednjeslovenskega prostora, v prekmurski različici slovenskega knjižnega jezika pa govorce slovenskega jezika v vzhodnoslovenskem prostoru ogrske kraljevine. V pomladi narodov se je slovenska knjižna norma poenotila zaradi slovenskega narodnostnega vprašanja in romantičnega razumevanja, da je narod skupina ljudi, ki govori skupni jezik. Danes imamo socialnozvrstno knjižni in neknjižni jezik, tj. slovenski zborni jezik in narečja, zato ne moremo in ne smemo govoriti o prekmurščini kot »posebnem« ali celo knjižnem jeziku, enako velja za dolenjščino, gorenjščino, štajerščino itd. Kranjskega in prekmurskega knjižnega jezika ni več, to je zgodba

iz preteklosti, ki se je zaključila v pomladi narodov oz. najkasneje konec prve svetovne vojne, ko je velik del Prekmurja, žal brez Porabja, ponovno postal sestavni del slovenske celote.

Prebral sem, da ima Rusija triindvajset narečij.

Drži, Rusija ima približno sto petdeset milijonov prebivalcev, a samo tri glavne narečne skupine in približno štiriindvajset narečij. Slovenija ima dobra dva milijona prebivalcev, sedem narečnih skupin, okoli petdeset narečij in številne govore, po površini ozemlja pa je skoraj osemstopetdesetkrat manjša od Rusije. Prekmurščina je eno izmed narečij panonske narečne skupine, ima npr. goričko, ravensko in dolinsko podnarečje; enako velja za dolenjščino, gorenjščino, štajerščino, koroščino, primorščino in rovtarščino. Zborni jezik je dogovorjen za celotno Slovenijo in velja za najvišjo uradno zvrst jezika, omogoča tudi lažje sporazumevanje med govorci različnih narečij. Prekmursko narečje v teh okoliščinah dobiva neupravičeno poseben status, ker npr. slovenska televizija knjižno podnaslavlja filme ali nadaljevanke, v katerih nastopajo govorci prekmurskega narečja, govorci npr. primorščine, gorenjščine, koroščine pa niso opremljeni s podnapisi v knjižni slovenščini. To se mi ne zdi niti prav niti potrebno. V preteklosti smo imeli Dalmatinov kranjski prevod *Biblije* in Küzmičev prekmurski prevod *Nouvega Zákona*, a to sta bili knjižni različici slovenščine – leta 1584 je bila to nadnarečna tvorba gorenjščine, dolenjščine in nastajajočega mestnega govora Ljubljane, leta 1771 pa nadnarečna tvorba ravenskega in goričkega narečja brez vplivne mestne govorice, ker v Prekmurju ni bilo mestnega središča. Prekmurščina je na televiziji zaradi podnaslavljanja opredeljena kot nekaj posebnega, narečno manj sprejemljivega, čeprav so tudi druga narečja »drugačna« od knjižnega jezika. Prekmurski pisatelji ustvarjajo odlično literaturo v narečju, to pa še ne pomeni, da je narečje ponovno prevzelo vlogo zbornega jezika, tako kot ga ni narečno ustvarjanje v primorskem ali katerem koli drugem slovenskem narečju. Pri vprašanju prekmurščine ne gre za zapostavljanje narečja, se mi zdi, da bolj za ustaljeni vzorec razmišljanja, ker je bilo Prekmurje od *Brižinskih spomenikov* do konca prve svetovne vojne iztrgano iz skupnega slovenskega prostora.

Če smo čisto objektivni in bi se srečala v Cankarjevem domu Prekmurec in nekdo iz Goriških brd, in bi govorila v narečju, bi se morala pogovarjati zelo počasi, da bi se razumela.

Mislim, da bi se razumela, saj gre za slovenski narečji, ne pa, v šali rečeno, za kitajščino in japonščino. Slovenski jezik ima zaradi številnih narečij tudi več rešitev, zborni jezik je ena, knjižni pogovorni druga, pokrajinski pogovorni tretja rešitev itd. Res ni potrebno, da govorce prekmurskega narečja slovenska televizija zborno podnaslavlja. Vsako slovensko narečje tako lepo boža ušesa.

Ampak kakšno premoženje pa je ta naša skupna jezikovna norma?

To je izjemno dragoceno premoženje. Skupna jezikovna norma nam omogoča, da smo kot govorci različnih narečij med seboj povezani in da imamo skupni jezikovni prostor. Ob tem pa narečja nikakor ne izgubljajo svoje vrednosti. Res je, da meje med njimi danes niso več tako ostre, kot so bile nekoč, ko jih je določal še Tine Logar ali kot jih razlaga Zinka Zorko. Zaradi hitrejših migracij, večje povezanosti in sodobnih načinov sporazumevanja se narečja spreminjajo. To, kar je bilo še pred tridesetimi leti značilno klasično štajersko narečje, danes pogosto govorijo predvsem starejši ljudje, mladi pa že govorijo nekoliko drugače. A kljub temu narečje ostaja živ jezik. Prepričan sem, da slovenščini še niso pisane zadnje ure – in prav tako ne njenim narečjem.

V improviziranem studiu Cankarjevega doma imamo na mizi Küzmičev *Nouvi Zákon* iz leta 1771. Kako to, da se je Küzmič odločil prevesti *Sveto pismo*, če je pa to opravil Dalmatin že skoraj dvesto let pred njim?

Upoštevati moramo, da v 16. in 18. stoletju še nismo imeli enotnega slovenskega knjižnega jezika. Kranjski in prekmurski protestanti so prevajali *Sveto pismo*, zato da so se ljudje lahko neposredno pogovarjali z Bogom v razumljivem jeziku. Povezali so slovenski jezik in vero, kar je od *Brižinskih spomenikov* naprej pomemben istovetnostni znak slovenstva, zato kranjski in nato še prekmurski prevod v dve različici slovenskega knjižnega jezika. Jezik se spreminja, danes se moramo potruditi, da razumemo zgodnjo slovenščino *Brižinskih spomenikov*, dvesto let po Dalamatinu se je tudi kranjski knjižni jezik tako spremenil, da je Japelj s somišljeniki leta 1784 na novo začel prevajati *Biblijo*. Küzmič je Dalmatinov kranjski prevod poznal, vendar je bila panonska kajkavščina Prekmurcem bližja kot kranjščina, zato je nadomestni tuji jezik prekmurske cerkve, tj. kajkavščino, zamenjal za prekmurski knjižni jezik. Pri tem je bilo pomembno, da je Küzmič prevajal iz stare grščine, izvirnega jezika *Nove zaveze*, s tem pa je prevod pomensko

in jezikovno ponatančil v primerjavi z Dalmatinom. Števan Küzmič je kot vsak protestant želel izpolniti nalogo, tj. širiti vero, pravo vero v maternem jeziku. Med prevajanjem *Svetega pisma* je oblikoval knjižno prekmurščino in jo postavil na zemljevid jezikov, ki imajo prevedeno celotno *Sveto pismo* ali njegove posamezne dele – prekmurščina, Küzmič jo je imenoval stari slovenski jezik, je bila knjižni jezik, ker je zmogla ubesediti zahtevno svetopisemsko besedilo. Narečje tega ne zmore, ker ima preskromen besedni zaklad, nima dovolj razvite skladnje in ubeseditvenih postopkov za prevod knjige vseh knjig.

V kulturološkim smislu – kakšna fenomenalna zgodba je pravzaprav slovensko nacionalno telo v tem vrtu med Lendavo in Portorožem, ljudmi v diaspori in v zamejstvu. Narečna skupinica ljudi je tako zelo kodificirala svoj jezik, da je lahko človek pred toliko in toliko leti prevedel *Biblijo*. To je fenomenalno!

Slovenci nismo imeli svoje države in smo bili vse do konca 20. stoletja razdeljeni med nemški, madžarski, italijanski in južnoslovanski interesni prostor, živeti smo morali v različnih kulturno-jezikovnih in zgodovinsko-političnih okoljih. Preživeli smo predvsem in zaradi jezika, ki je bil najtesneje povezan z vero. Slovenski jezik je bil prva in najbolj prepoznavna slovenska narodna in kulturna identiteta. Dalmatin je med prvimi v Evropi prevedel *Biblijo*, Bohorič je biblično kranjščino takoj tudi popisal v slovnici, tujec, Nemec Hieronim Megiser se je tema izrednima jezikovnima dosežkoma globoko priklonil in uvrstil Dalmatinovo kranjščino v štirijezični slovar evropskih jezikov še pred koncem 16. stoletja. Brez slovenskega jezika Slovencev danes ne bi bilo. To je fenomen slovenstva in slovenske državotvornosti – najprej je bila beseda, šele nato država, slovenščina je bila v zgodovini vedno na barikadah slovenstva. Slovenski jezik je slovenska misel, literatura in kultura, naša ustvarjalnost in domišljija, zato ima tisočero obrazov, ki nas nagovarjajo in razlagajo naše mesto v svetu okoli nas – dokler bomo znali pisati zgodbe v slovenščini, se nam ne bo pisalo slabo.

Radio Slovenija, Program Ars; Sledi večnosti, 26. 11. 2017.
Voditelj Tone Petelinšek.

Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem

Kaj dela prekmurščino za več kot le narečje in kako jo razumejo in dojemajo zahodneje od Prekmurja? Prekmurščina je bila do pomladi narodov v 19. stoletju vzporedni knjižni jezik. Verjetno je ta jezikovna zgodovina podlaga samozavesti Prekmurcev, da svoj jezik in narečje »dojemajo zelo čustveno« in so ponosni, »da gučijo« v njem. Kaj dela prekmurščino za več kot le narečje in kako jo razumejo in dojemajo zahodneje od Prekmurja? Gost je profesor dr. Marko Jesenšek, avtor monografije Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem. Oddaja je del radijskega programa v letu 100-letnice združitve prekmurskih Slovencev z matičnim narodom.

Drage poslušalke, dragi poslušalci, v naš studio sem povabil profesorja dr. Marka Jesenška ob izdaji njegove nove monografije *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem*. Lepo pozdravljeni v naši oddaji, profesor Jesenšek. Začniva kar z bistvom, kaj je danes prekmurščina, je to narečje ali knjižni jezik?

Hvala za vabilo in lepo pozdravljam vse poslušalce Programa ARS. Odgovor na Vaše vprašanje je jasen – prekmurščina je danes slovensko narečje, ki spada v panonsko narečno skupino, res pa je, da je bila v preteklosti več kot dvesto let različica slovenskega knjižnega jezika, saj slovenščina vsaj do sredine 19. stoletja ni bila enotna. Gre za zgodbo o slovenskem jeziku, ki se je začela z *Brižinskimi spomeniki*, nadaljevala z dvojničnim razvojem v slovenskem alpskem in panonskem jezikovnem prostoru in se zaključila z oblikovanjem enotne slovenske knjižne norme v začetku petdesetih let 19. stoletja, ustaljeno vseslovensko normo pa je slovenščina dobila dokončno šele po končani prvi svetovni vojni, ko se je večinski del Prekmurja, žal, brez Porabja združil z matico Slovenijo. Dunajski dvor je 4. marca 1849 potrdil novoslovenščino kot deseti jezik cesarstva in dovolil, da se je ustava, tj. *Obči državljanski zakonik*, začela prevajati v enotni slovenski knjižni jezik – prvo slovensko pravno besedilo v poenoteni slovenščini, kot jo poznamo danes, so pripravili Franc Miklošič, Matej Cigale in Matija Dolenc s sodelavci. Do

takrat smo imeli Slovenci več pokrajinskih jezikov in vsaj dve knjižni različici, tj. kranjsko in prekmursko, oz. t. i. osrednje- in vzhodnoslovenski knjižni jezik. Miklošičeva novoslovenščina je postala enotna slovenska knjižna norma, pokrajinski knjižni jeziki, tudi kranjščina in prekmurščina, pa so postali pomenskorazločevalno nasprotje zborne slovenščine, tj. neknjižni jezik, ki se socialnozvrstno deli na pokrajinske pogovorne jezike in narečja – prekmurščina oz. prekmursko narečje je danes najvzhodnejši del panonske narečne skupine. Veliko kakovostne narečne literature je danes napisane v prekmurščini, vendar ima umetnostni jezik lastnosti, po katerih se razlikuje od zbornega jezika, zato gre v tem primeru za literarno ustvarjanje v prekmurskem narečju in ne v prekmurskem knjižnem jeziku – leposlovje v narečju je prisotno tudi drugod po Sloveniji, vendar se zdi, da npr. v primorskem, dolenjskem, gorenjskem, štajerskem itd. narečju v manjšem obsegu kot v prekmurščini, kar pa ne more odpirati vprašanja knjižnosti prekmurskega ali drugih slovenskih narečij. Če zelo poenostavim, umetniška zvrst slovenskega jezika se uresničuje v zbornem jeziku ali narečjih, tako da se ustvarjalci besedne umetnosti svobodno odločajo med pravili knjižnega jezika ter umetniško svobodo ustvarjanja – poznajo jezikovno normo in nanjo vplivajo, vendar pa za njih ni obvezujoča, ko ustvarjajo kakovostno literaturo.

Vi torej enačite knjižnost nekega jezika z njegovo uradno funkcijo. Torej jezik je knjižni, če je kot tak uradno normiran. Ali bi prekmurščina vendar lahko bila knjižna v nekem drugem oziru in bi Prekmurci lahko še vedno rekli, da imajo knjižni jezik?

Če želiva ostati pri besedni zvezi *knjižni jezik*, ki bi označevala to, kar pravite, lahko rečeva, da je prekmurščina – enako mora veljati tudi za štajerščino, primorščino, dolenjščino, gorenjščino, koroščino in rovtarščino – knjižni jezik, vendar ne v pomenu standardne slovenščine, ampak da se v tem jeziku piše leposlovje; prekmurščina, seveda tudi štajerščina, primorščina itd., je narečje, je umetnostni jezik in torej tudi knjižni jezik, v pomenu, da se v njem pišejo knjige. Slovenski knjižni jezik kot najvišja socialna zvrst slovenščine, npr. slovenska knjižna izreka ali pisna norma, je samo eden in predpisan v slovnici, slovarju, pravopisu in pravorečju – v jezikoslovju označuje izraz *slovenski knjižni jezik* uzakonjen jezik Slovencev in v tem pomenu je knjižna slovenščina narodnopredstavna; oznaka *knjižna prekmurščina* se lahko nanaša na

knjigo oz. literarno ustvarjanje v narečju in je kot narečje vezana na ožji slovenski pokrajinski predstavni svet.

Je pa zanimivo, da je v prekmurskem knjižnem jeziku, torej takrat, ko je pred pomladjo narodov dejansko tudi bil drugi slovenski knjižni jezik, že leta 1774 nastala prva posvetna pesem, to je pustna prigodnica Davida Novaka. Kakšen je bil zgodovinski okvir njenega nastanka?

Novakova *Vandalska pesem*, imenoval jo je *Versus Vandalici*, je zelo ljubka osemkitična poznobaročna pesem o idiličnem vaškem življenju prekmurskih Slovencev. David Novak je napisal pesem na pustni torek februarja leta 1774 kot sedemnajstletni evangeličanski dijak požunskega, tj. bratislavskega liceja. Mladi licejci iz Madžarske, Slovaške, Nemčije, Hrvaške in Slovenije so pesnili vsak v svojem jeziku in se vadili v klasični in klasicistični verzifikaciji – v predreformacijskih časih so pisali v latinščini, v razsvetljenstvu pa pogosto tudi že v materinščini. Novak je v liceju spoznal Küzmičev prekmurski prevod *Nouvega Zákona*, tj. prvi slovenski prevod *Nove zaveze* neposredno iz stare grščine. Ponosen je bil, da lahko bere *Sveto pismo* v materinščini in se je odločil, da bo napisal pustno prigodnico, v kateri bo »pravo od toga naroda« ne v latinščini, ampak v prekmurščini. Poskočna pesem v jambskem dvanajstercu je primerljiva z Devovim pesništvom tistega časa na Kranjskem, ali Volkmerjevim štajerskim posvetnim pesništvom. Gre za poezijo, ki je pokazala, da je v *Nouvem Zákonu* normiran prekmurski knjižni jezik zrel tudi za leposlovno pesniško ustvarjanje – mladi Novak je začetnik prekmurskega umetnostnega ustvarjanja, ki se je razmahnilo v lirskem ustvarjanju Košiča, Sijarta, Agustiča, Flisarja, Pavla, Pustaja in Baše-Miroslava, če naštejem le nekatere.

In takrat je bila prekmurščina tudi knjižni jezik v res polnem pomenu besede.

V jezikoslovnem strokovnem pomenu besede. David Novak je poznal knjižno prekmurščino Števana Küzmiča in se je pohvalil pred sošolci licejci s pesmijo v materinščini, kultivirani svetopisemski prekmurščini *Nouvega Zákona*. Vedel je, da *Svetega pisma* ni mogoče prevesti v narečje, saj je to knjiga vseh knjig, prezahtevno besedilo za ubeseditvene postopke in besedje katerega koli narečja. Umetnostno ustvarjanje je izšlo iz cerkvenega slovstva, tako kot na Kranjskem, kjer se je umetnostni jezik po Trubarju in do Slomška razvijal v okviru pridižne

literature. Prekmurski knjižni jezik se je normiral v cerkvenih besedilih prekmurskih protestantov podobno kot na Kranjskem – prva tiskana knjiga je Temlinov *Mali katekizem* leta 1715, Kerčmarjev abecednik *Abecedarium slovensko* iz leta 1725, Severjevi in Küzmičevi tiski iz 18. stoletja, predvsem pa znameniti prevod *Nouvega Zákona* leta 1771 in Bakoševa pesmarica *Nouvi graduval* leta 1789 ter Sijartove *Mrtvečne pesmi* 1796. leta, v 19. stoletju pa npr. *Starišinstvo i zvačinstvo* leta 1807, Barla, Terplan in seveda Kardoš, ki je do sredine sedemdesetih let 19. stoletja vztrajal pri »starem slovenskem jeziku«, čeprav so se katoliški pisci sredi stoletja že odpovedali knjižni prekmurščini in sprejeli novoslovenščino oz. enotni slovenski knjižni jezik –, katoliški pisci pa so ga posvojili z Miklošem Küzmičem v 18. stoletju in nadaljevali do sredine 19. stoletja, Košič tudi v funkcijskozvrstnih besedilih, npr. na področju strokovnega jezika, v publicistiki se je prvič uveljavil v Agustičevem časopisu *Prijátel* med letoma 1875 in 1879, do konca prve svetovne vojne zamudniško tudi v Kleklovih medijih, npr. v *Marijinem listu*, *Kalendarju srca Jezušovega* in *Novinah*.

Prekmurski knjižni jezik je kot knjižna norma obstajal dobrih 150 let do pomladi narodov leta 1848. Takrat je dozorelo spoznanje, da je združitev vseh Slovencev mogoča le na osnovi jezikovne enotnosti. Kako danes gledajo Prekmurci na ta dogodek? Ali je mogoče prisotno tudi spoznanje, da bi se takrat lahko razpletlo tudi kako drugače?

Lahko bi se, če se Kranjci, Korošci in Štajerci pod Dunajem in Prekmurci pod Budimpešto ne bi zavedali, da so živeli v Avstrijskem cesarstvu in Kraljevini Ogrski, vendar pa so bili v obeh okoljih drugače duhovno, jezikovno in kulturno navzoči kot večinska skupnost prebivalcev. V 19. stoletju se je začela na levi in desni strani Mure oblikovati močna zavest o skupnem izvoru in slovenstvu. Pripadnost skupni kulturi ter miselnosti je izoblikovala podobo slovenskega naroda, ki jo je bilo potrebno utemeljiti z dolgo zgodovino od Karantanije in Kocljeve države do 19. stoletja. Zedinjena Slovenija je napovedala slovensko državotvornost s pomočjo romantičnega razumevanja, da je narod kulturna skupnost ljudi, ki živi na skupnem ozemlju in govori skupen jezik. Prebivalci habsburških dednih dežel in ogrskega Prekmurja so v 19. stoletju povezali svojo zgodovino, kulturo in jezik ter se oblikovali kot slovenski narod, to pa je pomenilo, da se je oblikovala zavest pripadnosti. Slovence je združila etična identiteta, ki je v istem času

npr. razdružila Čehe in Slovake, o katerih sva že govorila. Prekmurski evangeličani so se šolali v Bratislavi in tam so se srečali z narodnostnim gibanjem Slovakov, najprej z nazori bernolakovcev in začetki slovaškega jezika v drugi polovici 18. stoletja ter nato z nazori šturovcev in oblikovanjem slovaškega knjižnega jezika v obdobju romantike. Slovaški protestanti so še v 19. stoletju uporabljali češko *krališko Biblijo*, tj. češki prevod *Svetega pisma* iz leta 1579, katoličani pa so dobili prevod v bernolakovsko slovaščino leta 1829 – slovaški jezik je bil osnova za oblikovanje slovaškega naroda. Prekmurska zgodba seveda ni bila podobna slovaški – pri nas je šlo za združevalnost slovenskih pokrajin in pokrajinskih jezikov v skupnost Slovencev in enotni slovenski knjižni jezik, Prekmurje pa je na levi strani Mure geografsko in politično vključeno v ogrski prostor težje vzdrževalo povezanost, zato je ohranilo močnejšo pokrajinsko predstavnost, vendar pa je prekmurski knjižni jezik imel vedno narodotvorno slovensko vlogo. Romantično razumevanje naroda, ki je bilo med drugo svetovno vojno, žal, grdo zlorabljeno, je bilo za Slovence v 19. stoletju pozitivno, ker smo dobili enotni knjižni jezik, ideja Zedinjene Slovenije pa je napovedala zgodbo o slovenski državi in združitvi vseh Slovencev. S poenotenjem kranjske in prekmurske različice slovenskega knjižnega jezika se je sredi 19. stoletja lahko oblikoval slovenski narod, kasneje pa tudi slovenska suverenost na ozemlju nekdanjih pokrajin.

Koliko pa so Prekmurci danes zaradi knjižnega jezika, ki so ga imeli v zgodovini, v svojem narečnem ustvarjanju mogoče bolj samozavestni in sproščeni? Včasih se mi zdi, da mogoče bolj kot tisti, ki niso imeli svojega knjižnega jezika. Večkrat srečam Prekmurce, ki mi povedo, da prekmurščina ni le narečje, to je jezik.

Slovenci potrebujemo več jezikovne samozavesti, zato mi je všeč, da je prekmurščina zelo visoko na lestvici vrednot Prekmurcev, ki jih srečujete. Jezikovna predanost je pomemben del prekmurske identitete in prav bi bilo, če bi bila v tako veliki meri prisotna pri vseh Slovencih. Slovenci smo v 21. stoletju preveč malomarni do jezika in nam manjka prekmurskega ponosa – biti ponosen na svojo zgodovino, jezik in kulturo ni neskladje med današnjim časom in preteklostjo, oziroma med nekdanjimi željami in resničnostjo. Gotovo je prekmurska zgodovinska preizkušnja v ogrskem prostoru vključno z vendsko teorijo in madžarskim zanikanjem slovenstva med Muro in Rabo drugačna od

dokaj udobnega slovenskega središčnega razvoja. Prekmurska narečna leposlovna ustvarjalnost, ki je danes najkakovostnejša v Sloveniji, je brez dvoma posledica podzavestne navezanosti na besedno ustvarjanje v prekmurski različici slovenskega knjižnega jezika, zaradi katerega so Prekmurci ohranili slovensko identiteto v madžarskem okolju. Tradicija sega v čase pred Davidom Novakom, Števanom Küzmičem, Mihaelom Severjem in Francem Temlinom, vsaj v 16. stoletje z *Martjansko pesmarico* in izgubljeno domnevno prvo prekmursko tiskano knjigo *Agendo Vandalico*. Küzmičev naslednik v Šurdu Mihael Bakoš si je o tem obredniku dopisoval s slovaškim pastorjem in podpornikom Mihaelom Institorisom-Mošovskim. Knjigo je natisnil nekdanji ljubljanski tiskar Janž Mandelc v izgnanstvu na Ogrskem leta 1587, Bakoš jo je najprej natančno prebral – verjetno jo je kasneje uporabil kot predlogo za svoj rokopisni obrednik –, poslal Mošovskemu, nato pa se je za njo izgubila vsaka sled. Korenine prekmurskih prvotiskov bi torej lahko bile tako globoke kot kranjske, jezikovna samozavest vseh Slovencev pa bi torej morala biti vsaj tako močna kot pri Prekmurcih. Vesel sem, da je v Prekmurju danes veliko literarnih ustvarjalcev, ki čutijo povezavo s starim slovenskim jezikom, in verjetno jim to daje moč, da kakovostno ustvarjajo v narečju in knjižnem jeziku.

Kako pa zahodno od Prekmurja gledajo na prekmurščino, koliko se je trudijo razumeti?

Populistični predsodek o nerazumevanju prekmurščine nima nobene stvarne podlage, nastal pa je, kot sva danes že omenila, zaradi neprimerne sodbe središča. Prlek in Prekmurec takega vprašanja ne bosta odpirala, saj posamezni vmesni ter prehodni govori med narečji povezujejo npr. štajersko in panonsko narečno skupino, tako kot sta mehko prehodni središčna dolenjska in gorenjska narečna skupina ali koroški govori v okolici Kranjske Gore z gorenjsko narečno skupino. Oddaljenost med govori in narečji nekoliko povečuje razlike, a zagotovo niso take, da jih ne bi bilo mogoče razumeti, bolje rečeno jih sprejeti. Vprašanje lahko zastaviva tudi drugače: Kako vzhodno od Gorenjske in Primorske gledajo na gorenjščino, primorščino? To je seveda že posebna zgodba, tema za nov pogovor. Slovenci moramo imeti pozitiven odnos do narečne ustvarjalnosti v Prekmurju, hkrati pa ne smemo ponevedoma žaliti Prekmurcev s podnaslavljanjem slovenskih filmov, v katerih igralci uporabljajo prekmursko narečje. To ni v skladu

z dejanskimi jezikovnimi zmožnostmi Slovencev, saj je sporazumevanje med govorci različnih slovenskih narečij mogoče z zbranim poslušanjem in gledanjem – ob letošnji že stoti obletnici vrnitve Prekmurja k Sloveniji se to ne bi smelo dogajati.

Koliko časa bi potreboval Ljubljančan, da bi razumel prekmursko, saj zatrjuje, da prekmurščine ne razume?

Slovenska pokrajinska različnost je vzrok za veliko narečno razcepljenost slovenskega jezika – slovenščina pozna sedem narečnih skupin, več kot petdeset narečij in ogromno govorov, saj pravimo, da ima pri nas vsaka vas svoj glas. Prav je tako, to je naša tradicija in posebnost. Težko si predstavljam, da bi se vsi Slovenci med seboj sporazumevali samo v knjižnem jeziku, to bi bilo nenaravno in tako zmedeno kot poskus, da bi bila enotna angleščina globalni sporazumevalni jezik vseh ljudi na svetu. Slomšek je lepo zapisal, da bi bilo žalostno oziroma dolgočasno, če bi vsi ljudje marnovali le v enem jeziku. Malce v šali, a Ljubljančan pa razume popreprosteno angleščino ali hrvaščino bolje kot slovensko narečje, npr. prekmurščino, koroščino, primorščino? Malo dobre volje, prebrati je potrebno kratko zgodbo ali pesem v prekmurskem narečju, nato pa izlet v Prekmurje, doživetje kulinaričnih dobrot, obisk kulturnih ali športnih prireditev itd. in zagotovo ne bi nihče več podnaslavljal govorcev v prekmurskem narečju. Slovenske narečne jezikovne razlike so obvladljive, saj smo vsi rojeni v narečje, knjižnega jezika pa se začnemo učiti v vrtcu oziroma v šoli. Razlike nastajajo predvsem v glasoslovju, štajerska in panonska narečna skupina pa imata v primerjavi s središčnimi govori tudi nekaj več razlikovalnega panonskega besedja …

… večinoma pa bi morali vsi Slovenci razumeti prekmursko.

Mislim, da se med seboj razumemo, če govorimo v narečju, seveda pa je prav, da imamo tudi združevalni knjižni standard, ki z dosledno zbornostjo predstavlja najvišji družbeni položaj slovenskega jezika, hkrati pa ima tudi manj strogo pogovorno obliko. Zbornost je tako rekoč predpisana za javno sporazumevanje, vesel pa sem, da na medijskem področju vaša radijska hiša, izstopa pa predvsem Program Ars, skrbi za kultivirano rabo knjižnega jezika in Slovencem tako povečuje jezikovno samozavest. Slovenci smo v globalnem svetu prepoznavni po slovenstvu – zaradi slovenskega jezika, literature, kulture in miselnosti

smo drugačni od Nemcev, Angležev, Čehov, Poljakov itd., slovenstvo pa je hkrati tudi sestavni del evropske kulturne zavesti. Narečna raznolikost slovenskega jezika je posebnost, ki jo moramo samozavestno ohranjati.

Verjetno bo na programu Ars zato lepo slišati tudi prekmursko narečje, prekmursko pesem in prozo.

Resnično je lepo poslušati literaturo, pa naj bo to poezija, proza ali dramatika, v prekmurskem narečju npr. odlomke iz Küzmičevega *Nouvega Zákona* ob dnevu reformacije, Pavlovo narečno poezijo, odlomke iz Mukičevih porabskih romanov *Garaboncijaš* in *Vtrgnjene korenjé*, ter primerjati *črne šaule dijaka* s pisateljevim lastnim prevodom *Garaboncijaša* v knjižno slovenščino v romanu *Črnošolec*. Porabsko narečje tako milo boža slovenska ušesa – Porabje je bilo po drugi svetovni vojni z železno zaveso odrezano od matičnega Prekmurja in se je še bolj arhaiziralo. Branje Mukičevega besedila v porabščini in knjižni slovenščini nazorno kaže, kaj pomeni knjižni jezik za narod in kaj narečje za pokrajino. Slovenci smo najprej materni govorci narečja, ki ga v šoli nadgradimo še s knjižnim jezikom, zato so za naše govorno sporazumevanje odločilne okoliščine sporočanja, tj. predvsem govorni položaj govorca, ki vpliva na rabo ustrezne zvrsti slovenskega jezika; ob knjižnem jeziku moramo ohranjati in govoriti tudi narečje ali pa pokrajinski pogovorni jezik – tak odnos do jezika naj spodbuja tudi kulturno-umetniški del Programa Ars.

Profesor dr. Marko Jesenšek, najlepša hvala za pogovor, vam, drage poslušalke, dragi poslušalci, pa za pozornost.

Radio Slovenija, Program Ars, 14. 5. 2019.
Voditelj Aleksander Čobec.

O prekmurskem jeziku

Pogovor o slovenskem knjižnem jeziku in njegovem dvojničnem razvoju v alpskem in panonskem jezikovnem prostoru je nastal ob izidu znanstvene monografije Marka Jesenška Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika. Osredinja se na prekmursko različico slovenskega knjižnega jezika in prehod prekmurščine v narečne okvire. O vlogi materinščine, knjižne slovenščine in narečja v pogovoru s slovenistom na Oddelku za slovanske jezike in književnost Filozofske fakultete Univerze v Mariboru profesorjem dr. Markom Jesenškom.

Na Vašem oddelku veliko pozornost posvečate raziskovanju panonskih govorov in prekmurskega jezika, univerzitetna založba Zora pa je na to temo izdala vrsto strokovnih del. Kaj prekmurščino dela tako zanimivo?

Najbolj enostavno in pošteno je povedati: vsak jezik je zanimiv! Prekmurski še toliko bolj, ker je bil vse do sredine 19. stoletja ob kranjskem ena izmed različic slovenskega knjižnega jezika. Zgodovinsko gledano prekmurski (knjižni) jezik izhaja iz panonske jezikovne tradicije, ki sta jo v 9. stoletju prinesla v Kocljeve kraje Ciril in Metod, kranjski (knjižni) jezik pa iz alpskega karantanskega prostora. V Avstro-Ogrski ju je ločila ostra jezikovno-politična (t. i. avstrijska in ogrska slovenščina) in geografska meja (reka Mura), tako da Slovenci na desni strani Mure do začetka 19. stoletja sploh niso vedeli, da se med Muro in Rabo razvija in uporablja posebna različica slovenskega knjižnega jezika, ki je bila uspešno potrjena v prvem slovenskem prevodu *Biblije* iz stare grščine, tj. originalnega svetopisemskega jezika (*Nouvi Zákon*, 1771). Prekmurski jezik je prvi začel znanstveno raziskovati Avgust Pavel v začetku 20. stoletja, najboljši poznavalec književnih razmer je bil Vilko Novak, odličen promotor npr. Ivan Škafar, jezikovno sta prekmurski jezik začela raziskovati Anton Vratuša in Jožef Smej, v 70. letih Martina Orožen, v 80. letih prejšnjega stoletja pa se je začelo na mariborski univerzi na Oddelku za slovanske jezike in književnosti intenzivno jezikovno raziskovati ta prostor. Panonske govore je izčrpno raziskala Zinka Zorko,

kasneje Mihaela Koletnik in še drugi, z zgodovino prekmurskega jezika in analizo posameznih tiskov pa se ukvarjam že trideset let tudi jaz. Po poenotenju slovenske knjižne norme sredi 19. stoletja (ob pomladi narodov so enotni slovenski knjižni jezik ali t. i. novoslovenščino sprejeli prekmurski katoliški pisci, po priključitvi dela Prekmurja k matičnemu slovenskemu ozemlju po prvi svetovni vojni pa tudi protestantski pisci) je prekmursko slovstvo prešlo v narečne okvire, danes pa se prekmurščina ponovno uveljavlja v leposlovju (npr. Ftičar, Vincetič, Lainšček …) in publicistiki (npr. časopis *Porabje*).

Slovnica, slovar in pravopis so temeljni normativni priročniki vsakega jezika in vse to ima zdaj tudi prekmurski knjižni jezik. Kakšnega pomena je to za jezik?

Pomembno je, da je prekmurski knjižni jezik, ki je bil razlikovalen do osrednjeslovenskega kranjskega jezika, dobil tudi natisnjen normativni priročnik. Prekmurski jezik je imel to nesrečo, da v času, ko je imel največjo knjižno produkcijo in je bil knjižni jezik v prostoru med Muro in Rabo, ni dobil slovnice in slovarja v slovenskem jeziku. Košič in Kardoš sta npr. napisala oz. izdala slovnico madžarskega jezika in več učbenikov, v katerih se je razvijala slovenska prekmurska slovniška terminologija, vse do Avgusta Pavla pa nihče ni napisal slovnice o prekmurskem slovenskem jeziku. Pavlova Prekmurska slovenska slovnica, sicer napisana v letu 1942, je moderna slovnica slovenskega prekmurskega jezika, nekaj jezikovnih primerov pa je Pavel vzel še iz jezika 18. in 19. stoletja – tako lahko rečemo, da je to slovnica prekmurskega knjižnega jezika, kakor se je govoril in zapisoval od Temlina do poenotenja slovenske knjižne norme sredi 19. stoletja oz. do Pavlovih časov. Jezik, ki ima svojo slovnico, je trdno usidran na zemljevid knjižnih jezikov in za njim tako ostaja neizbrisna sled tudi v primeru, če bi »izumrl«, kot so izumrli »kralji med jeziki«, npr. sanskrt, stara grščina ali latinščina.

V prekmurskem jeziku je izšla cela vrsta knjig in tiskov.

S Temlinom se je prekmurski jezik uveljavil na enak način kot kranjski knjižni jezik s Trubarjem. Njegov *Mali katekizem* iz leta 1715 (prevod madžarskega gjurskega katekizma) je drobna knjižica, danes bi kdo celo zamahnil z roko nad njo, toda ta prevod je pomenil rojstvo prekmurskega knjižnega jezika, ki je kasneje močno vplival na sodobni

slovenski knjižni jezik. Med preučevanjem prekmurskega jezika vedno občudujem prekmurske pisce Števana in Mikloša Küzmiča, Bašo, Košiča, Kardoša, Borovnjaka, Ivanocyja, Klekla in druge. Števan Küzmič je sploh prvi Slovenec, ki je prevajal *Sveto pismo* iz originalnega jezika, tj. neposredno iz stare grščine (*Nouvi Zákon*, 1771). Ta prevod je, tako kot Dalmatinov v osrednjeslovenskem jezikovnem prostoru, postal zgled za normo in predpis prekmurskega knjižnega jezika – *Sveto pismo* je za prevajanje najzahtevnejše besedilo, podvig, ki ga zmorejo le najboljši prevajalci; v narečje se ga ne da prevesti, v narečju zmanjka besed, strokovnih izrazov, skladenjskih rešitev in stilističnih virtuoznosti, ki jih zahteva prevod knjige vseh knjig. Števan Küzmič je tako na najboljši možni način pokazal, kaj zmore prekmurski knjižni jezik. Od Temlina in Küzmiča pa do konca prve svetovne vojne je v tem jeziku izšlo več kot 330 knjižnih naslovov, vključno z vsemi funkcijskimi zvrstmi na področju cerkvenega in posvetnega slovstva, tudi publicistika s prvim prekmurskim časopisom *Prijatel*, nato pa še *Marijin list*, *Kalendar srca Jezušovoga*, *Dober pajdaš*, *Novine* itd., seveda tudi leposlovna besedila in vrhunski prevodi madžarskih romantikov, npr. Petőfija in Vörösmartyja.

Zaradi zgodovinskih in političnih okoliščin, ločenosti od matičnega naroda in vplivov kajkavščine in madžarščine, zveni prekmurščina drugače kot osrednjeslovenski jezik, ima drugačno besedje, drugačno melodijo.

Prekmurščina je lep arhaični jezik. Medtem ko se je osrednjeslovenski jezik dialektalno zelo spreminjal in oddaljeval od podobe jezika *Brižinskih spomenikov*, to je od prvotne slovenščine, je bil jezik med Muro in Rabo bolj izoliran in ni bil toliko izpostavljen narečnim spremembam, s tem pa je ohranil nekaj stikov z izvirnimi, prvotnimi rešitvami in je ostal posredno povezan celo s staro cerkveno slovanščino – v panonskem prostoru, kjer sta v Kocljevih časih delovala Ciril in Metod, se je zaradi njunega misijonskega dela ustalil tudi jezik, katerega naslednika sta bila tudi kajkavski in vzhodnoslovenski, tj. prekmurski knjižni jezik –, *Brižinski spomeniki* pa so skupni začetek osrednje- in vzhodnoslovenskega knjižnega jezika. Arhaičnost, značilna za prekmurščino 18. in 19. stoletja, se kaže tudi v t. i. panonskem besedju.

Kakšen primer morda?

Ohranili so se npr. deležniki ali deležja na *-č* in *-ši*, ki jih je osrednjeslovenski knjižni jezik skoraj povsem izgubil. Števan Küzmič je v svojem novozaveznem prevodu uporabil veliko oblik na *-č* in *-ši* (gori zidouči, hodeči, iskajouči, imajouči, kričeči, krstčavajouči; blagoslovivši, doli spadnovši, gori poglednovši, gori stanovši, nazaj se zglednovši, nakleknovši, nihavši, odpustivši; – *I prifztoupivfi ktomi drügomi, ercsè nyemi ravno tak. – On pa odgovorécsi ercsè: jafz Gofzpodne. I nej je fou.* /Mat. 21,30/), ki so se v kranjskem jeziku skoraj povsem izgubile, čeprav je bila taka oblika znana že v *Brižinskih spomenikih* (npr. *bivši*). Na Küzmičev jezik je Kranjce opozoril Jernej Kopitar, ki je prekmurski prevod *Nouvega Zákona* priporočal kot jezikovni zgled kranjskim piscem. Matevž Ravnikar je te oblike ponovno uvedel v osrednjeslovenski jezik, ko je prevajal *Zgodbe svetega pisma za mlade ljudi*. Nad deležji se je navdušil, tako da je v uvodu knjige celo zapisal, da »imajo na vzhodu izrečovanja, ki pri nas niso v navadi«, za oblike na *-ši* pa je ugotovil, da »tako lepo okrajšajo stavek«. Tako krajšanje povedi je postalo modno za celo 19. stoletje. Pomešal je sicer njihovo izpeljavo in distribucijo, saj ni bil jezikoslovec in ni vedel, da deležja na *-ši* izražajo preddobnost, deležja na *-č* pa istodobnost. To je v svoji slovnici leta 1825 popravil Metelko, Prešeren pa si je Ravnikarja kljub temu privoščil v puščici, v kateri je ošvrknil napačno rabo oblik, hkrati pa je opozoril na njihovo neživost in nerazumljivost: »Gorjancov jezik potujčvavši, si kriv, da kolne kmet molitve bravši«.

Prekmurski knjižni jezik ni jezikovna skrajnost, ampak je šlo za dvojnični razvoj slovenskega knjižnega jezika, kar prikazujete tudi v monografiji *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*.

Sodobne raziskave zgodovine slovenskega jezika opozarjajo na dvojnični razvoj slovenskega jezika, v katerem pa nekateri z vidika poenotenja knjižnega jezika zagovarjajo jezikovni elitizem osredja, ki je za edino pravilno priznaval osrednjeslovensko knjižno normo, vzhodnoslovensko pa je etiketiral s pokrajinskostjo in jezikovnim partikularizmom ter jo pogosto imenoval kar za jezikovno zablodo. Ta neenakopravni položaj obeh slovenskih knjižnih norm se je utrjeval z napačnim prepričanjem, da je osrednjeslovenski kranjski jezik pravilen, vzhodnoslovenski prekmurski pa napačen in tako je kranjščina v primerjavi s prekmurščino neupravičeno pridobivala normativnost in prestižnost. Dejstvo je, da je imel slovenski knjižni jezik dvojnični

razvoj, da se je v alpskem prostoru oblikoval kranjski ali osrednjeslovenski knjižni jezik, v panonskem prostoru pa prekmurski ali vzhodnoslovenski knjižni jezik, in da sta se samostojno in ločeno razvijala vse do sredine 19. stoletja, ko so ideje o slovenski državnosti povzročile poenotenje knjižne norme, pač po romantičnem razumevanju, da je jezikovna enotnost predpogoj za združitev Slovencev v eni oz. samostojni državi.

Manj je morda znano, da sta se na slovenskem prostoru osrednje- in vzhodnoslovenski knjižni jezik razvijala vzporedno. Dejstvo, da je potem osrednji slovenski jezik postal knjižna norma, je bilo tudi politična odločitev.

Ideja pomladi narodov je bila vezana na romantično razumevanje naroda in države, narod pa je bil razumljen kot tisti, ki ima enak jezik. Takrat so se Slovenci začeli jezikovno združevati, če romantike in romantičnega pojmovanja naroda ne bi bilo, bi verjetno v Prekmurju ostal en, na Kranjskem pa drug tip jezika. Sploh pa se v prvi polovici 19. stoletja naš jezik še ni imenoval slovenski, ampak kranjski in prekmurski (kajkavci so svoj jezik imenovali *slovenski*, Prekmurci pa so svojega razlikovalno imenovali *stari slovenski jezik*). V pomladi narodov so se rodile ideje o večji samostojnosti t. i. nezgodovinskih narodov znotraj Avstro-Ogrske, tudi ideja slovenske državnosti sega v tiste čase, zato pa se je bilo potrebno jezikovno poenotiti. Šlo je torej za zunajjezikovne vzroke, za neki višji, nacionalni, politični interes, ki je pripeljal do oblikovanja novoslovenščine kot enotnega slovenskega knjižnega jezika. Pri tem je šlo za obojestranski proces približevanja, prepletanja in prevzemanja iz kranjščine in iz prekmurščine – šlo je za medsebojno dopolnjevanje, ne pa za nujnost, da bi kranjski v celoti prevladal. Enoten slovenski knjižni jezik je torej rezultat politične odločitve o združitvi Slovencev v eno državo.

Kakšen pa je prispevek prekmurske knjižne različice k slovenskemu knjižnemu jeziku, ki se je oblikoval sredi 19. stoletja?

Pri oblikoslovju in skladnji so imela velik pomen deležja na *-č* in *-ši*. V času Levstika je bilo veliko zagat o trpnem izražanju, in celo stoletje je zaznamovalo prepričanje, da je trpnik neslovenska tvorba in da gre za germanski vpliv. Levstik je zavračal trpnik z deležniško obliko na *-n* in *-t* (npr.: *Knjiga se tiska od nekoga*), ni pa razmišljal in pisal o

t. i. panonskem trpniku z oblikami na *se* (npr.: *Hrane so se trikrat gori prinesle*). Prav tako je pomembna panonska pridevniška končnica *-oga* (proti kranjski *-iga* in kasnejši novoslovenski *-ega*). Lahko bi rekli, da sta oba knjižna jezika, osrednje- in vzhodnoslovenski, sooblikovala novoslovenščino, pomembno pa je bilo tudi to, da so Prekmurci imeli razvit knjižni jezik, najprej v cerkvenem, nato pa tudi v posvetnem slovstvu.

Izjemnega pomena je, da so v preteklosti Slovenci prepoznali pomen maternega jezika, ga povzdignili v knjižni jezik. Je zdaj spet čas, da se zavemo, kako pomembno je, da jezik živi in se razvija, ne pa da se za strokovna besedila in študij vse bolj uporablja angleščina?

To z angleščino je v Sloveniji velika zabloda. V Evropski zvezi se zdi, da je angleščina postala globalni jezik in Slovenci to sprejemamo kot dejstvo (enako npr. Danci, Nizozemci, tudi Finci); na drugi strani pa se temu poskušajo upirati npr. Francozi in Nemci. Ne sme biti samoumevno, da bi svojo majhnost skrivali za angleščino. Spomnimo se, v preteklosti je bilo veliko globalnih jezikov, ki so se uporabljali v srednjeevropskem prostoru in so vplivali na razvoj slovenščine (latinščina, nemščina, srbohrvaščina), pa so to vlogo izgubili in je slovenščina preživela. Danes se zdi, da je podobno z angleščino, zato ni prav, da postaja učni jezik v slovenskih srednjih šolah (npr. mednarodna matura) ali na državnih univerzah, kjer bi nekateri zaradi izmenjave študentov želeli, da bi se predavalo v angleščini. To je za razvoj slovenskega jezika in slovenske znanstvene terminologije lahko pogubno. Na slovenskih državnih univerzah mora ostati slovenščina učni jezik in se ne sme popuščati nepremišljenim zahtevam posameznikov po uvajanju nadomestnega tujega učnega jezika, tj. angleščine. Ideja bolonjskega univerzitetnega prostora je, da se pri izmenjavi študenti naučijo jezika države, v katero pridejo, ne pa, da npr. Španci ali Poljaki na slovenskih univerzah poslušajo predavanja v angleščini. Najboljše nemške univerze imajo predavanja v nemščini, ker se zavedajo, da predavatelj lahko najbolje predstavi snov v maternem jeziku. Strinjam pa se, da bi država morala bolj poskrbeti za razvoj slovenske znanstvene terminologije, tudi tako, da bi vrhunske objave sproti prevajala v slovenščino.

Vse več dijakov iz Pomurja se izobražuje v sosednji Avstriji, torej na drugem jezikovnem območju. Bi moralo to koga skrbeti?

Ni slabo znati več jezikov, še posebno jezik sosedov, s katerimi sobivamo v tem prostoru že tisočletja. Težava je v tem, da je naše šolstvo slabo organizirano in da vse preveč nekritično prevzemamo slabe evropske navade, svojih dobrih pa ne znamo uveljaviti – to se najbolj kaže prav pri bolonjski reformi slovenskega visokega šolstva, ki je danes slabše kot kadar koli v preteklosti. Naši sosedje takih napak ne delajo tako pogosto, predvsem pa so jezikovno bolj odprti – v Italiji npr. v Špetru Slovenov italijansko govoreči starši pošiljajo svoje otroke v slovenske vrtce in šole, enako npr. v Celovcu (slovenska gimnazija). Gre za premišljeno jezikovno načrtovanje in šolsko politiko na ravni države, ki sledi sodobnim jezikovnim načelom Evropske zveze, ki izhaja iz jezikovne raznolikosti, a priznava štiriindvajsetim jezikom enakopravnost – spodbuja večjezičnost, vendar ne na škodo državnega ali maternega jezika, ki bi ju tako lahkotno, kot si to predstavljamo v našem šolskem sistemu, zamenjevali z globalno angleščino.

Vestnik, maj 2014.
Novinarka Aleksandra Nana Rituper Rodež.

Slovenski knjižni jezik sloni na kranjski osnovi

Slavistično društvo Trst-Gorica-Videm je v svojo sredo povabilo (18. novembra 2022) slovenskega jezikoslovca Marka Jesenška. V Peterlinovi dvorani v Trstu je predaval na temo Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika. Izjava za Radio Trst po koncu predavanja.

Akademik Marko Jesenšek je profesor na Univerzi v Mariboru. Kot jezikoslovec je specialist za jezikovno politiko in načrtovanje. Velja za enega izmed najpomembnejših raziskovalcev diahronije slovenskega jezika. In prav s tega vsebinskega zornega kota je razvil svoje predavanje o oblikovanju enotnega slovenskega jezika.

Slovenski knjižni jezik do sredine 19. stoletja ni bil enoten. Slovenci nismo imeli svoje države, razdeljeni med avstrijskim in ogrskim prostorom smo bili pokrajinsko razdrobljeni v habsburških dednih deželah Kranjski, Koroški in Štajerski, v madžarskem okolju pa v Prekmurju; v teh deželah oziroma pokrajinah so obstajale razlikovalne oblike govorne in pisne slovenščine, ki so imele kranjsko ali prekmursko knjižno normo. Janez Ludvik Schönleben je v 17. stoletju prvi opozoril na razlikovanje med slovenskim knjižnim jezikom in narečji – na Kranjskem se piše po šegi rodu, tj. v kranjski različici slovenskega knjižnega jezika, govori pa po šegi pokrajine, tj. v narečjih posameznih pokrajin.

Sredi 19. stoletja je v duhu romantičnih vzgibov začela nastajati ideja o enotnem narodu, predpogoj za to pa je bil enoten slovenski knjižni jezik, ki ga je bilo potrebno oblikovati. Predlogi so prihajali s Primorske, Štajerske, Koroške in Prekmurja, uveljavljal pa se je predvsem kranjski pogled.

Že Pohlin je v slovnici leta 1768 izbral ljubljanski govor kot osnovo za knjižno kranjščino. Ljubljana z okolico je bila podlaga za normativnost, slovensko jezikovno obrobje pa se je moralo temu združevalno prilagajati. Središčnost je omogočala kranjščini boljši položaj in prevladnost

nad drugimi slovenskimi pokrajinskimi jeziki, tako da je kranjščina postajala nadnarečna knjižna norma v primerjavi s pokrajinsko narečnostjo. Neodvisno od knjižne kranjščine se je razvijala knjižna prekmurščina v slovenskem panonskem jezikovnem prostoru. Dvojnična norma slovenskega knjižnega jezika se je odpravila sredi 19. stoletja, ko sta se kranjska in prekmurska različica slovenskega knjižnega jezika poenotili; v Prekmurju se je poenotenje zavleklo do konca prve svetovne vojne zaradi protestantskega odklanjanja novoslovenščine. Oblikovanje enotne slovenske knjižne norme lahko spremljamo v Bleiweisovih *Novicah* – zunanja prepoznavna znaka enotnega slovenskega knjižnega jezika so bile nove oblike (dogovorjene glasoslovne in oblikoslovne uskladitve) in nova enotna pisava slovenica (gajica namesto bohoričice), z opaznejšim deležem kranjske normativnosti.

Največje razlike so prihajale s prekmurskega konca, ki je bil v ljubljanskih krogih jezikovna novost v primerjavi s primorsko slovenščino.

Prekmurska knjižna različica slovenskega jezika je bila za Kranjce novota, ki jo je predstavil Kopitar, ko je v začetku 19. stoletja opozoril na Küzmičev prekmurski prevod *Nouvega Zákona* iz leta 1771. Kasnejši tržaško-koprski škof Matevž Ravnikar se je leta 1815 navdušil za nekatere oblikoslovno-skladenjske rešitve prekmurskega jezika, npr. za deležnike in deležja na *-ši*, za katera je v uvodu *Zgodb svetega pisma za mlade ljudi* zapisal, da tako lepo okrajšajo poved, čeprav na Kranjskem niso bili v navadi. Večje razlike so obstajale tudi med kranjsko knjižno normo in različico primorskega jezika Slovencev v Beneški Sloveniji in Videmski nadškofiji, kjer se novoslovenščina podobno kot v Porabju ni uveljavila. Tržaške jezikovne razmere pa so bile ves čas istovetne kot na Kranjskem, zato se je ta del Primorske brez težav jezikovno poenotil in sprejel novoslovenščino za knjižni jezik.

Zaradi posebnih zgodovinskih okoliščin ostaja Prekmurje še danes poseben jezikovni laboratorij v Sloveniji.

Slovenski knjižni jezik je enoten, vendar pa velja, da se večina Slovencev rodi v narečje in se s knjižno normo sreča praviloma šele v šoli – malce v šali to pomeni, da je knjižna slovenščina prvi tuj jezik, ki se ga začnemo učiti. Narečna raznolikost slovenskega prostora je naša jezikovna stvarnost in razlik ne moremo odpraviti. Govorci slovenskih stičnih narečij nimajo težav pri medsebojnem sporazumevanju,

nekoliko več jezikovnega čuta pa potrebujejo govorci najoddaljenejših slovenskih narečnih skupin, npr. primorske in panonske, rovtarske in štajerske. Razlika med npr. prekmurskim in prleškim narečjem je zlahka premostljiva, tako kot npr. med istrskim in notranjskim narečjem. Zdi se, da je slovenski knjižni jezik potrebna jezikovna vez le pri govorcih najbolj arhaičnih slovenskih narečij, ki se govorita v Italiji in na Madžarskem, tj. med rezijanščino in porabščino.

Radio Trst A, TDD Furlanija Julijska krajina;
Umetnost in kultura, 18. 11. 2022.
Voditelj Igor Gregori.

Pogovor s Zoisovim nagrajencem

23. novembra 2009 so podelili letošnja najvišja državna priznanja za vrhunske dosežke znanstvenikom, raziskovalcem in razvojnikom. Državni odbor, ki mu predseduje dr. Peter Maček, je letos podelil pet Zoisovih priznanj, štiri Zoisove nagrade, eno priznanje Ambasador znanosti Republike Slovenije in dve Puhovi priznanji. Zoisovo nagrado za vrhunske dosežke na področju slovenskega jezika je dobil dr. Marko Jesenšek. V oddaji Sadovi znanja na TV Pika smo gostili dva prejemnika Zoisove nagrade, vodjo Odseka za fiziko trdne snovi (F5) na Inštitutu Jožef Stefan, profesorja na Fakulteti za matematiko in fiziko dr. Igorja Muševiča in dekana Filozofske fakultete na Univerzi v Mariboru, slovenista profesorja dr. Marka Jesenška in prejemnika priznanja Ambasador znanosti Republike Slovenije, profesorja na Fakulteti za matematiko in fiziko Univerze v Ljubljani matematika dr. Bojana Moharja.

Profesor Jesenšek, Vi ste Zoisovo nagrado dobili za vrhunske dosežke na področju raziskav slovenskega jezika. Predavate na mariborski Filozofski fakulteti, tam ste nenazadnje dekan, osrednji poudarek obrazložitve nagrade pa omenja dve knjigi, ki zadevata vzporeden razvoj slovenščine v t. i. alpskem in panonskem prostoru. Kakšno razlagalno vlogo je do Vaših študij, ki jih imajo nekateri za prelomne, imela ta delitev doslej?

Zgodovina slovenskega jezika se je dolgo časa razlagala enosmerno kot enoten razvoj. Začelo se je z *Brižinskimi spomeniki* in drugimi rokopisi npr. v Ratečah, Stični ali Stari gori, slovenski knjižni jezik pa se je oblikoval s Trubarjem in se je nato razvijal do današnjih dni. Šlo je za tradicionalni pogled na jezik, ki je pripisoval vodilno vlogo jeziku v osredju. Med študijem slovenistike na ljubljanski Filozofski fakulteti pa sem spoznal še drugačen pogled, tezo moje profesorice Martine Orožen, ki je takrat odprla vprašanje o dvojničnem razvoju slovenskega jezika. Slovenski prostor ni bil niti geografsko, niti jezikovno, niti upravno-političnо enoten – naselitveno je bil razpet med panonski in alpski prostor, na tradicijo Cirila in Metoda ter Samov čas in Karantanijo. Sistematične raziskave jezikovnega razvoja slovenščine so to dvojnost

razkrile. Analiza jezika je pokazala, da ne moremo govoriti o enotnem začetku slovenskega knjižnega jezika na Kranjskem. Pokazalo se je, da se je naš knjižni jezik oblikoval in razvijal časovno neusklajeno v vsaj dveh prostorih. Zgodba o Primožu Trubarju je splošno znana, a je preveč šolsko poenostavljena. Ob njegovi lanski petstoletnici se je veliko govorilo o začetku slovenskega knjižnega jezika, vendar pa je v javnosti ostalo neslišano, da je Trubar začetnik kranjskega knjižnega jezika, tj. osrednjeslovenske jezikovne različice, medtem ko se je slovenščina na jezikovnem obrobju razvijala neodvisno od središča. Šlo je za približno stopetdesetletni zamik, normirali pa so jo kranjski in prekmurski protestanti. V ospredju je bila misel, da je potrebno novo vero širiti hitro in razumljivo, to pa je bilo možno le v maternem jeziku. Vernikom je bilo potrebno omogočiti neposreden stik z Bogom, zato so jih protestantski pisci najprej učili brati in pisati, tako da so jih oskrbeli z abecednikom, v katekizmu pa so jim nato predstavili glavne nauke prave vere. Jezikovna primerjava prvih kranjskih in prekmurskih tiskov je pokazala, da so slovenski protestanti oblikovali dve jezikovni različici, ki sta se neodvisno razvijali do sredine 19. stoletja, ko sta se poenotili v pomladi narodov zaradi sociolingvističnih razlogov – v obdobju romantike se je oblikovala misel, da je narod skupina ljudi, ki ima skupen jezik. Na tej točki smo se Slovenci v Avstrijskem cesarstvu razlikovali od Čehov in Slovakov, ki so se v romantiki jezikovno razdružili in oblikovali češki in slovaški knjižni jezik in s tem dva naroda; pri nas sta se kranjski in prekmurski knjižni jezik takrat poenotila v t. i. novoslovenščino ali enotni slovenski knjižni jezik, ker je to bil pogoj za oblikovanje slovenskega naroda in začetek Zedinjene Slovenije v Avstro-Ogrski monarhiji in dolge poti do državotvornosti. Jezikovna enotnost je bila pogoj, da je dunajski dvor priznal slovenski jezik in narod. To je bila veličastna zgodba o poenotenju slovenske knjižne norme, ki ima protestantski kranjski in prekmurski začetek v osrednje- in vzhodnoslovenskem jezikovnem prostoru ter krajša obdobja, v katerih so se oblikovale deželne oz. pokrajinske knjižne različice današnje slovenščine, ob kranjski in prekmurski še vsaj koroška in vzhodnoštajerska.

Kako je bilo vse to povezano z 18. stoletjem in obveznim šolstvom, ki ga je vpeljala Marija Terezija, tako da je splošno ljudsko šolstvo potekalo v t. i. deželnih jezikih. Kranjska je bila samostojna upravna enota, kako pa je bilo na Ogrskem in v Prekmurju?

Marija Terezija je šolstvo brez težav vpeljala v mestih in večjih središčih, organizirano ljudsko šolstvo na Kranjskem pa se je začelo s Slomškovo nedeljsko šolo. Slovenski protestanti so imeli stanovske šole, v Ljubljani jo je vodil Adam Bohorič, tako da je bila kranjščina v njej pomožni nadomestni učni jezik, dokler se dečki niso naučili nemščine in z njeno pomočjo latinščine, ki je bila glavni učni jezik. V Prekmurju so bile razmere seveda drugačne. Protestanti so sicer imeli latinsko šolo, nato pa je slovenski geografski prostor postal izoliran in jezikovno bolj arhaičen; od štajerskih Slovencev ga je ločevala Mura, povezava z Madžari onstran Rabe pa tudi ni bila močna. Dodatno sta razmere oteževali tudi velika revščina in nepismenost. Šol ni bilo, knjižni jezik se je slišal le v cerkvi, pa še to samo v katoliški, ki je pogosto uporabljala kar nadomestni kajkavski jezik in priročnike, medtem ko so protestanti imeli nekaj artikularnih krajev, v katerih je potekalo slovensko bogoslužje le nekajkrat letno. Organizirano šolstvo se je začelo šele v drugi polovici 19. stoletja, takrat pa se je pojavila tudi močna madžarizacija, ki je razširjala vendsko teorijo, po kateri Prekmurci niso Slovenci, njihov jezik pa ni slovenski. Sociolingvistične razmere na Kranjskem in v Prekmurju niso bile primerljive.

Profesor Jesenšek, vaša tema je izvrstna, ko govorite o vzporednosti slovenščine v alpskem in panonskem prostoru. Doslej je najbrž res prevladal kranjski centralistični pogled v zgodovini slovenskega knjižnega jezika. Pri nas prevladuje mnenje, da je središčni jezik normativen, v javnem nastopanju pa ne smeš govoriti štajersko ali prekmursko. Kako bi Vi to uredili?

Gre za dve ločeni vprašanji, in sicer za zgodovinski razvoj jezika in za razmerje med današnjo knjižno normo in narečjem. Kranjski in prekmurski knjižni jezik sta bila do oblikovanja enotne slovenske knjižne norme dve različici knjižne slovenščine, Dajnkova zamudniška epizoda v zgodovini jezika pa je nakazala, da bi se lahko oblikovala še tretja, vzhodnoštajerska pokrajinska knjižna različica, vendar ne več v romantiki. Danes imamo enotni slovenski jezikovni standard, sedem narečnih skupin, več kot petdeset narečij in številne govore. Narečja niso lepa ali grda, pravilna ali nepravilna, nas določajo za Gorenjce, Dolenjce, Štajerce, Prekmurce itd., združuje pa nas slovenski knjižni jezik, ki ga moramo uporabljati v javnih nastopih, tudi in predvsem na radiju in televiziji. Strukturalisti so rekli, da je jezik orodje, to pa

pomeni, da ga izbiraš glede na različne govorne položaje. Raznolikost slovenskih narečij in povezovalnost knjižne norme sta prepoznavni značilnosti našega jezika – ni ga potrebno puristično ščititi in skrbeti za njegov razvoj, moramo pa ga uporabljati v vseh funkcijskih zvrsteh in pustiti, da se naravno razvija v času in prostoru.

TV Pika, Sadovi znanja, 7. 10. 2010.
Voditelj Goran Tenze.

France Prešeren in slovenski kulturni praznik

Osmega februarja, na dan smrti največjega slovenskega pesnika Franceta Prešerna (3. 12. 1800, † 8. 2. 1849), praznujemo Prešernov dan ali slovenski kulturni praznik. Slovenski umetnostni jezik je veličasten, po Prešernu so v njem ustvarjali številni vrhunski mojstri, tudi danes jih je veliko, zato se nam ni potrebno bati za prihodnost slovenščine v literarnem ustvarjanju. Več nevarnosti preži na strokovni in znanstveni jezik, saj se del slovenske univerzitetne elite nepremišljeno zavzema za anglizacijo slovenskega visokega šolstva in za predavanja v popreprosteni angleščini. Če bomo opustili slovenski učni jezik, se bomo vrnili v Prešernove čase, ko je bila nemščina na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem samoumevni uradovalni in učni jezik, navidezni znak elitizma in omike, v resnici pa nerazumna mana nemškutarjev.*

Osmega februarja Slovenci praznujemo kulturni praznik. Kaj France Prešeren predstavlja za Slovenijo in za Slovence kot poet?

Kratko in jedrnato, France Prešeren je estetsko dovršen pesnik, ki sodi v vrh evropskega literarnega ustvarjanja v obdobju romantike. Slovenci ga moramo brati in razumeti, da je izraz slovenstva v svetovni literaturi. Prešernova misel je naša kultura in dokler se bomo sporazumevali v Prešernovem jeziku ter pisali slovensko, bomo obstajali.

Prešeren je v slovensko književnost vnesel nove pesniške oblike, nove metrume. Kdo je bil njegov vzornik, kdo ga je usmerjal v pesništvu?

Izvirno ustvarjalni ljudje se ne rojevajo vsak dan. Prešeren je genij, ki ni potreboval vzornikov, ker je pesnil z navdihom. Njegova edinstvena ustvarjalna moč je postala sopomenka za zgled, ki vleče – res pa je, da bi bila Prešernova vrednost brez Čopa drugačna. Matija Čop je uvedel Prešerna v svet evropske literature in razumevanja bivanjskega položaja človeka in naroda ob upoštevanju najvišjih estetskih kriterijev. Predstavil mu je starogrške bogove in junake ter pokazal, kako so grški in rimski pesniki razumeli izvor sveta in odgovarjali na zapletena bivanjska vprašanja. Odnos med Prešernom in Čopom

je nekaj izjemnega v naši kulturni zgodovini, saj kaže, kaj zmoremo Slovenci, ko združimo svoje ustvarjalne moči. Čop in Prešeren sta bila slovenska veleuma prve polovice 19. stoletja, njuno prijateljstvo, povezovanje in sodelovanje pa je slovensko literarno zgodovino, kritiko in poezijo naredilo dva- in mnogokrat tolikšno, kot pred tem. Pesnik-prerok *prodirajoč v daljavo z vekovečnim vprašanjem Kam? na jeziku* in znanstvenik-*dihur, ki noč in dan žre knjige*, sta bila eno – genialni slovenski uresničevalec najvišje umetniške in znanstvene dejavnosti v obdobju romantike. Slovensko pesništvo sta popeljala na visoki evropski Parnas in potrdila polnofunkcijskost slovenskega jezika v trojni navezi s Kopitarjem. Slovenski umetnostni jezik se je pred tem razvijal v okviru pridižne literature in svetopisemskih prevodov. Leta 1584 smo dobili Dalmatinovo *Biblijo* v slovenščini – mislim, da je bil to po vrsti dvanajsti celotni prevod *Svetega pisma* – in Bohoričeve *Zimske urice*, s katerimi je slovenščina postala deveti jezik na svetu, leta 1592 pa je nemški jezikoslovec Hieronim Megiser slovenščino uvrstil v svoj štirijezični latinsko-nemško-slovensko-italijanski slovar. Janez Svetokriški je v obdobju baroka objavil pridižni *Sveti priročnik* in uveljavil pridigo kot nadomestno literarno zvrst za umetniško ustvarjalnost v slovenskem jeziku – pred tem sta to v manjšem obsegu že nakazovala Primož Trubar v 16. in Matija Kastelec v 17. stoletju –, v obdobju razsvetljenstva pa so zoisovci pripravili že prve samo literarne objave, npr. Dev, Vodnik, Linhart, Japelj, izven tega krožka tudi Pohlin, na zahodu Stanič, na vzhodu Volkmer in na Koroškem Ahacelj. Najbolj nadarjen slovenski razsvetljenski pesnik Štefan Modrinjak je napovedal uspešen in hiter nadaljnji razvoj na Slovenskem – v obdobju romantike Jovan Vesel Koseski seveda ni zmogel sopostaviti slovenskega literarnega ustvarjanja v evropski prostor, veličastno pa je to opravil France Prešeren.

Zakaj je Koseski danes neznan pesnik? Je bil v primerjavi s Prešernom preveč pobožen, bolj ljudski in nepomemben pesnik?

Koseski je slovenski pesnik in prevajalec, ki je danes znan po religioznem in domovinskem pesnjenju, v 19. stoletju pa je bil modni pesnik s prepoznavnim pesniškim jezikom številnih novotvorb in nenavadnih prilagajanj ritmu oz. metrumu. Na Kranjskem, predvsem pa med Ljubljančani, je bil splošno znan pesnik, njegovo popularnost pa je razširjal predvsem Janez Bleiweis – Koseski je bil dvorni pesnik

njegovih *Novic*, bralci so ga hvalili in poudarjali, da potrebujejo pesnika, ki Slovence veristično uvaja v literarno branje in jim postopoma širi kulturno obzorje. Sredi 19. stoletja je bila njegova priljubljenost med sodobniki primerljiva z našim navdušenjem nad uspehi slovenskih športnikov – včeraj se je začelo svetovno prvenstvo v alpskem smučanju v St. Moritzu in kot navijamo za Ilko Štuhec in pričakujemo njeno zlato medaljo v smuku, tako so pred več kot sto šestdesetimi leti častili Koseskega in navijali za njegovo poezijo, ki je omogočala najširšemu krogu bralcev, da so odkrivali do takrat manj znano umetnostno podobo slovenskega jezika. Koseski je bil všečen pesnik, ogromno je napisal, njegovo zbrano delo obsega več kot sedemsto strani, vendar je začel izgubljati slavo, ko je slovenska literarna kritika na čelu s Stritarjem in Levstikom dokazala, da nima pravega pesniškega čuta. Nastavila mu je ogledalo s Prešernovimi *Poezijami* in ga je iz modnega pesnika preimenovala v modno pesniško lutko. Hitro je utonil v pozabo, čeprav je Slovence leposlovno prebudil in pokazal, da je slovenski jezik dozorel tudi za leposlovno ustvarjalnost. Mene še danes zanima jezik Koseskega, predvsem kako je tvoril nove besede – če je potreboval rimo, a v slovenskem besedišču ni našel ustreznega besedja, je postal iznajdljivi besedotvoritelj. Jezikovno gledano so bile njegove novotvorbe slovenske, vsaj na videz so bile tvorjene skladno s slovenskimi glasoslovnimi ali oblikoslovnimi zakonitostmi – za slovenski jezik to niti ni bilo slabo, saj se je s tem potrjevala njegova življenjska moč in živost, do neke mere pa je pri bralcih tako spodbujalo zaupanje v slovensko literaturo in kulturo, predvsem pa je dvigovalo jezikovno samozavest in prepričanje, da slovenski jezik ne bo izumrl. Žal se tega premalo zavedamo. Lani smo se ponovno ukvarjali z vprašanjem, ali je slovenščina manjvreden učni jezik na naših univerzah. Koseski in Prešeren take jezikovne odpadnike 21. stoletja postavljata na laž, saj sta dokazala, da lahko v slovenščini ubesedimo vse, kar želimo, in sicer prav tako dobro in še bolje kot v katerem koli tujem jeziku. Koseski je to pokazal na besedotvorni ravni, Prešeren na ubeseditveni – jezik je misel, zato je slovenski jezik najizrazitejša prisotnost slovenstva v zavesti govorcev slovenščine.

Rekli ste, da je bil Jovan Vesel Koseski hit svojega časa. Zakaj pa to ni bil Prešeren? Ali Slovenci še niso bili dorasli visoki literaturi v lastnem jeziku?

V prvi polovici 19. stoletja se je slovenski umetnostni jezik osamosvajal in oblikoval. Imeli smo nekaj literarnih poskusov, sicer pa se je slovenski umetnostni jezik od Trubarja naprej razvijal predvsem v pridigarski literaturi v okviru cerkvenega slovstva. Za razliko od nekaterih evropskih jezikov, ki so ubesedovali velike epe, npr. v 8. stoletju *Beowulf*, v 11. stoletju *Pesnitev o Rolandu*, v 12. stoletju *Pesnitev o Cidu*, v 13. stoletju *Pesnitev o Nibelungih*, v 15. stoletju *Pesnitev o Igorjevem pohodu*, je slovenščina na prelomu prvega tisočletja jezik *Brižinskih spomenikov*, v 14. stoletju *Rateškega rokopisa*, v 15. stoletju pa *Stiškega* in *Starogorskega rokopisa*; od 16. stoletja naprej se je razvijala predvsem v cerkvenem slovstvu, literarna slovenščina, tj. umetnostni jezik, pa se je oblikoval in likal v pridigarski literaturi. Slovenske pridige so bile od 16. do 19. stoletja, tj. od Trubarja do Slomška, nadomestilo za leposlovje – Slomškove pridige so še zadnja literarnozvrstna besedila s področja umetnostnega jezika, nato pa ta značilna slovenska polliterarna zvrst ponovno postane del cerkvenega slovstva. Pred Prešernom in Koseskim je bilo drugače, zato je Žiga Zois svetoval Vodniku, naj ne napenja previsoko svojih pesniških strun. Slovensko leposlovje še ni imelo prave tradicije, zato je bilo potrebno iskati pravo mero med koristnim in prijetnim po Horacu: »Ploskanja vseh je deležen, kdor beli koristno s prijetnim.« To je bila formula, po kateri je zelo sramežljivo nastajalo slovensko pesništvo v razsvetljenstvu, upošteval pa jo je tudi Koseski. Za Čopa in Prešerna je bilo to premalo. Čop je vedel, da je Prešeren pesnik največje vrednosti, potrebuje pa visoko kultiviran umetniški jezik, v katerem bo lahko izrazil notranji romantični nemir. Tradicija žive slovenščine mu ni zadoščala, zato je Čop v nasprotju s Kopitarjem ustvaril umetni knjižni jezik, ki je Prešernu omogočil kakovosten prehod iz koristnostnega rimanja Koseskega v visoko besedno umetnost – oblikovanje slovenskega umetnostnega Prešernovega pesniškega jezika, tj. umetnostnega jezika, ki ni upošteval tradicije slovenskega neumetnostnega jezika, je bil velik prelom v razvoju slovenskega knjižnega jezika. Kopitarjev in Čopov jezikovni koncept sta gradila na trojnem nasprotju, tj. razsvetljenski : romantični pogled na jezik, staro : novo v jeziku, živi govor : umetna tvorba, ki je socialnozvrstno razslojilo slovenski knjižni jezik in odprlo vrata verističnemu, klasičnemu in hermetičnemu literarnemu ustvarjanju v slovenščini. Koseski je hitro izgubil popularnost, Prešernova za bralce *Novic* zahtevna poezija pa je kmalu postala klasični slovenski literarni kanon.

Kakšna je bila Prešernova vloga v abecedni vojni in v boju za uveljavitev slovenskega jezika v prvi polovici 19. stoletja? Načelo *Piši, kot govoriš*, ilirizem, dajnčica in metelčica itd., kako se je na take jezikovne razmere odzival Čopov krog?

Črkarska pravda je pomembna zgodba iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika, saj se je v tridesetih letih 19. stoletja dotikala črkopisnega, jezikoslovnega, literarnega in kulturnega vprašanja slovenstva. Na prvi pogled je šlo za vprašanje črkopisa, v resnici pa sta Kopitar in Čop reševala temeljno vprašanje o jezikovnem konceptu slovenskega jezika. Razpravo je začel Čop. V *Ilirskem listu* je najprej objavil prevod kritike, ki jo je Čelakovsky napisal za *Čbelico*, nato pa je sledila serija njegovih v nemščini napisanih člankov *Slowenischer ABC-Krieg*. Namesto dobesednega prevoda *slovenska abecedna vojna*, ki bi lahko namigoval na oboroženi spopad, uporabljam Prešernovo poimenovanje *črkarska pravda*. To namreč bolje zajame razpravo o normativni podobi slovenščine v času romantike, čeprav jo je v javnem spominu prekrilo predvsem vprašanje črkopisa; članki so obenem zaostrili zapleten odnos med Kopitarjem in Čopom. V bistvu je šlo v črkarski pravdi za spopad dveh jezikovnih konceptov, za dva različna pogleda na razvoj slovenskega jezika. Čop je na Kopitarjevo in sploh celotno slovensko jezikoslovje gledal s svojega položaja, mogoče celo evropsko preveč zviška, pač glede na neprimerno oceno Čelakovskega, ki je imel odklonilno stališče o Kopitarjevem jezikovnem programu in njegovi kranjski slovnici. O tem, ali se bo na Slovenskem še naprej pisalo v bohoričici, dajnčici, metelčici ali kateri drugi pisavi, so se ukvarjali Kopitarjevi epigoni v Ljubljani in Čopovi ter Prešernovi sledilci, medtem ko sta Kopitar na Dunaju in Čop v Ljubljani odprla temeljno teoretično vprašanje o razvoju slovenskega jezika. Čop je pod vplivom Čelakovskega poskušal zmanjšati Kopitarjev vpliv na kulturno-jezikovno in literarno-zgodovinsko dogajanje v Ljubljani, tako da ga je uvrstil med zagovornike stare, razsvetljenske miselnosti in ga je krivično imenoval za nesodobnega jezikoslovca. Zoperstavil se mu je z romantičnim pogledom na jezik, ki naj bi na Kranjskem omogočil visoko literaturo za izobražence, verjetno pa je šlo bolj za svetovnonazorsko razliko, ki jo je Čop razumel kot spopad meščanskega libertinizma oz. katoliškega konservativizma v slovenski literaturi prve polovice 19. stoletja. Če to temeljno literarno-estetsko in jezikovno vprašanje danes razumemo kot vojno, seveda potrebujemo zmagovalca – in zmagala bi Čop in Prešeren,

ker je slovenska abecedna vojna mit, v katerem je Prešeren osmešil Kopitarjev, Metelkov in Ravnikarjev pogled na slovenski jezik in književnost, Čop pa Kopitarjev zastareli jezikovni koncept in pristransko cenzuriranje Kranjske čbelice. Zgodovinska črkarska pravda ima seveda drugačna dejstva, ki nimajo veliko skupnega s slovensko mitološko abecedno vojno. Čop se je uprl estetski podobi Metelkovega in Dajnkovega črkopisa, Prešeren pa je to razširil s pesniškim pretiravanjem v *Novi pisariji* na negativni jezikovni purizem, češ da Kopitar rešuje »slovensko ljuljko« s preganjanjem »Čebelice«, Ravnikar pa namesto pohujšljive ljubezenske poezije ponuja nasvete, kako se prideluje krompir. Kopitar je upošteval Čopovo priporočilo in je prizanesljivo sodil prve tri zvezke *Čbelice*, čeprav je bil Prešeren leta 1831 v *Novi pisariji* in leta 1832 v *Črkarski pravdi* nespodoben do njega in njegovih ljubljanskih posnemovalcev. Spomladi leta 1833 je šele zavrnil četrti zvezek *Kranjske Čbelice* pod vplivom obtožb v zelo razvneti črkarski pravdi – bil je podobno neobziren kot Čop v oceni Kopitarjevega jezikoslovja, vendar manj uspešen in se je to obrnilo proti njemu. Prešeren je Kopitarjevo zavzemanje za primernejši slovenski črkopis imenoval »sloveča pravda od oslovske sence«, v njej pa ni hotel prepoznati zelo pomembnega strokovnega jezikoslovnega ozadja. Leta 1807, malo pred izidom Kopitarjeve znanstvene slovnice slovenskega kranjskega jezika, je germanist in knjižničar Joseph Docen odkril *Brižinske spomenike* v Bavarski državni knjižnici. Rusa Köppen in Vostokov sta jih leta 1822 povezala s staro cerkveno slovanščino, vendar pa je Kopitar pod vplivom češkega jezikoslovca Josefa Dobrovskega dokazal slovenskost *Brižinskih spomenikov* in jih je prepoznal za najzgodnejši slovenski pisni spomenik ter jih je razlagal kot del zgodbe o panonskem izvoru stare cerkvene slovanščine. Šlo je za revolucionarno odkritje, ki je Kopitarju omogočilo abstraktno teoretični pogled na slovenski jezik – verjeti je začel v idealno zgodbo o povezanosti stare cerkvene slovanščine, panonske slovenščine in slovenske jezikovne tradicije od preloma prvega tisočletja do 19. stoletja. Slovenski alpski in panonski prostor sta postala okvir za razmišljanje o daljši slovenski pisni tradiciji, ki sega v čas pred Stiškim rokopisom. Slovenski jezik je razumel kot pojav, ki ima bogato izročilo od *Brižinskih spomenikov*, zato je potrebno upoštevati to nepretrganost v zgodovini slovenskega knjižnega jezika. Čop je bil drugačnega mnenja – prepričan je bil, da Slovenci potrebujejo za naskok na evropski romantični Parnas visoko kultiviran

knjižni jezik. Genialni pesnik Prešeren se ne more zanašati na literarno tradicijo, ki je v slovenskem prostoru ni veliko, predvsem pa nima evropske razsežnosti in dovolj razvitega jezika za tako ustvarjanje. Ustvaril se je mit o t. i. tradicionalnem slovenskem kmečkem jeziku, ki ga je zagovarjal Kopitar, in t. i. novem estetskem umetnem jeziku, ki ga je potrebno ustvariti za Prešernovo poezijo. Mit o jeziku je ustvaril mitski spopad med Kopitarjevim in Čopovim pogledom na slovenski jezik ter odločitvijo za tradicionalni kmečki ali umetno razvit kulturni jezik. Kopitarjev *Piši, kakor govoriš* je za slovensko šolsko rabo negativno ustvarjeno nasprotje Čopove *Visoke kulture* v estetskem knjižnem jeziku, ki ga je potreboval Prešeren za upesnjevanje svojega miselnega sveta. Čop in Prešeren sta bila dobro pripravljena na črkarsko pravdo, Kopitarja pa je presenetila med razmišljanji o slovenskosti *Brižinskih spomenikov* in umestitvijo slovenščine v razvojni lok južnoslovanskih jezikov. Oba sta zagovarjala pisno in slušno blagoglasnost slovenskega jezika, omikanost in naravnost – Kopitarjeva pristna kranjščina je bila sopomenka za Čopov omikani jezik. V črkarski pravdi smo se odločili za Čopov jezikovni koncept, Kopitarjev *Piši, kakor govoriš* pa se je posredno z Vukom uveljavil pri prenovi srbskega knjižnega jezika – slovenski jezik je takrat poglobil razliko med zborno in nezborno izreko, med knjižno normo in narečji, srbski knjižni jezik pa je to naredil v manj izraziti obliki. Slovenski jezik je narečno močno členjen in upravičeno se sprašujemo, ali govorimo enak jezik v javnosti in doma. Kopitarjeva in Čopova jezikovna zamisel pa kljub temu enako odgovarjata na vprašanje o slovenskem knjižnem standardu, saj se knjižnega jezika začnemo učiti in se ga naučimo v šoli, sporazumevamo pa se v narečju ali splošnem pokrajinskem jeziku, v katerega se rodimo. Čop in Prešeren sta v črkarski pravdi uveljavila, da je knjižni standard potreben za kultivirano literarno ustvarjanje in izražanje v javnosti, to pa je misel, ki jo je zagovarjal tudi Kopitar; glede pisave sta prav tako potrdila njegovo željo, da je potrebno reformirati slovenski črkopis, le da sta zagovarjala načelo lepega, tako da sta zavrnila Dajnkov cirilski znak za *č*/*ч* in več Metelkovih cirilskih in okornih znakov – vse ostalo je mit o rojstvu slovenske književnosti v obdobju romantike. Šlo je za prelom z razsvetljenstvom in racionalizmom, ko je črkarska pravda postala simbol za novo književnost čbeličarjev in nasprotovanje cenzuri kontinuuma, jezik pa simbol naroda in prijateljstva med Čopom in Prešernom ter nasprotovanja med Čopom in Kopitarjem.

Črkarsko pravdo je spodbudilo Kopitarjevo razmišljanje o nadaljnji primernosti bohoričice in sporočilu, naj na Kranjskem o tem razmislijo. Frana Metelka, ljubljanskega stolnega kateheta in profesorja slovenščine na ljubljanskem liceju, je prehitel Štajerec Peter Dajnko, ki je leta 1824 v slovnici predstavil svojo pisavo dajnčico, Metelko pa je javno objavil pisavo v svoji slovnici leta 1825. Čeprav je poskušala uresničiti dobro Kopitarjevo zamisel o fonetični slovenski pisavi, je bila metelčica nepraktična, nerodna in tako neestetska, da so jo nasprotniki imenovali krevljica ali žabica. Imela je dvaintrideset črk in je bila težko berljiva. Dajnko je veliko bolje razumel Kopitarjevo navodilo, kako reformirati črkopis. Dajnčica priporoča enako rešitev glede pisave sičnikov in šumevcev, kot jo ima današnja slovenica – vsak sičnik in šumevec je zapisan z enočrkjem. Težava je bila v tem, da je za zapisovanje glasu *č* prevzel cirilski znak *ч*, kar nasprotnikom ciriličnosti in pravoslavja ni bilo všeč. Dajnčica je bila prepovedana leta 1838, kmalu za tem pa je bila uvedena gajica, ki so jo sprejele Bleiweisove *Novice* prirejeno slovenskemu glasoslovnemu sestavu – slovenica je v pomladi narodov postala zunanji znak poenotenega slovenskega knjižnega jezika in zgodba o uspehu Prešernove slovenščine kot državotvornem jeziku slovenskega naroda.

Od Prešernovih časov se je marsikaj spremenilo. Imamo danes pesnike, ki lahko ustvarjajo kot Prešeren? Ali jim slovenski jezik to sploh še omogoča?

Na svetu je danes približno sedem tisoč jezikov, slovenščina pa sodi med tiste, ki ima dovolj veliko število govorcev in ni ogrožena. Nekateri mislijo, da je slovenski jezik mali, ker ga primerjajo z mandarinščino, španščino, angleščino, arabščino in ostalimi jeziki. Občutek je v druščini jezikov, ki jih govori od dvesto do osemsto milijonov maternih govorcev, varljiv, pravo podobo pa nam pokaže podatek, da je na svetu več kot šest tisoč jezikov, ki jih govori manj kot sto tisoč maternih govorcev. Slovenščina je polnofunkcijski jezik z več kot dva in pol milijona govorci, ki se lahko sporazumevamo v vseh govornih in pisnih položajih. Slovenski umetnostni jezik je veličasten, po Prešernu so v njem ustvarjali številni vrhunski mojstri, tudi danes jih je veliko in bi bilo krivično našteti le nekatere, zato se nam ni potrebno bati za prihodnost slovenščine v literarnem ustvarjanju. Več nevarnosti vidim za strokovni in znanstveni jezik, saj del naše univerzitetne elite ne

razume vloge in pomena slovenskega učnega jezika. Nepremišljeno se zavzemajo za anglizacijo slovenskega visokega šolstva in za predavanja v nadomestni popreprosteni angleščini. Če bomo opustili slovenski učni jezik, se bomo vrnili v Prešernove čase, ko je bila nemščina na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem samoumevni uradovalni in učni jezik, navidezni znak elitizma in omike, v resnici pa nerazumna mana nemškutarjev. Ne razumem, zakaj si nekateri tako prizadevajo, da bi slovenski profesor predaval slovenskemu študentu na slovenski univerzi v neslovenščini, tj. v angleščini. Zaradi t. i. internacionalizacije? Lepo prosim?! Zaradi takega jezikovnega odpadništva naše univerze ne bodo nič boljše, kot so doslej. Internacionalizacija ni odkritje našega časa, univerza je bila vedno vpeta v najširše znanstvene in raziskovalne kroge, vedno je bila razširjena med državami, ker je vrhunsko znanje brezprostorno in nastaja v mednarodnem dogovoru. Beseda *univerza*, ki je urejena celota, ima v podstavi pomen neizmernega prostora, zato je bila vedno povezovalna in odprta v prostor. Vprašajmo se s Prešernom, kaj torej odrivajo novodobni »lažnivi zvezdogledi«? Želijo »zmodrovati zvezde«? Ukiniti slovenski učni jezik pomeni, »neproste dni živet nočem enake«. Ali lahko humanist ali družboslovec ubesedi vse, kar zmore v materinščini, tudi v tujščini z nekaj tisoč besedami? Predavanja v popreprosteni angleščini ne morejo ubesediti vsega, kar zmore materinščina, hkrati pa se pojavlja tudi vprašanje, ali bo študent razumel v angleščini ubesedeno znanje enako ali bolje kot v materinščini. Znanje je univerzalno, podajati pa ga je potrebno v najbolj razumljivem jeziku z največjim naborom besedja. Jezik je misel in če ga bomo zamenjali za angleškega, se bomo poangležili, kot so nas nekoč že hoteli ponemčiti in pojugosloveniti. Zgodbo sta dobro poznala tudi Čop in Prešeren. Čop je v enem izmed pisem zapisal, da je jezik znanosti in šolstva na Slovenskem sicer nemški, čeprav mu ni bilo jasno, zakaj. Pouk v slovenščini je potekal le v Slomškovi nedeljski šoli, počasi in z velikim nasprotovanjem nemškutarjev se je po pomladi narodov začel uveljavljati v gimnazijah. Čop je pred tem pravilno razmišljal, da je slovenski jezik dovolj razvit za vrhunsko besedno ustvarjalnost – čbeličarji so ga v to prepričali, Prešeren je to predstavo uresničil. Kljub temu pa je bilo potrebno počakati do konca prve svetovne vojne, da smo v Ljubljani dobili prvo slovensko univerzo. Prvotno naj bi zadostovala zagrebška, vendar pa je ljubljanska univerza postala stvarna, da so slovenski profesorji lahko predavali in posredovali znanje slovenskim

študentom v slovenskem jeziku. Slovenska univerza je nadaljevalka Čopove in Prešernove uresničitve slovenskega umetnostnega jezika, nastala je kot nosilka slovenske narodne zavesti in potrebe, da se Slovenci izobražujejo v maternem jeziku. Slovenska univerza je bila ustanovljena zato, da ščiti interese slovenskega visokošolskega izobraževanja ter raziskovanja v slovenskem jeziku, tako kot je bil Prešeren izbran, da ustvarja vrhunsko besedno umetnost v slovenščini. Zakaj tega nočemo razumeti? Jezik v znanosti je danes na preizkušnji. Nespametno razmišljanje, da je angleščina univerzalni jezik znanosti, lahko naredi v slovenskem univerzitetnem prostoru nepopravljivo škodo. Upam, da smo lani ustavili tako zablodo in da nihče več ne bo poskušal spreminjati Zakona o visokem šolstvu, ki določa, da je učni jezik na slovenskih univerzah slovenski. Prepričan sem – vedno se poskušam učiti iz zgodovine –, da bi Čop, ki je bil genij 19. stoletja in je menda govoril devetnajst jezikov, predaval v slovenščini na ljubljanski univerzi, če bi jo Ljubljana imela v njegovih časih. Zgodbo mora nadaljevati slovenska država in ohranjati poseben položaj slovenskega jezika. Ne smemo si privoščiti tujejezičnih predavanj, ohraniti moramo humanistične študije, ki ne bodo nikoli prinašale dobička, bodo pa vsake toliko časa dale vrednega Prešernovega naslednika. Dokler bomo to razumeli, se nam za slovenstvo in slovenski jezik ni potrebno bati. Divji neoliberalizem in hlepenje po dobičku marsikdaj zamegljujeta podobo slovenstva in jo poskušata spreobrniti. Škoda. Slovenska država je imela ob osamosvojitvi prerokovano lepšo prihodnost, kot nam jo ponuja trenutna politika. Upam, da se bomo Slovenci vendar znali ponovno utiriti tudi s pomočjo Prešernove dediščine. O njej moramo razmišljati in z njo pametno upravljati. Prešeren je bil eden izmed največjih pesnikov svojega časa, pisal je tudi pesmi v nemškem jeziku, vendar ne tako uspešno kot v slovenščini. Če bi pesnil samo v nemščini, bi si delil usodo s Koseskim – danes bi ga le malo ljudi bralo ali celo poznalo. Prešeren dokazuje, kaj zmore materinščina in zakaj je ne more nadomestiti še tako dobro sporazumevanje v tujem jeziku.

Poglejmo letošnjega Prešernovega nagrajenca Aleša Bergerja – prevajalski umetnik, pisatelj in kritik, jezikovni užitkar in mojster slovenske besede; enako velja za nagrajenko Prešernovega sklada Mojco Kumerdej, ki je prevedena v več deset svetovnih jezikov, ker ustvarja vrhunsko prozo v slovenščini. Oba sta vzorna Prešernova naslednika, dva izmed množice, ki stojita v dolgi vrsti. Umetnost zmore, zakaj pa

se pojavlja odpadništvo v visokošolskih vrstah? Mislim, da imamo globoko krizo našega šolstva, ki se kaže tudi v že zelo opaznem zlomu osnovno- in srednješolskega izobraževanja in posledičnem prenapenjanju angleškega jezika kot prvega tujega jezika in tudi že učnega jezika. Nič romantičnega, prešernovskega ni več v našem šolstvu, čeprav so učni načrti prepolni napačno podajanega Prešerna. Prešeren je bil otrok romantike, njegovo ravnanje in odzivanje na svet je bilo odvisno predvsem od čutnih in čustvenih zaznav. To mu je bilo položeno v zibelko. Prijatelj Čop mu je kasneje predstavil antične motive in svetovno književnost, da je lahko preverjal grške mite in zgodbe v 19. stoletju. Kdo ve, kako bi naveza Čop–Prešeren še usmerjala razvoj slovenske književnosti, jezika in kulture, če Čop ne bi utonil v Savi poletnega večera 1835, ali če bi mu Kastelic takrat znal pomagati. Prešeren se s Čopovo smrtjo nikoli ni sprijaznil. Izgubil je prijatelja in nenadomestljivega velemojstra, ki mu je odkrival svet umetnosti in kulture. Prešernovo pesništvo po letu 1835 se je spremenilo. Nemška žalostinka v spomin Čopu je bila drugačna od slovenskega pesnjenja, *Krst pri Savici*, ki ga je posvetil spominu na Čopa, pa je napovedal drugačnega, zapletenega in uklonjenega Prešerna, ki je »pokopal misli visokoleteče« in se sam podal na pot Črtomirovega spreobrnjenja. Čop je ob prevodu Bürgerjeve Leonore dvignil prst – vznemirjali so ga ljudski motiv, ki jih je Prešeren prenašal v slovenski prostor s pomočjo popolnoma obvladanega jezika – in ker je prepoznal veliko ustvarjalno moč Prešerna, smo v slovenski književnosti dobili mojstra, ki je znal brusiti tak diamant. Imeli smo diamant in imeli smo mojstra, obžalujemo pa lahko, da mojster svojega dela ni mogel dokončati.

Kaj sporočate Slovencem za slovenski kulturni praznik?

Vsem želim doživet in prijazen kulturni praznik. Predvsem pa, večkrat sezimo po Prešernu, naj ne bo le učna snov v osnovni in srednji šoli, njegove *Poezije* naj bodo nenehen navdih. Berimo in poskušajmo razumeti Prešerna in njegove vredne naslednike. Slovenski jezik, literatura in kultura so porok za nadaljnji razvoj slovenstva, Slovenci in slovenska država bomo obstajali, dokler bomo imeli Prešerna in dokler se bomo znali med seboj strpno sporazumevati v slovenščini.

Nova24TV Slovenija, Aktualno, 7. 2. 2017.
Voditelj Aleksander Rant.

Prešernov čas in Štajerci

Mariborski pogovorni večer ob slovenskem kulturnem prazniku se osredinja na nastanek in razvoj slovenskega knjižnega jezika od Brižinskih spomenikov do Prešernovih časov in oblikovanja enotnega slovenske knjižne norme; predstavlja dvojnični razvoj slovenskega jezika in kulturno-jezikovne razmere v slovenskem štajerskem prostoru.

Slovenski knjižni jezik je povezan z delom številnih slovenskih duhovnikov, humanistov in drugih intelektualcev, ki so naš knjižni jezik oblikovali v svojih cerkvenih in posvetnih besedilih ter ga popisali v natisnjenih in rokopisnih slovnicah. Neenotnost se je kazala predvsem v Pohlinovi središčni, Gutsmanovi koroški in Dajnkovi štajerski slovnici, združevalno jezikovno pot pa je napovedal znameniti Jernej Kopitar v svoji slovnici slovenskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem. Kakšna je bila zgodba slovenskega jezika pred poenotenjem?

Zgodba se začenja na prelomu prvega tisočletja, nekje med letoma 972 in 1039. Slovenski jezik je bil na barikadah slovenstva v najbolj prelomnih trenutkih naše zgodovine, tj. takrat, ko sta bila na preizkušnji ljudstvo in v 19. stoletju tudi že narod. Jezik kot barometer slovenske kulture in državotvornosti je prikazoval družbo in interese ljudi za spremembe odnosov v skupnosti. Na začetku so *Brižinski spomeniki*, veličastni začetek slovenske kulture, jezika, literature in zgodovine Slovencev. Pripisujejo jih brižinskemu škofu Abrahamu, ki je, ko je po svoji škofiji razširjal krščanstvo, spoznal, da je mogoče le v maternem jeziku razumeti Boga in zaznati najglobljo resnico krščanstva. Jezik je Božji dar, ubeseditev našega zaupanja, s katerim izpovedujemo svoje doživljanje notranjega reda, ki izhaja od Boga in nam omogoča, da se z njim sporazumevamo. V tisoč letih smo na to temeljno poslanstvo materinščine tako rekoč pozabili, oziroma se je ne zavedamo. Leta 2016 – zdaj preskakujem cela stoletja – so nam slovenski jezik, ki se je ohranil iz zgodnjega srednjega veka, poskušali izriniti iz univerzitetnih predavalnic in ga nadomestiti s popreprosteno angleščino. Škofova misel ni pomembna za univerzitetne anglizatorje, verjetno je niti ne

poznajo in zato so pokazali tako podcenjevalen odnos do slovenskega jezika. Angleški učni jezik je več vreden kot slovenski, podoben status pa naj bi pridobil tudi v slovenskem osnovno- in srednješolskem izobraževanju. V resnici se to že dogaja, vendar pa še ni dejansko dovoljeno. Sprememba 8. člena Zakona o visokem šolstvu bi že zatečeno stanje tudi pravno priznala in angleščina bi postala nadomestni učni jezik na slovenskih univerzah. Ali se sploh še zavedamo, kakšen pomen ima slovenski jezik za slovenstvo, slovenski narod in državotvornost? Bojim se, da ne, to pa Slovencem v 21. stoletju ni v čast, če vemo, da se je pomembnosti slovenskega jezika na prelomu prvega tisočletja zavedal nemški škof, ki je nagovoril prebivalce na Zgornjem Koroškem v njihovi materinščini, da jih je pridobil za krščansko vero. Če zelo pohitim skozi našo zgodovino, moram omeniti Bernarda Koroškega (Spanheimskega), ki je slabih dvesto let po *Brižinskih spomenikih* leta 1227 pozdravil viteza in srednjeveškega trubadurja Ulrika Liechtensteinskega v slovenskem dvornem oz. državnem jeziku: »Buge waz primi, gralva Venus!« Dokaz slovenskega pismenega jezika iz 14. stoletja je *Rateški rokopis*, *Stiški rokopis* iz 15. stoletja vsebuje več slovenskih besedil, med drugim tudi splošno spoved in začetek Velikonočne pesmi, iz sredine tega stoletja je *Videmski rokopis* z zapisanimi števniki v slovenskem jeziku, iz konca 15. stoletja so zapisi imen faranov in njihovih zaobljub v černjejski cerkvi, ki so ohranjeni v *Čedadskem rokopisu*, iz tistega časa je tudi *Starogorski rokopis*. Najstarejši ohranjeni vzhodnoštajerski rokopis je *Velikonedeljska prisega* iz leta 1570, med prekmurskimi rokopisi pa izstopa *Martjanska pesmarica*, v kateri so prve pesmi zapisane v 16. stoletju, večinoma pa v prvi polovici 17. stoletja. Letos mineva petsto let, odkar je Martin Luter nabil 95 tez na stranska vrata wittenberške cerkve – zanesljivo jih je poslal nadškofu v Mainz in brandenburškemu škofu, ni pa čisto jasno, ali jih je res nabil na cerkvena vrata, kakor se zdi po izročilu, ki se sklicuje na protestantskega teologa, filozofa in slovničarja Philippa Melanchthona; njegova predavanja na univerzi v Wittenbergu je poslušal Adam Bohorič, ki je po vzoru Melanchthonove latinske slovnice napisal slovnico slovenskega jezika *Zimske urice*. Danes je bolj kot splošno sprejeta misel, da je Luter res nabil teze na vrata cerkve, pomembno, kako smo Slovenci živeli in preživeli teh petsto let. Slovenski jezik je namreč bil v obdobju reformacije na barikadah in Trubar je prav z jezikom, tj. knjigami, ki jih je pisal v kranjščini, postavil temeljni kamen za slovenski knjižni jezik,

slovenski narod in državotvornost. V jezik, ki ga svet tako rekoč ni poznal pred slovensko reformacijo, je bilo v 16. stoletju prevedeno *Sveto pismo*! Trubar se najbrž, tako kot pred njim že Luter, ni zavedal, kako daljnosežna je bila njegova zahteva, da mora vernik brati *Sveto pismo* v materinščini. *Sveto pismo* je treba prevesti v slovenski jezik – ta zahteva ima trajen pomen za slovenstvo. Slovenski protestanti so postavili jezik za temeljno, osnovno počelo slovenskega naroda, to pa je bila predzgodba o slovenski državotvornosti, ki je zrastla iz te tradicije v pomladi narodov. Brati *Sveto pismo* v slovenščini, s tem pa v širšem pomenu učiti se v maternem jeziku, je najpomembnejše protestantsko sporočilo Slovencem in seveda tudi Evropski zvezi, ki temelji na jezikovni in kulturni raznolikosti. Brez slovenskega jezika nas ne bi bilo in nas, tako vedno pravim, tudi ne bo. Nekateri poskušajo to načelo slovenstva v 21. stoletju na novo razložiti, tako da materinščini priznavajo manj, kot ji gre in učenje ter sporazumevanje omejujejo na trivialni globalni jezik. Če ne bo šlo več v slovenščini, bomo po angleško!? Z drugim jezikom prevzemamo tudi drugo kulturo in navade, če pa bomo izgubili slovenščino, se bomo izslovenili in postali Neslovenci – to pa nismo več mi. Trubar je verjel v svojo »gospod Trubarjevo kranjščino« in jo je veličastno postavil na zemljevid najbolj razvitih evropskih jezikov, Krelj, genialni slovenski um 16. stoletja, je iz knjižnega jezika odstranil preveč narečnih primesi in uredil črkopis, Dalmatin je ta jezik leta 1584 okronal s prevodom celotne *Biblije* v kranjski jezik, Bohorič ga je tudi formalno normiral v slovnici in tujec, nemški polihistor Hieronim Megiser, je že leta 1592 kranjščino uvrstil v svoj štirijezični slovar ob najimenitnejšo latinščino, nemščino in italijanščino. Ali si danes sploh predstavljamo, kakšna nagrada je bila to za uporabnike kranjskega knjižnega jezika, ki takrat še niso bili niti narod v današnjem pomenu besede, niti se še niso imenovali Slovenci? Zgodba o uspehu slovenskega jezika se je nadaljevala v katoliški dobi. V obdobju protireformacije sprva ni bilo tako izstopajočih imen na področju jezika, vendar pa se je iz protestantske jezikovne tradicije in katoliškega Hrenovega oz. Čandkovega prevajanja biblijskih besedil v drugi polovici 17. stoletja začela oblikovati jezikovna dejavnost nove dobe, ki sta jo odlikovali bogata metaforika in številne baročne retorične figure. Kranjščina je začela presegati zgolj cerkvene okvire in se spogledovati z umetnostnim jezikom. To smer je začel Matija Kastelec z zbirko pridig *Nebeški cilj*, kasneje prirejenih za branje za vsak dan v *Mesecu božje*

ljubezni, največjo literarno in jezikovno kakovost pa je dosegla z legendarnim slovenskim cerkvenim govornikom Janezom Svetokriškim. Bil je pridigar, ki je živel za svoj poklic in je protestantski predvsem pisni tradiciji dodal razsežnost kultivirane govorjene besede. Verniki so ga poslušali tako rekoč z odprtimi očmi, saj je slovel kot duhovnik, ki je znal najbolj dobro pridigati daleč naokoli. Duhovniki so ga nagovarjali, naj svoje pridige tudi objavi in s tem pokaže, da je sto let po protestantih tudi slovensko katolištvo v službi slovenskega jezika. V nekaj manj kot dvajsetih letih je pripravil svoja besedila za tisk in na prelomu 17. in 18. stoletja je objavil več kot dvesto trideset svojih pridig v petih knjigah na skoraj tri tisoč straneh. Pridige so začele izhajati v devetdesetih letih 17. stoletja najprej v Benetkah in nato v Ljubljani do leta 1707. Slovenci smo s *Svetim priročnikom* prvič pred Prešernom stopili na evropski in s tem tudi na svetovni parnas. Pridige Janeza Svetokriškega so bile takrat presežek na področju homiletike, največ, kar je bilo mogoče ponuditi na področju cerkvenega govorništva, še več, njegova pridiga je bila za slovenski knjižni jezik nadomestna literarna zvrst, v kateri se je oblikoval in razvijal umetnostni jezik pred Prešernom. To je bil dejansko začetek in prvi veliki uspeh slovenskega jezika na področju leposlovja, žal pa smo pri nas Svetokriškega predolgo in neupravičeno razumevali zgolj in samo kot cerkvenega pisca in se nismo zavedali, da imata slovenski umetnostni jezik in Prešernov čas vsaj stopetdesetletno tradicijo, ki sega v čas Janeza Svetokriškega in baročnega ustvarjanja na Slovenskem. Slovenski literarni jezik se je oblikoval v katoliški pridižni literaturi od Janeza Svetokriškega do Antona Martina Slomška, Prešeren pa ga je na najboljši možni način osamosvojil v *Poezijah* in pokazal, da je slovenščina socialnozvrstno popolnoma razvit knjižni jezik, ki lahko ustvarja v najvišji možni meri tudi na področju literature. Prav zato je slovensko katoliško slovstvo logično nadaljevanje protestantske jezikovne tradicije in hkrati prelom, ki se je nadaljeval z razsvetljenskim pogledom na jezik in željo, da bi ljubiteljski odnos do jezika dobil strokovno in znanstveno podlago. Zoisovci na eni in Pohlin na drugi strani še niso bili jezikoslovci, je pa ob razpravljanju o slovenskem jeziku v Zoisovem krožku začel oblikovati svoj pogled na kranjski knjižni jezik najmlajši zoisovec in v obdobju romantike, znameniti jezikoslovec ter Prešernov dvajset let starejši sodobnik Jernej Kopitar. Napisal je prvo znanstveno slovnico slovenskega jezika, natančneje rečeno, kranjsko gramatiko. Deželne pokrajinske

različice kranjščine je v naslovu slovnice leta 1809 imenoval za slovanski jezik na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem, kar pomeni, da je napisal slovnico osrednjeslovenskega knjižnega jezika, vanjo pa ni vključil vzhodnoslovenskega jezikovnega prostora med Dravo, Muro in Rabo, tj. vzhodnoštajerskega in prekmurskega pokrajinskega knjižnega jezika. Na oblikovanje enotne slovenske knjižne norme je prvi opozoril Janez Nepomuk Primic v svojem graškem slovenističnem seminarju, do poenotenja slovenskih knjižnih različic v t. i. novoslovenščino ali enotni slovenski knjižni jezik pa je prišlo sredi 19. stoletja v pomladi narodov. Do takrat se je slovenščina v osrednje- in vzhodnoslovenskem jezikovnem prostoru razvijala dvojnično, knjižna kranjščina in knjižna prekmurščina, pokrajinske različice pa v javnosti niso mogle tekmovati z globalno latinščino ali regijskimi jeziki, npr. nemščino, italijanščino in madžarščino. Raba je bila omejena na domačijskost, v javnosti, zlasti v šolah, ki so bile sprva samo latinske, in v uradih pa se slovenščina ni uveljavila. V romantiki je bil zato ponovno preizkušan naš odnos do jezika, ki ga je bilo potrebno umestiti v novo družbeno-politično stvarnost. Prešeren se je šolal v nemščini, pisal je tudi nemške pesmi, vendar pa se je v vrh evropskega romantičnega pesništva uvrstil s *Poezijami* v slovenščini. Ponovno se je bilo potrebno spomniti znanega jezikovnega aksioma iz časa *Brižinskih spomenikov*, da je potrebno širiti vero in se pogovarjati o najzahtevnejših vprašanjih v materinščini, spoznanja protestantov, da moramo brati *Sveto pismo*, pridobivati novo znanje in se učiti v materinščini, prizadevanj katoliškega kroga za oblikovanje kultiviranega govornega sporazumevanja v slovenščini in želje razsvetljencev, da se o slovenskem jeziku razmišlja na strokovni in znanstveni ravni. Tujci se morajo sporazumevati s Slovenci na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem slovensko, slovenščina pa mora biti jezik sporazumevanja v javnosti. Ali nismo dvesto let po Dalmatinu dobili novega prevoda celotnega *Svetega pisma*, knjigo vseh knjig? Ali ni to zadosten dokaz živosti in odličnosti nekega jezika, v tem primeru slovenskega? Jurij Japelj s sodelavci je ta prevod pripravil leta 1784 po nemški in latinski predlogi, tako da je prenovil kranjski protestantski knjižni jezik. Pred tem je Števan Küzmič leta 1771 kot prvi Slovenec prevedel *Sveto pismo Nove zaveze* v prekmursko različico slovenskega knjižnega jezika, in če bi na Kranjskem, v Ljubljani, zoisovci takrat poznali Küzmičev *Nouvi Zákon* in jezikovne razmere na levi strani Mure, bi se kranjščina in prekmurščina lahko poenotili v slovenski

standard, tako pa je Japelj predvsem prirejal in popravljal Dalmatinovo kranjščino jezikovnim potrebam na Kranjskem konec 18. stoletja. V dvesto letih se je kranjski jezik tako spremenil, da je bilo potrebno pripraviti nov prevod *Svetega pisma*.

Kaj se je takrat dogajalo?

Prišlo je do novih sprememb in prelomnica je bila ponovno tesno povezana z jezikom. Japelj s sodelavci je pripravil prevod *Nove zaveze* leta 1784, celoten prevod *Stare zaveze* pa je izšel leta 1802 pod Škrinjarjevim vodstvom. V začetku 19. stoletja je dobil Kopitar v roke Küzmičev *Nouvi Zákon* iz zapuščine štajerskega poliglota in jezikoslovca Ivana Žige Popoviča. Prekmurski prevod je Kopitarja navdušil in zdelo se mu je, da lahko z arhaično prekmursko slovenščino potrdi slovensko in slovansko jezikovno tradicijo panonskega jezikovnega prostora, s tem pa tudi svojo panonsko teorijo o izvoru stare cerkvene slovanščine. Kopitar je poskušal s pomočjo stare prekmurščine razložiti nepretrgan razvoj slovenskega jezika od *Brižinskih spomenikov* do 19. stoletja. Navdušili so ga deležniško-deležijski skladi na *-č* in *-ši*, ki jih kranjščina ni poznala. Danes nihče med nami ne govori *vstopivši*, *govorivši*, *rekši*, teh oblik ni niti v Dalmatinovem niti Japljevem prevodu *Biblije*. Pri Števanu Küzmiču je polno teh skladenjskih strnjevalcev. Prekmurci jih danes ne govorijo, v stari knjižni prekmurščini pa so bili pogosti, zato jih je Kopitar razlagal kot jezikovno popkovnico, ki povezuje jezik *Brižinskih spomenikov* s slovenščino 19. stoletja. V kranjščini je bila ta tradicija prekinjena zaradi močnega naročnega členjenja, vokalne redukcije in drugih zgodnjih jezikovnih sprememb, ki so jezik modernizirale, v prekmurščini pa se je obdržala bolj arhaična podoba. Dvojničnost v razvoju jezika ni niti nepravilnost niti izjemnost, saj je jezik živ organizem, ki ga praviloma ne moremo razvojno usmerjati po ustaljenih vzorcih. V 19. stoletju se je bilo potrebno odločiti o nadaljnjem razvoju slovenskega jezika, zato je Prešernova doba morala izreči sodbo o slovenskem jeziku, literaturi in kulturi ter to povezati s slovenskim narodnim vprašanjem. V romantiki se je uveljavila enačba *jezik = narod*, zato je bilo potrebno rešiti jezikovno vprašanje. Dogovoriti se je bilo potrebno, kako naj bo – ali ohraniti dvojnični razvoj in pokrajinske knjižne različice, ali pa sprejeti enotni slovenski knjižni jezik in tako izpolniti osnovni pogoj za oblikovanje slovenskega naroda ter začeti ustvarjati samostojno državo. V Prešernovem času je slovenski jezik ohranjal pokrajinskost in dvojnični razvoj, ki ga

razlikovalno določajo Prešernova kranjščina, Dajnkova štajerščina in Košičeva prekmurščina, medtem ko je koroščina ostajala povezana s kranjščino, čeprav je Gutsman poskušal zelo sramežljivo uveljavljati njene posebnosti, Jarnik in še kdo pa nekoliko bolj. Odkritje prekmurskega prevoda je spremenilo pogled na slovenščino in usmerilo njen razvoj v prvi polovici 19. stoletja. Küzmič je v naslovu *Nouvega Zákona* zapisal, da gre za prvi prevod *Svetega pisma* v slovenščino iz originalnega jezika: »Nouvi Zakon ali testamentom Gospodna našega Jezusa Kristusa zdaj oprvič z grčkoga na stari slovenski jezik obrnjeni.« Kranjski prevajalci so uporabljali vulgato iz četrtega stoletja oz. druge latinske prevode, ki so se nanjo opirali, ali pa nemške prevode. Latinsko-nemška predloga je narekovala drugačne jezikovne rešitve kot grška, to pa je še dodatno poglabljalo razlike med osrednjeslovensko kranjsko in vzhodnoslovensko prekmursko knjižno različico slovenskega jezika. Če bi prišlo do poenotenja slovenske knjižne norme med Japljevim prevajanjem *Svetega pisma*, bi se slovenski jezik izognil nemirnemu obdobju v prvi polovici 19. stoletja in željam, da bi se slovenske jezikovne različice v habsburških dednih deželah Avstrijskega cesarstva osamosvojile in samostojno knjižno normirale.

Gospod profesor, mogoče bi veljalo omeniti še Hutterjevo *Biblijo*, ki je tudi imeniten dosežek, saj se je slovenščina v njej pojavila kot enakovreden evropski jezik, enako kot v Megiserjevem slovarju.

To nas vrača v obdobje protestantizma, ko je nemški protestantski jezikoslovec orientalist Elias Hutter konec 16. stoletja objavil večjezično *Biblijo*, in sicer je slovenščino prevzel iz Dalmatinove *Biblije*. Ja, to je bilo veličastno priznanje in velik poklon slovenščini in kdove, ali Slovenci zanj sploh še vemo. Iz šole večinoma poznamo Dalmatinovo *Biblijo*, ne verjamem pa, da veliko ljudi ve, da je Hutter del Dalmatinovega starozaveznega besedila, Genezo, leta 1599 sopostavil s hebrejščino, armenščino, staro grščino, latinščino in nemščino. Če je bila kranjščina v Dalmatinovem prevodu *Biblije* odkritje za protestantsko Evropo, je bila prekmurščina v *Nouvem Zákonu* Števana Küzmiča odkritje za Kranjce in Kopitarja, da je imela slovenščina po *Brižinskih spomenikih* dvojnični razvoj. Tudi to vedenje je premalo znano v našem šolskem izobraževanju. Razširjeno je popreprosteno mišljenje, da je Trubar začetnik slovenskega knjižnega jezika, ni pa pojasnjeno, da je bila to le kranjska različica, ki je vključevala še koroški, osrednještajerski

in tržaški prostor. O dogajanju v slovenskem panonskem jezikovnem prostoru ni natančnih informacij, saj se le redko omenja prekmurska knjižna različica slovenskega jezika. Prekmurščina je druga različica slovenskega knjižnega jezika, Dajnkov poznejši poskus oblikovanja samostojne vzhodnoštajerske knjižne norme med Dravo in Muro pa je pogosto predstavljen zgolj kot jezikovni partikularizem.

Stari prekmurski knjižni jezik, ki ga je Števan Küzmič zapisal v *Nouvem Zákonu*, bi zagotovo ostal samostojen, če sredi 19. stoletja ne bi prišlo do pomladi narodov. V slovenskem geografskem prostoru bi verjetno imeli več pokrajinskih različic knjižnega jezika, ki bi se osamosvojile, kot sta se npr. češčina in slovaščina v obdobju bernolakovcev in šturovcev. Čehi in Slovaki so od druge polovice 16. stoletja uporabljali skupno *Krališko Biblijo*, dokler ni Anton Bernolak v osemdesetih letih 18. stoletja kodificiral slovaščine, Ljudevit Štur pa jo je v obdobju romantike normiral kot samostojni knjižni jezik, ki je neodvisen od češčine. Slovenci smo se v Prešernovem času odločili drugače in smo pokrajinske knjižne različice združili v novoslovenščino, tj. v enotni slovenski knjižni jezik. Šlo je za premišljeno jezikovnopolitično odločitev za Zedinjeno Slovenijo, ko je pomlad narodov napovedovala državotvornost vsem zgodovinskim narodom, tako da je narod bil tista skupina ljudi, ki govori en jezik. Pomembno je bilo romantično razumevanje enačbe *jezik = narod*, ki je spodbudilo Slovence, da se jezikovno poenotijo v Avstrijskem cesarstvu oz. v novo nastali Avstro-Ogrski monarhiji. Prešeren je spesnil *Poezije* v kranjščini, čeprav se je v štiridesetih letih že pojavilo slovensko narodnostno vprašanje in je predvsem v Bleiweisovih *Novicah* potekala razprava o poenotenju slovenščine. Zunanji znak novoslovenščine so bile nove oblike, pred tem pa tudi nova pisava, tj. slovenica na osnovi gajice, ki je nadomestila bohoričico in izrinila dajnčico ter metelčico. Prešeren je slovenico sprejel, novih oblik in enotnega slovenskega knjižnega jezika pa ni več dočakal.

Kakšne pa so bile poimenovalne zadrege za jezik, ki ga danes imenujemo slovenski?

V zgodovini je prišlo do nekaterih poimenovalnih prekrivanj za jezik, ki ga danes uporabljamo in ga imenujemo slovenščina. V 16., 17. in 18. stoletju se je kajkavščina imenovala slovenski jezik. Nikola Krajačević Sartorius je s svojim prevodom evangelijev vplival na štajerske in

prekmurske novozavezne prevode, vendar pa so npr. Prekmurci (Števan in Mikloš Küzmič) svoj jezik prav zato razlikovalno ponatančili v stari slovenski jezik, tj. prekmurščina in ne kajkavščina, ker sta to dva različna jezika.

V 19. stoletju se je začel izraz slovenski jezik počasi uveljavljati v današnjem pomenu besede, nedvoumno pa v času Ljudevita Gaja, ki je hrvaški knjižni jezik postavil na štokavske temelje in je kajkavščina postala oznaka za narečje. Kopitar je še napisal slovnico »slovanskega jezika«, ki se je govoril na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem, ni pa vključevala slovenskega panonskega jezikovnega prostora, v Bleiweisovih *Novicah* pa se je nato oblikovalo pomensko polje slovenskega jezika v današnjem pomenu – ob obisku cesarja Ferdinanda I. v Ljubljani je Koseski objavil pesem, v kateri so govorci slovenskega jezika prvič javno imenovani *sini slovenski*. Izražena je bila želja, da bi se devetim narodom v Avstrijskem cesarstvu pridružil še deseti slovenski – Slovence so do takrat podcenjevalno označevali za nezgodovinski narod.

Kaj je bilo potrebno, da se je ta želja uresničila?

Prvi in glavni pogoj je bil enotni slovenski knjižni jezik. S prevajanjem *Državnega zakonika*, tj. nove ustave v slovenski jezik, je Dunaj uradno priznal slovenščino kot državni jezik, posredno pa tudi Slovence kot narod. Potrjena jezikovna samozavest je spodbudila osamosvojitveno držo Slovencev, slovenski jezik je na barikadah pomladi narodov potrdil slovensko idejo o državotvornosti, ki so ji sledili občudovanja vredni Slomškovi pogledi na jezik in prenos sedeža lavantinske škofije v Maribor, razvoj čitalništva na Slovenskem in taborsko gibanje. Čudovita zgodba o tem, kaj so Slovenci takrat želeli in kakšno vlogo je pri tem imel slovenski jezik. Sledili so Majniška deklaracija, general Maister, priključitev Prekmurja po koncu prve svetovne vojne, samoodločba po drugi svetovni vojni in osamosvojitev Slovenije, ko se je zdelo, da je uspešna zgodba o državotvornosti slovenskega naroda dobljena – ne pozabimo, da je bil tudi v teh prelomnih trenutkih 20. stoletja slovenski jezik na barikadah in da se je nato moral umakniti preračunljivi politiki, ki ji je pred tem utiral pot.

Zgodba se je ponovila tudi pred slovensko osamosvojitvijo. Jezikovno vprašanje, tj. raba slovenščine v javnosti, je bilo v osemdesetih letih zelo izpostavljeno. Zelo velik pomen za osamosvojitveno ravnanje slovenske politike je imela Roška afera, kjer je v Kasarni maršala Tita

potekal sodni postopek pred vojaškim sodiščem proti četverici JBTZ v neslovenskem jeziku. Velika množica Slovencev je vsak dan protestirala na Roški cesti in (vojaška) oblast ni več obvladovala razmer, ki so prerasle v veliko slovensko narodno demonstracijo v podporo četverici in slovenstvu nasploh. Vsakodnevnega ljudskega zborovanja na Roški sem se večkrat udeležil s svojimi dijaki, saj sem takrat poučeval na Srednji naravoslovni šoli, kakor se je v spornem obdobju, ki ga je določeval zmedeni Zakon o usmerjenem izobraževanju, morala preimenovati bežigrajska gimnazija. Prihajali smo na Roško cesto pred nekdanjo Cesarsko-kraljevo domobransko vojašnico, ki je v ljudskem spominu tudi po drugi svetovni vojni ohranila ime Roška kasarna oz. vojašnica, zaradi kršitev jezikovnih pravic v Republiki Sloveniji, nato pa sem dijakom pri pouku slovenščine predstavljal obrise takrat nastajajoče slovenske jezikovne politike, ki je na Portoroškem srečanju leta 1978 izpostavila tudi nerešeno oz. zapostavljeno vprašanje slovenskega jezika v JLA. Priznam, da nisem natančno poznal ozadja zgodbe, ki se je zaključila z aretacijo in nadaljevala z vojaškim procesom proti Janši, Borštnerju, Tasiču in Zavrlu, sem se pa z dijaki veliko pogovarjal o tem, da ni dopustno soditi Slovencem v Sloveniji, sredi Ljubljane, v neslovenskem jeziku. Vprašanje javne rabe slovenščine je bilo ponovno na barikadah slovenstva, preizkušalo in usmerjalo je preračunljivo slovensko politiko, dokler se ni prepričala, da je prišel njen čas in je na krilih slovenskega jezika nadaljevala in izpeljala slovensko osamosvojitev.

Sočasno je preizkušal (ne)strpnost jugoslovanske politike JLA Velemir Gjurin v jezikovnem kotičku mariborskega tednika 7D, ki je nekoliko odmaknjen od Ljubljane in še malo manj na očeh Beograda napadal JLA s pomočjo slovenskega jezika. Pisal je npr. o čudežnosti jezikov Jugoslavije, o jezikovnem rasizmu jugoslovanskih bankovcev in spremembah armadne jezikovne politike ter (ne)rabi slovenščine v JLA. Jezikovno podrejenost slovenščine srbohrvaščini v JLA je razkrinkal in osmešil z jezikovno virtuozno razlago, da ima armadna srbohrvaška priložnostna tujka *karavla* izvirno slovensko ustreznico *stražnica*. Alešovčev *Brencelj v lažni podobi* bi srbohrvaško *stražn(j)ico* asociacijsko povezal z *zadnjico*. Decembra leta 1988 je bilo to preveč za Beograd, ki pa ga seveda ni motilo, da je armadna srbohrvaščina imenovala vojaški objekt v Ljubljani *Kara**u**la Fra**nc** Preše**rn***! Od *Brižinskih spomenikov* do Prešerna in vse do danes je zelo veliko takih anekdot o slovenskem jeziku.

Prisotnim poslušalcem našega pogovornega večera sem razdelil seznam najpomembnejših slovenskih mož, ki so se ukvarjali s slovenskim jezikom in o katerih se sedaj pogovarjamo. Izroček se začenja s slovarčkom iz Dalmatinove *Biblije*, saj se je naš protestantski prevajalec Svetega pisma še kako zavedal pomena slovenskega jezika. Sestavil je slovenski slovarček, Bohorič pa je pripravil slovnico slovenskega jezika.

Vrnimo se v predprešernov čas k čudoviti Pohlinovi in Gutsmanovi zgodbi ter zoisovcem, ko so se slovenski izobraženci začeli zavedati pomena slovenskega jezika in ga raziskovati, najprej ljubiteljsko, nato pa s Kopitarjem tudi znanstveno. Izhajali so iz slovenske protestantske jezikovne tradicije, iz Bohoričeve slovnice in Dalmatinovega Registra slovenskih besed na koncu *Biblije*, ki je prvi ohranjeni slovarček slovenskega besedja. Dalmatinov slovarček ni dvo- ali večjezični kot nekaj let starejši latinsko-nemško-slovensko-italijanski slovar Hieronima Megiserja iz leta 1592. Dalmatin je sopostavil slovensko knjižno-narečno besedje na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem oz. v panonskem jezikovnem prostoru, navaja pa tudi dalmatinske besede. Martina Orožen je Dalmatinov Register imenovala za prvi knjižni in narečni primerjalni, kontaktni, sinonimni slovarček slovenskega knjižnega jezika.

V drugi polovici 18. stoletja med Slovenci še ni bilo jezikoslovca v današnjem pomenu, humanistično izobraženi posamezniki pa so predvsem ljubiteljsko razmišljali o jeziku. Jezik so razumeli kot pomemben razpoznavni znak Kranjcev, Koroščev in Štajercev, ki živijo v dednih deželah Habsburgov, zato so želeli, da se bo v tem prostoru razvijal in uspeval enakovredno z nemščino. Marko Pohlin je o jeziku razmišljal najbolj izvirno, vendar pa je bil samohodec, ki se ni pridružil kranjskim izobražencem v Zoisovem razsvetljenskem krožku. Prepričan je bil, da je na Kranjskem doma kranjščina in da se jo mora tujec, ki se priseli na Kranjsko, naučiti in jo uporabljati v javnosti. Njegovi pogledi na jezik so imeli velik pomen za nadaljnji razvoj slovenščine, čeprav ga sodobniki niso razumeli. Trdil je, da je potrebno jezik oblikovati in normirati tako, kot se govori v središču, zato je celo prenapenjal pomen ljubljanskega govora za zborno normo in predpis. V Pohlinovem času je bila Ljubljana že središče slovenskega geografskega in jezikovnega prostora, vendar pa slovenske dežele še niso bile med seboj povezane v samostojno celoto. Pohlin je razmišljal o skupnem deželnem jeziku, ki bi temeljil na ljubljanski mestni govorici, pač skladno z razmišljanjem, da je središče

jezikovno normodajalno, obrobje pa se mora temu prilagoditi. Toporišič je v drugi polovici 20. stoletja prav tako pripisoval vodilno vlogo središča pri oblikovanju slovenskega knjižnega jezika in zborne izreke, torej da se norma združevalno oblikuje v središču, jezikovno obrobje pa se nanjo navezuje. Zoisovci so Pohlinov pogled na jezik zavračali, ker še niso razmišljali o oblikovanju enotne slovenske knjižne norme. Pohlin je bil kranjski jezikovni zanesenjak, razvoj slovenskega jezika v 19. stoletju pa je pokazal, da je bilo njegovo navdušenje za enotnejšo kranjsko knjižno normo bolj jasnovidno kot stališče zoisovcev, ki niso zanikali stvarnih jezikovnih razmer v posameznih slovenskih pokrajinah. V drugi polovici 18. stoletja je nemščina na Kranjskem postajala prevladni uradovalni jezik, latinščina je ostajala jezik izobražencev, kranjščina pa je bila omejevana na domačijstvo v podeželskem okolju. Pohlin si je želel, da bi bila kranjščina na Kranjskem prvi sporazumevalni jezik vseh ljudi, zato mu je jezikovni purizem veleval, da se morajo tujci naučiti kranjščine. Leta 1768 je »iz ljubezni do domovine« napisal v nemščini slovnico za tujce, ki se želijo naučiti kranjskega jezika. Prvi med Slovenci je samoumevno sporočal, da kdor živi na Kranjskem, se mora sporazumevati v kranjščini. Ali poznamo koga, ki je tako razmišljal že pred Pohlinom? Pohlin je svoj puristični in ljubljansko-središčni pogled na jezik sicer nekoliko omilil v drugi izdaji slovnice leta 1783, kljub temu pa je ostal pri sporočilu, da ima kranjski jezik velik domovinski čustveni naboj, slovnica pa mu omogoča obstoj in nadaljnji razvoj. Bil je zelo strog predpisovalec kranjske jezikovne norme na temelju ljubljanskega govora in veliko bolj pomemben, kot mu je to pripisovala zgodovina slovenskega jezika pred Toporišičem. Med sodobniki je njegova naslonitev na središčni jezik, tj. na ljubljanščino, naletela na odpor, Gutsmanova in Kopitarjeva kritika pa sta ga za dolga stoletja neupravičeno postavili na obrobje slovenskega jezikovnega dogajanja.

Ožbalt Gutsman je v kritiki leta 1770 zavrnil Pohlinovo ljubljansko kranjščino, nato pa je leta 1777 izdal svojo slovnico, v kateri je slovenski jezik sopostavil nemškemu in ga iz kranjskega razširil vsaj še na koroški jezikovni prostor. Šest izdaj slovnice bi sicer lahko pomenilo, da so sodobniki bolj soglašali z Gutsmanovim kot Pohlinovim pogledom na slovenski jezik, vendar pa je potrebno poznati tudi sociolingvistično stran te zgodbe – slovenščina je bila na koroškem jezikovnem obrobju bolj izpostavljena kot v kranjskem središču, kjer je bil nemški kulturni,

jezikovni in politični pritisk na slovenski jezik in družbo vendar manj napadalen in uspešen. Slovnica je bila že po Pohlinovem prepričanju pomembna branilka obstoja slovenskega jezika. Tudi slovarji, ki so nastajali na štajerskem in koroškem obrobju, so bili večinoma natisnjeni, medtem ko so ti priročniki v osrednjeslovenskem prostoru pogosteje ostajali v rokopisu – obrambna in ohranitvena vloga slovenskih jezikovnih priročnikov se je potrjevala na barikadah v neposrednem geografskem stiku slovenskega in nemškega kulturno-zgodovinskega in jezikovno-političnega prostora, podobno tudi v stiku z italijanščino in madžarščino. Gutsman je razglasil Pohlinovo slovnico za neustrezno, sam pa je še nejasno razmišljal o ustrezni enakovredni povezavi vseh pokrajinskih knjižnih različic. Kljub nekaterim koroškim dvojnicam, ki jih je uvedel v slovnico, pa je njegovo zavračanje Pohlinove kranjščine temeljilo bolj na besedah – Gutsman je obdržal veliko Pohlinovega, zato je tudi njegova slovnica predvsem združevalno kranjska, po obliki in sestavi pa ostaja pohlinovska; Gutsman nikoli ni razmišljal, da bi bila koroščina kot kranjščina in prekmurščina samostojna različica slovenskega knjižnega jezika, s tem pa je kljub kritiki prenesel Pohlinov pogled na jezik v Prešernov čas in posredno tudi prek Kopitarja ohranil pozitivni purizem ter domoljubni odnos do jezika. Gutsman je sledil Pohlinu tudi v slovaropisju. Leta 1789 je v svoj slovensko-nemški slovar vključil tudi Pohlinovo besedje trijezičnega slovarja iz leta 1781, v nemško-slovenskem delu pa ga je prav tako upošteval. Gutsmanov slovar je izjemen dosežek slovenskega slovaropisja, ki kaže, kako je slovenski jezik napredoval iz Megiserjevih časov, ko je bilo v slovarju zapisanih prvih nekaj več kot 8000 slovenskih oz. kranjskih besed, potrojenih v celovški drugi izdaji na skoraj 22.000, do veličastnega Gutsmanovega slovarja z več kot 20.000 besedami, znamenitega Pleteršnikovega slovarja z več kot 102.000 gesli, do SSKJ-ja, ki je v zadnji izdaji narastel na skoraj 110.000 gesel.

Pred Pohlinovim ne najboljšim ljubiteljskim etimološkim slovarčkom leta 1792, ki je prvi natisnjen slovar slovenskega in sploh slovanskega jezika, je štajerski polihistor Janez Žiga Popovič začetnik slovenskega etimološkega slovaropisja. Vplival je na zoisovce in Pohlina, v njegovem času pa so se tudi na Štajerskem v drugi polovici 18. stoletja že pojavile ideje o oblikovanju samostojnega deželnega knjižnega jezika. Začelo se je s prevajanjem Parhamerjevega katekizma – prva izdaja leta 1758 je bila napisana v kajkavščini, za drugo izdajo leta 1764 je značilno pre-

pletanje kajkavščine in vzhodnoštajerščine, tretja izdaja leta 1777 pa je bila napisana v vzhodnoštajerskem jeziku, ki je opazno kultiviral, danes bi rekli, prleško narečje. Prevajalci in prirejevalci treh izdaj katekizma so želeli približati katekizemski jezik Štajercem med Dravo in Muro in jih izobraževati v njihovem maternem jeziku – kajkavščina je bila le nadomestni jezik bogoslužja. Prevajanje Parhamerjevega katekizma je pokazalo štajersko jezikovno pot od prevzemne knjižne kajkavščine do samostojnega vzhodnoštajerskega knjižnega jezika – do premika je prišlo najprej v cerkvenem slovstvu, in sicer se je oblikoval nadnarečni deželni učni jezik, vzporedno pa tudi umetnostni jezik veselega pesnika Slovenskih goric Leopolda Volkmerja, ki je svoje pesmi zapisoval v bolj privzdignjenem jeziku, kot se je govorilo za domačo mizo; predvsem pa je potrebno poznati Modrinjakovo razsvetljensko pesnjenje, ki se mi zdi, da je največ, kar je naša literatura dosegla pred Prešernom. Sledila je epizoda pri Svetem Urbanu, kjer je leta 1803 vsaj devet duhovnikov, med njimi tudi Štefan Modrinjak in Ivan Narat, razmišljalo o usodi jezika na severovzhodu Štajerske. Posnemali so ljubljansko razsvetljensko Kumerdejevo akademijo, tako da so načrtovali slovnico in slovar vzhodnoštajerskega jezika, pred tem pa so se manj uspešno poskušali dogovoriti, ali naj uveljavijo samostojni knjižni jezik ali pa naj v pisni obliki še naprej uporabljajo nadomestno kajkavščino. Duhovnik, pesnik in buditelj Modrinjak je s stališča uporabnosti zagovarjal kajkavščino, duhovnik, slavist in profesor Narat pa si je prizadeval za delno samosvojo vzhodnoštajersko jezikovno različico, ki bi se približevala osrednjeslovenskemu jezikovnemu prostoru in bi omogočala združenje s kranjščino. Jezikovnega soglasja niso dosegli, zato so se dogovorili, da se bodo ponovno srečali čez eno leto, med tem pa bodo zbirali vzhodnoštajersko besedje za slovar in razmišljali o slovnici. Načrta niso uresničili, ohranila pa sta se dva zvezka Gašparja Harmana, župnika v Selnici ob Dravi, ki je zapisal besede na K, L, M, N in S. Zdi se, da so se zbiranja besed lotili nenačrtno – slovarsko delo mora biti dobro premišljeno in vodeno po dogovorjenem načrtu, sicer postane neobvladljivo in ga ni mogoče dokončati. Prav to se je zgodilo Svetourbanski akademiji, ki ni zmogla preseči jezikovnega sinkretizma, se odpovedati kajkavščini in se odločiti za skladno slovensko jezikovno celoto.

Na Štajerskem pa se je kmalu po Svetourbanski akademiji pojavila misel o enotnem slovenskem knjižnem jeziku. Nosilec predzgodbe, ki se je na Kranjskem uresničila šele z novimi oblikami po pomladi naro-

dov, je bil Dolenjec Janez Nepomuk Primic. Zdi se, da je v nasprotju s Kopitarjevim razmišljanjem o deželni kranjščini oz. slovanskem jeziku na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem osmislil nakazano Naratovo razmišljanje o poenotenju slovenske knjižne norme. Narata osebno ni poznal, ker je tragično utonil leta 1806, verjetno se tudi ni srečal z Volkmerjem, Modrinjakom ali Jaklinom. Začelo se je s Slovenskim tovarštvom, ki ga je ustanovil leta 1810 v Gradcu in so v njem sodelovali Cvetko, Šmigoc, verjetno tudi Dajnko, Krempl, Kvas, Pen in drugi mladi štajerski izobraženci ter študenti, nadaljevalo pa se je na graškem liceju, kjer je bil profesor na katedri za slovenski jezik. V Gradcu so razmišljali o slovenskem jeziku. Primic se je zavedal velikih razlik v glasovni ubeseditvi slovenskega jezika in razlikovalnem besedju na Dolenjskem, od koder je prihajal, in na Štajerskem, kjer je deloval. Štajerci so študirali v Gradcu, Kranjci na Dunaju – to sta bili dve nemški izobraževalni središči Slovencev in Primic je v Gradcu sprva sledil Kopitarjevim jezikovnim pogledom na jezik. Jezikovna drobitev mu ni bila všeč, kranjska jezikovno-normativna prevlada tudi ne in zato je začel razmišljati, kako poenotiti jezik Slovencev. Od Kopitarja se je vrnil k razsvetljencem in s pomočjo Vodnikovih, Pohlinovih in Jarnikovih pogledov na jezik ter njihovih učbenikov je organiziral prvi študij slovenskega jezika. Štajerske študente, ki so pred tem dobili dobro predizobrazbo na mariborski gimnaziji, nekateri tudi v Varaždinu, je seznanjal z narečno razslojenostjo slovenskega jezika v habsburških dednih deželah in s potrebo, da se pokrajinske knjižne različice, ki so se oblikovale od 16. stoletja naprej, normativno uskladijo. Primic je zbolel in svojega načrta ni mogel uresničiti, pravilno pa je napovedal razvoj slovenskega jezika v 19. stoletju.

Za kratek čas je pozitivno razvojno smer jezika na Štajerskem ustavil Peter Dajnko, rojen v Črešnjevcih pri Gornji Radgoni, mariborski gimnazijec in študent na graškem liceju, kjer ga je Primic navduševal za slovenski jezik. Leta 1814 je končal študij teologije, kaplanoval v različnih krajih, bil župnik v Gornji Radgoni in se ustalil kot dekan pri Veliki Nedelji. Veliko svojega časa in energije je namenil slovenskemu jeziku, literaturi in kulturi. Njegov jezikovni program je bil rahlo razsvetljensko-zamudniški in je v nasprotju s Primičevimi uresničljivimi pogledi zašel v odcepitveno jezikovno smer. Prizadeval si je za samostojen pokrajinski oz. deželni jezik, ki smo ga kasneje imenovali vzhodnoštajerska pokrajinska različica slovenskega knjižnega jezika;

bolj natančno je to bil poskus oblikovanja slovenske severovzhodnoštajerske jezikovne norme. Za kratek čas je celo uresničil zgodbo o samostojnem knjižnem jeziku v pokrajini med Dravo in Muro. Leta 1824 je napisal slovnico vzhodnoštajerskega jezika in namesto nepraktične bohoričice ponudil novo pisavo dajnčico, ki je imela petindvajset črk in je sičnike in šumevce zapisovala razločevalno z enočrkovnimi znaki. Za jezik in pisavo je pridobil najvplivnejše štajerske sodobnike, novo pisavo in knjižnojezikovno različico je uvedel v šole, poskrbel je za učbeniški sestav, cerkveno in posvetno slovstvo ter tako uveljavil dajnčico in severovzhodnoštajerski jezikovni partikularizem v vseh funkcijskih zvrsteh jezika – zmanjkalo mu je časa le za publicistiko, sicer pa sta se njegova knjižna norma in pisava dobro uveljavljali v javnosti. Med letoma 1824, ko je izšla Dajnkova slovnica, in 1838, ko je bila dajnčica zakonsko prepovedana, je knjižna produkcija presegla naklado 50.000 knjig, večinoma so bile natisnjene v Weitzingerjevi tiskarni v Gornji Radgoni. Radgonska tiskarna je razširjala Dajnkov knjižnojezikovni program in spodbujala kulturno in narodno prebujenje na Štajerskem v času, ko je bilo veliko ljudi še nepismenih. Dajnkov načrt je bil izreden. Prebudil je Štajerce in jih pripravil do tega, da so se začeli učiti pisati in brati. Sledili so mu preprosti ljudje in izobraženci in le malokdo je razmišljal drugače.

Samo trije Antoni so bili, ki niso razmišljali o jeziku tako kot Dajnko – Anton Martin Slomšek, Anton Murko in Anton Krempl. Slomšek je Petra Dajnka zelo spoštoval, vendar je imel drugačno jezikovno izkušnjo iz domačega osrednještajerskega okolja in Koroške. Celjski prostor je bil jezikovno tesno povezan z osredjem. Kopitar ga je pritegnil v svojo slovnico deželnih »jezikov na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem«, spiritual Slomšek, ki je bil do leta 1838 odgovoren za duhovno vzgojo semeniščnikov v celovškem bogoslovju, pa je bodoče duhovnike odgovorno poučeval slovenski jezik in jih še uril v kulturi pisnega in ustnega sporazumevanja. Celovec je bil takrat pomembno središče kulturnega življenja Slovencev in Slomškovemu tečaju slovenščine so se kmalu pridružili tudi drugi celovški izobraženci, ki so v javnosti uporabljali slovenski jezik, med njimi predvsem pravniki in zdravniki. Slomšek je bil pred tem kaplan na Bizeljskem in v Novi Cerkvi, po Celovcu ga je pot vodila v Vuzenico in nato za kanonika na škofijo v Št. Andražu v Labotski dolini, pa za župnika v Celje, nato pa je bil julija 1846 posvečen za škofa. Prenos sedeža lavantinske škofije iz Št. Andraža

v Maribor je bila pomembna cerkveno-upravna odločitev, s katero je Slomšek združil skoraj vse štajerske Slovence v eni škofiji. Preureditev škofijskih meja je imela zelo pomembno versko in narodno noto, saj je takrat prevladni mariborski nemščini sopostavil slovenščino kot uradni jezik škofije, s tem pa so se v Maribor ponovno začeli vračati slovenska kultura, učni in uradovalni jezik. Slomšek je s škofijskim sedežem v Mariboru z vso odločnostjo zarisal severno slovensko jezikovno mejo. Enotnost Slovencev je povezal z vero in jezikom, zato je moral biti združevalen – Dajnkov jezikovni partikularizem je presegel zaradi duhovnega in kulturnega napredka Slovencev. Prešernovi poeziji je priznaval veliko umetniško moč v okviru evropske romantike, hkrati pa tudi povezovalno vlogo pri oblikovanju slovenske zavesti in narodnosti. Romantika je bila obdobje združevanja, za Slovence predvsem oblikovanja enotne slovenske knjižne norme, zato je Slomšek zavrnil Dajnkov zapozneli razsvetljenski pogled na jezik. Cenil pa je njegovo pokončno držo, ki je na severovzhodu Štajerske imela slovensko noto, zato mu je na stara leta podelil visoko duhovniško priznanje in mu tako povrnil dobro ime, ki ga je pri Slovencih po letu 1838 začel po krivici izgubljati.

Zakaj Anton Murko ni podpiral Dajnka? Upal bi si trditi, da je šlo za značilno slovensko nrav, ki se je že ničkolikokrat potrdila in je prišla do izraza tudi v zmedenih in nemirnih časih sredi 19. stoletja. Murko se je leta 1835 prijavil za Primičevega naslednika na izpraznjeni stolici za slovenski jezik graške univerze in je bil nesporno najboljši kandidat. Velike umske zmožnosti je potrdil s slovnico leta 1832 – star je bil dobrih dvajset let, ko je v njej povezal slovenski jezik na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem s Prekmurjem ter tako zarisal sodobni slovenski jezikovni zemljevid; temu je dodal še samostojni nemško-slovenski in slovensko-nemški slovar v dveh knjigah, ki še danes velja za najboljši slovenski slovar pred Pleteršnikom. V komisiji za profesorsko mesto na graški univerzi so bili Dajnko, Rižner in Robič – Matija Robič je glasoval za Murka, vendar sta imela Dajnko in Rižner svojega kandidata Kolomana Kvasa, Murkovega graškega profesorja in zagovornika Dajnkovih jezikovnih reform in pisave dajnčice, ki je pred tem sodeloval že pri Šmigočevi slovnici. Razočarani Anton Murko se je vpisal na študij bogoslovja, kot kaplan je služboval blizu Gradca, pa v Stadlu v današnji Avstriji in Zavrču, nato pa ga je Slomšek imenoval za župnika in dekana v Hočah pri Mariboru, kjer se je ustalil. Leta 1836 je napisal

dve uničujoči kritiki Dajnka in Kvasa – zavrnil je dajnčico in vzhodnoštajersko pokrajinsko različico slovenščine kot učni jezik z mislijo, da sta razdruževalni in bosta osamili štajerske Slovence. Zavzel se je za češki črkopis, ki bo slovansko sodelujoč, in enotni slovenski knjižni jezik, ki bo jezikovno poenotil osrednji- in vzhodnoštajerski prostor ter povezal Kranjce, Korošce, Štajerce in Prekmurce. Leta 1838 je bila dajnčica prepovedana, iz šol pa so umaknili tudi Dajnkove knjige, nove pa naj bi pripravil Murko. Tega dela sicer ni opravil, je pa leta 1843 pripravil drugo izdajo slovnice v gajici in s tem ustavil črkopisne nemire na Slovenskem.

Dajnkovim reformam je nasprotoval tudi duhovnik, zgodovinar in narodni buditelj Anton Krempl, pisec *Dogodivščin štajerske zemlje*, prve zgodovinske knjige v slovenskem jeziku. Bogoslovje je študiral v Gradcu. Bil je član Primičevega Slovenskega tovarštva/Societas Slovenica in je na graškem liceju tri leta poslušal njegova predavanja iz slovenskega jezika. Primic ga je navdušil za domoljubje in branje slovenskih knjig, med delom v knjižnici pa se je pri Kremplu prebujala pisateljska in narodno-jezikovna zavest. Leta 1815 je postal Jaklinov kaplan pri Svetinjah – Vrazov stric Jaklin ga je navdušil za slovenščino in Krempl je spoznal, kako pomemben je učni jezik za spodbujanje slovenstva. Učni jezik v slovenskih šolah mora biti slovenski, slovenščina na Štajerskem pa mora preseči narečnost in pokrajinskost. Ko je prevajal evangelije in liste, življenjepise svetnikov, molitvenike, katekizem, ko je pisal pesmi, je primerno posnemal kranjski jezikovni vzorec, ga soočal s štajerskim in tako v praksi uspešno uresničeval idejo jezikovne enotnosti. Brez težav je presegal Dajnkov jezikovni program, saj se je zgledoval po kranjskem cerkvenem slovstvu in jeziku kranjskih literatov. Najznamenitejše Kremplovo delo so *Dogodivšine Štajerske zemle z' posebnim pogledom na Slovence*, ki jih je začel pisati konec tridesetih let 19. stoletja v gajici, knjiga pa je zaradi cenzure v celoti izšla šele po njegovi smrti leta 1845 – dočakal je le prvi del, ki je bil natisnjen konec leta 1844. Jezikovne korekture za *Dogodivščine* sta opravila Kremplova prijatelja še iz Primičevega Slovenskega tovarštva – Josip Muršec, avtor slovnice leta 1847, ki jo je Bleiweis v *Novicah* imenoval za prvo skupno slovensko, in Ivan Klajžar, duhovnik in štajerski domoljubni pesnik. Zanimivo pa je, da so v *Dogodivščinah* prevladali močni vzhodnoštajerski jezikovni elementi. Zakaj? Jezik je funkcijskozvrstno raznolik. Za zgodovinsko besedilo je značilna drugačna zvrst jezika, Krempl

pa zanjo ni imel kranjske predloge. Cerkveno slovstvo je slogovno drugačno, slovensko strokovno zgodovinsko besedje tudi še ni bilo uveljavljeno in zato se je moral nasloniti na svojo materinščino, tj. jezik okolja, iz katerega je izhajal in ga je zanj prvi navdušil župnik Jaklin. Jezik ni enak v vseh govornih in pisnih položajih, saj veljajo posebne zakonitosti za publicistični, umetniški, strokovni jezik. Zgodovinopisje je stroka, ki potrebuje svoje besedje ter poseben skladenjski in slogovni način ubesedovanja. Krempl je v *Dogodivščinah* pokazal svojo štajersko naravo in se podzavestno približal maternemu jeziku ter pisal tako, kot je želel Peter Dajnko.

Prešeren takega jezikovnega obrata ni razumel in je Krempla nestrpno označil za jezikovnega okorneža, ki je *Dogodivščine* napisal pod nemškim vplivom: »Nisi je v glavo dobil, si dobil le slovenščino v kremplje, duh preonemčeni slab, voljni so kremplji bili.« Podobno zbadljivko je namenil Murku, ko je ta leta 1836 izdal Volkmerjeve *Fabule ino pesmi*: »Slávo sramôti izdá čénč Vólkmera Múrko ‘zdajávec; njén al apóstel bó lákoven Iškariót?« Kranjci so Murka, ko je zavrnil Dajnkov jezikovni načrt, slavili kot Štajerca, ki razume jezikovne razmere na Slovenskem in podpira jezikovno enotnost. Zdi pa se, da je šlo bolj za deklarativnost. Če vzamemo v roke Murkovo slovnico in oba slovarja, beremo v njih tudi štajersko zgodbo. V slovarju je zbral veliko vzhodnoštajerskega besedja, v slovnici ima vzhodnoštajerske oblikoslovne dvojnice. Na Kranjskem so ga sprejeli, ker je zavrnil Dajnka, Prešeren pa si ga je privoščil v epigramu in še v sonetu, takoj ko je izdal Volkmerjeve pesmi, napisane v pokrajinski vzhodnoštajerski jezikovni različici. Murka je v besedni igri imenoval za izdajalca – tisti, ki je ponatisnil, je izdajalec/izdajavec. Enako oster je bil tudi do Krempla, medtem ko je bil leta 1837 bolj prizanesljivo nagajiv do sošolca in dobrega znanca Slomška, ki ga je zbodel zaradi obiska gledališke predstave: »Kar stara para zlomek devištva preveč vzel, ga je njega mlajši Zlomšek prodajati začel.« Slomškovo stališče o enotnem slovenskem knjižnem jeziku je bilo ves čas jasno in tega so se v Ljubljani zavedali – Metelko je namreč Slomšku, ko je poučeval slovenščino na celovškem semenišču, pošiljal v pregled tudi poglavja iz svoje nastajajoče slovnice, ki je izšla leta 1825.

Nova24TV Slovenija, Pogovorni večer, 7. 2. 2017.
Voditelj Matjaž Lulik.

Petsto let rojstva Adama Bohoriča

Utemeljitev knjižnega jezika je pri vsakem narodu eden najpomembnejših mejnikov. Danes se nam zdi samoumevno, da v slovenščini govorimo, pišemo, beremo in mislimo. Petsto let je, odkar je naš jezik začel dobivati književne prvine in tudi zaradi Adama Bohoriča postajal pravi jezik, postavljen ob bok drugim evropskim jezikom. Ob petstoletnici rojstva Adama Bohoriča je RTV Slovenija posnela izobraževalno-dokumentarni film v ciklu Neznana poglavja slovenske zgodovine.

Slovenci imamo že skoraj petsto let knjižni jezik, ki so ga veličastno oblikovali kranjski protestanti v 16. stoletju. Adam Bohorič ga je komaj trideset let po tem, ko smo dobili prvo tiskano knjigo (1550), popisal v slovnici (1584), ga normiral in uvrstil med najbolj razvite jezike tistega časa ter postavil na ogled evropskemu prostoru.

Okolica Senovega, pod Bohorjem

Adam Bohorič se je rodil v okolici Senovega, verjetno v eni izmed podbohorskih vasi, žal pa ne vemo, ali v Presladolu, Dovškem, Kališovcu, Plešivcu, Šedmu, Mrčnih Selih ali kateri drugi vasi ali zaselku v današnji Mestni občini Krško. Njegova domačija je verjetno stala v hribih pod južnih obronkom in pobočjem Bohorja – gre za ledinsko ime hribčka v Presladolu, na katerem so stoletja dolgo živele generacije Bohoričev in kjer se je po ljudskem izročilu rodil tudi protestantski pisec in slovničar Adam Bohorič. Ne vemo natančno, kje se je rodil, ugibamo tudi o letnici njegovega rojstva. Zdi pa se, da je bil rojen v prvi polovici dvajsetih let 16. stoletja, tj. v »v 2. ali 3. desetletju 16. stoletja na Štajerskem«, kot je zapisano v *Slovenskem biografskem leksikonu* leta 1925; oz. »okoli 1520, lahko tudi pozneje, štajerska okolica Brestanice«, kot je popravljeno v *Slovenskem biografskem leksikonu* leta 2018; ali »okoli leta 1524« kot je ponatančil Boris Golec na simpoziju o Adamu Bohoriču leta 2021 v prispevku *Manj osvetljene plati življenja Adama Bohoriča (ok. 1524–1601/2)* (objavljen je v monografiji *Novi pogledi na Adama Bohoriča*, 2022).

Mencingrejeva hiša v Krškem – poslikave iz 16. stoletja

Krško je bilo v Bohoričevih časih pomembno protestantsko središče in mesto, v katerem je živelo skoraj sto štirideset družin. Pred leti so med obnavljanjem Mencingerjeve hiše – velja za eno najstarejših zidanih hiš v mestu – odkrili zanimive in edinstvene poslikave iz 16. stoletja. Freske so pomemben protestantski dokument časa in edine take v Sloveniji. Bohoričeva družina se je verjetno že med njegovim otroštvom preselila iz leve strani Save v Krško, kjer je Adam Bohorič dobil osnovno izobrazbo. Kasneje je nadaljeval študij na artistični fakulteti na Dunaju, nato pa se je leta 1548 vpisal na univerzo v Wittenberg. Študija ni dokončal, verjetno zaradi finančnih težav, kljub temu pa je pridobil na nemškem za tiste čase izvrstno izobrazbo.

Samostanska kapucinska knjižnica

Bohoričeva družina se je verjetno še v mladih letih Adama Bohoriča preselila z levega brega Save v Krško, kjer je Bohorič dobil osnovno izobrazbo, nato pa je nadaljeval šolanje na artistični fakulteti na Dunaju, kjer je leta 1547 pridobil nižjo stopnjo akademske izobrazbe, leta 1548 pa se je vpisal na fakulteto v Wittenbergu. Čeprav šolanja ni dokončal, verjetno zaradi finančnih ovir, pa si je pridobil za tiste čase izvrstno izobrazbo. Ko se je v prvi polovici petdesetih let 16. stoletja vrnil v domače kraje, je začel poučevati v krški latinski šoli. V Kapucinski knjižnici Krško – od leta 2017 jo upravlja Valvasorjeva knjižnica Krško kot muzejsko knjižnico – hranijo *Biblijo* iz Lyjona; natisnjena je bila leta 1510 in jo je pri pouku latinskega jezika v šoli v Krškem uporabljal verjetno tudi Adam Bohorič, ko se je vrnil iz Nemčije v domače kraje in je na krški šoli poučeval od sredine petdesetih let 16. stoletja pa do leta 1563.

Grad Turjak

Grad se imenuje po gospodarjih Auerspergih, grofih Turjaških. Turjaški gospodje so navdušeno podpirali slovenske protestante in med ljudmi o tem še danes kroži veliko zgodb, tudi ta, da naj bi na turjaški grad prišel Primož Trubar. Čeprav je Rašica zelo blizu, pa za ta obisk nimamo zgodovinskih dokazov ali ohranjenih dokumentov. Zelo

razširjena je tudi legenda, da naj bi se Jurij Dalmatin, med tem ko je prevajal *Biblijo*, skrival v grajski kapeli, ki je danes poimenovana po njem, vendar to ne drži. 1. novembra leta 1585 sta turjaška gospoda Krištof in Wolf Auersperg prepustila v upravljanje Dalmatinu župnijo Škocjan pri Turjaku – v njej je občasno pridigal, ker pa se ni preselil iz Ljubljane, je večino dela opravljal vikar Andrej Savinec.

Raščica – Trubarjeva domačija

Nastanek slovenskega knjižnega jezika je tesno povezan s protestantskim načelom, naj vsak vernik bere *Sveto pismo* v razumljivem, tj. maternem jeziku. Misel, da se mora biti vernik neposredno sporazumevati z Bogom v razumljivem jeziku, je spodbudila slovenske protestantske pisce, da so začeli prevajati *Sveto pismo* in tiskati slovenske knjige. Trubar je želel čim prej prevesti čim več slovenskih knjig, da bi jih lahko brali ljudje na deželi in v mestu. Iz dolenjščine in gorenjščine je poskušal s pomočjo takrat že nastajajoče ljubljanske mestne govorice zelo previdno ustvariti kranjski knjižni jezik, za katerega je bil prepričan, da ga bodo razumeli v širšem slovenskem prostoru, tj. na Kranjskem, Koroškem in (osrednjem) Štajerskem. Trubar je poznal in cenil Bohoričevo pedagoško delo v Krškem, zato ga je povabil za protestantskega učitelja v Ljubljano. Bohorič je vabilo sprejel in leta 1560 se je z družino preselil v Ljubljano ter postal ravnatelj stanovske šole, kjer je deloval do upokojitve leta 1582, nato pa še med letoma 1595 in 1598. V ljubljanski Narodni in univerzitetni knjižnici je ohranjenih sedem izvodov Dalmatinove *Biblije*, med njimi tudi izvod, ki je bil last Bohoričeve žene – na naslovnici te *Biblije* je pod Lutrovo podobo natisnjeno njeno ime *Doroteja Bohoričina* –, kar kaže, da sta bila Adam in Doroteja Bohorič ugledna Ljubljančana tistega časa.

Frančiškanski samostan Kostanjevica – Bohoričeva slovnica

V Škrabčevi knjižnici frančiškanskega samostana Kostanjevica v Novi Gorici imajo eno izmed šestindvajsetih ohranjenih knjig Bohoričeve slovnice iz leta 1548. Kostanjeviški izvod je zanimiv zaradi Bohoričevega lastnoročnega vpisa in posvetila tajniku v vladi avstrijskega cesarja Karla IV., Goričanu Juriju Ževu, ko mu je v Tübingenu izročil *Proste zimske urice o latinsko-kranjski slovnici*. Na naslovnici je pod dolgim

latinskim naslovom *Arcticae Horulae Succisivae de Lationokarniolana literatura* zapisan še stavek iz Pisma Rimljanov: *Vsak jezik bo slavil Boga* v cirilici, glagolici, kranjski, latinski in grški pisavi. Bohorič je tako teološko utemeljil prevod *Biblije* v kranjščino, in sicer z izvirnim svetopisemskim prevodom Pavlovega izreka *Vsaki jezik bode Boga spoznal*, ki ni sledil Dalmatinovemu *Inu vsi jeziki imajo slaviti Boga*, ali Trubarjevemu *Inu sledni jezik bode spoznal Boga*. V *Predgovoru* slovnice je zapisal, da je glavna naloga kranjskega jezika čaščenje Boga, zato smo dobili svoj prevod *Biblije* in slovnico kranjskega jezika.

Bohorič je uvrstil slovenski jezik na zemljevid najbolj razvitih evropskih jezikov 16. stoletja, saj je bila slovenščina med prvimi devetimi evropskimi jeziki, ki so bili normirani v jezikovnem priročniku – v 15. stoletju so dobili natisnjeno slovnico Španci (1492), pred tem v rokopisu tudi Italijani (1437–1441), v 16. stoletju pa še Francozi (1530), Čehi (1533), Portugalci (1536), Valižani (1567), Poljaki (1568), Nemci (1578) in za njimi tudi Slovenci (1584). Bohorič je po Karlu IV. razširjal informacijo iz *Zlate bule*, da je potrebno znati več jezikov, pri tem pa da sta italijanski in slovanski (slovenski/kranjski) jezik ob nemščini najbolj razširjena jezika v Avstrijskem cesarstvu.

Slovenski protestanti so v 16. stoletju normirali osrednjeslovensko različico slovenskega knjižnega jezika. Adam Bohorič je kranjščino razumel kot kultiviran uradovalni jezik in ji je pripisoval velik ugled v javnosti. V *Predgovoru* svoje slovnice *Zimske urice* je zanosno zapisal, da je kranjščina pomemben slovanski jezik (ne imenuje ga slovenski jezik). Prav tako pa je razumel tudi Slovence kot prebivalce, ki živijo v različnih deželah oz. pokrajinah in jih medsebojno druži in povezuje v takrat še navidezno celoto skupni jezik, tj. kranjščina. Slovencev v današnjem pomenu besede še ni poimenoval, jih je pa uvrstil v širši slovanski prostor, npr. samostalnik *Slavus*, pridevniški obliki *Slavonicus* in *Slavicus* ali prislov *Slavice*.

Bohorič je bil prvi med Slovenci, ki je opozoril na samobitnost slovenskega/kranjskega jezika, ki je drugačen kot latinščina in ima svoje posebnosti. Čeprav je kranjščino v slovnici primerjal z latinskim jezikom, so *Zimske urice* že uporabna slovnica slovenskega jezika, saj predstavlja spol, sklon in število (kot danes), dvojino pa primerja z grško slovnico. Poskušal je ustaliti zapisovanje posameznih glasov – trdega *l*, *v* in *u* – in če gledamo z današnjimi očmi, je Bohorič napisal veljavno didaktično slovnico. Pisavo je uredil po načelu, da mora biti vsak

kranjski glas zapisan vedno z enakim znakom. Uvedel je devetindvajset črk, v primerjavi z današnjo slovenico so bili dodatni *q*, *x*, *y* in dvočrkje *šč*, posebnost pa so bili znaki za sičnike in šumevce ter zlitnike. Med drugim je za črko *s* uvedel znak iz nemške gotice, t. i. dolgi *ſ*. Latinska abeceda je bila zelo primerna za kranjski jezik, zato jo je Bohorič sprejel v slovnico, jo zapisal in ponudil uporabnikom. Slovenski protestanti so, razen Trubarjevih prvotiskov, tiskali knjige v bohoričici. Čeprav je pisavo prvi uporabljal Trubar, uredil pa jo je Krelj, jo po Bohoriču, ki ji je postavil trdnejša pravopisna pravila, »z nekoliko pravico imenujemo bohoričica« – na Slovenskem se je nekajkrat posodobljena obdržala do sredine 19. stoletja in jo je uporabljal tudi France Prešeren.

Bohoričevo slovnico iz leta 1584, ki je danes zelo iskana med knjigoljubi, je prvi natančno raziskoval znameniti slovenist in jezikoslovec pater Stanislav Škrabec v drugi polovici 19. stoletja. Nanjo se je večkrat skliceval v jezikoslovnih zapisih, ki jih je objavljal v frančiškanskem časopisu *Cvetje z vrtov svetega Frančiška*, prvič že v 7. zvezku prvega letnika leta 1880, natančno pa predvsem v razpravah *Nekoliko slovenske slovnice za poskušnjo* in v *Glasu in naglasu našega knjižnega jezika*. Pred Škrabcem so Bohoričevo slovnico poznali Kopitar, Žiga Zois, Ivan Žiga Popovič, Marko Pohlin (verjetno je poznal tudi rokopisni povzetek iz leta 1755), predvsem pa Hipolit, ki je Bohoričeve *Zimske urice* ponovno izdal leta 1715 (zamolčal pa je Bohoriča kot avtorja, izpustil je tudi njegov Predgovor), in celovški jezuiti, ki so jo slabo prevedli v nemščino leta 1758.

Ljubljana – od Magistrata do Tromostovja

Reformacija je v slovenskem prostoru med drugim načrtovala tudi ustrezno izobraževanje in ustanavljanje šol. Protestanti so organizirali pouk v latinščini, nemščini in kranjščini po mestih in trgih, v vaških šolah pa se je poučevalo branje in pisanje ter katekizem v slovenskem jeziku. Iz teh šol so najbolj nadarjeni nadaljevali izobraževanje na stanovskih šolah – na Kranjskem je bila taka v Ljubljani. Protestanti so po naših deželah odprli okrog štirideset šol, da bi izobrazili tudi kmečko ljudstvo. Trubar je opozoril, da je potrebno izobraževati tudi deklice.

Leta 1548 je bila v Ljubljani zasebna protestantska šola, ki jo je vodil Lenart Budina. Ljubljanski župan Marko Pregelj jo je leta 1563 na Trubarjevo pobudo in s pomočjo deželnih stanov povzdignil v prvo

javno latinsko stanovsko šolo na Slovenskem, ki je imela svoje prostore v nekdanjem Špitalu, današnji Kresiji, Budina pa je bil njen prvi ravnatelj. Že leta 1326 je omenjen zavod za bolne in ubobožane ljubljanske meščane, ki so ga imenovali Špital in po njem se je nekdaj imenovala tudi Špitalska ulica. V tem poslopju je bila od leta 1345 tudi cerkev sv. Elizabete, ki je bila v 16. stoletju protestantsko središče in sta v njej pridigala tudi Primož Trubar in Jurij Dalmatin. V poslopju je delovala tudi stanovska latinska šola, ki je imela stopnjo gimnazije, in sicer od 1563 do 1598. Na pročelju te zgradbe sta ob vhodu dva kipa, in sicer avtorja naše prve slovnice Adama Bohoriča in zdravnika Marka Gerbca.

Leta 1564 je Trubar izdal *Cerkveno ordningo*, v katero je vključil tudi šolski red po nemškem Lutrovem vzoru in ker se je zanimal za razvoj šolstva na Kranjskem, je poznal tudi Bohoričevo šolo v Krškem. Ko je Budina umrl, je Trubar nagovoril Krelja, naj povabi Bohoriča vodit stanovsko šolo v Ljubljano. Povabilno pismo sta leta 1565 podpisala Trubar in Krelj. Bohorič se je vabilu odzval, v Ljubljani se je naselil v današnjem Filipovem dvorcu nasproti stanovske šole, na kateri je bil ravnatelj med letoma 1566 in 1582, nato pa še 1595 do 1598 in je zanjo napisal dva šolska reda – iz leta 1768 je izgubljen, ohranjen pa je njegov šolski red iz leta 1575.

O pomenu Bohoričevega dela

Bohoričevo slovničarsko in pedagoško delo kaže, da je bil med našimi protestanti najbolj prepoznaven humanist z največjo jezikovno samozavestjo. V njegovem *Predgovoru Zimskih uric* izstopa misel o jezikovni enotnosti, ki prebivalce različnih slovenskih dežel in pokrajin kulturno povezuje in jih vključuje v evropski duhovni prostor. Gre za predzgodbo o slovenski državotvornosti, za izenačenje jezikovnega in narodnostnega vprašanja, za razmišljanje o jeziku kot bistvenem delu narodove identitete. V času, ko smo vedno bolj nasilno izpostavljeni globalni anglizaciji, je potrebno prisluhniti Bohoriču in razumeti, zakaj se moramo Slovenci v slovenskih javnih šolah sporazumevati in izobraževati v slovenščini. Brez jezika nas ni, če ga bomo izgubili se bomo izslovenili in postali Neslovenci!

Adam Bohorič nas danes nagovarja s svojim humanizmom in odnosom do slovenskega jezika, ki ga je v 16. stoletju tako odgovorno in z veliko ljubeznijo raziskoval. Zavedal se je, da je slovenščina bistvena

prvina naroda, ki ga je imel zelo rad, hkrati pa je pomemben tudi za razvoj vsakega posameznika. Če bomo danes znali gledati na jezik in narod kot Bohorič, sem prepričan, da se bo slovenščina uspešno razvijala v družbi svetovnih jezikov in se bodo v njej sporazumevali tudi še čez petsto let.

TV Slovenija, Prvi program; (Ne)znana poglavja slovenske zgodovine, 3. 11. 2021.
Scenaristka Tatjana Markošek.

Nova prelomna spoznanja o Adamu Bohoriču

Leta 2020 smo zaznamovali 500. obletnico rojstva prvega slovničarja slovenskega jezika in protestantskega šolnika Adama Bohoriča. To je spodbudilo številne raziskovalce, da so na novo ovrednotili njegov vpliv na razvoj protestantske miselnosti, pa tudi njegovo življenjsko pot. Nova odkritja o Bohoriču, za katerega zdaj strokovnjaki pravijo, da je bil največji humanist 16. stoletja med Slovenci, razgrinjajo avtorji v zborniku Novi pogledi na Adama Bohoriča. Uredil ga je akademik dr. Marko Jesenšek.

Avtor prve slovenske slovnice v latinščini, po katerem je imenovana pisava bohoričica, učitelj Jurija Dalmatina in revizor njegovega prvega prevoda *Svetega pisma* v slovenščino, protestantski učitelj in ravnatelj stanovske šole v Ljubljani – vse to in še veliko več je bil Adam Bohorič, ugotavljajo znanstveniki petsto let po njegovem rojstvu. Pustil je trajne sledi v slovenski zgodovini, saj je s svojim delom zaznamoval slovenstvo v času in prostoru ter protestantsko misel. Med slovenskimi protestantskimi misleci 16. stoletja je bil edini brez teološke izobrazbe. Danes raziskovalci ugotavljajo, da je bil v preteklosti pogosto spregledan. Akademik Janko Kos pravi, da je bil največji humanist med Slovenci v 16. stoletju. To je le eno izmed novih spoznanj o Adamu Bohoriču, ki ga lahko preberemo v zborniku *Novi pogledi na Adama Bohoriča*. Izšel je lani, izdala ga je Slovenska akademija znanosti in umetnosti skupaj z Ustanovo dr. Šiftarjeva fundacija. Urednik zbornika je akademik dr. Marko Jesenšek, v njem pa lahko preberemo triindvajset prispevkov o življenju in delu Adama Bohoriča. Avtorji so jih najprej predstavili leta 2021 na dvodnevnem simpoziju, ki je po besedah jezikoslovca akademika doktorja Marka Jesenška prinesel nova pomembna spoznanja o Adamu Bohoriču.

Najpomembnejša novost je odkritje kolega Borisa Golca, sodelavca Zgodovinskega inštituta Milka Kosa ZRC SAZU in enega naših najboljših poznavalcev arhivov. V ljubljanski mestni davčni knjigi za leto 1600

je odkril dokument, ki dokazujejo, da je Adam Bohorič 20. marca leta 1601 plačal davek za hišo v Ljubljani, tj. današnji Filipov dvorec ob Ljubljanici, v kateri je živel z družino in čevljarskim podnajemnikom. 27. avgusta 1602, ko se je odmerjal davek za leta 1601, 1602 in 1603, pa so davek že plačali Bohoričevi dediči (njegov zet) in podnajemnik čevljar. Golec je tako dokazal, da Bohorič ni umrl neznano kje in kdaj v tujini, kot smo doslej mislili. Za razliko od drugih slovenskih protestantov ni zbežal v Nemčijo, ampak je do smrti živel v Ljubljani, kjer je umrl po 20. marcu 1601 in pred 27. avgustom 1602.

Tudi letnico njegovega rojstva raziskovalci iz domnevnega leta 1520 premikajo za nekaj let navzgor, na leto 1524, najpomembnejša pa je seveda ugotovitev, da Adam Bohorič ni umrl nekje na današnjem nemškem ozemlju, kot smo se doslej učili v šoli.

Informacija o Bohoričevi smrti v tujini, verjetno po 20. novembru 1598 v Nemčiji, se je ponavljala iz generacije v generacijo. Domneva je izhajala iz pisma ljubljanskega kanonika Hočevarja, da je protestantske učitelje potrebno izgnati iz Ljubljane. Na SAZU-jevem simpoziju pa se je pokazalo, da je Bohorič ostal v Ljubljani in je tu tudi umrl. Drugo pomembno spoznanje je, da je v Krškem poučeval v latinski šoli, ki ni bila njegova privatna šola, ampak mestna oz. župnijska – na njej je poučeval tudi Jurija Dalmatina, veljal pa je za najboljšega učitelja latinščine. Tretje pomembno Golčevo odkritje je ponatančenje Bohoričevega rojstva – v univerzitetnih matrikah na Dunaju in v Wittenbergu je odkril, da se je Bohorič vpisal na dunajsko univerzo leta 1543, leta 1548 pa je našel njegovo ime zapisano na univerzi v Wittenbergu. Če bi se rodil leta 1520, bi bil kot študent v Wittenbergu star že štiriindvajset let, kar pa je bilo za tiste čase nemogoče, saj se je študij začenjal pri šestnajstih, najkasneje sedemnajstih letih. Golec je zato datum Bohoričevo rojstva umestil v leto 1524, zanesljivo pa tega, žal, ne moremo potrditi. Pomembno pa se mi zdi, da so bili napačni podatki po izidu *Novih pogledov na Adama Bohoriča* umaknjeni iz *Slovenskega biografskega leksikona* in popravljeni, kot jih je razložil Boris Golec.

Simpozij o Adamu Bohoriču lepo dopolnjuje tudi izobraževalni film RTV Sloveniji *500 let rojstva Adama Bohoriča*, ki je nastal v dokumentarni seriji *(Ne)znana poglavja slovenske zgodovine*. Med snemanjem smo bili tudi na obronkih Bohorja in tam smo srečali enega izmed davnih sorodnikov Adama Bohoriča. Povedal je, da je v njegovi družini

ohranjeno ustno izročilo, da je na njegovem sedanjem posestvu v naselju Presladol nekoč stala hiša, v kateri se je rodil Adam Bohorič.

V zborniku je jezikoslovec akademik Marko Snoj razložil, da obstajata dve možnosti za etimologijo priimka Bohorič.

Gre za znana etimološka dejstva, ki jih je Marko Snoj prvi povezal in razložil, od kod prihaja priimek prvega slovenskega slovničarja. Zavrnil je možnost, da bi naj Bohorič dobil priimek oz. ime po pogorju, pod katerim je bil rojen. Njegov priimek namreč izhaja iz osebnega lastnega imena Bohor, kraj, hrib, gora pa je bila nato poimenovana po osebnem lastnem imenu. Priimek bi naj, tako etimologi domnevajo, nastal iz tega lastnega ime – tako kot je Petrov sin Petrič in kovačev sin Kovačič, je Bohorjev sin Bohorič, in sicer je nastal iz osebnega imena očeta ali prednika, po spremembi besednega pomena pa je nastalo še poimenovanje pogorja.

Akademik Jesenšek poudarja še eno zelo pomembno novost glede Bohoričevega ravnateljevanja na latinski stanovski šoli v Ljubljani.

Gre za zelo pomembno spoznanje, ki smo ga potrdili na simpoziju, da je potekalo izobraževanje na ljubljanski stanovski šoli tudi v slovenskem jeziku. Šolo, ki jo je vodil Adam Bohorič, res imenujemo latinsko. Latinščina je bila takrat jezik izobražencev, Bohoričeva šola pa je pripravljala mlade nadarjene kranjske in nemške fante za nadaljnji študij, ki je potekal v latinščini. Zelo pomembno pa je spoznanje, da se je izobraževanje v Ljubljani začelo v kranjščini. V stanovsko šolo so se vpisovali fantje, ki verjetno niso znali nemško in še manj latinsko, zato je bil začetni pouk v kranjščini, ali kot bi danes rekli v slovenščini. Kranjščina je bila pomožni jezik na poti preko nemščine do latinščine. Na vrednostni lestvici treh jezikov je bila slovenščina, tako kot se je v zgodovini Slovencev pogosto dogajalo, nižje od nemščine. Slovenščina je bila pomoč pri učenju nemščina, nemščina pa pogoj, da so se dečki dobro naučili tudi slovenskega jezika.

Bohorič je napisal dva šolska reda, vendar pa zgolj domnevamo, katere slovenske knjige in učbenike so učenci uporabljali pri pouku – zagotovo Kreljevo *Otročjo biblijo*, žal pa ni informacij, ali tudi katero izmed Bohoričevih knjig. Skoraj neverjetno je, da Bohorič kot ravnatelj in učitelj ne bi zahteval npr. vsaj trijezičnega latinsko-nemško-slovenskega abecednik *Elementale Labacense*, ki je danes, žal,

izgubljen, in prav tako izgubljenega trijezičnega slovarja *Nomenclatura trium Linguarum*, ali *Otročje table*, vendar lahko o tem zaenkrat le ugibamo.

Bohorič je v Ljubljano prišel na povabilo protestantov Primoža Trubarja in Sebastijana Krelja. Vabila sta mu poslala v latinščini. Simbolno sporočilo tega pojasnjuje profesor Jesenšek.

Zelo zanimiva podrobnost iz naše protestantske zgodovine šestnajstega stoletja. Adam Bohorič formalno ni imel visokošolske izobrazbe kot Krelj in Trubar, saj šolanja v Wittenbergu ni zaključil. Kljub temu pa je bil izvrsten v latinščini. Jurij Dalmatin, ki je bil Bohoričev učenec v krški latinski šoli, je to odličnost kasneje tudi potrdil. Mislim, da sta Krelj in Trubar, dva slovenska protestanta in humanista, ki sta imela najvišjo možno izobrazbo tistega časa, namenoma napisala povabilno pismo Bohoriču ne v kranjščini, ampak v aristokratski latinščini. Izkazala sta mu posebno čast in priznala, da ima neformalno enako, če ne celo boljšo izobrazbo, kot sta jo onadva pridobila na univerzi. Pismo je verjetno napisal Krelj, Trubar je bil sopodpisnik, Bohorič pa je dobil priznanje od svojih ljubljanskih in protestantskih kolegov, da je najboljši učitelj latinščine na Kranjskem – kranjski protestanti so si v 16. stoletju sicer dopisovali v nemščini ali kranjščini.

Adam Bohorič po izobrazbi ni bil teolog tako kot nosilci protestantske vere in miselnosti na slovenskem ozemlju.

Zdi se, da smo prav to spregledali v preteklosti, saj Bohorič ni bil neposredno vključen v teologijo in versko reformacijsko gibanje na Kranjskem oz. v Ljubljani. Mogoče je prav zaradi tega po upokojitvi lahko ostal v Ljubljani in ga močna katoliška protireformacija ni silila v izgnanstvo. V Ljubljani najbrž ni imel razkošnega upokojenskega življenja, a je pomembno, da mu ni bilo potrebno oditi na Bavarsko oz. v nemški prostor, ki je bil naklonjen protestantizmu. Zadnja leta je najbrž imel finančne težave, ki jih poskušal reševati tako, da je pritličje svoje hiše, današnji Filipov dvorec v Ljubljani, oddajal v najem čevljarju.

Nova odkritja o Bohoriču prinašajo tudi spoznanje, da je bil največji humanist med Slovenci v 16. stoletju

Bohoričevi kranjski sodobniki so v našem zgodovinskem spominu predvsem protestanti, njega pa smo razločevalno imenovali – tudi v

starem zapisu v *Slovenskem biografskem leksikonu* – za šolnika. Seveda ni šlo za publicistični ali celo slabšalni izraz, Bohorič je bil izkušen in najbolj sposoben učitelj na Kranjskem, a se je zdelo, da je bil vendar nekoliko manj »pomemben« in izobražen kot Trubar, Krelj in Dalmatin. Na simpoziju smo to neupravičeno misel ovrgli in pokazali, da je bil Bohorič izvrsten poznavalec latinščine, ki jo je obvladal celo bolje kot Trubar. Bil je enakovreden sogovornik vsem najpomembnejšim Slovencem tistega časa, s tem pa tudi plemičem, ki so podpirali protestantsko gibanje. Akademik Janko Kos je umestil njegovo duhovno obzorje v evropski prostor. Verjetno je poslušal Melanchthonova predavanja na univerzi v Wittenbergu in si pridobil dobro protestantsko duhovno podlago, ki jo je z lastnim razumom razširil v najširši humanistični prostor. Janko Kos je prepoznal Bohoričevo razumevanje jezika in etnične skupnosti kot zgodnjo stopnjo slovenske nacionalne zavesti, Bohoriča pa je imenoval za izobraženega ali najbolj humanistično usmerjenega Slovenca v 16. stoletju.

Ob koncu pogovora smo jezikoslovca akademika dr. Marka Jesenška vprašali, kako bi učitelji po njegovem morali učiti učence o delu in življenju Adama Bohoriča.

Bohoriča je potrebno za šolsko rabo dodatno premisliti in poiskati pravo mero novih pogledov ter primerno razslojiti vedenje za osnovno- in srednješolce. *Novi pogledi na Adama* Bohoriča odpirajo razmerja v razumevanju protestantizma in humanizma ter vloge in pomena Adama Bohoriča v slovenskem in evropskem duhovnem prostoru. *Slovenski biografski leksikon* je temu prvi sledil – izboljšal je ustaljene biografske podatke, besedilo pa je dopolnil po simpozijskih spoznanjih in pokazal, da je potrebno dodatno ovrednotiti Bohoričev pomen za slovenstvo. Primerno današnjemu času je potrebno razložiti Bohoričevo razumevanje jezika in nacije, pomen slovenskega jezika v izobraževanju in vlogo humanistične miselnosti v sodobnem času – Bohorič je bil eden izmed najbolj izobraženih Slovencev svojega časa. Bohoričevo izkušnjo je potrebno prenesti v naš čas, dati znanju pomembnost in pokazati, kako se naj nadaljuje Bohoričeva humanistična misel v 21. stoletju, ko prihaja do prevrednotenja vrednot in domoljubje izgublja pozitivni predznak. Adam Bohorič, ki ni imel formalne univerzitetne izobrazbe, je leta 1584 izdal v latinščini pisano slovnico kranjskega oz. slovenskega jezika. Na *Zimske urice* ne smemo gledati z znanjem o

jeziku, ki ga imamo danes. Ali se danes še zavedamo, da je kranjski oz. slovenski jezik postal po Bohoričevi zaslugi deveti sodobni jezik na svetu, ki je bil popisan v slovnici? Kaj je to pomenilo za kasnejše slovensko jezikovno in nacionalno vprašanje? Ne za Adama Bohoriča in 16. stoletje, ampak za duhovni in kulturni razvoj slovenstva nasploh. Bohorič je postavil Kranjce v središče evropskega humanističnega razmišljanja, s tem pa seveda tudi svetovnega gibanja in znanosti. Bohorič je bil najpomembnejši sodelavec Jurija Dalmatina med zadnjimi pripravami za tisk *Biblije* – slovenščina je med prvimi petnajstimi jeziki na svetu, v katere je bilo prevedeno celotno *Sveto pismo*, danes je na svetu več kot tri tisoč jezikov, ki imajo *Sveto pismo* prevedeno po delih ali v celoti; danes je poznamo na tisoče in tisoče slovnic različnih jezikov, Slovenci smo jo dobili deveti po vrst. Vrednost, ki jo je Bohorič postavil Slovencem, presega vse mere, moramo pa jo dojeti, razumeti in znati živeti z njo. Danes je potrebno te vrednote predstaviti v šoli na pravi način in s pravim poudarkom. Gre za Bohoričevo veličastno dediščino, s katero moramo odgovorno upravljati.

V *Novih pogledih na Adama Bohoriča* je prikazan tudi Bohoričev odnos do jezika v okviru oblikovanja kasnejšega slovenskega narodnostnega vprašanja in državotvornosti. Monografijo sem uredil tako, da je na začetku prikazan čas, v katerem je Bohorič živel. Sledijo razprave jezikoslovcev – to je zahtevno branje –, ki potrjujejo, da je bil Bohorič mnogo več kot šolnik. Predstavljeni so izrazi *Slovenec*, *Slovan*, *Winidsche* itn., ki so se v 16. stoletju pomensko prepletali in niso označevali enakih pomenov kot danes. Za našo šolsko rabo in publicistiko velja popreprosteno mnenje, da je slovenski knjižni jezik nastal v 16. stoletju. Ob dnevu reformacije nas mediji obveščajo, da je bil Primož Trubar začetnik slovenskega knjižnega jezika. Gre za zavajajoče poenostavljanje, saj slovenskega knjižnega jezika v današnjem pomenu še ni bilo. Kranjski protestanti so v 16. stoletju kultivirali kranjski knjižni jezik, ki je združeval Kranjsko, Koroško in Štajersko. Prekmurski protestanti so v 18. stoletju normirali prekmurski knjižni jezik, obstajalo pa je še več pokrajinskih različic jezika, npr. na zahodu beneškovidemska, med Dravo in Muro vzhodnoštajerska. Enotni slovenski knjižni jezik, takrat se je imenoval novoslovenski, pa se je oblikoval sredi 19. stoletja. Jakob Müller in Vincenc Rajšp, prvi kot jezikoslovec in drugi kot zgodovinar, sta v monografiji natančno pojasnila, kako so se ti izrazi prepletali in spreminjali od Bohoriča do pomladi narodov, ko smo

se Slovenci s pomočjo jezika potrdili kot zgodovinski narod s svojo zavestjo, jezikom, literaturo in kulturo. Bohorič, Trubar in somišljenik so v 16. stoletju izraz Slovenec razumeli širše v slovanskem okviru. Monografija se zaključuje s preslikavo Bohoričevega dela v sodoben čas, in sicer kako se osnovnošolci učijo o Bohoriču in kako je predstavljen v srednješolskih berilih. Prikazan je Bohoričev pomen pri sodobnem pouku slovenskega jezika.

Radio Slovenija, Program Ars*;* Sedmi dan, 5. 3. 2023.
Voditeljica Nataša Lang.

Števan Küzmič, pozabljeni velikan slovenske kulturne zgodovine

Evangeličanski duhovnik, ki se je rodil pred natanko tristo leti, je z mojstrskim prevodom Nove zaveze iz grščine vzpostavil prekmurski knjižni jezik, to pa je v 19. stoletju pomembno zaznamovalo celostni razvoj slovenščine. Le malokdo ve, da Slovenci nimamo le ene različice knjižnega jezika – ampak kar dve. Prvo, starejšo, tisto, ki se je začela razvijati s Primožem Trubarjem sredi 16. stoletja, seveda poznamo in bolj ali manj uspešno uporabljamo vsi. Kaj pa druga? Ta se je po zaslugi evangeličanskih duhovnikov – v tem kontekstu velja omeniti vsaj Franca Temlina, Mihaela Severja Vanečaja ter Štefana Küzmiča – začela razvijati od prve polovice 18. stoletja dalje na skrajnem severovzhodu slovenskega narodnega ozemlja in jo danes poznamo kot prekmurski knjižni jezik. Sodobni jezikoslovci in literarnimi zgodovinarji ugotavljajo, da je slovstvena produkcija v tem jeziku – pa čeprav ga pozna le malokdo z desnega brega Mure – slej ko prej odigrala ključno vlogo pri ohranjanju slovenskega značaja Prekmurja in Porabja.

Števan Küzmič je najpomembnejši, najzmožnejši izmed utemeljiteljev prekmurske knjižne norme, od čigar rojstva letos mineva natanko tristo let. Kako je Küzmič živel, kaj je pravzaprav ustvaril in kakšno mesto gre njegovi zapuščini v širšem kontekstu slovenske kulturne zgodovine, preverjamo v pogovoru s slovenistom in jezikoslovcem, izvrstnim poznavalcem Küzmičevega časa in dela, predavateljem na Oddelku za slovanske jezike in književnosti mariborske Filozofske fakultete, akademikom. dr. Markom Jesenškom. Spoštovani gospod Jesenšek, dober večer.

Dober večer in lep pozdrav vsem poslušalcem Kulturnega fokusa.

Primož Trubar je bil sodobnik prvih protestantov. Ko je Martin Luter 31. oktobra 1517 pribil znamenitih petindevetdeset tez na vrata cerkve v Wittenbergu, je poznejši oče slovenskega knjižnega jezika štel devet let. Števan Küzmič se je rodil leta 1723, ko je bil protestantizem seveda že dolgo etablirana sila v verskem, kulturnem in političnem življenju

stare celine. Vemo, da ima protestantizem kopico različnih obrazov, tako da protestante na Švedskem marsikaj loči od protestantov na Nizozemskem ali na Madžarskem. Na heterogeni značaj protestantizma vplivajo različne intelektualne doktrinarne tradicije, ki se jih verniki oprimejo v različnem okolju, na splošno pa tudi kultura in zgodovina dežel, v katerih verniki bivajo. Zato mislim, da bi bilo pametno, da bi najin pogovor začela pri vprašanju, kakšna je pravzaprav podoba, kakšna je bila pravzaprav narava protestantizma na Ogrskem v 1. polovici 18. stoletja, ko se je Küzmič rodil.

Slovenski protestanti na Madžarskem so bili povezani s kranjskim prostorom bolj kot s severom, zato večjih razlik v slovenskem prostoru ni bilo. Kranjski in prekmurski protestantizem je bil del evropskega reformacijskega prostora, pri nas pa je ob verskem imel tudi pomemben kulturni predznak. Lutrova želja reformirati Cerkev je izhajala iz prepričanja, da je evropsko krščanstvo v krizi, ker se je oddaljilo od *Svetega pisma* in vrednot prave vere. Spremembe so bile nujne in tesno povezane z jezikovnim vprašanjem, saj so protestanti zahtevali, da mora bogoslužje potekati v maternem jeziku, *Sveto pismo* pa mora biti prevedeno v vernikom razumljiv, torej materni jezik. Kranjščina v 16. stoletju in prekmurščina v 18. stoletju sta postali bogoslužna in svetopisemska jezika, in ker je bil nastanek knjižnih različic slovenskega jezika najtesneje povezan z vero – slovenski knjižni jezik je vzporedni dosežek protestantizma –, je protestantizem na Kranjskem in v Prekmurju odprl tudi kulturno vprašanje slovenstva. Kranjci pod Dunajem in Prekmurci pod Budimpešto niso imeli svoje države, samostojne politike in vojske, zato se je narodna identiteta začela oblikovati kot jezikovno vprašanje, kultura pa je postala nadomestek za državo – na Kranjskem in v Prekmurju se je versko vprašanje izenačilo z jezikovnim, politični spopad v zahodnoevropski cerkvi pa je v slovenskem prostoru prerastel v kulturno gibanje. Glavna naloga kranjskih protestantov na čelu s Trubarjem je bila čim prej naučiti ljudi brati in pisati ter nato prevesti *Sveto pismo*, da se bo lahko vsak vernik neposredno pogovarjal z Bogom. Misel, da med vernikom in Bogom ne sme biti posrednikov, je skupna kranjskim in prekmurskim protestantom, razlika pa je predvsem časovna – sto petinšestdeset let je med Trubarjevim (1550) in Temlinovim (1715) katekizmom ter sto sedeminosemdeset let med Dalmatinovo *Biblijo* (1584) in Küzmičevim *Nouvim Zákonom* (1771). V slabih dvesto letih so se politične razmere seveda spremenile – protireformacijski ukrepi Ferdinanda

II. in pritiski verskih komisij so Turjaške, gospode Črnomaljske in druge plemiče, ki so podpirali in financirali kranjske protestante, spreobrnili v katolicizem. Ogrska kraljevina je ostala versko bolj odprta. Med Madžari je prevladoval katolicizem, madžarsko protestantsko podeželje je bilo v 16. stoletju večinoma kalvinistično, nemško, slovaško in slovensko, tj. prekmursko prebivalstvo pa je pripadalo evangeličanski cerkvi. Duh sorazmerno večje verske svobode je med prekmurskimi Slovenci trajno ohranjal protestantsko vero zaradi odločitve madžarskega plemstva, npr. Batthyányjev in v Prekmurju vplivnih Nádasdyjev, ki so se po načelu *Cuius regio, eius religio* odločili za luteranstvo. Madžarski protestantizem je bil tesno povezan z Nizozemsko in Švedsko, saj so njihovi študenti študirali na univerzah v Utrechtu, Leidnu, Groningenu in še kje na Nizozemskem. Imenovali so se študenti popotniki, ker se doma na Madžarskem niso smeli izobraževati v protestantskem duhu. Akademska peregrinacija je po končanem študiju prinašala na Madžarsko kalvinizem in najmodernejše znanje Nizozemske republike, vzpostavile pa so se tudi močne in trajne finančne povezave med obema kalvinskima skupnostma. Madžarski protestanti so bili povezani tudi s Švedi, in sicer predvsem vojaško v boju proti Habsburžanom – v tridesetletni vojni je bil npr. Juraj I. Rákóczi vojaški zaveznik švedskega kralja Gustava II. Adolfa. Kljub takim globalnim madžarskim povezavam pa prekmurski protestanti niso bili neposredno povezani z Nizozemci, saj so študirali predvsem v Požunu (Bratislava), Halleju ali Jeni, prav tako pa ne obstajajo dokazi, da bi nizozemska kalvinistična cerkev neposredno financirala prekmurske protestantske tiske. Protestantska vera se je v Prekmurju brez večjih težav obdržala do leta 1671, ko je nastopilo t. i. žalostno desetletje. Po uporu Zrinskih in Frankopanov proti Habsburžanom je Dunaj razglasil protestantizem za vir vseh težav. Upornike so obglavili, med njimi tudi prekmurskega plemiča Franca Nádasdyja, ukinili ogrsko ustavo in začeli zapirati protestantske cerkve ter jih vračati katoličanom. Močna rekatolizacija je trajala deset let, nato pa so na ogrskem državnem zboru v Šopronu leta 1681 določili t. i. artikularne kraje, v katerih so bile dovoljene protestantske cerkve. Kraji so bili poimenovani po 25. in 26. zakonskem členu – členi v zakonu so se imenovali artikuli – in za slovenske prekmurske protestante sta bila najbližja artikularna kraja Šurd in Čobin (Nemescsó) na Madžarskem, v katera so potem romali dvakrat letno, množično predvsem za veliko noč. Tam sta delovala tudi slovenska

protestantska pridigarja Števan Küzmič in njegov naslednik Mihael Bakoš. Čeprav v Prekmurju naslednjih sto let ni bilo protestantskih cerkva, se je vera ohranila tudi zaradi bližnjih artikularnih krajev na Madžarskem in prekmurski protestanti so dočakali tolerančni patent Jožefa II., ki je leta 1781 ponovno dovolil ustanavljanje evangeličanskih verskih občin v takrat že povsem katoliški Zalski in Železni županiji, oziroma v novoustanovljeni katoliški Sombotelski škofiji, ki je leta 1777 cerkveno-upravno združila vse prekmurske Slovence.

Hočete reči, da je bilo v teh artikularnih krajih dovoljeno svobodno izpovedovanje vere?

Artikularni kraji so bili zakonsko določeni in protestanti so lahko imeli v njih svoje cerkve in Božjo službo. Cesar Leopold I. je moral dovoliti več verske svobode v Ogrskem kraljestvu, saj so se plemiči odločno upirali rekatolizaciji. 25. in 26. artikul sta bila delni sporazum, ki je leta 1681 sicer dovolil protestantizem na Ogrskem, vendar pa ga je Dunaj strogo nadzoroval. Protestantske cerkve so morali zgraditi v letu dni, sicer so izgubili gradbeno dovoljenje; bile so lahko le lesene, niso smele imeti zvonika in vhoda z glavne ulice, tako da so bile čim manj opazne. Razmere še zdaleč niso bile idealne, vendar pa so slovenski verniki iz Prekmurja lahko romali v dobrih osemdeset kilometrov oddaljena Šurd ali Čobin – hodili so v večjih skupinah približno tri dni v eno smer, kar pomeni, da so bili za krst otroka ali za Božjo službo skoraj teden dni odsotni od doma. Šurd je bil slovensko govoreč v Küzmičevih časih, tako da so prekmurski romarji pogosto prespali pri šurdskih rojakih, medtem ko v Čobinu Slovencev ni bilo. Težave so bile tudi, ker je k Božji službi prihajalo hkrati veliko število romarjev in so jih morali ločevati po jezikih. Pridiga je bila zelo dolga, po tem je bil znan zlasti Števan Küzmič, ki je prekmurske rojake versko in narodnostno nagovarjal in spodbujal, kako zdržati in preživeti v domačem Prekmurju ter ohraniti slovenski jezik oziroma se ne zliti z madžarskim jezikom in kulturo. Pred njim je bil v Čobinu pridigar Mihael Sever, za njim pa Bakoš, Hüll in Berke. Obhajilo pod obema podobama je zaradi številnih romarjev lahko trajalo tudi več ur, krsti so bili praviloma množični, mladoporočenca pa sta v artikularnem kraju prejela protestantski blagoslov, to je naknadno potrditev poroke, ker ju je v Prekmurju lahko poročil le katoliški župnik, protestantski pastor pa ni smel poročati prekmurskih Slovencev, ki niso živeli v artikularnem kraju. Protestantski pastor je v

artikularnem kraju potrdil poroko in posvetil mladoporočenca s polaganjem rok, nato pa ju je vpisal še v artikularno poročno knjigo, ki pa je Dunaj ni priznaval. Artikularni kraji so bili pomembni ohranjevalci prekmurskega jezika, saj je božja služba potekala v prekmurščini, enako krst in obred poroke. V Šurdu in Čobinu so bile prekmurske šole, organizirana je bila oskrba s prekmurskimi tiski, ki so jih lahko uradno prodajali in zakonito kupovali ter jih nato morali skrivaj prinesti v Prekmurje. Predvsem pa so se romarji ves čas sporazumevali v slovenskem jeziku in si v obeh krajih izmenjevali informacije o razmerah v Ogrskem kraljestvu in Avstrijskem cesarstvu. Kljub omejitvam pa je bilo to bolje kot na Štajerskem ali drugod na Kranjskem, kjer protestantizem ni preživel in ga tudi tolerančni patent ni več obudil. Vprašanje je, ali bi se na Štajerskem tako kot v Prekmurju oblikovala samostojna različica slovenskega knjižnega jezika, če bi protestantizem preživel. Če sklepamo po kranjski in prekmurski zgodbi, bi bil odgovor pritrdilen, saj bi se ohranila tradicija, na katero bi se navezali tudi katoličani, tako pa je katoliškemu duhovniku Petru Dajnku v prvi polovici 19. stoletja enostavno zmanjkalo časa za uresničitev takega jezikovnega načrta. Knjižna kranjščina in prekmurščina sta bili vključeni v kulturni načrt protestantov, jezika sta prevzela identitetno vlogo govorcev in jih povezovala, knjižni različici slovenskega jezika pa sta bili vzporedni dosežek verskega gibanja, ki je materni jezik najtesneje povezal s pravo vero. Dajnkov poskus normirati štajersko pokrajinsko različico jezika je kljub temu imel pomembno vlogo v razvoju slovenskega knjižnega jezika, saj je sredi 19. stoletja predstavljal most med Kranjci in Prekmurci, da se je lažje oblikoval enotni slovenski knjižni jezik.

Fascinantno se mi zdi, kako imajo lahko tudi vzporedni pojavi velikih zgodovinskih dogodkov, se pravi, vzpostavljanje knjižnega jezika za Slovence, ki živijo na južni ali jugovzhodni strani Alp, neverjetno daljnosežne posledice, saj so vzpostavili slovensko nacionalno idejo, slovenski nacionalni program v 19. stoletju itn. Preden se podrobneje posvetiva Küzmičevi slovstveni dejavnosti, ne bo nič narobe, če poveva nekaj o njegovem življenju. Za začetek seveda, kje in v kakšno družino se je rodil.

O Števanu Küzmiču ne poznamo veliko biografskih podatkov. Nekaj osnovnih informacij je zapisal sam, ko je pripravljal svoj nagrobni napis. Vemo, da se je rodil v današnji najstarejši slovenski evangeli-

čanski cerkveni občini Puconci, ki je uradno imenovana za evropski kraj reformacije. V rojstni vasi Strukovci na mestu, kjer je bila njegova rojstna hiša, stoji zgradba s spominsko ploščo. Na občini si prizadevajo, da bi jo obnovili in preuredili v Hišo prekmurske besede, ki bi pripovedovala veličastno zgodbo o Števanu Küzmiču. V bližini hiše je spomenik Števana Küzmiča, vendar brez njegove podobe, ki ni ohranjena, podobno kot tudi ne Prešernova – oba pa sta velika Slovenca in pomembni osebnosti iz kulturne zgodovine Slovencev. Rodil se je leta 1723, obiskoval je evangeličansko osnovno šolo v Kančevcih in Radgoni, šolanje je nadaljeval v Šopronu med letoma 1733 in 1739 ter Gjuru do leta 1744, ko se je vpisal na licej v Požunu (Bratislava), kjer je študiral teologijo in filozofijo, se humanistično in jezikovno izobrazil ter se med drugim dobro naučil hebrejščino, staro grščino in latinščino. Med študijem je začel uporabljati neformalno ime Sartor(is), verjetno po očetu, ki je bil krojač. Leta 1751 se je zaposlil kot učitelj v artikularnem Čobinu (Nemescsó), kjer je kot učitelj nasledil znamenitega prekmurskega protestanta Mihaela Severja. Leta 1755 je postal pastor v artikularnem Šurdu, kjer je nasledil Adama Berkeja. V Šurdu je takrat živelo še veliko slovenskih protestantov – še več pa jih je redno romalo iz Prekmurja – in Števan Küzmič je do smrti leta 1779 skrbel za razširjanje in ohranjanje prekmurskega jezika v protestantski cerkvi in med prekmurskimi Slovenci. Jožef Smej je v romanu *Po sledovih zlatega peresa* opisal prihod Števana Küzmiča v Šurd. Na novo službeno mesto se je pripeljal s kočijo, »kočijaž« pa je bil kar njegov oče Jurij Küzmič. Domačini so bili zelo zadržani do novega pastorja in »kočijaža«, zaradi težav, ki so jih imeli s prejšnjim pridigarjem Adamom Berkejem, pa so ju želeli pregnati iz mesta. Mladi pastor je pojasnil, da je »kočijaž« njegov oče, ker ni imel sredstev, da bi najel dragega prevoznika iz Čobina v Šurd. Oče je ostal pri njem v Šurdu in Števan je zanj skrbel vse do smrti, mati, o tem lahko le sklepamo, je verjetno umrla že pred tem. Števan Küzmič je hitro pridobil zaupanje med Slovenci v Šurdu, saj jih je prepričal z veliko skromnostjo in poštenostjo – postal je eden izmed njih, z njimi se je sporazumeval v prekmurščini, organiziral je šolstvo, poučeval otroke in odrasle ter jim po svojih najboljših močeh pomagal premagovati revščino, duhovno zaostalost in protireformacijske verske pritiske. Števan Küzmič je bil dvakrat poročen – s prvo ženo, Slovakinjo, je imel štiri otroke, po osmih letih mu je umrla in se je kasneje poročil še enkrat. Umrl je v Šurdu 22. decembra 1779. Jožef

Smej je v romanu *Po sledovih zlatega peresa* postavil spomenik dvema velikanoma Prekmurja 18. stoletja, protestantu Števanu in katoliku Miklošu Küzmiču. Verjetno sta bila daljna bratranca, štirinajst let narazen, škof Smej pa je dokazal, da sta bila celo v svaštvu.

Števan Küzmič se je rodil v Strukovcih, šolal se je na liceju v današnji Bratislavi, ki je bila takrat v pomembni meri nemško in madžarsko govoreče mesto, Slovakov je bilo zelo malo; služboval je na Madžarskem, kongregacija je morala biti večinoma madžarsko govoreča. Kako to, da je, če je imel polne roke dela najprej s poučevanjem latinščine, potem z vodenjem protestantske župnije, pastoralnim delom itn., imel čas za delo v prekmurski slovenščini, saj je bil izobražen v okoljih, kjer je že zgodaj prekinil neposreden stik z govorico svojega rojstnega okolja?

Vprašanje je, ali je neposredni stik s prekmurščino sploh kdaj v celoti prekinil. Mislim, da ne, saj so se v Šopronu, Gjuru in Požunu šolali slovenski prekmurski dijaki in študenti, ki so se med seboj sporazumevali v materinščini. V Šopronu se je od leta 1738 izobraževal npr. prekmurski razsvetljenec Adam Farkaš, kasnejši mecen prekmurskih študentov in rektor šopronskega liceja – tam je npr. poučeval Bakoša in Balerja, njegov štipendist pa je bil v začetku 19. stoletju Jurij Cipot. Požunski licej je bil znano središče za izobraževanje prekmurskih protestantov – v začetku tridesetih let se je tam šolal Mihael Sever, v Küzmičevem času je bil profesor na liceju znameniti slovaški pietist Matej Bel, v osemdesetih letih 18. stoletja se je tam šolal Števan Küzmič ml. Latinščina je bila na liceju prvi in glavni učni jezik, Matej Bel pa je večjezičnost požunskega okolja uvajal tudi v licejskih predavalnicah, tako da je spodbujal predavanja v nemščini in madžarščini, v protestantski cerkvi pa se je pridigalo tudi v slovaščini. V literarnih krožkih so študenti pisali pesmi v slovakizirani češčini in drugih slovanskih jezikih, med njimi tudi v prekmurščini – ohranjena je npr. *Slovenska pesem* Davida Novaka iz leta 1774, ki je nastala v literarnem krožku požunskega liceja. Šurd, v katerem je Küzmič služboval do smrti, je bil prav tako večjezičen in je v njem živelo veliko govorcev prekmurščine. Števan Küzmič je materinščino iz Strukovec ves čas soočal v večjezičnem okolju z latinščino, nemščino, madžarščino in slovaščino, tudi z učenjem hebrejščine in stare grščine, zato jo je kot materinščino ves čas tudi uporabljal v šoli, v javnem življenju in med prevajanjem. Ogrski prostor je bil, za razliko od nemškega, jezikovno tudi bolj tradicionalen.

Liceja v Šopronu in Požunu sta omogočala izvrstno izobrazbo, hkrati pa sta jezikovno stičnost okolja prenašala v licejske predavalnice. Küzmič je v ogrskem okolju spoznaval večkulturnost in več- ter raznojezičnost, ki je tristo let pozneje značilna za Evropsko zvezo – ob materinščini (prekmurski slovenski jezik) in državnem jeziku (madžarščina) je tekoče obvladal še takratni globalni jezik (latinščina), regijski jezik (nemščina) in sosedski jezik (slovaščina), med študijem pa se je naučil še hebrejščino in staro grščino. Izvrstna jezikovna izobrazba mu je omogočila, da je prvi med Slovenci suvereno prevedel *Sveto pismo Nove zaveze* iz originalne stare grščine v prekmurski knjižni jezik, ali kot ga je v prevodu sam imenoval, v stari slovenski jezik. Prevajati je začel že v Čobinu, kjer je med letoma 1752 in 1753 verjetno pripravil za tisk Lutrov *Mali katekizem* in *Abecednik*, leta 1754 pa še *Vöre krsztsánszke krátki návuk*, delo pa je nadaljeval v Šurdu, kjer je prevedel *Nouvi Zákon* leta 1771 in začel (ali celo končal) prevajati *Staro zavezo*, v rokopisu pa je ostala pesmarica *Stari Gráduvál*, tj. zbirka bogoslužnih cerkvenih pesmi in molitev. Iz nagrobnega napisa, ki si ga je sam pripravil, vemo, da je v madžarščini napisal *Aritmetiko*, verjetno pa še kaj. Celo življenje je služil svojemu preprostemu prekmurskemu slovenskemu ljudstvu, s prevajanjem knjig, saj se je zavedal, da bodo njegovi prekmurski rojaki preživeli, če bodo ohranili protestantsko vero, slovensko kulturo, materinščino in prekmurski knjižni jezik; to je bilo njegovo domoljubno poslanstvo – z vero in jezikom je skrbel za duhovni in materialni napredek Prekmurcev ter spodbujal njihovo izobraževanje in narodno zavest. Učil jih je brati, pisati in se pogovarjati z Bogom v materinščini, saj je kot pridigar spoznal, da so prekmurski Slovenci v cerkvi prikrajšani za slovenščino – kajkavščina je bila v 18. stoletju nadomestni jezik prekmurske cerkve, tudi katoliške, ki je črpala iz kajkavskega bazena. Števan Küzmič je poznal Trubarjev jezik in Dalmatinovo *Biblijo*. Smej piše v romanu *Po sledovih zlatega peresa* – to ni izmišljena zgodba –, da je Števana Küzmiča v Šurdu obiskal katoliški sorodnik in duhovnik Mikloš Küzmič. Literarizacija obiska se začne v trenutku, ko je Števan Küzmič postavil zadnjo piko v prevodu *Nouvega Zákona*. Žena Terezija ga je opozorila, naj skrije prevode *Biblije*, ki jih je imel na mizi, npr. Károlyijev kalvinistični madžarski prevod, Lutra, Dalmatina, lužiškosrbski prevod, Torkoševo *Novo zavezo* itd., ker prihaja na obisk katoliški duhovnik v spremstvu stražnika. Števan Küzmič je med pogovorom zaupal katoliškemu duhovniku in bratrancu Miklošu Küzmiču, da

je prevajal (ali da je celo že prevedel) tudi *Staro zavezo* – na koncu *Nouvega Zákona* je objavil starozavezne odlomke. Mikloš Küzmič je po obisku poročal škofu Szilyju, da imajo prekmurski Slovenci veliko krivovernih protestantskih knjig, tudi prevod *Nove zaveze*, in da Števan Küzmič pospešeno prevaja tudi *Staro zavezo*.

Iz tega, kar ste povedali, dr. Jesenšek, sklepam, da je Küzmič vstopal s svojim delom v prostor, ki ni bil povsem prazen. Slovstveno delo v slovenskem ali slovanskem jeziku je seveda že etablirano s prevodi, ki so čez Muro prispeli izpod peres Trubarja in Dalmatina. Küzmič je sicer poznal protestantsko slovstvo Kranjcev, pomembno pa je, da so v Prekmurju že pred Števanom Küzmičem v 17. stoletju delovali pisci, ki so skušali Božjo besedo v domači govorici vnesti med ljudi.

Vse ima svojo predzgodbo, ki jo je potrebno poznati in upoštevati. Števan Küzmič se je lahko naslonil na jezikovno in literarno tradicijo, čeprav je ni bilo veliko. Kranjske svetopisemske prevode iz 16. stoletja je poznal – doma je imel npr. Dalmatinovo *Biblijo* –, za oblikovanje prekmurskega knjižnega jezika pa je bila pomembna predvsem prekmurska predzgodba. V prekmurskem evangeličanskem katekizmu *Vöre krsztsánszke krátki návuk* je leta 1754 imenoval dva rojaka, ki sta že pred njim pisala v prekmurščini, tj. Franca Temlina in prvo znano ohranjeno prekmursko knjigo *Mali katechismus* iz leta 1715, ki je prevod Lutrovega malega katekizma iz madžarščine, ter Mihaela Vanečaja (Severja), ki je leta 1747 prevedel iz nemščine *Réd zvelicsánsztva*, tj. tretjo prekmursko tiskano knjigo. Küzmič se je zavedal, da je bilo prekmursko protestantsko slovstvo šele v povojih in je opozoril na kronično pomanjkanje knjig v prekmurskem knjižnem jeziku. Kerčmarjevega *Abecedariuma slovensko* iz leta 1725 ni poznal, je pa v petdesetih letih tudi sam prevedel katekizem in abecednik, ki sta, žal, izgubljena. Pomembna je bila tudi predknjižna jezikovna tradicija v Prekmurju, ki se navezuje na *Martjansko pesmarico I* s konca 16. in začetka 17. stoletja, ki ni ozko narečna, kot so bili nekateri osrednjeslovenski rokopisi (Trubar je poznal le *Stiški rokopis*), ampak se v njej prepletajo kajkavski jezikovni vplivi z nekaterimi primesmi kranjščine in madžarščine, tako da jih prevladujoče prekmurske narečne prvine povezujejo v nadnarečje. To je pomembna značilnost rokopisne prekmurščine, ki se je oblikovala v panonskem bazenu in pod vplivom prekmurske slovenske, kajkavske hrvaške in madžarske kulture. Že v prekmurskem predknjižnem izročilu so bili

nastavki za kultiviran nadnarečni jezik prekmurske cerkvene pesmi, ki so verjetno vplivale tudi na jezik izgubljenega prekmurskega obrednika *Agenda Vandalica*, ki je bil natisnjen leta 1587 v Mandelčevi tiskarni v Monyorókeréku na Gradiščanskem. Knjiga je, žal, izgubljena, obstaja pa korespondenca med Bakošem in Mošovskim, v kateri prekmurski protestant sporoča bratislavskemu pastorju, da je dobil *Agendo Vandalico*, da jo je maja leta 1784 poslal Mošovskemu v Bratislavo s prošnjo, naj mu knjigo vrne, ko jo bo prebral in pregledal; tu se je sled za edinim doslej znanim izvodom izgubila in danes ne vemo, kje se nahaja.

Pridevnik *vandalica* je latinski, to meri na prekmurske Slovence?

Agenda Vandalica bi lahko imenovali Vandalski obrednik, *vandalica* v besedni zvezi pa je stari latinski izraz za slovenski pridevnik *prekmurski*. Gre za prekmurski slovenski jezik, čeprav je bila v preteklosti velika zmeda s poimenovanjem slovenščine oziroma prekmurščine. Slovenci še niso bili t. i. zgodovinski narod, zato niti v latinščini, nemščini ali madžarščini ni bilo ustreznega poimenovanja za ljudstvo, ki je govorilo ta jezik. Madžari so ljudstvo, ki naj bi izhajalo iz germanskega plemena Vandalov, imenovali Vendi, jezik pa naj bi bil vendski, torej neslovenski. V latinščini se je uveljavila geografska oznaka *Vandalia*, naselbinsko ime *Vandali* in *lingua vandalica* za jezik. Kasneje je prihajalo do prekrivanja pomena *slovenski* s kajkavci in Slovaki. Števan Küzmič je prekmurski jezik v *Nouvem Zákonu* imenoval *stari slovenki jezik* razlikovalno do kajkavščine, ki se je v 18. stoletju še imenovala *slovenski jezik* – tako svoj jezik imenujejo kajkavski katoliški pisci, npr. Krajačević že leta 1651 v *Szvetih evangeliomih*. Kajkavščina ali takrat imenovani slovenski jezik je bil do druge polovice 18. stoletja nadomestni jezik v prekmurski cerkvi. Ko je Števan Küzmič leta 1771 normiral prekmurski knjižni jezik v *Nouvem Zákonu*, je poimenovalno zmedo razrešil tako, da je prekmurščino imenoval stari slovenski jezik, torej še starejši, kot je kajkavščina: »Nouvi zákon ali testamentom Gospodna našega Jezuša Kristuša zdaj oprvič z grčkoga na stári slovenski jezik obrnjeni.« Ponosno je zapisal, da je prvi med Slovenci prevedel *Novo zavezo* neposredno iz biblične stare grščine v prekmurščino, tj. na *stari slovenski jezik* – Küzmičeva oznaka za knjižno prekmurščino se je obdržala do poenotenja slovenske knjižne norme sredi 19. stoletja. Razliko do kajkavščine je poskušal pokazati že Temlin, ki je nastajajoči prekmurski knjižni jezik imenoval *čisti slovenski jezik* ali *naš slovenski*

jezik, torej ne kajkavščina, ampak prekmurska slovenščina. Stari slovenski jezik je Kopitar povezal s slovenskim jezikovnim razvojem od *Brižinskih spomenikov*, saj je v prekmurščini prepoznal značilnosti, ki jih je kranjščina zaradi modernih narečnih sprememb že izgubila, arhaična prekmurščina pa jih je še ohranila. Kopitar je tudi s pomočjo Küzmičeve prekmurske različice slovenskega knjižnega jezika dokazoval slovenskost *Brižinskih spomenikov* in tradicijo slovenščine, ki ni bila nikoli prekinjena. Kopitar je bil navdušen nad arhaičnostjo in pravilnostjo starega slovenskega jezika in ga je priporočal Kranjcem, da se po njem zgledujejo. Tudi Čop je pohvalil Küzmičev jezik v *Nouvem Zákonu*, saj ga je imenoval za doslednega in jezikovno čistega, kot Kopitar ga je svetoval kranjskim piscem pri izbiri arhaičnih oblik in besed, pohvalil je izvirnost prevoda in ga ocenil za boljšega od Japljevega. Kopitar in Čop sta se strinjala, da bi kranjski jezik v 19. stoletju bil drugačen, če bi Japelj s sodelavci poznal Küzmičev stari slovenski jezik, ko je prevajal *Biblijo* – posredno sta s tem napovedala, da je soočenje prekmurske in kranjske različice slovenskega knjižnega jezika omogočilo poenotenje slovenske knjižne norme v 19. stoletju.

Kako je, dr. Jesenšek, ta jezik, ta govorica, ta norma, ki jo vzpostavi Küzmič v *Novem testamentu* pomagala vplivati na slovenščino, kakršno poznamo in govorimo danes? Zdi se mi, da hočete reči, da je bila v glasoslovnem smislu prekmurska slovenščina bolj konservativna, manj nagnjena k spremembam kakor osrednjeslovenska. Ali drži, da s pomočjo Küzmičeve slovenščine lažje spremljamo zgodovinski razvoj slovenskega jezika?

Razvoj jezika ima zakonitosti, ki jih lahko spremljamo na vseh jezikovnih ravninah. Glasoslovje je zanimivo, a ne (pre)zahtevno področje, če nas zanima razvoj samoglasnikov ali soglasnikov v tiskanih besedilih, npr. v Küzmičevem *Nouvem Zákonu*, kjer je vokalni sistem nadnarečen in knjižno standardiziran – posebnosti so npr. dvoglasnjenje *ei* in *ou*, zaokrožena samoglasnika *ü* in *ö*, zapisovanje ostrivca in akuta itd.; nekoliko več posebnosti je pri soglasniškem sistemu – enaindvajset soglasnikov, zapisovanje šumnikov in šumevcev z madžarskim črkopisom, npr. *cs*, *sz*, *zs*, zapisovanje mehkih nebnikov z dvočrkjem, npr. *ty/tj*, *dy/dj*, ohranjanje palatalnosti, npr. *ly/lj*, *ny* itd. Samoglasnike spremljamo z razvojem dolgega, kratkega in nenaglašenega vokalizma v t. i. samoglasniškem trikotniku, soglasniški sistem tradicionalno po

parnih glasovih, npr. *p–b*, *t–d*, ali po skupinah, npr. *k*, *g*, *h*, ali opazujemo celoten sistem itd. Küzmičev jezik je navdušil Kopitarja predvsem zaradi pregleda zgodovinskega glasoslovja, razvoja oblikoslovnega sistema in skladnje skozi čas ter značilnega panonskega in arhaičnega besedja, in sicer razvojno-primerjalno s kranjščino od *Brižinskih spomenikov* do 19. stoletja, npr. vprašanje samoglasniških sklanjatev, razvoj trpnika, skladenjsko strnjanje, besedni red v stavku itd. Soočenje prekmurske in kranjske različice slovenskega knjižnega jezika je v začetku 19. stoletja odprlo vprašanje deležniško-deležijske rabe oblik na *-č* in *-ši* in skladenjskega strnjanja, ki je uporabnike slovenskega jezika in slovničarje vznemirjalo celo stoletje. Zakaj so deležniki in deležja na *-č* in *-ši* tako zanimivi v razvoju slovenskega jezika? Števan Küzmič jih je uporabljal, npr. *molivši*, *pokleknovši*, *vstopivši*, *rekši*, kranjščina pa jih ni poznala. V *Brižinskih spomenikih* se nahaja deležniška oblika na *-ši* (I verujo, da mi je, na sem svete *bevši*, iti že na on svet), kasneje pa se je ta oblikoslovno-skladenjska kategorija v osrednjeslovenskem jezikovnem prostoru izgubila in so jo kranjski pisci ponovno »odkrili« pri Küzmiču, kjer ima dve pomembni funkciji, in sicer natančno določa časovna razmerja oziroma dobnost v povedi in je učinkovit skladenjski strnjevalec. Deležje na *-ši* izraža preddobnost, tj. dejanje, ki se zgodi ali zaključi pred začetkom naslednjega dejanja, deležje na *-č* pa istodobnost, tj. dejanje, ki poteka natanko takrat kot drugo dejanje. To najlažje predstavim s primeroma *Vstopivši je pozdravil* in *Vstopajoč je pozdravil*. Deležje *vstopivši* izraža zaporednost dveh dejanj, in sicer se prvo dejanje zaključi, nato mu sledi drugo: Najprej je vstopil, nato je pozdravil. Deležje *vstopajoč* izraža vzporednost dveh dejanj v povedi, in sicer prvo dejanje poteka sočasno z drugim, tj. v istem trenutku kot drugo: Medtem ko je vstopal, je tudi pozdravil. Kranjščina ni izražala relativnega časa med dvema dejanjema z deležijsko rabo glagolskih oblik kot Števan Küzmič, ampak je to upovedovala z odvisnimi stavki. Ko sta Kopitar in Čop priporočila Kranjcem v začetku 19. stoletja Küzmičev jezik kot zgled primerne rabe, se je Matevž Ravnikar takoj navdušil nad deležijskim strnjanjem slovenskih povedi. Med letoma 1815 in 1817 je v Ljubljani objavljal *Zgodbe svetega pisma za mlade ljudi* v štirih delih in je zapisal, da oblike na *-ši* tako lepo okrajšajo poved ter priporočil Kranjcem, da »take izrečovanja, ki res niso kaj zlo po Kranjskim v navadi« ponovno začnejo uporabljati. To je bil odločilni trenutek, ki je spodbudil soočanje dveh različic slovenskega knjižnega jezika

ter ponovno oživljanje deležijske rabe oblik na *-ši* v kranjskem knjižnem jeziku. Ravnikar je poudaril estetski učinek deležja, ki »grozno lepo okrajša« izražanje, to pomeni, da je priporočal polstavčno rabo teh oblik, ni pa opozoril na izražanje dobnosti in na njihovo izpeljavo. Prešeren si ga je zato privoščil v zbadljivem zapisu *Gorjancov naših jezik potujč'vavši, si kriv, da kolne kmet molitve bravši*, v katerem se je obregnil nad umetno slovnično obliko, ki kvari živo govorico, tako da postaja kranjščina težje razumljiva – Prešeren je namenoma zapisal deležji *potujčvavši* in *bravši*, ki izražata istodobnost in sta izpeljani iz nedovršnih glagolov, ter je tako posmehljivo oponašal Ravnikarjevo slovnično neznanje. Za nadaljnji razvoj jezika to ni bilo usodno, saj je Metelko leta 1825 v slovnici to uredil v pravilo, da se deležja na *-ši* izpeljujejo iz dovršnih, deležja na *-č* pa iz nedovršnih glagolov; prva izražajo preddobnost, druga istodobnost. Janežič je sprejel oblike na *-ši* in *-č* v svojo slovnico novoslovenščine, o njih so se učili v šoli in uporabljali so jih vsi slovenski romantični realisti in naturalisti v drugi polovici 19. stoletja. V živem govoru se niso uveljavile, postale pa so modne in znak višje pismenosti, neposredno prevzete v enotni slovenski knjižni jezik iz Küzmičeve biblične prekmurščine. Cankarjeva generacija je na prelomu 19. in 20. stoletja uveljavila novo literarno smer, ki je izpostavila subjektivnost – slovenska moderna je po vzoru nove romantike, simbolizma in dekadence prekinila z realistično tradicijo in uveljavila nov slog pisanja, ki se je odpovedal tudi neživemu deležniško-deležijskemu izražanju. Anton Breznik je v slovnici leta 1916 te oblike imenoval za umetne in nenaravne, zato jih ni več priporočal. Podobna zgodba je povezana z rabo trpnika. Od Levstikovih *Napak slovenskega pisanja* zavračamo rabo trpnega deležnika na *-n/-t* v slovenskem jeziku kot nemški skladenjski kalk. Trpni način je seveda tudi slovenski glagolski način. V *Brižinskih spomenikih* imamo trpnik na *-n/-t* in trpnik s *se*, ki je pogost tudi v prekmurski različici slovenskega knjižnega jezika. Zdi se, da je na rabo trpnika na *se* v 19. stoletju vplival Küzmičev jezik – prekmurski prevajalec *Nouvega Zákona* je pogosto nadomeščal opisno obliko trpnika s trpnikom na *se*. Mislim, da gre za zanimiv prevajalski slogovni pojav, t. i. panonski trpnik, ki ga je Küzmič poznal iz domačega strukovskega govora in je z njim reševal zapletene skladenjske odnose svetopisemskega besedila, npr. *Išče se i najde se* – gre že za neke vrste oslabljeni trpnik, s katerim je Küzmič izpostavil versko resnico, ki je pomembnejša od vršilca dejanja: *Vi*

(ljudje) iščite in boste našli. Podobne rešitve poznajo tudi vzhodnoštajerski pisci, kot primer navajam zapis *Hrane so se trikrat gorpernesle*, ki se ga spomnim iz Kremplovih *Dogodivšin štajerske zemle*. Pri Küzmiču lahko spremljamo zanj prepoznavno panonsko zanikanje, npr. *Ti ne si ta Kristuš*, ali *Tü ga nega*, tj. oblikoslovno-skladenjski pojav, ki ga kranjski pisci niso poznali, prekmurski prevajalec pa ga je prenesel v knjižno rabo iz ravenskega okolja, kjer je nikalnica *ne* postavljena pred glagol – gre za arhaično slovansko zgradbo, ki se je v panonskem jezikovnem prostoru dobro ohranila tudi v vzhodnoštajerski pokrajinski različici slovenskega knjižnega jezika, npr. pri Petru Dajnku, in kajkavščini, danes pa je znana npr. v ruščini. Tako soočanje knjižne kranjščine in prekmurščine se je začelo po »odkritju« Küzmičevega prevoda *Nouvega Zákona* na začetku 19. stoletja. Medsebojno prepletanje in prevzemanje je trajalo približno petdeset let, nato pa je sredi stoletja prišlo do poenotenja slovenske knjižne norme. Po Küzmiču, Kopitarju, Čopu in Ravnikarju je imel zato največ zaslug Bleiweis, ki je v *Novicah* premišljeno in nevsiljivo objavljal dopise v kranjščini, koroščini, štajerščini, prekmurščini itd., soočal pokrajinske različice slovenskega jezika in s tem odprl vprašanje oblikovanja enotnega slovenskega knjižnega jezika. Vsak je lahko pisal, kot je govoril doma, ali kot je bil navajen iz knjig, ali kot je slišal pri bogoslužju. Bleiweis je povezal vero in jezik, kot politični taktik pa je začutil, da dunajska politika sredi 19. stoletja ni obvladovala vsega, kar se je nakopičilo v cesarstvu do pomladi narodov in je politične načrte skrival pod krinko jezikovnih pravic. V Avstrijskem cesarstvu je bilo skoraj dvakrat več Slovanov kot Avstrijcev, vendar je bila nemščina prevladni jezik, pravice drugih jezikov pa so bile zanemarljive. Zahteve po avtonomiji so bile vedno večje, Bleiweis pa jih je spretno prikrival z jezikovnim vprašanjem in programom Zedinjene Slovenije. Dunajski dvor je v pomladi narodov nekoliko sprostil jezikovno politiko, tako da je dovolil reševanje nacionalnega vprašanja v okviru jezika po formuli, da je skupni jezik pogoj za narodnost. Bleiweis je zato zavrnil ilirizem in se zavzel za oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika, tako da je v *Novicah* sprejel za zunanji znak novoslovenščine novo pisavo slovenico in t. i. nove oblike. Niti slovenica niti nove oblike mu niso bile simpatične, a ko je videl, da je oboje uvedel Miklošič v prevod nove avstrijske ustave, tj. v uradni *Državni zakonik*, temu ni nasprotoval. Miklošič je začel prevajati *Obči državljanski zakonik* leta 1849, to pa je neformalno pomenilo, da je bila

novoslovenščina eden izmed desetih uradnih jezikov Avstro-Ogrske monarhije. Miklošič ni znal kranjsko, rodil se je na severovzhodu Štajerske, v Radomerščaku blizu Ljutomera, šolal se je v kajkavskem Varaždinu, kasneje pa v nemških šolah. Govoril je vzhodnoštajersko pokrajinsko različico slovenščine, vendar se je zavedal, da mora preseči pokrajinskost in pokriti najširši slovenski geografski prostor z jezikom, v katerega je začel prevajati avstrijsko ustavo. Slovenski jezik je takrat postal sopomenka za narod, Bleiweisove *Novice* pa so to zgodbo uspešno napovedovale pet let. Kranjci so negodovali nad Miklošičevim uradovalnim jezikom in uvedbo novih oblik, a znameniti jezikoslovec se je zavedal, da ni časa za prerekanja, ampak za združitev. Cilj je bil jasen in oblikovati je bilo potrebno novoslovenščino, enotni knjižni jezik Slovencev, kakršen se je nakazoval v Bleiweisovih *Novicah*, kdo bo to izpeljal, pa ni bilo tako pomembno. Delo je nadaljeval Matej Cigale, pravnik, jezikoslovec in urednik časopisa *Slovenija*, v katerem je Luka Svetec v začetku leta 1850 predstavil nove oblike. Cigale je pomiril začetna jezikovna nesoglasja in strokovni oz. znanstveni jezik *Državnega zakonika* je poenotil slovensko knjižno normo – vzhodnoštajerski pokrajinski jezik je bil most med kranjsko in prekmursko knjižno različico, nove oblike delni sporazum, pisava slovenica pa zunanji znak novoslovenščine. To je poenostavljena, a jasna zgodba od Trubarjeve kranjščine, Küzmičeve prekmurščine do novoslovenščine.

Fascinantno. Delo Števana Küzmiča – priznajva si dr. Jesenšek – je v očeh Slovenk in Slovencev danes večinoma neznano. V Prekmurju je seveda drugače, ampak v Ljubljani, se bojim, le malokdo ve za Küzmiča, čeprav je njegovo delo nepogrešljivo za jezik, ki ga danes govorimo. Odmeva v način, kako govorimo, kako se izražamo, kako smo Slovenci. Najbrž pa morava dodati, da je Küzmič oblikoval prekmursko različico slovenskega jezika, ki je sooblikovala vseslovenski knjižni jezik, hkrati pa je imel njegov prevod *Nouvega Zákona*, seveda tudi vsi drugi prekmurski tiski, pomembno vlogo pri ohranjanju narodne zavesti med prekmurskimi Slovenkami in Slovenci. V drugi polovici 19. stoletja se je v Prekmurju stopnjevala madžarizacija, prekmurske knjige pa so ohranjale slovensko identiteto v Porabju in Prekmurju.

V kulturni zgodovini Slovencev, pa naj bo to kranjska, koroška, primorska, štajerska ali prekmurska zgodovina, je imel jezik natančno to vlogo, ki ste jo izrazili z mislijo, da Slovenci odmevamo v jeziku.

Samostojno državo smo dobili šele konec 20. stoletja, pred tem smo ves čas tako rekoč prisilno gostovali v nemških, madžarskih, italijanskih ali jugoslovanskih večnacionalnih tvorbah, ki slovenstvu niso bile naklonjene. Jezik je povezoval slovenski vzhod, zahod, sever in jug, Dunaj, Budimpešta, Benetke in Beograd so ta prostor razdvajali. V pomladi narodov in po dualizmu sta se v avstroogrskem geografskem prostoru začeli uveljavljati razločevalni poimenovanji *ogrski Slovenci* in *avstrijski Slovenci*, čeprav se Prekmurci sami niso nikoli tako označevali, prav tako tudi ne Kranjci, Korošci, Štajerci, Goričani, Primorci. Politika je razdruževala, jezik je združeval – dolgoročno in zgodovinsko gledano so bile združevalne vse pokrajinske različice slovenskega jezika, saj so, ko je bil za to čas, omogočile poenotenje slovenske knjižne norme in narodnostno združitev Slovencev, hkrati pa so ves čas napovedale državotvornost. Romantična določitev naroda, pozitivna, ne tista sprevržena nacistična iz obdobja pred drugo svetovno vojno, je Slovence prvič v zgodovini enakopravno postavila na zemljevid evropskih narodov. Iz preračunljivega zavajanja s t. i. nezgodovinskim narodom smo Slovenci sredi 19. stoletja postali kulturni narod, ki ga določajo skupni jezik, kultura in zgodovina. Slovenski jezik je bil prepoznan za bistvo slovenskega naroda prav v času, ko sta se pod plaščem Bleiweisovih *Novic* začeli približevati Japljeva in Küzmičeva biblična kranjščina in prekmurščina. »Avstrijski in ogrski Slovenci« so se začeli združevati v času, ko so se Čehi in Slovaki odločili za samostojni poti. Njihova razdružitev je bila prav tako najtesneje povezana z jezikom – bernolakovci so konec osemdesetih let 18. stoletja poskušali normirati slovaški knjižni jezik ter poiskati pravo pot med arhaično češčino krališke *Biblije* in samostojno slovaščino. Sredi 19. stoletja so ta prizadevanja zaključili šturovci, tako da so normirali knjižno slovaščino razlikovalno do češčine in poljščine ter se s tem potrdili kot narod v romantičnem pomenu, hkrati pa so se lažje upirali že naraščajoči madžarizaciji v ogrskem delu monarhije. Prekmurce, Kranjce, Primorce, Korošce in Štajerce je v alpskem in panonskem jezikovnem prostoru kljub slovenskim pokrajinskim jezikovnim različicam povezoval slovenski jezik *Brižinskih spomenikov*; Čehe in Slovake je sicer dogovorno povezovala kulturna češčina krališke *Biblije*, dokler se iz slovakizirane češčine ni osamosvojila slovaščina. Češčina in slovaščina – dva knjižna jezika, dva naroda; kranjska in prekmurska različica slovenščine – poenotenje jezika in en narod. Jezikovna razlika je sredi

19. stoletja v srednjeevropskem prostoru ob češkem narodu oblikovala še slovaški in slovenski narod. V slovenskem prostoru se je združevalnost začela, ko je Kopitar na začetku 19. stoletja seznanil Kranjce s prekmursko različico slovenskega knjižnega jezika v Küzmičevem *Nouvem Zákonu*. Drži, da je danes v Ljubljani védenje o Števanu Küzmiču skromno in skoraj nedostojno, kot se kaže v poimenovanju *Kuzmičeve ulice* v mestni četrti Bežigrad – priimek je nepravilno zapisan z *u* in ne z *ü*, žalostno pa je, da je ulica poimenovana po Miklošu in Števanu Küzmiču, ki sta sicer Prekmurca, a je prvi katoliški duhovnik, drugi pa protestantski pridigar. Enotni slovenski knjižni jezik se je zakonsko oblikoval sredi 19. stoletja v pomladi narodov, dejansko pa se je uveljavil na celotnem narodnostnem ozemlju po koncu prve svetovne vojne. Formalno je prišlo do poenotenja kranjščine in prekmurščine sredi 19. stoletja, ko se je oblikovala novoslovenščina, tj. enotni slovenski knjižni jezik. Zgodba o poenotenju se je zapletla v Prekmurju, ki je bilo do konca prve svetovne vojne v ogrskem delu monarhije ločeno od ostalega slovenskega ozemlja v avstrijskem delu monarhije. Prekmurski katoliški pisci so novoslovenščino sprejeli, čeprav so bili v Avstro-Ogrski monarhiji nenaravno iztrgani iz enotnega slovenskega jezikovnega in geografskega prostora. Zavedali so se, da je jezikovno vprašanje odločilno povezano z narodnostnim, zato so začeli opuščati stari slovenski jezik in se navajati na novoslovenščino, pisavo prekmurico so začeli nadomeščati s slovenico. Borovnjakova *Angelska služba* je bila prva knjiga prekmurskega avtorja, ki je bila napisana v novoslovenščini – natisnjena je bila v Leykamovi graški tiskarni, založil pa jo je radgonski knjigar Weitzinger. Prekmurski protestanti na čelu z Janošem Kardošem – letos je stopetdesetletnica njegove smrti – pa so jezikovno vprašanje razumeli predvsem kot versko, kar je pomenilo, da so v novoslovenščini in pisavi slovenici prepoznavali vdor katolicizma v Prekmurje. Kardoš je bil prepričan, da bo s poenotenjem slovenske knjižne norme v Prekmurju prevladalo katoličtvo, zato je romantično enačbo *jezik = narod* skrčil na *jezik = vera* in preslikal na *enotni slovenski knjižni jezik = katoličtvo v Prekmurju*. Vztrajal je pri Küzmičevem starem slovenskem jeziku, madžarska oblast je financirala vse njegove in protestantske knjige, po uvedbi avstrijsko-ogrskega dualizma pa so začeli Kardošev jezik izkoriščati za vendsko teorijo. Poskušali so dokazati, da Prekmurci niso »avstrijski Slovenci«, ampak Vendi, tj. Slovani z »madžarsko dušo«, ki imajo drugačen jezik od Slovencev na desni

strani Mure in z njimi nimajo skupne literature, kulture, zgodovine itd. Madžarski nacionalisti so izkoristili versko vprašanje na Slovenskem za razširjanje neznanstvene vendske teorije, ki je Kardoš ni podpiral.

Kako bi opredelili mesto, ki gre Števanu Küzmiču v panteonu slovenske kulturne zgodovine? Govoriva o nekom, ki je očitno pomemben, ampak iz takih ali drugačnih razlogov ostaja v senci drugih imen. V kolikšni meri bi bilo slabše poznavanje Števana Küzmiča in njegovega dela treba spremeniti in popraviti, da bo v očeh vseh državljank in državljanov Republike Slovenije mož ustrezno vrednoten?

Na zastavljeno vprašanje ste tako rekoč odgovorili. Slovenci preslabo poznamo prvo ime prekmurske protestantske književnosti, čeprav se v šoli menda sliši, da je utemeljil prekmurski knjižni jezik. Upam, da bo letošnja tristoletnica rojstva to nevednost odpravila in da se bo vsaj v medijih v prihodnjih letih ob dnevu reformacije ob Trubarju enakovredno pojavljal tudi Števan Küzmič, prvi Slovenec, ki je prevedel *Sveto pismo Nove zaveze* iz originalne biblične grščine v slovenski jezik, natančneje v prekmursko knjižno različico slovenščine. Ob tem bo potrebno tudi ponatančiti informacijo, da je Trubar začetnik kranjske različice slovenskega knjižnega jezika, Küzmič pa prekmurske različice slovenskega knjižnega jezika, enotni slovenski knjižni jezik pa se je oblikoval sredi 19. stoletja. Števan Küzmič je eden izmed velikanov slovenske kulturne zgodovine. V zgodbi o slovenskih odličnikih nastopajo številni pomembni Slovenci, na katere se spomnimo le ob okroglih življenjskih obletnicah. Med tako pozabljenimi je tudi Števan Küzmič, zato je prav, da ga dobro in bolje poznamo. V zgodbi o slovenstvu ga moramo povezati z evropsko in slovensko reformacijo, ga postaviti ob bok Trubarju, Krelju, Bohoriču in Dalmatinu ter ga počastiti, kot to znamo naše najboljše športnike. V slovenskem nacionalnem panteonu sodi ob Prešerna, Cankarja, Plečnika, Fabianija, Avsenika, Slaka, Wolfa, Galusa Petelina, Mušiča, Valvasorja, Vego, Groharja, Jakopiča, Ivano Kobilico, Jakca, Kopitarja, Miklošiča, Pleteršnika, Puha, Noordunga, Vidmarja, Barago, Slomška itd.; Števan Küzmič je nepogrešljiv član zgodbe o slovenski kulturni zgodovini. Študenti slovenistike ga poznajo kot pomembnega Slovenca, ki je »kriv«, da je prišlo do poenotenja slovenskega knjižnega jezika, prav bi bilo nekaj tega védenja posredovati tudi slovenskim srednješolcem. Vsem poslušalcem pa priporočam branje Smejeve trilogije o Prekmurju, in sicer romane *Po*

sledovih zlatega peresa, *Ivanocyjeva skrivnost* in *Psalmi vaškega župnika*, ki ob glavnih likih, obeh Küzmičih, Baši in Ivanocyju, predstavljajo kulturno zgodovino Prekmurja. *Po sledovih zlatega peresa* je sicer roman o katoliškem duhovniku Miklošu Küzmiču, veliko pa zvemo tudi o Števanu Küzmiču. Zahtevnejšim bralcem priporočam dve znanstveni monografiji *Zbornik Štefana Küzmiča: Gradivo s simpozija ob 250-letnici rojstva* (1974) in *Monografija Števana Küzmiča: Ob tristoletnici rojstva* (2025), vsem pa, da osvežite informacije o življenju in delu Števana Küzmiča v *Slovenskem biografskem leksikonu* …

… in prisluhnete Kulturnemu fokusu, v katerem sva s celo kopico uvidov, ki jih v *Biografskem leksikonu* ni, umestila Küzmiča v širši slovenski kulturni prostor. Gospod Jesenšek, iz srca se Vam zahvaljujem za pogovor in vsa pojasnila, Vam, spoštovane poslušalke in cenjeni poslušalci, pa seveda najlepša hvala za pozornost. Srečno.

Radio Slovenija, Prvi program; Kulturni fokus, 27. 10. 2023.
Voditelj Goran Dekleva.

Božja beseda v milosti maternega jezika

V tokratni verski oddaji Iz roda v rod na tretjo adventno nedeljo gostimo akademika profesorja dr. Marka Jesenška iz Maribora, enega naših največjih poznavalcev zgodovine slovenskega jezika. Govorimo o tem, kako smo se skozi čas ohranjali prav v prepleteni skrbi za materni jezik, vero in Boga. Pogovor je osredinjen na delo Petra Dajnka in se zaključuje z razmislekom o digitalnem času, ki je izrazito individualen, s tem pa se spreminja tudi vloga duhovščine. Zdi se, da mora skrb za jezik, za krščansko intimo v jeziku in komunikacijo z Bogom ozavestiti vsak sam na svoji individualni platformi.

Dobro jutro, dober dan in prav lep pozdrav vsem poslušalkam in poslušalcem nacionalnega programa Radia Maribor, ki so tretjo adventno nedeljo z nami. Danes je 17. december in z nami je gospod akademik dr. Marko Jesenšek, ki smo ga že kdaj gostili v oddajah s poudarjeno duhovno vsebino *Iz roda v rod duh išče pot*. Profesor Jesenšek, od srca dobrodošli na valovih nacionalnega programa Radia Maribor, dobro jutro.

Dober dan, hvala za povabilo, vesel sem, da se ponovno družimo.

Iztekajoče leto, samo še štirinajst dni je do konca koledarskega leta, je bilo v znamenju mnogih obletnic mož, ki so vsi izhajali iz krščanskega obnebja katoličtva in protestantizma. Veliko se je v preteklosti dogajalo in smo o tem letos posebej jedrili naš zgodovinski spomin.

V iztekajočem letu smo obeležili veliko dogodkov, ki so bili povezani s slovenskim jezikom, literaturo in kulturo, s slovenstvom nasploh in z vero. Izpostavljam npr. stopetdesetletnico rojstva štajerskega duhovnika, nabožnega pesnika in pisatelja ter slovničarja Petra Dajnka, tristoletnico rojstva znamenitega prekmurskega evangeličanskega prevajalca *Svetega pisma* Števana Küzmiča, stopetdesetletnico smrti prekmurskega evangeličanskega duhovnika in pisatelja Janoša Kardoša, stoletnico smrti slovaropisca Maksa Pleteršnika, stoletnico smrti pisatelja in župana Ivana Tavčarja in prav tako stoletnico smrti pesnika in prevajalca *Svetega pisma* Josipa Stritarja, osemdesetletnico smrti

pesnika Franceta Balantiča, stotrideseto obletnico rojstva pisatelja Lovra Kuharja-Prežihovega Voranca, stodeseto obletnico rojstva tržaškega pisatelja Borisa Pahorja itd., preveč, da bi lahko vse naštel. Kot jezikoslovec, ki prihajam iz severovzhodne Slovenije, pa bi izpostavil dva duhovnika, katoliškega in protestantskega, ki sta mi še posebno ljuba, tj. Petra Dajnka in Števana Küzmiča, ter našega najznamenitejšega slovaropisca Maksa Pleteršnika.

Peter Dajnko se je rodil aprila leta 1787, umrl pa je 22. februarja leta 1873. V prvi polovici 19. stoletja je bil eden izmed najvplivnejših vzhodnoštajerskih duhovnikov med Dravo in Muro. Slovenci takrat nismo imeli svoje države niti enotnega knjižnega jezika, napovedovalo pa se je burno in prelomno obdobje naše kulturne zgodovine, ki je doseglo prvi vrh med pomladjo narodov. Oblikovanje slovenskega naroda je bilo najtesneje povezano s slovenskim jezikom. Redki, a narodno zavedni slovenski izobraženci so začeli razmišljali o slovenstvu in ga povezovati s slovenskim jezikom, literaturo, kulturo in vero, ki so jo razširjali v maternem jeziku. Med njimi je bil Peter Dajnko človek širokega obzorja in poln načrtov, kako vzgajati in izobraževati štajerske Slovence. Sredi drugega desetletja 19. stoletja je iz župnij Sveti Peter pri Radgoni in današnje avstrijske Radgone začel usmerjati verski in kulturni razvoj vzhodnoštajerskega prostora. Njegov versko-kulturni načrt je imel velike razsežnosti in je pritegnil večino štajerskih duhovnikov. Dajnko je bil rojen vodja, dušni pastir in narodni delavec, kakršnega Slovenci na Štajerskem še niso imeli. Zamislil si je štajersko samobitnost in knjižni jezik razločevalno do Kranjcev in Prekmurcev. Njegov program še ni imel vseslovenske razsežnosti, značilne za romantično razmišljanje o narodu. Izhajal je iz deželnih okvirov, zato je bil izrazito pokrajinsko naravnan in si je prizadeval za samostojen vzhodnoštajerski knjižni jezik. V tem pogledu je bil zamudniški razsvetljenec, ki je želel prevesti *Sveto pismo*, evangelije in molitvenike v pokrajinsko različico slovenščine, ki se je začela uveljavljati s tretjim prevodom Parhamerjevega katekizma leta 1777, Volkmerjevim in Modrinjakovim pesništvom ter Naratovimi svetourbanskimi prizadevanji. Dela se je lotil sistematično, tako da je leta 1824 normiral knjižni jezik v slovnici in uredil črkopis – dajnčica je bila v primerjavi s kranjsko bohoričico moderna pisava, ki je uredila zapisovanje sičnikov in šumevcev po načelu današnje slovenice, verjetno pa so jo na Kranjskem kljub Kopitarjevi pohvali zavrnili zaradi cirilskega znaka za glas *č* in manj praktičnega znaka za glas

š –, nato pa je začel uresničevati knjižnojezikovni program s prevajanjem cerkvenega slovstva, pisanjem učbenikov, posvetne in strokovne literature. V prostoru med Dravo in Muro je bilo do leta 1838, ko je bila dajnčica prepovedana in se je vedno bolj uveljavljala enotna slovenska knjižna norma, natisnjenih veliko število knjig v Dajnkovem knjižnem jeziku, in sicer v nakladi, ki je presegla 50.000 izvodov. Med njimi so bile številne Dajnkove knjige, npr. s cerkvenega področja *Svetega pisma zgodbe iz Starega in Novega Zakona*, *Listi in evangeliji*, *Sto cerkvenih in drugih pobožnih pesmi*, *Posvetne pesmi med slovenskim narodom na Štajarskem*, *Molitve za katoliške krščenike*, učbeniki *Abecedna knjižica*, s strokovnega področja prva slovenska knjiga o čebelarstvu *Čelarstvo*, slovnica *Lehrbuch der Windischen Sprache*, ali vzgojna in poučna knjiga *Kmet Izidor s svojimi otroki*. Dajnko je močno vplival na razvoj šolstva. Izobraževanje ni bilo primerno organizirano, nedeljske šole, s katerimi je Slomšek tako pogumno in dolgoročno začrtal naš izobraževalni sistem, so bile premalo. Dajnko se je zavzemal za redni šolski pouk na vasi in nadaljevalno šolanje v mestu, npr. na mariborski gimnaziji in na graški univerzi. Nadarjene dečke je tudi sam izobraževal – pred kratkim najdena rokopisna *Gormerkanska knjiga*, ki je nastajala v Radgonskem kotu med letoma 1848 in 1882, dokazuje, kako dobra je bila Dajnkova radgonska šola. Nadarjen kmečki fant je znanje, ki ga je pridobil v tej šoli, koristno uporabljal na kmetiji v Potrni. Slovenska družina Hois je bila ugledna in bogata veleposestniška družina, gospodar pa je celotno ekonomijo kmetije natančno zapisoval v slovenskem jeziku in pisavi dajnčici, kar dokazuje, da je Dajnkova jezikovna dediščina ohranjala slovenščino tudi v drugi polovici 19. stoletja.

V tej in podobnih oddajah vseskozi postavljava v ospredje, da sta bili skrb za slovenski jezik in skrb za širjenje evangelija in krščanstva ves čas tesno povezani v zgodovini slovenskega naroda.

Slovenci smo del skupnega evropskega kulturnega prostora, ki je, če je nekaterim to še tako težko sprejeti, najtesneje povezan s krščanstvom. Evropska literatura, glasba, slikarstvo itd. izhaja iz krščanske tradicije, zgodovina Evrope je najtesneje povezana s krščanstvom in to velja tudi za Slovence, ki smo z jezikom *Brižinskih spomenikov* postali pomemben del evropske krščanske zgodbe. Kultura evropskega človeka črpa snovi in motive iz *Svetega pisma*, z njim je najtesneje v stiku naš miselni svet, naše sodbe o življenju in morali so povezane s

svetopisemskim mišljenjem. *Sveto pismo* je prevedeno v vse evropske jezike, le malo Štajercev pa danes ve, da ga je tudi Peter Dajnko želel prevesti v vzhodnoštajersko različico slovenskega knjižnega jezika – veliki projekt je začel uresničevati že leta 1817 in ga je nedokončanega opustil leta 1836.

Iz katerega jezika je prevajal *Biblijo*, iz latinščine ali pa je znal grško?

Dajnko je znal grško in latinsko, to je bilo za slovenske duhovnike tistega časa samoumevno. Leta 1817 je prevedel iz stare grščine nedeljske in praznične evangelije, nato pa je nadaljeval v latinščini, in sicer s prevajanjem zgodb iz *Stare zaveze* leta 1821 in *Nove zaveze* leta 1826, v ta okvir je sodil tudi iz latinščine prevedeni *Veliki katekizem*. Leta 1836 je začel načrtno prevajati celotno *Biblijo* iz latinščine – začel je s *Prvo Mojzesovo knjigo*, zamislil pa si je vzporedni prevod z latinščino na levi strani in slovenskim prevodom na desni strani knjige. Slovenščino tega prevoda je imenoval *slovenski jezik štajerskega govora*, ohranjeni rokopis pa kaže, da je bila to kultivirana vzhodnoštajerska različica slovenščine, dober prevod v knjižni jezik, ki je bil normiran v slovnici šele dobrih deset let pred tem. Dajnko je besedilo prevoda zapisoval v dajnčici in to je bil razlog, zakaj ni dobil založnika in je moral prevajanje odložiti za nedoločen čas. Dajnčica je bila po letu 1834 vedno bolj kritizirana in Dajnku ni pomagala niti tiha Kopitarjeva naklonjenost niti pomembna okoliščina, da je naklada v dajnčici natisnjenih knjig do takrat presegla 50.000 izvodov in da so katoliški duhovniki na Štajerskem sledili Dajnkovemu jezikovnemu načrtu – vsi, razen Antona Slomška, ki je v Celovcu sprejel narodnostno združevalni pogled na slovenski jezik in je z razumevanjem slovenstva presegel pokrajinsko samozadostnost, Antona Krempla, pisca prve zgodovine v slovenskem jeziku, in Antona Murka, ki je Dajnku zameril, da ga ni izbral za Primičevega naslednika na graški slovenistiki. Vsi ostali so pa tej ideji sledili. Škof Slomšek, ki je imel seveda najširši pogled v slovenstvo in slovenski krščanski prostor, ni pozabil na Dajnkove zasluge in ga je nagradil za širjenje vere med Štajerskimi Slovenci med Dravo in Muro.

Danes je tretja adventna nedelja in govorimo o tem, kako so v zgodovini slovenskega naroda zadnjih sto let in tudi od protestantizma naprej hodili z roko v roki skrb za slovenski jezik, za materni jezik, za knjižni

jezik ter za promocijo in širjenje krščanstva in evangelija. Kako pa današnja internetna generacija z drugačnim duševnim, duhovnim in telesnim genomom sprejema arhaično maksimo škofa Antona Martina Slomška, ki jo tudi Vi radi izpostavljate, da je jezikovno odpadništvo tesno povezano tudi z verskim? Mi čutimo in dojemamo vero in Boga na posebno intenziven način pravzaprav šele s svojim lastnim jezikom, neglede da razumemo prevod angleške *King James Bible* iz leta 1611. Slovenci smo dobili prvi prevod *Biblije* leta 1584. Kako tej generaciji dopovedati, da je skrb za slovenski jezik zelo, zelo povezana s skrbjo za etične postulate krščanstva in krščanske etike, ki jih vnašamo v naš prostor in čas ter čas in prostor našega življenja?

Danes so vrednote drugačne, kot so bile nekoč, zato mladi verjetno drugače razumejo burno 16. stoletje, versko in jezikovno delovanje kranjskih protestantov in Trubarjevo ter Dalmatinovo prizadevanje, da prevedeta *Biblijo* v sodobnikom razumljiv jezik. Danes marsikdo zamahne z roko, češ, saj *Biblija* ni nič posebnega. K sreči to ne drži in potrebno se je potruditi in razumeti, kaj pomeni, da je slovenščina dvanajsti sodobni jezik na svetu, v katerega je bilo prevedeno celotno *Sveto pismo*. Kakšno kulturno in identifikacijsko razkošje, če vemo, da je danes takih jezikov več kot sedemsto, posamezni deli *Svetega pisma* pa so prevedeni še v dodatnih dva tisoč sedemsto jezikov! Dalmatinov prevod *Biblije* je postavil Slovence v 16. stoletju na zemljevid sveta, v tem okviru moramo Slovenci razumeti dogodke, ki so seveda prvotno cerkveno-politično gibanje v zahodnoevropskem krščanstvu, odločanje za katolištvo ali reformirano krščanstvo, ki se vrača k pravi veri. Slovenski prevod *Biblije* je vzporedni presežek zgodovinskega spora, ki je razdelil evropsko Cerkev, zato moramo razumeti, kaj pomeni za našo identiteto, da smo med prvimi v Evropi lahko brali *Sveto pismo* v materinščini.

Pred Angleži, kakšen duhovni luksuz je to!

Mislim, da je Coverdalov angleški prevod leta 1535 sedmi ali osmi po vrsti, *Biblija* kralja Jakoba pa je kasnejši prevod v moderno angleščino iz leta 1611, kot ste povedali. Dalmatinova *Biblija* je torej eden največjih presežkov v slovenski kulturni zgodovini in ga je težko primerjati s sodobnim časom. V teh okvirih dobiva sodobno jezikovno odpadništvo, ki je vedno posledica jezikovne nesamozavesti, drugačno podobo, zato mora vsak sam pri sebi dobro premisliti odnos med slovenščino in

angleščino. Če kranjskim protestantskim tiskom dodamo še prekmurski prevajalski presežek Števana Küzmiča – leta 1771 je prvi prevedel *Nouvi Zákon* iz starogrškega bibličnega jezika v slovenščino; verjetno tudi *Staro zavezo*, ki pa je izgubljena – in prekmurske knjige, ki so bile napisane v prekmurski različici slovenskega knjižnega jezika, potem je občutek manjvrednosti v primerjavi z globalno angleščino napačno prepričanje. Ali bomo v nedogled verjeli zgodbi o ubožni slovenščini, ki ni primerna za javno rabo in v njej ne moremo posredovati znanja naslednjim generacijam? Katoliški duhovnik in Števanov mlajši sorodnik Miklož Küzmič je slovensko ljudstvo že zdavnaj izobrazil, Slomšek mu je dal šole, duhovniki pa so ga s krščanskimi vrednotami usposobili za življenje v sodobnem času. Vprašanje je le, ali se to ubogo slovensko ljudstvo tega sploh zaveda. Danes imamo na spletu tako rekoč vse na dosegu roke. Strojno prevajanje bo kmalu nadomestilo človeka, zato prihajajo v ospredje spletni jezikovni portali, tudi Fran, ki ponuja dostop do več kot štiridesetih eno- in večjezičnih slovenskih slovarjev in narečnih atlasov.

To je lahko tudi maksima današnjega časa, tega tako zelo digitalnega, ki pa ga v neki obliki vendar še žeja po analognem.

Odnos do materinščine se spreminja, jeziku se ne priznava načelna vrednost, ki ga najtesneje povezuje s slovenstvom, zato izgublja tradicionalni pomen. Uveljavlja se pomislek, če ne bo šlo v slovenščini, bo pa v angleščini ali novem globalnem jeziku. To, mislim, ni več škodljivo jezikovno odpadništvo, ki zatajuje jezik, ampak usodna zmota, zaradi katere bomo izgubili jezik in se zlili v neprepoznavno brezkulturno množico, ali pa bomo postali Angleži, kot bi nekoč že lahko postali Nemci ali Jugoslovani. Vrnitev v Küzmičeve ali Dajnkove čase, celo v Trubarjeve in Dalmatinove, ko se je slovenski jezik lahko uporabljal samo za sporazumevanje v najožjem družinskem krogu, je zagotovo jezikovna smrt. Če ne bomo spoštovali svoje tradicije in bomo pozabili na velikane naše kulture, ki so sooblikovali evropski kulturni prostor od 16. stoletja naprej, se bomo izslovenili in izginili iz evropskega zgodovinskega spomina. Kljub temu pa nisem tako črnogled. Jezika ne bomo izgubili čez noč, če se bomo znali pametno prilagajati novim okoliščinam. V globalnem in digitalnem prostoru je to dejstvo, ki ga moramo sprejeti, da bo slovenščina preživela. To je podobno kot s prevajanjem in branjem *Svetega pisma*. Ko se pogovarjamo z Bogom, odkrivamo

nove besede in njihove nove pomene, ki so drugačni od vsakdanjega sporazumevanja in kultivirajo našo misel, govor, sporazumevanje. Tako vlogo so imeli slovenski katoliški in protestantski duhovniki, ki so Slovence vključevali v širši kulturni prostor, tako da so uveljavljali slovenski jezik, literaturo in kulturo. *Sveto pismo* imamo na spletu in ga zato lažje študiramo ter se pogovarjamo z Bogom. Vpišemo npr. Mr 9,23 in »vse je mogoče tistemu, ki veruje«.

Digitalni čas je izrazito individualen, s tem pa se spreminja tudi vloga duhovščine, pastorjev, pastirjev in župnikov. Zdi se, da mora skrb za jezik, za krščansko intimo v jeziku in komunikacijo z Bogom ozavestiti vsak sam na svoji individualni platformi. Pomembno je govoriti in moliti in brati Božjo besedo v slovenskem jeziku.

Odlično ste ubesedili temeljno resnico slovenskega jezika in sporazumevanja z Bogom v slovenščini, ki obstaja, od kar obstaja slovenstvo. Spoznati, presoditi in čutiti odgovornost. Hoditi jasna pota in se izogibati krivih. Števan Küzmič je v 18. stoletju normiral prekmurski knjižni jezik v svetopisemskem prevodu, enako pred njim Trubar in Dalmatin na Kranjskem, Dajnko je poskušal to narediti tudi na Štajerskem. Hren je kljub protireformacijskemu gibanju nadaljeval protestantsko jezikovno tradicijo, prekmurski katoliški duhovnik Mikloš Küzmič v 18. stoletju tudi ni zavrgel jezika protestantov, ampak je izdal sedem novih prekmurskih knjig v jeziku Števana Küzmiča; to je bila jasna pot v razvoju slovenščine. Sredi 19. stoletja pa se je zgodil preobrat, spisala se je narodnoprebudna zgodba, zgodila se je pomlad narodov in uveljavilo se je romantično spoznanje, da je narod skupina ljudi, ki govori skupni jezik. Potrebno je bilo preseči pokrajinsko jezikovno različnost in oblikovati enoten slovenski knjižni jezik, ki bo prepoznavni znak slovenskega naroda. Bleiweis je v *Novicah* začrtal jasno pot novi jezikovni resničnosti na Slovenskem. Petru Dajnku je zmanjkalo časa na Štajerskem, Janoš Kardoš pa se je v Prekmurju prestrašil, da bo jezikovna enotnost s Kranjci, Korošci in Štajerci povzročila nadvlado katoličtva – prekmurski katoliški krog je sprejel novoslovenščino – in tako škodila protestantski veri. Odločil se je, da bodo prekmurski protestanti ohranili stari slovenski jezik. Šlo je za cerkveno-politično izbiro, ki je bila s protestantskega stališča upravičena, narodnostno pa kriva pot, ki je vodila v hude preizkušnje, ki so se zgrnile nad Prekmurci z madžarsko vendsko teorijo o neslovenskosti prekmurščine.

Vinko Ošlak, evangelijski pridigar in filozof, tudi prirejevalec starih protestantskih tekstov v sodobno slovenščino, pravi, da bi lahko bila znamenita sintagma iz začetka Pridige o veri iz Trubarjevega *Katekizma*, ki ste jo tudi Vi kdaj citirali v podobnih pogovorih, aksiom slovenstva tudi v enaindvajsetem stoletju. Predlagam, da zaključiva najin pogovor s Trubarjevo maksimo v kranjščini. Citirajte jo za naše poslušalce in izreciva blagoslov za današnjo nedeljo in leto, ki se izteka. Naj bo to duhovno kulturna dobrodošlica v letu Gospodovem 2024, ki se nam približuje.

Verjetno mislite na Pavlov pozdrav Timoteju, ko mu želi milost, usmiljenje in mir v Prvem in Drugem pismu Timoteju. To bi moralo veljati tudi v današnjem času, vendar so prevrednotene vrednote krščansko življenjsko vodilo izrinile na rob in ga bo potrebno ponovno prepoznati in sprejeti.

V *Stari* in *Novi zavezi*, če smo resnično kristjani srca in navdiha in Svetega duha tristopetinšestdesetkrat piše, *ne bojte se, jaz sem z vami, tu sem*. In to naj bo naša skupna maksima upanja za prihodnje.

To je najlepša popotnica v digitalno dobo in smerokaz, kako ozaveščati prave vrednote. Vsem poslušalcem nacionalnega programa Radia Maribor in vsem ljudem, ki dobro mislite, želim lepo nedeljo s Trubarjevo priredbo apostola Pavla: *Vsem Slovencom, gnado, mir, milost inu pravu spoznane Božje, skuzi Jezusa Kristusa prosim*.

Radio Maribor, Iz roda v rod, 20. 12. 2023.
Voditelj Tone Petelinšek.

Dvestoletnica rojstva sestre Margarete Puhar – ustanoviteljice ženskega reda *Šolskih sester svetega Frančiška Kristusa kralja*

V tokratni verski oddaja Iz roda v rod predstavljamo enega od šestnajstih katoliških ženskih redov, ki delujejo na Slovenskem, to so Šolske sestre Svetega Frančiška Kristusa kralja. V minulem tednu je minilo dvesto let od rojstva njihove ustanoviteljice sestre Margarete Puhar – članice njenega reda so opravljale izjemno kulturološko vlogo pri nas in v svetu. Pogovor je nastal med pripravami na znanstveni simpozij Mati Margareta in šolske sestre (200-letnica rojstva matere Margarete Puhar), ki je potekal 14. marca 2018 v dvorani šolskih sester, v Materni hiši na Strossmayerjevi ulici 17 v Mariboru.

Dober dan in prav lep pozdrav poslušalcem nacionalnega programa Radia Maribor, ki so danes, 11. marca, na četrto postno nedeljo z nami v oddaji s poudarjeno versko vsebino *Iz roda v rod duh išče pot*. Z nami je tudi akademik dr. Marko Jesenšek, prorektor Univerze v Mariboru. Dobro jutro, lep pozdrav.

Dobro jutro.

Akademik Jesenšek, blaženi škof Anton Martin Slomšek je v drugi polovici 19. stoletja, pa tudi že prej, zelo dobro vedel, kaj pomeni skrb za slovenski jezik, da so Slovenci preživeli na severni slovenski meji.

Škof Slomšek je sprejel številne pomembne odločitve, za jezik pa izpostavljam dve.

Prva je bila prenos sedeža lavantinske škofije v Maribor – na videz je šlo za cerkveno-upravno izbiro, izkazalo pa se je, da je bilo to smerodajno za slovenski jezik v stiku z nemškim. Razmejitvena črta med Sekovsko in Lavantinsko škofijo iz leta 1859 je postala slovenska severovzhodna jezikovna meja. Maribor je bil do takrat nemško mesto in je s širšo okolico pripadal Sekovski škofiji, Slomšek pa se je dogovoril, da je Krška škofija dobila koroške župnije, tako da sta se pokrili škofijska in deželna meja, Lavantinski škofiji pa je bilo priključeno mariborsko

okrožje od Radelj na zahodu do Ljutomera na vzhodu in Gornje Radgone na severu. Meja je potekala po okrožjih, zato je Sekovski škofiji pripadlo celotno graško okrožje s slovenskimi župnijami v Radgonskem kotu (Potrna, Žetinci, Gorca, Dedonci, Zenkovci) in pod severnim pobočjem Kozjaka (Travnik, Ivnik, Sv. Ožbalt pri Ivniku, Sv. Lovrenc, Lučane in Gomilica). V teh krajih je Slomšek spodbudil slovensko zavest in narodnostno gibanje za priključitev k slovenski škofiji. Če bi se Slomšek uspel pogoditi še za teh enajst župnij, bi povsem uresničil svoj jezikovno-narodnostni načrt in bi združil vse štajerske Slovence v slovensko cerkveno in upravno enoto. Slomškova škofija s sedežem v Mariboru je ustavila germanizacijski val v Dravski dolini na Kozjaku, v Slovenskih goricah pa nad Svečino in Šentiljem v Slovenskih goricah ter od Ceršaka na reki Muri do Gornje Radgone in Radenec. Mogoče, če bi delal po srcu, bi sedež škofije prenesel v Celje, ki je bližje Ponikvi in Unišam, kjer se je rodil na Slomu konec novembra leta 1800. Celje je bilo bolj v slovenskem središču in manj jezikovno in narodnostno izpostavljeno kot Maribor, le ugibamo pa lahko, ali bi se v tem primeru slovensko-nemška jezikovna meja pomaknila do Save. Verjetno ne, saj je Slomšek načrtoval, da bo v svoji škofiji utrdil slovensko miselnost in kulturo s pomočjo svojih duhovnikov. Za uresničitev tega poslanstva je potreboval domoljubno jezikovno vzgojo, ki jo lahko ponudi le dobro organizirano šolstvo. Mesec dni po prenosu škofijskega sedeža v Maribor je ustanovil Visoko bogoslovno šolo in tako omogočil, da so se bodoči duhovniki šolali tudi v materinščini – v slovenščini so bila predavanja iz pastoralne teologije in kateheza, kasneje tudi pouk *Svetega pisma*. Slomšek je spodbujal slovenščino v bogoslovni šoli. Za svoje duhovnike je organiziral izobraževanje slovenskega jezika, ki je ustrezalo najvišjim zahtevam govornega in pisnega sporazumevanja med Slovenci. Že v dvajsetih letih je kot duhovnik, odgovoren za duhovno vzgojo semeniščnikov v Celovcu, svetoval bogoslovcem, da po končanem študiju organizirajo na Slovenskem pouk v maternem jeziku. Tako je s slovenskim jezikom povezal izobraževanje duhovnikov, vzgojo in izobraževanje ter znanje in spretnost govorjenja v javnosti. Šolal in vzgajal je narodno zavedne duhovnike, narodne buditelje, ki so razumeli pomen materinščine pri oblikovanju slovenske identitete.

Druga pomembna Slomškova odločitev je bila teološka opredelitev in določitev slovenskega jezika. Bil je prvi med Slovenci, ki je jezik teološko utemeljil skladno z znano mislijo, da je jezik Božji dar. Jezik bogati

človeka, ker je posebna milost Božje ljubezni, ki je podarjen ljudem za razumevanje in razširjanje Božje besede. Slomšek je jezik izenačil z mislijo, ker ljudje ne moremo obstajati brez nje. Sporazumevamo se lahko v katerem koli jeziku, materinščina pa presega zemeljske sile in nadnaravno izkustvo ter omogoča zapleteno razmišljanje o razodetju – edino materni jezik lahko ubesedi duhovnost in smisel krščanskega življenja ter omogoča verniku, da se sporazumeva z Bogom. Papež Pij IX. je z dovoljenjem, da se je sedež Lavantinske škofije prenesel v Maribor, Slomšku posredno naložil tudi skrb za slovenski jezik in izobraževanje v slovenščini. Slomškovo jezikovno vlogo je v Mariboru nadaljevala mati Margareta, čeprav je vprašanje, ali se je zavedala tega pomembnega narodnostnega poslanstva, ko je škof Stepišnik sedem let po Slomškovi smrti uradno potrdil mariborsko kongregacijo šolskih sester svetega Frančiška. Častita mati je že nekaj let pred tem na pobudo Slomškovega Katoliškega društva žena ustanovila šolo in internat za deklice iz Maribora in okolice, s tem pa je pokazala nemškutarjem, da je v takrat sicer pretežno nemško govorečem mestu doma slovenščina, čeprav je pred Slomškom mesto določala nemška kultura, ki je imela dolgo tradicijo, slovenska pa se je ob njej težko oblikovala – mariborski gimnazijski profesor Nemec Rudolf Gustav Puff, ki je bil zelo naklonjen Slovencem in slovenski kulturni zgodovini, je vse do smrti leta 1865 doživljal Maribor kot povsem nemško mesto. Margareta Puhar je v mariborski sestrski šoli izobraževala deklice v materinščini ter tako nadaljevala Slomškovo zgodbo o jeziku, ki je vključen v četrto Božjo zapoved – spoštovati očeta in mater pomeni tudi spoštovati materinščino in jezik svoje družine. S slovenskim učnim jezikom je utrjevala ugled slovenščine v javnosti ter pomagala sloveniti Maribor, hkrati pa je bila najpomembnejši povezovalni člen med mejnikom, ki ga je postavil škof Slomšek v Mariboru 4. septembra 1895, in mariborsko vojaško akcijo 20. novembra 1918, s katero je pesnik in general Maister potrdil Slomškovo severno jezikovno mejo med slovenščino in nemščino ter napovedal osamosvojitveno slovensko pot – brez neodvisnega razvoja slovenskega jezika v javnosti je ne bi bilo, tega so se zavedali škof Slomšek, mati Margareta in pesnik ter general Maister. V takih okoliščinah je delo Slomškovih šolskih sester preseglo verske in izobraževalne okvire – dobilo je narodnostni značaj, ki se je kazal v prizadevanjih za enakopravno rabo slovenskega jezika v šolstvu in javnem življenju. Sprva se je zdelo, da želijo pomagati »predvsem zapuščenim in revnim

otrokom našega mesta«, v resnici pa je šlo za uresničevanje Slomškove teološke razlage jezika in evangelijsko misel, da se »ne živi samo od kruha«, ampak od mane, tj. besede.

Zanimivo pa je, da je bil sedež kongregacije šolskih sester prenesen leta 1941 iz Maribora v Rim z dovoljenjem Svetega sedeža.

Pravilnost te odločitve bo šele potrebno dokazati, meni pa se zdi škoda, da se je to zgodilo, saj mislim, da to ni skladno z jezikovnim poslanstvom matere Margarete in mariborske sestrske šole. Verjetno bi se odločno uprla nacizmu in nemški okupaciji Maribora, tako kot se je v imenu krščanske ljubezni in pravic mariborskih deklic, da se izobražujejo v materinščini, borila proti nemškutarskemu jezikovnemu odpadništvu. Vrhovni sedež v Rimu in sedež mariborske province v Beogradu tega poslanstva nista mogla opravljati. Margareta Puhar je bila v nemškutarskem mariborskem prostoru mnogo več kot vzgojiteljica, saj je razumela vlogo in pomen slovenskega jezika pri oblikovanju slovenske nacionalne identitete. Njen boj za slovenski učni jezik je dokaz, da je za obstoj slovenstva potrebna duhovna razsežnost naroda, ki bo preživel le s pomočjo Božje besede v slovenskem jeziku. Mati Margareta je vedela, da morajo slovensko mladino v slovenski šoli izobraževati slovenske šolske sestre v slovenskem jeziku, zato si je prizadevala za prestižnost slovenskega učnega jezika. Pri tem bi vztrajala tudi v okupiranem Mariboru med drugo svetovno vojno. Romantična ideja, da je jezik Božji dar in hkrati tudi narodotvoren, ki jo je prevzela po Slomšku, je dopolnjevala versko in vzgojno delovanje matere Margarete.

To je bilo tudi izročilo slovenskih protestantov, Trubarja in ostalih.

Trubar in somišljeniki so v 16. stoletju normirali kranjsko različico slovenskega knjižnega jezika, ki so jo razumeli kot vzporedni dosežek prizadevanj za pravo vero, o državotvorni vlogi materinščine pa še niso razmišljali, saj slovenski geografski prostor takrat še ni bil določen v današnjem pomenu besede. Mati Margareta je imela še boljša izhodišča, saj je zelo dobro razumela Slomškov odnos do materinščine in s tem tudi pomen slovenskega jezika za duhovni in materialni svet Slovencev. Slovenščina seveda ni bila edini učni jezik na mariborski sestrski šoli, saj so sociolingvistične razmere v 19. stoletju izpostavljale prevladno nemščino, tako kot je bila v Bohoričevi stanovski šoli

kranjščina 16. stoletja nadomestni jezik, dokler dečki niso popolnoma obvladali latinščine. Mati Margareta je v razmerah, ki so v zadnji tretjini 19. stoletja vladale v Mariboru, izpeljala izobraževanje deklic na Slomškov način. Poiskala je pravo pot med vzgojo in poukom v globalni nemščini in pravicami ter potrebami, da dobi materinščina boljši položaj v izobraževanju. Postala je posredna nadaljevalka jezikovnega programa Zedinjene Slovenije iz leta 1848 in Majarjeve zahteve Slovenijo Slovencem, v šestdesetih letih 19. stoletja pa sopotnica Slomškovega čitalništva v Mariboru in ljutomerskega tabora, na katerem so zahtevali, da mora pouk na Slovenskem potekati v slovenščini.

Za konec pogovora Vas prosim, da v nekaj stavkih predstavite vsebino simpozija *Mati Margareta in šolske sestre*, ki bo potekal v sredo, 14. marca 2018, ob dvestoletnici rojstva Margarete Puhar, v dvorani šolskih sester v Materni hiši na Strossmayerjevi ulici v Mariboru.

Simpozij ima tri sklope. Zgodovinarji bodo predstavili delo kongregacije v Sloveniji, kaj se je dogajalo v Ameriki in kaj se danes dogaja v Egiptu. Teologi bodo seveda osvetlili teološko misel sv. Frančiška in vse, kar je po Frančišku prevzemala mati Margareta. Jezikoslovci bomo prikazali vlogo slovenskega jezika v sestrski šoli, tj. nacionalni naboj, ki ga je spodbujala mati Margareta, tako da je sledila Slomškovi misli o izobraževanju v slovenskem jeziku.

Pokazali bomo, zakaj se mariborske šolske sestre imenujejo tudi Slomškove šolske sestre. Slomšek je leta 1842 izdal slovenski učbenik *Blaže in Nežica v nedeljski šoli*, ki je učiteljem svetoval, kaj in kako je potrebno učiti slovensko mladino, tik pred smrtjo leta 1862 pa se je na pobudo papeža Pija IX. zavzel za vzgojo mladine v verskih zavodih v Mariboru in v svoji škofiji. Leta 1864 je to njegovo zadnjo željo – skrb za duhovno oblikovanje in rast mladine ter izobraževanje v slovenskem jeziku – začela uresničevati sestra Margareta Puhar. Organizirala je vzgojo in izobraževanje za revne deklice, ki je že po štirih letih preraslo v štirirazredno šolo s tristo učenkami. Slomškove šolske sestre so vzgajale in poučevale v slovenskem jeziku. Uresničevanje Slomškove oporoke ni bilo enostavno in to bodo poskušali prikazati predavatelji na simpoziju o izjemni kulturološki, vzgojni in domoljubni vlogi šolskih sester članic Kongregacije šolskih sester sv. Frančiška Kristusa Kralja, enega od šestnajstih katoliških ženskih redov, ki delujejo na Slovenskem, in edinega reda, ki je bil do danes ustanovljen v Sloveniji: Karel

Gržan (Po Jezusovem zgledu naklonjene/sklonjene k ljudem v stiskah življenja), Vinko Škafar (Sveti Frančišek in šolske sestre), Aleš Maver (Časi Margarete Puhar – cerkveno in kulturno ozračje na Štajerskem v drugi polovici 19. stoletja), Avguštin Lah (Teološko in duhovno obnebje Konstitucij šolskih sester v Mariboru), Sonja Bezjak (V kakšnih družbenih okoliščinah je živela in delovala Margareta Puhar?), Stane Granda (Skrb za šolanje ženske mladine), Bogdan Kolar (Šolske sestre med slovenskimi izseljenci v Egiptu), Matjaž Klemenčič, David Hazemali (Delovanje slovenskih frančiškanov v ZDA s posebnim pogledom na etnično šolstvo med Slovenci v ZDA), Marko Jesenšek (Margareta Puhar in slovenski (učni) jezik), Fanika Vrečko (Margareta Puhar in šolstvo med obema vojnama), Polonca Šek Mertük (Molitev v življenju Margarete Puhar) in Nina Ditmajer (Frančiškanska knjižnica v Mariboru).

Radio Maribor, Iz roda v rod, 10. 3. 2018.
Voditelj Tone Petelinšek.

Najlepša in najzanimivejša knjiga Slovencev

Monumentalni slovar, ki ga je pred 130 leti pripravil Maks Pleteršnik, velja za čisti intelektualni presežek slovenskega 19. stoletja in jezikovni pripomoček, ki ga lahko s pridom uporabljamo še danes. Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja se je namreč že pred debelimi desetletji prijel sloves, da se slovarja kratko malo ne da spisati bolje. Maks Pleteršnik pač ni ustvaril le slovarja, temveč – če si pomagamo z vznesenim mnenjem Izidorja Cankarja – najlepšo in najzanimivejšo knjigo, kar jih imamo Slovenci, neizčrpan in skoro neizčrpljiv zaklad jezikovne lepote.

Ta mesec je minilo deset let od kar si govorci in pisci slovenskega jezika lahko pomagamo s spletiščem Fran, portalom Instituta za slovenski jezik Frama Ramovša ZRC SAZU, kjer najdemo in zastonj uporabljamo kar petinštirideset slovarjev: od *Slovenskega pravopisa* do *Slovarja oblačilnega izrazja ziljskega govora v Kanalski dolini*. Razume se, da so slovaropisci, ki so te resnično nepogrešljive jezikovne pripomočke spisali, v prav vsakega izmed njih vložili ogromno znanja, prizadevnosti in časa. Je pa prav verjetno, da so si, ko so te slovarje ustvarjali, za zgled, kako se zadevi streže, vzeli Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* s sredine devetdesetih let 19. stoletja. Zato se bomo, drage poslušalke in cenjeni poslušalci, v nocojšnjem Kulturnem fokusu spraševali, kako je Pleteršnik svoj Slovensko-nemški slovar pravzaprav zasnoval in koliko znanja ter dela je moral vanj vložiti, da tudi po sto tridesetih letih ostaja nepresežen v očeh stroke. Prav tako pa nas je zanimalo, ali si z njim lahko še vedno pomagamo tudi povsem običajni uporabniki in uporabnice. Odgovore na ta in druga sorodna vprašanja nam bo pomagal iskati slovenist in jezikoslovec, predavatelj na Oddelku za slovanske jezike in književnosti mariborske Filozofske fakultete, akademik dr. Marko Jesenšek. Spoštovani gospod Jesenšek, lepo pozdravljeni, dober večer.

Dober večer.

Ko govorimo o književnikih, o pesnikih in pisateljicah, se nam zdi povsem samoumevno začeti s kratko predstavitvijo njihovih življenj,

saj verjamemo, da bomo na ozadju življenjepisa navsezadnje bolje razumeli njihova literarna dela. Pri znanstvenikih in znanstvenicah pa se nam ubadanje z biografskimi podatki ne zdi tako zelo pomembno. Vseeno pa bi tokrat, če se strinjate, najin pogovor začel s Pleteršnikovim življenjem. Saj so usode slovenskih intelektualcev 19. stoletja pogosto prav fascinantne in nam slej ko prej pomagajo bolje razumeti, kako izjemno delo so ti ljudje opravili. Pomislimo, šlo je po večini za kmečke sinove, ki so morali premagati znatne ovire, da so se dokopali do vrhunske izobrazbe, ki je nato lahko služila ne le njihovim karieram, ampak nam Slovencem. Zato se uvodoma sprašujem, ali je bil tudi Maks Pleteršnik sin kmetov doma s podeželja.

Drži, kar ste povedali o biografijah pomembnih Slovencev. Vabim vse poslušalce Radia Slovenija, da se kdaj odpeljete na izlet v majhno štajersko vasico na severu Bizeljskega gričevja – v vasi ob župnišču si lahko ogledate izvir potoka Gabernica v votlini Duplo, se odpravite po prvi slovenski vodni poti, ali pa se mimo Pleteršnikove domačije sprehodite do danes lepo obnovljenega pišeškega gradu. Pišece so vas pod vznožjem Orlice in v tem idiličnem podeželskem okolju se je leta 1840 rodil Maks Pleteršnik – bil je eden redkih uspešnih Slovencev, ki v 19. stoletju ni izhajal iz kmečke družine. Njegov oče je bil izobraženec in se je v vasi družil z župnikom in grajskimi; bil je učitelj na privatni ljudski šoli, ki jo je leta 1820 ustanovil baron Anton Albret Moscon na svojem pišeškem gradu. Oče in mati sta se odločila, da bosta sinu Maksu, ki je bil zelo nadarjen, omogočila več, kot so ponujale male Pišece. Mladi Pleteršnik se je tega zavedal, saj ga je oče dodatno poučeval, zelo zgodaj se je začel učiti tudi nemščine, in mu je privzgajal delovne navade, ki v vasi niso bile običajne: na prvem mestu je bilo vedno učenje, potem delo in če je ostalo še kaj časa, je šele prišla na vrsto igra. V Pišecah je dobil delovne navade, ki so ga spremljale celo življenje. Še ne enajstleten je zaključil ljudsko šolo in se je iz Pišec preselil na celjsko gimnazijo, po maturi pa je leta 1859 nadaljeval šolanje na dunajski univerzi, kjer je študiral klasično filologijo in slavistiko. Med študijem je skoraj tri leta pomagal Francu Miklošiču pri korekturah velikega starocerkvenoslovanskega slovarja *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*. Znameniti jezikoslovec je v Pleteršniku prepoznal nadarjenega, marljivega in zanesljivega študenta, ki je imel smisel in potrpljenje za slovaropisno delo. Miklošič je bil takrat na vrhuncu slave – utemeljil je enotni slovenski knjižni jezik v prevodu *Občega državljanskega zakonika*, izhajala

je njegova *Primerjalna slovnica slovanskih jezikov*, izšli so tudi njegovi srbski spomeniki in izsledki o Srbiji, Bosni in Dubrovniku *Monumenta Serbica*, številne znanstvene razprave itd., bil je član avstrijske in francoske akademije znanosti, večkrat dekan Filozofske fakultete in tudi rektor dunajske univerze, leta 1864 je bil povzdignjen v dedni avstrijski viteški stan. V Pleteršnikovih študijskih letih je bil Miklošič dejansko najvplivnejši Slovenec na Dunaju, v stroki, tj. v jezikoslovju, je bil čisto na vrhu, bil je največji slovničar in veleum 19. stoletja, tako slaven, kot so danes npr. superzvezdniki v športu ali nobelovci v znanosti. Slovenci ga premalo slavimo. Slavni Miklošič je prepoznal v mladem Pleteršniku gene za slovaropisno delo in ga je povabil, si predstavljamo, znameniti Miklošič je povabil študenta Maksa Pleteršnika, da mu pomaga pri delu za slovar. Izpisovanje, urejanje, prepisovanje, vse, kar je potrebno za slovaropisca, če je seveda zanesljiv. To je bilo največ, kar je Pleteršnik dobil na univerzi ob predavanjih, in to je bila najboljša popotnica za kasnejše Pleteršnikovo slovaropisje. Leta 1864 se je zaposlil kot gimnazijski profesor in se je premeščal iz Maribora, Celja, Gorice in Trsta. Ustalil se je na ljubljanski gimnaziji, kjer je učil slovenski jezik, dodatno tudi latinščino in grščino. V osemdesetih letih 19. stoletja se je lotil življenjskega dela, priprave *Slovensko-nemškega slovarja*, ki je po Vodniku že predolgo čakal na izid, med drugim ga nista zaključila niti Metelko niti Levstik. Pleteršnik je imel Miklošičevo slovaropisno šolo, v Ljubljani je dozorel za velik slovaropisni podvig ter bil poklican, da ga uresniči. Prvi snopič najznamenitejšega slovenskega slovarja je izšel leta 1893, v celoti pa je bil dokončan leta 1895 in je vključeval skoraj 115.000 slovenskih iztočnic knjižnega jezika, narečnih besed, starejših besed in strokovnega izrazja; iskal je pravo mero med Levstikovimi in Škrabčevimi pogledi na jezik, s tem pa je ustvaril pogoje za pripravo prvega slovenskega pravopisa, ki ga je leta 1899 pripravil za šolsko rabo Fran Levec, Cankarjev profesor na ljubljanski realki in znan urednik *Ljubljanskega zvona*. Pleteršnik se je upokojil leta 1900, pogosto se je vračal v Pišece in 13. septembra 1923 je v rojstni vasi umrl.

Dr. Jesenšek, če vas dobro razumem, pravite, da je Pleteršnik trideset let služboval kot gimnazijski profesor – to je bilo seveda v tistih časih družbeno uglednejši poklic, kot je danes. Imel je polne roke dela s pedagoškimi zadolžitvami, ob tem pa je, po strani ali kako, delal še na slovarju.

Poklic, ki ga je opravljal Pleteršnik, je težko primerljiv s poklicem profesorja na današnji srednji šoli v Sloveniji. To je bil res ugleden položaj, zlasti mesto gimnazijskega profesorja v Ljubljani je bilo vredno velikega zaupanja. Pleteršnik je na klasični gimnaziji poučeval latinščino, grščino, nemščino in slovenščino, mislim da od leta 1871. Delo je opravljal odgovorno in mu je namenjal veliko svojih umskih sposobnosti in časa; nekje sem prebral, da je imenoval poučevanje za svojo prvo nalogo. Ne vem, ali je bil dober pedagog – o tem ni veliko zapisanega –, dejstvo pa je, da je znal pritegniti k slovaropisnemu delu tudi dijake, ki so zbirali gradivo ali ga prepisovali. Med pripravami slovarja je bil dve leti oproščen profesorskih obveznosti na gimnaziji, nato pa je imel zmanjšano pedagoško obveznost. Preden mu je bilo zaupano veliko slovaropisno delo, je počel to, kar so počeli redki izstopajoči slovenski izobraženci tistega časa – veliko je npr. prevajal. V šestdesetih letih 19. stoletja je prevedel starorusko bilino v ritmizirani prozi o Igorjevem pohodu *Slovo o polku Igorevje* v lep, arhaičen slovenski jezik, ki je bil kot ustvarjen za srednjeveško epsko zgodbo. V sedemdesetih letih je prevedel Hartove *Kalifornijske zgodbe* v popolnoma drugačnem slogu, v katerem je ubesedil romantično, a težko življenje argonavtov in njihove usode v času zlate mrzlice. Iz tega obdobja so tudi Pleteršnikove razprave o antični književnosti, npr. o Homerju, Perikleju, Oktavijanu in Marku Antoniju, ali o Slovencih, Hrvatih in Srbih v Matičini knjigi *Slovanstvo*, sploh pa je veliko sodeloval s Slovensko matico pri pripravah učbenikov itd. Pleteršnik je bil zelo široko razgledan gimnazijski profesor. S slovaropisjem se je začel ponovno ukvarjati v osemdesetih letih 19. stoletja, najprej pri predelavi Rožkovega gimnazijskega latinsko-slovenskega slovarja, nato pa mu je škof Pogačar po Levstiku zaupal pripravo slovensko-nemškega slovarja. Leta 1883 je samostojno prevzel to delo in v dvanajstih letih je nastal slovar, ki je še danes nepogrešljiv normativni priročnik za vse, ki se ukvarjajo s slovenskim slovaropisjem.

V tem kontekstu moram vprašati tole, dr. Jesenšek. Rekli ste, da je bil Pleteršnik rojen za slovaropisca. Ljudje okoli njega, ki se na take stvari spoznajo, so čutili, da je on prava oseba, ampak zaupajte nam, prosim, katere so kvalitete pravega slovaropisca? Po čem prepoznaš, kaj mora krasiti takega človeka, da rečeš, to bo strokovnjak, ki ima talent za to, da napiše resnično dober slovar?

Čisto gotovo Miklošičev podpis, ki ga je Pleteršnik dobil, ko je delal za njegov slovar, pretehtale pa so še njegove dodatne sposobnosti in dejavnosti, npr. delo pri Slovenski matici in ustanavljanje Društva slovenskih pisateljev (mislim, da je bil prvi tajnik Društva), urejanje gimnazijskega latinsko-slovenskega slovarja Johanna Alexandra Rožka itd. Do leta 1868 je uredniški odbor za pripravo slovensko-nemškega slovarja vodil Levstik, žal pa mu ni bilo dano zaključiti velikega dela, čeprav mu je škof Pogačar dal še eno priložnost leta 1880. Tri leta je nato delo usmerjal odbor, v katerem je bil tudi Pleteršnik, a skupinsko delo ni prineslo želenega rezultata in škof je leta 1883 imenoval Pleteršnika, naj dokonča začeto delo. Pogačar je zaupal Pleteršniku, cenil je njegove izkušnje, natančnost in predanost stroki, verjetno pa je k odločitvi pripomogel tudi dvorni kaplan Koblar, ki je poznal Pleteršnikov slovaropisni načrt in ga je verjetno predstavil škofu. Pri Pleteršniku, mislim, da je bil najpomembnejši njegov odnos do jezika in slovenstva. Sredi 19. stoletja smo Slovenci dobili iz deželnih jezikov in dveh knjižnih različic, prekmurske in kranjske, novo slovenščino ali enotni slovenski knjižni jezik. To je bila največja prelomnica v razvoju slovenskega jezika dotlej in nanjo se je bilo potrebno sistemsko privaditi. Janežič je v srednješolski slovenski slovnici leta 1854 začel utrjevati enotni knjižni jezik in pisavo gajico. Leta 1863 je v *Slovenski slovnici za domačo in šolsko rabo* postavil ustrezno normo in predpis. Pleteršnik je gimnazijce učil enotnega slovenskega knjižnega jezika po tej slovnici, oziroma po ponatisnjeni izdaji iz leta 1876 in si je prizadeval preseči zmotno razmišljanje, da je slovenski jezik namenjen za sporazumevanje v domačijskem okolju, v javnosti ga nadomešča nemščina, za leposlovje pa je najprimernejši skupni slovanski jezik. Romantični pogled na jezik je Pleteršnik presegel z realističnim razmišljanjem, da lahko slovenski pisatelji, njegovi sodobniki, ubesedijo literarne motive in teme v slovenskem jeziku na najvišji stopnji in z veliko umetniško vrednostjo. Novoslovenščina potrebuje skrb, da se bo ustrezno razvijala in napredovala na vseh področjih javne in zasebne rabe, za to pa potrebuje ustrezne normativne priročnike, tj. slovnico, slovar in pravopis. Janežičevo slovnico je leta 1889 primerno sinhrono predelal Jakob Sket, potrebovali pa smo moderen slovar in pravopis. Pleteršnik je dobro vedel, kakšen mora biti moderen slovenski jezik, zato je sodobnike prepričeval, da Slovencev ni brez slovenščine in njene polnofunkcijskosti. Sodobniki so ga k sreči razumeli, škof Janez

Zlatoust Pogačar mu je zaupal in začelo se je desetletno trdo delo ter uresničevanje dotlej največje slovaropisne naloge na Slovenskem – v tem času je imel zmanjšano pedagoško obveznost, nekaj časa celo popolno nadomeščanje, tako da je lahko ustvarjalno sestavljal slovar tudi v umirjenem domačem pišeškem okolju. Tako vidim Pleteršnikovo zgodbo o slovensko-nemškem slovarju.

Razumno. Sprašujem pa Vas, ali je bil Pleteršnik prvi avtor slovarja, ki je zgradil slovenski jezik? Ali je oral na nezorani njivi, ali se je lahko vendarle oprl na tradicijo in že opravljeno delo?

Če bi bilo Pleteršnikovo delo na področju slovenskega slovaropisja konec 19. stoletja pionirsko, je veliko vprašanje, ali bi se midva danes pogovarjala v slovenskem jeziku. Veliko dela je bilo opravljenega že pred tem. Bliža se dan reformacije, ko se spominjamo tudi veličastnega mednarodnega poklona slovenskemu jeziku. Nemški humanist Hieronim Megiser je leta 1592 uvrstil kranjsko različico slovenskega knjižnega jezika v latinsko-nemško-slovensko-italijanski slovar *Dictionarium quator linguarum*, leta 1603 pa še v večjezični slovar *Thesaurus polyglottus*. Ali se danes sploh zavedamo, kako pomembno dejanje je to bilo na prelomu 16. in 17. stoletja? Nemški učenjak, ki ni znal slovensko, je prepoznal veliko razsežnost leta 1584, ko je kranjščina oz. slovenščina postala dvanajsti jezik na svetu, v katerega je Dalmatin prevedel *Biblijo*, in deveti jezik na svetu, ki je bil normiran v Bohoričevi slovnici – to je bil jezikovni podvig, ki si je zaslužil mesto v slovarju najpomembnejših evropskih jezikov tistega časa. Megiser je v slovarju leta 1592 objavil več kot 8.500 slovenskih besed, v slovarju leta 1603 pa je zajel že več kot 10.000 besed. Celovški jezuiti so leta 1744 dopolnili *Dictionarium quator linguarum* in skoraj potrojili slovensko besedje. Pred tem je nekaj slovaropisnih drobcev že v Dalmatinovi *Bibliji*, ki ji je prevajalec dodal Register, tj. večjezično zbirko sinonimnih narečnih besed, npr. kranjskih, koroških, štajerskih, kraških, kajkavskih, istrskih, hrvaških. Najstarejši slovarček je verjetno Bohoričevo *Imenje treh jezikov*, ki ga je sestavil okoli leta 1580 pod naslovom *Elementale Labacense cum Nomenclatura trium linguarum*, a je, žal, izgubljeno in le delno povzeto v njegovi slovnici *Zimske urice* leta 1584 kot krajši latinsko-nemško-slovenski registri.

Danes sem žalosten, ko vidim, kako rektorji slovenskih univerz pozabljajo na Megiserjev slavospev slovenščini in silijo v anglizacijo slovenskega visokega šolstva. Spremeniti hočejo Zakon o visokem šolstvu

in uzakoniti možnost, da bi lahko slovenski profesor slovenskemu študentu na slovenski univerzi predaval v tujščini. Ali si predstavljamo to zablodo, ki napoveduje tragedijo za slovenski jezik in kulturo, za slovenski narod in državo Slovenijo? Rektorji slovenskih univerz ne poznajo ljudi, ki so se stoletja borili, da govorimo slovensko, ne vedo, zakaj so to počeli in zakaj je tako pomembno, da se izobražujemo v materinščini. Tujec je leta 1592 postavil naš jezik na zemljevid evropskih jezikov, rektorji slovenskih univerz pa ga poskušajo leta 2024 nadomestiti z globalno angleščino.

Po Bohoriču, Dalmatinu in Megiserju se je slovensko slovaropisje uspešno razvijalo, tako da je imel Pleteršnik na razpolago bogato tradicijo. Vsaka pokrajina, do konca prve svetovne vojne so to bile t. i. habsburške dedne dežele, si je prizadevala za čim obsežnejše in natančnejše popise svojega besedja. Sprva so bile to zbirke besed v dvo- ali večjezičnih slovarjih, ki so beležile izrazno moč slovenskih pokrajinskih različic, danes pa dokazujejo dvojnični razvoj slovenskega knjižnega jezika, ki se začenja z Megiserjem in zaključuje s Pleteršnikom. Osrednjeslovenska smer našega slovaropisja je po Megiserju večinoma rokopisna. Slovarji na Kranjskem niso bili namenjeni javnosti in vsem Kranjcem, ampak so si jih redki izobraženci, ki so se med seboj seveda poznali, izposojali v rokopisu, na slovenskem jezikovnem obrobju pa so jih tiskali. Zakaj je prihajalo do teh razlik? Kranjščina ni bila tako izrazito ogrožena kot npr. koroščina ali štajerščina v neposrednem stiku z nemškim jezikovnim prostorom, ali prekmurščina v stiku z madžarščino in kajkavščino, ali slovenščina na zahodu v stiku z italijanščino. Jezik je bil ogrožen na obrobju, zato so Korošci in Štajerci tiskali svoje slovarje in se s tiskano besedo branili pred agresivnim nemškim vplivom. V osredju je po Megiserju nastalo veliko obsežnih slovarjev, ki so ostali v rokopisu: Kastelčev latinsko-slovenski slovar iz ok. leta 1685 z več prepisi, npr. Vorenčevim med letoma 1703 in 1710, Hipolitov latinsko-nemško-slovenski slovar leta 1711, Kumerdejev Hoplitov slovar z več kot 30.000 besedami, Debevčev nemško-slovenski slovar, pomembna Kumerdejeva zbirka latinskih, nemških in slovenskih besed, ki je nastajala med letoma 1787 in 1798, znameniti Vodnikov slovar, ki je vseboval več kot 120.000 slovenskih in ok. 30.000 nemških besed in je bil osnova za Cigaletov slovar, Cafovo rokopisno gradivo, ki ga je zbiral med letoma 1843 in 1874, Zalokarjeva zbirka besed ok. 1870 itd. Gre za osrednjeslovensko slovaropisno premico, na kateri so v tiskani

obliki le Megiserjev slovar leta 1592, Pohlinovo *Tu malu besediše treh jezikov* leta 1781, Cigaletov nemško-slovenski slovar leta 1860 in Pleteršnikov slovar 1894/95. Štajerska in koroška slovaropisna izkušnja je povsem drugačna, saj so bili slovarji praviloma natisnjeni. Jezuitska izdaja Megiserjevega slovarja leta 1744 kaže, da je koroška pokrajinska knjižna različica v sto petdesetih letih močno pomnožila protestantsko besedje. *Enu Malu Besediše* je slovensko-nemški slovar Andreja Čebula, ki je izšel leta 1789 v Mariboru. Gutsmanov nemško-slovenski slovar je izšel leta 1798 na 570 straneh; Jarnik je leta 1822 objavil zbirko slovenskih narečnih besed, leta 1832 pa še prvi etimološko-dialektološki slovenski slovar; Murkov slovensko-nemški in nemško-slovenski slovar leta 1833, sledijo mu tudi Janežičevi slovensko-nemški in nemško-slovenski slovarji med letoma 1850 in 1893. Anton Murko je objavil verjetno najboljši slovar, ki smo ga Slovenci imeli pred Pleteršnikom. Star je bil štiriindvajset let in se je potegoval za mesto profesorja na stolici za slovenščino v Gradcu. Slovnica leta 1832 in slovar leta 1833 sta bila največ, kar je takrat zmoglo slovensko slovaropisje in slovničarstvo, žal pa to ni prepričalo komisije, ki je za Primičevega naslednika v Gradcu izbrala veliko manj nadarjenega Kolomana Kvasa. Murko je slovar zasnoval besednodružinsko, tako da je v njem zbral narečno in knjižno besedje slovenskega jezika. Na področju družinjenja slovarskih enot je opravil pionirsko delo, ki pa mu slovensko slovaropisje večinoma ni sledilo in je ostajalo pri tradicionalni zgradbi geselskega članka. Murko je nenavadno hitro sestavil dvojezični slovar. Verjetno je vzel za osnovo Gutsmana, gotovo pa je bil tako uspešen, ker je bil naravni govorec, imel je zanesljive informatorje in je besede zbiral s pomočjo družinjenja. Bernard Rajh je z Murkovo slovaropisno metodo leta 2010 sestavil narečni slovar svojega rojstnega kraja Cerkvenjak *Gúčati po antùjoško: Gradivo za narečni slovar severozahodnoprleškega govora* in pokazal, da je Murkova metoda dela zelo priročna, če je preverljiva na terenu in jo potrdijo zanesljivi informatorji. Rajh je narečno gradivo besednodružinsko razširjal s pomočjo naravnih govorcev antujskega narečja, tj. svojega očeta, ki je bil takrat star več kot devetdeset let, in svoje učiteljice iz cerkvenjaške osnovne šole, ki je bila stara že skoraj sto let. Med pogovorom z odličnima informatorjema so se besedne družine razširjale in zbral je tako rekoč popolno besedišče Cerkvenjaka. Rajhov narečni slovar je potrdil vrednost Murkovega slovaropisja za današnji čas.

Štajersko slovaropisje ima še eno linijo, ki pa je pogosto spregledana. Gre za številne rokopise in nedokončane zbirke besed. Najobsežnejši med njimi je rokopisni nemško-slovenski *Apostlov slovar* iz leta 1760, ki vsebuje več kot 50.000 besed. Ivan Anton Apostel, njegovo redovno ime je bilo Bernard Mariborski, je bil mariborski frančiškan, ki je zbiral štajersko besedje po Dravski dolini do Mure. V slovarju se da razbrati, katero besedje in kdaj ga je zbiral v Mariboru in kdaj v Celju. Ko se je preselil v kapucinski samostan v Celje, se je to pokazalo tudi v slovarju – v ilustrativnem gradivu je več zapisov, ki so povezani s celjskim okoljem in dokazujejo Apostlov posluh za živi jezik, npr.: *celsku vinu je kislu* ali *celske gospodične se respirjao kakor en purman*. V slovarju se prepleta osrednje- in vzhodnoslovensko besedje, tako da nezavedno nakazuje smer dvojničnega razvoja slovenskega jezika v enotni slovenski knjižni jezik. Štajersko rokopisno smer je nadaljeval Mihael Zagajšek, ki je med letoma 1773 in 1790 sestavljal nemško-slovenski slovar. Gašpar Harman, udeleženec Svetourbanske akademije, je pripravil nemško-slovensko zbirko besed za črke K, L, M, N in S za nikoli uresničeni projekt štajerskega slovarja po vzoru ljubljanske jezikovne akademije in Kumerdejevega slovarja iz leta 1791. Zanimivo slovaropisno gradivo je zapustil Jurij Alič, ki je zbiral besedno gradivo v celjskem okolju – ok. leta 1840 je v Adelungov nemški slovar vlepil prazne pole papirja in nanje zapisoval slovenske ustreznice nemškim Adelungovim iztočnicam ter svoje komentarje. Leta 1854 je nastala najbolj nenavadna zbirka štajerskih besed. Ptujski minorit Vid Penn je zbiral besedje v času, ko so se na Kranjskem in Štajerskem prepirali, kako se piše *kaša*. Penn je bil dober znanec Petra Dajnka in Franca Serafina Metelka, sam pa je še vedno pisal v bohoričici. V abecedni vojni se ni mogel odločiti za bohoričico, dajnčico ali metelčico, tudi gajica mu ni bila ljuba, zato je slovenske besede zapisoval v novogrški pisavi s pojasnilom, da je črkarska pravda nepotrebna, grška abeceda pa je njegov nevtralni izbor, dokler Slovenci ne bodo sprejeli enotne pisave. Med letoma 1849 in 1855 je nastajalo tudi bogato Miklošičevo rokopisno slovarsko gradivo.

Na zahodu je ostalo v rokopisu slovensko-nemško-latinsko *Krajnsko besediše* iz 17. stoletja, natisnjen pa je bil italijansko-slovenski slovarček Alasia da Sommaripe s približno 2.600 kraškimi in obsoškimi besedami.

Pleteršnik je podedoval zelo bogato slovensko slovaropisno premoženje, hkrati pa je dobro poznal tudi usodo Vodnikovega rokopisnega

gradiva in prizadevanja za uporaben in moderen dvojezični slovensko-nemški slovar v 19. stoletju. Vodnik je zbral veliko slovaropisnega gradiva, besedje pa je opremljal tudi z jezikoslovnimi oznakami, vendar dela ni dokončal. Po njegovi smrti je slovarsko gradivo odkupil na dražbi Matevž Ravnikar in zdelo se je, da bo rokopis uredil in objavil Metelko. Pričakovanja se niso izpolnila, Prešeren pa je Metelku očital, da se je raje ukvarjal z obrobnim abecednim vprašanjem, kot z resnim in potrebnim slovaropisnim delom ter ga je zbodel z epigramom: »Slovenci! ako čakate slovarja, ne čakajte ga od abecedarja!« Murkov slovar je leta 1833 za kratek čas zadovoljil slovenske slovaropisne potrebe, vendar pa je bil kljub pohvalam iz Ljubljane preveč narečen, da bi lahko (p)ostal vseslovenski. Oroslav Caf je zato leta 1846 nagovoril vse Slovence, naj mu pošljejo slovarsko gradivo, ki ga imajo, da bo lahko s skupnimi močmi pripravil dober slovar – zanimivo pa je, da je leta 1856 zavrnil Miklošiča, da bi skupaj pripravila tak slovar. Zbrano gradivo je prevzela Kmetijska družba v Ljubljani, Janez Bleiweis pa je postal pomemben soodločevalec pri nastajanju nemško-slovenskega slovarja. Slovensko društvo je pripravilo slovar, ki so ga leta 1851 recenzirali Ravnikar, Potočnik, Zalokar in Slomšek. Bleiweis je predlagal ljubljanskega škofa Antona Alojzija Wolfa za pokrovitelja velikega slovenskega slovaropisnega projekta, s tem pa je rešil tudi pomembno finančno vprašanje – škof Wolf ni dočakal objave, saj je leto dni pred izidom Cigaletovega nemško-slovenskega slovarja umrl. Leta 1865 je delo za slovenski-nemški slovar prevzel Fran Levstik, vendar je zastavil načrt prevelikopotezno in se je moral leta 1868 umakniti. Po neuspelih poskusih, da bi slovensko-nemški slovar napisala Navratil ali Pajek, je škof Pogačar delo ponovno zaupal Levstiku, in sicer v sodelovanju z Levcem in Pleteršnikom, dokler ni leta 1883 dela prevzel Pleteršnik in ga tudi zaključil.

V zgodbi o Pleteršnikovem slovarju ste nekajkrat omenili ljubljanske škofe. Zagotoviti je bilo potrebno finančna sredstva za pripravo in natis slovarja. Pomembno vlogo je imel škof Wolf in njegovo volilo, da po smrti namenja denar za dokončanje slovarskega dela.

Wolfov odnos do slovenskega jezika danes pogrešam pri tistih, ki odločajo o slovenski kulturni politiki in našem visokem šolstvu. Škof Wolf je vedel, če ne bo jezika, tudi Slovencev ne bo. Jezik ni, kot si danes nekateri popreprosteno predstavljajo, le sredstvo za sporazumevanje

in je zato vseeno, ali se v Sloveniji izobražujemo v slovenščini ali v angleščini. Čeprav se je slovenski politični prostor konec petdesetih let 19. stoletja že začel deliti na dva tabora, so liberalci in klerikalci vedeli, da je jezik tista temeljna vrednota slovenstva, ki jih ne sme ločevati. Vprašanje jezika jih je poenotilo nazorsko, politično in finančno. Wolf je umrl leta 1859, njegova zapuščina je bila urejena leta 1865 in takrat je bil oblikovan finančni sklad, ki je obvezovala ljubljanske škofe, da poskrbijo za usodo slovarja. Wolfov naslednik, škof Jernej Vidmar, je spodbujal bogoslovce, da študirajo v slovenščini in materni jezik razširjajo med verniki, v javnosti pa se je odločno zavzemal za rabo slovenskega jezika. Delo za slovar je kljub nasprotovanju Bleiweisa in Coste zaupal liberalno mislečemu Levstiku, Vidmarjev naslednik, škof Janez Zlatoust Pogačar je delo predal Pleteršniku, ki ga je opravljal pod škofom Janezom Albrehtom in ga zaključil, ko je v Ljubljani škofoval Jakob Missia, kasnejši prvi slovenski kardinal. Oba slovarja, Cigaletov nemško-slovenski in Pleteršnikov slovensko-nemški pa sta izšla z imenom Wolfov slovar, ki je tudi po smrti ostal uradni pokrovitelj največjega slovenskega slovaropisnega dosežka v 19. stoletju, izdajatelj pa je bilo Knezoškofijstvo v Ljubljani. Brez mecenstva škofa Wolfa ne bi šlo. Nekoč so bili med Slovenci vplivni posamezniki, ki so razumeli, da je obstoj slovenskega naroda najtesneje povezan s slovenskim jezikom, literaturo, kulturo in znanostjo, zato so v te istovetnostne znake slovenstva brezpogojno zaupali in jih podpirali. Pred Wolfom, ko v 18. stoletju še ni bil oblikovan pojem slovenskega naroda, je bil tak mecen npr. Žiga Zois. Gmotno je podpiral slovensko umetnost in znanost, člane svojega krožka je usmerjal v raziskovanje slovenske zgodovine, nagovarjal za pisanje v slovenščini in jih spodbujal za razširjanje humanističnih vrednot in razsvetljenskega duha. Vodnikovo slovaropisno gradivo je rezultat Zoisovega krožka, tako da je tudi veliki Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* rezultat razsvetljenske miselnosti, ki postavlja v središče vero v človeka in vse dobro – jezik in vera sta postala najbolj prepoznavni določili slovenstva, cerkev pa pomembna razširjevalka in skrbnica slovenskega jezika. Vodnikovo slovarsko gradivo je bilo osnova za Cigaletov slovar in je v njem objavljeno več kot devetdesetodstotno. Zois je Vodnika tudi literarno usmerjal, tako kot je Čop kasneje Prešerna. Ali vemo, da je Zois začetnik slovenske literarne kritike? V ohranjenih nemških pismih je Vodniku svetoval, naj svojih strun ne napenja previsoko, naj pesni v slovenskem

narodnem duhu in naj po vzoru Horaca druži koristno s prijetnim. Slovenci potrebujejo lepo, prijetno in razumljivo literaturo, ki vzgaja in spodbuja k moralnosti, hkrati pa bralca usmerja tudi v umetnostne vode. Zois je priporočal postopni prehod iz preprostega pesnjenja v svet visoke estetske umetnosti. Vodnikov *Zadovoljni Kranjec* je v alpski poskočnici prava stvar, ki je vsestransko koristna – Kranjca je potrebno pobožati in ga pridobiti za literaturo. Podobno je bil mecen slovenskega jezika Janez Bleiweis, ki je v *Novicah* tlakoval pot novoslovenščini in je zato eden izmed najznamenitejših Slovencev, čeprav v našem zgodovinskem spominu ni od vseh tako prepoznan. Bleiweis je bil most med Vodnikom in Pleteršnikom, odgovoren pa je bil seveda tudi za epizodo z Levstikom, ki mu je, čeprav sta bila ideološko in svetovnonazorsko na dveh bregovih, omogočil, da je predstavil svoj slovaropisni koncept v *Novicah*. Bleiweis ni bil odklanjajoče nestrpen do Levstika, čeprav mu del nevedne javnosti krivično pripisuje, da je ponižal Levstika s *Pogine naj, pes!* To niso bile Bleiwesove besede; ko je Levstik dokončno izgubil uredniško delo pri slovensko-nemškem slovarju, jih je v vsej politični surovosti in razdvajalnosti izrekel ljubljanski župan Etbin Henrik Costa: »*Krepieren soll der Hund!*« Levstik je bil ob Cafu, Miklošiču, Zalokarju, Murku, Janežiču in Cigaletu tisti, ki jim je Pleteršnik priznal, da brez njih ne bi bilo slovarja oziroma bi ga zelo težko sestavil. Levstika je obiskal malo pred smrtjo in čeprav je zelo spoštoval njegovo slovaropisno delo, je vedel, da »najlepša in najzanimivejša knjiga, kar jih imamo Slovenci« ni mogla nastati na Levstikov način – delo s tako velikim gradivom se ne sme izgubljati v posameznostih, pred seboj je potrebno imeti cilj. Gledati je potrebno drevesa in videti gozd, predvsem pa imeti potrpljenje. Levstik je imel veliko znanja, Pleteršnik pa je zmogel še dodatno pregledati vsako besedo in ob njej sedeti toliko časa, da je bila urejena natančno po dogovorjenih merilih za geselski članek.

To je tisto, kar me usmerja k naslednjemu vprašanju. Kako je Pleteršnik zasnoval svoj slovar? Kako je ob drevesih in vseh besedah, ki jih je moral slovarsko urediti, ohranil panoramski ptičji pogled, da je lahko videl gozd?

… in da je prišel do cilja, kar Levstiku dvakrat ni uspelo. S to mislijo sva začela najin pogovor, odgovor pa sta poznala Miklošič na Dunaju in škof Pogačar v Ljubljani. Pleteršniku sta zaupala, ker je imel v genih

zapisano vztrajnost, natančnost in potrpežljivost. Bil je zelo nadarjen jezikoslovec in slovaropisec, hkrati pa zelo discipliniran človek, ki je znal dobro organizirati delo. Odločil se je za slovar slovenskega jezika, ki je zapisan v literarnih delih, in živega govora oz. vseh slovenskih narečij, v katerem bo zbrano slovensko besedje do leta, ko je slovar sestavil. V slovaropisni delavnici je imel na svoji mizi vse, kar je bilo o slovenskem besedoslovju zbrano od Megiserja, sodobnike pa je prosil, da so mu pošiljali svoje zbirke besed. Zbiranje gradiva je bilo le začetek, pravo delo ga je šele čakalo, ko je začel natančneje določati posamezne besede in njihove pomene, jih jakostno in tonemsko onaglaševati, jim dodajati vse potrebne slovarske oznake, jih prevesti v nemščino in urediti v geselski članek. Leta 2010 sem na Pleteršnikove dneve v Pišece povabil številne slovaropisce, ki so na simpoziju *Izzivi slovenskega slovaropisja* primerjali slovensko slovaropisje z angleško in nemško slovaropisno šolo. Za Pleteršnikov geselski članek, tj. model slovaropisja, je bilo poudarjeno, da je bil pred časom in je zato moderen in sprejemljiv tudi za sodobno slovaropisje. Pleteršnik se je namreč zavedal, da je pisanje slovarjev družbeno odgovorno delo, ki zahteva najboljše rešitve in dobre, sodobne ter uporabne slovarje. Pleteršnikovega modela slovaropisja v določenem pogledu ni presegel niti *SSKJ*, ki je nastajal osemdeset in več let kasneje, imel je veliko število sodelavcev in najširšo družbeno podporo. Pleteršnik je videl drevesa in je imel pred očmi gozd, ker je imel slovaropisje v genih, ker je bil odličen organizator in natančen delavec in ker je imel na razpolago vse slovenske zgodovinske slovarje in najnovejše zbirke besed.

Organizacija dela je bila zelo pomembna. Tako kot je Pleteršnik nekoč pomagal Miklošiču, so njemu pri slovensko-nemškem slovarju pomagali dijaki in bogoslovci, ki so prepisovali obsežno slovaropisno gradivo od Megiserja naprej. Pomembna pa je bila tudi Pleteršnikova odločitev, da je združil moči s patrom Stanislavom Škrabcem, takrat najbolj razgledanim slovenistom in začetnikom modernega glasoslovja na Slovenskem. Škrabec je prepričal Pleteršnika, da je napisal znanstveni slovar slovenskega jezika, v katerega je vključil Škrabčevo in Valjavčevo teorijo tonemskosti in nastal je prvi slovar slovenskega besedja s sistemsko zapisanimi tonemskimi naglasi. Metka Furlan je leta 2007 na simpoziju v Pišecah ob predstavitvi elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja povzela, da je to slovar, v katerem »je besedje predstavljeno celostno« – gre za slovar slovenskega knjižnega jezika, narečnega

jezika, historičnega besedja, zapiskov avtorskih zemljepisnih imen, podatkov o izvoru besed itd., ki predstavlja slovensko besedje pomensko, slovnično, naglasno, normativno, frazeološko, terminološko, časovno, prostorno …, zato je še danes aktualen in uporaben za dialektologe, za tiste, ki se ukvarjamo z zgodovino slovenskega jezika, za vse sloveniste in sestavljavce sodobnih terminoloških slovarjev slovenskega jezika, ki so dostopni na *Franu*.

Imam vtis, da je Pleteršnikov slovar tako zelo dragocen tudi zato, ker je združil skoraj tristo let dolgo tradicijo slovenskega slovaropisja in je v trenutku, ko se je rojevala industrijska doba hitrih sprememb, ujel slovenščino v njeni zgodovinski razsežnosti kot žuželko v jantarju. Danes smo nagnjeni k vsesplošni pozabljivosti in luknjičavosti spomina, Pleteršnik pa nam je ohranil besede, ki bi jih sicer pozabili, sklanjatvene in spregatvene vzorce, ki tonejo v pozabo. Pleteršnikov slovar nas uspešneje kot katera koli druga knjiga pripenja na zgodovino jezika, ki ga govorimo.

Pleteršnik je povezal preteklost s sedanjostjo. V slovarju je predstavil življenje slovenskih besed, slovenski besedni zaklad pa je določil s številom 102.522. Če bi služil samo luknjicam v našem spominu, se o njem danes verjetno ne bi pogovarjala tako dolgo. Ravnodušno bi ga označila za zgodovinski slovar, mogoče pa bi naredila še večjo napako in bi rekla, da je to slovar slovenskega jezika 19. stoletja. Danes razmišljava drugače in predstavljava Pleteršnikov slovar kot uporaben in moderen slovar, ki vsebuje temeljno jezikovno normo slovenskega jezika. Zgodovinski je toliko, kot je zgodovinsko naše jezikoslovje, ki upošteva tradicijo, a seveda ni več ni diahrono. V slovarju je predstavljeno npr. Trubarjevo, Kreljevo in Dalmatinovo besedje, vendar to ni *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*; zabeleženo je Čandkovo, Schönlebnovo, in Kastelčevo besedje, vendar to ni zgodovinski slovar 17. stoletja ali celo *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*; upoštevan je npr. Pohlinov jezik, vendar to ni *Slovar Pohlinovega jezika*. Narečni je toliko, kot predstavlja temeljno mrežo slovenskega geografskega jezikoslovja, a seveda ne kartira sistematično vseh slovenskih narečnih besed in glasovnih posebnosti – predstavlja npr. »ogrsko narečje«, vzhodno- ali zahodnoštajersko narečje, a to ni *Slovenski lingvistični atlas*, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, *Gúčati po antùjoško: Gradivo za narečni slovar severozahodnoprleškega govora*,

Tezaver slovenskega ljudskega jezika na Koroškem, slovar Bernarda Mariborskega, slovar slovenskogoričkega narečja ali slovar panonskega lončarskega izrazja itd. Novoknjižni je toliko, kot so jezikovne prvine, predvsem novotvorjenke, nastale v 19. stoletju – v slovarju je tako označenih ok. 7700 besed, zato to ni slovar jezika 19. stoletja, kot je npr. *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*, *Sprotni slovar slovenskega jezika* ali *Besedišče slovenskega jezika*, predvsem pa ne odloča o ustaljenosti novotvorb. Pleteršnikov slovar ima več terminoloških oznak, npr. botaničnih, zooloških, astronomskih, matematičnih, vojaških, rudarskih, glasbenih, slovničnih itd., vendar to ni npr. *Botanični terminološki slovar*. Pleteršnik je povezal s pravo mero zgodovino, narečne besede, terminološke izraze in besedje 19. stoletja, tj. pogovorno, splošno in strokovno, publicistično itd. besedje, sopomenke, frazeologijo in, kar je bila velika novost, Škrabčevo tonemskost ter načrt za prvi slovenski pravopis. Mirno lahko rečem, da je Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* slovar vseh slovenskih slovarjev, tako kot je *Biblija* knjiga vseh knjig.

Jože Toporišič je v eni izmed svojih razprav o Pleteršniku med raziskovanjem tonemskosti odkril, da je v slovarju tudi veliko pravopisja, ki do takrat še ni bilo normirano v samostojnem priročniku. Pleteršnikov slovar je leta 1895 napovedal tudi prvi slovenski pravopis. Dokončno je uveljavil slovenico, uredil je zapisovanje lastnoimenskosti, zahteval je etimološko-morfološko načelo pri zapisovanju premen zvočnikov, razločeval je med zapisovanjem polglasnika ter ozkega in širokega *e* ter *o*, v slovenski knjižni jezik je uvedel tonemsko naglaševanje, in sicer Škrabčevo tonemskost za razločevanje potisnjenega in potegnjenega naglasa, tj. cirkumfleksa in akuta, prevzete besede je pravopisno približal glasoslovni in oblikoslovni podobi slovenščine ter označil dolžino njihovega samoglasnika s posebno črtico, makronom, pri več kot 3000 prevzetih besedah. Fran Levec je objavil prvi *Slovenski pravopis* leta 1899, pri tem pa je izhajal iz Pleteršnikovih pravopisnih načel in Škrabčevega pravorečja ter naglasoslovja. Pleteršnik je pri sestavljanju slovarja združil slovaropisno, slovnično in pravopisno znanje o slovenskem jeziku. To je zmogel, ker je imel absolutni posluh za jezik, če uporabim izraz iz glasbe. Mislim, da je to prava primera. Pleteršnik je imel zapisan absolutni posluh za jezik v genih, izostril pa ga je pri Miklošiču. Prepoznal in ustvaril je lahko vsak pomen v slovenskem jeziku, tako kot glasbenik s popolnim posluhom prepozna tone in tonaliteto ter jih natančno poustvari.

Bližava se sklepu najinega nocojšnjega pogovora, zato Vas sprašujem, kako je slovar odmeval, ko je leta 1894 izšel prvi zvezek in leta 1895 še drugi zvezek? Cankar, navedel sem ga na začetku najinega pogovora, je bil leta 1911 navdušen in najbrž ni bil edini.

Zelo lepo ste navedli misel Izidorja Cankarja o Pleteršnikovem slovarju kot najlepši in najzanimivejši slovenski knjigi. Zgodovina tega slovarja ima dolgo brado, več kot sto let je minilo od Vodnika do Cigaleta in Pleteršnika. Maks Pleteršnik je potreboval skoraj dvanajst let, da je ta veliki načrt slovenskega slovaropisja uspešno zaključil. Mogoče se zdi dvanajst let malo za delo, ki je tako obsežno in ima trajno znanstveno ter kulturno vrednost. Pleteršnikovim sodobnikom so bila to leta jare kače – mnogi, ki so želeli, med njimi npr. škof Wolf in Levstik, niso dočakali tega velikega dogodka, za mnoge, npr. za Ivana Cankarja, Levca, Škrabca, je bil to največji dogodek konca 19. stoletja. Vodnikovo slovarsko gradivo, ki je bilo nadgrajeno z Levstikovo idejo o znanstvenem slovarju slovenskega jezika, je Pleteršnik uresničil tako, da so Slovenci v njem res prepoznali zaklad, ki je namenjen vsakomur. Pohvale so prihajale z vseh strani, predvsem pa so slovar sprejeli šolniki, jezikoslovci, pesniki, pisatelji in literarni kritiki. Izidor Cankar je bil navdušen – ko je slovar izšel, je obiskoval osnovno šolo v Srbiji, v začetku 20. stoletja pa je bil dijak klasične gimnazije v Ljubljani in takrat se je srečal s Pleteršnikovim slovarjem, ob katerem se je učil tudi slovenskega jezika. Izidor Cankar je vzneseni zapis o slovarju objavil v *Domu in svetu* leta 1911. Izidor Cankar se je skliceval na Pleteršnikov slovar tudi med urejanjem zbranega dela Ivana Cankarja po letu 1918. Izidorjev bratranec in pisatelj Ivan Cankar urednikom ni dovolil popravljati jezika, s katerim je ubesedoval svojo dušo. Zahteval je popolno umetniško svobodo ustvarjanja in s tem tudi pravico, da sam postavlja npr. vejice, kot mu to narekuje njegov posluh za jezik in ritem. Slog pisanja je postavljal nad slovnična pravila, zato se je pogosto kregal z lektorji in uredniki ter jim ni dovolil popravljati svojih besedil – zaupal je le svojemu gimnazijskemu profesorju in piscu prvega *Slovenskega pravopisa* Franu Levcu, neposredno pa tudi Pleteršnikovemu slovarju, ki je sooblikoval besedišče slovenske moderne in je bil pomemben besedni in frazeološki vir. Cankarju je razširjal besedni zaklad živega, ljudskega jezika. Takrat se je spreminjal literarni kanon na Slovenskem – slovenske romantične realiste na čelu z Ivanom Tavčarjem in redke naturaliste, npr. Frana Govekarja, so mladi predstavniki slovenske moderne presegli s

simbolističnim in impresionističnim jezikom ter ljudsko fantastiko, ki je izhajala iz Trdinove proze. Pleteršnikov slovar je bil neusahljiv vir, iz katerega je črpal tudi Ivan Cankar. Povsem samoumevno je, da je to veljalo tudi za Izidorja Cankarja, ko je začel urejati zbrano delo svojega bratranca. Enako velja za Antona Breznika, ki je moral napisati novo, sodobno slovnico slovenskega jezika na podlagi vsega, kar je bilo predstavljeno v Pleteršnikovem slovarju in je preseglo Janežičev diahroni in Sketov sinhroni pogled na slovenski jezik 19. stoletja. Pleteršnik je podal smernice za razvoj sodobnega slovenskega slovničarstva, njegov učenec na ljubljanski gimnaziji Breznik pa jih je leta 1916 prenesel v sodobnejšo slovnico, leta 1920 pa še v pravopis, ki je nadaljeval Pleteršnikovo in Levčevo smer. Zgodba o Pleteršnikovem slovarju je tako postala zgodba o uspehu sodobnega slovenskega knjižnega jezika, ki je živ organizem, se nenehno spreminja in vendar ohranja v sebi najbolj žlahtno izročilo slovenskega slovaropisja, slovničarstva in pravopisja. Tradicija knjižnega jezika po Trubarju nikoli ni bila prekinjena, pisna pa sega še šeststo let v preteklost do *Brižinskih spomenikov*. Pomembno je, da vsi, ki beremo Pleteršnikov slovar, v njem odkrivamo slovensko istovetnost, tj. zgodbo o slovenskem jeziku, umetnosti in kulturi, ki jo je napisal Maks Pleteršnik.

Pleteršnikov slovar je danes zlahka dostopen na portalu *Fran* in lahko po njem prosto brskamo ter odkrivamo arhaizme, regionalizme, vse besede in njihove pomenske odtenke. Omogoča nam natančnejše izražanje, tako da prepoznamo barvo posameznega pomena in celo njen odtenek.

Odlično ste predstavili vrednost Pleteršnikovega slovarja za današnji čas in pokazali, zakaj je še vedno aktualen in uporaben, kot je bil pred sto tridesetimi leti. Pleteršnikove besede določajo številne jezikoslovne oznake, ki jih postavljajo v prostor in čas ter jih povezujejo v zgodbo o oblikovanju enotnega slovenskega knjižnega jezika. V 19. stoletju so na Kranjskem slabo poznali jezikovne razmere na desni strani Mure in šele po pomladi narodov je počasi prihajalo do spoznanja, da se je v Prekmurju in Porabju slovenski knjižni jezik razvijal vzporedno, a drugače kot v osredju. Pleteršnik je v slovar vključil celotno Cafovo in Miklošičevo zbirko prekmurskih besed, dodal jim je oznako *C*, ali *Caf*, ali pa *Mik*. (Miklošič) itd., in jih sopostavil s kranjskim besedjem ter tako omogočil prepoznavanje in sprejemanje slovenske knjižne

dvojničnosti ter poenotenja knjižne norme. Predstavil je vse barvne odtenke slovenskega jezika. Zanimivo pa je, da v slovarju, ki je nekaj časa nastajal tudi v pišeškem miru daleč stran od Ljubljane, ni krajevne oznake za besedje njegovih rodnih Pišec. Vedel je, da ima vsaka vas svoj glas, z navajanjem pišeških posebnosti pa bi znanstvenemu slovarju dodal kanček pristranskosti – zdi se, da kot zanesljiv slovaropisec ni želel biti oseben, zato se je temu odpovedal in je pišeške posebnosti predstavil s širšo geografsko oznako *jugovzhodno štajersko*. Digitalizirani slovar nam omogoča, da v trenutku dobimo informacije o barvi in barvnem odtenku vsake Pleteršnikove besede. Včasih je bilo težje, saj je bilo potrebno brati slovar kot Pleteršnikov roman, je pa zaradi zgodbe trpelo gradivo, ki ga je bilo treba potrpežljivo zbirati. Na prvem Pleteršnikovem simpoziju v Pišecah me je Toporišič zadolžil, naj predstavim štajersko besedje v slovarju. Danes je gradivo v trenutku zbrano s pritiskom na tipkovnico, pred skoraj tridesetimi leti pa je bilo potrebno brati slovar in ročno izpisovati vse besede, ki so imele oznako, da so štajerske, jugozahodno štajerske, severozahodno štajerske itd. Izpisovanje je trajalo nekaj mesecev in ko sem gradivo končno zbral, nisem bil povsem prepričan, ali sem kaj spregledal, izpustil ali napačno zapisal. Pleteršnik na *Franu* je zato danes zelo prijazen in uporaben, predvsem pa nujno potreben za raziskovanje slovenskega gradiva. Ponuja zanesljive podatke, ki jih lahko primerjamo z drugim slovaropisnim gradivom in natančno analiziramo slovenski jezik. Poseben odnos med avtorjem in uporabnikom pa ostaja, ko vzamemo v roke natisnjeni knjigi *Slovensko-nemškega slovarja* iz leta 1895 (slovar je izšel v dveh delih) in neposredno zremo v Pleteršnikovo slovaropisno delavnico – vsaj meni se zdi, da je tako.

Dr. Jesenšek, lahko bi rekla od Pleteršnika do *Frana* in naprej v prihodnost. Najlepša hvala za pogovor in obisk v studiu.

Hvala za povabilo.

Radio Slovenija, Prvi program; Kulturni fokus. 25. 10. 2024.
Voditelj Goran Dekleva.

Simpozij *Pleteršnikovi dnevi*

Maks Pleteršnik (3. 12. 1840, † 13. 9. 1923) je največji slovenki slovaropisec in avtor Slovensko-nemškega slovarja (1894/1895), ki »je zlata knjiga slovenskega besedja in slovenističnega slovaropisja, slovenska zaščitna znamka med slavisti doma in na tujem«. Ob stoletnici izida Pleteršnikovega slovarja je bila v Pišecah obnovljena Pleteršnikova domačija, od leta 1996 pa v Pleteršnikovi rojstni vasi potekajo Pleteršnikovi dnevi, znanstveni simpoziji o slovenskem slovaropisju in jezikoslovju. Leta 1995 je v Pišecah potekala prva okrogla miza o vprašanjih slovaropisja, prvi simpozij Pleteršnikovi dnevi je organiziral Jože Toporišič leta 1996, od leta 2003 pa znanstvene simpozije v Pišecah vodi Marko Jesenšek.*

Naš današnji gost je član Slovenske akademije znanosti in umetnosti dr. Marko Jesenšek, profesor slovenskega jezika in nekdanji dekan Filozofske fakultete Univerze v Mariboru. Dobrodošli v studiu Radia Sraka, gospod Jesenšek.

Dober dan in lep pozdrav vsem poslušalcem Radia Sraka.

Zelo veseli smo, da ste naš današnji sogovornik o Maksu Pleteršniku. O njem smo že velikokrat govorili na našem radiu in v prihodnosti bomo še večkrat, saj se mi zdi, da je potrebno poudarjati pomen njegovega dela.

Pleteršnik sodi v prostor, ki ga pokriva Vaš radio. V Pišecah se vsako leto srečujemo na Pleteršnikovih dnevih, tj. na mednarodnem simpoziju v spomin na Maksa Pleteršnika in njegovo slovaropisno delo. Leta 1993 so prenovili Pleteršnikovo domačijo v Pišecah, kmalu zatem pa je Toporišič začel organizirati Pleteršnikove dneve, s katerimi so Pišece postale pomembno slovensko slovaropisno središče. 13. septembra, na smrtni dan Maksa Pleteršnika, smo se pod Toporišičevim vodstvom začeli srečavati slovenski jezikoslovci in na pišeškem simpoziju razpravljati o slovenskem slovaropisju. Najprej smo prihajali iz Slovenije, kasneje pa so se nam pridružili slovaropisci iz Evrope in skupaj smo razpravljali o vprašanjih, ki jih je zastavil Pleteršnik v svojem znamenitem *Slovensko-nemškem slovarju* (1894/5). Dogovorili smo se, da bo simpozij bienalen, tako da si na Pleteršnikovih dnevih sedaj sledijo znanstveni posveti

in predstavitve znanstvenih monografij z vsakoletnih srečanj. Zgodba sega v devetdeseta leta prejšnjega stoletja. Predhodnik Pleteršnikovih dnevov je bilo Zborovanje slovenskih slavistov leta 1994 v Krškem, kjer je bilo nekaj referatov posvečenih tudi Maksu Pleteršniku in njegovemu *Slovensko-nemškemu slovarju*. Naslednjega leta, 1995, je pripravil okroglo mizo o slovenskem slovaropisju v Pišecah takratni predsednik Slavističnega društva Slovenije France Novak. Pod vodstvom akademika Jakopina smo se zbrali v Pišecah v telovadnici osnovne šole in tam nas je dvanajst jezikoslovcev prvič razmišljalo o Pleteršnikovem delu. Akademik Toporišič se je naslednje leto odločil, da bomo začeli redno sestankovati. Leta 1996 je pripravil prvi simpozij o Pleteršniku, leta 1999 naslednjega, nato pa je vodenje pišeških srečanj zaupal meni, ker se spodobi, kot je rekel, da za Pleteršnikovo dediščino skrbimo Štajerci. Toporišiču so pri pripravah Pleteršnikovih dnevov pomagali trije znameniti Pišečani, imenovali smo jih pišeška sveta trojica: Marjanca Ogorevc, župnik Franc Ornik in ravnatelj Osnovne šole Maksa Pleteršnika Martin Dušič – žal je danes živ le še upokojeni ravnatelj, zaščitni znak vsega, kar je v Pišecah povezano z Maksom Pleteršnikom, in človek, brez katerega si težko zamišljam Pleteršnikove dneve.

Zakaj smo tako pozno, šele leta 1993 ali 1994, kot ste rekli, spoznali, kako veliko in pomembno delo je opravil Maks Pleteršnik?

Tega seveda nismo spoznali šele leta 1993, ko je bila obnovljena Pleteršnikova domačija in smo začeli organizirati simpozije. Maks Pleteršnik je bil od izida slovarja spoštovan slovenski jezikoslovec, tako pomemben, da je še vedno prvo ime našega slovaropisja. Domačini so v devetdesetih letih spoznali, da so njihove Pišece premalo znane, glede na to, da se je v njih rodil in umrl največji slovenski slovaropisec. Njegovo življenje je bilo res polno velikih dogodkov, ogromno se mu je dogajalo, vendar je izhajal iz Pišec – tu je bil zelo nadarjen osnovnošolec, šolanje je nadaljeval v Celju, nato pa je študiral na Dunaju pri znamenitem Francu Miklošiču. Štajerec Miklošič, ki je bil takrat najznamenitejši evropski jezikoslovec, je prepoznal Pleteršnikove velike jezikoslovne sposobnosti. Povabil ga je, da je že kot študent v začetku šestdesetih let 19. stoletja sodeloval pri pripravah starocerkvenoslovanskega slovarja. Pleteršnik je bil takrat star dobrih dvaindvajset let in to je bilo zanj veliko priznanje, s katerim je Miklošič potrdil Pleteršnikovo znanje in ga usmeril v samostojno slovaropisno delo. Pleteršnika danes

poznamo tudi kot profesorja, ki je služboval v različnih slovenskih krajih – začel je v mojem Mariboru, nadaljeval v Celju, Novi Gorici in Trstu, nato pa se je ustalil v Ljubljani kot znan in zelo cenjen klasični filolog in slovenist, ki mu je bilo zaupano dotlej največje slovensko slovaropisno delo. Pleteršnik je postal naš najpomembnejši slovaropisec, ki so ga poznali tudi v tujini. Ko sem leta 2011 organiziral Pleteršnikove dneve v Pišecah, so se na simpoziju zbrali jezikoslovci iz cele Evrope in celo iz Južne Afrike. Mislim, da je bil to najodmevnejši in najznamenitejši simpozij doslej – razpravljali smo o novostih v slovenskem in evropskem slovaropisju in tuji slovaropisci so nam priznali, da je bil Pleteršnik slovaropisni velikan, ki ga nismo znali predstaviti svetu v vsej njegovi veličini. Južnoafriški leksikograf je v Pišecah primerjal slovarski ustroj Pleteršnikovega slovarja in *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* in pokazal, kako je Pleteršnik v 19. stoletju premišljeno zasnoval geselski članek in kako moderno je razlagal besede – s tem je izpolnil zahteve modernega evropskega slovaropisja, ki jih zagovarja t. i. nemška slovaropisna šola na začetku 21. stoletja. Pleteršnika danes poznajo vsi, ki se ukvarjajo s slovaropisjem, zato je, če se lahko malce pošalim, pišeška sveta trojica odločila, da je potrebno obnoviti njegovo rojstno hišo in odgovorno ohranjati in razširjati Pleteršnikovo slovaropisno dediščino. Pišece so postavili na evropski zemljevid – pišeška osnovna šola, ki nosi Pleteršnikovo ime, je postala ugledna in pomembna evropska šola, članica mreže UNESCO pridruženih šol, ki deluje pod okriljem OZN za izobraževanje, znanost in kulturo. Zgodba o Pišecah, ki jo je zastavila pišeška sveta trojica, je postala po zaslugi Pleteršnikove duhovne zapuščine zgodba o uspehu, prepoznavno slovaropisno in učno središče, ki je trdno vpeto v evropski prostor; naravna in kulturna dediščina Pišec to podobo pomembno dopolnjuje z izvirom Gabernice, kjer je začetek prve vodne učne poti v Sloveniji, obnovljenim Gradom Pišece iz 13. stoletja, pišeško marelico itd.

Pleteršnik je bil velik strokovnjak na svojem področju in hvala, ker ste nam ga predstavili na preprost in enostaven način ter nam pokazali, da dokler bomo sledili Pleteršnikovemu odnosu do jezika, bodo naši vnuki še dolgo peli slovenske pesmi. Rekli ste, da Pleteršnikov slovar poznajo tudi v svetu.

Pleteršnik je napisal obsežen splošni slovensko-nemški slovar z več kot 102.000 gesli v slovarskem delu. Slovenci pred tem še nismo imeli

tako popolnega slovarja, hkrati pa tudi modernega, da je do danes ohranil stvarno vrednost. Uporabljamo ga vsi, ki se ukvarjamo z jezikom, saj odgovarja tudi na izzive sodobnega slovaropisja. Slovenščina sodi med več kot 7000 jezikov, kolikor jih danes poznamo na svetu, v skupino t. i. neogroženih jezikov z okoli dva in pol milijona govorci. Slovensko besedišče obsega približno 400.000 knjižnih in neknjižnih besed, kar kaže, da naš jezik le ni tako »majhen«, kot se nam pogosto zdi. Slovenščina je najstarejši zapisani slovanski jezik, državni jezik z bogato pisno tradicijo, deveti evropski jezik, ki je bil normiran v slovnici – Adam Bohorič jo je napisal leta 1584 –, dvanajsti jezik na svetu, v katerega je Dalmatin leta 1584 prevedel *Biblijo* in eden izmed štiriindvajsetih uradnih jezikov Evropske zveze. Danes jo postavljamo ob bok angleščini, španščini, kitajščini, hindijščini, francoščini, ruščini, nemščini itd., tj. uradnih in državnih jezikov, ki se uporabljajo v vseh javnih in zasebnih govornih in pisnih položajih ter se s pomočjo organiziranega javnega in zasebnega izobraževanja prenašajo na nove generacije. Popreprostena angleščina sodobnega globalnega kapitala slovenščine ne ogroža, saj je naš jezik polnofunkcijski – v njem se lahko pogovarjamo o vsakdanjih stvareh, pišemo znanstvene in strokovne razprave, uprizarjamo gledališke predstave, objavljamo literarna dela, beremo časopise … To je posebna ugodnost, ki daje govorcem slovenščine (naj)boljši položaj v svetu, čeprav se Slovenci tega premalo zavedamo. Privilegij smo dobili s tremi normativnimi priročniki: slovnico, slovarjem in pravopisom in Pleteršnikov slovar je med najboljšimi. Njegova predzgodba je dolga in zanimiva. Nastal je konec 19. stoletja, začetki pa segajo v 16. stoletje k Trubarju, Dalmatinu in Bohoriču ter nemškemu slovaropiscu Hieronimu Megiserju, ki je kranjščino leta 1592 uvrstil v svoj štirijezični slovar ob latinščino, nemščino in pred italijanščino. Sledilo je več slovaropisnih poskusov, med njimi omenjam npr. Alasia da Sommaripa, ki je leta 1607 napisal italijansko-slovenski slovar in Kastelec-Vorančev rokopisni slovar po letu 1688; pomembno slovaropisno delo je opravil oče Hipolit, ki je med letoma 1711 in 1712 napisal trijezični slovar v dveh delih, tj. latinsko-nemško-slovenski in nemško-latinsko slovenski slovar, ki je ostal v rokopisu; Pohlinov *Glosarium* iz leta 1781, Gutsmanov nemško-slovenski slovar leta 1789 itd. Valentin Vodnik je na prelomu 18. in 19. stoletja zbral več kot 120.000 slovenskih besed, z dodanimi 30.000 nemškimi je njegovo rokopisno gradivo v *Slovenskem besednjaku* obsegalo približno 150.000 besed – to

je bilo delo velike razsežnosti, če pomislimo, da SSKJ obsega približno 120.000 gesel. Vodnikovo slovaropisno zapuščino je bilo potrebno urediti in dopolniti ter izdati slovar v knjižni obliki. Šlo je za velik slovaropisni projekt 19. stoletja, ki ga je zaključil Pleteršnik leta 1894/95. Vodnikovo delo je najprej poskušal dokončati Fran Metelko, slovničar in predlagatelj novega slovenskega črkopisa metelčice – Prešeren je njegov prepovršen poskus karikiral v satiričnem *Abecedarju*: »Slovenci! Ako čakate slovarja, ne čakajte ga od abecedarja!« Premalo je le prepisati in objaviti Vodnikovo gradivo, potrebno ga je predvsem strokovno urediti in posodobiti. Gradivo je kasneje odkupil Janez Bleiweis, znameniti urednik *Novic*, v katerih je nastajala velika zbirka slovenskega narečnega besedja, pregovorov in rekov, ki so jih zbirali objavljali številni dopisovalci. Ljubljanski škof je delo za nemško-slovenski slovar, ki naj bi zaključil Vodnikovo delo, zaupal Franu Levstiku – tudi on ni dokončal dela, vendar ne kot Metelko, ampak zato, ker je zasnoval prezahteven znanstveni slovar, ki ga ni bilo mogoče sestaviti čez noč, sodobniki pa so hitro potrebovali uporaben dvojezični slovar. Načrt je objavil v *Novicah*, vendar pa je moral delo prepustiti Cigaletu, ki je leta 1864 izdal težko pričakovani nemško-slovenski slovar, v katerega je vključil tudi Vodnikovo slovarsko gradivo. Levstikov predlog je uresničil Maks Pleteršnik, ki je konec 19. stoletja pripravil obrnjeni slovensko-nemški slovar, utemeljen na zanesljivi strokovni slovaropisni teoriji. Pleteršnik ni bil kabinetni delavec, ampak je imel stik z živim jezikom. Spodbujal je ljudi, da so mu pošiljali svoje zbirke narečnih, knjižnih, strokovnih besed. To je bil dotlej največji slovenski slovaropisni projekt in je začel nastajati takoj po objavi Cigaletovega slovarja, zametki pa segajo v Pleteršnikova študijska leta in njegovo sodelovanje pri nastajanju Miklošičevega slovarja stare cerkvene slovanščine. Pleteršnik je zbral vse, kar je bilo dosegljivega o slovenskem jeziku. Pomagali so mu bogoslovci in celo znameniti Miklošič mu je poslal svoje rokopisno gradivo. Nastajalo je monumentalno delo slovenskega slovaropisja, ki ga je načrtoval in vodil Maks Pleteršnik ter ga uredil tako, da še danes predstavlja visoko mero slovenskega slovaropisja.

Povedali ste, da je v Pleteršnikovem slovarju zbranih več kot 100.000 besed. Sedaj razumem, zakaj se eno leto zberete na simpoziju v Pišecah, naslednje pa predstavite zbornik s tega simpozija. Dela vam zagotovo ne bo zmanjkalo.

Dela bo vedno dovolj, Pleteršnik je za to dobro poskrbel. Prihaja nova, mlada generacija jezikoslovcev, ki bo nadaljevala naše delo, tako kot to mi počnemo po Toporišiču. Začetnik Pleteršnikovih dnevov je vse simpozijske teme vezal neposredno na Pleteršnikov slovar. Leta 1996 smo npr. razpravljali o pravopisnih in naglasnih pravilih slovenskega jezika, ki jih je Pleteršnik predstavil in upošteval v svojem slovarju. Vedeti moramo, da ob izidu Pleteršnikovega slovarja na Slovenskem še ni bilo pravopisa v samostojni knjižni obliki. Če smo se pogovarjali o sveti pišeški trojici – Marjanca Ogorevc, Franc Ornik in Martin Dušič –, ki je začela pisati uspešno zgodbo o Pleteršnikovih Pišecah, sestavljajo temeljno jezikoslovno svetotrojiško resnico slovnica, slovar in pravopis. Prvo slovnico in slovar smo dobili v obdobju protestantizma – Adam Bohorič je leta 1584 napisal slovnico *Proste zimske urice*, tj. slovnico kranjskega jezika v latinščini (*Arcticae horulae succisivae*), Nemec Hieronim Megiser pa je leta 1592 ta jezik uvrstil v svoj latinsko-nemško-slovensko-italijanski slovar. To je bilo veliko priznanje za slovenščino, ki so jo oblikovali kranjski protestanti v 16. stoletju – kranjščina je bila takrat deveti moderni evropski jezik, ki je imel svojo slovnico, in dvanajsti jezik na svetu, v katerega je bilo prevedeno celotno *Sveto pismo*. Obema slovenskima jezikovnima prvencema je sledilo še več boljših slovnic in slovarjev, prvi pravopis pa smo dobili šele pet let po izidu Pleteršnikovega slovarja, in sicer ga je napisal Cankarjev gimnazijski profesor Fran Levec – slovenščina je leta 1899 dobila še tretji normativni priročnik. Levec je sledil Pleteršnikovim modernim pogledom na slovenski jezik, iz Pleteršnikovih pravopisnih predlogov pa je Toporišič še konec 20. stoletja črpal znanje za sodoben slovenski pravopis, za sodobno slovensko glasoslovje in tonemsko naglaševanje. Dolenjci poznate tonemskost, ki je sicer knjižna značilnost slovenske zborne izreke, Štajerci pa smo zanjo gluhi. Slovenščina pozna jakostno in tonemsko naglaševanje in tonemski naglas je vzet iz dolenjščine. Dolenjska tonemskost je danes normativna in mislim, da je to ena redkih slovenskih narečnih prvin, ki je prenesena iz živega jezika neposredno v slovensko knjižno normo. Tonemskost poznajo tudi Korošci, vendar se razlikuje od dolenjske, tj. današnje knjižnoslovenske. »Prijel me je za vrat, me je vrgel do vrat!« Jaz sem Štajerec in znam to poved naglasiti le jakostno, zato v mojem izgovoru ni razlike med prvim samostalnikom moškega spola *vrat* in drugim samostalnikom ženskega spola *vrata*. Tonemski naglas pa omogoča pomensko razlikovalnost v tej povedi in Dolenjci to dobro veste, ko

vam glas tako lepo zapoje – in sva ponovno pri Pleteršniku, ki je prvi tonemsko onaglasil slovenske besede v slovarju.

V Oddaji Naš vsakdanjik je z nami akademik Marko Jesenšek. Pogovarjava se o slovaropiscu in pomembnem Slovencu Maksu Pleteršniku. Gospod Jesenšek, organizirali ste že več Pleteršnikovih dnevov, prosim, povejte našim poslušalcem, kako nastaja simpozij o slovarju ali o slovenskem jeziku, kako potekajo priprave nanj.

To pa je zanimivo vprašanje, še nihče mi ga ni zastavil v javnosti. Meni je to zelo ljubo delo, to je del mene, dejavnost, ki me veseli in prepleta moj delovni vsakdan z dobrim duševnim počutjem. V tem pogledu je del mojega poklica. Pripravljanje simpozijev me sprošča in hkrati daje nove pobude za znanstveno-raziskovalno ter pedagoško delo. Organiziranje simpozijev je moja ljubezen, to je najbolj enostavno, kar znam povedati, čeprav vem, da je ljubezen v našem življenju močno čustvo, ki se ga ne da splošno veljavno razložiti. Tisti, ki me poznajo, se šalijo, da sem kar naprej zaljubljen, saj sem pripravil okoli petdeset domačih in mednarodnih znanstvenih srečanj – letos so mi na simpoziju ob tristoletnici smrti znamenitega Prekmurca Števana Küzmiča, prvega Slovenca, ki je prevedel *Sveto pismo* iz grščine v slovenščino, omenili, da je to moj štiriinpetdeseti simpozij, ki sem ga organiziral. Pred sedemintridesetimi leti sem organiziral prvega in priprave nanj so trajale skoraj leto dni. Preštudiral sem vse, kar je bilo znanega o Božidarju Borku, pogovarjal sem se z ljudmi, ki so ga poznali ali o njem kar koli vedeli, seveda sem prebral tudi vse, kar je napisal in tega ni bilo malo, saj je bil tudi novinar. Takrat še ni bilo računalnikov, medmrežja in danes znane digitalne pomoči, vse se je dogajalo v knjižnicah, arhivih in na terenu. Če se danes ozrem nazaj, je bilo to garanje, ki pa se je splačalo, saj mi je odprlo vrata do znanja, razširjalo obzorje in kar naenkrat sem v tem odkril tudi svojo ljubezen. Mislim, da so taki simpoziji pomembni, ker širšemu krogu Slovencev, ne samo strokovnjakom, približajo tiste posameznike, ki so del kulturne zgodovine Slovencev in so vplivali na naše duhovno življenje oz. na slovenstvo nasploh. Danes je delo seveda pohitreno z vsemi novodobnimi pridobitvami in odprtim dostopom do informacij, kljub temu pa ostaja najpomembnejša ljubezen. Poznati moraš stroko, iz nepregledne množice podatkov moraš izločiti lažne oz. poiskati najbolj zanesljive, povezati se je potrebno z domačimi in tujimi strokovnjaki, ki o tem kaj

vedo in imajo kaj pametnega povedati ter jih pri tem usmerjaš, tako da simpozij postane zaokrožena celota – skrbno premišljeno in načrtovano delo torej, ki zastavlja nova raziskovalna vprašanja in prinaša nova strokovna spoznanja ter odpira nove poglede. Pod Toporišičevim vodstvom smo raziskovali Pleteršnikovo delo in ga presojali v novih okoliščinah na prelomu stoletja oz. tisočletja. Ko je zaupal skrb za simpozije meni, sva se dogovorila, da bom začel odpirati vprašanja, ki so povezana s slovaropisnim delom nasploh. Najprej me je zanimalo Pleteršnikovo besedoslovje, in sicer njegov pogled na zapisovanje zemljepisnih imen. Konec devetdesetih let prejšnjega stoletja je bilo to eno izmed najpomembnejših področij v zvezi z novim slovenskim pravopisom, saj je to zanimalo stroko in javnost. Tako pomembno in zanimivo vprašanje sem moral preveriti na simpoziju. Za naš čas je bilo zelo važno, da smo prepoznali obstoj zakonitosti, ki so v preteklosti določale rabo npr. velike in male začetnice pri pisanju zemljepisnih imen, in po tej logiki nadaljevali razvoj slovenskega pravopisja – pomembno se mi je zdelo, da izhajamo iz določenosti Pleteršnikovih pravil, tako da jih razvijamo skladno z jezikovnimi zakonitostmi in prilagajamo potrebam sodobnega časa. Pokazalo se je, da je Pleteršnik v slovarju premišljeno usmeril razvoj zapisovanja zemljepisnih lastnih in občnih imen, podal primerne rešitve za svoj čas in izdelal ustaljen vzorec, po katerem lahko delamo še danes. Pravopisne rešitve v njegovem slovarju so bile dosledne, se mi pa zdi, da danes nekateri odločevalci ne razumejo prav njegove normativnosti. Kako npr. zapisujemo Novo mesto ali Novo Mesto? Leta in leta smo Dolenjce navajali, da se naselbinsko zemljepisno lastno ime piše Novo mesto. Pravopisna doslednost, ki jo je Pleteršnik upošteval, se kaže tudi v doslednem razumevanju in upoštevanju izjem. Ali je res potrebno spreminjati nekaj, kar se je v javni in zasebni rabi ustalilo? Ali se boste Dolenjci zaradi nepremišljenega predloga, ki ga poskušajo uveljaviti sestavljavci novega pravopisa, odpovedali tradiciji in po novem začeli pisati krajevno ime Novo Mesto obe sestavini z veliko, novomeško krajevno skupnost Gotna vas pa Gotna z veliko in vas z malo? Če želiš spreminjati tradicijo, moraš imeti tehtne in utemeljene strokovne razloge ter poznati vse okoliščine, ki so s tem povezane. Pravopis mora vprašanja reševati sistematično, ne pa s posameznimi odločitvami povzročati zmedo med uporabniki. Mislim, da predlagana novost ni primerna, saj spreminja nekaj, kar je v pisavi in rabi ustaljeno. Pravopis mora iskati sistemske rešitve skladno

s tradicijo, normativnost mora upoštevati klasične rešitve, jezikovna eksperimentalnost ali celo jezikovni hermetizem pa imata svoj prostor drugje, vendar ne moreta biti pravopisno normativna, dokler se jezikovno ne ustalita. *Novo mesto*, zapisano *mesto* z malo začetnico, je del slovenske jezikovne klasike, *Novo Mesto*, zapisano *Mesto* z veliko, pa je nepopoln pravopisni odvod, ki spreminja le zaradi spreminjanja, odpira nova vprašanja (*Novo Mesto : Gotna vas*), starih pa ne rešuje.

Najodmevnejše pleteršnikovanje sem organiziral septembra 2010, ko sem na dvodnevnem simpoziju v Pišecah zbral eminentne domače in tuje strokovnjake. Razpravljali smo o izzivih sodobnega slovenskega slovaropisja, ki smo jih primerjali z mednarodnim okoljem. Pokazalo se je, da dve vodilni evropski slovaropisni šoli, nemška in angleška, poznajo Pleteršnika, zlasti nemška šola pa njegovo slovaropisno delo zelo spoštuje. Preverjali smo Pleteršnikov vpliv v širšem prostoru, prestopili smo slovenske in evropske meje in prišli do uglednega strokovnjaka iz npr. Južne Afrike, ki pozna Pleteršnikov slovar in mu priznava vrhunskost na področju slovaropisja.

Upam, da sem vsaj malo odprl vrata v svojo delavnico in pokazal, kako simpoziji nastajajo, kaj vse je potrebno poznati, preverjati, soočati, urejati, usmerjati … Ostaja pa trditev, da je organizacija znanstvenih simpozijev zame ljubezen in posebna pravica, da jih lahko pripravljam in na njih zbiram kolege, ki imajo o simpozijskih vprašanjih veliko in kaj povedati.

Delo Maksa Pleteršnika ne bi bilo takšno, kot je, če ne bi bilo ljubezni do tega, kar je počel, tako kot tudi Vi vse to delate in ustvarjate zaradi ljubezni. Sprašujem Vas, ali je tudi za Vami še kaj zaljubljenih v tako delo.

Slovensko slovaropisje zaenkrat še veselo praznuje gregorjevo in ima dovolj zaljubljenih, ki se ženijo s to vedo. Res pa je, da so se časi spremenili in je sodobna tehnika v veliko pomoč vsem, ki se poklicno ukvarjajo s pisanjem slovarjev. Spomnim se, da me je Toporišič povabil, naj za pišeško okroglo mizo leta 1995 predstavim slovensko panonsko besedje v Pleteršnikovem slovarju, tj. vse besede s kvalifikatorjem *ogr.*, ki označuje prekmurski izvor ali rabo – Pleteršnik je to označil z besedno zvezo »ogrsko narečje ali knjištvo« in ga je dopolnil s Cafovim, Miklošičevim, Valjavčevim in Raičevim slovarskim gradivom. Mislim, da sem po osmih mesecih izpisovanja in preverjanja zbral okoli 3.500

prekmurskih besed. Danes vzameš v roke elektronsko izdajo slovarja, ki je dostopna npr. na Franu, in imaš v osmih sekundah na ekranu abecedno urejeni prekmurski Pleteršnikov slovarček in se lahko takoj lotiš analize besedja in ga vključiš v razvojni lok slovenskega prekmurskega slovaropisja. Mladi slovaropisci imajo možnost, da preverjajo Pleteršnikovo besedje in ga soočajo z najnovejšo slovaropisno teorijo. Na letošnjih Pleteršnikovih dnevih ob stoletnici smrti Maksa Pleteršnika sem imel – če uporabim Vaše besede – veliko mladih zaljubljencev v Pleteršnikovo delo, tako da sem moral organizirati tridnevni simpozij. Začeli smo v Pišecah, nadaljevali na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti in zaključili v Prekmurju. Vsa tri prizorišča sem simbolično povezal z mojimi srečevanji s Pleteršnikom, tj. z več kot tridesetletnim delom v jezikoslovju – prvi nastop v Pišecah leta 1995, raziskovanje prekmurske različice slovenskega knjižnega jezika od sredine osemdesetih let 20. stoletja, sprejem v Slovensko akademijo znanosti in umetnosti leta 2017. Mladi strokovnjaki z Oddelka za leksikologijo ZRC SAZU odlično poznajo Pleteršnikovo slovaropisno delo in prinašajo v stroko toliko zanimivih pogledov ter rešitev, da ima njihova generacija dovolj dela za naslednjih trideset let.

Za konec, dr. Marko Jesenšek, tako lepo je bilo slišati, ko ste že na začetku oddaje rekli, da slovenski jezik ni ogrožen in zaenkrat ni strahu, da bi izginil, da bi se izgubil. Kako dolgo bo še tako?

Zavedati se moramo, da nič na tem svetu ni večno, tudi jeziki, seveda slovenščina ni izjema, se spreminjajo in na koncu izumrejo. Naš znameniti jezikoslovec pater Stanislav Škrabec – Toporišič ga je imenoval za začetnika sodobnega slovenskega jezikoslovja in je o njem organiziral več znanstvenih srečanj v Novi Gorici, ki jih je imenoval Škrabčeva misel – je zapisal, da so umrli kralji med jeziki, npr. stara grščina, sanskrt in latinščina, zato verjetno slovenščina tudi ne bo dočakala sodnega dne. Danes se grdo obnašamo do našega jezika, vendar pa ni potrebno, da bi ga naša generacija pokopala zaradi globalne angleščine. Zdi se, da je vse, kar je angleško, boljše. Posamezniki v univerzitetnih krogih si prizadevajo, da bi lahko slovenski profesorji na slovenskih univerzah predavali slovenskim študentom v neslovenščini, tj. v trivialni angleščini. Imamo Ustavo, ki določa, da je slovenščina naš uradni jezik, imamo Zakon o javni rabi slovenščine, ki predpisuje, da je učni jezik v RS slovenščina in imamo Zakon o visokem šolstvu, ki doslej ni

omogočal vsesplošne anglizacije našega visokega šolstva. Žal pa nimamo jezikovne policije, zato se zakonodaja grobo in vedno bolj predrzno krši. Predavanja v popreprosteni angleščini z dva do tri tisoč besedami so nekakovostna in sramotna za slovensko univerzo. Kaj in kako sploh lahko nekdo ubesedi s tri tisoč besedami? Matematični aksiom ali še tudi enačbo, kemijsko formulo in še nekaj majčkenosti, to pa je tudi vse. Pleteršnik je v slovarju zbral več kot 102.000 besed, mi pa bi v 21. stoletju predavali na slovenski univerzi in razširjali znanje z dva tisoč angleškimi besedami. Tako ne gre! Žalostno in neodgovorno je, da nekdo sploh upa predlagati samo angleška predavanja za naše študente. Tako jezikovno odpadništvo je potrebno razkrinkavati in preprečiti.

Enako velja za jezikovno krajino. Med vožnjo iz Maribora do Novega mesta sem opazoval obcestne veleplakate – zelo motijo voznikovo zbranost in zmanjšujejo varnost v prometu, onesnažujejo naravo in vedno več jih je, ki s tujščino izpodrivajo slovenščino. Jezikoslovci, jezikoslovni ljubitelji in sploh vsi Slovenci bi se morali upreti taki zamenjavi jezika v javnosti in zahtevati dosledno spoštovanje ustavnih in zakonskih določil o slovenskem jeziku. Sporočevalna vloga slovenščine postaja vedno bolj omejena tudi zaradi vnašanja angleščine v jezik oglaševanja in zdi se, da bi lahko bilo tako jezikovno pišmeuhovstvo že izhodišče za jezikovno pešanje našega jezika. Na cesti sem se zelo jezil, sedaj pa je ta notranja napetost že manj intenzivna, saj s Škrabčevim in Pleteršnikovim stvarnim pogledom na jezik ugotavljam, da je položaj slovenskega jezika vendar bolj ugoden tudi zaradi zgodovinske izkušnje. Slovenščina kot organizem je preživela srednje- in novoveško privilegirano latinščino, globalno nemščino srednjeevropskega jezikovnega prostora od konca razsvetljenstva ter prehoda v kapitalizem do konca prve svetovne vojne in splošno jugoslovansko srbohrvaščino do osamosvojitve Slovenije.

Vsi trije jeziki so vsak ob svojem času bili prevladni v slovenskem domačem govornem in pisnem okolju, toda slovenščina je preživela in verjamem, da bo živela tudi po trivialni angleščini – seveda pa moramo vsi skrbeti in se truditi, da bo res tako.

Prepričan sem, da bo živela še naprej. Poglejte, koliko je Pleteršnikovih, Toporišičevih in Vaših naslednikov, ki z žarom nadaljujejo začeto slovaropisno delo. Tudi mediji si prizadevamo, da bo slovenščina ohranila ustavno in zakonsko zagotovljene pravice, jaz pa se bom trudil, da

bo naša radijska postaja uspešno promovirala slovenski jezik. Čestitam Vam za opravljeno delo v Pišecah in želim, da boste še naprej skrbeli za slovenski jezik, saj v Vaših očeh vidim, da ta ljubezen še kar traja.

Hvala. Verjamem, da bo Radio Sraka še dolgo oddajal v slovenskem jeziku in da boste Vi pripravili še številne odmevne radijske oddaje o slovenskem jeziku, literaturi in kulturi, z njimi jezikovno ozaveščali svoje poslušalce in dokazovali, da je slovenščina jezik, ki je vreden, da se v njem sporazumevamo v zasebnem in javnem okolju, vsakokratni modni globalni jezik pa nas pri tem ne bo oviral ali celo ogrozil. Mamon, zli duh bogastva zlagano sili v idolatrijo pohlepa. Števan Küzmič je leta 1771 v prevodu *Nouvega Zákona* posvaril Slovence pred malikovanjem lažnega vzora, tj. dobička, ki nas zlahka okuži in spelje s prave poti, »da sebé zvrajžega mamona zhajajoučega službe bolvánstvom ne oskrúnimo«. V življenju posameznika in ljudi – v našem primeru Slovencev – je na prvem mestu zgodba o uspehu slovenskega naroda, tu pa sta najvišji vrednoti slovenski jezik in kultura, ki dolgoročno določata slovenstvo. Razprodaja slovenskega jezika in zanikanje dosežkov ter vrednot Slovencev je pot v globalizacijsko pogubo in razslovenjenje – misliti moramo drugače, govoriti in sporazumevati se moramo slovensko ter pri tem razmišljati iskreno domoljubno. Mediji imate pri tem še posebno poslanstvo, ki ga ne smeta preizkušati niti denar niti politika. Slovenski jezik mora biti visoko nad njima, tako da s kulturo in domoljubjem oblikuje področje slovenstva – slovenstvo se uveljavlja od *Brižinskih spomenikov* do danes in verjamem, da se bo ohranjalo še naprej, saj njegovo merilo vrednosti ni denar.

Dr. Marko Jesenšek, hvala za prijeten pogovor in srečno z željo, da nas kmalu spet obiščete na Radiu Sraka.

Hvala za vabilo in lep pozdrav vsem poslušalcem Radia Sraka.

Radio Sraka, Naš vsakdanjik, 4. 12. 2023.
Voditelj Blaž Vovk.

Škof Jožef Smej, častni občan Mestne občine Maribor

Upokojeni mariborski pomožni škof Jožef Smej je novi častni občan Maribora. Škof Smej je bil rojen 15. februarja 1922 v Bogojini. Študij teologije je končal v Sombotelu, kjer je 8. decembra leta 1944 prejel mašniško posvečenje, med letoma 1944 in 1948 je bil kaplan v Dokležovju, Dobrovniku in Turnišču, v Murski Soboti je bil župnik in dekan, leta 1969 pa se je preselil v Maribor – bil je stolni kanonik, član zbora škofovih svetovalcev, naddekan, stolni prošt mariborskega stolnega kapitlja in generalni vikar. Za mariborskega pomožnega škofa je bil imenovan 25. aprila 1983, posvečen je bil 23. maja istega leta. 18. junija 2009 se je upokojil. Častni občan Maribora je postal, ker je s svojim obsežnim življenjskim delom, kulturnim in duhovnim ustvarjanjem pomembno prispeval k znanstveni, kulturni in duhovni obogatitvi mesta.

Mariborski upokojeni škof monsinjor dr. Jožef Smej je postal častni občan Mestne občine Maribor. Gospod škof je pomembna moralna avtoriteta Maribora, univerzitetnega mesta in sedeža nadškofije. O Smejevem znanstvenem in raziskovalnem delu, o njegovi celostni kulturni podobi in o ustvarjalnem, literarnem, prevajalskem, pesniškem angažmaju, tudi zato je postal častni občan Mestne občine Maribor, smo se pogovarjali minulo nedeljo, ko je bilo veliko duhovno srečanje v mariborski stolnici, s profesorjem dr. Markom Jesenškom, prorektorjem Univerze v Mariboru, nekdanjim dekanom Filozofske fakultete v Mariboru in enim najeminentnejših slovenskih jezikoslovcev ter strokovnjakov za zgodovino slovenskega jezika. Profesor Marko Jesenšek, dober dan. Ste prvopodpisani pod predlog, da je škof dr. Jožef Smej postal častni občan Mestne občine Maribor. Kako Vi vidite izjemni duhovni, kulturološki, teološki kolorit našega današnjega gosta monsinjorja dr. Jožefa Smeja?

Dober dan. Škof dr. Jožef Smej je brez dvoma eden izmed najpomembnejših in najbolj opaznih Mariborčanov, ki izstopa iz slovenskega prostora, še posebno opazen pa je na severovzhodu Slovenije in v Porabju. Škofa sem osebno spoznal leta 1993 v Števanovcih na simpoziju

o gornjeseniškem duhovniku Jožefu Košiču, pred tem pa sem se med študijem poglabljal v njegove raziskave prekmurskega jezika in književnosti. Na simpoziju v Porabju je imel uvodni referat o Jožefu Košiču, ki se je rodil leta 1788 v Bogojini, tam, kjer se je sto štiriintrideset let kasneje začela tudi tuzemska pot Jožefa Smeja in kjer je njegov krstitelj Ivan Baša nagovoril Jožeta Plečnika, da je nekaj let kasneje postavil znamenito bogojansko cerkev belo golobico. Smej je imenoval Jožefa Košiča za naslednika Mikloša Küzmiča in najvidnejšega prekmurskega slovstvenega ustvarjalca v prvi polovici 19. stoletja. Škofov uvodni referat je navdušil vse prisotne, mene pa je dokončno prepričal, da je Smej naš največji razumnik, ki pozna prave vrednote slovenstva in kot slovenski škof prepričljivo sopostavlja vero in slovenski jezik. To, kar je na simpoziju skromno pripisal Košiču, velja tudi zanj – ljubosumno varovanje svojega slovenskega ljudstva, da mu ne bi kdo iztrgal najprej jezika in nato še vere! Smej je ob škofovski službi in poslanstvu, ki ga je prejel ob krstu od domačega župnika Ivana Baše, svoje življenje posvetil maternemu jeziku, saj ves čas neumorno raziskuje slovenski jezik in se zavzema za čim boljše poznavanje zgodovine prekmurskega jezika in narečja ter prekmurskih piscev, ki so ta jezik ohranjali.

Se pravi, da je eden tistih duhovnikov, ki je poleg svoje duhovniške službe, poleg svojega škofovskega poslanstva, opravljal pomembno kulturniško vlogo v širšem slovenskem prostoru. Zlasti je seveda dal poseben pečat najvzhodnejši pokrajini, od koder izhaja in ki ji pripada.

Vloga Jožefa Smeja je neprecenljiva v prekmurskem kulturno-zgodovinskem in duhovno-jezikovnem okviru. Škof Smej je duhovnik, teolog in besedni ustvarjalec, ki ima v življenju dve ljubezni – prvo razkriva njegovo škofovsko geslo *Milosti polna, spomni se!* kot ljubezen do Boga, svete matere Marije in Božje službe, drugo pa Košičevo »postajališče« kot križevpotni motiv ljubezni do slovenskega jezika in ohranjanja materinščine v Porabju. Za slovenski jezik je naredil ogromno, vse svoje humanistično znanje je položil na oltar prekmurskega jezika – med drugim mu je Slavistično društvo Slovenije leta 2009 podelilo nagrado za življenjsko delo za dosežke na področju slovenskega jezika, tudi za prekmurski jezik, literaturo in kulturo; častni občan Mestne občine Maribor je postal zaradi izjemnega prispevka k ugledu Maribora na duhovnem in kulturnem področju, tudi kot poklon njegovemu jezikoslovnemu delu.

Vi ste bili avtor tegale predloga, okvirno ste ga vi napisali in dobili v podpis vrsto mariborskih razumnikov. Ste jih težko prepričali in dobili na svojo stran? Verjetno ne.

Veliko predlagateljev je bilo, kar dokazuje velike duhovne, kulturne in nacionalne zmogljivosti škofa Smeja. Predlog utemeljitve nas je pisalo več, za enega samega, naj mi bo dovoljena dobrodušna iskrica, je Smejevo delo preobsežno. Zadolžen sem bil za predstavitev njegovega jezikovnega in literarno-kulturnega deleža, drugi so dodali vsak svoj kamenček in tako smo zložili mozaik Smejevega slovenstva – pričakovano pa se je, tako kot vedno v zgodovini Slovencev, to slovenstvo potrjevalo z vero, z jezikom in s kulturo.

In ta najvzhodnejša pokrajina, kot sam poudarja v *Radijski tribuni*, je seveda tisto nekaj, kar je na poseben način zaznamovalo celotno njegovo ustvarjalnost. On je s svojimi znanstvenimi raziskovalnimi prispevki sodeloval v mnogih revijah, interdisciplinarno je deloval ali deluje v *Slavistični reviji*, *Slavii Centralis*, *Jeziku in slovstvu*, *Stopinjah*, zgodovinskih revijah itd. Škof Smej je človek, ki si je zelo širokopotezno zastavil svoj opus raziskovanja in vstopa v fenomen živega.

Jezikovne, literarne in kulturološke raziskave ga uvrščajo med najpomembnejše slovenske raziskovalce prekmurskega prostora. Danes ni Slovenca, jezikoslovca, ki bi prekmursko vprašanje tako celovito poznal, kot ga obvladuje škof Smej. Bil je sploh prvi, ki je opozoril na samostojen razvoj slovenščine v Prekmurju in smo po njem lahko razvili tezo o dvojničnem razvoju slovenskega knjižnega jezika. Prekmurski jezik je imel ob današnji narečni nekoč tudi knjižno podobo, knjižna različica prekmurščine pa je imela dva začetka. Enega s protestantskim slovstvom in jezikom, ki so ga oblikovali Temlin (letos je tristoletnica prve prekmurske tiskane knjige – leta 1715 je izšel Temlinov *Mali katekizem*), Kerčmar in Sever, izvirno pa ga je normiral Števan Küzmič, ki je leta 1771 prevedel *Nouvi Zakon* iz stare grščine. Škof Smej pa je z jezikovnimi raziskavami prvi opozoril, da so katoliški pisci na čelu z Miklošem Küzmičem ta jezik dopolnjevali in nadgrajevali, tako da je prekmurščina postala vzhodnoslovenska knjižna različica ob osrednjeslovenski kranjski. Romantično razmišljanje, da je narod skupina ljudi, ki jih določa jezik, je spodbudilo Slovence v prvi polovici 19. stoletja, da so začeli razmišljati o enotni knjižni normi. Jezik je bil državotvoren. Prekmurski in kranjski knjižni jezik sta se združila in dobili smo t. i.

novoslovenščino ali enotni slovenski knjižni jezik. Smej je naš najboljši razlagalec in pripovedovalec prekmurske zgodbe o jeziku.

Škof Smej je tudi nesporni literarni talent. Dve pesniški zbirki je menda izdal, dva romana.

Jožef Smej je pomemben slovenski pesnik, pisatelj in prevajalec. V med- in povojni čas, tj. v štirideseta leta 20. stoletja, sodijo pesmi iz rokopisne zbirke *Smehljaj neba*, največ pesniške dovršenosti pa je v zbirki razmišljujočih in verskih pesmi *Kaplja na vedru* iz leta 1992, v štirih knjigah pa so izšli *Kronogrami skozi čas*. Njegova trilogija o prekmurskem jeziku je primerljiva s trilogijo Antona Slodnjaka, ki je predstavil literarno in kulturno dogajanje 19. stoletja v osrednjeslovenskem prostoru z romani o Prešernu – *Neiztrohnjeno srce*, Levstiku – *Pogine naj pes*, in Cankarju – *Tujec*; škof Smej je to naredil na enak način, literarno je celo presegel Slodnjaka, za prekmurski prostor, tako da je prikazal razvoj prekmurskega jezika, kulture in literature od Mikloša Küzmiča – *Po sledovih zlatega peresa*, in svojega krstitelja Ivana Baše – *Psalmi vaškega župnika*, do Ivanocyja – *Ivanocyjeva skrivnost*, tj. v več kot sto letih od druge polovice 18. stoletja do leta 1913. Vseh del iz Smejevega obsežnega literarnega ustvarjanja ni mogoče našteti v tej oddaji, moram pa dodati vsaj še nekaj njegovih najpomembnejših literarnih in cerkvenih prevodov. Srednješolci poznajo njegov prevod Racinove klasične tragedije *Ifigenija v Avlidi*, tudi jaz sem v gimnaziji bral njegov prevod romana *Atila, bič božji* iz madžarščine, Géza Gárdonyi ga je napisal, tako kot tudi *Božje sužnje* – oba prevoda sta nastala v sedemdesetih letih 20. stoletja; leta 2013 je prevedel še roman *Zlata krsta*, ki ga je napisal madžarski pisatelj Ferenc Móra, leta 2015 pa je dobil visoko madžarsko odlikovanje *Madžarski zlati križ za zasluge* za prevajanje iz madžarščine v slovenščino in povezovanje dveh sosedskih kulturnih prostorov. Poznamo ga tudi kot prevajalca *Svetega pisma Stare in Nove zaveze*, *Zakonika cerkvenega prava*, *Bogoslužnega molitvenika*, s temi naslovi pa sem le bežno nakazal, kako raznovrstna je njegova prevodoslovna in literarna delavnica.

Naš slavljenec škof monsinjor Jožef Smej je zagotovo eden tistih velikih in pokončnih Prekmurcev, ki so vpisali na kulturološki zemljevid Slovenije našo najvzhodnejšo pokrajino in jo v tem kulturno-jezikovnem smislu verjetno naredili najmarkantenjšo.

Res je. Kar ste dejali, drži za škofa Smeja v največji meri. Zmanjkuje mi presežnikov, s katerimi bi znal v kratkem času, ki ga imava, ubesediti pomen njegovega dela, ki v najvišji meri zaznamuje prekmurstvo in slovenstvo, ter ga ustrezno predstaviti. Dejstvo je, da je napisal na stotine znanstvenih in strokovnih razprav ter poljudnih člankov o jeziku, literaturi, kulturi in duhovnosti Prekmurja. Potrebno jih bo zbrati in objaviti, zbranemu delu pa dodati še vse njegove prevode in leposlovno ustvarjanje – Smejevo delo že za časa njegovega življenja vzbuja veliko občudovanje, škof Smej pa postaja eden izmed izbrancev, ki dajejo slovenski kulturi in miselnosti vrednost najvišjega, tj. žlahtno istovetnost in védenje, da nas brez vere in jezika danes ne bi bilo.

V zadnjih petintridesetih letih je vrsta škofov bila na čelu mariborske škofije. Od leta 1978 do 1980 je kot kapitularni vikar po smrti škofa Držečnika vodil mariborsko škofijo blagopokojni pomožni škof dr. Vekoslav Grmič, potem vrsto let dr. Franc Kramberger, kasneje nadškof, potem dr. Marjan Turnšek in dr. Anton Stres, pred tem asistent pri Krambergerju; slednji trije so bili nadškofi. Vatikan je vse tri mariborske nadškofe odstavil in jih na nek način kaznoval zaradi velikega ekonomskega finančnega zdrsa, oba pomožna škofa, tako blagopokojnega Vekoslava Grmiča kot Jožefa Smeja, pa postavil za veliki moralni avtoriteti Maribora. Zanimivo, a ne?

Čas bo pokazal, za kaj je šlo pri dogodkih, ki jih omenjate, zagotovo pa drži, kar ste povedali o Jožefu Smeju; on je velika, jaz bi dodal, da ta hip največja moralna avtoriteta v Sloveniji, izbranec slovenske kulture in cerkvene zgodovine, ki živi vrednote slovenstva, tako da je velik v delih, ostaja pa skromen in preprost kot kaplja v njegovi pesniški zbirki. To loči izjemne posameznike, tiste, ki izstopajo, od nas, ki ostajamo v vrsti. Škof Smej je izstopil iz vrste in nam kaže, kako je treba s pokončno držo, vero, jezikom in kulturo delati dobro, se soočati s tuzemskimi izzivi in jih reševati v dobro vseh Slovencev. Danes ima naša država veliko težav, ki jih ne zna rešiti vedno tako, kot bi si želeli, vendar to ne pomeni, da je zato potrebno pozabiti na slovenstvo, se poniževati pred tujci in razprodajati svojo identiteto, tudi slovenski jezik, ki ga del naše univerzitetne elite želi nepremišljeno zamenjati s popreprosteno angleščino; to je narodnostni samomor, žalostno in zaskrbljujoče je, da nas vanj silijo nekateri slovenski univerzitetni profesorji in pomembni odločevalci slovenske univerzitetne politike. Toliko bolj moramo zato

biti ponosni, da smo sodobniki škofa Smeja, da živimo z njim, da se od njega učimo in da bomo, to moramo obljubiti, nadaljevali njegovo pot ter se trudili za duhovno in posvetno rast slovenstva.

Radio Maribor, Radijska tribuna, 20. 10. 2015.
Voditelj Tone Petelinšek.

Akademikinja Zinka Zorko

V tokratni Radijski delavnici znancev se bomo poklonili življenjskemu jubileju znamenite slovenske dialektologinje, zaslužne profesorice mariborske Univerze in članice Slovenske akademije znanosti in umetnosti dr. Zinke Zorko, ki 24. 2. 2016 praznuje 80. rojstni dan – o slovenščini kot temeljni nosilki naše nacionalne in duhovne identitete, o narečjih kot naših najglobljih jezikovnih koreninah in še o marsičem bo v oddaji spregovori tudi prorektor mariborske alme mater profesor dr. Marko Jesenšek, sicer eden naših vodilnih strokovnjakov za zgodovino slovenskega jezika.

Bratje Smrtnik iz Železne Kaple so nam zapeli pesem *Bo moj vnuk še pel slovenske pesmi* – profesor dr. Marko Jesenšek, prorektor Univerze v Mariboru in dolgoletni dekan Filozofske fakultete, jih bodo naši vnuki še prepevali?

Zagotovo jih bodo peli pod Obirjem v vencu treh dolin Rož, Podjuna in Zilja, naši Rezijani v alpski Rozajanski dulini in Slovenci v Porabju. Žalosten in zaskrbljen pa sem zaradi jezikovnih razmer pri nas v Sloveniji, zlasti v univerzitetnem prostoru, kjer je na mizi Rektorske konference Republike Slovenije nesprejemljiv slovensko odpadniški predlog, da bi učni jezik na slovenskih univerzah postala angleščina. To je slovensko lakajstvo, ki ga je poznal že Trubar in se vleče v današnji čas. Cankarjev Jerman ga je poznal in imenoval hlapčevstvo: »Hlapci! Za hlapce rojeni, za hlapce vzgojeni, ustvarjeni za hlapčevanje! Gospodar se menja, bič pa ostane in bo ostal na vekomaj, zato ker je hrbet skrivljen, biča vajen in željan!« Tudi v samostojni Sloveniji smo servilni, vse, kar je tuje, velja več kot domače. Slovenski jezik se je komaj otresel jugoslovenarjev, a ga že pritiskajo anglizatorji, tako kot so ga nekoč nemškutarji. Dunaju in Beogradu, danes pa Bruslju ni potrebno narediti ničesar, saj smo navajeni pretirane vdanosti nadrejenim in bomo tudi tokrat sami klečeplazili pred tujščino. Bodimo sol univerze, da bodo lahko slovenski študentje na slovenski univerzi poslušali predavanja slovenskih profesorjev v slovenščini. Bodimo pametnejši od anglizatorjev, obdržimo slovenščino kot učni jezik v naših

univerzitetnih predavalnicah in se ne smešimo pred našimi študenti s predavanji v angleščini o slovenskih dialektih, zgodovini slovenskega jezika in knjižnem jeziku. Naše zamejstvo poje slovenske pesmi, v Ljubljani, Mariboru, Kopru in Novi Gorici pa bodo univerzitetna predavanja v angleščini. Neprijeten občutek, tesnoba in strah me spreletavajo, ko poslušam kolege, ki mislijo, da se bo z angleškimi predavanji rešilo vse hudo slovenske univerze.

Kako pa rešujejo vprašanje učnega jezika na zahodnih univerzah, kot so francoske, nemške, italijanske, španske, ki so bile, kar se jezika tiče, ves čas izredno občutljive? Tam se verjetno tovrstnega služabništva angleščini ne gredo.

Italijanske in španske univerze sploh ne, v Franciji in Nemčiji pa so anglizacijo ustavili, saj so ugotovili, da so s predavanji v angleščini začeli izgubljati kakovost in nenazadnje tudi ugled. Angleški učni jezik je prevladujoč predvsem na Nizozemskem, in sicer od osnovne šole do univerze. Nizozemščina je pluricentrični zahodnogermanski jezik med angleščino in nemščino, kot zanimivost pa na njej temelji tudi kreolski jezik afrikant, ki je eden izmed več uradnih jezikov Južne Afrike in je razumljiv tudi na Nizozemskem. Nizozemščina je jezik več kot trideset milijonov govorcev v Evropi, Južni Afriki, na Karibih in v Surinamu, ter v diasporah, npr. v ZDA, Kanadi, Avstraliji in Novi Zelandiji. Zaradi vsesplošne anglizacije šolstva in javnega življenja je nizozemščina na Nizozemskem že kar vzporedni jezik z angleščino, medtem ko je flamska nizozemščina oziroma flamščina kot učni jezik v veliko boljšem položaju; enako tudi v Belgiji.

In kako je v Skandinaviji?

Angleščina kot učni jezik je razširjena na skandinavskih univerzah, vendar ne po nizozemskem vzoru kot edini ali prevladni jezik. Obstajajo t. i. vzporedna predavanja, in sicer se predmet ali celoten študijski program izvaja v materinščini in v angleščini, študent pa sam izbere učni jezik študijskega programa – predavanja v angleščini izvajajo profesorji, ki so materni govorci tega jezika, ali pa ga obvladajo na stopnji C2. Finci imajo takih vzporednih študijskih programov največ, drugi manj, vsi pa jih izvajajo po priporočilih Sveta Evrope in evropskih smernicah za jezikovno izobraževanje. Slovenci smo zamudniki in poskušamo uvajati jezikovne rešitve, ki so se drugod že opustile, ker so se izkazale za slabe

in celo škodljive. Sprejemljiva bi sicer bila vzporedna predavanja, a ta so za Slovenijo in naš visokošolski proračun predraga, zato sedaj silimo v nizozemski model, ki je naredil nepopravljivo škodo nizozemščini. Nemci so ugotovili, da je kakovostno visokošolsko izobraževanje v angleškem jeziku na nemških univerzah nemogoče, da je šlo za privid, ki je naredil več škode kot koristi. Rektorji osmih elitnih nemških univerz so se pred dvema letoma odločili, da ne bodo imeli samo angleških predavanj nemških profesorjev za nemške študente, kar je popolnoma logično. Nemški profesor ne more predavati enako kakovostno v nematernem, tj. angleškem jeziku, in nemški študent v angleščini ne more slišati, sprejeti in razumeti vsega kot v materinščini. Enako se odločajo Francozi, med tem ko so Italijani, Španci in Portugalci že pregovorno jezikovno zavedni – to ne pomeni, da so nenadarjeni za tuje jezike, kot zmotno mislimo pri nas, ne, to pomeni, da so mnogo bolj jezikovno samozavestni od nas. V Italiji, Španiji in na Portugalskem predavajo domači profesorji svojim študentom v materinščini in to priporočajo tudi tujim študentom na izmenjavi. Ko sem kot prorektor za mednarodno sodelovanje kolege na teh univerzah spraševal, zakaj vztrajajo pri neangleških predavanjih, so samozavestno kar po vrsti odgovarjali, da je to njihova pravica in dolžnost, ker s tem sledijo evropski jezikovni politiki in uresničujejo evropsko idejo večjezičnosti in večkulturnosti, tj. učenje tujih jezikov in poučevanje v maternem jeziku. Potrebno je znati čim več jezikov, so mi razlagali, najprej odlično materinščino in državni jezik, nato pa regionalni jezik, sosedske jezike in tudi globalno angleščino. Erasmus izmenjava profesorjev in študentov je temu namenjena, izmenjavi izkušenj, spoznavanju evropskega univerzitetnega prostora, učenju jezikov in spoznavanju kulturne dediščine držav članic Evropske zveze. Člani rektorske konference RS pa tega, tako se mi vsaj zdi, nočejo razumeti. Program Erasmus je namenjen študentom, ki želijo del svojega študijskega programa opraviti v tujini in ob tem spoznati tamkajšnje študente, njihov način študija in življenje v njihovi državi. Vzporedna in zelo pomembna pridobitev študijske izmenjave pa je tudi usvojitev novega jezika. To je seveda mogoče, če se študent v izbranem univerzitetnem okolju in obštudijskem času sporazumeva v jeziku okolja in ne pristaja na globalno jezikovno izenačevanje – vemo, da se štiriletni otroci v tujem jezikovnem okolju že po štirinajstih dneh začnejo sporazumevati v jeziku večinskih govorcev. Portugalcem, to je moja osebna izkušnja iz Lizbone, ne pride na pamet, da bi na svoji

največji državni univerzi, ki ima korenine v 13. stoletju kot najstarejša portugalska Univerza v Coimbri, predavali kako drugače kot v portugalščini. Kdor prihaja na lizbonsko univerzo, naj ve, da bo dobil veliko znanja v portugalščini. Rektor mi je pojasnil, da je to umevno samo po sebi – če prihajaš k nam, pričakujemo, da te bosta zanimala tudi naš jezik in kultura, da razumeš evropsko raznolikost, jo želiš spoznavati in razumeti, razširjati njene vrednote in zagotavljati dolgoročno stabilnost Evropske zveze. Tako preprosto in jasno je to, le hoteti je potrebno.

V živo pod Pekrsko gorco nam dela družbo zajetna knjiga, okoli 700 strani ima. Znanstvena monografija v čast naše slavljenke akademikinje Zinke Zorko, ki jo je uredil profesor Marko Jesenšek. Običajno je, da najuglednejšim kolegom iz akademskih vrst pripravite tako knjigo, to se spodobi in je del akademskega bontona, tako ste počastili tudi Jožeta Toporišiča in Vašo mentorico profesorico Martino Orožen.

Spodobi se in tak poklon si zaslužijo največji med nami. Trojica slavistov, ki ste jih omenili, združuje znanje slovenistike od šestdesetih let prejšnjega stoletja do danes. Akademik Toporišič je nesporno prvo ime sodobnega slovenskega knjižnega jezika in ne glede na to, kako so se ob njegovem jezikoslovju lomila kopja, drži, da je postavil trden temelj sodobnemu slovenskemu knjižnemu jeziku. Na njem gradimo dialektologi, zgodovinarji jezika in seveda tisti, ki se ukvarjamo z našim knjižnim jezikom. Profesorica Martina Orožen je prva dama slovenskega diahronega jezikoslovja, naša najboljša poznavalka zgodovinske slovnice in razvoja slovenskega jezika. Take prvakinje jezika se ne rojevajo v vsaki generaciji, zato je profesorica slovita sodobnica, ki nam je vzor zaradi velikega znanja, hkrati pa nas spodbuja, da naj pripravimo po Ramovšu novo zgodovinsko slovnico slovenskega jezika. Akademikinja Zinka Zorko, današnja slavljenka, je tretja med enakimi v tej veliki trojici. Letošnji februar je njen vesnar, mesec razcveta in veselja, ki je zaradi nje tudi sopomenka za prelestno lepoto slovenskih narečij; rojena je namreč tri dni po mednarodnem dnevu maternega jezika. Današnji pogovor je uvod v slavje, ki se bo čez dva dni nadaljevalo na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti in se zaključilo na Univerzi v Mariboru, saj je Zinka Zorko njena zaslužna profesorica. Monografija je poklon profesorici in akademikinji, hkrati pa tudi slovenskemu jezikoslovju in dialektologiji, ki jo z veliko ljubeznijo raziskuje še danes. Naj bo ta poklon tudi sprevidenje za univerzitetne odločevalce, da je

odpadništvo od slovenskega učnega jezika velika napaka in se bodo odvrnili od anglizacije našega univerzitetnega okolja.

Ko ste urejali in postavljali v življenje monografijo *Rojena v narečje,* ste pritegnili veliko ljudi, ki akademikinjo Zinko Zorko poznajo osebno ali kako drugače spremljajo njeno znanstveno ustvarjalno dejavnost. Ali lahko v nekaj stavkih povzamete, kaj veje iz te monografije?

Bližnjica na odgovor je povabilo k branju. Monografija *Rojena v narečje* ni knjiga o življenju akademikinje Zinke Zorko, ampak posreduje zgodbo o slovenskem jeziku, ki jo pripovedujejo najpomembnejši slovenski jezikoslovci in tisti iz Evrope in sveta, ki so sodelovali z našo slavljenko na področju dialektologije in raziskovanja slovenskega jezika. Knjiga načrtno nadaljuje tam, kjer sva z Zinko Zorko naredila kratek premor ob osemdesetletnici akademika Toporišiča. Takrat sva si uredniško delo delila in nama ga je bilo lažje opraviti. *Jezikovna predanost* se je nadaljevala in mi ni bilo težko, da sem brez pomoči Zinke Zorko lahko opravil to delo njej v čast. Ljubo mi je, da so bile vse prijetne reči na mojih ramenih. Moral sem tudi izbirati med prešte vilnimi, ki so želeli objaviti svoje prispevke v monografiji. Knjigovez me je opominjal, da je 730 strani največji možni obseg, ki je še možen glede na knjižni format zbirke Zora. Želel sem predstaviti znanstveni pogled na slovenski jezik in narečja, hkrati pa predstaviti tudi značajske lastnosti znanstvenice in slavljenke, kot jo poznamo njeni bližnji. V znanstveno monografijo sem zato dodal kanček več in sem predstavil Zinko Zorko kot človeka, ki spremlja osebno in strokovno rast svojih učencev in doktorandov ter deli z njimi naklonjenost enako kot ljubezen do svoje družine. Dodati ta kanec, čeprav pomanjšan, je bilo najtežje, saj prikazovanje družinskega življenja ni značilnost jezikoslovne znanstvene monografije …

… pa vendarle gre za dialektologijo, za znanost, ki je neposredno vpeta v življenje, morda bolj kot katera koli druga.

Hvala, ste mi pomagali usmeriti pojasnjevanje. Zagotovo je neposredno delo na terenu in med ljudmi nekaj, kar dialektologijo loči od kabinetnega raziskovanja. Mogoče pa prav to pojasnjuje nekaj domačijskosti v znanstveni monografiji ob osemdesetletnici Zinke Zorko – spomini njenih sodelavcev in krajši zapisi sina, hčerke in vnukov, na koncu pa izbor družinskih fotografij in slika Zinke Zorko s pokojnim

možem, ki jo je ves čas vozil in spremljal na terenskem delu po Sloveniji in v zamejstvu. Najtesnejša povezava družinskega in poklicnega življenja je to, kar me pri Zinki Zorko vedno znova navdušuje – če bi se še enkrat rodila, mi je večkrat pripovedovala, ne bi spreminjala ničesar v svojem življenju! Predsednik SAZU, akademik Tadej Bajd, mi je prostosrčno potrdil, da iskreno zavida kolegici, ker on sedi v laboratoriju in je prepuščen dolgočasnim aparatom, Zinka Zorko pa to, kar počne, počne med ljudmi in tako, da ji to napolnjuje privatno in službeno življenje.

Vseskozi pa v zgodovini različnih znanosti, ki so obravnavale in obravnavajo slovenski jezik, ni bil prisoten tako tvoren odnos do dialektologije.

Znanost ni suhoparna in enkrat za vselej dana, spreminja se v času in prostoru, spreminja se naše razumevanje znanosti in zato tudi naš odnos do nje. V zadnji tretjini 20. stoletja je strukturalizem postavil razmerje med knjižnim in neknjižnim jezikom kot nasprotje med lepim in grdim jezikom. Težko rečem, da je šlo za nerazumevanje dialektologije kot jezikoslovne vede, verjetno je do takih ocen prihajalo, ker je bilo potrebno normirati sodobni slovenski knjižni jezik, saj so npr. mladogramatiki pred tem že natančno raziskali razvoj našega jezika. Sedemdeseta leta so bila s Toporišičem pač najbolj naklonjena zbornemu jeziku, kljub temu pa je Tine Logar vzporedno s strukturalizmom zelo natančno raziskoval tudi slovenska narečja in je z Riglerjem narisal tudi novo dialektološko karto. Ko je Toporišič kodificiral slovenski knjižni jezik na osnovi strukturalističnega jezikoslovja, ko je napisal slovnico in pripravil pravopis, je prišla ponovno na vrsto tudi dialektologija. Nastopil je čas Zinke Zorko, ki je povezala Toporišičevo in Logarjevo jezikoslovje ter začela raziskovati bele lise na dialektološki karti Slovenije, ob tem pa je ustanovila tudi svojo, ali kot jo sama skromno imenuje, mariborsko dialektološko šolo.

Predvajal bom posnetek iz Akvarelov, oddaje Radia Maribor, ki smo jo pripravili ob šestdesetem rojstnem dnevu Zinke Zorko. Profesor Jesenšek, boste Vi povedali, kdo je govorec, ki ga bomo poslušali; naj le dodam, da je to verjetno tisti arhitekt, že blagopokojni, ki ima med slovenskimi arhitekti največ zaslug za razvoj slovenske dialektologije.

Ko sem med poslušanjem posnetka gledal našo slavljenko, sem bil prepričan, da ste se zmotili in ste želeli vprašanje postaviti njej. Nikoli

nisem pomislil, da Radiu Maribor kaj manjka, to je vendar medij, ki ima vse, kar potrebuje. Danes pa mu zagotovo nekaj manjka, tj. kamera, ki bi pokazala akademikinjo Zinko Zorko med predvajanjem arhivskega posnetka. Naj mi poslušalci ne zamerijo, ampak tega se, žal, ne da opisati z besedami, to je bila neponovljiva predstava za oči tistih, ki smo zbrani v studiu doživeli posebno srečanje slavljenke in njenega pokojnega moža.

Vse naj naj naj, spoštovana gospa akademikinja Zinka Zorko.

Radio Maribor, Radijska delavnica znancev, 22. 2. 2016.
Voditelj Tone Petelinšek.

ISBN 978-961-268-033-6 (PDF)